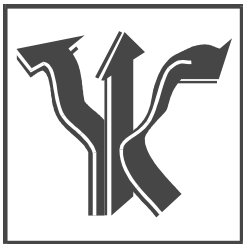
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства "Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВИМІР

(до 20-річчя заснування Хмельницького інституту МАУП)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 6

Хмельницький – 2016

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

УДК 281.9.44
ББК 86.372.44
З 54

З 54 Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 20-річчя заснування Хмельницького інституту МАУП): зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2016. – Вип. 6. – 416 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті Х Всеукраїнської науково-практичної конференції "Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 20-річчя заснування Хмельницького інституту МАУП)". Авторами статей розкрито такі теми: освіта в Україні: проблеми та перспективи; вищі навчальні заклади в ході реформування освітньої галузі; державотворчі процеси в юридичній та економічній сферах: сучасне осмислення; першоджерела в дослідженні історії України; просвітителі та сповідники Подільської землі; патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; педагогіка духовності.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський **Антоній,** кандидат богослов'я, керуючий Хмельницької єпархії УПЦ; **Авсієвич А.В.,** доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.,** кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Гуменюк А.Ф.,** кандидат економічних наук, доцент; **Гундерук Л.М.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Дацюк О.А.,** кандидат богослов'я; **Ковальчук Т.В.,** кандидат історичних наук, доцент; **Коцюк В.Д.,** кандидат історичних наук; **Олійник В.В.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Парандій В.О.,** кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Савчук Л.О.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.,** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Циганюк Ю.В.,** кандидат юридичних наук.

Рецензенти:

Діденко О.В., *доктор педагогічних наук, професор (м. Київ).*
о. Олексій Добош, *доктор* богослов'я*, професор (м. Київ).*

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 4 від 25 квітня 2016 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2016

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Хмельницького інституту
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополи та Київського і всієї України
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ БЛАЖЕННІШОГО ВОЛОДИМИРА, МИТРОПОЛИТА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ УКРАЇНИ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ – 20 РОКІВ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА СУСПІЛЬНОГО ВИЗНАННЯ

У 1989 році на освітній карті України, тоді ще однієї з республік СРСР, з'явився новий навчальний заклад – Міжрегіональна Академія управління персоналом. Головою Наглядової ради Академії є Георгій Васильович Щокін, який також є засновником і президентом Міжнародної Кадрової Академії. Георгій Васильович – почесний доктор і професор богослов'я, почесний і дійсний член (академік) ряду вітчизняних та зарубіжних університетів й

академій, має вчені ступені в галузі психології, соціології та управління. І з перших років свого існування Академія викликала посилену зацікавленість молоді насамперед тому, що тут пропонувалися нові спеціальності, яких потребував тодішній ринок праці, враховувалися найсучасніші освітні досягнення, починала (чи не вперше в Україні) впроваджуватися багаторівнева система безперервної освіти.

В 1996 році у місті Хмельницькому було відкрито консультаційний центр МАУП, який 1998 року вже виріс у навчальний заклад – філію МАУП та здійснив перший набір студентів на денну форму навчання. У 2003 році ми придбали власне приміщення, де знаходимось і сьогодні, й отримали статус Інституту. З перших років роботи потрібно було на ділі доводити численні переваги недержавної вищої школи, навчати і виховувати молодь так, щоб вона не поповнювала собою ряди безробітних і безликих споживачів. Потрібно було ростити лідерів, а не виконавців, не пасивного споживача, не байдужого спостерігача, а нову, успішну, ділову особистість.

Сухою мовою цифр і фактів офіційна візитівка звучатиме приблизно так: сьогодні Хмельницький інститут МАУП – один із найбільших недержавних ВНЗ регіону III–IV рівня акредитації, у стінах якого навчається майже тисяча студентів. На вибір студента пропонується 6 спеціальностей (економіка; фінанси, банківська справа та страхування, облік і оподаткування; психологія; право; туризм). Завершивши навчання, студент отримує державний диплом і диплом, оформлений відповідно до міжнародних вимог, який дасть змогу працювати за кордоном, а молодші спеціалісти, випускники Економіко-правового коледжу отримують ще й атестат про повну загальну середню освіту. Навчатимуть його кваліфіковані наставники – 75 відсотків тих, хто працює зі студентами, мають наукові ступені та вчені звання. Серед вихованців Хмельницького інституту МАУП – майбутні молодші спеціалісти, бакалаври, спеціалісти. До їхніх послуг – багата матеріальна, навчально-методична та соціально-економічна бази. У МАУП (м. Київ) працює власне потужне видавництво (забезпечення підручниками і навчальними посібниками входить до оплати навчання, чого не робить жодний вітчизняний заклад). Діє бібліотечно-інформаційний центр. Для іногородніх студентів є гуртожиток. Адже щороку студентський загал поповнюється новими студентами. Тут навчається і багато жителів регіону.

В Інституті підтримуються найпрогресивніші наукові концепції, зокрема в галузі національної історії. Якість освіти намагаємося підтримувати незмінно високою: добираємо якісний професорсько-викладацький склад, працює Телеуніверситет, використовуються

інтерактивні форми освіти, впроваджується тренінгові навчання, існує система чіткого директорського контролю за рівнем навчання. Нині можна сміливо стверджувати, що якісна освіта здобувається не лише у столиці, а одне з першочергових завдань Хмельницького інституту МАУП – постійно доводити це на практиці.

Є ще один напрям діяльності, яким дійсно можна пишатися. Питання про те, як виховувати молоду людину, було вирішено в Інституті двадцять років тому. Основне завдання – турбота про духовність і фізичне здоров'я студента. В Інституті завжди пропагується традиційна для України пошана до старших, культ родини і нації, християнські етичні норми, здоровий спосіб життя. Навчальний заклад пропонує чітку систему національного виховання, яка передбачає формування справжнього українця – і не шляхом безрезультатної демагогії, а цікавою для студента діяльністю – різноманітними конкурсами, фестивалями, календарно-тематичними святами, культпоходами, творчими звітами, екскурсійними програмами, – усім тим, що робиться в Інституті щоденно.

Інститут – один із перших ВНЗ регіону, де відкрили кафедру українського православ'я і теології, що надзвичайно позитивно вплинуло на духовно-моральне виховання зокрема та виховання студентської молоді в цілому. Адже гармонійне виховання – один із основних постулатів гарної освіти і заклад, який не дотримується такого закону, не буде популярним у молодіжному середовищі.

Нині ми святкуємо 20-річчя заснування нашого навчального закладу. Відвідувачі Хмельницького інституту МАУП потрапляють у прекрасне місце з Храмом та Алеєю української духовності, де встановлено пам'ятники Гетьманові Богдану-Зиновію Хмельницькому, Митрополиту Петру Могилі, просвітителю-гуманісту, філософу, поету, педагогу Григорію Сковороді, національному генію, поету, письменнику, художнику, громадському й політичному діячу Тарасу Шевченку та письменниці, перекладачу Лесі Українці.

Інститут любить і поважає своїх студентів! А студенти (запитайте будь-кого!) люблять, пишаються ним, повертаються до нього, бо він – справжня альма-матір, яка навчала, виховувала і дбала про них, допомагаючи їм стати частинкою молодої інтелектуальної еліти. Саме це і є основним досягненням Хмельницького інституту МАУП за минуле десятиліття. І це буде головним завданням закладу на наступні довгі роки.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

ЗВЕРНЕННЯ
Митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського АНТОНІЯ

до організаторів та учасників
X Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВИМІР”,
присвяченої 20-річчю
Хмельницького інституту МАУП

Шановні організатори та учасники конференції!

Щиро вітаю усіх викладачів і студентів Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом з 20-річним Ювілеєм навчального закладу!

Усім відомо, що студентські роки – особливий період у житті особистості. З одного боку, це найщасливіший, безтурботний час, коли все життя здається ще попереду, але саме у ці роки відбувається становлення людини як особистості, остаточно формується її світогляд, тому цьому періоду потрібно приділяти особливу увагу.

Нам дуже приємно, що Хмельницький інститут МАУП – єдиний вуз в Україні, який носить ім’я нашого славетного земляка, спочилого у Господі Митрополита Київського і всієї України ВОЛОДИМИРА (Сабодана). Це дуже символічно, адже Митрополит Володимир був не лише відомим ієрархом Церкви, але й видатним ученим, який з особливою повагою ставився до освіти. Показовим є факт, що багато хто і з учителів Церкви мав ґрунтовну світську освіту, закінчивши академії та вищі школи. Вони вважали знання обов’язковими для віруючої людини. Так, свт. Василій Великий писав, що християнин повинен з наук черпати усе, що сприяє моральному удосконаленню та інтелектуальному зростанню, а на думку свт. Григорія

Богослова, "вченість є найпершим для нас благом… хоч і багато християн нею гребують…, помилково вважаючи, що вона віддаляє від Бога".

З історії нашої країни ми знаємо, що саме православні храми та монастирі були першими просвітницькими центрами для нашого народу. Тривалий час церковнопарафіяльні школи становили основу освітянської системи, а при монастирях збирали перші бібліотеки, переписували та друкували книги, у тому рахунку й світську літературу.

Як відомо, слово "освіта" тісно пов'язане з ідеєю образу Божого у людині. Воно означає висвітлення цього образу, і з огляду на це, перед нами завжди стоїть первинне завдання відродити цей Божий образ, насамперед у собі, а потім і в наших учнях та студентах.

Надзвичайно приємно, що у Хмельницькому інституті МАУП вже на протязі 20-ти років відроджуються традиції співпраці Церкви та вищої школи. Тут діє кафедра теології та українського православ'я, викладаються предмети "Основи християнської моралі" й "Історія християнської Церкви", проводяться наукові семінари, конференції, засідання круглих столів, вивчається вплив християнства на історію та культуру нашого народу.

В інституті робиться усе можливе, щоб передавати новим поколінням моральні цінності, які були накопичені нашим боголюбивим народом за минулі століття і у цій справі професорсько-викладацький склад вузу активно співпрацює з Православною Церквою, яка завжди сприяла зігріванню у юних серцях прагнення до Істини, виховання морального почуття, любові до ближніх, до своєї Вітчизни, її історії та культури.

Кожній віруючій людині приємно знаходитися вже навіть на території Хмельницького інституту МАУП, де діє Свято-Володимирська каплиця, яка була освячена Блаженнішим Митрополитом Володимиром та є повноцінною парафією, де здійснюються регулярні Богослужіння. Тут ми, серед інших, можемо бачити пам'ятник великому українському просвітителю святителю Петру Могилі, який свого часу в XVII ст. реформував освітянську систему відповідно до високих європейських стандартів. Це надзвичайно важливо, адже свідчить про світоглядний курс, обраний адміністрацією інституту, який спрямований не лише на засвоєння студентами необхідних знань, але й на виховання особистості.

Святий пророк та псалмопевець Давид закликає нас: "Вкусіть, і побачите, який благий Господь" (Пс. 33, 9). Будь-яка справа, щоб мати успіх, потребує зусиль, наполегливої праці та молитви. Але з нами Божа допомога. Бог є джерелом благості, вічної Істини та знання. Сам про Себе Христос сказав: "Я є путь, Істина і життя" (Ін. 14, 6), а апостол Павло засвідчив, що "у Христі… є всі скарби премудрості та відання" (Кол. 2, 3), і той, хто у Христі,

говорить Слово Боже, той "приносить багато плоду" (Ін. 15, 5). Справедливим є древній вислів, який цілком відповідає Євангельському духу: "Блаженний той, хто прагне істини. Двічі блаженний той, хто пізнав істину. Тричі блаженний той, хто живе істиною!"

Тож, закликаючи Боже благословення на роботу конференції, бажаю усім учасникам осягати Божу Істину та людську премудрість. Нехай Всемилостивий Господь сподобляє нас через учення і прагнення до Істини вкусити і побачити Його благість, служити Йому, нашому народу і Державі нашій Україні до кінця нашого життя!

Бажаю усім учасникам конференції плідної роботи, успіхів та натхнення!

З повагою,
Керуючий Хмельницької єпархії УПЦ

+АНТОНІЙ, МИТРОПОЛИТ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

Шановні колеги!

Колектив Державного архіву Хмельницької області щиросердно вітає професорсько-викладацький склад співробітників і студентів з ювілеєм – 20-річчям Вашої установи – скарбниці освітніх, наукових та духовних багатств Подільського краю! Прийміть наші щирі побажання успіху і процвітання!

За ці роки навчальний заклад трансформувався з консультаційного центру в філію Міжрегіональної Академії управління персоналом, а пізніше – в Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, при якому діє також Економіко-правовий коледж.

Стараннями колективу та керівника Леоніда Григоровича Білого створено потужну навчальну базу, до якої увійш с сли п'ять кафедр, два факультети (денної та заочної форм навчання), де здобувають знання студенти за спеціальностями: туризм, облік і оподаткування, фінанси, банківська справа та страхування, право. Інститут володіє потужною матеріально-технічною базою: актовий зал, читальна зала бібліотеки, спортивна зала, мультимедійні аудиторії, конференц-зала, медіа-центр, нові комп'ютерні класи, гуртожиток для іногородніх студентів, власний видавничий центр, Центр психологічної допомоги, Юридична клініка, Бізнес-Центр, видається студентська газета "Студентська хвиля".

Пріоритетом для навчального закладу завжди було і є патріотичне виховання молоді, відродження православних духовних цінностей і традицій українського народу. Було побудовано та освячено каплицю Святого Рівноапостольного великого князя Володимира, відкрито пам'ятники Гетьманові Богдану-Зиновію Хмельницькому, митрополиту Петру Могилі, філософу, публіцисту Григорію Сковороді та визначним українським письменникам – Івану Франку, Лесі Українці, Тарасу Шевченку, відкрито музей пам'яті Митрополита Володимира.

Я мав щастя чотири роки очолювати факультет заочних форм навчання і це є найкращі роки мого життя. Інститут тоді розбудовувався. Доводилося багато їздити по Хмельниччині, проводячи профорієнтаційну роботу серед випускників шкіл, трудових колективів, підприємств та держустанов. Завжди на місцях з інтересом і захопленням чекали журнал "Персонал", газети "За Українську Україну" та "За вільну Україну +", на сторінках яких розкривалися болючі теми історичної правди, "білі плями" XX століття. Не лише подоляни, а й жителі трьох сусідніх областей навчалися на факультеті. З 400 до 1200 осіб виріс заочний факультет. Я мав щастя спілкуватися з Блаженнішим Митрополитом Володимиром. Він говорив, що "Справжня Хрестова Церква не є державним органом і тому вона не обмежує своєї діяльності державними кордонами. Вона охоплює свої єпархії у різних краях незалежно від прикордонних та митних постів. Можна було б подумати про об'єднання православних віросповідань". А ще запам'ятався один епізод, який характеризує його як відповідальну і досить витримано дипломатичну людину. На відкриття каплиці запросили Митрополита. Студентство, викладачі, жителі мікрорайону Виставки зібралися на вказану годину. Предстоятель спільно з духовенством також знаходилися на подвір'ї інституту, спілкуючись з вірянами. Час відкриття відтягували по банальній причині – відсутністю керівників міста та області. Нервував директор, адже по програмі мав виступати мер міста та голова облдержадміністрації. Почувши наші пояснення причини затримки високопосадовців, Патріарх, з притаманною йому толерантністю, промовив: "…люди зібралися, я також вчасно приїхав з Києва… я є (намісник Бога на Землі – авт.) давайте будемо розпочинати…". І захід пройшов блискуче.

Дякуємо за Вашу тісну співпрацю із Держархівом у проведенні наукових заходів та виставок на актуальні історичні теми. З нагоди Вашого свята прийміть найщиріші вітання та побажання творчої наснаги й успіхів! Нехай Ваш досвід і професіоналізм, творчий та інтелектуальний потенціал у справі підготовки фахівців і виховання молоді й надалі служитиме зміцненню нашої держави в ім'я України.

Щиро бажаємо творчих проектів, а працівникам − міцного здоров'я, добробуту, невичерпної енергії, особистого щастя.

З повагою директор
Державного архіву В. Г. Байдич
Хмельницької області

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

А. В. Авсієвич,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ПРАВОВА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ

Інституція міжнародного арбітражу в загальному розумінні вимагає короткого обговорення. Не вдасться писати про суть міжнародного комерційного арбітражу, не згадавши про суть арбітражу в цілому, визначення його сфери дії, генезису, визначення, предметного і суб'єктного боку. Тому в даній статті досліджуватимуться суттєві елементи цієї інституції.

Міжнародний арбітраж – це спосіб вирішення спорів між сторонами, міжнародний характер якого визначається міжнародними договорами багатостороннього характеру. Поняття міжнародного арбітражу визначається в Гаазьких конвенціях – 1899 і 1907 років про мирне вирішення міжнародних спорів, у Пакті Ліги Націй за 1919 рік і ст. 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до ст. 15 Гаазької конвенції 1899 року завдання міжнародного арбітражу полягає у "вирішенні спору між державами-суддями, обраними ними за принципом верховенства закону". Схоже знаходимо у ст. 37 Гаазької конвенції 1907 року, в якій додатково вказується, що "застосування арбітражу передбачає обов'язок добровільного підпорядкування його вироку". Проте, як вказує практика проваджень у Постійному арбітражі в Гаазі, сторонами, крім держав, можуть бути також інші суб'єкти, діяльність яких пов'язана з державою або в діяльності яких такий суб'єкт зазнає збитків [1, с.19].

На цій підставі можна сформулювати визначення міжнародного арбітражу (definitio). Міжнародний арбітраж – це спосіб вирішення спорів між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, де рішення приймають судді (арбітри), який спрямований на завершення спору і в якому приймають рішення.

Дуже важливий елемент, який з'являється в цьому визначенні, – це суб'єктний критерій, чинне право і реалізація рішення. Як підкреслюється вище, на розвиток міжнародного арбітражу дуже суттєвий вплив мала американська система прецедентного права common law. Характерною рисою цієї системи є еластичність, розвиток, пристосовування до мінливої дійсності й умов. Як підкреслюється у світовій предметній літературі, в тому числі американській, "сторонами арбітражу є держави і міжнародні організації або також інші суб'єкти права" [2]. Таким чином, разом з еволюцією

міжнародного права розширилося коло суб'єктів, які беруть участь в арбітражі. Слід підкреслити, що сторонами можуть бути фізичні та юридичні особи, міжнародні корпорації. Умовою визначення, чи такий арбітраж має міжнародний характер чи ні, є, перш за все, визнання, що сторона – суб'єктність у контексті міжнародного права. У зв'язку з тим, що в міжнародному праві з'являється щораз ширше коло суб'єктів, яким міжнародне право надає суб'єктність, тепер міжнародний арбітраж охоплює, з точки зору суб'єктності права, всі сторони.

Слід також підкреслити і те, що затираються традиційні межі між міжнародним публічним правом і міжнародним приватним правом [3]. Введений Доміцієм Ульпіаном [4] поділ на типове публічне і приватне право на основі критерію користі сьогодні став неактуальний. Основним чинником тут є елемент впливу англо-американської системи права, яка зумовлює значною мірою контракти. На цій підставі до стислого кола справ у сфері міжнародного арбітражу слід зарахувати:

– спори між державними суб'єктами або міжнародними організаціями (урядового і неурядового характеру);

– спори між державними суб'єктами і приватними суб'єктами (фізичними і юридичними особами);

– спори між приватними суб'єктами, якщо який-небудь елемент договору піддається регулюванням міжнародного права в широкому розумінні.

Загалом, у спорах між державою і приватним суб'єктом можливі два рішення, які стосуються арбітражних процесів. Перше стосується так званих державних договорів. У цих договорах однією зі сторін є держава або орган, який виступає від імені держави, другою – іноземний юридичний суб'єкт [1, с. 21]. У випадку державних договорів ми маємо справу з постановами, узгодженими між сторонами угоди. У випадку державних контрактів сторони приймають рішення про вибір міжнародного арбітра, чим здійснюється виведення можливих спорів поза національні кордони сторін. Звісно, в цьому випадку приватний суб'єкт має на меті розгляд спору неупередженим, компетентним колективом арбітрів. Це є яскравим прикладом інтернаціоналізації державних договорів, з метою отримання незалежності від окремих правопорядків і впливу державних органів на рішення загальних судів. Міжнародний арбітраж виступає тут у доволі первинній ролі. Арбітражні суди можуть розглядати справи на основі правової системи, до юрисдикції якої не належать суб'єкти. У літературі знаходимо, що "міжнародний арбітраж має своє джерело в іншому наднаціональному правопорядку, а не в державному правопорядку чи також правопорядку

приватного суб'єкта. Це обґрунтовано переконанням арбітрів, що вони не репрезентують рішення своєї держави, лише принципи справедливості і правосуддя на користь міжнародної спільноти" [5].

Друге рішення посилається на щораз у більш популярний інструмент у виді так званого інвестиційного арбітражу (Bilateral Investments Treaties), який базується на трактатах про підтримку й охорону інвестицій. Інвестиційний арбітраж – це особлива форма міждержавної угоди, сторонами якої є держави, з яких тільки одна в майбутньому може бути стороною інвестиційного арбітражу. Умовою юрисдикції арбітражного суду в інвестиційному арбітражі є згода двох сторін процесу. Вони виражають згоду на арбітраж за участю іноземного інвестора, який буде охоплений арбітражною угодою. Інвестиційний арбітраж, окрім багаторівневості, містить більшість ознак міжнародного арбітражу. Сторони мають свободу щодо складу, який приймає рішення, вільний вибір трибуналу (арбітражного суду), підлягають виконанню арбітражного рішення. У літературі підкреслюється, що інвестиційний арбітраж становить novum, яке полягає в тому, що "спори у сфері публічного права, суб'єктом яких є держава, вирішуються так, як і спори у сфері приватного права" [6]. Характерною ознакою цього арбітражу є елемент загальної явності. Цей другорядний у міжнародному арбітражі елемент пов'язаний з фактом, що інвестиційний арбітраж має потенційні витрати з боку держави-сторони договору. У випадку невигідного арбітражного рішення ця держава, тобто побічно громадяни за посередництвом своїх податків покривають витрати, пов'язані з ним. Беручи до уваги роль суспільного чинника в інвестиційному арбітражі, почали пристосовувати арбітражні правила до цих очікувань. Прикладом є НАФТА (NAFTA – North Atlantic Free Trade Agreement), яка вже в 2003 році зайняла в цій сфері відповідну позицію та прийняття Комісією Організації Об'єднаних Націй з питань міжнародного комерційного права (ЮНСІТРАЛ) явність інвестиційних процесів.

Міжнародний комерційний арбітраж у чистій формі повинен становити квінтесенцію міжнародного арбітражного права. Однак, як вказано вище, в міжнародному середовищі наступила раптова флуктуація між елементами приватного і публічного права. Виявляється, однак, що, з огляду на глобалізацію, прийняття позиції про поділ на чисте міжнародне приватне і публічне право щодо арбітражу становить серйозну інтерпретаційну помилку та ігнорування явищ сучасного світу. У багатьох випадках, коли стороною міжнародного договору є приватний суб'єкт, гарантом її виконання є держава (У Європейському Союзі застосовується система державних гарантій для юридичних осіб, які в силу підписаного договору з контрагентом із

Євросоюзу здійснюють товарообіг, тобто експорт. У випадку невиконання постанов договору закордонним контрагентом із-за ЄС і негативного рішення для експортера трибуналом або арбітражним судом держава виплачує відшкодування.). У багатьох випадках права й обов'язки сторін міжнародного договору не виникають з будь-якого правопорядку. Вони є проявом свободи в економічній сфері. Вони визначені лише в контракті. За Й. Пейльссоном "відсутність міжнародного арбітражу призведе до краху економічного товарообміну" [7]. Міжнародний комерційний арбітраж опирається на принцип автономії волі сторін, що дозволяє формувати правила, які визначають це правовідношення. Отже, міжнародний комерційний арбітраж є методом вирішення міжнародних спорів, які виникають у результаті виконання договорів між приватними суб'єктами, арбітрами. Вказуючи на суттєві елементи визначення, його слід віднести до Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж. Відповідно до ст. 1 Конвенції арбітраж означає розгляд спорів арбітрами, призначеними для кожної окремої справи (арбітраж ad hoc), як і постійними арбітражними інституціями. У свою чергу, Протокол про арбітражні угоди, підписаний у Женеві 24 вересня 1923 р., чітко стверджує, що "кожна держава, яка домовляється, зобов'язана забезпечити виконання своєю владою і відповідно до положень, арбітражних рішень, виданих на її території на підставі цих постанов". Інший постулат міститься в Конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, підписаній у Нью-Йорку в 1958 році. Відповідно до ст. 1 цієї Конвенції вона належить до арбітражних рішень, які внаслідок спорів між фізичними або юридичними особами були видані на території іншої держави ніж тієї, в якій вимагається визнання і виконання цих рішень. Важливим елементом, вказаним у Конвенції, є вимога письмової форми в контексті арбітражної угоди. На підставі цих міжнародних договорів та розвиненої практики можна сформулювати визначення.

Отже, можна підсумувати, що міжнародний комерційний арбітраж – це метод вирішення спорів між двома сторонами, з яких принаймні одна є приватним суб'єктом, який є результатом запису про мировий суд (арбітражний) в укладеному в письмовій формі договорі між цими сторонами, який передбачає розгляд неупередженим арбітром або арбітрами, де сторони зобов'язуються виконати прийняте арбітражне рішення. Арбітраж, таким чином, дозволяє передачу спору, який виник між сторонами, на вирішення неупереджених і незалежних арбітрів. Сторони водночас погоджуються, щоб прийняте арбітрами вирішення спору законодавчо зобов'язувало їх. Цей зобов'язуючий характер рішення відрізняє арбітраж від

інших форм вирішення спорів, таких як медіація чи переговори. Передаючи спір на вирішення арбітрам, визначаються водночас усі принципи, якими повинні керуватися арбітри під час його вирішення. Арбітраж використовується передусім у спорах між суб'єктами підприємницької діяльності з різних держав і у спорах між суб'єктами підприємницької діяльності та державами. Останнім часом значення набирає використання арбітражу для контролювання Європейською комісією політики Євросоюзу щодо конкуренції, у сфері злиття підприємств.

Список використаних джерел та літератури:

1. Міжнародний комерційний арбітраж / Білоусов Ю. В., Конащук В. М., Коссак В. М. та ін. ; під ред. У. Гелльманна, В. М. Коссака. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – 204 с. 2. Amerasinghe, C. Principles of the Institutional Law of International Organizations [Text] / Chittharanjan Felix Amerasinghe. – New York : Cambridge University Press, 2005. – P. 505. 3 У теорії приватного права вказується, що торговий (комерційний) арбітраж – це домена міжнародного арбітражу. Він базується на застереженнях, які містяться в контракті-договорі. Договір, беручи до уваги територіальний і суб'єктний критерій, є зовнішньоекономічним договором між сторонами (Vide: Wiśniewski, A. Międzynarodowy arbitraż handlowy [Tekst] / Andrzej Wiśniewski. – Lipiec : Wolters Kluwer Polska, 2011. – 612 s.). 4. Доробок римської юриспруденції, який складається як з "Digesty Justyniana", праць Тита Лівія і Цицерона, який становив основу континентального права (встановленого), з перспективи law in action (права у дії), утвореного системою common-law, в силу зростання значення останнього відходить у минуле. – Міжнародний комерційний арбітраж / Білоусов Ю. В., Конащук В. М., Коссак В. М. та ін. ; під ред. У. Гелльманна, В. М. Коссака. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – 204 с. 5. Gaillard, E. Legal Theory of International Arbitration [Text] / Emmanuel Gaillard. – Martinus Nijhoff, 2010. – 202 p. 6. Цю теоретичну проблему досліджують теоретики, які займаються питаннями імплементації права. Вона не викликає сумнівів з боку американських авторів (vide: Van Harten, G. Investment Treaty Arbitration and Public Law [Text] / H. H. A. Van Harten. – Oxford University Press; 1 ed., 2008. – 248 p. – "Oxford Monographs in International Law"). 7. Paulsson, J. The Idea of Arbitration [Text] / Jan Paulsson. – OUP Oxford, 2013. – 336 p.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

УДК 378.4.096:2-756(477.43/44)КПДУУ“1918”(09)

В. Р. Адамський,
старший викладач
(м. Хмельницький)

СТУДЕНТСЬКИЙ КОНТИНГЕНТ БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ’ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ПРАВИЛА ПРИЙОМУ, УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ТА ПИТАННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ

У статті аналізується процес формування студентського контингенту богословського факультету Кам’янець-Подільського державного українського університету, умови проживання слухачів та питання їхньої самоорганізації.

Ключові слова: *Кам’янець-Подільський державний український університет, богословський факультет, студентство, правила прийому, вступна кампанія, слухач, І. І. Огієнко, В. О. Біднов.*

Питання формування студентського контингенту богословського факультету Кам’янець-Подільського державного українського університету виступало органічною складовою загального процесу організації вступної кампанії до навчального закладу. Незважаючи на відсутність спеціального закону, на святі відкриття КПДУУ 22 жовтня 1918 р. ректор І. І. Огієнко говорив про заснування теологічного структурного підрозділу як про доконаний факт [1]. Підставою тому слугувала отримана від Міністра народної освіти М. П. Василенка телеграма [2]. Відтак, скориставшись слушною нагодою, Іван Іванович заявив на широкий загал про початок прийому до університету студентів-богословів [3].

За декілька днів по цьому орган Подільського духовенства та мирян “Голос Подольской церкви” першим розмістив на своїх шпальтах повідомлення про умови вступу на теологічний факультет [4]. Невдовзі аналогічну інформацію поширили й інші місцеві та центральні видання [5]. У відповідності до заявлених вимог, що базувалися на нормах, затверджених 15 липня 1918 р. Міністром освіти й мистецтва М. П. Василенком “Правил” [6], особи, які бажали навчатися на богословському факультеті, мали подати прохання на ім’я ректора навчального закладу, додавши до нього атестат чи свідоцтво про закінчення середньої хлоп’ячої або дівочої школи, метрику, свідоцтво про виконання військової служби або приписку до призовної дільниці, дві фотокартки, власноручно виготовлені копії зі всіх документів та

внести платню за навчання за перше півріччя у розмірі 125 карбованців. Панотцям замість атестата, метрики та свідоцтва про виконання військової служби дозволялося подавати формулярний список. Документи приймалися канцелярією навчального закладу щодня, крім свят, з 12 до 2 год. дня до 1 грудня 1918 р. [7].

Слід зазначити, що в питанні зарахування абітурієнтів до складу студентства адміністрація КПДУУ зіткнулася з певною проблемою. Згідно з практикою російських університетів цей процес відносився до компетенції правління навчального закладу, яке формувалося з ректора, проректорів та деканів факультетів. Однак в умовах кам'янецької вищої школи станом на жовтень 1918 р. правління складалося лише з ректора І. І. Огієнка та декана фізико-математичного факультету П. М. Бучинського, тобто менше як з трьох осіб, що не давало змоги створити колегію. Вочевидь, розв'язати цю проблему у стислий термін та правовий спосіб було справою досить непростою. Як вихід із ситуації І. І. Огієнко запропонував утворити спеціальну комісію із зарахування студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету [8]. До її складу, крім ректора та П. М. Бучинського, увійшли Л. Т. Білецький, В. О. Біднов та І. П. Крип'якевич. Секретарем комісії виступав секретар студентських справ М. О. Грінченко.

Розпочавши 19 жовтня 1918 р. свою роботу, комісія розподілила категорії вступників на три групи: дійсних студентів, умовно дійсних студентів та вільних слухачів. Вступити на правах дійсних студентів мали право абітурієнти, котрі закінчили середні навчальні заклади та здали усі визначені "Правилами" документи. До середніх шкіл, згідно визначеного у нормативному документі переліку, відносилися атестати чи свідоцтва зрілості про закінчення хлоп'ячих гімназій відомства Міністерства освіти або "Народного Просвещения"; повного курсу або курсу чотирьох класів православних духовних семінарій, четвертого класу Олександрівського ліцею або "Школи Правознавства"; курсу реальних шкіл з додатковим класом, військових гімназій військового або морського відомства, восьмикласних громадських комерційних шкіл по наказу 15 квітня 1896 р. і що склали додаткові іспити по латинській мові в розмірі вимог порівнюючи до курсу хлоп'ячих гімназій з одною "старинною" (древньою) мовою, крім вступників на фізико-математичні факультети; курсу вчительських інститутів із складанням додаткових іспитів по латинській та одній з нових мов; семикласних комерційних шкіл з додатковим іспитом по латинській мові, російській мові та словесності, історії і математиці нарівні з абітурієнтами 8 класу хлоп'ячих гімназій; курсу семикласних жіночих гімназій

Міністерства освіти або "Народного Просвещения", гімназій та інститутів колишнього відомства імператриці Марії, семикласних єпархіальних шкіл та інших відповідних жіночим гімназіям середніх жіночих шкіл та посвідчення в званні курсу в розмірі хлоп'ячих гімназій по російській мові та літературі, латинській мові, фізиці та математиці, а також по одній з нових мов, коли така не проходилась в жіночій середній школі [9].

Базуючись на пункті 4 "Правил", що надавав право навчальним закладам більш детально визначати порядок й умови вступу, Рада професорів КПДУУ в засіданні 25 жовтня 1918 р. ухвалила вважати осіб, котрі закінчили вчительські інститути, підготовленими до слухання лекцій не менше тих, хто закінчив звичайні середні школи, а тому було вирішено приймати їх дійсними студентами без додаткових іспитів [10].

Статус умовно дійсних студентів посідали абітурієнти, котрі при наявності усіх необхідних документів для вступу до вищого навчального закладу, не могли представити їх в оригіналах на момент зарахування або не склали додаткового іспиту з латини чи однієї з нових мов. Також до цієї групи належали ті з вступників, хто закінчив реформовані учительські семінарії, які в 1915 р. були урівнені з середніми школами спеціального типу, комерційні середні школи, жіночі 8-ми класові гімназії без латинської мови та ін [11].

Вільними слухачами приймали вступників, котрі, як правило, не мали закінченої середньої освіти, тобто не пройшли необхідні курси, здача екзамену з яких визначалася "Правилами" як однією з обов'язкових умов вступу до вищих навчальних закладів. Разом з тим, Рада професорів КПДУУ ще до початку навчального процесу ухвалила не робити різниці між дійсними студентами та вільними слухачами в справах слухання лекцій, складання іспитів, заліків, користування лабораторіями і т. ін. [12].

Першим до числа студентів богословського факультету на підставі рішення приймальної комісії від 2 листопада 1918 р. був зарахований В. Соболів. На цьому ж засіданні до представлення необхідних документів умовно дійсним студентом зарахували В. В. Орловського та вільним слухачем В. М. Березовського [13]. За десять днів контингент підрозділу поповнився студентами Б. М. Вітровим, Ф. О. Ратушівським та вільним слухачем І. Й. Убизьким [14]. На тринадцятому засіданні комісії, яке відбулося 25 листопада, вільним слухачем було зараховано В. М. Корольчука та відмовлено в проханні за браком необхідних документів Е. Модерову [15]. Отже, до визначеного умовами вступу часу студентський контингент теологічного підрозділу нараховував лише сім осіб.

З огляду на це термін подання документів та робота приймальної

комісії була продовжена. 10 грудня 1918 р. остання ухвалила цілу низку рішень щодо вступників на богословський факультет. Так, дійсними студентами було зараховано М. К. Сулиму, Н. П. Карповича та М. Й. Гадзинського, умовно дійсним В. Ходацького. Двом вступникам (Р. Штекельман та Б. Ровкач) було запропоновано подати документи на інший факультет. Ще трьом – Т. Грейгеру, Зільберман-Горштейн та В. Шведу – відмовлено в прийомі за відсутністю необхідних документів [16].

Однак, у зв'язку з тим, що в цей час ще не відбулося організаційного становлення факультету та відповідно не було можливості розпочати навчальний процес за виробленою програмою, зарахованим студентам запропонували слухати лекції з загально гуманітарних дисциплін разом із колегами з історико-філологічного факультету.

Після Різдвяних свят діяльність приймальної комісії відбувалася не лише за умов сформованості адміністрації богословського факультету та призначення на посади перших викладачів, але й базувалася на дещо видозмінених умовах вступу. В доповнення та зміну існуючих правил для Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів були встановлені нові тимчасові умови. Основна новація полягала в тому, що дійсними студентами зараховували усіх, хто закінчив різні типи середніх шкіл і представив відповідні документи. Раді професорів Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів надавалося право в кожному окремому випадкові вирішувати, чи даний тип середньої школи належить до тих навчальних закладів, закінчення яких задовольняє вимоги університетів щодо вступу до того чи іншого факультету.

Також нові умови дозволяли приймати дійсними студентами тих абітурієнтів, котрі хоч і не мали свідоцтва про закінчення середньої освіти, проте видержали вступні іспити в особливих комісіях з професорів університету. При цьому Радам професорів державних українських університетів надалося право за висновками факультетів вирішувати питання щодо принципових умов іспитів. Обов'язковою для усіх нормою виступала лише вимога складання іспиту з української мови в обсягу, встановленому Радою професорів кожного навчального закладу [17].

Крім цих принципових змін, Міністерство народної освіти довело до адміністрацій Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів нові роз'яснення щодо статусу вільних слухачів. Для тих із них, хто пробув в університеті не менше року і склав не менше трьох іспитів за курс середньої школи, міг бути зарахованим у дійсні студенти. У разі, якщо вільний слухач прослухав і здав іспит в університеті з конкретної дисципліни, додаткового іспиту за середню школу з цього предмету здавати

не вимагалося [18].

1 лютого 1919 р. рішенням приймальної комісії, засідання якої цього разу вперше відбувалося під керівництвом виконуючого обов'язки ректора університету професора П. В. Бучинського, дійсними студентами зарахували А. Волянського, І. Дембовського, А. Чернявського та І. І. Пухальського, умовно дійсним – В. І. Симоновського та вільним слухачем Л. Мазуренка. Справи двох вступників (К. Гончарова та П. Полевого) залишились без розгляду через відсутність внесення платні за навчання [19]. На цьому ж засіданні умовно дійсного студента В. Ходацького перевели на історико-філологічний факультет [20], а В. Соболіва на фізико-математичний [21]. Наступне засідання комісії відбулося лише 26 лютого, на якому вільним слухачем було зараховано Й. К. Харкова [22]. Врешті, 28 березня 1919 р. студентський контингент поповнився П. К. Столярським та вільним слухачем Л. Козарем [23]. Напередодні захоплення влади у місті більшовиками 8 квітня 1919 р. дійсним студентом зараховано М. Й. Базидевича [24] та М. Ф. Грушевського [25].

Розгляд справ продовжувався і за більшовицького панування в краї. 13 травня 1919 р. приймальна комісія розглянула прохання В. М. Березовського про переведення його на історико-філологічний факультет, але винесення рішення відклала до часу остаточного з'ясування обставин з подальшою долею богословського факультету [26].

Таким чином, за період 1918/1919 навчального року на теологічний факультет КПДУУ вступило 20 студентів. Саме ця цифра була озвучена ректором І. І. Огієнком кореспонденту газети "Українське слово" в розмові про підсумки першого академічного року [27]. З них 11 вступили в якості дійсних студентів, 3 – умовно дійсних студентів та 6 – вільними слухачами.

Після повернення української влади до Кам'янця-Подільського 11 червня 1919 р. відновив свою роботу й богословський факультет. Влітку ректор КПДУУ І. І. Огієнко оголосив прийом студентів на усі п'ять факультетів [28]. Умови вступу на богословський факультет не змінилися у порівнянні з минулим роком. У повідомленні зазначалося, що прохання прийматимуться до 1 вересня 1919 р. Документи мали надходити до канцелярії навчального закладу щодня, крім свят та субот, з 8 год ранку до 1 год дня [29].

З метою більш якісної підготовки до нового академічного року І. І. Огієнко звернувся до всіх структурних підрозділів університету з проханням визначитися, скільки студентів можна буде прийняти на перший курс. Рада професорів богословського факультету розглянула це питання 26 серпня 1919 р. і ухвалила рішення про можливість прийняття на перший

семестр не більше 60 осіб [30].

Перші заяви почали надходити до канцелярії навчального закладу ще з кінця липня 1919 р. Абітурієнтами переважно виступала молодь, що проживала у найближчих до Кам'янця місцевостях [31]. Станом на 22 серпня 1919 р. із 243 прохань до університету на богословський факультет було подано лише три [32]. За місяць із загальних 578 заявників бажання навчатися на практичних теологів виявило 9 [33]. Станом на 15 жовтня 1919 р. кількість прохань збільшилася до 810, з них на богословський факультет було подано 14 [34].

На відміну від першої вступної кампанії зарахуванням абітурієнтів до складу студентства восени 1919 р. у відповідності до нормативних приписів займалося правління університету в складі ректора І. І. Огієнка, проректора М. М. Хведорова та деканів п'яти факультетів – П. М. Бучинського, С. В. Бачинського, Л. Т. Білецького, В. О. Біднова та Х. М. Лебідь-Юрчика. Обов'язки секретаря виконував М. О. Грінченко.

Згідно рішення комісії від 3 жовтня 1919 р. дійсними студентами богословського факультету було зараховано Л. Барицького, М. Гловацького, Д. Миськевича, умовно дійсним студентом О. Бригіду та вільним слухачем В. Борковського [35]. За три дні студентський контингент підрозділу поповнився вільним слухачем С. Розворовичем та переведено на теологічний факультет Л. Любинського [36]. 17 жовтня 1919 р. під час сьомого засідання комісії на богословський факультет перевели ще одного студента – В. Козиря [37]. Наступного дня умовно дійсними студентами стали К. Борисевич та М. Андрієшин, котрий перевівся з Київської духовної академії [38], вільними слухачами – В. Андрусевич, Ф. Войтович, Ю. Горомовський та С. Мельник [39]. Восени 1919 р. А. Волянський знову виявив бажання записатися вільним слухачем на богословський факультет і 24 жовтня правління задовольнило його заяву [40]. На останньому засіданні комісії, яке відбулося у 1919 р., теологічний факультет поповнився ще трьома вільними слухачами – П. Білоном, Ю. Назаренком та Г. Панасюком [41].

Отже, за наслідками вступної кампанії 1919 р. студентський контингент богословського факультету поповнився 18 слухачами. Із них п'ятеро перебували у якості дійсного студента, ще троє мали статус умовно дійсного студента та десятеро розпочинали навчання як вільні слухачі.

У весняному семестрі 1919/20 навчального року зарахування абітурієнтів до складу студентства продовжилося. Так, 25 січня 1920 р. під час чергового розгляду справ правлінням університету вільними слухачами на богословський факультет було прийнято В. Копцюка та О. Колодрубського, а також переведено з інших структурних підрозділів

І. Куменка та А. Длугопільського [42]. 17 лютого 1920 р. дійсним студентом теологічного факультету став М. Димитрієвич [43].

На жаль, протоколи правління університету за вказаний період щодо вступної кампанії, попри усю повноту збереження, не дають все ж таки можливості достеменно стверджувати про кількісний склад студентів-теологів за наслідками завершення другого року навчання. Основна причина цього криється у постійному рухові студентства як в самому навчальному закладі, так і поза ним. Тому різні види джерел фіксували дещо відмінні кількісні показники. Так, згідно даних канцелярії студентських справ КПДУУ за наслідками вступної кампанії другого академічного року на богословському факультеті навчалося 39 слухачів [44]. За підрахунками О. М. Завальнюка, у травні 1920 р. ця кількість збільшилася до 40 [45]. Ця ж цифра зберігалася і станом на липень 1920 р. [46]. Якщо ж довіритись протокольним даним приймальної комісії та правління університету за 1918–1920 рр., то матимемо 43 слухачі.

Заздалегідь готуючись до чергової вступної кампанії, представники факультету В. О. Біднов та П. Табінський разом із іншими своїми колегами наприкінці березня 1920 р. звернулися до Ради професорів КПДУУ з заявою щодо спрощення можливостей отримання вищої освіти у Кам'янці-Подільському українським населенням Галичини. Задля цього вони пропонували підняти перед польською владою питання про вільний переїзд галицької молоді на терени Поділля [47].

Як з'ясувалося на практиці, вступна кампанія 1920/1921 рр. виявилася останньою та відбувалася за умов завершення національно-визвольних змагань. Її початок стартував 1 серпня 1920 р. за присутності у краї більшовиків, підходи яких до критеріїв формування студентського контингенту суттєво різнилися у порівнянні з засадами національних урядів. Зокрема, в інформаційному повідомленні про відкриття прийому до університету за підписами політичного комісара А. Волянського, голови Ради університету М. М. Хведорова та секретаря студентських справ М. О. Грінченка наголошувалося, що згідно нових радянських інструкцій до навчального закладу приймаються громадяни обох статей, яким виповнилося 17 років. Атестати та посвідчення про закінчення середніх шкіл не вимагалося. Необхідно було подати лише метрику, свідоцтва про відношення до військової служби, а також дві фотокартки.

Кожний факультет, на який здійснювався прийом, а таких за умов радянських освітніх стандартів залишалося три – фізико-математичний, соціальних наук та сільськогосподарський, мав довести до загального відома мінімум обсягу знань, необхідний для проходження курсу на тому чи іншому

підрозділі, але не менше обсягу знань колишньої вищої початкової школи.

У першу чергу до університету приймалися діти трудящих, членів профспілкових союзів, комсомольці, члени КП(б)У та інших соціалістичних партій, які перебували на радянській платформі. До часу зарахування у дійсні студенти слухачі рахувалися кандидатами. Плата за навчання була відсутньою. Згідно повідомленню навчання на усіх структурних підрозділах мало розпочатися 1 вересня 1920 р. [48].

Проте практична робота приймальної комісії по зарахуванню студентів, як свідчать протоколи її засідань, розпочалася лише 6 вересня 1920 р. Вона складалася із п'яти осіб – В. О. Гериновича (голова), членами були асистент Назаревич та студенти З. Приходько та О. Остафійчук, а секретарем залишався М. О. Грінченко. За більшовицького урядування в місті відбулося три засідання комісії [49], під час яких з цілком зрозумілих причин справи про прийом на богословський факультет не розглядалися.

Ситуація радикально змінилася після переходу Кам'янця-Подільського під контроль Українського війська. Відразу по цій події Рада професорів КПДУУ прийняла рішення про перегляд правил прийому, проведеного за радянської влади. Передусім, усі без винятку зараховані на навчання студенти та кандидати мали терміново до 10 жовтня 1920 р. скласти іспити з української мови, які спеціальна комісія приймала щоденно. Крім того, потрібно було замінити оригіналами копії всіх документів, поданих до університету при відповідних проханнях. Як виняток, згідно постанови Ради професорів від 29 вересня 1920 р. приймальній комісії дозволялося приймати і нотаріально завірені копії [50]. На цьому ж засіданні колегіальним рішенням був ліквідований статус "кандидат в студенти" та повернуто в дію норми, зафіксовані наказами Міністерства народної освіти УНР [51]. Вступникам знову потребувалося представити атестат чи свідоцтво про закінчення середньої школи, метрику, свідоцтво про виконання військової служби або приписку до призовної дільниці та дві фотокартки. Окремо правління навчального закладу розглянуло питання щодо внесення платні за право навчання та ухвалило зі вступників на фізико-математичний і сільськогосподарський факультети збирати по 150 крб за півріччя, а на інших підрозділах по 125 крб [52]. Про усі чергові зміни через місцеві засоби масової інформації оперативно ознайомили громадськість [53].

Крім кампанії загальної поінформованості про нові умови вступу, деканом богословського факультету В. О. Бідновим у газеті "Слово" було розміщене спеціальне оголошення про відновлення діяльності теологічного структурного підрозділу та про прийом заяв на навчання [54].

Приймальна комісія під керівництвом М. М. Хведорова своє перше

засідання провела 13 жовтня 1920 р. Вона відразу ж відновила розгляд справ з проханням вступу на правничий факультет [55]. Заяви про зарахування на богословський підрозділ стали предметом спеціальної уваги під час третього засідання комісії, яке відбулося 28 жовтня. Вільними слухачами зарахували І. Губу, М. Никуляка, М. Олійника, М. Панасюка. Двоє студентів (Т. Перейма та В. Гордзієвський) було переведено на факультет з інших структурних підрозділів [56].

6 листопада 1920 р. теологічна ланка поповнилася ще п'ятьма вільними слухачами – Д. Гаврищуком, М. Кніренком, Ю. Романовським, Є. Рибаком, Ю. Ясинським [57]. Врешті, 20 листопада 1920 р., уже після залишення міста українською владою, відбулося останнє засідання комісії, на якій в порядку денному стояло питання про зарахування на богословський факультет. У протоколі не зазначено в якому статусі, але на навчання було прийнято В. Георгієвського та С. Жолткевича [58].

Розгорнуту характеристику про студентів богословського факультету можна скласти за досить детальним звітом канцелярії студентських справ за період з 22 жовтня 1918 р. по 1 липня 1920 р. Згідно цього документу аналізу піддалося 38 слухачів. Із них 20 були зарахованими дійсними студентами, а 18 – вільними слухачами. Усі студенти чоловічої статті.

За віровизнанням 36 належали до православної конфесії і лише двоє були представниками греко-католицької церкви. За національною ознакою переважну більшість становили українці – 37, а один студент – росіянин [59]. 27 слухачів за постійним місцем проживання були вихідцями з Поділля, 2 – з Галичини, 3 – з Київщини, 1 – з Полісся. За інших слухачів інформація відсутня. За освітнім цензом 2 отримали свідоцтво зрілості, 25 закінчили духовні семінарії, 1 – комерційну школу, 10 – не мали закінченої середньої освіти. На момент вступу одному студенту виповнилося від 18 до 20 років, 5 слухачам – від 20 до 25 років, ще 7 студентів мали від 25 до 30 років, 14 виповнилося від 30 до 40 років та 11 студентам було понад 40 років [60].

До усіх представлених цифр потрібно ставитись обережно, оскільки вони були не вивіреними. Про це засвідчує резолюція ректора І. І. Огієнка на одному із примірників звіту: "Прошу п. Грінченка як найуважніше перевірити всі цифри" [61].

Як ми бачили вище, впродовж усього періоду перебування в університеті зі студентів знімалася плата за навчання у сумі 125 крб. Звісно, не всі мали можливість сплатити цю суму. Тому Міністерство народної освіти, зважаючи на великий відсоток незаможного студентства, визнало можливим звільняти від платні 30% усієї кількості студентів, рахуючи й вільних слухачів. Крім того, для здібних, але у фінансовому

відношенні незабезпечених слухачів за рішенням правління університету призначалися стипендії згідно представлених факультетським зібранням рекомендацій [62]. Вони виплачувалися поквартально у розмірі 300 карбованців. Щоправда, ухвал відносно представників богословського факультету було лише одне, власне стипендія призначалася А. Волянському [63].

Для полегшення перебування у вищій школі студентством була організована бурса та їдальня, де обіди продавалися за заниженими цінами. Однак утримувати їх було вкрай важко. Допоки правління університету субсидувало їдальню, то вона трималася на плаву, але з припиненням останнього у липні 1920 р. їдальня припинила свою діяльність [64].

Для підтримки малозабезпечених студентів у КПДУУ було створене "Товариство допомоги незаможним студентам". Його активними членами виступали представники богословського факультету, зокрема, В. О. Біднов, Ю. Й. Сіцінський, Й. Ф. Оксіюк, І. А. Любарський, які неодноразово долучалися до переказу коштів малозабезпеченим слухачам [65]. Але й діяльність цієї організації, не знайшовши масової підтримки серед самого студентства, восени 1919 р. змушена була тихцем ліквідуватися [66].

Вища школа періоду Української революції 1917–1920 рр. позбулася жорсткого урядового контролю завдяки скасуванню найбільш віджилих норм університетського статуту. Не діяли також в національних університетах "Правила для студентів та сторонніх слухачів імператорських університетів", в яких до дрібниць була розписана поведінка слухачів як у стінах навчального закладу, так і поза ним [67]. Усе це разом стимулювало студентство до активної позиції не лише у питаннях академічного, але й суспільно-політичного характеру.

Питання самоорганізації студентства КПДУУ обговорювалися у молодіжному середовищі від самого початку. 29 лютого 1920 р. на зібранні студентів богословського факультету заслуховувалося питання про обрання голови та членів факультетської ради. За наслідками обговорення головою обрали отця І. І. Пухальського, членами Г. Панасюка та О. Колодрубського, кандидатами – А. Волянського та В. Борковського [68].

8 березня 1920 р. факультетська рада подала на розгляд до Ради професорів богословського факультету заяву, в якій йшлося про необхідність вирішення низки проблемних питань, пов'язаних із покращенням умов для організації навчально-виховного процесу. Зокрема, вказувалося на потребу в найкоротший термін віддрукувати лекції за тими предметами, які читалися на факультеті. По-друге, рада просила перенести час здачі залікового мінімуму до початку наступного 1920/21 академічного року. По-третє, йшлося про

неухильне дотримання постанов Всеукраїнського Церковного Собору 1917 р. в частині права проповідувати Слово Боже на українській мові в усіх Церквах України. Врешті, заявники наполягали на отримані кожним слухачем богословського факультету письмового дозволу на право виступів з проповіддю у кожній Церкві Подільської єпархії [69].

Таким чином, вступна кампанія на богословський факультет КПДУУ відбувалася впродовж трьох навчальних років. Затверджені урядовими структурами умови вступу фіксували необхідний мінімум знань для того, аби абітурієнт мав можливість подати документи до вищого навчального закладу. З часом самій академічній корпорації КПДУУ надавалося право вносити певні зміни до вступних правил. На богословському підрозділі, з огляду на об'єктивні чинники, великий відсоток становили вільні слухачі. Умови проживання у навчальний період були достатньо важкими. Однак цей факт не став перепоною для більшості студентів на шляху до самоорганізації з метою напрацювання пропозицій щодо покращення умов навчального процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХмО). – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 30; 2. Свящ. Н. К. Открытие Каменец-Подольского Университета / Свящ. Н. К. // Голос Подольской церкви (орган Подольского духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 27 (14) октяб.; 3. Завальнюк О. Іван Огієнко і підготовка богословів у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920) / Олександр Завальнюк // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона Огієнка : Збірник доповідей та матеріалів / [Упоряд.: архієпископ Димитрій (Рудюк), В. Ляхоцький]. – К. : Київська православна богословська академія УПЦ КП, 2007. – С. 69; 4. Вступ до Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Голос Подольской церкви (орган Подольского духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 27 (14) октяб.; 5. Вступ до Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Подольская мысль (орган прогрессивно-демократической мысли). – Каменец-Подольский. – 1918. – 31 (18) октяб.; Вступ до Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Відродження (щоденна безпартійна демократична газета). – Київ. – 1918. – 5 листоп. (23 жовт.).; 6. Правила до прийому в університети в 1918 – 19 рр. Затверджую. 15 (2) липня 1918 р. Міністр Освіти й Мистецтва М. Василенко // Державний вістник. – 1918. – 6 серп.; 7. Вступ до Богословського Факультету Кам'янець-Подільського

Державного Українського Університету // Голос Подольской церкви (орган Подольского духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 27 (14) октяб.; 8. Білецький Л. Т. Мої спомини (1917 – 1926 рр.) / Леонід Тимофійович Білецький; підготовка тексту, вступна стаття та іменний покажчик В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський : "Медобори – 2006", 2013. – С. 137-138.; 9. Правила до прийому в університети в 1918 – 19 рр. Затверджую. 15 (2) липня 1918 р. Міністр Освіти й Мистецтва М. Василенко // Державний вістник. – 1918. – 6 серп.; 10. Университетская хроника // Подольская мысль (орган прогрессивно-демократической мысли). – Каменец-Подольский. – 1918. – 2 нояб. (20 октяб.).; 11. Білецький Л. Т. Мої спомини (1917 – 1926 рр.) / Леонід Тимофійович Білецький; підготовка тексту, вступна стаття та іменний покажчик В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський : "Медобори – 2006", 2013. – С. 138.; 12. Университетская хроника // Подольская мысль (орган прогрессивно-демократической мысли). – Каменец-Подольский. – 1918. – 2 нояб. (20 октяб.).; 13. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 9.; 14. Там само. – Арк. 13 зв.; 15. Там само. – Арк. 15 зв.; 16. Там само. – Арк. 16; спр. 17. – Арк. 10 зв.; 17. Нові умови вступу до Українських Університетів // Життя Поділля (незалежна демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 лют.; 18. Накази Міністра Нар. Освіти // Життя Поділля (незалежна демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 лют.; 19. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 18 зв.; 20. Там само. – Арк. 18.; 21. Там само. – Арк. 19.; 22. Там само. – Арк. 20 зв.; 23. Там само. – Арк. 23 зв.; 24. Там само. – Арк. 24.; 25. Там само. – Спр. 17. – Арк. 10 зв.; 26. Там само. – Спр. 9. – Арк. 25.; 27. С. Освітня справа. Інтерв'ю з п. Ректором Державного Університету І. Огієнком / С. // Українське слово (щоденна народня газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 1 серп.; 28. Вступ до Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Трудовий шлях (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 9 липня; Оголошення // Трудова громада (місцева організація УПСР). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 11 лип.; 29. ДАХмО. – Ф. Р – 302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 32.; 30. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20.; 31. Хроніка. Вступ до Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Вістник Української Народньої Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 24 липня; Вступ до Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Трудовий шлях (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 25 лип.; 32. З Університетського життя // Трудова громада (місцева організація УПСР). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 26 серп.; 33. Хроніка. Число прохань в студенти // Робітнича газета (центральний орган Української

Соціал-Демократичної робітничої партії). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 верес.; Число прохань в студенти // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 верес.; 34. Український Державний Університет в Кам'янці // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 22 жовт.; 35. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 3.; 36. Там само. – Арк. 5 – 6.; 37. Там само. – Арк. 8 зв.; 38. Там само. – Оп. 2. – Спр. 213 – Арк. 1.; 39. Там само. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 10.; 40. Там само. – Арк. 11 зв.; 41. Там само. – Арк. 16.; 42. Там само. – Арк. 17 зв.; 43. Там само. – Арк. 18 зв.; 44. Листи до редакції // Трудова громада (місцева організація УПСР). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 17 лют.; Письма в редакцію // Подольский край (газета политически-общественная и литературная). – Каменец-Подольский. – 1920. – 17 февр.; 45. Завальнюк О. М. Студентський контингент українських університетів у 1918–1920 рр. / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. / Голова редакційної колегії П. Т. Тронько. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16: Матер. круглого столу "Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі". 22 жовт. 2010 року. – С. 164.; 46. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917 – 1921 рр.): монографія / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 211; Склад Кам'янець-Подільського державного університету // Наше життя. – Кам'янець-Подільський : Друкарня Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. – 1920. – Ч. 1. – С. 24.; 47. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 27.; 48. Там само. – Ф. Р – 302. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 78.; 49. Там само. – Ф. Р – 582. – Оп. 2. – Спр. 116. – Арк. 1 – 5.; 50. Там само. – Ф. Р – 302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 71 зв.; 51. Там само. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 39.; 52. Там само. – Арк. 38.; 53. Хроника // Подольский край (газета политически-общественная и литературная). – Каменец-Подольский. – 1920. – 6 октяб.; Умови вступу до Кам'янецького Університету // Слово (щоденна, громадська, політична і літературна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 6 жовт.; 54. Оголошення // Слово (щоденна, громадська, політична і літературна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 7 жовт. ; 55. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 2. – Спр. 116. – Арк. 6.; 56. Там само. – Арк. 8 зв.; 57. Там само. – Арк. 9.; 58. Там само. – Арк. 10.; 59. Там само. – Ф. Р – 302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 4 зв.; 60. Там само. – Арк. 5.; 61. Там само. – Арк. 7.; 62. Накази Міністра Нар. Освіти // Життя Поділля (незалежна демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 лют.; 63. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 2. – Спр. 33. – Арк. 11, 76.; 64. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету / Олімпіада Пащенко // Пащенко О. Матеріали до

життєпису / Упорядник, автор передмови В. Адамський. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – С. 375.; 65. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 3.; 66. В. Л. Рік існування Кам'янецького Університету. (Розмова з Ректором Університету п. І. Огієнком) / Л. В. // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 22 жовт.; 67. Правила для студентов и сторонних слушателей императорских российских университетов. – Спб. : Типография Елонского, 1885. – 18 с.; 68. Хроника // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 9 берез.; 69. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 39а. – Арк. 10.

УДК 330.341.3

А. В. Атаманюк,
викладач
Є. В. Геделевич,
викладач
(м. Хмельницький)

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті визначено поняття "інноваційний підхід в управлінні персоналом", розглянуто основні підходи управління персоналом, сформульовано характеристики та критерії щодо вибору персоналу для впровадження інноваційного управління, що забезпечують ефективність трудової діяльності та конкурентоздатність підприємств.

Ключові слова: *управління персоналом, інновації, інноваційний підхід, інноваційне управління, кадрова політика, керівники-інноватори, потенціал працівників.*

В статье определено понятие "инновационный поход в управлении персоналом", рассмотрено основные подходы управления персоналом, сформированы характеристики и критерии для выбора персонала в ведении инновационного управления, что обеспечит эффективность трудовой деятельности и конкурентоспособность предприятия.

Ключевые слова: *управление персоналом, инновации, инновационный поход, инновационное управление, кадровая политика, руководители-инноваторы, потенциал работников.*

The article considered the definition of «innovation in personnel

management», the basic approaches of personnel management, formulated the characteristics and criteria for the selection of personnel for the introduction of innovative management that ensure the effectiveness of employment and the competitiveness of enterprises.

Keywords: *human resource management, innovation, innovation, innovation management, personnel, executives, innovators, potential employees.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки в управлінні підприємством зумовило розвиток нових ефективних підходів до управління діяльністю підприємств. Одним з важливих підходів є ефективне управління персоналом, оскільки персонал виступає одним з факторів впливу на діяльність підприємства. Проте, як засвідчує практика, ці зміни не завжди підвищують ефективність роботи персоналу і відповідають нагальним потребам даних підприємств. Пояснити це можна тим, що зміни, які відбуваються в системах управління персоналом, досить часто здійснюються без попереднього аналізу її функціонування, без наукового обґрунтування і усвідомлення їх необхідності. Тому необхідно детально вивчити інноваційні підходи до управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Питанням формування та вдосконалення систем управління персоналом присвячено значну кількість наукових публікацій, серед яких варто відзначити праці Бакірової Х., Десслера Г., Єгоршина О., Іванцевича Дж., Кібанова А., Магури М., Маслова Є., Одегова Ю., Травіна В., Хміля Ф., Шекшні С., Щекіна Г. та ін. Проте проблема формування ефективних підходів до вдосконалення систем управління персоналом залишається до кінця не вирішеною, що підтверджує актуальність подальших наукових розробок у цьому напрямі. Відповідно до цього з метою підвищення ефективності процесу вдосконалення і внесення змін в існуючі системи управління персоналом торговельних підприємств доцільно, на нашу думку, розглянути можливість використання методологічного підходу, в основі якого має бути погляд як на зміни, так і на систему управління персоналом як на інновацію.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування поняття та ролі інноваційного підходу в управлінні персоналом на сучасних підприємствах, вивчення різноманітних підходів управління персоналу, виявлення характеристик для персоналу щодо ведення інноваційного управління та критерії для керівників-інноваторів, а також вдосконалення кадрової політики як підвищення потенціалу працівників в інноваційному процесі.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах ринкової економіки серед різноманітності проблем, зв’язаних із забезпеченням

нормального та ефективного розвитку підприємств та організацій, однією із головних є проблема управління персоналом. У найближчому майбутньому найкращого розвитку досягнуть ті підприємства, які роблять головну ставку на людські ресурси та управління ними.

Система управління персоналом є обов'язковою складовою управління і розвитку будь-якої організації, вона є об'єктивною, адже виникає разом із виникненням самої організації і незалежно від будь-чиєї волі. Будучи однією з найважливіших підсистем організації, система управління персоналом визначає успіх її розвитку [1].

Отже, основою будь-якого інноваційного процесу є персонал підприємства, оскільки саме працівники ініціюють інноваційні ідеї, реалізовують проекти та здійснюють контроль за їх виконанням. Зважаючи на це, постають нові вимоги як до управлінських працівників загалом, так і до процесу управління персоналом зокрема. Адаптація підприємства до умов мінливого зовнішнього середовища потребує змін стилів управління та максимальної мобілізації зусиль для побудови інноваційної моделі розвитку підприємства. Недосконала система управління персоналом призводить до того, що керівники різних рівнів не здатні делегувати повноваження своїм підлеглим, у них виникають труднощі в процесі визначення мети і завдань діяльності працівників підприємства, а також – в оцінюванні їх результативності [2].

Розглянемо різні підходи для кращого розуміння управління персоналом. Запропоновані у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі окремі визначення управління персоналом можна згрупувати за декількома підходами.

З позиції інституційного підходу управління персоналом розглядається як діяльність, що здійснюється окремими суб'єктами (службами управління персоналом, керівниками нижчої, середньої та вищої ланок тощо) та спрямована на реалізацію стратегічної мети розвитку підприємства, а також виконання тактичних завдань з ефективного використання зайнятих на підприємстві працівників.

Функціональний підхід ґрунтується на виділенні функцій управління персоналом, його цілей, завдань та методів. Він показує, які дії та процеси треба реалізувати, для того щоб досягти цілей організації. Варто зауважити, що за цим підходом управління працівниками розглядають як сукупність функціональних підсистем.

З погляду організаційного підходу управління персоналом розглядається як комплекс взаємопов'язаних економічних, організаційних та соціально-психологічних методів, що забезпечують ефективність трудової

діяльності та конкурентоздатність підприємств.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що управління персоналом є цілісною системою, яка поєднує об'єкт і суб'єкт, а також функції управління, що реалізуються застосуванням певних методів та інструментів.

На відміну від класичного, інноваційне управління персоналом підприємства має характерні особливості. Йдеться передусім про кінцевий результат такої діяльності, а саме – не лише активізацію можливостей і потенціалу працівників, а й подальше формування та розвиток їх інноваційного потенціалу, а також стимулювання інноваційної поведінки.

До характерних рис інноваційного управління персоналом належать:

– орієнтація на висококваліфікований персонал;

– особливі вимоги до психологічних характеристик працівників;

– високий рівень плинності кадрів;

– наявність у персоналу творчих здібностей;

– відповідна система відбору працівників;

– можливість реалізації потреб вищого рівня.

Інновації в управлінні персоналом повинні бути спрямовані на перетворення знань на виробничі, управлінські та соціальні технології. В цьому контексті під інновацією ми розуміємо комерціалізацію знань з управління персоналом.

Інноваційне управління персоналом не може функціонувати відокремлено від загальної системи інноваційного менеджменту, однак повинно мати певну частку самостійності із урахуванням його специфічних особливостей. Перед тим, як вносити певні зміни у сформовану систему управління персоналом, необхідно оцінити їх доцільність, своєчасність, економічну обґрунтованість та очікувану ефективність. Для побудови результативної системи інноваційного управління персоналом необхідно розробити відповідні підходи, методи та механізми із урахуванням власного досвіду, а також досвіду вітчизняних і зарубіжних суб'єктів господарювання. Важливо також взяти до уваги специфіку діяльності підприємства, індивідуальні характеристики працівників, психофізичні їх особливості, здатність до навчання та сприйняття нововведень, особистісні прагнення та цілі тощо.

Важливе місце у побудові управління персоналом на інноваційних засадах займає ресурсне забезпечення цього процесу. Йдеться передусім не про фінансові ресурси та про наявність відповідних працівників-управлінців, що мають схильність до ризику та його аналізу, здатні допомагати підлеглим у правильному сприйнятті змін зовнішнього середовища, переконувати їх у

необхідності інновацій та створювати належні умови для їх реалізації.

Керівники-інноватори повинні відповідати таким критеріям:

– активна участь в інноваційних процесах;

– здатність до генерування інноваційних ідей;

– швидке реагування та прийняття рішень в умовах невизначеності й можливих ризиків;

– забезпечення високого рівня продуктивності;

– високий рівень комунікабельності [2].

Такі характеристики та критерії щодо персоналу та керівників-інноваторів дасть підприємствам змогу максимально використати потенціал та можливості працівників у напрямі активізації інноваційних процесів.

Отже, окрім інноваційного потенціалу, серед специфічних чинників, які впливають на успіх нововведень, виділяють наявність джерела творчих ідей (без творчості не може бути нововведення); ефективну систему відбору і оцінки проектів; ефективне управління проектами і контроль; відповідність цілям організації; індивідуальну і колективну відповідальність; орієнтацію на ринок, а також якість персоналу. До того ж, варто враховувати загальні та мотиваційні чинники, які впливають на нововведення.

Проте вирішальним чинником ефективного впровадження інновації є персонал організації і його ставлення до неї. Саме тому завдання керівників підприємств при впровадженні інновації – сформувати психологічну готовність персоналу, яка проявляється в усвідомленні виробничої і економічної доцільності даного нововведення, його особистої і колективної значущості, а також способів особистого включення в процес реалізації нововведення. Відповідно до цього виділяють шість форм ставлення працівників до нововведення: прийняття нововведення і активна участь у його реалізації; пасивне прийняття нововведення; пасивне неприйняття нововведення; активне неприйняття нововведення, виступ проти; активне неприйняття нововведення, протидія йому; ігнорування і саботаж щодо впровадження нововведення.

Ці позиції, як правило, формуються на ґрунті психологічних бар'єрів, які так само слід враховувати при впровадженні інновації. Необхідно пам'ятати, що в основі опору персоналу нововведенню є три головні причини: невизначеність, відчуття втрат і переконання, що зміни ні до чого хорошого не призведуть.

Саме тому в інноваційному процесі важливими є максимальна підтримка з боку керівництва і забезпечення його повною інформацією про майбутні зміни. Також необхідно враховувати чинники, які впливають на інноваційну діяльність персоналу, а саме: чинники, які підтримують

інноваційну діяльність (надання необхідної свободи при розробці нововведень, забезпечення новаторів необхідними ресурсами і обладнанням, підтримка з боку вищого керівництва підприємства; проведення систематичних дискусій і вільного обміну ідеями; підтримка ефективних комунікацій з колегами, іншими підрозділами, зовнішніми науковими організаціями, ВНЗ; поглиблене взаєморозуміння серед персоналу підприємства); чинники, які посилюють інноваційну діяльність (розвиток і підтримка керівництвом прагнення працівників до постійного підвищення кваліфікації; можливість висловлювати власну думку про зміни, які проводяться; усунення бар'єрів між функціональними обов'язками; систематичне проведення нарад робочих груп; постійна підтримка атмосфери сприйняття змін); чинники, які блокують інноваційну діяльність (недовіра керівництва до ідей, які надходять знизу; втручання інших підрозділів в оцінку новаторських пропозицій; тотальний контроль діяльності новатора; кулуарне прийняття рішень щодо новаторської пропозиції тощо).

Варто звернути увагу ще й на той факт, що опір змінам спрямований пропорційно силі руйнації культури та структури влади, яка відбувається через зміни. Отже, інновації необхідно впроваджувати поетапно, адже підприємство і його працівники можуть витримати лише обмежену кількість змін на одиницю часу. У цілому ж головним питанням управління змінами є рівновага між змінами і стабільністю, уміння бачити стан цілей діяльності підприємства в динаміці, ґрунтуючись на тому, що ціль – це напрям, а не пункт призначення, тому її досягнення передбачає постійну готовність до змін і реагування на необхідність внутрішніх і зовнішніх змін. Крім того, до змін необхідно звикнути.

Проведений огляд сутності системи управління персоналом і інновації дає всі підстави говорити про те, що під час формування та впровадження змін з метою удосконалення системи управління персоналом підприємства їх можна розглядати як інновацію [1].

На нашу думку з врахуванням вищесказаного, здійснення соціальних інновацій на підприємстві безпосередньо пов'язано з нововведеннями у кадровій роботі.

Нововведення у кадровій роботі – результат упровадження в практику кадрової роботи організації кадрової інновації, яка полягає у зміні трудових, міжособистісних та інших відносин працівників, рівня трудового потенціалу (знань, вмінь, навиків), морального та психологічного клімату організації, функціональних взаємозв'язків і функціонального розподілу праці, матеріального добробуту працівників, що спричиняє появу додаткового економічного і соціального ефекту.

Упровадження кадрової інновації може вимагати від підприємства змін у підготовці персоналу, наймання спеціально підготовлених працівників, психологічної підтримки персоналу, інформаційного та фінансового забезпечення.

Аналіз загальних тенденцій, що визначають сучасні вимоги до робочої сили, дозволяє окреслити відповідні вимоги до системи професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників, оцінити напрацьовані в різних країнах інноваційні підходи до оптимізації професійного навчання і перспективу їх упровадження.

У працівників повинна бути сформована компетентність, яка задовольняла б сучасні вимоги працедавців, а саме:

– наявність достатнього рівня знань у соціально-економічній сфері, менеджменту, комунікацій, колективної співпраці;

– готовність до змін та інновацій;

– орієнтація на кінцевий результат діяльності;

– відповідність кваліфікації працівників потребам конкретних робітників місць;

– можливість підвищення кваліфікації відповідно до розвитку техніки і технологій [3].

Нові вимоги до конкретного робочого місця і трудової діяльності стали головними спонукальними причинами у пошуку нових стратегій підготовки і подальшого навчання персоналу та проведення інновацій в управлінні персоналом.

Висновки. З вищесказаного можна зробити висновок, що сучасні процеси прискорення глобалізації і посилення конкуренції на ринках вимагають від підприємств упровадження інновацій у практику управління персоналом. При цьому інноваційний розвиток системи управління персоналом повинен відповідати таким вимогам:

1) приведення у відповідність рівня людських ресурсів до інноваційних процесів організації;

2) інноваційна діяльність і мотивація персоналу, яка має на увазі інтенсивну реалізацію якісно нових підходів до технологій, виробництва, продукції;

3) віднесення управління персоналом до інноваційних процесів організації; при цьому персонал, зокрема, управлінська ланка, є одним із джерел нововведень;

4) кожний інноваційний захід слід розглядати в аспекті його відповідності якісному рівню підготовленості людських ресурсів;

5) механізм інноваційного розвитку системи управління персоналом

надає стратегічні засоби, що допомагають діагностувати проблеми вдосконалення інноваційної діяльності і виявляти методи їх вирішення;

6) для підвищення ефективності інноваційного розвитку системи управління персоналом необхідний постійний аналіз рівня інноваційної активності організації і її структурних підрозділів.

Успішне впровадження інноваційних технологій управління персоналом має супроводжуватися насамперед відповідно до мети системою оцінки і розвитку працівників, що і буде об'єктом уваги в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Апопій В. В. Інноваційні аспекти управління персоналом торговельних підприємств / В. В. Апопій // *Науковий вісник* Полтавського ун-ту економіки і торгівлі (Економіка, організація і управління підприємством). – Полтава: 2011. – № 5 (50). – С. 247-254. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journal.puet.edu.ua/index.php/ nven/article/view/69/64.; 2. Продан І. О. Становлення системи управління персоналом підприємства на інноваційних засадах / І. О. Продан // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2013. – № 776 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 61-66. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26296/1/11-61-66.pdf.; 3. Пучкова С. І. Інновації у практиці управління персоналом на сучасних підприємствах / С. І. Пучкова // Електронний архів Одес. нац. економічного ун-ту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/ 2118/1/Інновації у практиці управління персоналом на сучасних підприємствах.pdf.

С. В. Білошицький,
доктор політичних наук, доцент
С. С. Мітягіна,
завідувач НМЦ організації наукової роботи та моніторингових досліджень
(м. Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ОЧИМА ПЕДАГОГІВ ТА ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Сьогодення Української держави передбачає необхідність радикального реформування суспільної свідомості, у тому числі й шляхом

створення ефективної системи взаємодії різних суб'єктів освітянського процесу: управлінців і педагогів, учнів та їхніх батьків, громадських організацій і суспільства в цілому.

Важливим каналом такої взаємодії виступають дослідження громадської думки з актуальних соціально-педагогічних проблем розвитку освіти. Отримана в ході досліджень інформація є вкрай необхідною при плануванні роботи Міністерства освіти і науки України, підрозділів освіти місцевих державних адміністрацій, обласних закладів післядипломної педагогічної освіти та регіональних методичних служб, які мають знати потреби й очікування освітянської громадськості.

На жаль, слід констатувати, що загалом у державі традиція проводити соціологічні дослідження освітянського та навколо освітянського середовищ недостатньо вкорінена у практику діяльності органів управління освітою. Це вимагає від представників експертного середовища уважного і раціонального ставлення до тих матеріалів, які все ж таки час від часу з'являються в медійному просторі та презентують результати загальнонаціональних або локальних досліджень стану громадської думки у сфері освітніх проблем. З іншого боку, така ситуація має стимулювати фахівців проводити власні цільові дослідження й інтегрувати їх результати у нормативно-правові документи та науково-методичні рекомендації, що мають регламентувати діяльність навчальних закладів та педагогів.

Помітною подією в житті освітян України стало соціологічне дослідження "Середня освіта в Україні: думка вчителів та батьків", проведене в минулому році Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва і фірмою "Ukrainian Sociology Service" на замовлення БФ "Інститут розвитку освіти" та за підтримки міжнародного фонду "Відродження" за національною вибіркою в м. Києві та 15 областях України. У рамках дослідження було опитано 1001 респондента за квотною вибіркою, репрезентативною за класами навчання учнів та регіонами України. Усього було опитано 499 вчителів, 310 директорів та 192 батьків учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Згідно отриманих матеріалів, переважна більшість опитаних батьків, вчителів та директорів оцінили якість середньої освіти в Україні на середньому рівні. Так вважають більшість учасників дослідження (65% вчителів, 80% директорів шкіл і 60% батьків). Високою вважають якість освіти 15% вчителів. Дуже високою – 0,2% вчителів і 0,7% батьків.

Коли ж мова заходить про конкретний навчальний заклад, у якому працюють педагоги чи навчають своїх дітей опитані батьки, якість освіти оцінюється не так критично: 54% опитаних вчителів вважають її середньою,

а 36% – високою. 2% директорів і батьків навіть вважають, що якість освіти у "своїй школі" є "дуже високою".

На запитання "Чи готує середня освіта до майбутнього життя в суспільстві?" позитивну відповідь дала лише половина опитаних: 50% директорів, 60% вчителів і 51% батьків. Високу оцінку отримала якість громадянського виховання. Школа виховує громадянина – так вважають 70% батьків, 83% вчителів і 87% директорів. А от із тим, що середня освіта формує світогляд, згодні 79% вчителів, 78% директорів шкіл і 68% батьків. Це підкреслює, що стосовно питань якості освіти і реалізації завдань школи батьки налаштовані більш критично, аніж вчителі і директори.

Майже 50% батьків задоволені своїми можливостями впливати на стан справ у школах, більше 40% опитаних батьків кілька разів на місяць або навіть щотижня відвідують школи з власної ініціативи. Фактично, близько третини всіх опитаних батьків визнають, що не користуються цими можливостями і не беруть ніякої участі у житті школи.

Більшість респондентів вважають, що в країні не забезпечується конституційна гарантія щодо рівного доступу до освіти. Лише 20% вчителів, 29% директорів і 8% батьків погоджуються із тим, що середня освіта дає всім рівні можливості безкоштовно навчатися.

При цьому значна частина батьків зазначила, що готова особисто робити щось для освітнього закладу своєї дитини: більше третини опитаних готові давати кошти на потреби школи (35%), брати участь у засіданнях батьківського комітету (35%), майже третина (27%) – виконувати роботи з ремонту будівлі школи та прибирання подвір'я. Водночас близько 36% батьків заявили про відсутність можливості займатись особисто шкільними справами.

Більше 90% опитаних батьків доводилось здавати гроші на потреби навчального закладу. При цьому 51% батьків визнають, що здавали гроші без належного офіційного оформлення з відповідним списком та підписом. Водночас 76% батьків указують на факт звітування вчителями про те, скільки грошей було зібрано і на які потреби їх було спрямовано.

80% опитаних батьків планують, аби їхні діти продовжували навчання у вищому навчальному закладі, мотивуючи це необхідністю здобути високий рівень освіти (40%) та кращими можливостями для людей з вищою освітою знайти хорошу роботу (39%).

В оцінці ефективності навчального закладу середньої освіти переважна більшість батьків та вчителів основним критерієм визначає показник успішності самих учнів (72% та 62% відповідно), тоді як для директорів найголовнішим є критерій професійного рівня педагогічного та

іншого персоналу (65%). Останній критерій є також важливим для 51% як вчителів, так і батьків. Важливість перемог учнів у конкурсах і олімпіадах відзначають близько половини опитаних батьків, вчителів і директорів.

Не дістала підтримки батьків та вчителів ініціатива із запровадження 12-річної системи загальної середньої освіти. Проти такої пропозиції виступає близько 70% опитаних батьків та 68% педагогів відповідно. Проте серед директорів немає однозначної позиції щодо цієї ініціативи. Так само не знаходить підтримки ідея скорочення літніх канікул – 90% батьків та 92% педагогів висловились однозначно проти цієї ініціативи. Дещо менше противників скорочення літніх канікул серед директорів шкіл – 84% [1].

Впровадження 3-етапної системи у середній школі (початкова школа, базова середня та старша школа) не підтримують більше половини опитаних вчителів (54%) та майже половина батьків (48%), тоді як серед директорів ця ініціатива знаходить певну підтримку (41%).

Серед найбільш актуальних та серйозних проблем, що потребують вирішення вже у найближчі роки, опитані батьки назвали проблему слабкої зацікавленості дітей здобувати знання (50%), слабку матеріально-технічну базу шкіл (49%) та застарілі програми і методики (42%). Як першочергові кроки для покращення якості освіти більше половини опитаних батьків відзначили необхідність створення нових відповідних вимогам сучасності програм (56%), підвищення оплати праці викладачів (52%) та необхідність боротися з усіма проявами корупції і нечесності у середніх освітніх навчальних закладах (49%).

Половина вчителів (51%) незадоволені якістю підручників. У книжках, за якими навчаються діти, потрібно змінити спосіб подання інформації (доступна мова, розмір і якість друку) – 49%, зміст – 31%, ілюстративний матеріал (з урахуванням сприйняття інформації відповідно до психофізіологічних особливостей учнів різного віку) – 30%.

Для педагогів та директорів найбільш гострі проблеми освіти в Україні пов’язані насамперед із зниженням соціального статусу працівників освіти (62% та 88% відповідно) та ставленням влади до освітнього сектору як до другорядної, «витратної» частини державного бюджету (63% та 70% відповідно). Покращення ситуації в освітній галузі педагоги та директори шкіл вбачають, так само як і батьки, передовсім у підвищенні оплати праці викладачів (80% та 90% відповідно) та у створенні нових програм, які відповідали б вимогам сучасності (56%). Серед пріоритетних заходів 68% директорів відзначають також необхідність надати більшу самостійність директорам шкіл та педагогічним колективам.

Переважна більшість батьків вірить у можливість проведення

реформи в середній школі (62%), а в перспективу покращення ситуації в галузі внаслідок цієї реформи освіти вірять понад 70% опитаних батьків. Водночас в успішність проведення реформи освіти вчителі та директори вірять відчутно менше – 46% та 34% відповідно.

На думку більшості батьків, вчителів та директорів, реформування освітньої галузі повинні ініціювати Міністерство освіти і науки (68%, 45% та 35% відповідно) та педагоги (54%, 34% та 44% відповідно). При цьому приблизно чверть опитаних батьків вважають, що реформу необхідно проводити вже в найближчий рік, тоді як вчителі та директори більш схильні підтримувати поступові й часткові реформи (54% та 47% відповідно), ніж швидкі та радикальні (33% та 41% відповідно).

Понад 70% педагогів загалом задоволені можливостями підвищення власної кваліфікації. При цьому можливості вдосконалення свого професійного рівня освітяни вбачають передовсім в інноваційних методах викладання (47%), найновіших здобутках у фаховій сфері (43%) та у володінні інформаційними технологіями (41%).

Переважна більшість вчителів та директорів не задоволені своїм статусом у суспільстві (82% та 59% відповідно), а ще більше – рівнем соціального забезпечення (93% та 94% відповідно). Приблизно стільки ж опитаних вчителів та директорів не задоволені рівнем своєї заробітної плати – 89%. Майже половина опитаних вчителів (46%) висловили готовність взяти участь в атестації, на підставі якої їхню зарплату може бути підвищено.

Серед пріоритетних реформ та ініціатив, що могли би допомогти вчителям працювати якісніше, переважна більшість опитаних вчителів та директорів назвала потребу покращити технічний рівень школи (56% та 77% відповідно) та необхідність зміни підходу до оплати праці вчителя (51% та 59%). Далі за пріоритетом також йдуть необхідність зменшення бюрократичного навантаження і звітності (47%) та оновлення навчальних програм і підручників (42% та 29%).

Говорячи про рівень заробітної плати, вчителі зазначили, що у 36% вона становить від 1 до 2 тис. грн, у 47% – від 2 до 3 тис. грн, у 16% – від 3 до 4 тис. грн. І лише у 1,5%. – від 4 до 5 тис. грн.

На запитання "Як ви думаєте, якою б мала бути ваша зарплатня?" вчителі відповіли по-різному: 24% респондентів хочуть, щоб їхня платня була в межах 2,5-4 тис. грн, 23% – від 4 до 5 тис., 16% – від 5 до 6 тис., по 10% – від 6 до 7 тис. і від 7 до 8 тис., 9% – від 9 до 10 тис. І тільки зовсім невелика група педагогів мріє про суттєво вищі статки: 6% вчителів хотіли б зарплату від 10 до 15 тис. грн, 2% – понад 15 тис.

Говорячи про своє ставлення до необхідності реформувати освітню

галузь, 33% педагогів виступили за швидкі й радикальні реформи; 54% – за поступові й часткові; 4 вважають, що реформи не потрібні, а 9 не змогли сформувати своє ставлення.

На думку вчителів, реформи повинні ініціювати: міністерство освіти і науки (45% респондентів), педагоги (34%), Президент та Уряд (5%), батьки (4%), громадські організації (2%). Своєю чергою, батьки покладаються на Міносвіти як ініціатора реформ (68%), на вчителів (54%), на себе (25%), на Президента та Уряд (15%), громадські організації (15%).

Вірять в успішність реформування шкільної освіти 46% вчителів, не вірять 20%, не визначилися 34%. Але педагоги більше налаштовані на реформи, ніж їхнє керівництво: вірять в успіх реформ лише 34% директорів, не вірять – 22%, а не визначилися майже половина (44%) [2].

Наприкінці 2015 р. Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва разом із фірмою "Ukrainian Sociology Service" провів загальнонаціональне соціологічне опитування "Громадська думка – грудень 2015" із проблем освіти в Україні, приділивши більше уваги питанням зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та вищої школи. Усього було опитано 2001 респондента за квотною національною вибіркою населення.

Дослідження відмічає позитивне ставлення 52% респондентів до вступу до ВНЗ за результатами ЗНО. Так само стабільно опитувані позитивно оцінюють вплив ЗНО на різні сторони освітнього процесу та соціального життя загалом. Вони висловлюють згоду з тим, що: ЗНО дало змогу обдарованим дітям вступити до будь-якого ВНЗ, навіть найпрестижнішого (згодні з цим 60%, не згодні – 23%), ЗНО стимулює учнів не сподіватися на чиюсь допомогу, а вчитись (згодні з цим 66%, не згодні – 18%), ЗНО зменшило рівень корупції при вступі до ВНЗ (згодні – 46%, не згодні – 32%), ЗНО стало кроком до справедливості у державі (згодні 46%, не згодні – 29%), ЗНО дало змогу обирати кращих студентів (згодні 50%, не згодні – 25%).

Щодо наявних проблем із реалізацією ЗНО, то найчастіше (40% опитаних) згадували сумніви у чесності дотримання закладеної процедури. Якщо розглядати можливі варіанти вдосконалення системи ЗНО, то опитані найчастіше (40%) згадували необхідність краще готувати учнів у школах до здачі тестів.

Залучення до підготовки до здачі ЗНО репетиторів залишається надзвичайно поширеним явищем: у 2015 р. лише 26% вступників не вдавалися до послуг репетиторів.

Ті, хто був безпосередньо причетний 2015 р. до вступу до ВНЗ, переважно залишилися задоволені: 52% супроти 23% незадоволених.

Демонструючи деякі аспекти ставлення населення до системи вищої

освіти в Україні, запропоноване дослідження громадської думки засвідчує бажання 47% населення скоротити кількість вітчизняних ВНЗ. Переконлива більшість респондентів (67%) вважає, що заочну форму навчання потрібно зберегти. 43% опитаних відчуває потребу (різною мірою) у курсах підвищення кваліфікації, а 39% хотіли б здобути вищу освіту за кордоном.

Серед найбільших проблем української вищої освіти була названа корумпованість викладацького складу ВНЗ (50%). Окрім того, громадяни занепокоєні проблемою невизнання дипломів українських ВНЗ в інших країнах світу (47%) та невідповідністю викладання вимогам ринку (32%).

Першочерговими кроками для покращення якості вищої освіти, на думку опитаних, є: боротьба з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування курсових та дипломів тощо) – 59%, підвищення рівня оплати праці викладачів – 38%, відповідність викладання до потреб майбутньої професії – 37%, налагодження співпраці з кращими світовими університетами – 36%, стимулювання наукової діяльності у вишах – 32%. Лише 12% населення вважає, що якість освіти зможе забезпечити введення системи ЗНО для випускників ВНЗ [3].

Наведені приклади доводять, що соціологічні дослідження є потужним каналом інформації щодо думок, ставлень і очікувань громадськості. Їх результати забезпечують керівництво освітньої галузі обґрунтованими фактологічними даними, необхідними для прийняття управлінських рішень щодо розвитку й удосконалення системи освіти в державі й у регіонах. У зв'язку з цим, а також з урахуванням складних процесів реформування освіти, що відбуваються в Україні, можна говорити про особливу актуальність і доцільність проведення соцдосліджень силами обласних закладів післядипломної педагогічної освіти.

Унікальність таких закладів полягає в тому, що вони в процесі реалізації своїх функцій охоплюють різні рівні освіти й, отже, мають доступ до різних груп потенційних респондентів – різних категорій керівних, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьківської громадськості, учнівської й студентської молоді.

До переваг досліджень регіонального рівня можна віднести:

– оперативність отримання інформації для прийняття управлінських рішень;

– високу актуальність питань, яким присвячене дослідження, саме для даного регіону;

– урахування особливостей регіону при розробці програми дослідження та під час його безпосереднього проведення;

– потенційний вплив на удосконалення системи освіти в масштабах

усього регіону;

– можливість більш швидкого вироблення системи рішень для удосконалення ситуації;

– можливість більш швидкої реалізації проведення корегувальної роботи;

– можливість оперативного відстеження ходу корегувальної роботи тощо.

Важливо зазначити, що Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти на регулярній основі проводить соціологічні дослідження в освітянському середовищі. У 2012–2015 рр. Хмельницьким ОІППО було проведено цілу низку досліджень, присвячених вивченню стану громадської думки щодо: напрямів розвитку методичної та науково-педагогічної служб у системі післядипломної педагогічної освіти; якості функціонування системи організаційно-методичної допомоги педагогічним працівникам Хмельниччини та підвищення їхньої кваліфікації; ціннісних орієнтацій та ціннісного ставлення сучасної учнівської молоді до світу; проблем педагогічної освіти дорослих; стану надання освітніх послуг у дошкільних навчальних закладах тощо.

У контексті розгляду матеріалів всеукраїнських досліджень, зазначених вище, цікаво навести деякі результати регіонального дослідження щодо якості функціонування системи організаційно-методичної допомоги педагогічним працівникам Хмельниччини та підвищення їхньої кваліфікації, яке було здійснено у 2013 р. У рамках опитування, поза іншим, респондентам – керівним і педагогічним кадрам області було запропоновано висловитися щодо: реформаційних змін, що відбувалися на той час в освіті; політики оптимізації (укрупнення) шкіл; ідеї створення шкільних округів тощо.

63% опитаних зазначили, що розуміють сутність реформ, у цілому підтримують їх, але мають щодо них певні зауваження. Лише 10% респондентів, вважаючи себе обізнаними у питаннях реформування освіти, не підтримували цей процес.

На той час політику оптимізації шкіл підтримали 29% опитаних. 48% респондентів вважали цей процес несправедливим по відношенню до вчителів, котрі можуть втратити роботу. 53% не підтримували оптимізацію, оскільки вона створить незручності для дітей, яким доведеться більше часу витрачати на дорогу.

Ідею створення шкільних округів схвалили 23%. Виступили проти 40%. Показово, що 36% не змогли визначитися зі своїм ставленням через недостатню обізнаність у даному питанні [4].

У 2014 р. було проведено опитування педагогів області “Педагогічна

освіта дорослих: проблеми і очікування". У його рамках, зокрема, респондентам було запропоновано відповісти на питання щодо власного професійного розвитку. Говорячи про мотивацію до подальшої освіти й самоосвіти, лише 4% опитаних педагогів зазначили, що не мають у них потреби, оскільки професійний розвиток, на їхню думку, відбувається у ході набуття досвіду. 82% респондентів займаються власним професійним удосконаленням, оскільки не хочуть втратити профкомпетентність; 57% – оскільки вбачають у цьому свій обов'язок.

Висловлюючись щодо оцінки механізму функціонування педагогічної освіти дорослих в Україні, лише 19% респондентів назвали його доволі ефективним. 9% опитаних вважають, що такий механізм існує суто формально і не виконує своїх функцій, а 72% зазначили, що він створений, але потребує суттєвого удосконалення [5].

Вищезазначені факти ілюструють суспільний, управлінський, науковий та навчально-методичний потенціал соціологічних досліджень в освітянському середовищі. Залишається сподіватися, що подальший хід реформування галузі освіти в Україні та на Хмельниччині зокрема буде супроводжуватися активними дослідженнями стану громадської думки педагогів та представників громадськості, що забезпечить ефективний зворотній зв'язок між управлінськими структурами та освітянами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Онищенко Оксана. Школа: з погляду вчителів і батьків / Оксана Онищенко // "Дзеркало тижня". – 2015. – № 36-37.; 2. Школа очима батьків, вчителів та директорів шкіл (за результатами соціологічного опитування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Сайт "Фонд "Демократичні ініціативи". – http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/shkola-ochuvannja.htm, вільний. – Назва з титул. екрану.; 3. Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Сайт "Фонд "Демократичні ініціативи". – http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/visha-osvitkoi-dumki.htm, вільний. – Назва з титул. екрану.; 4. Інформація про результати соціологічного опитування педагогічних працівників області щодо реформаційних змін в освіті (2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Сайт "НМЦ організації наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького ОІППО". – http://nmcmonitoringhoippo.jimdo.com/соціологічні-дослідження-в-освіті/ матеріали-соціологічних-досліджень/, вільний. – Назва з титул. екрану.; 5. Експрес-опитування "Педагогічна освіта дорослих: проблеми і очікування" (2014 р.) [Електронний ресурс]. – Там само.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

УДК 398. 88: 784.4 (477,43/44))(045)

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
О. І. Блажевич,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ПОХОВАЛЬНО-ПОМИНАЛЬНІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН

У статті проаналізовано деякі зразки пісенного фольклору мешканців Хмельниччини, присвячені трагічним подіям в побутовому житті сімей та родин – поховальним обрядам найближчих людей та родичів: батьків, матерів, синів та дочок. На прикладах деяких населених пунктів Віньковецького, Дунаєвецького, Кам'янець-Подільського, Красилівського, Летичівського та Хмельницького районів показано локально-стильові особливості обрядових пісень, збережені діалекти та мовні особливості таких народних тужінь і голосінь.

Ключові слова: *Хмельниччина, райони, обрядові поховальні пісні, локально-стильові особливості, тужіння, голосіння.*

Актуальність проблеми та стан її дослідження. Протягом понад півторасотлітнього періоду фіксації народної пісенної творчості на теренах сучасної Хмельницької області дослідники нагромадили значну кількість різноманітних записів родинно-обрядових, соціально-побутових та історичних пісень. В XIX ст., як відомо з історії записування та публікацій фольклору, народнопісенну творчість мешканців тодішнього Поділля збирали З. Доленга-Ходаковський, О. Кольборг, А. Димінський, М. Орловський, П. Бучинський та інші видатні діячі культури і науки. Численні зразки цих записів були опубліковані у класичних виданнях та періодиці того часу, а також у збірках академічної серії "Українська народна творчість" протягом останніх шістдесяти років. Активно записували народний фольклор в нашому краї в XX – XXI ст. відомі збирачі-дослідники В. Харков, М. Гайдай, А. Постоловський, В. Іванов, Т. Сис, Л. Ященко, С. Маховська, О. Дудар, М. Дмитренко, Л. Єфремова, П. Батюкевич, О. Танчук та ін. Географія записаних пісень досить широка: фактично охоплено більшість регіонів колишньої Хмельниччини. Однак, на наш погляд, в цих збірках, особливо останнього періоду, недостатньо відображено вищезазначену проблематику цієї статті щодо поховальних обрядових пісень при прощанні з матір'ю, батьком, дітьми, близькими родичами.

Так, наприклад, у виданні "Народні пісні Хмельниччини (з колекцій збирачів фольклору)" (2014 р.) вміщено лише шість поховальних пісень, з них – одне голосіння і одна псалма [1, с. 299-302]. Дещо більше знаходимо таких пісенних творів у книзі-збірнику "Духовні та обрядові пісні у кожну родину" П. Батюкевича, нашого сучасника із селища Смотрич Дунаєвецького району [2, с. 346-417]. Саме тому автором статті зібрано в низці районів Хмельницької області певну кількість такої народнопісенної творчості наших земляків.

Виклад основного матеріалу. З часу проголошення незалежності і державності України національне народне пісенне мистецтво отримало друге дихання, адже духовна релігійна свобода, вільна діяльність багатьох церков в державі, зокрема й на Хмельниччині (нині тут діє 41 релігійна конфесія), встановлення толерантних державно-церковних та міжконфесійних відносин сприяли і сприяють активному розвитку культурного рівня життя народу, духовному оновленню обрядів, традицій і звичаїв. Фактично проблема збереження і розвитку національного духовного багатства, формування турботливого ставлення до віри і віросповідання, культивування милосердя, доброти, шанобливих стосунків в сім'ї і родині, дбайливості до пам'яті померлих, загиблих, безвісти пропавших, особливо в умовах неоголошеної війни на Сході України, путінської агресії на Донбасі і анексії Криму, є однією з найвагоміших на сучасному етапі. Про це яскраво свідчать й поховальні обрядові пісні, які звучать останнім часом на поминальних обідах, панахидах в населених пунктах краю.

Так, наприклад, в селах Баглайки, Берегелі, Веселівка, Западинці, Михайлівці, Мотрунки, Сушки Красилівського району, с. Требухівці Летичівського району, с. Терешівці Хмельницького району, деяких південних районах краю записано низку пісень похоронного обряду щодо загального прощання – тужіння – голосіння за душею, матір'ю, батьком, дітьми, родичами, а також звернення-прохання померлих батьків до своїх дітей та внуків, близьких людей, щоб ніколи не забували їх і завжди приходили до могилок, облаштовували останнє місце їхнього спочинку. Про це говориться, наприклад, в пісні "Прощай, душа", записаній в с. Баглайки Красилівського району:

Прощай, душа, останній раз,
Прощай на гробі нині,
Бо я вже йду в далеку даль,
Лишаю жаль родині.
Лишаю я сліди свої,
Якими я ходила,
А тая путь для всіх одна,
Нікого не минає,
І всі народи нею йдуть,
Нікого не вертає.
Не викупиться тут ніхто
Ні бідний, ні багатий,

Лишаю я слова свої,
Які я говорила.
Сліди травою заростуть
Не буде їх видати,
Слова мої завжди-завжди
Будете вспоминати.
Мені назначена пора
Збиратися в дорогу,
І я іду в далеку даль
Віддати душу Богу.
Назначена для всіх пора
Та й треба помирати.
Мене в могилу покладіть,
Душа піде до неба,
Багатства свого не беру,
Бо там його не треба.
А ви, друззя, й моя рідня,
За мною потрудіться,
За упокой моєї душі
Ви Богу помоліться [3].

Про останній шлях людської душі співається й в похоронній пісні "Несем ми тіло на спокій", записаній в с. Пашутинці Красилівського району:

Несем ми тіло на спокій
Схоронимо його в землі.
Бог всіх на смерть приговорив
У гріх упавши осудив.
Алілуйя (3)
О браття й сестри, всі туди
В свій час ми маєм відійти,
Турботам всім прийде кінець
Покличе в вічність нас Творець.
Алілуйя (3 р.)
Як скоро день за днем летить
Життя, мов хвиля пробіжить,
Чи близько, чи далеко час,
Що в вічності чекає нас.
Алілуйя (3 р.)
Бог відгранічив путь наш, вік,
Де смертний кожний чоловік,
Христос смерть смертю подолав,
Життя нам вічне дарував.
Алілуйя (3 р.)

Важливим елементом таких обрядових пісень є звернення-плач душі померлої людини до своїх рідних та близьких друзів, сусідів і товаришів: про це говориться в пісні "Ой ви браття мої, сестри" записаній у с. Веселівка Красилівського району:

Ой ви браття мої, сестри,
Мої близькії друззя,
Ви прийдіть і подивіться –
Жізнь скінчилася моя.
Ви прийдіть і подивіться:
Господь чудо сотворив,
Ангел Божий зійшов з неба,
Душу з тілом розлучив.
Лежить тіло без дихання,
Та й не може говорить,
Ви прийдіть, мої кохані,
Тіло моє в гріб вложить.
І з молитвою святою
З тяжким смутком і сльозами
В сиру землю схороніть,
І смутну мою могилу
Ви сльозами окропіть,
На могилі хрест поставте
Гарні квіти посадіть:
Там, де впадуть ваші сльози,
Квіти гарні зацвітуть,
Ви про мене пам'ятайте,
Що лежу я вічно тут.
Ой ви браття мої, сестри,
Не сумуйте ви за мной,
Моліть Бога і співайте.

До могили віднесіть, "Со святими упокой" [6].

З особливим болем, вічним стражданням за земним життям, за своїми найближчими рідними людьми звучать материнські слова-почуття невимовної любові в поховальній пісні "Ой, Боже, як хочеться жити", записаній в с. Пашутинці Красилівського району:

Ой, Боже, як хочеться жити,
Яке наше миле життя,
Помру, поховають в могилу
І знай, вже нема вороття.
Прощаюся з вами, родино,
І дітки цілую і вас,
Бо завтра буду вже мовчати
Ніколи не буду вже в вас.
В гостях я не буду ніколи,
Не кличте мене і не ждіть,
Я буду одна вас чекати,
А ви не забудьте, прийдіть.
Приходьте до мене частенько,
Провідайте місце моє,
Я буду завжди вас чекати,
Простіть мої рідні мене.
А може коли вам приснiться,
Що ми разом час провели,
То знайте, що я вас чекаю,
Щоб квіти мені принесли.
Бо квіти для нас, то є радість,
Як тільки у кого цвітуть,
Котора могила чистенька,
До того всі в гості ідуть.
А хто позабув про могилу,
Не чистить, не ставить квіток,
Її обминають всі люди,
Зарослий нечистий куток.
Отож не забудьте нас, рідні,
Згадайте, як разом жили,
У дружбі, любові і згоді
Тоді ми щасливі були [4].

З великою подякою за світлу пам'ять про тих, хто навік відійшов в Царство Небесне, до Господа Бога говориться в пісні "Спасибі за хліб, спасибі за сіль", записану в с. Мотрунки Красилівського району:

Спасибі за хліб,
Спасибі за сіль,
Спасибі, що ви потрудились,
Що душу мою пом'янули в цей день
І Богу за неї молились.
Спасибі за хліб,
Спасибі за сіль,
За ваші земнії турботи,
Ніколи, ніколи не прийде душа,
Та треба її пам'ятати [5].

Турботою про майбутнє життя своїх дітей, зокрема коханої донечки, переймається душа покійної матері в пісні "Заповіт матері":

Доню моя, доню моя мила,
Не забудь дитино, де моя могила,
Як прийдеш на цвинтар,
низенько вклонися,
Біля мого гробу Богу помолися.
Помолися Богу, ти моя дитино,
Є в мене Вас троє, а я у вас єдина.
Посадіть на мамі червону калину,
Нехай на могилі бур'янів не косять,
Прийдіть, прийдіть діти,
дуже я Вас прошу.
Вирвіть той бур'янчик
своїми руками,
Обсадіть могилу гарними квітками.
Нехай квіти квітнуть,
все божеє літо,

Хай вона розкаже про нашу родину
Нехай люди знають,
що в мене є діти [7; 2, с. 352].

Не забуває материнська душа й про сина (пісня "Сидить на могилі заплакана мати"):

Сидить на могилі заплакана мати,
Прийшла до синочка
поради просить,
Порадь мені сину, порадь
мені рідний,
Як маю на світі я жить.
Ніхто не порадить,
ніхто не прихилить,
Ніхто не поможе мені,
То ж візьми до себе в глибоку могилу,
Та й будем лежати в землі.
Тепер із могили тихенько син шепче,
Йди, мамо, додому тобі не пора,
Для кожного своя назначена доля,
Коли забиратись сюда.
Йди мамо додому не лий слізоньки,
Ніщо не поможе мені,
Я буду лежати і буду чекати,
Тоді розкажу все тобі.
Ой як було важко вмирать
моя мамо,
Які були рани тяжкі,
В останню хвилину шептав:
рятуй мене мамо,
Та не було спасіння мені.
Посадіть на мені ви білу березу
Нехай вона вітром шумить,
Ой чий то тяжкий гріх
Впав на мою душу,
Якогоя ще не встиг заробить [4].

Багатством почуттів і думок, тужливість за материнською ласкою звучать слова донечки в пісні "Мамі":

Згорнула руки, мов голубка крила,
Так, ніби відпочити прилягла,
О, скільки Ти робіт переробила,
А доля не ласкавою була.
Ти рано чоловіка поховала,
На ніжні плечі все тобі лягло,
Сама за двох ти важко працювала,
Щоб мали ми хлібину і тепло.
Ці добрі руки завжди пахли хлібом,
Тримали серп, і сапу, і косу,
І нині я дивлюсь на них із болем
І біль отой у серці я несу.
Колись мене ці руки сповивали
Були для мене захистом в житті,
Вони так рідко й мало спочивали
Твої, матусю, руки золоті.
В хвилини зустрічі ти була щаслива,
Чекала в гості ти мене завжди.
Прости ж мені, моя голубко сива,
Що не знайшла я ліків від біди.
Не йдуть туди листи і телеграми,
Де чорний смуток звив собі житло.
Роню сльозу на руки твої, мамо,
Щоб воскресити в них твоє тепло [6].

Ці ж тужливі і водночас подячні слова любої дочки звучать у пісні "Ой, стою я, гірко плачу":

Ой, стою я, гірко плачу,
Мамо моя, проснись,
Назавжди, матусю рідненька,
Із рідного дому ідеш,

Відкрий свої очі, матусю,
На мене хоч раз подивись.
Ти мене мамо родила,
Кров ти свою пролила,
Щастя у Бога просила,
Щоб я щаслива була.
Першії кроки ступати
Мама мені помогла,
Перше слово, о мамо,
Як Ти його ждала.
Дякую мамо за ласку,
За поцілунки Твої,
За те, що навчила, як жити
І помагала в біді.
Може я чимось завинила,
Всяко буває в житті,
Я Тебе прошу, матусю,
За все, моя рідна, прости.
Тебе проводжаєм до гробу
І більше до нас не прийдеш.
Очі твої вже закрились,
Уста твої, мамо, мовчать,
Серце твоє вже не б'ється,
Руки на грудях лежать.
Чи мала велику я радість,
Чи мала велику біду,
Завжди я спішила до тебе,
До кого ж тепер я піду?
Звідки тебе виглядати,
Де ж я тебе вже знайду,
Більше Тебе не побачу,
Хоч на могилу прийду.
Мамо моя дорогенька,
Яка то розлука тяжка,
Як важко з тобою розстатись
На теє ж бо воля Божая така
[6; 2, с. 355-356].

Перекликаються з попередньою піснею-плачем слово-звернення дочки "Піду я, вклонюся у гроба":

Піду я вклонюся у гроба,
І голову схилю свою,
Чому не порадиш, матусю,
Як жити без тебе буду?
Застигла вже кров в твоїх жилах,
І серце не б'ється в груді.
Тепер тобі, мамо, байдуже,
Що плачу я вдень і вночі.
Приснись на хвилинку, рідненька,
І слово до мене скажи,
Рукою утри мої сльози,
До серця свого пригорни.
Матусю моя дорогенька,
Чого так спокійно лежиш?
І плач мій тебе не тривожить,
Як було в дитинстві колись.
Стою я, матусю, у гроба
І Бога просити буду,
Щоб душу забрав він до себе,
А тіло в сирую землю.
Могилу твою я обложу
Барвінком, що синьо цвіте,
До серця печаль донесу я,
Ой, мамо, як шкода тебе.
Матусю моя ти рідненька,
Завжди на могилу прийду,
І буду тебе пам'ятати,
Поки я на світі живу,
Молитися буду за тебе,
За грішную душу твою,
І Господа буду просити,
Щоб ти спочивала в раю [8].

Невимовна туга за матір'ю звучить у пісні "Мама вмерла, вмерла мама":

Мама вмерла, вмерла мама,
Ми не маєм мами.
Нас лишила всіх на Бога
А сама забралась.
Ой матінко дорогая,
Вже плакать несила,
Ти нас всіх же так любила,
А тепер лишила.
Ти нас колись колисала,
Нам пісні співала,
Над нашими колисками
Ночей недоспала.
Люди добрі, добрі люди,
Ми не маєм мами,
Вже не дасть нам порадоньки
Своїми словами.
Люди добрі, добрі люди,
Ми не маєм мами,
Вона нас вже не пригорне
Своїми руками.
Люди добрі, добрі люди,
Вже не буде мами,
Вона нас не поцілує
Своїми вустами.
Її ручки вже не роблять,
Вони ж так робили,
Її ніжки вже не ходять,
Вони скрізь ходили.
Лежить вона така гарна,
До нас не говорить,
Ой, підходить та година
В землю її загорнуть.
Ой померла матусенька,
Ласку з собой взяла,
Ніхто так не пожаліє,
Як рідная мама.
Ой піде від нас матінка,
Будем сиротами,
Вже не буде матусеньки
Більше поміж нами.
Взяв Господь її до Себе,
Прийшла її черга,
І нам колись треба,
І ми прийдем, матусенько,
Рідненька до тебе.
Поховаєм ми матінку,
Ой Боже наш, Боже,
Як же тяжко буде жити,
На що світ став схожий.
Ой, хто має ще матінку,
Треба шанувати,
Бо на світі найщиріша –
Це рідная мати.
Милий Боже, милий Боже,
Дай нам стільки сили,
Щоб ми горе пережили,
З Тобой ся лишили [2, с. 347-349].

Подібні мотиви звучать й у таких обрядових піснях-зверненнях: “Молитва матері”, “У полі висока могила”, “Стою я і гірко так плачу”, “Доню моя, доню”, “У лузі цвістиме калина”, “Важкою була моя доля”, “Скільки би не жити”, “Мамо, прости”, “Ой мамо, мамо, горе без тебе”.

Референом цим пісням є пісня-плач, пісня-голосіння до смерті батька “Ой, любий тато”:

Ой любий тато, як сумно жити,
Коли відходиш ти від дітей,
Зорі сіяють, місяць не світе,
Радість пропала з наших очей.
Куди не гляну сумна надія,
Коли в дітей тата нема,
Сонце хоч світе та вже не гріє,
Та наступила доля сумна.

Бо горе жити без тебе, тату,
Сльози втираю все із очей,
Ой, тату, тату, вже ти не прийдеш
Радість ділити поміж дітей.
Та сумна пісня в домі лунає,
Як тяжко нам, тату, без тебе,
Ми пам'ятаєм, наш любий тату,
Твій заповіт любити людей.
Нема де взяти твоєї поради,
О, горе жити нам без тебе
Тату, нам тяжко буде жити
На світі білім сиротам.
Прощай, наш тато, ми, твої діти,
Будем молитися за душу твою,
Будем молитись, Бога просити,
Щоб оселив він тебе у раю [7].

Дуже важко сім'ї прощатися з рідним батьком й у поховальній пісні "Тато":

Така сумненька наша хата,
Сумне подвір'я, сумний сад.
Пішов від нас рідненький тато
І вже не вернеться назад.
Пішов від нас у безконечність,
Нема там горя і труда,
Лишив дітей і всю родину
І вже не вернеться сюда.
Лишив дітей він і дорослих.
Живіть всі в мирі у сім'ї,
Щоби в могилі під землею
Легко лежалося мені.
А як прийдете на могилу,
То ясно свічку засвітіть,
Щоб Бог спокою дав і раю,
За мене Бога ви просіть [2, с. 376].

Ніби у відповідь цим словам звучать слова покійного батька у пісні "Великий смуток на нас упав":

Великий смуток на нас упав:
Сам Господь з неба тата
нам забрав.
Дорогий наш тато,
тебе не забудем,
Ім'я твоє в серці все
носити будем.
Тяжко нам нині
цей день пережить,
Будем ся навіки
з татом розходить:
Прощавайте, діти,
бо я вас лишаю,
За душу моліться,
бо я в гріб лягаю.
Прощавай, дружино,
за мной не тужи,
Та за мою душу Богу ся моли,
Вже темная нічка
Прощавайте, діти, я вже йду
від вас.
А у церкві рано та
дзвін задзвонив,
Він сумную звістку
нам оповістив:
Померла людина, що
з нами жила,
На вічний спочинок
від нас відійшла.
О Ісусе, Сину Божий,
просимо тебе:
Прийми ту людину, яка
від нас йде.
Матінко Божа, Господь з Тобою,
Прийми цю людину до свого раю.
Вже місяць і зорі
світити не будуть,
Я від вас відходжу

буде наступати,
Я вже з Божим світом
буду ся прощати.
Тяжко розлучатись
з білим світом нині,
Бо він всім веселий у
кожній годині.
А вже дзвони дзвонять
останній раз,
прощаю родину,
А сам я лягаю в сумну домовину.
Я від вас відходжу,
Прощаюсь навіки,
Я від вас відходжу,
До Божої опіки [2, с. 378-379].

Дуже часто на похоронних обрядах люди співають "Ой жив на світі, наш рідний батько":

Ой, жив на світі, наш
рідний батько,
Пока прийшов смертельний час,
Ой, як нам тяжко стає на серці,
Немає батька рідного в нас.
Ой батьку, батьку, хто ж
то засяде
На твому місті біля стола,
Прийдеш до хати, тебе не видно,
Глянеш в подвір'я, тебе нема.
Плачуть же діти, плачуть онуки,
І всі рідні сумні сидять,
Ой, тату, тату, як же нам важко
Тебе на вічність випроважать.
Ой, тату рідний, сумно без тебе
І все нам тяжко, все пустота,
Пташки співають, цвіте калина,
А тобі більше життя нема.

Сильні емоційні почуття, невчасну втрату визивають в людей слова обрядової поховальної пісні "Батьку наш":

Батьку наш, як нам жаль за Тобою,
Ти ідеш назавжди від нас,
Батьку наш, наш рідний соколе,
Нащо Ти покидаєш вже нас.
Знаєм ми, що пішов Ти у вічність,
В небесний світ, де немає кінця,
Батьку наш, дорогий нам і рідний,
Вірним нам Ти був до кінця.
Ми Тебе, так ніжно любили,
Ти нас, жалів і навчав доброти.
Батьку наш, прощай вже навіки
Ти пішов, у вічні світи.
Ми будем Тебе пам'ятати,
Згадувати будем завжди,
Могилу будем доглядати,
Там квіти будуть завжди цвісти,
Калинонька, буде хилитись,
На вічну могилу Твою.
Прощай, дорогий, все скінчилось,
Тебе більше тут не буде,
Лиш пам'ять про Тебе не згасне,
Земля Тобі пухом буде.
Простіть мене, жінко, діти і внуки,
У чомусь, провину мою,
Лиш щастя, усім Вам бажаю,
А Бог прийме душу Мою.
О Матінко Божа, Єдина,
Ми просимо й молим Тебе,
Спаси Ти його на тім світі,
Коли він до Бога прийде.
О Боже, храни його душу,
Він більш не говорить, мовчить,

Пташки будуть тобі щебетати,
Оспівувать хату темну,
Ми будем за нього молитись
У Царство Небесне просить [9].

Як важко розлучатись з рідною людиною мовиться в обрядовій пісні-тужінню "Сестро моя, зоре моя":

Сестро моя, зоре моя,
Чом так сумно стало?
Чого лежиш, чого мовчиш,
Не говориш з нами?
Сестро моя, пташко моя,
Ти батькам дитина,
За що ти нас покинула,
Яка на те причина?

Нема вже сліз, нема вже слів,
Немає більше сили.
Встань, подивись, рідна моя,
Скільки прийшло родини.
Діти твої, внуки твої,
Твої рожеві квіти,
Стоять сумні, стоять в журбі,
Бо йдеш від нас навіки.

Прийшов твій час, прийшла пора,
Прийшла тяжка година,
Що нажила – покинула,
Сама йдеш в домовину.
Прощайте, вся моя рідня,
Прощай, мій білий світе,
Ніколи вже не прийду я,
Бо йду туди навіки.
Прийшла пора, прийшла біда
До нашої родини.
Як нам вблагать Боже, тебе:
Прости її провини.
Сестро моя, зоре моя,
Моя пташко сива,
Немає слів, щоб передать,
Як нас осиротила [2, с. 396-397].

Не забувають люди й про тих, хто прожив на цьому світі, так і не відчувши материнського чи батьківського почуття. Про це говориться в пісні "Одиноким":

Скільки би не жити
Та треба вмирати,
Тільки дуже жалко,
Як дітей не мати.
Нема в мене сина і дочки нема,
Та й буде стояти могила одна,
Якби була дочка, то вона би прийшла
І мою могилу гарно обійшла.
На людські могили
діти плакать йдуть,
Над моєю ж могилою
тільки вітри гудуть.
Ніхто не прийде, ніхто не прийде,
Ніхто не згадає по смерті мене [8].

Як заповіт живим, всім рідним, друзям і знайомим звучать на панахидах слова пісні "Остання путь":

Остання путь, остання путь,
Остання дорога,
Остання путь, остання путь
від рідного порога.
Не плачте, бо я не прийду,
Не буду з Вами жити,
Бо я іду уже туди,
Де буде Бог судити.
Остання путь, остання путь,
Колись земне моє життя
Як квітка процвітало,
Тепер я вже лежу отут,
Як та трава зів'яла.
Остання путь, остання путь,
Прощайте родичі мої,
Онуки й друзі, діти дорогії,
Прийдіть, прийдіть до мене всі
Моліться на могилі [9].

Надзвичайно важко розлучатися назавжди з бабусями, дідусями, батьками і матерями, братами, сестрами, дітьми, родичами, друзями, колегами, сусідами. Однак час лікує, поступово применшується біль непоправної втрати, нові виклики і турботи життя примушують думати про майбутнє. Тому на пам'ятних обідах на третій, дев'ятий і сороковий день після похорон у православних сім'ях звучать не тільки вищеназвані обрядові поховальні пісні, а й з'явилася нова народна пісня "Моліться люди всі до Бога", співзвучна нашому часу, коли до негараздів в політиці, економіці, соціальній сфері додалась ще путінська агресія на Сході Україні, анексія Росією Криму, які принесли тисячі смертей, руйнування житлових будинків, підприємств, шахт, шкіл, дитячих садків, транспортних артерій тощо. Референом цьому всьому горю і смутку звучать слова цієї пісні – звертання до людей:

Моліться люди всі до Бога,
Моліться за своїх дітей,
За церкву, волю, Україну,
За твердість віри всіх людей.
В нас перша мати є Марія,
Другая – церковиця свята.
А третя мати – Україна,
Четверта – ненька дорога.

Моліться діти всі до Бога,
Моліться рідні за батьків,
Щоб білий голуб миру й волі
Над нами все життя летів.
О, Пресвятая Божа Мати,
Давай у вірі нам снаги,
Щоб наші діти й України
Не знали горя і нужди.

Чому ми в світі так живемо
В гріхах, без Бога і в брехні?
Чому сини не люблять батька,
Повчання матері марні?
Давайте ж за руки візьмемось
Дорослі, юні, молоді,
І всі разом прославим Бога
На рідній матінці – землі [10].

Висновки. Як бачимо, слова вищевикладених пісень закликають людей перебороти скрутні часи, вселяють у серця і душі християн віру, надію і любов до життя, до боротьби за волю і свободу кожній людині, за незалежність своєї батьківщини, за виконання Божих завітів.

Водночас на Хмельниччині, в часи незалежності, розквітла народнопісенна творчість, розпочалась кропітка пошукова й дослідницька робота науковців та фольклористів-аматорів. Їхні пошуки і знахідки поповнили і поповнюють комплекс фольклорних творів в таких напрямках і жанрах, як родинно-обрядові пісні та псалми, колискові та дитячі пісні, соціально-побутові та історичні пісні, балади, весняно-літні календарно-обрядові пісні, щедрівки, колядки, народний театр, жартівливі і танцювальні пісні, романси та пісні літературного походження, необрядова пісенна лірика тощо. Важливе місце, як вже зазначалось, серед цього різноманіття фольклорних творів займають пісні поховального обряду. Цьому й присвячена ця стаття. На прикладах населених пунктів низки районів Хмельницької області висвітлено деякі зразки пісенного фольклору мешканців краю, присвячених трагічним подіям в побутовому житті сімей, родин та колективів, поховальним обрядам найближчих людей та родичів: батьків, матерів, дітей, одиноких людей. Ця стаття започатковує серію матеріалів у цьому напрямі, адже Хмельниччина багатонаціональна і поліконфесійна частина України, де кожна етнічна спільнота має свою самобутню культуру, зокрема й зазначеної тематики.

Матеріали цього дослідження можна використовувати в курсах історії України, релігієзнавства, краєзнавства, етнографії, історії української культури, мистецтвознавства, народознавства, у виховних заходах, дослідженнях науковців, студентів, членів МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Народні пісні Хмельниччини (з колекції фольклору) / упоряд. та вступ. статті М. К. Дмитренка, Л. О. Єфремової : НАН України, МІФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ : Наукова думка, 2014. – 720 с.; ноти, карти.; 2. Батюкевич П. Духовні та обрядові пісні у кожну родину / Уклад.: П. Батюкевич, за ред.. доктора пасторального Богослов'я О. Віталія Слободяна. – Хмельницький : ФОП Крисюк. – 632 с.; 3. Записано 29 лип. 2014 р. Блажевичем Ю. І. у с. Баглайки Красилівського району Хмельницької області від Загоруйко Ганни Йосипівни.; 4. Записано 15 серп. 2013 р. Блажевичем Б. І. у с. Пашутинці Красилівського району Хмельницької області від Мартинюк Ганни Андріївни.; 5. Записано 27 груд. 2014 р. Блажевичем Ю. І. у с. Мотрунки Красилівського району Хмельницької області від Посмірчук Ганни Василівни.; 6. Записано 17 листоп. 2014 р. Блажевичем Ю. І. у с. Веселівка Красилівського району від Мартинюк Ганни Андріївни.; 7. Записано 28 черв. 2013 р. Блажевичем Ю. І. у с. Требухівці Летичівського району Хмельницької області від Слободянюк Надії Архипівни.; 8. Записано 14 жовт. 2012 р. Блажевичем Ю. І. у с. Терешівці

Хмельницького району від Гаврилюк Марії Іванівни.; 9. Записано 27 трав. 2013 р. Блажевичем Ю. І. у селі Пашутинці Красилівського району від Панчук Надії Федорівни.; 10. Записано 30 січ. 2016 р. Блажевичем Ю. І. у с. Баглайки Красилівського району від Гриндій Надії Семенівни.

С. М. Боган,
кандидат історичних наук, доцент
А. Г. Карпеченков
викладач
(м. Одеса)

ЛИСТИ ДО ХРАМУ ГРОБУ ГОСПОДНЬОГО В ЄРУСАЛИМІ МИРЯН УКРАЇНСЬКИХ (ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ) ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XIX СТ.

Світлої пам'яті Блаженнішого Володимира (Сабодана), Митрополита Київського і всієї України присвячується (50 років Архієрейської хіротонії та 50 років призначення на посаду заступника начальника Російської Духовної Місії в Єрусалимі).

Нещодавно (6/19 березня) минуло 1690 років з дня знаходження ("*обретенія"* – церковнослов'янською) св. рівноап. царицею Оленою, матір'ю св. рівноап. імператора Костянтина Великого, Чесного Хреста Господнього на горі Голгофі в Єрусалимі. З цієї події та після зведення величного Храму Гробу Господнього на місці Розп'яття, Поховання та Воскресіння Господа Ісуса Христа в історії Християнства розпочалась епоха масового паломництва до Святої Землі, у тому числі за участю багатьох наших співвітчизників протягом століть. При цьому окремо виділяється період середини XIX – початку XX ст., коли істотно зростають практична можливість паломництва, якість його умов та, відповідно, кількість паломників – завдяки заснуванню та діяльності, при ініціативі та суттєвій підтримці держави, таких організацій як Російська Духовна Місія в Єрусалимі (з 1847 р.), Палестинський комітет у Санкт-Петербурзі (1859–1864 рр.), Палестинська комісія при Азіатському департаменті Міністерства закордонних справ Російської імперії (1864–1889 рр.) та Імператорське Православне Палестинське товариство (з 1882 р.).

Цієї великої й важливій темі присвячено чимало літератури

церковно- та суспільно-історичного характеру, включаючи праці соціально-політичного й соціально-економічного напрямків: автобіографічні описи паломництв (від часів Київської Русі [1] до передодня катастрофічних подій початку XX ст. [2]), видання документів та матеріалів [3], дослідження загального [4], [5], [6] та регіонального [7] характера, тематична періодика, в першу чергу, "Православний Палестинський збірник" (з 1881 р.), "Повідомлення Імператорського Православного Палестинського товариства" (з 1891 р.) та ін. Ця публікація являє собою мале доповнення до вищевказаного та є результатом аналізу *49* одиниць рукописних матеріалів, які відносяться до рідкісного, навіть унікального, виду джерел – *листів до Храму Гробу Господнього у м. Єрусалимі*. Ці листи складають частину серії аналогічних матеріалів, які датуються переважно 1882 – 1901 рр. (загальна кількість їх перевищує 270 одиниць; листи придбані за власний кошт як "старовина" в одній із антикварних крамниць у Старому Єрусалимі), та які можливо охарактеризувати, за висловом їх авторів, як "заочне припадання до пастирських ніг" (листи № 6, 29 – обгрунтування нумерації див. нижче) священнослужителів цього Святого місця.

Структура листів у найбільш повному вигляді складається з таких елементів: звернення, перелік жертводавців та сум, перелік імен, що поминаються (за здоров'я, за упокій), додаткові прохання та відомості, зазначення дати і зворотної адреси. Аналіз кожного листа виконаний з урахуванням його формальної та контекстуальної інформаційних складових. Для даної публікації відібрані листи, які були складені мирянами українських (південно-західних) губерній Російської Імперії. При дослідженні листи згруповані за територіальною ознакою (див. нижче); при уточненні географічної локалізації мешкання відправників кожного з листів використана спеціальна довідкова література [8]. Написання назв та імен відповідає сучасним правилам української орфографії.

Нумерація листів з переліком населених пунктів та імен відправників:

Бесарабська губернія: № 1 ***Бендерський повіт***, Чимишлійская вол., містечко Чимишлія (*Павло Іванович Емс*(?)*, Авдотія Чумаченко*); **№ 2** ***Сорокський повіт***, Околинська вол., с. Волове (*Євфимій Ганя*).

Волинська губернія: № 3 ***Заславський повіт***, Сульжинська вол., с. Лещани (*Симеон Кушнірук, Макарій Васільчук*).

Катеринославська губернія. ***Бахмутський повіт:*** **№ 4, № 5** Авдіївська вол., с. Государів Байрак (*Матрона Андріївна Кольчикова*; *Віра Матвіївна Спектаренкова*); **№ 6** Бахмутська вол., **м. Бахмут** (*Трофим Дмитрович Динніков, Наталя Василівна Красногронова*); **№ 7** Гродівська

вол., с. Гродівка (*Іван Корнилійович Кравченко*); **№ 8** Скотоватська вол., дер. Ново-Ясиновата (*Никон Кирилко*); **№ 9** Степанівська вол., дер. Нова Полтавка (*Семен Іванович Соколов*); хут. Гейдін (*Степан Семенович Назаренко*); **№ 10, № 11** ***Катеринославський повіт***, Романківська вол., с. Романкове (*Володимир Молошний*); **№ 12** ***Маріупольський повіт***, Майорська вол., с. Майорське (*Харитина Прокопівна Луценко(ва)*, *Ксенія Степанівна Рибальченко(ва)*); **№ 13** ***Олександрівський повіт***, Ново-Миколаївська вол., с. Ново-Миколаївка (*Олександра Щербакова*); **№ 14** ***Новомосковський повіт***, Знаменська вол., хут. Лозоватка (*Мартин Трофимович Золотаренко*); ***Павлоградський повіт:*** **№ 15, № 16, № 17** Миколаївська вол., с. Миколаївка (*Тимофій Журьба*; *Семен Запорощенко*; *Антон Семенович Яковенко*); **№ 18** Павлоградська вол., **м. Павлоград** (*Григорій Касалапенко*); **№ 19** Петропавлівська вол., с. Нікольське (*Іван Антонович Оліфіров*, *Єфросинія Павлівна Шватська*); **№20** Раздорська вол., станц. Синельникове (*Стефан Сторчай*); **№ 21** Троїцька вол., с. Троицьке (*Тимофій Карнаух*); **№ 22** ***Слов'яносербський повіт***, Луганська вол., **м. Луганськ** (*Віссаріон Прокопович Лунев*); ***Ростовський повіт*** *(до 1888 р.)****:*** **№ 23, № 24, № 25** Кагальницька вол., **м. Азов** (*Устина Либ(и/е)динська*; *Никанор Федорович Овчаренко*, *Євдокія Семенівна Карб(а/у)нова*); **№ 26** Катеринівська вол., с. Єлізаветівка (*Трифон Улька*).

Київська губернія: № 27 ***Канівський повіт***, Курилівська вол., **м. Канів** (*Євгенія Василівна Каличова*); **№ 28** ***Радомишльський повіт***, Приборська вол., дер. Кінне (*Феодосій Лозебний*); **№ 29** ***Уманський повіт***, Ладижинська вол., с. Псяровні (*Февронія Філоненкова*); Уманська вол., с. Собковки (*Авраам Максимович Петреченко*); **№ 30** ***Чигирінський повіт***, Олександрівська вол., с. Сосновка (*Христина*, *Арсенія Бу́рі*).

Подільська губернія. ***Балтський повіт:*** **№ 31** Бакшанська вол., с. Юзефовка (*Дмитро Семенович Явецький*); **№ 32** Мошнягська вол., с. Мошняги (*Григорій Аврамович*, *Марія Авраамови*); **№ 33** ***Кам'янець-Подільский повіт***, Оринінська вол., с. Параївка (*Марія Олійник*); **№ 34** ***Ольгопольский повіт***, Бершадска вол., с. Войтівка (*Діонісій Озимий*); **№ 35** ***Ушицький повіт***, Миньковецька вол., с. Тимкове (*Захарій Казів*).

Таврійська губернія: № 36 ***Дніпровский повіт***, Олешківська вол., с. Великі Копані (*Ганна Єгорівна Дудкіна*); **№ 37** ***Мелітопольський повіт***, Акимівська вол., с. Ново-Данилівка (*Тимофій Мефодійович Заїкін*).

Харківська губернія: ***Старобільский повіт:*** **№ 38** Старо-Айдарська вол., слоб. Старий Айдар (*Євдокія Матвіївна Бегуліна*); **№ 39** Штормовська вол., слоб. Денежніковська (*Сергій Микитович Распопов*), с. Співаківка (*Антон Боровський*); ***Харківський повіт:*** **№ 40** Харківська вол.,

м. Харків (*Єлизавета Тимофіївна Островерхова*); **№ 41** Безлюдівська вол., слоб. Безлюдівка (*Стефан Архипович*, *Матрона Пономаренко*).

Херсонська губернія: ***Ананівський повіт:*** **№ 42** Врадіївська вол., с. Криве Озеро (*Кирило Якович Барський*); **№ 43** Пасіцельська вол., с. Байтали (*Михайло Якимович Моциборко(?)*); ***Олександрійский повіт:*** **№ 44** Краснокамська вол., с. Куколівка (*Парасковія*, *Феодосія*, *Агафія Сироджe(?)*; **№ 45** Новгородівська вол., дер. Губівка (*Меланія Кривенкова*); ***Херсонський повіт:*** **№ 46** Грушевська вол., с. Грушівка (*Марк Наумович Міц*); **№ 47** Покровська вол., с. Костромки (*Василь Фартушний*).

Чернігівська губернія: № 48 ***Борзненський повіт***, Борзненська вол., с. Оленовка (*Леонтій Микитович Безлюдний*); **№ 49** ***Ніжинський повіт***, Дремайлівська вол., с. Велика Кошелівка (*Анастасія Мартинівна Падалкіна*).

Вказані листи написані з використанням декількох видів паперу: 1) аркуші в горизонтальну лінійку (висота рядка 9 мм) розмірами 258...270х205...215 мм – складені навпіл (№№ 1, 3, 6, 10...13, 18, 21, 23, 30, 32, 34...36, 38, 39, 48) та половини (№№ 5, 14, 16, 26, 27, 43); 2) аркуші гербові розмірами 219...445х175...355 мм – цілі (№ 2, 25) та складені навпіл (№№ 4, 9, 24, 33, 37, 47, 49); 3) аркуші прості за розмірами 244...425х199...335 мм – складені навпіл (№№ 7, 8, 17, 19, 22, 29, 40, 42) та цілі (№№15, 28, 45, 46); 4) інші види (№№ 15, 20, 31, 41, 44, 45). Майже всі листи написані коричневим чорнилом, випадки використання синього та чорного чорнила поодинокі. Більшість листів (за винятком №№ 8, 18, 19, 21, 43) написані переважно грамотно та розбірливо, збереження листів добра, в окремих випадках (№№ 6, 17, 49) є неістотні пошкодження папіру та тексту. В ряді листів також присутні позначки (синє та коричневе чорнило, олівець), які зроблені отримувачами, із зазначенням дати відповіді (№№ 2, 7, 12, 20, 32, 45), кількості імен, їх виділенням, уточненням адрес та ін (№№ 4, 9, 10, 11, 22, 47, 49).

Більшість листів складені з дотриманням церковних правил звернення до представників Православного духовенства та адресовані: а) архімандриту Серафиму (№№15, 17, 30, 36, 39), б) архімандриту Євфимію (№№ 1, 4, 6, 8, 9, 13, 22, 34, 37, 45...48; у №47 він названий скарбником), в) їм обом як "*наставникамъ и благодетелямъ"* (№№ 23, 24, 29), г) без вказання імені отримувача (№№ 35, 41...44). В узагальненому вигляді ці формули благочестивого звернення можливо репрезентувати таким чином: "*Въ Старый Іерусалимъ, Его Высокопреподобію, Настоятелю при Храме Живоноснаго Гроба Господня, Отцу Архимандриту; Христосъ посреде насъ; Ваше Высокопреподобіе, Боголюбивый Отецъ, отче Святый, Божій*

сотрудниче". Кілька разів (№№ 9, 17, 22, 28) згадуються й інші ченці та священнослужителі: "*Богомъ спасаемые духовные отцы и любвеобильная о Христе братія наша и сотрудники, наставники и молитвеники"*. Зустрічається навіть (№ 29) звернення до Патріарха: "*Его Высокопреосвященству Патріарху Іерусалимскому въ Г. Іерусалимъ Служащему Угроба Господня"*; виходячи з дати листа (див. нижче), мався на увазі Іерофей I (1875–1882).

На підставі аналізу відомостей, які містяться в розглянутих листах, складена зведена таблиця (див. нижче). В таблиці загальна кількість людей, що поминаються, включає в себе у дужках кількість людей з "уточненнями" (до імен), які найбільш часто зустрічаються – хворі (х) та "*со чадами"* (ч). В різних листах, але несистематично, зустрічається доповнення "*и всехъ сродниковъ*". В низці листів (№№7, 9, 11, 12, 14, 19, 26, 43, 49) в поминаннях за здоров'я окремо вказані подружжя (тобто серійні групування імен попарно: чол.–ж.; чол.–ж. "*со чадами*"). До категорії рідкісних "уточнень" до імен відносяться поминання (№№2, 6, 8, 9, 13, 16, 22...24, 30, 37, 40, 46, 47, 49): імператора Олександра III, архімандрита, ієромонахів (7), протоієреїв та ієреїв (12), дияконів (2), ігумені, схимонахині, монахів та черниць (12), послушників та послушниць (3 чол., 3 ж.), чтеця, юнака, немовлят (30 чол., 28 ж.), утопшіх (6 чол., 1 ж.), померлих без сповіді та Святого Причащання (5 чол., 1 ж.), померлих "*съ вотки*" (3 чол.). Окремо слід відзначити чотири пари батьків "*неживыхъ дітей*", поминання яких за здоров'я відбувається, як вказано (№ 9, 10), "*по чину вечнаго поминовенія Св. Виелеема"*. Також в таблиці відображена інформація про пожертвування в карбованцях сріблом (с.) та золотом (з.), при цьому цікаво, що вона існує разом з окремими відомостями про заборону на пересилання грошів в листах (№ 3) та про неприйняття до Гробу Господнього "*отъ насъ золотыхъ и серебряныхъ денегъ, а только бумажныя*" (№ 8). Про загальний значний обсяг потоку грошових пожертвувань до Храму Гробу Господнього можливо також судити по позначці "*18 писемъ на 529 р. Серафиму"* (№ 29) та за припискою із зазначенням відправлення дев'ятнадцяти листів на загальну суму 536,00 крб (№ 40).

листа	**Дата Листа**	**Місце мешк.**	**Соц. полож.**	**За здоров'я**		**За упокій**		**Сума**
				чолов.	***жінки***	***чолов.***	***жінки***	
Бесарабська губернія								
№1	не вказ.	містчк	не вказ.	8	8	6	8(2ч)	6,00
№2	не вказ.	село	1-двор.	3х	14х	2	–	14,56
Волинська губернія								
№3	02.08.1883	село	не вказ.	6	6	–	–	26,00

Катеринославська губернія								
№4	27.07.???	село	селян.?	46(2х, 2ч)	43(2х,5ч)	13	7	50,00
№5	13.03.1901	село	селян.?	?	?	?	?	9,00
№6	12.03.1898	місто	жанд.	122(7х)	111(6х,20ч)	99	85	55,00
№7	не вказано	село	селян.?	23(3х)	48(14ч)	25	19	49,35
№8	12.02.1900	дер.	селян.	–	–	50	50	25,00
№9	22.02.1901	д., хут.	селян.	35(3ч)	39(32ч)	49	35	52,00 с.
№10	не вказано	село	селян.	29(3х,1ч)	33(29ч)	–	–	?
№11	не вказано	село	селян.	18(1х)	18(17ч)	5	–	14,00
№12	10.06.1889	село	селян.	9	13(12ч)	14	10	8,00 с.
№13	не вказано	село	селян.?	–	1	–	3	?
№14	не вказано	хут.	селян.?	39(1х)	46(13ч)	61	39	30,00
№15	05.12.1888	село	селян.	–	–	–	–	10,00
№16	не вказано	село	селян.	4	5	14	18	2,00
№17	27.09.1874	село	селян.?	67	58	137	116	50,00 с.
№18	25.11.1892	місто	не вказ.	4	2ч	17	12	7,00
№19	не вказано	село	селян.?	10(1х)	10(1х,3ч)	11	15	62,00
№20	не вказано	станц.	не вказ.	3	–	–	–	5,00
№21	?.05.1897	село	селян.	–	1	1	–	35,00
№22	23.01.1898	місто	кондукт.	4	6(3ч)	11	6	7,00
№23	04.06.1882	місто	селян.	14(3ч)	28(12ч)	41	25	37,00 с.
№24	06.10.1882	місто	міщан.	1	2	126	137	51,00
№25	06.10.1882	місто	міщан.	1	1	1	–	25,00 с.
№26	15.11.1880	село	селян.?	11	14	–	–	5,00
Київська губернія								
№27	11.10.1899	місто	міщан.	–	–	–	2	20,00
№28	15.12.1895	дер.	сел.	–	–	–	–	2,00 с.
№29	28.09.1882	село	селян.	11	11	22	10	6,00
№30	19.10.1883	село	селян.?	–	–	60	68(9ч)	25,00
Подільська губернія								
№31	не вказано	село	селян.?	–	–	2	2	2,00
№32	17.08.1889	село	унт.-оф.	–	–	2	2	2,00
№33	29.06.1901	село	селян.?	11	6	–	–	2,00
№34	04.09.1883	село	селян.?	1	1	–	–	10,00
№35	?.?.1890	село	селян.?	1	1	–	1	7,00
Таврійська губернія								
№36	не вказано	село	селян.?	–	–	1	–	0,00 с.

№37	25.11.1897	село	селян.?	38	43	45	42	44,00
Харківська губернія								
№38	10.02.1901	слоб.	селян.?	75	99	12	16	?
№39	14.02.1883	слб., с.	д.с., с.?	–	–	1	–	30,00 с.
№40	10.08.1882	місто	дворян.	27(4х)	37(1х,5ч)	66	63	10,00 з.
№41	16.01.1883	слоб.	селян.	–	2	–	–	200,00с.
Херсонська губернія								
№42	не вказано	село	селян.?	1	2	–	–	5,00**с.**
№43	не вказано	село	селян.	11	13	3	4	16,00
№44	не вказано	село	селян.?	5(1ч)	22(17ч)	27	23	30,00
№45	24.11.1888	дер.	селян.	–	–	–	1	68,00
№46	26.04.1894	село?	селян.?	115(3х,7ч)	131(24ч)	208	164	?
№47	09.07.1895	село	селян.?	12	13(1х,3ч)	36	47	23,00
Чернігівська губернія								
№48	16.03.1899	село	козак	1	–	–	–	50,00
№49	27.05.1901	село	козачка	44(10х)	62(13х,26ч)	39	26	25,00

У більшості листів (№№ 1...6, 8...12, 14, 18, 19, 21, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 35, 39, 40, 41, 43...48) вказується ***призначення пожертвувань*** – насамперед, молитва за здоров'я та за упокій, включаючи "*разрешительныя службы"* й "*вечное поминовеніе*" по суботніх і недільних днях, на проскомидії, Літургії, вечірні, панахиді. Частина сум призначалось також на свічки й олію, зокрема, "*на масличное дерево для вечной лампады"* (№№ 1, 4...6, 12, 14, 24, 35, 44). Характерна наявність свідоцтв про колективні пожертвування з поіменним переліком жертводавців та сум (№№ 2...4, 6...9, 14, 22, 24, 29, 34). Декілька листів (№№ 11, 24, 27) містять додаткову інформацію про передачу пожертвувань, крім Храму Гробу Господнього, також до Гробу Божої Матері в Гефсиманії, до м. Віфлеєм та до монастирів: Горненського, преп. Герасима Йорданського, преп. Сави Освяченого, прор. Єлисея.

Стандартними у багатьох випадках (№№ 3...9, 11, 12, 17, 19, 21...23, 25...27, 29, 30, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 44...46, 48) є прохання відправників *повідомити про отримання* листів та грошів – "*вскорости"* та з надісланням квитанції. Позначки отримувачів на листах та наявні відомості про неодноразове листування та отримання відповідей з Ієрусалиму (№№ 9, 15, 29) свідчать про те, що практика "зворотнього зв'язку" та "звітності" з боку адресатів була для духовенства Храму Гробу Господнього звичайною та природньою, що не дивно в контексті, наприклад, повідомлень такого типу:

"*тутъ многие людеи жилаютъ православныхъ чтобы посылать денги къ вамъ дляпоминовения А другия говорютъ люди что эти денги нидоходютъ въ старой іерусалимъ къ гробу Господню"* (№ 39). Типове прохання: "*вышлить на все деньги одну квитанцію въполучении денегъ, по примеру высылаемыхъ мне, натакіе же жертвованія, Аеонскимъ Ильинскимъ Скитомъ, такъ какъ я состою между жертвователями и Ильинскимъ Скитомъ посредникомъ уже несколько летъ"* (№ 8).

В низці листів додатково присутні прохання надіслати такі речі: а) конверти з ієрусалимськими адресами "*набудущее*" (№ 4, 8, 26), так як вони "*еще могутъ понадобиться на другой разъ"* (№ 48); б) письмове благословення (№№ 24, 25, 46); в) путівник по Святих місцях (№ 31); г) спасенні молитви (№ 35); д) "*по картинке съ распятіемъ Спасителя, для раздачи жертвователямъ, чему они будутъ весьма рады и счастливы"* (№ 8); е) "*картину всего Града Иерусалима…и книгу путь въ Св. Гр. Іерусалимъ*" (№ 7); є) якийсь малюнок (№ 39); ж) "*ароматнаго масла отъ гроба Господня и прованскаго масла и деревянаго масла"* (№ 49); з) інформацію про можливість покупки маслин в Єрусалимі та ціну (№ 1); и) інформацію *"въ какую цену можно выписать панораму"* (№ 8). Зустрічаються й прохання духовного змісту: і) відслужити молебень святим мученикам Гурію, Самону, Авіву "*отъ жестокаго нападенія мужняго на неповинную"* (№ 26); ї) "*…и помолитесь за миня грешную Екатерину что Я наругала своихъ родныхъ детей нехорошими словами и они чрезъ три дня умерли то я и теперь нахожусь въ болезни и всегда думаю что они чрезъ меня грешную"* (№ 47).

Ряд листів (№№ 10...12 без конвертів; №№ 23...26, 29, 30, 34, 39, 40, 41, 45 з поштовими штемпелями на збережених частинах конвертів) надають інформацію про способи їх доставки до Єрусалиму: а) через м. Санкт-Петербург (№ 12 – направлено "*казначею Православнаго Палестинскаго общества"* С. Д. Лермонтову для подальшої відправки до Святої Землі); б) через м. Одесу також для подальшої передачі настоятелю Храму Гробу Господнього – переважно через О. Я. Новікова, який іменується почесним громадянином (№№ 24...26, 29, 30, 34, 41), а також купцем (№ 23). Адресатами інших "одеських" листів є архімандрит Антонін (Капустін), у 1869–1894 рр. начальник Російської Духовної Місії у Ієрусалимі (№ 40), та "довірений" Російсько-Афонського Свято-Пантелеймонівського подвір'я – для передачі на Афон "*монаху отцу Ефимію*" (№ 45). Ще одного листа (№ 32) також адресовано до Російської Духовної Місії в Єрусалимі для передачі до Храму, але відомості про шляхи доставки відсутні.

Отже, опрацьована серія листів до Храму Гробу Господнього в

Єрусалимі (далі Храм), переважно за 1882–1883, 1888–1890 та 1897–1901 рр., містить інформацію від адресантів (відправників) з 45 населених пунктів міської (6 міст, 1 містечко, 1 станція – 18%) та сільської (30 сіл, 2 слободи, 4 деревні, 1 хутір – 82%) місцевостей 44 волостей, 28 повітів, 9 українських (південно-західних) губерній Російської імперії. Репрезентативність по кількості вказаних повітів (28 з 93) складає 30%, а за даними перепису 1897 р. доля міського населення по них складала 13% (1067965 з 8096490 людей) [9].

Показане переважання серед адресантів мешканців сільської місцевості не тільки обумовлено об'єктивною демографічною ситуацією, але й узгоджується з окремими згадками у листах початку 1880 рр. (№№ 26, 34) тенденції поширення серед селян практики паломництва до Святих місць (судячи з усього, процес, певною мірою незалежний від заснування Імператорського Православного Палестинського товариства).

Загальна кількість імен для поминання, що вказані в даних листах, складає: 1687 за здоров'я та 2353 за упокій, включаючи категорію рідкісних "уточнень": 26 за здоров'я (1,5%), 94 за упокій (4%). Загальна сума пожертвувань, яка була передана через ці 49 листів, склала не менше 1261 крб (в тому числі сріблом та золотом), что в цілому можна порівняти з іншими відомостями у даних листах стосовно загальних обсягів пожертвувань до Храму.

Аналіз хронологічних відомостей (тексти, позначки, поштові штемпелі) дає підстави для деяких попередніх спостережень: а) підготовка та розсилка отримувачами (духовенством Храму) відповідей-повідомлень на кореспонденцію була системною та обов'язковою практикою, незалежно від надісланої суми пожертвування; б) час доставки листів від адресантів до відповідних поштових станцій в місцевості їх мешкання складало від 0...4 та 10...12 днів до 1,3...3,3 місяців, без явного та очевидного впливу географічного фактору; в) терміни з моменту відправлення листа адресантом до підготовки відповіді на нього адресатом складали 2,3...3,5 місяця.

Відображена в листах різноманітність практики молитовного поминання (у Храмі та поза нього) та додаткових прохань матеріального та духовного характеру з боку адресантів може свідчити про стійко довірчі (по суті і в часі) й духовно близькі відносини між нашими співвітчизниками-мирянами та духовенством Храму.

Виявлені організованість й налагодженість релігійного побуту та молитовної практики у Храмі більш відповідає дійсності, ніж розрізнені відомості (переважно емоційно-критичного характеру), які містяться в паломницьких спогадах, сучасних досліджуваним листам [10].

Таким чином, аналіз навіть такої малої серії першоджерел дає певне уявлення про духовний, культурно-освітній, матеріальний, соціально організаційний, інформаційний рівень та здібності населення українських (південно-західних) губерній Російської імперії.

Дослідження зазначених листів привертає додаткову увагу до певних персоналій: архімандритів Серафима та Євфимія (згадані як настоятелі Храму у 1874–1888 та 1894–1901 рр. відповідно), ігуменів Іоакима Гетсиманського та Євсевія Єрихонського, вітчизняних сподвижників трудівників Святої Землі архімандрита Антоніна (Капустіна) й почесного громадянина м. Одеси О. Я. Новікова, а також до їх видних сучасників – Патріархів Єрусалимських: Прокопія II (1872–1875), Іерофея I (1875–1882), Никодима I (1883–1890), Герасима II (1891–1897), Даміана I (1897–1908), що має певні дослідницькі перспективи для подальшого вивчення церковної та цивільної історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. “Хожение” игумена Даниила в Святую Землю в начале XII в. – СПб., 2007.; 2. Первая паломническая экскурсия студентов Императорской Киевской Духовной Академии в Святую Землю летом 1911 г. / [Сост. Карнеев С.Е. под ред. проф. свящ. А.А. Глаголева]. – Киев, 1914.; 3. Россия в Святой Земле. Документы и материалы / Сост., подг. текста, вступ. статья и комм. Н.Н. Лисового. Т. I – II. – Москва, 2000.; 4. Арх. Никодим (Ротов). История Русской Духовной Миссии в Иерусалиме. – Серпухов, 1997.; 5. Воробьева И. А. Русские миссии в Святой Земле в 1847 – 1917 годах. – Москва, 2001.; 6. Лисовой Н.Н. Русское духовное и политическое присутствие в Святой Земле и на Ближнем Востоке в XIX – начале XX в. – Москва, 2006.; 7. Цысь В.В., Цысь О.П. Паломничество жителей Западной Сибири в Палестину в конце XIX – начале XX в. // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 2: История. История Русской Православной Церкви. – № 61 (6) / 2014. – С. 73-90.; 8. Волости и важнейшие селения Европейской России : По данным обследования, произведенного статистическими учреждениями Министерства внутренних дел : Вып. 1-8. – СПб., 1880 – 1886.; 9. Россия : Энциклопедический словарь. – Л., 1991 (репрінт тт. 54, 55 Енциклопедичного словаря Брокгауза та Ефрона).; 10. Ювачев И.П. Паломничество в Палестину к гробу Господню: очерки путешествия в Константинополь, Малую Азию, Сирию, Палестину, Египет и Грецию. – СПб., 1904.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

В. Г. Буряк,
кандидат технічних наук, доцент
А. О. Лавренюк,
доцент
А. В. Буряк,
магістр
(м. Хмельницький)

ПРОЕКТУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З МАТЕМАТИКИ

Особливістю сучасної освіти є пошук типу навчання, який би відповідав тенденціям розвитку суспільства і забезпечував їх повну реалізацію. На відміну від традиційного типу навчання, який називають підтримуючим, новий тип називають інноваційним [1-6]. Існує багато методологічних підходів до проектування і організації навчання, які спрямовані на формуванні нового типу навчання: особистісно орієнтований, розвивальний, діяльнісний, дослідницький тощо. Сьогодні у вітчизняній освіті таку роль відіграє компетентнісний підхід. Компетентнісний підхід полягає у такій організації навчання, головною метою якого є формування компетентностей.

У світлі сказаного актуальною стає проблема предметної математичної компетентності учнів, яка виявляється в таких ознаках:

– цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики у пізнанні дійсності;

– розпізнавання проблем, які розв’язуються із застосуванням математичних методів;

– здатності розв’язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії;

– уміння користуватись математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією, моделювати процеси і явища оточуючої дійсності, орієнтуватись на площині та у просторі;

– здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Позакласна робота з математики є невід’ємною частиною навчально-виховного процесу у вивченні математики, впливу на свідомість і поведінку учнів, поглиблення їх математичної компетентності.

Значення позакласної роботи з математики полягає в тім, що вона дає можливість досягати результатів:

1) в напрямку особистісного розвитку учнів:

– уміння ясно, точно, грамотно висловлювати свою думку в усній і письмовій мові, розуміти смисл поставленого завдання, вибудовувати аргументацію, наводити приклади і контрприклади;

– критичність мислення, уміння розпізнавати логічно некоректні висловлювання, відрізняти гіпотезу від факту;

– уяву про математичну науку як сферу людської діяльності, її значення для розвитку цивілізації;

– креативність мислення, ініціативність, винахідливість, активність при розв'язанні завдань у процесі занять;

– уміння контролювати процес і результат навчальної діяльності;

– здатність до емоційного сприйняття математичних об'єктів, задач, розв'язків, суджень;

2) в метапредметному напрямку:

– первісні уявлення про ідеї і методи математики як про універсальну мову науки і техніки, про моделювання явищ і процесів;

– уміння виділяти математичну задачу в контексті проблемної ситуації, в оточуючій діяльності;

– спроможність знаходити в різних джерелах інформацію, необхідну для розв'язання проблем і задач та представляти її у потрібній формі; приймати рішення в умовах повної, неповної або надлишкової інформації;

– уміння розуміти і використовувати математичні засоби унаочнення (діаграми, таблиці, схеми, креслення тощо);

– здатність висувати гіпотези при розв'язуванні навчальних задач і розуміння необхідності їх підтвердження шляхом доведень;

– уміння застосовувати індуктивні і дедуктивні судження, виділяти різні стратегії розв'язання задач;

– розуміти суть алгоритмічних приписів і уміння діяти у відповідності до запропонованого алгоритму;

– уміння самостійно ставити мету, вибирати і створювати алгоритми розв'язування завдань; планувати і здійснювати діяльність, спрямовану на розв'язання завдань дослідницького характеру;

3) в предметному напрямку:

– уміння працювати з математичним текстом (аналізувати, добувати потрібну інформацію), грамотно використовувати математичну термінологію і символіку, використовувати різні мови математики (символіку, графічну, звичну людську);

– оволодіння базовим понятійним апаратом з усіх розділів змісту математики, уява про число, геометричну фігуру, вираз, рівняння, нерівність

як найважливіші математичні моделі, що дозволяють описувати процеси і явища;

– уміння проводити класифікації, логічні обґрунтування, доведення математичних тверджень;

– оволодіння геометричною мовою та використання її для опису предметів оточуючої дійсності;

– уміння вимірювати відрізки, величину кутів.

Провідне значення різних видів позакласної роботи полягає в тім, що вона допомагає посилити інтерес учнів до вивчення математики, сприяє розвитку математичних здібностей молодих школярів. При цьому необхідно враховувати, що слід розуміти під математичними здібностями. На основі досліджень В. А. Крутецький з цього приводу зробив такі висновки [7]:

1) здатність до формалізації математичного матеріалу, до відокремлення форми від змісту, абстрагування від конкретних кількісних відношень і просторових форм та оперування формальними структурами, а також структурами відношень і зв'язків;

2) здатність узагальнювати математичний матеріал, виділяти головне, відволікаючись від несуттєвого, бачити загальне у зовнішнє різному;

3) здатність оперувати числовою і знаковою символікою;

4) здатність до послідовного, правильного розчленування логічних суджень, зв'язаних з потребою в доведеннях, обґрунтуваннях, висновках;

5) здатність спрощувати процес суджень, міркувати згорнутими структурами;

6) здатність переходити з прямого на зворотній хід думок;

7) гнучкість мислення, здатність переключатись з однієї розумової операції на іншу, свободу від шаблонів і трафаретів;

8) математична пам'ять як пам'ять на здатність до узагальнень, формалізації структури, логічних схем;

9) здатність до просторових уявлень.

Під здатностями розуміють ті психологічні особливості особистості, від яких залежить продуктивність виконання певної діяльності.

Особливістю позакласної роботи з математики є:

1. За своїм змістом вона не регламентована державною програмою. Однак на заняттях пропонується матеріал у відповідності до вікових особливостей учнів, рівня їх знань, умінь школярів.

2. На відміну від уроків, позакласні заняття можуть бути розраховані на 5-20 хв. і на цілу годину.

3. Склад учнів на позакласні заняття може бути як постійним, так і

змінним.

4. Позакласна робота характеризується різноманітністю форм і видів: групові заняття, гуртки, математичні вікторини, олімпіади, змагання, клуби, екскурсії тощо.

5. Особливістю позакласної роботи з математики є її цікавість або за змістом, або за формою. На заняттях школярі більш вільні у вираженні почуттів, емоцій, тощо.

Разом з тим позакласна робота з математики має ряд спільних рис з класно-урочною системою:

1. Методологічною основою є теорія пізнання.

2. На заняттях забезпечується реалізація дидактичних принципів навчання.

Методика навчання реалізує такі вимоги до позакласних занять, як:

– пріоритет розвивальних цілей навчання перед пізнавальними;

– проблемна побудова змісту занять;

– особистісно-орієнтований і діяльнісний підхід у навчанні;

– рефлексивна спрямованість занять, як один з основних механізмів, що забезпечує дії учня в умовах формування компетентності;

– висока мотивація навчальної діяльності, яка характеризується наявністю складних, реалістичних, значимих і захоплюючих для дітей цілей;

3. Керівник позакласних занять виступає у ролі: організатора самостійної, творчої діяльності школярів щодо практичного застосування матеріалу, що опрацьовується; консультанта щодо пошуку оптимальних шляхів у досягненні поставленої мети з широким застосуванням нових інформаційних технологій у процесі занять; менеджера освітнього процесу, що:

1. створює умови, які дозволяють учням оволодівати прийомами роботи щодо розв’язування нестандартних завдань;

2. залучає учнів до активної участі у розв’язанні проблем, які виникають у процесі практичного заняття.

4. Результат позакласних занять визначається продуктом - математичною грамотністю високого рівня компетентності. Мається на увазі спрямованість кожного позакласного заходу на формування в учнів здатності щодо розв’язання життєвих проблем, готовності до дій у реальних умовах, у різних площинах: когнітивній, операціональній, емоційно-ціннісній.

Під математичною грамотністю розуміється здатність учнів:

– розпізнавати проблеми, що виникають у навколишній дійсності і які можна розв’язати засобами математики;

– формулювати ці проблеми мовою математики;

– розв'язувати їх, використовуючи математичні факти і методи;

– аналізувати використані методи розв'язування;

– інтерпретувати отримані результати з урахуванням поставленої проблеми;

– формулювати і записувати результати розв'язування.

Одним з показників математичної грамотності є математична компетентність, яка характеризується в дослідженнях як "поєднання математичних знань, умінь, досвіду і здатностей людини", які забезпечують розв'язання різних проблем, що потребують застосування математики [8]. У дослідженні розглядаються три рівні компетентності: відтворення, встановлення зв'язків, міркувань. Характеристика цих рівнів дає змогу дійти таких висновків:

1. Компетентність виявляється у розв'язанні задач, які потребують застосування набутих умінь в умовах, які дещо відрізняються від знайомих учням. При цьому не передбачається значний об'єм умінь, а нестандартність забезпечується насамперед їх прикладною спрямованістю.

2. Рівні компетентності різняться складом когнітивних прийомів діяльності (розпізнавання, відтворення, встановлення зв'язків між даними в умові задачі, інтерпретація розв'язку, встановлення закономірностей, проведення узагальнення тощо).

Ці вимоги яскраво ілюструють приклади, що використовувались у дослідженнях PISA (Programmed for International Student Assessment) [9].

Скейтборд. Сергій - любитель кататися на скейтборді. Він нерідко заходить до магазину "Спорт", щоб дізнатися про ціни на деякі товари. У цьому магазині можна купити цілком зібраний скейтборд. Але можна купити платформу, один комплект із 4 коліс, один комплект із 2 тримачів колів, а також комплект металевих і гумових складових частин і зібрати свій власний скейтборд. Ціни в магазині представлені таблицею 1:

Таблиця 1

Ціни в магазині

Товар	Зібраний скейтборд	Платформа	Один комплект із 4 коліс	Один комплект із 2 коліс	Один комплект металевих і гумових деталей скейтборда (підшипник, гумові прокладки, болти, гайки)
Ціна у зедах (умовних грошових одиницях)	82 чи 84	40,60 чи 65	14 чи 36	16	10 чи 20

1. Сергій хоче сам зібрати скейтборд. Яку найменшу і яку найбільшу ціну може сплатити у цьому магазині за всі складові частини скейтборду?

2. У магазині пропонуються на вибір три різні види платформ, два різні комплекти коліс, 2 різні види гумових і металевих деталей, один комплект тримачів коліс. Скільки скейтбордів може зібрати Сергій із запропонованих деталей?

Відповіді:	А	В	С	Д
	6	8	10	12

3. У Сергія 120 зедів, і він хоче зібрати найдорожчий скейтборд на ці гроші. Скільки грошей він може витратити на кожну з 4-х складових скейтборду? Відповідь записати в таблиці 2.

Таблиця 2

Таблиця для запису відповіді

Частини скейтборду	Сума грошей (зеди)
Платформа	
Колеса	
Тримачі коліс	
Металеві і гумові деталі	

Виконання першого завдання полягає у додаванні декількох чисел: у кожному стовпчику вибираємо найменше число, а поті найбільше. Друге завдання комбінаторне: його можна розв’язати перебором або за правилом комбінаторного множення. Третє завдання - оптимізаційне: при наявних коштах вибрати оптимальний варіант. Перебір варіантів дає відповідь на запитання.

Безумовно, формування рівнів компетентності та їх діагностика можлива за наявності спеціально створеного інструментарію. В основі всіх завдань лежить ідеологія математичного моделювання. Розв’язування завдань передбачає залучення певних видів діяльності, що характеризують певний рівень компетентності.

Завдання на контроль мають базуватись на відомому учням інформаційному матеріалі без залучення додаткових знань. У процесі розв’язування учень демонструє певний рівень компетентності (відтворення, встановлення зв’язків та рівень міркувань).

Аналіз запропонованого завдання засвідчує, що в основі формування математичних компетентностей лежить оволодіння прийомами конкретної діяльності, як то аналіз, інтерпретація, класифікація, порівняння тощо, які є складовими математичного моделювання. Реалізація у позакласній роботі з учнями змістовної лінії математичного моделювання є шлях до реалізації розвивального навчання. Така діяльність у подальшій роботі сприятиме

встановленню міжпредметних та внутріпредметних зв'язків. Широке застосування математичного моделювання є перспективним шляхом вивчення математики.

Впровадження компетентнісного підходу у позакласній роботі з математики містить такі аспекти кожного із занять, як: ціле покладання, технологізацію, діяльнісний аспект, результативність.

Цілепокладання передбачає: визначення мети, яка ототожнюється з результатом навчального заняття, розробку стратегії досягнення запланованої мети, забезпечення спільності у діяльності педагога і учнів.

Технологізація передбачає:

– визначення структури заняття;

– добір змісту навчального матеріалу; форм, методів і прийомів навчання, що базується на відповідальності самостійності, творчості учнів та забезпечується діяльнісний характер навчання кожного учня;

– добір сучасних освітніх технологій, спрямованих на формування запланованих компетентностей.

Діяльнісний аспект передбачає: самостійну, творчу пізнавальну діяльність учнів; використання компетентнісно-орієнтованих завдань, ситуативних задач тощо.

Результативний аспект передбачає: розробку критеріальної бази оцінювання, добір засобів контролю; використання контрольно-вимірювальних матеріалів, які дозволяють оцінити рівень компетентності учнів та відповідність методів навчання і процедур оцінювання.

Впровадження компетентнісного підходу позакласній роботі з математики потребує повноцінної реалізації елементів практичної і прикладної спрямованості у вивченні математики на основі широкого залучення ідеології математичного моделювання.

Водночас сформованість в учнів прийому математичного моделювання, що має змістовний і операційний склад, є складовою математичної грамотності та визначає рівень компетентності учнів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Буряк А.В., Буряк В.Г., Лавренюк А.О. Компетентнісний підхід у позакласній роботі з математики / Технічна творчість / Збірник наукових праць. / Укл.: Гуржій А. М., Скиба М. Є., Поліщук О. С., Драпак Г. М., Онофрійчук В. І. Хмельницький : ХНУ, 2015. – № 1. – С. 43-45.; 2. Буряк В. Г., Лавренюк А. О. Основи педагогічного моніторингу сформованості ключових компетентностей учнів школи / Післядипломна педагогічна освіта та методична служба на Хмельниччині: історія поступу (до 75-річчя Хмельницького ОІППП) / Зб. наук. пр. [ред. кол.: В.Є. Берека

(гол.) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2014. – С. 63-69.; 3. Буряк В. Г., Лавренюк А. О. Моніторинг якості математичної освіти в загальноосвітній школі. Методичний посібник та вказівки до моніторингу якості математичної освіти в умовах реалізації Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти другого покоління щодо формування ключових, предметних математичних компетентностей учнів загальноосвітньої школи. – Хмельницький : Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2013. – 120 с.; 4. Буряк А. В., Буряк В. Г., Лавренюк А. О. Математика. Алгебраїчні рівняння та нерівності. Методичний посібник та вказівки до теоретичної і практичної підготовки слухачів курсів підвищення кваліфікації Хмельницького інституту післядипломної педагогічної освіти. – Хмельницький: Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2014. – 172 с.; 5. Навчальні програми для 1-4 класу загальноосвітніх навчальних закладів затверджені наказом МОН № 1495 від 22.12.2014 року та наказом МОН № 584 від 29.05.2015 року.; 6. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. – М. : Арена, 1994. – 222 с.; 7. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. – М. Издательство “Институт практической психологии”; Воронеж : Изд. НПО “МОДЕК” (серия “Психологи отечества”), 1998. – 416 с.; 8. Исследования в сфере образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ceneroko.ru/.; 9. Ковалёва Г. С. PISA – 2003: Результаты международного исследования // Школьные технологии. – 2005. – № 1–2.

Ю. А. Вашеняк,
кандидат біологічних наук
(м. Хмельницький)

ЗАПОВІДНІ ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У Хмельницькій області налічується значна кількість унікальних природних комплексів Лісостепу та Малого Полісся, а саме: Товтрової гряди, долини річки Дністер та Південний Буг, грабово-дубових, дубових та букових лісів, лучно-степових та лучних угруповань лісостепової зони, соснових та дубово-соснових лісів евтрофних та мезотрофних боліт лісової зони, які потребують охорони та збереження на національному та регіональному рівні і становлять природно-заповідний фонд області. Основу природно-заповідного фонду області становлять об’єкти різних категорій: національні природні парки, заказники, пам’ятки природи,

заповідні урочища зі збереженням природних угруповань та ландшафтів. До окремої категорії можна віднести парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади. Такі об'єкти природно-заповідного фонду можуть створюватись на ділянках природного лісу чи луки з подальшим формуванням та поповненням колекцій рідкісних видів рослин та тварин регіону, рідкісних угруповань, а також екзотичних видів рослин та тварин. В таких парках створюються умови для відтворення та розмноження популяцій зникаючих та вразливих видів, що охороняються на національному та регіональному рівні. Окрема категорія збереження природних комплексів – водно-болотні угіддя міжнародного значення, що створюються з метою охорони популяцій рідкісних водоплаваючих птахів. В Хмельницькій області створено два водно-болотних угідь міжнародного значення "Пониззя річки Смотрич" та "Бакотська затока".

Одним із основних напрямків роботи Департаменту екології та природних ресурсів Хмельницької ОДА є здійснення заходів щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування екологічної мережі, розвитку заповідної справи, охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

На сьогоднішній день у структурі природно-заповідного фонду області нараховується 522 об'єкти загальною площею 328462,45 га. З них національний природний парк "Подільські Товтри" 261 тисяча 316 га, національний природний парк "Мале Полісся" – 8 тисяч 7623 га та регіональний ландшафтний парк "Мальованка" загальною площею 16 тисяч 915 га, загальнодержавний статус надано 42 об'єктам площею 280 тисяч 128 га, а також – 480 об'єктам місцевого значення загальною площею 48 тисяч 335 га. Відношення площі ПЗФ до площі Хмельницької області („показник заповідності") становить 15,17%. На сьогодні винесено в натуру 180 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 15897 га, що становить близько 48% від загальної площі усіх об'єктів природно-заповідного фонду Хмельницької області.

Заповідними перлинами області безперечно можна назвати геологічну пам'ятку природи загальнодержавного значення "Печера Атлантида", заповідне урочище загальнодержавного значення "Совий яр", ботанічний заказник загальнодержавного значення "Чотири кавалери", "Товтра Самовита", ботанічний заказник загальнодержавного значення "Русалчині поляни". На таких територіях охороняються рідкісні види рослин: зозулині черевички справжні, коручка пурпурова, гніздівка звичайна, лунарія оживаюча, лілія лісова; а також рідкісні види тварин: нічниця гостровуха, кіт

лісовий, тхір степовий, норка європейська, видра річкова, шуліка рудий, лунь польовий, беркут, дрохва, сова болотяна, ящірка зелена.

Нами було розроблено наукові обґрунтування, подано клопотання та отримано погодження від Міністерства екології та природних ресурсів України на створення заказників державного значення, а саме: ботанічного заказника державного значення "Морозівський" (площею 2335 га), розташованого у Дунаєвецькому районі, в долині річки Ушиця. Тут зростають види, занесені до Червоної книги України, а також до списку регіонально рідкісних видів: зіновать Блоцького, зіновать біла, аспленій волосовидний, вероніка гірська).

Також запропоновано створити ботанічний заказник державного значення "Ушицький" (площею 690 га), розташованого в Дунаєвецькому районі, В долині річки Ушиця. Тут також трапляються види, занесені до Червоної книги України, Європейського червоного списку та списку регіонально рідкісних видів: зіновать біла, зіновать подільська, ковила найкрасивіша, лілія лісова, підсніжник білосніжний).

Планується також створити ботанічний заказник державного значення "Дністровський" (площею 800 га) на території ландшафтного заказника місцевого значення "Дністровський". Тут зростають рідкісні види (ковила найкрасивіша, зіновать подільська, тонконіг різнобарвний), відмічаються рідкісні угруповання (угруповання ковили пірчастої та найкрасивішої, півників угорських, дуба скельного).

Крім того, в долині річки Згар планується створити ботанічний заказник місцевого значення "Варенка" (площею 1895 га), розташованого в Деражнянському районі. Тут відмічені великі площі вільхових лісів, заплавних лук та боліт з наявністю рідкісного виду, занесеного до Червоної книги України, пальчатокорінника травневого. Загалом планується створити чотири нових об'єкти природно-заповідного фонду, що значно доповнить мережу природно-заповідного фонду та оптимізує регіональну екологічну мережу Хмельницької області.

Планується оголосити водно-болотними угіддями міжнародного значення Кузьминське водосховище, на околиці с. Кузьмин Городоцького району, в долині річки Смотрич, та заплаву річки Південний Буг на околиці с. Рудня Летичівського району. Значне різноманіття лучної, лучно-степової, прибережено-водної, водної рослинності цих об'єктів сприяє розселенню великої кількості видів птахів на цих територіях.

Загалом в області встановлено межі на 10 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, що становить 25% від загальної кількості об'єктів загальнодержавного значення площею

1092,6 га; 154 територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, що становить 32,1% від загальної кількості об'єктів місцевого значення площею 12783,18. Планується встановити межі додатково на 16 об'єктів природно-заповідного фонду площею 2022 га.

За вимогами європейської спільноти до Україна зобов'язується збільшити площу заповідності території та створити оптимальні умови для охорони рідкісних видів, угруповань та ландшафтів нашої держави. Пріоритетними категоріями у створенні та розширенні площі природно-заповідного фонду є національні природні парки. Ці вимоги закріплені Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року та чітко регламентують збільшення площі заповідності у Хмельницькій області до 21%.

О. О. Вітюк,
кандидат історичних наук
Л. О. Глушко,
студентка
(м. Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В США

Організація соціальної роботи у США характеризується високим рівнем розвитку державних і недержавних соціальних послуг. Вивчення досвіду США, соціально-економічних умов та моральних і культурних традицій для українського суспільства є дуже корисним і важливим кроком на шляху до розвитку, удосконалення соціального забезпечення та захисту населення нашої країни. Перш ніж набути сучасних форм, соціальна політика США пройшла довгий шлях становлення: від найпростішої допомоги бідним людям – до створення умов для максимальної реалізації інтелектуального, трудового творчого потенціалу населення, всебічного розвитку суспільства, підвищення конкурентоспроможності людей на ринку праці.

Сьогодні державна політика США щодо соціального захисту населення включає забезпечення гарантій в таких сферах, як пенсійне обслуговування, підтримка малозабезпечених верств населення, доступність медичних, освітніх, інформаційних послуг тощо. Порівняно з Україною, США характеризуються надзвичайно розгалуженою мережею асоціацій, соціальних організацій та установ, які охоплюють величезну кількість людей. Комплекс добровольчих клубів, благодійних об'єднань, громадських колективів представляють некомерційний сектор соціальної роботи, що на

практиці активно і ефективно взаємодіє з державним і бізнес сектором. Це проявляється в фінансуванні державою спеціальних соціальних програм, матеріальній підтримці провідних американських компаній. Розгляд особливостей державної організації соціальної роботи в США є досить вагомим кроком до удосконалення системи соціальної допомоги в Україні, адже американська модель соціальної роботи є більш злагодженою, досконалою і адаптованою до потреб суспільства, ніж українська, тому запозичення позитивних елементів досвіду США сприятиме підвищенню ефективності та значущості надання соціальних послуг в Україні.

Система соціальної роботи в США досить складна вона включає в себе багато напрямків та різноманітних програм, направлених на надання соціальних послуг всім категоріям населення і на підвищення суспільного благополуччя в цілому.

Метою статті є дослідження особливостей соціальної роботи в США її ключових моментів та основних напрямків.

Вивченням соціальної роботи в США займалось багато науковців. Американську систему соціальної роботи досліджували такі вчені, як І. Ламбаєва, А. Козлов, Р. Харис, У. Берегуляк, Ю. Давидов, Г. Осипов.

Соціальна робота в США склалась протягом століття, бере свій початок від діяльності Джейн Адамс, яка, починаючи з 1839 р. допомагала переселенцям, котрі опинялися в Америці без знання мови, без житла і роботи до створення умов для максимальної реалізації інтелектуального, трудового, творчого потенціалу населення, всебічного розвитку суспільства [1]. Сьогодення соціальної політики США щодо соціального захисту населення включає забезпечення гарантій в таких сферах, як пенсійне обслуговування, підтримка малозабезпечених верств населення, доступність медичних, освітніх, інформаційних послуг тощо.

Ще з другої половини XX ст. пріоритетними функціями держави стало забезпечення захищеності людей в усіх сферах життєдіяльності, їх економічна безпека, доступність медичних, освітніх, соціальних послуг для всіх верств населення і недопущення дискримінації за будь-якою ознакою, чи то вік, стать, професія, національність тощо. Також дуже важливою функцією держави в реалізації соціальної роботи є інтеграція і адаптація соціально вразливих груп населення в суспільстві та протидія їх відторгненню. В США державна політика направлена більше на інвестування в людські ресурси, ніж в засоби виробництва. Як наслідок, ми спостерігаємо високий рівень освіти і якості життя, можливості самореалізації населення, використання його творчого і підприємницького потенціалу, що стало і причиною, і умовою економічного росту.

Дитяче бюро, яке було засноване в 1912 р., є частиною управління Міністерства охорони здоров'я і гуманітарних служб і, в свою чергу, планує, координує та втілює в життя програми по захисту прав дітей. Служба захисту дітей надає соціальні, медичні, юридичні та опікунські послуги дітям. Вона вивчає випадки насильства по відношенню до дітей, дає рекомендації службам соціального забезпечення і юридичним органам. Федеральне агентство також фінансує заклади для людей похилого віку, призначенням яких є захист прав і надання послуг відповідній категорії населення [1].

Американська модель соціальної роботи характеризується певною системою ознак. До числа найважливіших з них слід віднести:

- переважання ліберального компонента в соціальній політиці;
- переважне значення асоціативних організацій в сфері соціальної допомоги та підтримки при фінансуванні з боку державних структур;
- важлива роль страхових механізмів соціального захисту.

В цілому вся система соціальної роботи США повністю децентралізована і функціонує через різного роду соціальні програми, які регламентуються або федеральним законодавством, або законодавством штату, або спільними органами управління. Окремі програми приймаються і місцевою владою, що дозволяє враховувати потреби в соціальній допомозі кожного конкретного регіону.

У системі соціального захисту США слід виділити два чітко виражені напрямки: систему соціального страхування, систему соціальної допомоги.

Системою соціального страхування користуються, в основному, середні і вищі верстви суспільства. Ця система вберігає активно зайняте населення від основних соціально-економічних ризиків до яких відносять: старість, втрату годувальника, інвалідність, хвороби, виробничий травматизм, безробіття [1].

Другим напрямком системи соціального захисту в США є соціальна допомога. Система допомоги включає кілька велику кількість програм. Завдяки даним програмам особи, що живуть у бідності, отримують грошову допомогу, продовольчу допомогу, субсидоване житло, допомогу для здобуття освіти, професійної підготовки тощо. Всі ті, хто живе нижче офіційно встановленого рівня бідності мають право на отримання соціальної допомоги за різними програмами. До основних програм, що діють в США слід віднести: програму допомоги сім'ям із залежними дітьми, програму шкільних сніданків, дитячу медичну програму тощо .

У цілому система соціального забезпечення в США характеризується такими особливостями:

- має безліч варіантів із особливостями і можливостями штатів. Кожен з 50-ти штатів проводить активну політику в сфері соціальної роботи і самостійно визначає свої фінансові можливості, форми допомоги і методику реалізації соціальних програм;
- поряд з діяльністю держави значну роль у системі соціального забезпечення відіграє громадська та приватна благодійність, яка має власні соціальні служби і здійснює велику частину соціальної роботи;
- у зв'язку із зростанням матеріального благополуччя громадян спостерігається тенденція щодо надання платних соціальних послуг.

Система соціального забезпечення спрямована, в першу чергу, на допомогу в самозабезпеченні, самореалізації, досягненні особистого успіху, а не на розвиток утриманства і розрахунок на допомогу з боку держави [2].

Якщо розглянути сферу соціальної роботи в країні, то вона постійно розширюється, діяльність соціальних працівників розповсюджується на урядові установи, підприємства, офіси, школи. центри охорони здоров'я, агентства з охорони сім'ї і дитини, центри фізичного і психічного здоров'я, госпіталі, психіатричні лікарні, військові підрозділи, церкви, в'язниці [1, с. 44].

Розглядаючи соціальну роботу при церкві можна дійти висновку, що вона добре розвинена. Соціальні працівники надають допомогу прихожанам, піклуються про те, щоб бездомні мали притулок, харчування. Для дітей вони організовують "живі куточки", для любителів музики – концерти.

Соціальні працівники в армії проявляють турботу про сім'ї солдатів, офіцерів, допомагають вирішувати конфліктні ситуації між військовослужбовцями (завдяки армійському соціальному працівникові вдається уникати нестатутних взаємин) [3].

Медичні соціальні працівники надають психологічну допомогу хворим, допомагають лікареві підтримати дух хворого, сім'ї – зрозуміти, як краще поводитися з близькою людиною після виписки з госпіталю, радять, до якого фахівця звернутися для зняття стресу. Соціальні працівники працюють з безнадійно хворими людьми (зокрема з вмираючими від СНІДУ або раку). До соціальних працівників по допомогу звертаються люди різного віку, представники всіх рас, етнічних груп, релігій, бездомні, безробітні [2].

Соціальна робота з дітьми і сім'ями полягає у наданні фінансової допомоги, соціального захисту, послуг, пов'язаних з веденням домашнього господарства. Служби соціального захисту надають послуги вдома і за межами дому. Щоб допомогти дітям залишитися у власній сім'ї, працівники служб соціального захисту консультують дітей і батьків, інформують батьків про правові вимоги, надають сім'ї інформацію про інші корисні для них

служби і переконують членів сім'ї використовувати їх можливості.

У США діє психолого-педагогічна служба "Гайденс", яка надає допомогу в скрутній для людини ситуації, допомагає особистості пізнати себе і навколишній світ, самореалізуватись та самовдосконалитись, допомагає у вибору професії та життєвого шляху

Для виконання всіх завдань служби залучене велике коло осіб: каунслер (радник, вихователь), соціальний працівник, психолог, співробітник, який відповідає за відвідуваність учнів (в школі), вчителі-консультанти, вчителі "домашньої кімнати", аташе по зв'язках з органами юстиції, лікар , медсестри, керівники гуртків і клубів, асистенти-секретарі.

Діяльність каунслера може включати ряд аспектів. Іноді практикується поділ обов'язків між каунслерами: один займається навчальними проблемами, інший – професійною орієнтацією, третій – соціальними проблемами. В середньому на одного каунслера припадає 400 дітей, а в окремих школах – менше 200 [2].

Шкільний соціальний працівник займається тільки з невеликою групою учнів, яка потребує спеціальної допомоги. Особливістю таких учнів є девіантна поведінка (вживання алкоголю, наркотиків, правопорушення). Соціальний працівник спостерігає за сім'єю в якій живе дитина з девіантною поведінкою, збирає докладні відомості про поведінку учня в школі і поза нею. На підставі даних, які зібрав соціальний працівник ведеться робота всіх підрозділів служби "Гайденс" для попередження девіантної поведінки у підлітків.

До психолого-педагогічної служби "Гайденс" входить цілий комплекс підрозділів, що включають в себе такі служби: службу виміру, службу інформації, службу консультування, службу направлення та службу контролю. Головним завданням служби виміру є збір, систематизація, оцінка та аналіз всієї інформації про дитину. Коли дитина іде до школи на неї заводиться досьє, де вказуються матеріальний достаток сім'ї, район проживання, умови проживання, мова. Ця інформація допомагає педагогам краще зрозуміти поведінку дитини.

Служба інформації займається поширенням інформації з усіх питань діяльності "Гайденс". Служба консультування здійснює індивідуальний вплив на особистість. Служба направлення займається пристроєм школярів на роботу або навчання до іншого навчального закладу. Служба контролю за результатами програми "Гайденс" виконує функції зворотного зв'язку [2] .

Спеціальним підрозділом служби "Гайденс" є робота з дітьми з неповних сімей, робота з дітьми в яких розлучились батьки, робота з підлітками-втікачами.

Таким чином, соціальна робота в США активно удосконалюється і втілюється в життя, охоплюючи різні категорії населення і різноманітні напрямки соціальної допомоги. Основною особливістю соціальної роботи в США є її спрямованість на надання допомоги окремим людям, групам людей, спільнотам у підвищенні або відновленні їх здібностей до функціонування в суспільстві й створення з цією метою сприятливої соціальної ситуації. У США поняття "соціальна робота" відноситься до надання будь-якого соціального обслуговування різним категоріям населення. Соціальна робота в країні включає широкий спектр послуг, таких як фінансова допомога бідним сім'ям, підтримка дітей-сиріт, допомога пацієнту в реабілітації в лікарні і після лікування, підтримка клієнта і членів його сім'ї після нещасного випадку, допомога особам, які мають проблеми з психічним здоров'ям і ін. У наданні соціальної допомоги населення велике значення відіграє психолого-педагогічна служба "Гайденс", що виникла як відповідь на необхідність допомагати підліткам вирішувати їх проблеми.

На прикладі США ми побачили, що крім розвитку державних соціальних програм та соціального захисту, велику увагу потрібно приділяти зростанню статусу і результативності діяльності недержавних соціальних організацій. Не варто недооцінювати важливість розвитку недержавного сектору соціальної роботи, спрямованого на забезпечення повноцінного соціального захисту населення, підтримку державних соціальних програм і можливість охопити й узяти до уваги всі нагальні соціальні проблеми і негативні явища в суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Корнюшина Р. В. Зарубежный опыт социальной работы / Р. В. Корнюшина. Изд. Дальневосточного университета. – Владивосток, 2004. – 85 с.; 2. Система соціальної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.org/9-192099.html.; 3. Целых М. П. Социальная работа за рубежом: Соединенные Штаты Америки / М. П. Целых. – М. : Академия, 2007. – 128 с.; 4. Капська А. Й. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / [А. Й. Капська, Л. М. Завацька, С. В. Грищенко]. – К. : Вид. дім "Слово", 2011. – 248 с.; 5. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / С. О. Кубіцький. – К. : ДАКККіМ, 2009. – 298 с.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

Д. І. Гончарук,
студент
О. О. Вітюк,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Етапи розвитку геополітичного, культурного, етнічного простору західної цивілізації вплинули на відтворення громадського життя в Україні. При цьому реконструкція ціннісних орієнтацій в історичному процесі становлення й удосконалення вітчизняної соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами розкриває своєрідність підходів в оформленні відповідних соціальних інститутів, у слов'янських традиціях і українській ментальності. Соціально-педагогічна діяльність в Україні складалася як мистецтво патерналістського сімейного, станового й одночасно народного виховання, що розуміється як сприяння розвитку окремої людини в її віковій, соціальній, територіальній і духовній ніші. У її основі – збереження українського національного і релігійного етносу (дух, звичай, вдача, традиції народної спільності), що допомагає людині психологічно комфортно існувати в соціумі.

Потреба в соціальному захисті і допомозі зародилася з джерел первіснообщинного ладу і тією чи іншою мірою задовольнялася на всіх ступенях розвитку цивілізації, була властива усім віруванням і релігіям. Аналіз спеціальної вітчизняної літератури в історичному ключі показує, що можна виділити кілька етапів становлення соціальної діяльності, зв'язаних з корінними змінами в її змісті, принципах і методах:

I етап – з 1551 р. по 1725 р. (розвиток реабілітації ідеї державного піклування).

II етап – з 1725 р. по 1796 р. (формування системи суспільного піклування).

III етап – з 1796 р. по 1917 р. (удосконалення системи суспільного піклування і приватної добродійності).

IV етап – з 1917 р. по 1918 р. (повернення до моделі державного презирства).

V етап – з 1918 р. по 1991 р. (становлення і реалізація радянської моделі соціальної діяльності) [1, с. 116].

VI етап – сучасний етап.

У культурі українського-російського народу ще в період родоплемінних відносин стали закладатися традиції гуманного, жалісливого відношення до немічних і знедолених людей і особливо до дітей, як найбільш беззахисних й уразливих серед них, що одержали своє закріплення в різних формах милосердя.

У X ст. Київська Русь, визнавши християнство офіційною державною релігією, одержала систему монастирської добродійності і піклування, властивої західноєвропейської цивілізації. Князь Володимир, іменований у народі "батько жалю", у числі перших русичів, що прийняли християнську віру (996 р.), поставив церкві піклування інвалідів. Преподобний Феодосій заснував першу монастирську лікарню – богадільню [2, с. 90].

Суспільне піклування сприяло виникненню в Київській Русі виховних будинків, у яких жили і готовились до посильної праці діти з різними видами порушень. Але традиція добродійності в українського народу не обмежувалася діяльністю церкви й окремих князів. Прості люди часто надавали підтримку один одному й у першу чергу – дітям. Сформована ще в додержавний період традиція піклуватися про дитину всією родовою громадою перетворилася в турботу про кинутих дітей при скудельницях, де споруджувалися сторожки для таких дітей. Займалися їхнім піклуванням скудельники – старці і баби, що спеціально підбиралися і виконували роль охоронця і вихователя. Утримувалися ці діти за рахунок милостинь населення навколишніх міст і сіл.

Розвиток добродійності і зародження первинних форм суспільного піклування в Київській Русі були перервані, як і весь хід формування української державності, татаро-монгольською навалою. На перший план знову висувається православна церква як оплот збереження й об'єднання духовних сил народу, що стала притулком для всіх нужденних у захисті.

Поступово, у міру зміцнення держави, у суспільстві стали визначатися дві форми благодійних ініціатив. Перша – продовження традицій особистого благодіяння і заступництва. Друга – розширення масштабів державного заступництва при збереженні чільної ролі церкви. У суспільній свідомості усе наполегливіше затверджується ідея необхідності пошуку нових підходів у боротьбі із соціальними недугами.

В другій половині XIX ст. відбувається масове відкриття установ для глухонімих і сліпих дітей, що було обумовлено насамперед: зміною кріпосного права в 1861 р.; установою земства, якому ставилося керування місцевою охороною здоров'я і народним навчанням, а також прийняттям нового статуту початкових шкіл, що дозволили відкриття їх з ініціативи місцевої влади (1864 р.); реформою міського самоврядування, що дозволяє

міським думам самостійно створювати лікувальні й освітні установи (1870 р.). Важливою віхою розвитку системи соціального-педагогічної роботи, з'явилося створення мережі благодійних суспільств під патронажем імператриці Марії Федорівни (1797 р.). Об'єктом особливої уваги серед установ відомства імператриці завжди були дитячі притулки. Примітною особливістю цього піклування було те, що воно розгорнуло велику роботу по організації ремісничих класів і шкіл для навчання дітей і підлітків професійним навичкам, не обмежуючи при цьому наданням матеріальної допомоги нужденним.

Першим проявом суспільної турботи про їхню освіту можна вважати навчально-виховні установи для дітей з порушенням слуху і зору. За вказівкою імператриці Марії Федорівни, французький педагог В. Гаюі, запрошений у країну Олександром I, відкрив досвідчене училище для 12 глухонімих дітей (1806 р.) і першу школу для сліпих (1807 р.). Число таких установ, організованих піклуванням, росло рік від року. До 1900 р. воно включало 140 навчальних закладів, Імператорський виховний будинок, 376 дитячих притулків, ясел і безліч інших благодійних закладів [3].

Поступово формувалася їхня мережа, налагоджувалися й удосконалювалися механізми соціально-педагогічного роботи, які охоплювали все більш широке коло дітей з різними проблемами здоров'я.

У 1882 р. відкрилося суспільне піклування про хворих і бідних дітей "Синій хрест" під керівництвом Великої Ксенії Єлизавети Маврикіївни. Вже в 1893 р. в рамках цього товариства з'явилося відділення захисту дітей від жорстокого знущання, включаючи притулки і гуртожитки з майстернями.

Створюються богодільні, що утримуються на місцеві пожертвування, відкривається притулок для дітей. Ряд суспільств займається лікарською діяльністю. Гуманітарна інтелігенція організовує безкоштовні бібліотеки і навчання всіх бажаючих (недільні школи), До початку XX ст. нараховувалося більш 40 благодійних закладів [4, с. 48-49].

До 1917 р. допоміжні школи діяли у В'ятці, Києві, Курську, Москві, Новгороді, Санкт-Петербурзі, Саратові, Харкові. Примітною рисою цього періоду є поява професійних фахівців. Починають організовуватися різні курси, що стали початком спеціального навчання кадрів для соціальних служб. "Соціальна школа" була створена на юридичному факультеті психоневрологічного інституту, де працювала кафедра суспільного піклування. Отже, на початку XX ст. в Україні вирішувалися питання захисту дітей із проблемами в розвитку. для них була створена мережа освітніх установ, але не була оформлена система фахової освіти. Нові соціальні потрясіння, пов'язані з Великою Вітчизняною війною (1941–1945 р.), знову

загострили положення дітей. Змінюється відношення громадськості до знедолених дітей – до них стали відноситися як до жертв.

Держава намагалася вирішити їх проблеми шляхом створення шкіл-інтернатів, розширення мережі дитячих будинків. У 60-ті рр. проблеми соціального виховання і захисту дітей вийшли на новий рівень, почалися пошуки різних форм інтеграції виховних сил у мікросоціумі. У країні стала розвиватися розгалужена мережа різноманітних комплексів: соціально-педагогічних, фізкультурно-оздоровчих, сільських шкіл-комплексів. Як пише В. Г. Бочарова, це була спроба створення соціально-педагогічного досвіду, комплексної організації роботи на рівні мікрорайону [5, с. 21]. Однак не приділялося належної уваги різним категоріям людей, що особливо потребували уваги та соціально-педагогічного захисту (інваліди, люди похилого віку і ін.).

90-ті рр. характеризуються розвитком України в умовах іншого соціально-політичного режиму. Відбувається повільне повернення до втрачених багато десятиліть назад духовних і моральних цінностей – меценатства, добродійності, участі церкви в соціально-педагогічному захисті населення, у тому числі і дітей-інвалідів. Політика держави була спрямована на те, щоб поступово привести існуючі в країні законодавчі акти у відповідність з Міжнародними. Гарантовані законом права й особливі умови їхньої реалізації спрямовані на підвищення соціального статусу цієї категорії людей у структурі сучасного суспільства, на забезпечення щодо незалежного життя [6, с. 80].

Значне місце в сучасній державній діяльності по соціально-педагогічному роботі приділяється цільовим програмам (федеральним, регіональним): “Творчий розвиток особистості”, “діти України”, “діти-інваліди” і ін. Програма “діти-інваліди” спрямована на надання різних видів консультативної й іншої допомоги родинам, у яких виховуються такі діти, створення ефективної системи профілактики і рівних можливостей для безперешкодного доступу до всіх сфер життєзабезпечення й успішної інтеграції в суспільство. Сучасна система інститутів корекційної спрямованості, що здійснюють процес по захисту інвалідів, представляє багатопрофільну мережу спеціалізованих установ, охорони здоров’я, соціального захисту населення, культури і спорту.

На практиці основу організаційних форм даної діяльності складають спеціальні (корекційні) освітні установи. Нині, коли ринкова економіка змусила частково демократизувати державні структури і зробити кілька кроків у бік лібералізації економіки, соціальні працівники і соціальні педагоги знайшли себе у соціальній політиці стосовно дітей з обмеженими

можливостями. Вони повернули професійну діяльність не до політичних реформ, а до людини, зосередившись на створенні місцевих організацій, різних громад, які добре знають потреби жителів, а тому роблять усе, щоб фінансувати задоволення їхніх потреб.

Не можна однозначно стверджувати, що питання соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами перебуває на задвірках сімейної політики. Навпаки, проблемі захисту дітей з обмеженими функціональними можливостями в останні роки приділяється все більше уваги. Позитивну роль у цьому відіграв Закон України від 16 листопада 2000 р. "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам", де вперше порушене поняття про необхідність пошуку шляхів і механізмів поліпшення життя таких дітей та створення умов для їхньої інтеграції в суспільство.

Певним стимулом в активізації соціально-педагогічної роботи з дітьми-інвалідами став Указ Президента України від 2 грудня 2002 р. "Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 році Року людей з інвалідністю", на який відгукнулися обласні і міські державні адміністрації, соціальні служби для молоді, управління у справах сім'ї та молоді. Ці документи поєднані ідеєю з Конвенцією ООН про права дитини, в якій статтею 23 визначається право дитини-інваліда вести повноцінне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють впевненості в собі, а також право дитини на особливе піклування доступ до освіти, відновлення здоров'я соціального, культурного і духовного життя. Ці положення знайшли також відображення у Національній програмі "Діти України", в якій рання реабілітація дітей-інвалідів розглядається як проблема національного значення, що потребує першочергового розв'язання. І якщо до 90-х років соціальна політика щодо інвалідів мала в основному компенсаційний характер, і вся увага концентрувалася на грошових виплатах то сьогодні створення реабілітаційних центрів передбачає завдання іншого характеру: адаптацію дітей і молодих інвалідів до соціуму а життєвого середовища – до інтересів та потреб інвалідів.

Аналізуючи сучасну вітчизняну ситуацію в сфері соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами, можна виділити наступні напрямки: удосконалення процесу виховання в умовах спеціальних установ на основі впровадження варіативності і різнорівневості навчання, пролонгація її за рамки спеціальної школи в залежності від особливостей психофізичного розвитку й індивідуальних можливостей дитини; створення нових (міжвідомчих) форм закладів (психолого-медико-педагогічних

консультацій, реабілітаційних центрів і ін.); організація служб ранньої діагностики і ранньої допомоги з метою профілактики порушень розвитку і зниження ступеня інвалідності; поява досвідчених моделей інтегрованого навчання (включення однієї дитини або групи дітей у середовище здорових однолітків); переорієнтація організації керування виховним процесом на основі формування суб'єкт-суб'єктних відносин усіх її учасників (дитина – фахівець – родина). Головним соціально-педагогічним інститутом в Україні століттями була родина. Родини, що мають дітей з порушеннями фізичного або психічного розвитку, являють собою одну з найбільш уразливих груп населення і мають потребу в соціально-педагогічній роботі та захисті. Це вирішення цілого комплексу проблем, зв'язаних з лікуванням, вихованням, навчанням і інтеграцією таких дітей у суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухоруков М. Соціальна робота в Росії / М. Сухоруков // Соціальний захист. – 1995. – № 5. – С. 116-120.; 2. Назарова Н. М. Спеціальна педагогіка: Навч. посібник для пед. вузів / Н. М. Назарова. – К. : Академія, 2000. – 400 с.; 3. Алєксєєва О. П. Хто допомагає дітям? / О. П. Алєксєєва. – К. : Мартис, 1994. – 132 с.; 4. Голикова Н. І. Організація соціальної допомоги у Вологді в XIX - поч. XX століття / Н. І. Голикова // Матер. міжнар. наук.-практ. конф., 13-17 черв. 1994 р. у Вологді: Збережемо дітей, молодь, родину: Соціальна робота держави, суспільства, церкви. – Вологда; Дюссельдорф, 1995. – С. 48-49.; 5. Бочарова В. Г. Соціальна служба: стан і тенденції розвитку / В. Г. Бочарова // Педагогіка. – 1992. – № 3/4. – С. 20-27.; 6. Аксьонова Л. І. Соціальна педагогіка у фаховій освіті : Навч. посіб. для студ. сер. пед. навч. закл. / Л. І. Аксьонова. – К. : Академія, 2001. – 192 с.

В. В. Галатир,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДОКУМЕНТИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ ПОДІЛЛЯ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РР.) В ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Українська революція 1917–1921 рр. на сьогодні все частіше викликає інтерес у дослідників. Надто схожими є події що розгорталися минулого століття. Де ж іще шукати причини прорахунків, робити для себе висновки як не в документах того часу. Допомогти в цьому можуть установи,

що зберігають джерельну базу досліджуваного періоду – архіви. В нашому випадку це Державний архів Хмельницької області де зберігається ряд фондів органів державної влади та самоврядування 1917–1921 рр.

Після перемоги Лютневої революції Росія залишалася унітарною державою, яка ігнорувала інтереси національних регіонів. Тимчасовий Уряд вважав себе правонаступником царського уряду і прагнув зберегти контроль над усіма територіями імперії, у тому числі і над Україною. Було ліквідовано жорстку вертикаль місцевої влади, в основі якої був інститут губернаторів. Функції органів місцевої державної влади були передані інституту комісарів. Комісар мав статус головного носія влади на регіональному рівні [1].

Аналогічну систему функціонування органів державної влади використовувала Центральна Рада, за якої владні функції комісарів здебільшого виконували партійні діячі. Після прийняття Центральною Радою 6 березня 1918 р. закону про новий адміністративно-територіальний поділ розпочалася реорганізація всього місцевого владного апарату. За браком кваліфікованих кадрів на місцях, реорганізація місцевих органів влади проходила надзвичайно важко. Органи місцевої влади нерідко очолювали службовці, які мало розуміли проблеми регіону і які не мали досвіду [2].

У Державному архіві Хмельницької області зберігаються свідчення про події цього періоду у фонді Р-3345 “Подільський губернський комісар Тимчасового Уряду”. В двох описах він містить 58 справ (в яких є особливо цінні документи). Це накази, постанови Верховного головнокомандуючого Тимчасового Уряду, головних начальників Одеського та Київського військових округів, Кам’янець-Подільського продовольчого комітету з питань постачання армії продовольством; копії постанов Ради Міністрів УНР щодо обліку продовольчих запасів; наказ отамана Петлюри про укріплення дисципліни у військах; постанова Тимчасового Уряду про створення міліції, розподіл поміщицької землі; копії циркулярів, розпорядження, постанов міністерства внутрішніх справ та інших установ про порядок утримання австро-угорських та інших слов’янських військовополонених; документи щодо військовополонених; циркуляри й розпорядження головного управління по справах міліції та забезпеченню безпеки громадян при Міністерстві внутрішніх справ; документи про звинувачення іноземних підданих та виселення їх за межі губернії; розпорядження губернського комісара та ін. [3].

На початку травня 1918 р. відновився поділ України на губернії, повіти, волості. Відповідно до адміністративно-територіального устрою встановлювалася й структура органів влади. Законом “Про перейменування губернських і повітових комісарів і їх помічників” з 17 травня 1918 р. ці

посадові особи перейменовувались на старост [4].

Діяльність місцевих органів державної влади доби Гетьманату представлена документами фонду Р-270 "Подільський губернський староста". Тут містяться накази міністерств, донесення міністру внутрішніх справ про накладення контрибуції австро-угорським командуванням на жителів, донесення повітового старости про з'їзди релігійних служителів, листування з повітовими старостами, Кам'янецьким єпископом, журнал вхідної кореспонденції канцелярії губернського старости, проблему формування влади в прикордонних повітах та ін. [5].

У фонді Р-1158 "Кам'янець-Подільський український національний союз", що був найвищим представництвом організованої української демократії зберігаються меморандуми і звернення Подільської і Вінницької філій українського національного союзу про політичну ситуацію в областях до місцевих органів влади листування про організацію союзу, порядок і завдання роботи, заяви і прохання громадян про незаконні арешти та клопотання про звільнення з-під арешту [6].

У ході антигетьманського повстання на Поділлі до влади прийшла Директорія УНР. 4 грудня 1918 р. як керівний орган, вона прибула до Вінниці. Своєю постановою Директорія поновила закони Української Центральної Ради. Перебування Директорії на Поділлі (вона залишила Вінницю 18 грудня 1918 р.) сприяло завершенню процесу ліквідації гетьманської системи влади на місцях і встановленню нової владної вертикалі. На початок 1919 р. вся вертикаль нової влади була в основному вибудувана. На місцях владу представляли комісари. Наступ частин денікінської армії на Поділля, поразки українського війська призвели до втрати народною республікою великої частини своєї території. Державна влада УНР поширювалася всього на кілька повітів Поділля. Щоб не допустити їх втрати, 8 листопада 1919 р., на пропозицію С. Петлюри, поляки, з якими українська сторона мала дипломатичні контакти, погодилися взяти ці землі під свій контроль [7]. Керівник держави був упевнений, що польське військо прийде сюди як союзник. Перед евакуацією державних структур із Кам'янця-Подільського Рада Народних Міністрів УНР 15 листопада 1919 р. прийняла ухвалу про надання міністрові ісповідань І. Огієнку повноважень Головноуповноваженого українського уряду в регіоні, який переходив під польське адміністрування [8].

Період господарювання польської цивільної адміністрації репрезентований фондом Р-3237 "Ярмолинецька гміна" (сільська адміністративна одиниця Польщі). У ній до уваги дослідників представлені протоколи, постанови гміни, касова книга, особиста книга платників податків

і т. д. [9].

У період 1917–1921 рр. не менш важливі функції та проблеми на місцях виконували органи самоврядування. Документи їхньої діяльності зберігаються у фонді Р-260 "Подільська губернська народна управа". Серед них постанови та розпорядження народної управи про тимчасовий план заходів з тваринництва, птахівництва, кролівництва, рибальства; доповіді про асигнування коштів на сільське будівництво, утримання учбових закладів, журнали зборів; доповіді про роботу відділу народної освіти, організацію інституту книгонош; листування з учбовими закладами з питання організації курсів українознавства, протоколи медично-санітарних нарад про стан та завдання медичних установ, бухгалтерські документи [10]. А також у фондах 14 народних управ (повітова – Кам'янецька ф. Р-1153; волосні: Балинська ф. Р-262, Бережанська ф. Р-3494, Кузьминська ф. Р-2937, Лянцкорунська ф. Р-263, Лянцкорунська ф. Р-3047, Маківська ф. Р-261, Полонська ф. Р-3038, Рахновецька ф. Р-264, Рихтецька ф. Р-2959, Рихтецька ф. Р-2953, Смотрицька ф. Р-845; міська – Проскурівська ф. Р-1210; сільська – Хропотовецька ф. Р-2677). У них розміщені копії розпоряджень міністерства внутрішніх справ про встановлення контролю за видачею паспортів селянам, протоколи засідань волосних народних управ, сільських сходів, висновки сільських сходів, доповіді Маківської волосної управи про організацію позашкільного навчання, дошкільної освіти тощо, копія відношення Київського бактеріологічного інституту та Ушицької повітової народної управи про порядок оплати лікування громадян, які постраждали від укусів тварин, посвідчення особистості громадян, листування з губернською управою щодо виплати населенню позик по страхуванню та ін. [11].

Таким чином, історія становлення місцевих органів влади на Поділлі у 1917–1921 р. представлена в Держархіві рядом цікавих документальних свідчень із фондів губернського комісара, старости, місцевих народних управ, проте при потребі комплексного дослідження проблеми необхідно проаналізувати наявність документів регіону в інших архівних установах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гайда Ф. А. Механизм власти Временного правительства (март-апрель 1917 г.) / Ф. А. Гайда // Отечественная история. – Пенза : Изд-во Пензенського государственного университета. – 2001. – № 2. – С. 152; 2. Леміжанська О. Органи місцевого самоврядування в державно-політичній моделі Гетьманату П. Скоропадського / О. Леміжанська // Український історичний збірник / [ред. кол. : Т. Чухліб, А. Блануца та ін.]. – Вип. 13. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 1. – С. 195; 3. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-3345, оп. 1, спр. 1-25, оп. 2, спр. 1-33.; 4. Закон

про переіменування Губерніальних і Повітових Комісарів і їх помішників // Державний вістник. – 1918. – № 10. – 5 черв. – С. 3; 5. Державний архів хмельницької області, ф. Р-270, оп. 1, спр. 1-6.; 6. Державний архів хмельницької області, ф. Р-1158, оп. 1, спр. 1-19.; 7. Доценко О. Літопис Української революції: матеріяли й документи до історії Української революції. 1917–1922 / Олександр Доценко. – К. : Львів, 1923. – Т. ІІ. – Кн. 5. – С. 319.; 8. Тюрменко І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): монографія / І. І.Тюрменко; передм. Н. І.Миронець. – К., 1998. – С. 261; 9. Державний архів Хмельницької області : Путівник. – Т. 1 / Головна ред. колегія серії "Архівні зібрання України" : [Удод О. А. (голова), Боряк Г. В., Верстюк В. Ф., та ін.]. – Київ, Хмельницький, 2007. – С. 104.; 10. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-260, оп. 1, спр. 1-225.; 11. Державний архів Хмельницької області : Путівник. – Т. 1 / Головна ред. колегія серії "Архівні зібрання України" : [Удод О. А. (голова), Боряк Г. В., Верстюк В. Ф., та ін.]. – Київ, Хмельницький, 2007. – С. 103-104.

О. П. Гончаров,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Київ)

КРАЄЗНАВСТВО В ЖИТТІ РЕВИ ЛАРИСИ ГРИГОРІВНИ

РЕВА Лариса Григорівна [н. 07.08.1958, м. Київ] – бібліограф, джерело- та літературознавець, краєзнавець, педагог. Кандидат філологічних наук (1992). Член Національної Спілки краєзнавців України (з 2010). Член-кореспондент Академії Вищої Освіти України (2015). Закінчила Київський державний університет імені Тараса Шевченка (1982). Працювала на посаді бібліографа (1975–1978) у Державній Республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (нині Національна Парламентська бібліотека України). Завідувач бібліотеки середньої школи № 129, м. Київ (1978–1993). Науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (1993–2015). Тема її кандидатської дисертації була "Творчість Платона Воронька (Особливості поетики)". Почала друкуватися із 1987 – це були наукові праці з питань історіографії, бібліографії, української культури, давньої та сучасної літератури, краєзнавства, української біографіки, краєзнавства. В доробку науковця – наукові дослідження, есе, спогади, бібліографічні покажчики. Рева Л. – постійний учасник наукових всеукраїнських та міжнародних конференцій із

питань гуманітарних знань. Брала участь у Міжнародних Конгресах україністів (Харків, 1996; Чернівці, 2002), Міжнародних бібліографічних Конгресах (СпБ., 2010, М., 2015), краєзнавчих конференціях та інших заходах.

Здійснює джерелознавчі, краєзнавчі історіографічні розробки з актуальних проблем біографіки, просопографії та інших суміжних із літературою дисциплін. Працює над дослідженням "Українська літературна біографіка в сучасному житті України", як найменш висвітленої і недостатньо дослідженої наукової категорії.

Ось так, скупо, по енциклопедичному, відзначено в покажчику "Українські бібліографи: біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія", виданий Державним закладом "Національна Парламентська бібліотека України" [К., 2008; Вип. 2].

Не єдиною бібліографією переймається Л. Рева. Краєзнавство, яке стало дотичним до її улюбленого літературознавства, настільки міцно увійшло в життя дослідниці, що на сьогодні це вже – чималий пласт наукового та культурного надбання України.

Почалося все із 2004 р., що став історичною віхою в житті Реви Л. Вона познайомилася із Мико́лою Юхи́мовичем Кострицею – президентом Товариства дослідників Волині, першим головою Житомирської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців (нині – НСКУ), який запросив узяти участь у Міжнародній науковій краєзнавчій конференції, присвяченій 1120 річниці м. Житомира. "Я не вперше брала участь у наукових міжнародних, вітчизняних і зарубіжних конференціях, але те, з чим зіткнулася в Житомирі, – вразило. Вразив масштаб діяльності конференції, кількість її учасників, і головне – зміст і якість доповідей, що були тут виголошені. Так, на конференції, присвяченій 1120-й річниці м. Житомира, прочитано було 108 доповідей. На конференції "Бердичів древній і вічно молодий" (8-11 червня 2005 р.), в якій нам випала честь теж взяти участь – було прочитано 85 доповідей", – зізнавалася вона в спогадах про цей захід [1, с. 96]. Далі пошукова плідна співпраця із М. Кострицею тривала. Причому захоплювала не лише тематика, яку щоразу пропонував Мико́ла Юхи́мович. Він заохочував до роботи в архівах та пошуку малознаних матеріалів стосовно областей та постатей, де проводилися конференції, знайомлячи на форумах із краєзнавчими побратимами Великої Волині.

Якщо ж підняти доробок із краєзнавчої тематики дослідниці та найбільш дотичних до цієї тематики напрацювань, то він є надзвичайно вагомий. Це – майже 200 позицій наукових праць [2, с. 48], а всього її науковий здобуток складає близько тисячі назв наукових, науково-

популярних розвідок, серед яких – дві монографії, бібліографічний покажчик, збірник наукових праць тощо:

1. Поезія Радянської України (1981–1985) : бібліогр. покажч. / уклад.: Рева Н. М., Рева Л. Г. – К. : Т-во "Знання", 1987. – 164 с.

2. Елементи історичного краєзнавства в стародрукованих кириличних виданнях // Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу : матеріали наук.-практ. конф., (26-27 трав. 1997 р., м. Київ) / [редкол.: Кисельова В. П., Комська А. М.]. – К., 1998. – С. 188-191.

3. Стародавній і середньовічний Київ – центр давньої української культури // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". – 1999. – Вип. 8. – С. 176-179.

4. Культурно-освітні процеси в Українській державі // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 5 : Матер. ІІ міжнар. наук. конф. "Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року". – С. 129-132.

5. Слово про Євгена Маланюка // Вісник Книжкової Палати. – 1999. – № 9. – С. 29-32 ;

6. Слово про Євгена Маланюка // Вісник Книжкової Палати. – 2000. – № 4. – С. 27-29 : [Про роль чехословацького еміграційного осередку в історії української літератури].

7. Літературний Київ середньовіччя // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 11. – С. 43-46.

8. Історіографічні видання та документальні джерела Західної Європи про козацьку добу // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". – 2003. – Вип. 12. – С. 323-327.

9. Леся Українка в дослідженні М. Марковського (1927) : (за архівами НБУВ) // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краї : наук. зб. : матер. XVI Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 65-річчю Волин. держ. обл. універс. наук. б-ки імені Олени Пчілки (1-2 черв., 2005 р., Луцьк) / Упр. культ. Волин. облдержадмін., Волин. держ. обл. універс. наук. б-ка імені Олени Пчілки, Волин. ін-т післядиплом. пед. освіти [та ін.]. – Луцьк, 2005. – С. 36-38.

8. Житомир в історії Волині і України : [про Міжнар. наук.-краєзнав. конф. "Житомир в історії Волині і України" (Житомир, 15-18 верес. 2004)] // Слово і час. – 2005. – № 1. – С. 96.

9. Минуле і сучасне Волині та Полісся : [про XVI Волин. наук. іст.-

краєзн. конф. (Луцьк, 1-2 черв. 2005 р.)] // Вісник Книжкової Палати. – 2005. – № 10. – С. 56.

10. Ще раз про візантійські впливи// Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". – 2005. – Вип. 14. – С. 334-340.

11. Костянтин Острозький : деякі архів. матеріали про увічнення його пам'яті // Волинська книга : історія, дослідження, колекціонування : наук. зб. / Упр. культури і туризму Рівнен. облдержадмін, Держ. іст.-культ. заповідник м. Острога, Музей кн. і друкарства. – Острог, 2005. – Вип. 1. – С. 133-140.

12. Українське коріння Сергія Бондарчука // Українська біографістика : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. – 2005. – Вип. 3. – С. 222-232.

13. Шевченко на Черкащині // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 3. – С. 47-50.

14. Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : [про Всеукр. наук. конф. "Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування" (Острог, 9-10 груд. 2005 р.)] // Вісник Книжкової Палати. – 2006. – № 2. – С. 52.

15. Ілько Борщак — популяризатор творів української проблематики у франкомовному науковому середовищі // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". – 2006. – Вип. 15. – С. 221-227.

16. Ілько Борщак про видатні історичні постаті : (за архівами НБУВ) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : зб. ст. / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 482-484.

17. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : [про XV Міжнар. наук.-дослід. конф. "Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні" (Київ, 22-23 берез. 2006 р.)] // Вісник Книжкової Палати. – 2006. – № 4. – С. 51-52:[Про конференції, які проводить Житомир. краєзнавче т-во дослідників Волині].

18. Діяльність Бердичівської друкарні (1758–1844), її вплив на розвиток української культури // Бердичівська земля у плині часу : матеріали Міжнар. наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. класика англ. л-ри Джозефа Конрада (26-29 верес. 2007 р., м. Бердичів) : у 2 т. / [голов. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир, 2007. – Т. 1. – С. 229-234. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині ;

вип. 37).

19. “В житті ні разу неправді не служив”... Максим Рильський // Проблеми українського державотворення: історія і сучасність: матеріали Міжнар. наук-краєзн. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. О. Ольжича та 90-річчю УНР : у 2 т. / Управління культури і туризму Житомир. облдержадмін., Житомир. наук.-краєзнав. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, Житомир. обл. краєзнав. музей ; [голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир, 2007. – Т. 2. – С. 67-77. – (Наук. зб. “Велика Волинь” : праці Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині ; вип. 35).

20. Він жив і творив на Чернігівщині: До портрета Лазаря Барановича // Вісник Книжкової палати. – 2007. – № 1. – С. 29-33.

21. Славянская женщина во временном и пространственном аспекте // Таленавітыя жанчыны Беларусі у культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету : зб. матэрыялаэ Міжнар. наук.-практ. канф. (Мазыр, 24-25 мая 2007) / М-ва Адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа Адукацыі “Мазырскі Дзяржавэны педагагічны універсытэт імя І. П. Шамякіна”. – Мазыр, 2007. – С. 200-205 : [Образ слов’янської жінки в світовій літературі].

22. Велика Волинь: на вістрі часу // Вісник Книжкової палати. – 2008. – 3. – С. 48-51.

23. Велика Волинь: на вістрі часу [Передрук] // Антонінський край у просторі і часі : матер. міжнар. наук.-краєзн. конф. (11-14 черв. 2008 року, смт Антоніни Красилів. р-у Хмельниц. обл.) : у 2 т. / Житомир. наук.-краєзнав. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. ін-т післядиплом. освіти, Житомир. обл. краєзнав. музей [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир, 2008. – Т. 2 : [Бібліографія]. – С. 288-297. – (Наук. зб. “Велика Волинь” : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині ; вип. 39).

24. Феномен духовності в часопросторовому аспекті // Культура в сучасному українському суспільстві : стан та проблеми : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 6-7 черв. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв [та ін.]. – К., 2008. – С. 152-155.

25. Національно-визвольна війна 1648–1654 років і деякі питання духовного спрямування // Матер.конф., присвяченої 360-ій річниці початку Визвольної війни 1648–1654 років / Міністерство культури і туризму України; Управління культури і туризму Рівненської облдержадміністрації; Державний історико-меморіальний заповідник “Поле Берестецької битви”. – Рівне, 2008. – 108 с. – [С. 50-54].

26. Микола Чернявський і “Слово о полку Ігоревім” // Нові

дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. ст.: Вип. 17 / Наук.-дослід. Центр "Часи козацькі"; Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2008. – 436 с. – [С. 325-335].

27. Ілько Борщак про Івана Мазепу та його сучасників: За фондами Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського // Іван Мазепа та його доба: Історія, культура, національна пам'ять / Матер. між нар. наук. конф. "Іван Мазепа та його доба: Історія, культура, національна пам'ять"/ Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія" (16-17 жовт. 2008 р., Київ – Полтава). – К. : Вид-во "Темпора", 2008. – 488. – [С. 271-282].

28. Герасим Смотрицький і "Острозька Біблія" в дослідженнях філологічного семінару В. М. Перетца // Антонінський край у просторі і часі : матер. міжнар. наук.-краєзн. конф. (11-14 черв. 2008 року, смт Антоніни Красилів. р-у Хмельниц. обл.) : у 2 т / Житомир. наук.-краєзнав. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. ін-т післядиплом. освіти, Житомир. обл. краєзнав. музей [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир, 2008. – Т. 2. – С. 189-199. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині ; вип. 39).

29. Візантологічні дослідження Всеукраїнської академії наук : за арх. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського // XII Сходознавчі читання А. Кримського : тези доп. Міжнар. наук. конф., м. Київ, 2-3 жовт. 2008 р. / НАН України, Ін-т сходознав. ім. А. Кримського. – К., 2008. – С. 15-17.

30. Три "П" (Праця, Правда, Пісня) Василя Скрипки // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 1. – С. 51-52: [Про українського етнографа Василя Скрипку].

31. Гуманістичний пафос української народної творчості: Історико-теоретичний аспект // Традиційна культура в умовах глобалізації: Проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27-28 серпня 2008 р.). – Х.: Вид-во "АТОС", 2008. – 278 с. – [С. 172-178].

32. Ярославна – уособлення духовності української жінки // Жінка в науці та освіті: Минуле, сучасне, майбутнє : Матер. Четвертої Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 130-річчю вищої освіти жінок в Україні (Київ, 6-8 лстоп. 2008 р.) / Нац. політехнічний ун-т. – К. : СПД "Пісоцький", 2008. – 314 с. – [С. 301-306].

33. До творчих взаємозв'язків : [про Міжнар. наук. конф. "Церковні бібліотеки – їх функції та значення в історії" (м. Банська Бистриця, Словаччина, 6-7 листоп. 2007)] //Вісник Книжкової Палати. – 2008. – № 6. – С. 51-52.

34. Олена Пчілка. Її вплив на світогляд Лесі Українки // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині: Наук. збірник: Вип. 33 / Матер. XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяченої 160-річчю від дня народження Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжнянського літературно-меморіального музею Лесі Українки, м. Луцьк – Колодяжне, 30 черв. – 1 лип. 2009 р. – Луцьк, 2009. – 292 с. – [С. 54-56].

35. Жанрово-стильові особливості української книжкової поезії другої половини XVI – першої половини XVII ст. // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник: Вип. V. – Луцьк, 2009. – 304 с. – [С. 233-242].

36. Літературно-біографічні видання кінця XX – початку XXI ст. як джерельний ресурс формування іміджу України // Українознавчий альманах: Вип. 1: Український образ світу: Особливість у світовому контексті. – К. : Київ. ун-т, 2009. – 220. – [С. 209-212].

37. Усна народна творчість – складова історії української літератури, духовної культури нації // Література. Фольклор. Проблеми поетики : Зб. наук. пр. – Вип. 34 / [Редкол.: Г.Ф. Семенюк (гол. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. – Ч. 1. – К. : Твім Інтер, 2009. – 472 с. – [С. 175-185].

38. До духовності Василя Фащенка: перманенція його поглядів // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. ст.: Вип. 18 / Наук.-дослід. Центр "Часи козацькі"; Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2009. – 466 с. – [С. 360-367].

39. Бібліографічні джерела української літературної біографіки — інформаційний засіб історико-культурної спадщини України // Культурна спадщина України / Матер. міжнар. наук.-практ. конф. /Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини (Умань, 15-16 трав. 2009). – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2009. – 272 с. – [С. 111-119].

40. Духовність літератури, її ментальність як категорії вічного // Вісник Книжкової Палати. – 2009. – № 1. – С. 50-52.

41. Безцінна спадщина: Слов'янські першо- та стародруки у вихованні високодуховної особистості // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвузівський збірник наук. статей / [Відп. ред. В.А. Зарва]. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток. ЛТД", 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – 557 с. – [С. 249-259].

42. Григорій Сковорода (1722–1794) – уродженець України, філософ світового рівня // Наукові записки : Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Ін-т української археографії та джерелознавства

ім. М.С. Грушевського НАН України. – Т. 19: У 2-х кн. Тематичний вип.: "Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризації". – Кн. 1. – К., 2009. – 692 с. / Матер. міжнар. наук. конф. "Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризації" (К., 29-30 верес., 2009). – [С. 351-366].

43. Історія міста, держави, народу – історія літератури // Болохівщина: осягнення історії / Матер. всеукр. наук. практ. конф., присвяченої 800-літтю міста Старокостянтинів (Старокостянтинів, 17-18 верес., 2009 р.) / Відп. ред. О. Журко. – Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2009. – В 2-х ч.: 2 ч. – 191 с. – [С. 86-92].

44. Владимир Николаевич Перетц и его научная школа // Материалы VIII Международного семинара "Украина в мировом культурном пространстве" (12-16 мая 2008, г. Санкт-Петербург) / [Под ред. Т.Н. Лебединской и А.Н. Карова]. – СпБ., 2009. – 296 с. – [С. 128-133].

45. Шлях із неволі, в небуття: Михайло Драй-Хмара – український поет, літературознавець, перекладач // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 19. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2009. – 210 с. – [С. 71-76].

46. Видатний український письменник І. Нечуй-Левицький у спогадах М. Плевака (за фондами архівів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського) // Вісник Черкаського університету : Серія: педагогічні науки. – № 159 / Відп. за вип. В. Г. Поліщук. – Черкаси / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2009. – 224 с. – [С. 39-49].

47. Євген Онацький про Лесю Українку // Леся Українка: доба і творчість: зб. наук. пр. і матеріалів : У 3-х т. / Упорядник Н. Г. Сташенко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 3. – 402 с. – [С. 264-283].

48. Євген Дометійович Онацький (1894 – 1979) – уродженець м. Глухова, дослідник творчості Лесі Українки // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. / [С.А. Слєсарєв (гол. Ред. кол.), В.І. Бєлашов, С.П. Жукова та ін.]. / Нац. заповідник "Глухів", Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К., Глухів, 2009. – Вип. 2 / Матер. Восьмої наук.-практ. конф. "Сіверщина в історії України" (м. Глухів, 15-16 жовт., 2009). – 224 с. – [С. 144-151].

49. Доля України – в українській літературі // Вісник Книжкової Палати. – 2009. – № 9. – С. 32-33.

50. Ніна Максимівна Рева, педагог, бібліограф, бібліографознавець: історія країни, історія долі // Державна історична бібліотека України: історія,

сучасність, майбутнє : матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої до 70-річчя заснування Державної історичної бібліотеки України. – К. : "Арістей", 2009. – С. 197-201. – [276 с.].

51. Недосяжна зірка Гоголя, або Гоголь і світ (за щоденниками Олеся Гончара) // Методика. Досвід. Пошук: Проблеми вивчення шкільних курсів мови та літератури: Вип. XI: Наук.-метод. зб. / Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2009. – [С. 53-61]. – 240 с.

52. Михаил Драй-Хмара: научно-исследовательская деятельность // Евразийская лингвокультурная парадигма и процессы глобализации: История и современность / Матер. I Междунар. науч. конф., 11-13 нояб. 2009 г. / ГОУВПО "Пятигорск. гос. лингвист. ун-т"; Северокавказ. научно-исследов. ин-т филологии; "Рус. язык на Северном Кавказе". – Пятигорск, 2009. – 318 с. – [С. 223-228].

53. Євангеліє Житомирське (Володимиро-Волинське) 1571 р. – унікальна пам'ятка писемності культури XVI ст. // Україна від епохи УНР до початку XXI ст.: (Матер. Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 125-річчю від дня народж. І. А. Фещенка-Чопівського, 20-22 січ., 2009 р., Житомир) / Голов. ред. М.Ю. Кострица. – Житомир : М. Косенко, 2009. – 560 с.:іл. – [С. 95-99] : Наук. зб. "Велика Волинь": Праці Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині : Вип. 41.

54. Григорій Сковорода – філософ світового рівня в дослідженнях Мирослава Поповича // Житомиру – 1125 (Матеріали всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 1125-річчю заснування міста Житомира, 6-8 жовт., 2009 р., Житомир) / Голов. ред. М.Ю. Кострица. – Житомир : М. Косенко, 2009. – XXX с.:іл. – [С. 301-310] : Наук. зб. "Велика Волинь" : Праці Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині: Вип. 42.

55. Іван Мазепа та продовжувачі його справи у творчості Ілька Борщака (за архівними матеріалами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав : Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 2009. — Харків : ФОП Толмачова Н.Ю., 2009. – [480 с.] – С. 81-96.

56. Львів як культурна столиця: 1880–1939. Михайло Возняк (1881–1954) — видатний історик української літератури // Modernistyczny Lwów: teksty zycia, teksty sztuki / Pod redakcja E. Paczowskiej i D.M. Osinskiego. – Warszawa: Wydano nakiadem wydziaiu Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2009. – 508 с. – [С. 395-410].

57. Уродженець Житомирщини Іван Іванович Огієнко та його творча спадщина // Краєзнавство та музейна справа в Україні (Матер. всеукр. наук.-

краєзн. конф., присвяченої 145-річчю заснування Житомир. краєзнавчого музею, 27-29 жовт., 2010 р., Житомир) / Голов. ред. М.Ю. Кострица. – Житомир : М. Косенко, 2010. – 544 с.:іл. – [С. 385-395] : Наук. зб. "Велика Волинь": Праці Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині: Вип. 44.

58. Місто люди прикрашають. Літературна Одеса в бібліографії // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества / Матер. III междунар. научно-практ. конф. (Одесса, 21-22 мая 2010 г.). – Одесса, "ВМВ", 2010. – Т. II. – 430 с. – [С. 274-277].

59. Рева Григорій Семенович – педагог-літературознавець: До 90-ліття від дня народження // Український календар – щорічник: Українознавство. – К., 2010. – 244 с. – [С. 215-218] / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Центр українознавства філософ. ф-та.

60. Дмитро Туптало у світлі українського літературного бароко // Сіверщина в історії України : Зб. наук. пр. / [С.А. Слєсарєв (голова), О.М. Титова (заступник голови), С.І. Білокінь, Л.О. Гріффен та ін.] / Національний заповідник "Глухів", Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: Вип. 3. — К., Глухів, 2010. – 355 с. – [С. 148-151].

61. Ватрослав Ягич – дослідник пам'яток давнього письменства // Старий Луцьк : Наук.-інформ. зб. – Вип. VI. – Луцьк: Терен, 2010. – 400 с. – [344-351].

62. Літературна біографіка Житомирщини // Матер. III Волинської міжнар. іст.-краєзн. конф. (Житомир, 12-13 листоп., 2010 р.). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – [348 с.] – С. 203-206.

63. До біографії Михайла Петровича Драгоманова (1841–1895): за архівами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / упоряд. Н. Сташенко. – Т. 6. – Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – С. 378-377.

64. Михайло Іванович Драгомиров: штрихи до портрета // Військова та культурно-освітня спадщина генерала М. І. Драгомирова : Зб. наук. публікацій: Вип. II / Матер. конф., присвяч. 180-річчю з дня народж. генерала М.І. Драгомирова; Конотоп. міський краєзнав. музей ім. О.М. Лазаревського (Конотоп, 18 листопада, 2010 р.). – Конотоп: Поліграф. центр "Олімп", 2010. – 112 с.]. – С. 90-94 [Листування М.І. Драгомирова з Д.І. Багалієм].

65. Сергій Іванович Маслов – основоположник теорії наукового опису українських стародруків та рукописних раритетів // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства: Серія "Пам'яткознавство Північного регіону України", № 3 / [Посохов С.І. (гол. ред.), Титова О.М. (заст. гол. ред.), Коваленко О.Б. (заст. гол. ред.), Бойко О.Д., Верба І.В., Верменич Я.В. та ін.] / Центр Пам'яткознавства НАН України і УТОПІК :

Вип. 10 (13). – К., 2010. – С. 165-171. – [188 с.].

66. Тарас Шевченко в критиці: Іван Стешенко проти Сергія Єфремова // "Волинь" Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 21. – 2010. – 338 с. – [С. 141-151].

67. Історія України крізь призму билинного мистецтва // Заповідна Хортиця : Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. "Історія Запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці": Спец. вип. – Запоріжжя: А@V. Art.group. – 2010. – 424 с.: іл. – [С. 140-145].

68. Голубина книга як фундамент усної народнопоетичної творчості України // Наук. вісник "Межибіж": Матер. Третьої наук.-краєзн. конф. "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України": В 2-х ч. / [ред.. О.Г. Погорільця, Л.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін.]. – Меджибіж–Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2010. – Ч. 1. – 390 с. – [С. 143-149].

69. Духовність українського літературного процесу як категорія вічного: Роздуми Ю. Шевельова // [Піскун В.М., Ціпко А.В., Шептицька Т.Л. та ін.] Юрій Шевельов – виклик часу і відповідь науковця: Монографія. – К. : "МП Леся", 2010. – С. 136-140. – [174 с.].

70. Фактори національної самобутності українського народу // Наукові записки. Серія "Культурологія" (Проблеми культурної ідентичності: глобальний та локальний виміри / Матер. міжнар. наук. конф., 23-24 квіт. 2010 р., Острог. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2010. – Вип. 5. – 668 с. – [С. 242-251].

71. Фонди слов'янських першо- і стародруків у вихованні високодуховної особистості // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського: Вип. 2: Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку / НАПН України; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О. Сухомлинського; [редкол.: Л.А. Дубровіна, В.А. Вергунов, Т.І. Ківшар (голова), Л.Г. Петрова, Г.П. Пустовіт, П.І. Рогова (заст.голови), В.І. Лутовинова, Т.В. Добко, Я.О. Чепуренко, О.М. Яценко, Я.С. Сошинська, О.З. Клименко]. – К. : Пед. думка, 2010. – [С. 72-80]. – 320 с.; табл..; іл.

72. Мова – феномен духовної культури нації // Культурологія та соціальні комунікації: Інноваційні стратегії розвитку : Матер. міжнар. наук. конф. (18-19 листоп., 2010, м. Харків) / Харк. держ. Академія культури; [ред. Кол. В.М. Шейко та ін.]. – Х. : ХДАК, 2010. – [296 с.]. – С. 251-253.

73. Думки з приводу поетики усної і писемної словесності другої половини XVII – першої половини XVIII ст. // Філологічні обрії: Зб. наук. праць молодих учених України. – Вип. 4 / Гол. ред.: А.В. Козлов; Відп. ред.:

Т.І. Вірменко ; МОН України; КЕІ ДВНЗ "КНЕУ ім. В. Гетьмана"; КДПУ. – Кривий Ріг : Вид. дім, 2010. – 226 с. – [С. 93-97].

74. Життєписи видатних діячів української літератури в історичній пам'яті (з досвіду роботи В Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського) // Наукові праці: Наук.-метод. журнал. – Т. 135: Вип. 122: Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во – ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 128 с. – [С. 75-78].

75. В. Коптілов – мій викладач, який навчав думати і творити // Українське мовознавство: Міжвідомчий наук. збірник / Міжнар. наук. конф. "Мова як світ світів: Поетика і граматика" (Київ, 18-19 листоп., 2010) / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 40/1. – [438 с.]. – С. 301-305 : [До українсько-французьких зв'язків].

76. Дослідження Візантологічної комісії ВУАН (за архівами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: Пам'яті Омеляна Пріцака / Відп. ред. В.В. Лучик. – К. : ВПЦ НауКМА, 2010. – С. 175-180. – [246 с.].

77. Українці в "Polskim slowniku Boigraficznym": Ігнатій Раковецький (1783–1839) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. пр. [(Д.Я. Телегін (відп.ред.), О.М. Титова (заст. відп. ред.), І.П. Бондаренко, Г.Ю. Івакін та ін.] / Наук.-дослід. Центр "Часи козацькі", Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Історико-культурна асоціація "Україна – Туреччина": Вип. 19. – К., 2010. – С. 433-440. – [564 с.].

78. Совість України Олесь Гончар про феномен українця Миколи Гоголя // Вісник Книжкової Палати. – 2010. – № 11. – С. 40-43.

79. Многогрань М. Гоголя очима духовного проповідника України Олеся Гончара // Українознавчий альманах. – Вип. 2 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 318 с. – [С.179-181].

80. Украинские народные баллады о любви и верности // Менталитет славян и интеграционные процессы: История, современность, перспективы / Материалы VII Междунар. науч. конф.(Гомель, 26-27 мая, 2011 г.) / Мин-во образования Респ. Беларусь; Ин-т социологии НАН Беларуси; Белорус. Славянский комитет; Гос. Академия славянской культуры; Учреждение образования "Гомельский гос. техн. ун-т имени П.О. Сухого : В 2 ч. – Ч. 1. – 240 с. – [С. 174-176].

81. Творчість Антонія Радивиловського – представника яскравих зразків культової ораторської прози стилю Бароко (за матеріалами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України) // Старий Луцьк : Наук.-інформ. зб. – Вип. VII. – Луцьк : ВМА "Терен", 2011. –

576 с. – [543-562].

82. Духовний вибір Антонія Радивиловського – культового письменника України середини XVII століття // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник / [Упоряд.: О.Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич] ; Ін-т релігієзнавства – філія Львів. музею історії релігії. – 2011: Кн. 1. – Львів : "Логос", 2011. – 782 с. – [С. 67-73].

83. Чигирин – арена героїчної боротьби за незалежність України в усній народній творчості, літературі // Чигиринщина: історія і сьогодення : Матер. наук.-практ. конф. (Чигирин, 30 верес. – 1 жовт., 2010). – Черкаси : "Вертикаль"; Видавець Кандич С.Г., 2011. – 408 с. – [С. 201-205].

84. Козацтво: історико-літературний ескіз (через призму європейського світогляду) // Історико-культурна спадщина Українського козацтва у виховній діяльності сучасних вишів / Матер. всеукр. наук.-практ. конф., 21-22 квіт., 2011 р., м. Харків. – Х. : ЗДТУБА, 2011. – 256 с. – [С. 128-130].

85. Життєвий і творчий шлях Павла Миколайовича Попова – літературознавця, фольклориста, книгознавця, бібліографа // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць / [С.А. Слєсарєв (голова), О.М. Титова (заступник голови), С.І. Білокінь, Л.О. Гріффен та ін.] / Національний заповідник "Глухів", Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: Вип. 4. – К., Глухів, 2011. – 468 с. – [С. 332-336].

86. Научно-исследовательская и лингвистическая деятельность Михаила Драй-Хмары // Лингвистика: традиции и современность: Памяти канд. филолог. наук, профессора Загоруйко Андрея Яковлевича: Матер. 2-й Междунар. науч. конф. (20-21 апреля, 2011 г., Ростов-на-Дону) / Южный Федеральный ун-т; Пед. ин-т. – Ростов-на-Дону, 2011. – 136 с. – [С. 91-97].

87. Історія і культура народу – нероздільні! // Актуальные вопросы истории, культуры и этнографии Юго-Восточного Крыма : Матер. III Междунар. науч. конф. (Новый Свет, 1-3 окт., 2010) / БО "БФ "Афинеон"; Крым. регион. организация Нац. союза краеведов Крыма; Респ. общ-во немцев Крыма "Видергебурт";. Сост.О.С. Анисимова; под. ред. В.Ю. Ганкевича, А.А. Непомнящего. – Новый Свет: Соло-Рич, 2011. – 200 с. – С. 147-150].

88. Євангеліє як першооснова наукових досліджень // Церква – наука – суспільство: питання взаємодій : Матер. Дев'ятої Міжнар. наук. конф. (25-27 трав. 2011 р.) / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник. – К. : НКПІКЗ, 2011. – 174 с. – [С. 77-80].

89. Літературна українська мова доби Ренесансу та Бароко (за фондами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України) / Л. Г. Рева // Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика і

літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – Випуск VI. – Ч. 2. – С. 30-38.

90. Олексій Іванович Воропай—журналіст // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Вип. 25. – Кам'янець-Подільський : ПП "Медобори-2006", 2011. – 536 с. – [С. 394-398].

91. До питання про мовний код українського народу // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наук. пр. / Відп.ред. О.Г. Хомчук / Мелітопол. держ пед. ун-т імені Богдана Хмельницького; Сєвєродвінська філія ГОУ ВПО "Поморський держ. ун-т імені М.В. Ломоносова" (Росія). – Вип. 1. – Мелітополь : ТОВ "Вид. будинок ММД", 2011. – [С. 304-309]. – 316 с.

92. Значення державної мови в молодіжній регіональній політиці незалежної України // Антикризова стратегія регіональної молодіжної політики. Регіональна молодіжна політика як шлях розбудови української державності: З нагоди 20-річчя незалежності України / Матер. регіон. наук.-практ. конф. ; [Під ред. к. філос. н., доц. Давидова П.Г.]. – Донецьк : Держ. Вид-во "Донбас", 2011. – 177 с. – [С. 156-160].

93. Освіта і мовна культура в Україні: звернення до витоків.// Філософія культури: Мова. Раціональність. Освіта / Матер. другої всеукр. наук.-практ. конф. (15 квіт., 2011, Донецьк); [Під наук. ред. д-ра філософ. н., проф. Додонова Р.О., к. філософ. н., доц. Давидова П.Г.]. – [С. 160-164]. – Донецьк : Дон ІЗТ, 2011. – 196 с.

94. "Спочатку було Слово": першодруки як фундамент до світової економіки // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля: Серія "Філологічні науки". – 2011. – № 2 (2). – С. 53-60.

95. Регіональні джерела літературної біографіки (на прикладі Великої Волині – Житомирщини) // Краєзнавство: Наук. журнал. – № 2. – 2011. – С. 306-320.

96. Нові аспекти висвітлення життєпису та творчості Лесі Українки // "Слово твоє невмируще в віках" (Матер. Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 140-й річниці від дня народження Лесі Українки, 25 лют., 2011 р., м. Новоград-Волинський) / Голов. ред. М.Ю. Костриця. – Житомир : М. Косенко, 2011. – 328 с.: іл. – [С. 24-35] : Наук. зб. "Велика Волинь" : Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині: Вип. 45.

97. Олександр Лазаревський – історик, бібліограф, фольклорист // "Конотопські читання" : Вип. ІІ. Зб. публікацій за результатами "Конотопських читань, 2011". – Конотоп, 2011. – 180 с. – [С. 108-118].

98. Іван Іванович Огієнко та його творча спадщина в контексті світової культури // Подільська еміграція в контексті європейської та світової

культури: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 берез., 2011). – Хмельницький : Вид. П.П. Заколодний М.І., 2011. – 329 с. – [С. 185-192].

99. Іван Іванович Огієнко та його творча спадщина в контексті світової культури // Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 берез., 2011). – Хмельницький : Вид. П.П. Заколодний М.І., 2011. – 329 с. – [С. 185-192].

100. Едуард Руликовський (1825–1900) та Микола Миклухо-Маклай (1846–1888) – видатні дослідники історії Планети та України (кінець XIX ст.) // М.М. Миклухо-Маклай – вчений, мандрівник, гуманіст / Голов. ред. М.Ю. Кострица, В.І. Тимошенко. – Вид-во "Волинь", Житомир, 2011. – 440 с. – (Наук. зб. "Велика Волинь". Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. – Вип. 46. – [С. 70-78].

101. Вітчизняна періодика як одне з джерел дослідження краєзнавства // Вісник Книжкової Палати. – 2011. – № 8. – С. 31-33; № 9. – С. 37-39.

102. Іван Вагилевич та Маркіян Шашкевич – перші подвижники національно-культурного відродження України // XII Всеукраїнська наук. історико-краєзнавча конференція "Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи", присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича (6-7 жовт. 2011 р.) : Збірник матеріалів. – Івано-Франківськ, 2011. – 352 с. – [С. 313-322].

103. Хотинська війна 1621 року в історіографії // 390-річчя Хотинської битви 1621 року: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 22-23 верес. 2011 р.). – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 264 с. – [С. 175-182].

104. Микола Дашкевич – історик, джерелознавець, автор військового епосу Придніпров'я (за Північними пам'ятками): Кримський відгомін // Воєнна історія Північного Причорномор'я та Таврії: Наук. збірник; Матер. всеукр. наук. військ.-істор. конф. (6-7 жовт., 2011 р., м. Севастополь) / М-во оборони України; Нац. військ.-істор. музей України; Військово-морський музей України; Військово-морський музейний комплекс "Балаклава"; Держ. підприємство "Укроборонсервіс". – Севастополь, 2011. – 802 с. – [С. 290-297].

105. Літературно-художня періодика – важливе джерело краєзнавства // Актуальныя праблемы крыніцазнаўства айчыннай гісторыі : Матерыялы міжнароднай наукова-практічнай конф., прісвяченнай 450-годдзю Віцебскага гарадскога права і 100-годдзю выдання кнігі зборніка "Полоцко-Вытебская старина" (Віцебск, 6-7 кастрычніка, 2011). – Віцебск: УА "ВДУ імя П.М.

Машэрова", 2011. – 350 с. – [С. 277-282].

106. Ukrainian literary graphical biography in the system of humanitarian civilization (with work experience from the National V.I. Vernadsky Library) // Wladca, wladza: Literackie doswiadchenia Europejcyкьw: Wiek XX i XXI / Redakcja naukowa: M. Poradecki, wspylpraca: M. Szymor-Rylczak. – Lodz, 2011. – 378 s. – [S. 363-368].

107. Вітчизняна періодика ХХ ст. як одне з джерел бібліотечного краєзнавства [Текст] / Л. Г. Рева // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2011 р., м. Київ. – К. : Вид. дім. "Вініченко", 2011. – С. 167-170.

108. Еволюція особистості на різних етапах розвитку української давньої літератури // Наукові праці: Наук.-метод. журнал. – Т. 158 : Вип. 170: Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: Вид-во – ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 140 с. – [С. 61-68].

109. Александр Васильевич Суворов и казачество в историографических матеріалах // Воєнна історія Наддніпрянщини та Донщини: Наук. збірник; Матер. Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (25 трав., 2011 р., м. Дніпропетровськ) / М-во оборони України; Нац. військ.-істор. музей України; Дніпропетр. нац.. істор. музей ім. Д.І. Яворницького; Всеукр.громадська організація "Український ін.-т воєнної історії" – Дніпропетровськ, 2011. – 670 с. – [С. 196-203].

110. Іван Мазепа та гетьманська столиця Батурин у творчості Ілька Борщака (за матеріалами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Батуринська старовина : Зб. наук. пр. : Вип. 2 (6) / Відп. ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів : Вид-во "Десна Поліграф", 2012. – 124 с. – [С. 99-101].

111. Героїка національного та культурного Відродження XIX – початку ХХ ст. // Аркасівські читання: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 квіт. 2012 р.). – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2012. – 386 с. – [С. 23-26].

112. Краєзнавство в історико-літературному контексті на сторінках вітчизняної періодики // Краєзнавча робота в системі філологічної освіти молоді : Матер. наук. конф. (28-29 жовт., 2011 р. / За ред. Л.В. Старовойт, С.В. Підопригори. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – 117 с. – [С. 13-25].

113. Из опыта работы семьи Рева над библиографией Т.Г. Шевченко // Археография музейного предмета: Материалы Междунар. науч. конф. (16-17 марта, 2012 г.) / [Редкол.: Д.А. Добровольский, Р.Б. Казаков, С.И. Маловичко, М.Ф. Румянцева, А.А. Сундиева, О.И. Хорунженко] ; Рос. гуманит. ун-т; Ин-т

филол. и ист.; Каф. теор. и ист. гуманитар. знания; Фак. ист. искусств; Каф. музеологии; Рос. ин-т культурологии; Сектор музейной энциклопедии. – М. : РГГУ, 2012. – 201 с. – [С. 152-155].

114. Платон Воронько – співець "Карпатського рейду": матеріали до біографії // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Україна та Волинь у Наполеонівських війнах: Наук. зб. : Вип. 41: Матер. міжнар. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 200-річчю війни 1812 р. (11-12 трав., 2012 р., Луцьк) / Упоряд.: А.Силюк, О. Златогорський. – Луцьк, 2012. – 301 с., іл. – [С. 289-293].

115. Голодомори в Україні: бібліографічні та довідкові матеріали XX ст. // Україна в етнокультурному вимірі століть : Зб. наук. пр. : Вип. 2 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; Ін-т істор. освіти; каф. етнології. – К., 2012. – 582 с. – [С. 491-502].

116. Олександр Матвійович Лазаревський. Біографічні відомості // "Конотопські читання" : Вип. ІІІ. Зб. публікацій за результатами "Конотопських читань, 2012" – Конотоп, 2012. – 204 с. – [С. 135-155].

117. Уродженці Хмельниччини – Герасим та Мелетій Смотрицькі, палкі оборонці вітчизняних духовних традицій, прихильники ідеї незалежної України // Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. "Хмельниччина в контексті історії України", яка відб. 21 верес. 2012 р. та присвяч. 75-й річниці утворення Хмельн. обл. / [Ред. кол.: Баженов Л.В. (голова), Єсюнін С.М. (співголова, відп. ред.) та ін.]. – Хмельницький, 2012. – 560 с. – [С. 360-364].

118. Голодомори в Україні: бібліографічні та довідкові матеріали XX ст. // Україна в етнокультурному вимірі століть : Зб. наук. пр. : Вип. 2 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; Ін-т істор. освіти; Каф. етнології. – К., 2012. – 582 с. – [С. 491-502].

119. Голодомор у документальних і бібліографічних джерелах // Збереження національної та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття : Зб. наук. пр. – Вип. V / [ред. кол. Білий Л.Г. (голова) та ін.]. – Хмельницький, 2012. – 376 с. – [С. 25-29].

120. Регіональні джерела літературної біографіки (на прикладі Великої Волині – Житомирщини) // Культурний простір Житомирщини-Волині XIX – XX століть: До 75-ї річниці утворення Житомирської області : Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. (24 квіт., 2012, Житомир) / Голов. ред. М.Ю. Костриця: У 2-х т. – Т. 1. – Житомир : Вид. М.Г. Косенко, 2012. – 372 с.: іл. – (Наук. збірник "Велика Волинь". Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. – Вип. 47. – [С. 84-105].

121. Історик Микола Дашкевич, або "німецький слід" в Україні // Культурний простір Житомирщини-Волині XIX – XX століть: До 75-ї річниці утворення Житомирської області : Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. (24 квіт., 2012, Житомир) / Голов. ред. М.Ю. Кострица: У 2-х т. – Т. 1. – Житомир : Вид. М.Г. Косенко, 2012. – 372 с.: іл. – (Наук. збірник "Велика Волинь". Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. – Вип. 47. – [С. 41-51].

122. Александр Васильевич Суворов, его роль в украинской историографии // Південь України у вітчизняній історії : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22 – 23 листоп., 2012) : Зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Одес. держ. академія будівництва та архітектури. – Одеса : Астропринт, 2012. – 252 с. – [С. 231-242].

123. Володимир Барвінок – автор зводу бібліографії українських рукописних книг і стародруків // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства: Серія : Пам'яткознавство Північного регіону України", № 4 : Зб. наук. праць / Посохов С.І. (гол. ред.), Коваленко О.Б. (заст. гол. ред.), Титова О.М.(заст. гол. ред.), Бойко О.Д., Верба І.В., Верменич Я.В. [та ін.] ;Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 14 (17). – К. : Центр пам'яткознавства НАН України, 2012. − 192 с.

124. Нестор Літописець та його "Повість временних літ" // Несторівські студії: Образ Богородиці в духовній культурі Давньої Русі / Доп. науковців IX Несторівських студій. – К. : Нац. Києво-Печерський історико-культ. заповідник, 2012. – 92 с. – [С. 62-69].

125. Иннокентий Гизель и развитие книгопечатания в Киево-Печерской лавре // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности:К 285-летию основания Академической типографии в России: Матер. V междунар. научной конф. (Москва, 24-26 октяб. 2012 г.): В 2 т. – М. : Наука, 2012. – Т. 1: Ч. 1. – 543 с.[С. 373-376].

126. Роль слов'янської писемності та усної народної творчості у спадщині українських письменників // Традиції слов'янської писемності та культури: трансформації в XXI столітті : Тези міжнар. наук. конф. (24-25 трав., 2012): Ч. І. – К. : НБУВ, 2012. – 249 с. – [С. 161-164].

127. Думки про європейськість у літературі: крізь історичну призму особистості // Вісник Черкаського університету: Серія: Філологічні науки. – № 26 (239) / Відп. за вип. В. Г. Поліщук. – Черкаси / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2012. – 136 с. – [С. 126-133].

128. Особистість в літературі: еволюція пошуку свого "Я" // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник: 2012: Кн. ІІ / Упоряд.: О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Львівський музей історії релігій: Логос,

2012. – 690 с. – [С. 135-145].

129. Роль особистості на різних етапах розвитку історії української давньої літератури // Український вимір : Міжнар. збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори: Число 11. – Чернігів, 2012. – 112 с. – [С. 46-59].

130. Особистість у літературі як дзеркало історії // Могилянські читання 2011 : Зб. наук. пр. : Християнські реліквії: вивчення, збереження, експонування / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. Заповідник ; Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К., 2012. – 660 с. – [С. 108-118].

131. Вплив національно-визвольної боротьби українського народу, очолюваної козацтвом, на розвиток культури в Галичині в першій половині XIX ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. пр. ; О.М. Титова (відп. ред.), Біляєва С.О., Виногродська Л.І., Івакін Г.Ю. та ін. / Наук.-дослід. Центр "Часи козацькі", Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Історико-культурна асоціація "Україна – Туреччина": Вип. 21. – Ч. ІІ. – К., 2012. – 403 с. – [С. 283-300].

132. Біографічний дискурс Івана Вагилевича в новому прочитанні // Матер. ІІ всеукр. наук. конф. "Актуальні питання історії науки і техніки" (м. Київ, 6-8 жовт., 2011 р.) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: Нац. тех. ун-т України "Політех. ін.-т": Центр досл. наук.-тех. потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України: Акад. наук вищої освіти України: Акад. інж. наук України: Асоц. працівників музеїв тех. проф. Держ. політех. муз. при НТУУ "КПІ". – К., 2012. – 328 с. – [С. 293-295].

133. "Холодна війна" Платона Воронька // "Холодна війна": історія та уроки. 1946–1991 рр. : Наук. зб. ; Матер. міжнар. наук. військ.-істор. конф. (4-5 жовт., 2012 р., м. Севастополь) / М-во оборони України; Нац. військ.-істор. музей України; Військово-морський музейний комплекс "Балаклава"; Військово-морський музей України. – Київ, 2012. – 440 с. – [С. 146-151].

134. М. Т. Рыльский – классик украинской литературы, переводчик произведений А. Мицкевича, А. Пушкина // Пушкин и мировая литература: Материалы IV Международной научной конференции (17-18 апр., 2012 , Минск) / Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка; редкол.: В. Д. Стариченок и др. – Минск: РИВШ, 2012. – С. 128-131.

135. Українські літературні постаті в джерелах: Микола Гоголь в "Щоденниках" Олеся Гончара // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія; Соціальні комунікації : Вип. 27. – 2012. – 228 с. – [С. 116-119].

136. Іван Вагилевич і проблема україно-польського громадянського та культурного порубіжжя // Українська біографістика – Biographistica Ukrainica: Збірник наук. праць / НАН України; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського; Ін-т біографічних досліджень ; [редкол.: Т.І. Ківшар (гол. ред.) та ін.]. – К., 2012. – Вип. 9. – 456 с. – [С. 338-351].

137. Громадська і наукова діяльність І. Вагилевича в світлі історії українсько-польських зв'язків // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. пр. : пам'яті академіка Леоніда Булаховського / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. – 2012. – Вип. 19. – К. : Освіта України, 2012. – 401 с. – [С. 342-353].

138. Рева Нина Максимовна (р. 1929) – выдающийся библиограф XX века // Factorul feminine in istorie (Женский фактор в истории): Сб. статей и док. / Академия наук Молдовы; Молд. гос. ун-т. – Кишинев, 2012. – 466 с. – [С. 438-441].

139. Мій батько, Рева Григорій Семенович – ветеран Великої Вітчизняної війни, педагог-літературознавець // Воєнна історія Середньої Наддніпрянщини : Наук. зб. ; Матер. всеукр. наук. військ.-істор. конф. (15 берез., 2012 р., м. Київ) / М-во оборони України; Нац. військ.-істор. музей України; Нац. ун-т оборони України; Ін-т істор. Освіти нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова; Всеукр. громадська організація "Ін-т воєнної історії". – Київ, 2012. – 810 с. – С.697-701].

140. Женская линия семьи Ревы: материалы к биографии // Женщины и мужчины в контексте исторических перемен : Матер. пятой междунар. науч. конф. Рос. Ассоциации исследователей женской истории и Ин-та этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 4-7 окт., 2012 г., Тверь: В 2 т. – М., 2012. – Т. 2. – 512 с. – [С. 54-55].

141. Віталій Чишко про проблеми ідентичності мови і нації // Мова і культура: Наук. ж-л. – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. VII. — 504 с. – [С. 5-8].

142. Українська писемність та літературна мова XIX – початку XX століття: історичний зріз // Мова і культура: Наук. ж-л. – К.: Видавн. дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. VII. – 504 с. – [С. 186-195].

143. Іван Шмельов та Василь Фащенко: подібності художнього буття // Вестник Крымских литературных чтений: Сб. науч. статей и материалов: Вып. 8. – Симферополь: Крымский архив, 2012. – 432 с. – [С. 402-420].

144. Роль женщины-жены в украинской художественной литературе : По материалам Международных научных чтений "Жена поэта: Божья награда? Кара Божья?", посвященных 200-летию со дня рождения Н.Н. Пушкиной-Ланской // Вопросы русской литературы: Межвузовский научный

сб.: Вып. 24 (81). – Сімферополь : Крымский архив, 2012. – 224 с. – [С. 139-151].

145. Библиография украинской литературной биографики (2003 – 2008 гг.) // Труды междунар. библиогр. Конгресса (Санкт-Петербург, 21-23 сент., 2010 г.): Ч.2. / Рос. нац. б-ка. – СпБ., 2012. – 424 с. – [С. 45-53].

146. Інокентій Гізель – український освітній і церковний діяч // Церква – наука – суспільство: питання взаємодій : Матер. десятої міжнар. наук. конф. (30 трав. – 1 черв. 2012 р.) / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник. – К. : НКПІКЗ, 2012. – 212 с. – [С. 71-72].

147. Іван Франко – вчений-енциклопедист // Франкознавчі студії. – Вип. 5 / Є. Пшеничний (голов. ред.), Л. Винар та ін. – Дрогобич: Коло, 2012. – 658 с. – [С. 221-224].

148. Біографічний дискурс Івана Вагилевича в новому прочитанні // Матер. ІІ всеукр. наук. конф. "Актуальні питання історії науки і техніки" (м. Київ, 6-8 жовт., 2011 р.) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: Нац. тех. ун-т України "Політех. ін.-т": Центр досл. наук.-тех. потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України: Акад. наук вищої освіти України: Акад. інж. наук України: Асоц. працівників музеїв тех. проф. Держ. політех. муз. при НТУУ "КПІ". – К., 2012. – 328 с. – [С. 293-295].

149. Роль Волині у війні 1812 року в джерелознавчих дослідах Ілька Борщака // Воєнна історія України. Волинь та Полісся: зб. наук. праць за матер. всеукр. наук. військово-істор. конф., 25-26 квіт., 2013 / Нац. військово-істор. музей України. – К., 2013. – 606 с. – [С. 177-179].

150. Історія української літератури про героїку у народній творчості України // Научное творчество крымских исследователей 2-го и 3-го Симпозиумов молодых ученых: Сб. осн. науч. докл. / Таврич. Центр военной истории; Науч.-исслед. лаборатория "Крым во Второй мировой войне 1939–1945 гг.", Орджоникидзе – Феодосия, 2013. – Симферополь : Диайпи, 2013. – [С. 112-115]. – 208 с.

151. Мысли о европейскости в литературе: сквозь историческую призму личности // Менталитет славян и интеграционные процессы*:* история, современность, перспективы / Матер. VII междунар. науч. конф.(Гомель, 25-27 мая, 2013 г.) / Мин-во образования Респ. Беларусь; Ин-т социологии НАН Беларуси; Белорус. Славянский комитет; Гос. Академия славянской культуры; Учреждение образования "Гомельский гос. техн. ун-т имени П.О. Сухого. – Гомель, 2013. – [С. 415-418]. – 444 с.

152. Олександр Матвійович Лазаревський. Біографічні відомості // "Конотопські читання": Вип. IV / Зб. публікацій за результатами "Конотопських читань, 2013" – Конотоп, 2013. – 158 с. – [С. 121-129].

153. "Літературна Україна" – джерело інформаційно-аналітичних досліджень української літературної біографіки // Історія, культура та освіта: Християнський вимір : До 1025-річчя Хрещення Київської Русі та 20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ: Зб. наук. праць / Гол. ред. Л.Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – 252 с. – [С. 135-151].

154. Іван Стешенко проти Сергія Єфремова. Тарас Шевченко в критиці: За архівними джерелами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського // Бібліотеки у збереженні культурної спадщини: Матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. (26 верес. 2013 р., м. Житомир) / Гол. ред. М.Ю. Кострица. – Житомир : Вид-во М.Косенко, 2013. – 432 с. – [С. 198-206]. – (Наук. збірник "Велика Волинь". Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. – Вип. 48.

155. Внесок часопису "Слово і час" у розвиток української літературної біографіки початку ХХІ століття // Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття: Зб. наук. праць / Гол. ред. Л.Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – Вип. VI. – 268 с. – [С. 154-191].

156. Тарас Шевченко і Кримська війна: 1853–1856 рр. // "Кримська війна": історія та уроки. 1853–1856 рр. : Наук. збірник ; матер. міжнар. наук. військ.-істор. конф. (27-29 верес., 2013 р., м. Севастополь) / М-во оборони України; Нац. військ.-істор. музей України; Центр.воєнно-морський музей України; Музей істор.і культ. цінностей родини Шереметьєвих. – Київ, 2013. – 354 с. – [С. 142-144].

157. Вплив національно-визвольної боротьби українського народу, очолюваної козацтвом, на розвиток культури в Галичині в першій половині ХІХ ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногродська, Г.Ю. Івакін й ін./ Наук.-дослід. Центр "Часи козацькі", Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Історико-культурна асоціація "Україна – Туреччина", Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України: Вип. 22. – Ч. ІІ. – К.-Нікополь, 2013. – С. 126-142. – [272 с.].

158. Європейські цінності літератури: до еволюції особистості [Текст] / Л. Г. Рева // Вопросы русской литературы: Межвузовский научный сборник. Вып. 26 (83). – Симферополь : Бизнес-информ; Крымский Архив, 2013. – С. 137-145.

159. Олена Пчілка та її оточення // VII–VIII наукові семінари "Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці ХІХ – на початку ХХ

ст.", приурочені до дня народження Михайла Петровича Старицького : Матеріали / Упоряд.: Н. Грабар, О. Мокану. – К., 2013. – 414 с. – [С. 74-82].

160. Біографічний дискурс Євгена Маланюка // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Наукова бібліотека; редкол.: С.А. Копилов (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. – 328 с. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 3). – [С. 125-138].

161. Спроба біографічного дискурсу Віталія Коротича – письменника та публіциста // Світова література на перехресті культур і цивілізацій : Зб. наук. пр. : Вип. 7. – Част. ІІ. – Сімферополь : Кримський Архів, 2013. – 368 с. – [С. 251-265].

162. Балухатий Сергій Дмитрович // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда. – К.-Вишгород : ПП Сергійчук М.І., 2013. – 710 с. – [С. 58-59].

163. Рева Григорій Семенович // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда. – К.-Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2013. – 710 с. – [С. 491-492].

164. Франція – Делон – Україна: особа в мистецтві та творчості // Информационный вестник Форума русистов Украины: Вып. 16: "Русистика: синтетическая наука или форма идеологии". – Симферополь: Крымский архив, 2013. – 356 с. – [С. 318-327] : [До українсько-французьких зв'язків].

165. Спроба відтворення колективного літературного портрета українця (на прикладі газети "Літературна Україна") // Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття: До 80-х роковин пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні : Зб. наук. праць: Вип. VII / Гол. ред. Л.Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – 284 с. – [С. 195-223].

166. Олександр Матвійович Лазаревський. Біографічні відомості // "Конотопські читання": Вип. V / Зб. публікацій за результатами "Конотопських читань, 2014" – Донецьк : Вид-во "Ноулідж" (Донец. відділення), 2014. – 274 с. — [С. 119-165].

167. Історія та уроки Першої світової війни в культурно-освітніх процесах Української держави // Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття : До 120-річчя від дня народження Якова Гальчевського : Зб. наук. пр. Хмельниц. Ін-ту МАУП : Вип. VIII. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2014. – 392 с. – [С. 297-309].

168. Платон Микитович Воронько: 1913 – 1988: До 100-ліття від дня народження: Монографія. – К. : Альтерпрес, 2014. – 204 с.

169. Библиологическая историография изучения изданий Т. Шевченко / Соавт. Н. Рева // Книга в информационном обществе: Материалы XIII Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (М., 28-30 апр., 2014) / Отв. ред. В. Васильев; Сост.: Д. Бакун, М. Ермолаева: В 4 ч. – М. : ФГБУ науки НИУ "Наука" РАН, 2014. – Ч. 1. – 2014. – 561 с. – [С. 84-87].

170. "Вічний солдат" Платон Воронько: сторінки біографії // Слово і час. — 2014. – № 4. – С. 99-107.

171. Турецькі впливи в Україні // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногродська [та ін.] / Наук.-дослід. Центр "Часи козацькі", Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Історико-культурна асоціація "Україна – Туреччина", Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України: Вип. 23. – К., 2014. – 618 с. – [С. 577-585].

172. Європейськості мене навчив університет: Слова подяки рідній альма-матер // Україна молода. – 2014. – 17 лип.

173. Тижневик "Літературна Україна" як вид інформаційного ресурсу літературної біографіки // Дев'ятнадцята Всеукр. наук. конф. молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів, присвячена 95-річному ювілею Національної Академії наук України : Матер. конф., м. Київ 18 квіт. 2014 р. – К., 2014. – 239 с. – [С. 162-164].

174. Тарас Григорович Шевченко: Людина, Поет, Пророк, Символ України: до 200-ліття від дня народження: Збірник наукових статей. – К. : Фенікс, 2014. – 112 с.

175. Взаємозв'язки в царині культури між Україною та Словаччиною // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. праць : пам'яті академіка Леоніда Булаховського / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. – 2014. – Вип. 25. – К. : Освіта України, 2014. – 264 с. – [С. 216-221].

176. Європейськість у літературі: До питання еволюції особистості // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oньwiata. Prawo. Zarz№dzanie. – Lodц, 2014. – № 3 (7) / 2014. Wrzesiec. – 272. – [С. 210-220].

177. European in literature: into the question of personality's evolution // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oньwiata. Prawo. Zarz№dzanie. – Lodц, 2014. – № 3 (7) / 2014. Wrzesiec. – 272. – [С. 220-229].

178. Украинская литературная биографика начала XXI века о человеке // Антропологические здвиги переломних епох и их отражение в литературе:

сб. науч. ст. : В 2 ч. – Ч. 2 / Гродн. гос. ун-т им. Янки Купалы; редкол. Т.Е. Автухович (гл. ред.) [и др.]. – Гродно: ГрГУ, 2014. – 326 с. – [С. 305-311].

179. Українська літературна біографіка: Досвід та філософія шістдесятників // Мова і культура: Наук. ж-л. – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип. 17. – Т. VI (174). – 336 с. – [С. 29-30].

180. Деятельность Бердичевской типографии и ее влияние на развитие украинской культуры // История библиотек: Исследования, материалы, документы: сб. науч. трудов / Рос. нац. б-ка: Вып. 10. – СпБ, 2015. – С. 196 – 201. – [256 с.].

181. Уродженець Сумщини Платон Микитович Воронько: До 100-річного ювілею поета // "Конотопські читання": Вип. VI / Зб. публікацій за результатами "Конотопських читань, 2015" – Конотоп, Х. : Мачулін, 2015. – 412 с.; з іл. – [С. 216-236].

182. Реліз літературної біографіки сучасної України // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oњwiata. Prawo. Zarz№dzanie. – Lodџ, 2015. – № 3 (11) / 2015. Wrzesiec. – 384. – [С. 251-257].

183. Release of literary biographyka of nodern Ukraine // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oњwiata. Prawo. Zarz№dzanie. – Lodџ, 2015. – № 3 (11) / 2015. Wrzesiec. – 384. – [С. 258-264].

184. Бібліографічні джерела української літературної біографіки : інтегратор історико-культурної спадщини України // Видання "Науковці та освітяни України" : Перше вид. – К. : Укр. інформ.-видавн. центр "Галактика", 2015. – 306 с. – [С. 288-290].

Про свій шлях та про себе дослідниця з нагоди свого 55-річчя звірилася науковому та громадському загалові:

Сповідь. Та й не тільки… // Український вимір : Міжнар. збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори: Число 12. – Чернігів, 2013. – 160 с. – [С. 148-158];

Сповідь на вершині літ // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Філолог. науки. – Луганськ, 2013. – № 22 (281). – С. 280 – 284.

Окрім того, з цієї ж нагоди вийшов її біобібліографічний покажчик наукових праць: *Лариса (Леся) Григорівна Рева: Біобібліогр. покажч. / Книжкова Палата України ім. І. Федорова; Уклад. Н.М. Рева. – К., 2008.*

Реву Л. позитивно та вдячно згадали і в наукових анналах:

1. Рева Л. Рева Лариса Григорівна //Українські бібліографи: біогр. відом, проф. діяльн., бібліогр./ М-во культури і туризму України, Держ. закл. "Нац. Парлам. б-ка України". — К. : 2008; Вип. 2 / авт.-уклад.: Р.С. Жданова, Н.І. Абдуллаєва, В.О. Кононенко; наук. ред.: В.О. Кононенко, Н.Я. Зайченко. – К., 2010. – 240 с. – [С. 117-120].

2. Жіноча лінія родини Реви / Л. Г. Рева // Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями : матер. міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка ; [уклад.: Л.В. Глазунова, Н.І. Полянська]. – Харків, 2013. – С. 110-123.

3. Истоки женской фамильной ветви Ревы, или же наш путь в библиографию художественной литературы // Міжнародныя Шамякінскія чытанні "Пісьменнік – Асоба – Час": Матэрыялы III Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 20-21кастрычніка 2011г. / УА МДПУ імя І.П. Шамякіна; рэдкал.: А.У. Сузько (адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр, 2013. – [С. 205-210]. – 274 с.

4. Рева Лариса Григорівна // Видання "Науковці та освітяни України" : Перше вид. – К. : Укр. інформ.-видавн. центр "Галактика", 2015. – 306 с. – [С. 44].

Дослідниця нарікалася, що наша культура, починаючи від XIX ст., як тільки-но почала ідентифікувати себе як українська, – зачинилася від світу, оберігаючи свої традиції та мову. Коли ж здобула незалежність, потрібно було змінювати й вектор розвитку, відчинятися світові. Але ми завжди були донорами. І тому, говорячи, що Шевченко, як один із найяскравіших представників України, – видатний і відомий усьому світові – є неправдою. Його книги не перевидаються впродовж багатьох років. А виставку у США до ювілею поета організовувала діаспора, а не американські культурні організації. Сьогодні практично не актуалізуються його зв'язки із сучасними йому діячами всесвітньої культури. А треба розуміти, що письменника чи художника міжнародного рівня робить рівень його культурних зв'язків із відомими іменами та постійна присутність у світовому науковому та культурному дискурсі. І саме із цим у нас не все гаразд. Тому по-справжньому репрезентувати Шевченка та інших великих чи малих представників української еліти є ще тільки на початку. Потрібно писати наукові статті і популярні книги в світовому контексті української культури, перекладати твори іншими мовами, – це і є культура, і те, чим поки що в Україні не переймаються. А якщо говорити про читабельність України, то й тут чимало огріхів: ніхто по справжньому не читає. За всіма цими ознаками можна судити про культурний стан України в цілому.

Саме через те, що Україна продовжує бути країною інкогніто, маловідомою навіть через події Майдану, тематика документальної кінострічки "Зима у вогні" про події 2013–2014 – часу, коли стояв Майдан, голлівудського режисера Є. Афінеєвського, прабабця якого – уродженка Херсонської губернії, а сам він емігрував до США ще в 1991 році, до розпаду СРСР, – не отримала престижного "Оскара" (2016), хоча стрічку й було попередньо репрезентовано в Лос-Анжелесі, Нью-Йорку, Вашингтоні,

Торонто, Венеції та Києві. Причиною поразки слід вважати те, що американців хвилюють теми, які вони розуміють, і які є їм близькими. Україні ж до сьогодні приділено мало місця в зарубіжних новинах, інколи новини є негативними. Наша країна є багато в чому незрозумілою для світу, а її герої – невідомими і незнаними. До того ж, подіям Майдану ось уже два роки, а у нас майже нічого з тих пір не змінилося. Хоча вже той факт, що кінострічка потрапила до числа домінантів на "Оскар", і її переглянуло багато людей – уже прорив України до світового культурно-громадського простору. І це вже є невеличкою, та – перемогою.

То ж у галузі краєзнавства, як і в інших галузях, у тому числі й літературознавстві, ще багато незвіданого. І дослідниця не зупиняється. Вона невтомно продовжує працювати на благодатних нивах, представляючи почасти унікальні чи малознані постаті, або ж піднімаючи знайомі імена із потаємничих замовчувань, оскільки Україна багата не лише своїми славними синами та дочками, – про них має знати весь світ, як і відкривати величну планету – Україну. Серед таких імен, якими має пишатися Україна, є і Рева Леся.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рева Л. Житомир в історії Волині і України : [про Міжнар. наук.-краєзнав. конф. "Житомир в історії Волині і України" (Житомир, 15-18 верес. 2004)] // Слово і час. – 2005. – № 1. – С. 96.; 2. Лариса (Леся) Григорівна Рева: Біобібліогр. покажч. / Книжкова Палата України ім. І. Федорова ; уклад. Н.М. Рева. – К., 2008. – 48 с.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)
Ю. А. Хоптяр,
кандидат історичних наук
(м. Кам'янець-Подільський)

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ ДИРЕКТОРА ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА "МЕЖИБІЖ" ОЛЕГА ГРИГОРОВИЧА ПОГОРІЛЬЦЯ

У статті досліджується життєвий шлях, культурно-освітня, науково-педагогічна та громадська діяльність Олега Григоровича Погорільця, директора Державного історико-культурного заповідника "Межибіж", члена Українського комітету IKOMOS, члена правління Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України,

члена Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка.

Ключові слова: *Погорілець Олег Григорович, Поділля, Меджибіж, інститут, наукові дослідження, археологічні експедиції, краєзнавчий музей, нумізматика, фортеця, історико-культурний заповідник, пам'ятки історії та культури.*

У доленосні часи в історії кожного народу з`являються постаті, роль і значення яких у становленні його державності, формуванні національної самосвідомості, зародженні величі душі та стійкості духу виходять далеко за межі історичного бачення, соціального тлумачення і політичних амбіцій не лише сучасників, а й багатьох прийдешніх поколінь.

Пріоритетним у розбудові незалежної молодої Української держави є наявність особистостей високого інтелекту, які володіють сучасними знаннями, досвідом, постійно аналізують динаміку вітчизняних та світових подій як в соціальному, так і в економічному напрямках, здатні випереджати і прогнозувати розвиток, акумулювати можливості і сили, підпорядковані колективи на найважливіших ділянках для досягнення мети. Існує відомий вислів: "Історію творять особистості". Він містить у собі велику долю істини. Бо ж історія – це не що інше, як біографія, це – біографія предків, колективів, особистостей. Досвід свідчить, що навіть, якщо всі необхідні історичні умови наявні, велику роль відіграють особисті якості керівника: його кваліфікація, світогляд, масштаб мислення, вміння працювати з людьми і вести їх за собою, воля, розум, цілеспрямованість.

Поділля відоме своїми хліборобами, науковцями, воєначальниками, археологами, істориками, краєзнавцями і серед них Олег Григорович Погорілець. Артефакти, зібрані ним під час археологічних експедицій, а також описані та систематизовані старожитності увійшли до кращих експозицій краєзнавчих музеїв Поділля та країни. Директора Державного історико-культурного заповідника "Межибіж", члена правління Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, дослідника грошового обігу на Поділлі О. Г. Погорільця знають як відомого археолога та нумізмата не тільки в Україні, але й далеко за її межами.

Бог, природа і батьки наділили цю людину особливими здібностями – вмінням налагоджувати спільну діяльність, гуртувати людські колективи. Він вміє підшукати кожному його місце в загальній справі, зацікавити нею інших. З ним легко і приємно працювати. Він ніколи не підвищує голос, не намагається вивершитися над іншими своєю посадою, а створює навколо себе атмосферу доброзичливості, розуміння необхідності діяти саме таким

чином, при цьому зробити більше, якісніше. Його не роз'їдає адміністративна сверблячка, а висловлені міркування і пропозиції завжди конструктивні й компетентні. Характерно, що такий керівник не боїться й не соромиться сказати в певних ситуаціях "я цього не знаю", майже ніколи не відмовляє у проханнях підлеглих, а сказане "ні" – обґрунтоване, доречне, переконливе. Він не боїться визнати й власні помилки, чесно й відверто говорить про них, вживає заходів, щоб їх позбутися.

Ці та інші риси вмілого керівника притаманні О. Г. Погорільцю. Саме завдяки його вмінню згуртувати навколо себе однодумців, визначити кожному з них найсприятливіше місце для самореалізації, утвердити атмосферу творчості і взаємодопомоги дали можливість якісному функціонуванню історико-культурного заповідника "Межибіж", який відомий тепер не лише на Поділлі, а й в усій країні і поза її межами.

Душевність і доброта, справжня інтелігентність і високі моральні чесноти директора Державного історико-культурного заповідника поєднуються у цій прекрасній людині з раціональністю творчого мислення. О. Г. Погорілець, без сумніву, є особистістю, глибоко зануреною у свою роботу, і водночас – це вимогливий керівник і організатор найвищого ґатунку, який ніколи не знає втоми й наполегливий у всіх своїх устремліннях.

Життєва доля О. Г. Погорільця є цілковитим підтвердженням слів одного з найславетніших учених світу – шведського біолога Карла Ліннея, який підкреслював, що походить із простої родини, і писав: "З маленької хатинки може вийти велика людина" [1]. Народився Олег Григорович 29 серпня 1960 р. в селищі міського типу Меджибіж Летичівського району Хмельницької області в сім'ї, котра належала до суцвіття давніх козацьких родів – тогочасної берегині кращих достоїнств і чеснот українства, його невмирущого духу та слугувала взірцем для всієї округи. Батько – Погорілець Григорій Миколайович (1929 р.н.) та мати – Ольга Тимофіївна (1932 р.н.) тривалий час працювали в місцевому споживчому товаристві. Син перейняв

від батьків симпатичну вроду, гарну поставу, мелодійну дикцію і добрий, м'який характер.

Дитинство Олега Григоровича промайнуло на лоні чудової природи подільського Межибужжя і це справило свій відбиток на формування юнака, привило любов до рідного краю. Містечко Меджибіж відоме усьому світу своїми старожитностями, архітектурними пам'ятками, тому подібний вплив на молоду людину за таких умов сприяв формуванню непересічної особистості.

Уже з перших років навчання у Меджибізькій середній школі, поріг якої переступив у 1967 р., Олег проявив інтерес до гуманітарних предметів і, зокрема, до біології, географії та літератури. Але найбільше юнак захоплювався історією, яку у школі викладала досвідчений педагог Марія Петрівна Дмитришина (Лазаренко). Саме цей фактор і вплинув на подальший професійний вибір О.Г. Погорільця як історика. Ще школярем Олег з 1973 р. практично щорічно брав участь в археологічних розвідках знаного місцевого археолога, краєзнавця М. Й. Ягодзінського, котрі проводилися на околицях Меджибожа та у фортеці. Одночасно з 1974 по 1981 рр. Олег, у період літніх канікул, працював в археологічній експедиції відомого фахівця з археології, співробітника Хмельницького обласного краєзнавчого музею В. І.Якубовського, який проводив дослідження Болохівського городища (XIII ст.) поблизу с. Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області. Здобуті у експедиціях безцінні знання та навички дуже знадобилися молодій людині, вплинули на її формування і активно використовувалися у подальшій професійній діяльності.

Навесні 1977 р. останній шкільний дзвінок сповістив Олегу Григоровичу та його ровесникам про закінчення середньої школи і початок самостійного життя. Більшість однокласників мали намір продовжити навчання у різних вишах країни, дехто вагався із вибором професії. Проте О. Г. Погорілець чітко знав куди піти вчитися, оскільки вибір було зроблено ще задовго до закінчення школи. ВНЗ, про який мріяв Олег Григорович, був Кам'янець-Подільський педагогічний інститут, історичний факультет. Однак мрія юнака з першого разу не збулась. Недобравши кількох балів, Олег повернувся додому з твердою впевненістю, що наступного року знову подасть документи до омріяного вишу. Наполегливість О.Г. Погорільця дала свої результати і восени 1978 р. він став студентом історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (тепер – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка).

Твердий характер, творчий пошук молодого студента, його старанність в опануванні програмовим матеріалом, систематична самостійна

робота у читальних залах викликали повагу в однокурсників. Із щирою вдячністю згадує О. Г. Погорілець своїх викладачів, які формували його як фахівця: Лева Васильовича Баженова, Леоніда Антоновича Коваленка, Іона Ізраільовича Винокура, Анатолія Федоровича Гуцала, Олександра Михайловича Завальнюка, Миколу Григоровича Кукурудзяка, Валерія Пилиповича Мегея, Миколу Борисовича Петрова, Юрія Михайловича Тарасова, Анатолія Сергійовича Хоптяра, Валерія Степановича Степанкова, Петра Федоровича Щербину та багатьох інших.

В цей час молодий студент є активним учасником громадського життя факультету та інституту: обирався членом профбюро групи, брав участь у роботі агіткультбригади, працював на будівництві Кам'янець-Подільського міського вузла зв'язку, сільськогосподарських роботах тощо.

Однак справжнім захопленням молодого студента продовжувала залишатись археологія. Під час навчання в інституті Олег Григорович включався у роботу різних археологічних експедицій. Одну із них очолював В. В. Кропоткін (Москва), що досліджував могильник черняхівської культури поблизу с.Думанів Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, іншу – А. Ф. Гуцал, котрий досліджував поселення скіфського періоду поблизу с. Долиняни Хотинського району Чернівецької області. Олег Григорович був активним учасником регіональних студентських конференцій, неодноразово виступав із повідомленнями про археологічні дослідження Болохівської землі на Всесоюзних археологічних студентських конференціях, котрі проходили в Московському державному університеті ім. Ломоносова. Активна участь у студентській науковій роботі О. Г. Погорільця була відзначена грамотами республіканської студентської наукової конференції, присвяченій 600-річчю Куликовської битви (1980) та іншими грамотами Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту.

Після закінчення навчання на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту у 1982 р. Олег Григорович розпочав свою трудову діяльність з сільської школи Летичівського району с.Волосівці. Школа була восьмирічною, тому доводилося викладати історію та географію. Перші кроки активної самостійної праці заклали основи його життєвого світогляду, сприяли формуванню активної позиції, визначили подальший шлях. Після кількох років роботи у школі активного молодого педагога помітили і запросили на роботу до дитячої станції юних туристів м.Хмельницького, де він працював керівником ряду гуртків.

Протягом 1984–1986 рр. Олег Погорілець проходив дійсну військову службу у збройних силах протиповітряної оборони в м. Новосибірську. У короткі вільні хвилини військової служби молодий історик продовжував

підвищувати всій кваліфікаційний рівень у бібліотеці військової частини. За відмінну службу командування відзначило кмітливого хлопця подяками, присвоїло йому звання старшого сержанта та призначило на посаду заступника командира взводу.

Після демобілізації в 1986–1988 рр. Олег Григорович працює у Хмельницькому ПТУ №11, де викладає історію та очолює комсомольську організацію училища. У 1988 р. Олег переходить на роботу до Хмельницького райкому комсомолу, завідувачем оргвідділом. З 1995 по 2004 р. Олег Григорович працював у структурі "Подільської фінансової компанії". Паралельно він займався викладацькою роботою, зокрема викладав у Хмельницькій філії "Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна".

Любов до археології, рідного краю спонукала Олега Григоровича до творчого пошуку. В 1999 р. він сприяв відновленню археологічних робіт на подвір'ї Меджибізької фортеці експедицією під керівництвом Ю. І. Толкачова (Київ) та протягом 2000 р. брав участь у роботі цієї експедиції. У тому ж році він став ініціатором та організатором створення Хмельницької обласної громадської організації "Постійно діюча археологічна експедиція "Меджибіж – 2000", завданням якої стало сприяння історичному дослідженню регіону. Протягом 2000–2008 рр. Олег Григорович бере активну участь в роботі археологічної експедиції, котра досліджувала залишки пізньосередньовічної фортеці "Замок Ракочі" (XVI ст.), розташованої за 2 км. від селища міського типу Меджибіж. Багатий археологічний матеріал, який включав колекції кераміки, залишків озброєння, побутових предметів, турецької порцеляни, італійської майоліки та монет кінця XV – середини XVI ст., переданий у фонди Хмельницького обласного краєзнавчого музею та Державного історико-культурного заповідника "Межибіж". Частина цих колекцій експонується в залах музею заповідника. У зв'язку з роботою над археологічною тематикою О. Г. Погорілець здійснив, як у співавторстві, так і самостійно, ряд наукових публікацій [2].

Діапазон наукових інтересів О.Г. Погорільця надзвичайно широкий. Цілий ряд наукових досліджень було присвячено історії Меджибожа та Поділля [3], нумізматиці [4], торгівлі [5], пошуку місць битв [6]. О. Г. Погорілець, спільно із своїми однодумцями з науково-громадських організацій, розробив та втілює в життя науковий проект встановлення місця битви під с. Пилявцями у вересні 1648 р., а також науковий проект історико-археологічного дослідження та проведення археологічних розвідок з метою пошуку місця битви під с. Зеленцями в червні 1792 р.

Тривалий час Олег Григорович займається дослідженнями

грошового обігу на Поділлі, карбуванням монет на території краю. Результати його досліджень викликали резонанс у колі фахівців, особливо коли йдеться про відкриття у 2004 р. та дослідження функціонування у містечку Смотричі, першій столиці Поділля, емісійного центру монети, яка отримала в історичній літературі назву "подольский полугрошок" (XIV ст.) [7]. Відкриття існування в Україні в XIV ст. емісійного центру, поруч із Львівським та Київським монетним двором, продемонструвало високий рівень розвитку Подільського князівства, динамічний економічний та політичний ріст цих земель, бажання виокремити ці території як споконвічні Руські землі.

Актуальна тематика досліджень викликала зацікавленість іноземних колег, зустрічі з якими відбулися в ході міжнародних конференцій у Литві, Польщі, Словаччині, Білорусії та Росії, у роботі яких брав участь О. Г. Погорілець [8].

З 2007 р. Олег Григорович – молодший науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, а наступного року він організовує та очолює Хмельницьке відділення державного підприємства "Охоронна археологічна служба України "Подільська археологія".

В січні 2009 р. Олег Григорович призначений директором Державного історико-культурного заповідника "Межибіж". Одночасно він активний громадський діяч, є членом Українського комітету ІКОМОS, правління Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Хмельницької обласної громадської організації "Постійно діюча археологічна експедиція "Меджибіж–2000" та Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка.

Перебуваючи на посаді директора Державного історико-культурного заповідника "Межибіж" та беручи активну участь у діяльності творчих і громадських організацій, Олег Григорович проявив себе як активний культурно-освітній та громадсько-політичний діяч, професіонал, умілий організатор справи у своїй сфері. Він активно працює над організацією та зміцненням матеріально-технічної бази заповідника, поповненні фондів, у тому числі отриманих в ході археологічних експедицій з дослідження залишків середньовічного укріплення в урочищі "Башта", трипільського поселення та стоянки первісної людини поблизу селища міського типу Меджибіж.

Вагомим внеском у розвиток національної культури та мистецтва стала цілеспрямована робота О.Г. Погорільця на посаді директора

заповідника, що сприяло значному поліпшенню науково-дослідної та експозиційної роботи в цілому. Навіть за умов складної економічної ситуації Олег Григорович зумів у три рази збільшити відвідування, а відтак і фінансове надходження заповідника. За його каденції директора Меджибізький замок став туристичним брендом і відродив історичну назву "Білий лебідь", адже сто років тому його стіни були білосніжними і відбивалися в річці у вигляді граціозного птаха. Олег Григорович проводить плідну науково-дослідницьку та культурно-освітню роботу. Так, за його сприяння та активної співпраці з науково-дослідницькими і освітніми закладами в 2009–2015 рр. науковими співробітниками заповідника підготовлено та подано до друку понад 60 статей, видано понад 10 монографій та книг, видрукувано понад 120 наукових статей і повідомлень, перевидано 6 праць з історії містечка Меджибожа і фортеці, взято участь у виданні фотоальбому "Пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні"; взято участь у понад 60 наукових форумах, в тому числі в 14 – Міжнародних, 27 – Всеукраїнських та 19 – регіональних.

За його сприяння на базі заповідника організовано і проведено: II–XIV науково-краєзнавчі конференції "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України", VIII–IX Всеукраїнські науково-теоретичні конференції "Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини, соціально-психологічні та демографічні наслідки, правова оцінка"; 9 круглих столів; 2 урочисті академії; V–X Міжнародні фестивалі середньовічної культури "Стародавній Меджибіж"; три зимових фестивалі середньовічної культури "Стародавній Меджибіж – Зимова вежа"; історичні реконструкції подій Визвольних змагань 1919 року; історичні реконструкції подій визволення території сучасної Хмельницької області від окупантів в лютому-березні 1944 року; Дні Європейської Культурної Спадщини "Україна – країна замків і фортець"; 15 музейних гостин; 26 "Днів відкритих дверей"; 7 акцій "Подаруй бібліотеці історико-культурного заповідника "Межибіж" книгу" (подаровано біля 300 книг); 23 уроки народознавства; 27 уроків "Школи традиційного мистецтва"; 47 презентацій книжкової продукції; 2 презентації проектів; 15 археологічних та 4 етнографічні експедиції; семінар для керівників районних органів соціальної сфери Хмельницької області з впровадження пілотного проекту "Розвиток комплексних превентивних послуг для дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах", що реалізується у Хмельницькій області за підтримки Європейського Союзу та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні; 117 тимчасових персональних різнопланових тематичних та книжкових виставок.

Стиль роботи О. Г. Погорільця – це вміння організувати колектив для досягнення поставленої мети. Це дає свої результати. Сьогодні цікаві музейні експозиції збирають тисячі відвідувачів, переважно молоді, що виховується на місцевих традиціях в дусі любові до рідного краю. У Меджибожі стали традиційними щорічні краєзнавчі конференції, зустрічі під час проведення лицарських фестивалів. Олег Григорович систематично бере активну участь у роботі редколегій з підготовки і видання наукових збірників статей за матеріалами конференцій різного рівня.

О. Г. Погорілець став бажаним доповідачем на вітчизняних і міжнародних наукових конференціях. Подолянин гідно представляв Україну з науковими доповідями на всесвітніх конгресах, конференціях і інших міжнародних наукових форумах у Литві, Польщі, Словаччині, Росії, Молдові, Білорусі й інших країнах. Він відразу звертає увагу до себе керівників делегацій вільним володінням іноземними мовами, ерудицією, глибоким знанням питань, що обговорюються. Він вміє бути цікавим і привабливим для інших. Його слухають з особливою увагою, коли він говорить про проблеми археології, архітектури, нумізматики, музеєзнавства, охорони пам'яток історії та культури, Україну, Поділля, Меджибізьку фортецю. Олег Григорович вже впродовж багатьох років підтримує тісні ділові контакти з такими відомими в усій країні вченими і громадсько-політичними діячами як з народними депутатами України М. Томенком, С. Мельником, О. Герегою, С. Лабазюком, ректором Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка професором С. Копиловим, директором Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університету імені І. Огієнка доктором історичних наук, професором, академіком Л. Баженовим, доктором історичних наук, професором Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича П. Брицьким, директором Інституту історії України НАН України, академіком НАН України В. Смолієм, першим проректором Хмельницького національного університету доктором економічних наук, професором, заслуженим діячем науки і техніки України, член-кореспондентом НАН України М. Войнаренком, заслуженим працівником фізичної культури і спорту України, видатним організатором розвитку фізичної культури і спорту вищих досягнень, кандидатом педагогічних наук, професором Є. Свіргунцем, головою Хмельницького обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, доктором наук з державного управління, професором В. Олуйком, директором національного історико-архітектурного заповідника "Кам'янець" В. Фенцуром, директором національного Києво-Печерського історико-

культурного заповідника Л. Михайлиною, кандидатом історичних наук, провідним науковим співробітником Хмельницького обласного краєзнавчого музею, заслуженим працівником культури України С. Єсюніним, директором Державного архіву Хмельницької області, кандидатом історичних наук В. Байдичем, Почесним громадянином міста Хмельницького Олімпійським чемпіоном С. Нагорним, головою Хмельницької обласної ради М. Загороднім, міським головою міста Хмельницького О. Семчишиним, головою Хмельницької обласної (крайової) організації Народного Руху України І. Клюсом.

За постійну і самовіддану працю О. Г. Погорілець неодноразово нагороджувався Почесними грамотами Міністерства культури і туризму (2010), Хмельницької обласної ради, облдержадміністрації. У серпні 2011 р. портрет Олега Григоровича розмістили на обласній Дошці Пошани "Кращі люди Хмельниччини". У 2010 р. О. Г. Погорілець став лауреатом обласної премії імені Фараонова, а в 2012 р. – лауреатом обласної премії імені Юхима Сіцінського. Рішенням науково-методичної ради Державного архіву Хмельницької області від 18 грудня 2013 року за особистий внесок у дослідження та популяризацію історико-культурної спадщини Подільського краю до галереї "Провідні дослідники історії Хмельниччини" занесено портрет Олега Григоровича Погорільця – директора Державного історико-культурного заповідника "Межибіж", члена Українського комітету ІКОМОS, члена правління Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, члена Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка.

Олег Григорович Погорілець нагороджений: відзнакою Міністерства культури України "За досягнення в розвитку культури і мистецтв" № 176 (2014); орденом "Миколай Чудотворець" Української Православної Церкви Київського Патріархату (2010); орденом "10 лет Всероссийскому геральдическому обществу" № 43 (2001); медаллю науково-популярного журналу "Гербове" "За заслуги" № 1253 (2002); орденом "Козацька слава" ВГО "Козацька територіальна оборона" (2005); медаллю науково-популярного журналу "Гербове" "За труды" № 250 (2008); медаллю "За збереження історії" ВГО "Спілка ветеранів працівників силових структур України "Звитяга" (2015). У жовтні 2015 року рішенням Президії Національної спілки краєзнавців України "За значний внесок у розвиток краєзнавчого руху, збереження національної історико-культурної спадщини та природніх скарбів України" О. Г. Погорільцю присвоєно звання "Почесний краєзнавець України". В листопаді того ж року департамент

освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації "За допомогу в організації та проведенні Всеукраїнського науково-методичного семінару методистів географії обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти "Вивчення географії України в умовах переходу на нові навчальні програми у 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів" відзначив його Подякою [9].

Попри великі творчі здобутки, високі нагороди, Олег Григорович залишається взірцем скромності для своїх підлеглих. Високий професіоналізм, професійне сумління і принциповість, чітка громадянська позиція, вимогливість у поєднанні зі щирістю і доброзичливістю притягують до нього як його колег, істориків, так і численних відвідувачів.

Олег Григорович усім своїм єством, усією душею відданий Україні. Це трибун, державотворець, борець, громадянин, людина, яка не може миритися з неправдою та несправедливістю. Від цього йому не завжди легко і комфортно в житті, він зазнає багато душевних страждань. Але інакше жити він не може. О. Г. Погорілець не став дуже багатим матеріально, але духовно, творчо, науково він є надзвичайно багатою людиною. Як річка в час весняної повені вбирає в себе потужні потоки води і наповнює своє русло могутньою енергією, так і Олег Григорович сповнений творчими планами, реалізація яких сприятиме зміцненню молодої Української держави. З подивом спостерігає він за тим, як чимало людей (а серед них висококласні спеціалісти), які могли б своїми знаннями, досвідом прислужитися народу, витрачають багато енергії, часу і матеріальних коштів, щоб зайняти певну посаду в органах влади, бути обраним депутатом ради хоча б будь якого рівня. На думку Олега Григоровича нормальним, мислячим людям у владі робити нічого – це поле інтриг, підніжок, грошей і понтів. Туди рвуться лише нереалізовані, зажаті і жадібні наполеончики. У більшості з них уявлення про правильну, моральну світобудову відсутнє. Виграє той, хто обманює, хитрощами або насильством, підступом досягає своєї мети.

Наукова, професійна, громадська і організаторська діяльність О. Г. Погорільця органічно поєднується з духовним багатством його душі. Він уважний і спостережливий природолюб, уважно стежить за всіма подіями суспільно-політичного життя країни. У Олега Григоровича надійний тил, що сприяє повному розкриттю фізичного здоров'я і морального стану. Вірним і надійним супутником є дружина Марина Олександрівна. Вже чимало років вони живуть у повній гармонії, в мирі і злагоді. З плином літ, в бурхливому житейському морі, за суєтою сует вони не розгубили своїх почуттів. З кожним прожитим днем вони стають ще ніжнішими і романтичнішими. "Я вдячна своєму коханому Олегу за щастя, яке він дарує

мені", – зазначає дружина директора заповідника. Марину Олександрівну поєднує з чоловіком духовне багатство, радість спілкування, єдине розуміння подолання проблем, що неминуче виникають у подружньому житті. Вони живуть дуже насиченим, але надзвичайно цікавим життям. Марина Олександрівна дуже мила і розумна, привітна і завжди гостинна жінка. Вона займається юриспруденцією, здійснює значну благочинну діяльність. Добрими і щирими людьми, вихованими на принципах християнської моралі, виростили вони своїх дітей. Доньки Ірина і Наталія, син Євген перейняли від Олега Григоровича і Марини Олександрівни їх найкращі людські якості, а головне – жадібність не до багатства, а до знань, творчої праці, здатність зрозуміти ближнього і готовність прийти йому на допомогу. Батьки прищепили їм почуття гідності, віру в людину, щедрість, доброзичливість, принциповість. Особливо їх радує онук Іван.

О. Г. Погорілець дуже вдячний син. Він прагне при найменшій можливості відвідати своїх батьків, оточити їх на схилі літ постійною увагою і піклуванням. Щиру родинну підтримку від брата відчуває і старша сестра Олега Григоровича Любов.

Олегу Григоровичу притаманні природний талант керівника, виняткова працездатність, цілеспрямованість, висока суспільна активність, вимогливість у поєднанні з доброзичливістю і сердечністю у спілкуванні з людьми. В кожному із своїх працівників він знаходить те краще, що без сумніву є в кожній людині, тільки його потрібно побачити і розвинути. О. Г. Погорілець – організатор високого рівня, тонкий психолог, особистість, яка своїми рішеннями, вчинками, способом життя, ставленням до людей стверджує свій високий авторитет. Винятково доброзичливе ставлення до людей створило довкола нього атмосферу глибокої шани. Оптимізм, розуміння проблем сьогодення, прогресивне мислення, невтомна результативна праця є головними рисами життя цієї непересічної постаті. Пропонуємо читачам ознайомитися з переліком назв основних наукових праць Олега Григоровича лише за період з 2000 по 2015 роки [10].

У таких людей, як О. Г. Погорілець, життєвий принцип: якщо штурмувати, то лише вершини, якщо ставити завдання, то лише реальні і неодмінно домагатися їх виконання, уміти повноцінно жити й завжди залишатися людиною. Все свідоме життя Олег Григорович робить все залежне від нього, щоб достойно прислужитися українському народові. Він уособлює собою кращі риси українського народу. Такою людиною, як О. Г. Погорілець, по праву могла б пишатися кожна країна. Олег Григорович перебуває у розквіті творчих сил. Набуто великого фахового та організаторського досвіду роботи. Кожен день приносить задоволення від

праці, спілкування з колегами. Попереду у відомого фахівця, вправного організатора нові здобутки. Адже він тільки вступає в зеніт своєї професійної і наукової діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вервес Ю. Карл Лінней. Король систематики // Україна молода. – 2007. – 7 черв.; 2. Пінчак М., Погорілець О., Стопенчук С., Толкачов Ю. Попередні результати археологічних досліджень території Меджибізької фортеці // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 130-133; Погорілець О. Г., Стопенчук С. М. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт. Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. // АВУ 2000-2001 рр. – К., 2002. – С. 35-56; Погорілець О. Г., Стопенчук С. М. Про початок систематичного дослідження замчища "Ракочі", розташованого поблизу смт. Меджибожа Летичівського р-ну Хмельницької обл. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2001. – Вип. 10. – С. 48-53; Погорілець О. Г., Стопенчук С. М. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт. Меджибіж Летичівського р – ну Хмельницької обл. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 24-28; Погорілець О. Меджибізький археологічний мікрорегіон – до визначення терміну // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Зб. матеріалів. – Кам'янець-Подільський, 2014. – С.383-387.; 3. Погорелец О. Г. Меджибож: город меж Бугами // Гербовед. – М., 2001. – № 52. – С. 24-33; Пінчак М. В., Погорілець О. Г. Дещо про ситуацію на південно-східному порубіжжі Поділля в XVI ст. // Матер. наук. конф. "Місто Хмельницький в контексті історії України". – Хмельницький–Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 270-276; Баженов Л. В. Alma mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики). – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 340; Погорілець О. Г. До історії єврейської громади містечка Меджибожа // Матер. шостої наук.-краєзн. конф. "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України" / Науковий вісник "Межибіж". – 2012. – Ч. 2. – С. 241-246; Погорілець О. Г. Розвідка Богдана Хмельницького у Пилявецькій компанії (лип.-верес. 1648 р.) // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України : Науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник "Межибіж" – 2'2013). – Хмельницький, 2013. – Ч. 2. – С. 247-254.; 4. Саввов Р. В., Погорілець О. Г. Історія Подільського князівства в монетах литовських князів Коріатовичів // Матер. другої наук.-практ. конф. "Місто Хмельницький в контексті історії України". – Хмельницький, 2007. – С. 100-106; Погорілець О. Г. До питання локалізації

населеного пункту Пилявці середини XVII ст. // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. "Пилявецька битва 1648 року в історії України". – Хмельницький, 2008. – С. 102-106; Погорілець О. Г. Нумізматична збірка з досліджень пізньосередньовічного укріплення "Замок Ракочі" // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 98-106; Погорілець О. Г. Нумізматична збірка із середньовічного поселення з околиць с. Пилява Старосинявського р-ну Хмельницької обл. // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник "Межибіж" – 2'2013). – Хмельницький, 2013. – Ч.2. – С.242-247; Надвірняк О. В., Погорілець О. Г. Нові знахідки бронзових казанів типу Hemmoor на Поділлі // Черняхівська культура: до 120-річчя від дня народження В. П. Петрова (OIUM – №4). – Київ, 2014. – С. 151-155.; 5. Погорілець О. Г., Стопенчук С. М. Роль замків Верхнього Побужжя у європейському торговому сполученні пізнього середньовіччя // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 87-90; Погорілець О. Г. Свинцовая западноевропейская товарная пломба с геральдическим изображением из раскопок замчища XVI века "Замок Ракочи", находящегося вблизи пгт. Меджибож Летичевского района Хмельницкой области (Украина) // Гербовед. – Москва-Хмельницкий. – 2004. – № 72. – С. 28-31.; 6. Погорілець О. Г. До проблеми пошуку місця битви під Пилявцями // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 27-31; Погорілець О., Лукашук В. До питання локалізації битви 1792 р. під Зеленцями (Жилинцями) на Волині // Матер. XXX Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. – Луцьк, 2009. – С. 113-115; Погорілець О. Карти Гільйома Левассера де Боплана середини XVII ст. як джерело дослідження подій Національно-визвольної війни українського народу (1648–1658 рр.) // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України : Науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник "Межибіж" – 2'2013). – Хмельницький, 2013. – Ч. 2. – С. 236-242.; 7. Погорілець О. Г., Саввов Р. В. Карбування монети на Поділлі в другій половині XIV ст. // Матеріали міжнародної наукової конференції "Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність". – Львів, 2005. – С. 145-153; Погорілець О. Г., Саввов Р. В. Про нові знахідки монет Подільського князівства // Нумізматика і фалеристика. – 2007. – № 4. – С. 14-27; 8. Погорелец О. Г., Саввов Р. В. Начало чеканки монеты в южных землях Великого княжества Литовского (вторая половина XIV в.) // Международная нумизматическая конференция, посвященная 150 – летию Национального музея Литвы. Тезисы докладов. – Вильнюс, 2006. – С. 238; Погорелец О. Г.,

Саввов Р. В. К вопросу о происхождении типа монеты Подольского княжества (I пол. XIV в.) // Материалы международного симпозиума «Иконография денег Средней и Восточной Европы». – Гуменне (Словакия), 2007. – С. 12-14; Погорелец О.Г., Надвирняк О.О. Нумизматический комплекс римского времени из Хмельниччины (Украина) // Материалы международного симпозиума. – Гуменне (Словакия), 2010. – С. 13 – 15; Погорілець О., Надвірняк А. До питання атрибуції однієї із груп депозитів римських монет на території Східноєвропейського Барбарикума в кінці II – початку III ст. н.э. (рос.) // Матер. міжнар. нумізматичного симпозіуму "Гроші, економія і суспільство". – Кошіце (Словаччина), 2013. – С. 28-29.; 9. З родинного архіву О. Г. Погорільця.; 10. Западенко І. Археологія та історія Поділля та Південно-Східної Волині у публікаціях Олега Погорільця. Бібліографічний огляд // Археологічні студії "Межибіж". Науковий щорічник 4'2015. Хмельницький, 2015. – С. 396-407.

Григорець М.В.,
студентка
Вітюк О.О.
кандидат історичних наук
(м. Вінниця))

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991– 1999 РР.)

Проголошення незалежності України відкрило новий етап української історії, поклало початок перехідному періоду, метою якого було творення власної державності, зміцнення реального суверенітету.

Вимоги часу ставили перед молодою державою нові завдання – перехід до принципово нового політичного і суспільно-економічного стану. В умовах поступового реформування стало реальністю складне і тривале співіснування старого і нового. Вирішальне значення при цьому належить послідовному курсу на докорінні реформи з урахуванням реальних інтересів і потреб громадян, прагнення дотримання соціальної справедливості.

Одним із першочергових завдань перед Україною було реформування системи соціального забезпечення, створення дієвої моделі соціального захисту населення та умов для розвитку громадянського суспільства. Саме в 1990-х рр. у країні почали активно створюватися різноманітні державні соціальні служби, щонайперше територіальні центри з обслуговування самотніх людей похилого віку та інвалідів, які виникли

практично в кожному районі. Так само набули поширення соціальні служби для молоді, які спершу були зорієнтовані на соціальну педагогіку й масову роботу із цією віковою категорією населення. Майже ніхто з працівників соціальних служб не мав як ґрунтовної фахової освіти, так і відповідної соціально-психологічної компетентності.

Водночас у цей період стартового державотворення відроджуються благодійність і волонтерство [1, с. 105]. Відбувається розвиток громадських організацій та груп самодопомоги: створюються клуби й денні центри для дітей-інвалідів та їхніх батьків, для людей із проблемами психічного здоров'я, для наркозалежних тощо. Ці недержавні заклади потребували порад фахівців щодо організації колекційної, адаптаційної роботи персоналу. Крім того, середині 1990-х рр. властива тенденція до створення недержавних соціальних служб у громадах (прикладом тут є хеседи, які обслуговують людей літнього віку в єврейських громадах, а також київська організація «Джерела», що просуває ідею догляду в громаді для людей із розумовою відсталістю).

В незалежній Україні виникла об'єктивна потреба у підготовці соціальних працівників. Офіційне введення її як навчальної дисципліни припадає на весну 1991 р. й пов'язане з діяльністю Тимчасового науково-дослідницького колективу "Школа – мікрорайон" (створеного 1989 р. АПН і Державним комітетом народної освіти СРСР). Спеціальний факультет перепідготовки соціальних педагогів і працівників відкрито 1992 р. в Донецькому університеті [1, с. 105]. У 1993 р. розпочалася робота з відкриття нової спеціальності в НУ "Києво-Могилянська академія": керівники навчального закладу брали участь у міжнародних семінарах, де мали змогу ознайомитися із принципами і концепціями соціальної роботи.

Важливу роль у розвитку соціальної роботи як навчальної дисципліни та науки відіграв україно-британо-португальський проект ТЕМПУС-ТАСІС "Соціальна робота в Україні". Завдяки гранту Європейського Союзу до Школи соціальної роботи Києво-Могилянської академії, офіційно створеної у вересні 1994 р. й очолюваної Володимиром Полтавцем, приїхали відомі закордонні фахівці (Шуламіт Рамон, Стівен Шардоу, Фернанда Родрігес та ін.), які викладали студентам і ділилися досвідом з українськими колегами [1, с. 106]. Проводилися міжнародні науково-практичні конференції, відбувалося стажування студентів і викладачів за кордоном. Оскільки проект було підтримано на урядовому рівні, то це дало змогу ввести нову спеціальність у перелік МОН України й у такий спосіб "легалізувати" її.

Водночас варто відзначити дієвість західних фондів-донорів, котрі

прагнули якнайактивніше утверджувати фахові підходи у соціальній сфері. Так, україно-нідерландський проект ТАСІС Європейського Союзу "Соціальний захист в Україні", який реалізовувався у 1996–1998 рр. на базі Міністерства праці та соціальної політики, серед іншого передбачав і розвиток відповідної спеціалізованої освіти. У його межах були розроблені програми для підготовки фахівців у Чернігівському юридичному коледжі, де ввели нову спеціальність із соціальної роботи на рівні молодшого спеціаліста (1997), а вже згодом на рівні бакалавра (1999). Цей же проект підтримував розвиток післядипломної освіти – курсів підвищення кваліфікації для керівного складу системи соціального захисту, для чого у Харківській філії Академії державного управління при Президенті України було створено відповідну програму з менеджменту соціального захисту.

У 1997–2000 рр. в Україні діяв україно-шведський проект, спрямований на створення моделі підготовки соціальних працівників базового рівня (пілотні курси було проведено в кількох областях України, а його підсумком стало видання навчального посібника "Вступ до соціальної роботи"). Отож, в Україні створювалась кількарівнева система підготовки соціальних працівників. Але за відсутності національної фахової громадської організації, яка б опікувалась питаннями стандартів освіти, зміст навчання соціальній роботі у різних закладах істотно варіювався. Зокрема, левова частка такого змісту була перенесена із педагогічних спеціальностей, що спричинило розповсюдження спрощеного підходу до виокремлення цілей і завдань, а відтак і форм, методів, засобів, інструментів і технологій професійної підготовки за спеціальністю "Соціальна робота". Певною мірою ця проблема залишається й на сьогодні неповно розв'язаною. На той час, безсумнівно, організаційно-координаційну роль у процесі об'єднання зусиль українських викладачів відіграв україно-британо-бельгійський проект ТЕМПУС-ТАСІС. Проект впроваджували на базі кафедри соціальної роботи Ужгородського державного університету з метою створення мережі навчальних закладів, які готують соціальних працівників. Чимало проектів для підвищення кваліфікації та згуртування українських викладачів аналогічного характеру було реалізовано Дитячим християнським фондом у співпраці з різними міжнародними організаціями [1, с. 107].

Наприкінці 1990-х рр. з'явилась перша україномовна фахова література: підручники, посібники, монографії, а також наукові і науково-популярні періодичні видання. Так, з 1997 р. виходить журнал "Соціальна політика і соціальна робота", згодом з'явився журнал "Практична психологія і соціальна робота". Продовжують виходити відомчі видання Міністерства праці та соціальної політики України, які мають багаторічну історію, як-от:

"Україна: аспекти праці":, "Охорона праці", "Соціальний захист", а також виникають нові, наприклад, журнал "Соціальна робота в Україні: теорія і практика" (Державний центр соціальних служб для молоді), побачив світ наприкінці 2002 р.

На межі XX–XXI століть в Україні певне завершення отримала перша, фактично пропедевтична, модель професійної підготовки соціальних працівників за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями (бакалавр, спеціаліст, магістр), що мала як необхідне програмно-освітнє забезпечення (ОПП, ОКХ, навчальний план, навчальні програми з дисциплін), так і суто навчально-методичне (підручники, посібники, словники, метод рекомендації, періодичні видання тощо).

На початку 90-х рр. минулого століття в незалежній Україні соціальна робота починає формуватися як фахова діяльність. Цей процес супроводжується створенням мережі соціальних установ та закладів нового типу. Поштовхом до цього стали економічна криза і стрімке зростання соціальних проблем у суспільстві. Зокрема, економічна криза спричинила появу безробіття (явного і прихованого), неповну зайнятість працюючих, багатомісячні затримки з виплатою заробітної плати, пенсій, стипендій, різке зниження рівня оплати праці і пенсій, зростання цін практично на всі товари і тарифів на всі послуги. Наслідком цього стали різке зниження рівня життя переважної більшості населення, вимушена міграція, загострення криміногенної ситуації, спад рівня народжуваності та значне збільшення смертності, розпад інституту сім'ї, зростання проституції і професійного жебрацтва, дитячої безпритульності, захворюваності населення (особливо на СНІД, туберкульоз), передусім дитячої та підліткової. Відчутне послаблення більшовицьких ідеологічних догм, перші кроки до демократизації політичного життя і ринкової економіки були зроблені в колишньому СРСР у другій половині 80-х рр. у роки "перебудови". Тоді ж стала поглиблюватися соціально-економічна криза радянського суспільства. У відповідь на це уряд СРСР намічав і впроваджував локальні реформи у системі соціального забезпечення населення.

Уряд незалежної України (серпень 1991 р.) продовжив і поглибив ці реформи, які були далекі від завершення, а більшість з них тривають й донині. В останні десятиліття з'явилися нові – як державні, так і недержавні – служби, установи, організації, котрі надають різноманітні соціальні послуги. Зокрема, в 1999 р. було створено мережу державних соціальних відомств України [1, с. 108]. Очолює та координує її діяльність, тобто втілює у життя переважну частину державних заходів щодо соціального захисту нужденних, Міністерство праці та соціальної політики, яке охоплює такі установи й

заклади: державну службу зайнятості населення (мережа центрів зайнятості); мережу обласних та міських управлінь і районних відділів соціального захисту; територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян; відділення соціальної допомоги; дитячі будинки-інтернати; будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; спеціальні будинки інтернати; психоневрологічні інтернати; пансіонати для ветеранів; протезно-ортопедичні заводи; заклади спеціальної освіти.

Наступним соціальним відомством є Державний комітет у справах сім'ї та молоді, що містить у своєму складі Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ), аналогічні обласні, міські та районні центри соціальних служб [2]. Міністерство освіти і науки України опікується школами-інтернатами для дітей-сиріт, а також спеціалізованими школами-інтернатами для дітей з різними вадами і з різними захворюваннями, які спричиняють складнощі учнів у навчанні. Водночас Міністерство внутрішніх справ має у своєму складі спеціалізовані приймальники-розподільники для неповнолітніх, кімнати тимчасового перебування та притулки для них, служби у справах неповнолітніх, підпорядковані районним, міським державним адміністраціям. Пізніше з'явилися і недержавні притулки. Станом на 1 липня 1998 р. в Україні було 68 притулків усіх типів, а також 21 кімната тимчасового перебування дітей [1, с. 108].

У широкому розумінні до соціальних відносять всі установи та заклади Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти, виховно-трудові колонії Міністерства внутрішніх справ, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, оскільки їх діяльність спрямована на розв'язання нагальних соціальних проблем населення і фінансується державою. Щоправда, це не стосується значного тепер вже контингенту студентів і учнів державних навчальних закладів та клієнтів державних медичних закладів, що самі оплачують надані їм послуги. Функції створеної в Україні системи соціального захисту доречно згрупувати (за О. Івановою та Т. Семигіною [5, с. 110]) так: система соціального страхування: пенсії (фінансуються із Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування); допомога безробітним (фінансується з Фонду зайнятості); система короткотермінових грошових допомог під час хвороби, при народженні дитини (фінансується з Фонду соціального страхування та Пенсійного фонду); допомога у разі нещасного випадку на виробництві; універсальні системи: державна система охорони здоров'я (фінансується з місцевих та Державного бюджетів), державна система освіти (фінансується з місцевих та

Державного бюджетів); допомога на поховання (фінансується з Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування, Фонду зайнятості, місцевих бюджетів); соціальний захист осіб, які постраждали у результаті аварії на ЧАЕС; система соціальних допомог: допомога сім'ям із дітьми (фінансується з Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування, місцевих та Державного бюджетів); адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; пільги як переважне право; соціальний захист через недержавні організації; соціальна допомога з фондів підприємств та організацій.

Вказана система в Україні є важливим сегментом соціального захисту певних груп населення, передусім самотніх людей похилого віку та інвалідів. Засади і порядок призначення і нарахування пенсій залишилися в основному радянські, хоч виділена була серед пенсіонерів нова «номенклатура» – державні службовці, чиновницький апарат нової влади. Тому є підстави констатувати, що в ній за останнє десятиліття відбулися значні зміни. Окрім традиційних будинків-інтернатів, тобто стаціонарних закладів, на межі століть почали з'являтися так звані територіальні центри – напівстаціонарні та нестаціонарні заклади. До того ж під впливом фахівців Заходу із соціальної роботи, різноманітних європейських та американських проектів, а також з появою в Україні соціальної роботи як фахової діяльності, набули розмаху принципово нові для країни соціальні служби і почали надаватися нові соціальні послуги. Так, вище згадані територіальні центри і відділення соціальної допомоги вдома домінують за останнє десятиліття в наданні послуг літнім людям через державні органи соціального захисту. Кількість цих закладів постійно збільшується (понад 30 одиниць щороку). Зазначені центри приймають на обслуговування пенсіонерів та інвалідів I та II груп незалежно від віку, а також, самотніх непрацездатних та інших соціально незахищених громадян. Типовим положенням про територіальний центр передбачено надання майже 40 видів різних послуг людям похилого віку, у тому числі, й придбання продуктів харчування та медикаментів, приготування їжі, виклик лікаря, прання білизни та прибирання житла, доставка палива й сплата комунальних платежів, допомога в обробітку присадибних ділянок, оформлення документів на отримання субсидії, влаштування до будинку-інтернату, пансіонату тощо. Водночас, у цьому центрі мають бути такі відділення: соціальної допомоги вдома; соціально-побутової реабілітації; медико-соціальної реабілітації; стаціонар для тимчасового та постійного проживання самотніх непрацездатних громадян; організації надання грошової та натуральної адресної допомоги, тобто відділення гуманітарної допомоги. У маленьких містах та у сільській місцевості практично немає системи комплексного обслуговування

підопічних. Тому, тут соціальними працівниками базового рівня надаються нужденним лише окремі види допомоги.

Як суспільно-історичний феномен, соціальна робота пройшла тривалий шлях розвитку. Кожен народ, як відомо, формує свою систему виховання, яка підпорядковується властивому тільки йому світосприйняттю. Критеріями оцінки якості такої системи виховання виступають загальна культура нації, розвиток потенційних можливостей кожного її представника, а також здатність забезпечувати духовну єдність, наступність і спадкоємність минулих сучасних і майбутніх поколінь. Українська система соціального виховання належить до давніх педагогічних традицій нашого народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи: [навчальний посібник] / Анатолій Васильович Фурман, Марія Василівна Підгурська. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 174 с.; 2. Закон України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" від 24 січ. 1995 р. № 21/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80; 3. Закон України "Про пенсійне забезпечення" від 5 листоп. 1991 р. № 1788-XII // ВВР. – 1992. – № 3; 4. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників // Соціальна робота в Україні: перші кроки / за ред. В.І. Полтавця. – К. : Києво-Могилянська Академія, 2000. – С. 46-86; 5. Семигіна Т. В. Словник із соціальної політики / Т. В. Семигіна. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 420 с.; 6. Соціальна робота: [навч. посібник] / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович та ін.; ред. колегія: В. П. Андрущенко, В. І. Астахова, В. П. Бех та ін. – К. : ДЦССМ, 2002. – Кн. 2. – 440 с.; 7. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 187-189.

УДК 1:378

О. В. Гулько,
кандидат філософських наук
(м. Хмельницький)

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТНЬОГО ПРОЕКТУВАННЯ

Наша епоха характеризується, насамперед, такими фундаментальними явищами (процесами), як глобалізація та інформаційна революція. Їх вплив на всі сторони життя виявляється таким потужним і

всеохоплюючим, що жоден з процесів, що відбувається, не може бути раціонально пізнаним без їх адекватної рефлексії в контексті означених процесів. За словами В.Андрущенка, "ми стоїмо на порозі нового повороту історії, дивовижної трансформації соціуму, всебічної зміни всіх форм соціального та індивідуального буття" [1, с. 5]. Як пишуть Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, "світ втратив свій стрижень, перетворився на хаос. Глобальний світ постає як світ "дезорганізованого капіталізму", в якому не зміну ідеології "порядку речей" приходить те, що може бути названо ідеологією "безладдя і розладу" [4, с. 570]. Освіта як соціальний інститут повинна відповідно реагувати на соціальні зрушення та набувати нових перспективних образів. Так у визначенні філософських основ нової парадигми освіти, І. Предборська зазначає, що "необхідний перехід до зовсім іншої освітньої системи, зорієнтованої на формування інноваційної людини, тобто такої, що знаходиться в стані пошуку, здатної самостійно приймати нестандартне рішення,винахідливої,творчої особистості. Винахідливість стає архетипом для інноваційної людини, а провідною метою навчання – формування в неї власної дослідницької позиції, тобто значення набуває процес переходу в освітній діяльності від школи пам'яті до інституту роботи з мисленням" [13, с. 37]. У світлі сучасних освітніх трансформацій проектування виступає каталізатором нових загальнолюдських цінностей, що потребують формування нового типу особистості, яка мислить більш масштабнішими категоріями. Філософія освітнього проектування звертається до філософського осмислення сутності соціального хаосу та уможливлює вірогідність становлення особистістю порядку із хаосу, формує досвід особистості "епохи біфуркації", роблячи її не маніпульованою, а такою, що вільно мислить, робить вибір і проектує себе та світ навколо себе.

Проблематика освітнього проектування актуальна для сьогодення, існують різні критико – рефлексивні точки зору стосовно науково – методологічного, соціального та психологічного аспектів проектування. Так, Г. П. Щедровський, В. В. Давидов, Ю. В. Громико розглядають освітнє проектування як заповнення розбіжностей між теорією і практикою, між існуючим ідеальним уявленням та реальною практикою, вказують, що проектування реалізує установки як на створення нових об'єктів, так і на пізнання, створення "особливого типу науковості" [3, с. 264]. М. К. Мамардашвілі вивчав процес проектування як трансляцію суб'єктивної діяльності в об'єктивну, коли наука лише відкриває для людини заклики до діяльності і встановлює себе як систему "кодування, відтворення певних знань, досвіду, яким дана людська міра, точніше, розмірність можливого". О. І. Генісаретський, К. М. Кантор, А. І. Ракітов, В. І. Пузанов,

В. Ф. Сидоренко, Г. П. Щедровицький займались вивчення проектування як феномену "проектної культури", вказуючи на те, що процес проектування – важлива передумова розвитку сучасного суспільства. В. П. Клімов, А. А. Кріуліна, Є. В. Ткаченко, В. Е. Штейнберг виокремили із проектної культури проектну освіту як самостійний напрямок, назвавши її "дизайном орієнтаційної освіти". Б. Ф. Ломов зазначив, що для проектування недостатньо класичного лінійного мислення, а в своїх наукових розробках А. Г. Раппорт, Б. В. Сазонов ставлять питання про необхідність трансформації існуючих принципів традиційного проектування на основі методологічного аналізу природи предметної діяльності, яка спрямована на проектування не хронологічних, а логічних цілей [8, с. 48]. Для освітнього проектування це означає, що реально проектувати освіту людини може і повинна сама людина. Відповідно, мета освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості, яка може бути досягнута через проектування самим суб'єктом своєї освіти. Оскільки питання освітнього проектування здебільшого розглядалось з педагогічної точки зору, а проблематика визначення філософських основ проектування є малодосліджена і для сьогодення залишається відкрита. Тому в даній статті поставлено за мету вивчення його філософських основ як важливої передумови для створення.

Проектна освіта як складне філософське явище є баготовимірним феноменом. Можна говорити про антропологічний, гносеологічний, прагматичний, екзистенційний виміри. Детальний аналіз кожного з них уможливлює визначення основних вимог для створення сприятливих умов в освітньому проектуванні для вирішення сучасних освітніх завдань. Вивчення кожного з перелічених вимірів дозволяє в загальних рисах презентувати філософську модель проектної освіти. Визначення антропологічної основи освітнього проектування здійснено, спираючись на детальний аналіз антропологічної концепції проектування та його основних механізмів Л. В. Сохань та І. Г. Єрмакова, які визначають основні життєві стратегії сучасної особистості в процесі проектування, де в центрі знаходиться людина, її потреби, інтереси. Науковці обгрунтовують проектні можливості для визначення головних життєвих цілей, створення "ідеального плану", що пов'язаний із подоланням життєвих протиріч, фіксацію процесу творення особистістю цінностей свого життя [6, с. 14]. Для створення власної моделі життєвих стратегій освітнє проектування відкриває діапазон можливостей, що стає доступним для особистості, створює альтернативні сценарії життєвого шляху, зумовлені кожним з прийнятих рішень та здійснених виборів. В процесі проектування особистість має вибір різних тактичних прийомів та методів, за допомогою яких вирішує життєві завдання. Людина

здатна до такої форми марнотратства, як бездумне витрачання свого життя і своїх життєвих сил. За словами Сенеки "Якщо подивитись, то побачимо, що найбільша частка життя витрачається на марні справи. Чимала частина – на неробство. А все життя в цілому витрачається не на те, що треба" [11, с. 256] У своїх життєвих прагненнях особистість має орієнтуватись на повноту самореалізації, що її А. Маслоу визначає як "повне використання талантів, здібностей, можливостей" [11, с. 126]. Л.В.Сохань та І. Г. Єрмаков вказують, що освітнє проектування – важлива умова повноти самореалізації. Як зазначає Ж.-П. Сартр "Людина – це передусім проект, який переживається суб'єктивно, а ні мох, ні пліснява, ні цвітна капуста – ніщо не існує до цього проекту, немає нічого на небі, що осягається розумом, і людина стає такою, який її проект життя" [9, с. 532].

Антропологічний підхід Л. С. Горбунової щодо проектування буття сучасної людини в епоху суспільних криз і тотальних ризиків, розкриває ще одну сутнісну характеристику людини – проектувальника, яка вільно вибирає і конструює, володіє трансверсальним розумом. Філософське поняття трансгресії, яке детально розглядається у працях Л. С. Горбунової, дає новий ракурс поглядів на визначення антропологічної основи освітнього проектування, оскільки філософія трансгресії – це філософія виходу за і крізь межу, це новий досвід свободи, подолання меж, поставлених розумом. Трансгресією відкривається "досвід неможливого", який не пов'язаний і не обмежений зовнішнім і можливим буттям. Саме акт трансгресії порушує системну лінійну процесуальність і знаменує перехід від одного досвіду свободи до зовсім іншого її досвіду. Як зазначає Л.С.Горбунова "Людина трансгресуючи в простір "між", рухається від однієї цілісної впорядкованості до іншої не для того, щоб в ній залишитися і бути вільною "в межах поліса", а для того, щоб їх перетнути лише як пункт короткочасного відпочинку на своєму шляху, конструюючи й переконструйовуючи саму себе" [2, с. 21], тобто здійснюючи самопроектування та проектування світу навколо себе.

Прагматична основа філософської моделі освітнього проектування яскраво виражена у працях засновника проектної освіти Дж. Дьюї. Як зазначає дослідниця Н. С. Юліна, поняття "досвіду" стало центральним у натурфілософській метафізиці Дж. Дьюї. Досвід він тлумачить як тривалу серію ситуацій, що змінюють одна одну, в яких, оцінюючи та добудовуючи умови навколишнього та соціального середовища, людина – проектувальник дії планує і реалізує власну життєдіяльність, прагнучи знайти ефективні і раціональні шляхи вирішення своїх життєвих проблем [12, с. 159]. "Ми використовуємо наш колишній досвід, щоб конструювати новий і кращий досвід у майбутньому", – зазначає Дж. Дьюї [5, с. 145]. Філософ постулює,

що пізнання має бути спрямоване на задоволення реальних людських потреб. Справжні властивості навколишнього світу відкриваються лише в ході їх активного перетворення, тобто реалізації проекту. Таким чином, основою пізнання має стати практична дія, в якій людина закладає основи будь – якого можливого для пізнання, оскільки воно спрямоване на перетворення предметного світу і людини самої. Розум проектує власне майбутнє та допомагає людині в його реалізації, і її дія завжди підлягає перевірці в досвіді. Ще в перших своїх працях Дж. Дьюї зазначав, що світ постійно змінюється, тому і мислення повинно змінюватись, набувати форми проектного, що допоможе пристосуватись до змін. У його філософії чітко простежується основні етапи проектування, початком якого, на його думку,має стати аналіз труднощів практичного людського існування та розкриття властивостей предметів у процесі практичних дій із речами. Головним принципом розробленої методології Дж. Дьюї є твердження, що підсумком теоретичного дослідження має бути отримання практичного результату. Цей принцип розвивав новий підхід до проективного практичного пізнання світу [11, с. 180]. У працях І. Н. Сидорова знайшли думки щодо нового типу прагматичного мислення "важливою складовою якого є насамперед організація практичних дій у взаємозв'язане ціле, що підкорюється єдиному принципу, у якості якого виступає мета. Тому слід говорити не про таємничу самореалізацію активного мислення на основі його містичної внутрішньої логіки, а про міру відповідності цих активів тим цілям, які поставлені людиною в її діяльності". На думку І. Н. Сидорова, наслідком продуктивної діяльності має стати побудова ідеальних цілей, норм і цінностей, у відповідності із якими і здійснюється мисленнєвий процес, що у сучасній науці називається визначенням та плануванням проектних можливостей [10, с. 132]. Досліджуючи філософські концепції Ч. Пірса та У. Джеймса, ми простежили основні стратегії проектування, серед яких основним є успішне подолання проблемних ситуацій у процесі практичної діяльності. Як зазначає Ч. Пірс, "Людина для кращого культурного та соціального світу, в якому вона існує, має створити теоретичний фундамент проекту такого перетворення" [12, с. 181]. У працях С. Б. Кримського знаходимо сучасну прагматичну основу проектування, в якій зазначено, що сучасній цивілізації неможливо автоматично поєднати теорію і практику, – для цього стала потрібною особлива проміжна діяльність та її соціотехнічне забезпечення. Такою особливою діяльністю С. Б. Кримський виокремлює проектування у всіх сферах діяльності, в тому ж числі і в освіті. В. Щедровський вказує на те, що проектування є найважливішою формою організації наукового знання та його зв'язку з практикою.

Синтез прагматичних філософських позицій щодо проектування дав можливість зробити висновок, що прагматична основа освітнього проектування – важлива ланка перетворення поставлених цілей, життєвих орієнтирів людини – проектувальника у практичну дію, набуття соціального досвіду.

Вивчення творчості А. Н. Лєонтьєва, Б. Ф. Ломова, А. Г. Раппорта, С. Л. Рубінштейна уможливило визначення епістеміологічної основи проектування, критеріїв оцінки проектування як специфічної людської діяльності, яка спрямована на суб'єкт – суб'єктній основі. Проектування в діяльнісній парадигмі ґрунтується на існуючих природних закономірностях розвитку об'єкта, що проектується, але при цьому допускаються можливі зміни об'єкта, його ціннісні погляди та уподобання. В основі освітнього проектування лежить мислення, що проблематизує цінності та їх ієрархію. В процесі проектування у суб'єкта відбувається формування критеріальної основи, що необхідна для здійснення самостійного і відповідального вибору у проблемних життєвих ситуаціях. Зумовленість критеріїв ефективності проектування, вимагає від проектувальника знаходження консенсусу з іншими людьми, їхніми цінностями, поглядами на дані критерії. Тому освітнє проектування повинно здійснюватись на лише на основі діалогу між зацікавленими суб'єктами, повагою до ціннісних поглядів інших учасників проектування. Гносеологічний аналіз актів конструювання І.Канта показав, що між емпіричною і теоретичною діяльністю виступає творча сила продуктивної уяви, яка опосередковує ці когнітивні сфери актами конструктивізації. Звідси він зробив висновок про евристичну роль структур, креслень, схем, що мають гідність інтуїтивних чинників трансформації емпіричного в абстрактно – теоретичній подвійності, поєднують теорію і практику, виявляють діяльнісну основу всього пізнавального процесу. Тим самим забезпечують гносеологічні умови проектування як істотної сучасної науково – технічної діяльності. С. Б. Кримський зазначає, що зараз центральне місце проектування та феномену проекту обґрунтовують процеси "практизації" теоретичних розробок, заповнення гносеологічного інтервалу між теорією і практикою інтегрованою практико – теоретичною діяльністю. Освітнє проектування у наших дослідженнях виступає як акт конструювання та розвитку творчої сили продуктивної уяви особистості, який має здатність перетворювати емпіричну діяльність в практичну [7, с. 250].

Визначення екзистенціальної основи освітнього проектування здійснено нами на аналізі екзистенціальної філософії Ж. П. Сартра, зокрема із вивчення його трактату "Буття і ніщо", в якому автор розрізняє буття-в-собі, незалежне від свідомості буття речі, буття-для-себе – визначення буття

людини, що існує завдяки свідомості. Сартр визначає, що буття-в-собі базується ані на самому собі, ані на чомусь іншому, воно є "щільним", тобто позитивністю, яку не може змінити небуття; воно є те, що є. І лише зі свідомістю людини з'являється "ніщо". Буття-для-себе має здатність негоції. "Буття, через яке у світ приходить небуття, – це буття, в якому йдеться про власне небуття: буття, через яке у світ потрапляє небуття для самого себе". Філософія Сартра зазначає, що людина є буттям, що проектує себе через теперішнє і майбутнє, що значною мірою визначається її можливостями. Завдяки проектуванню людина піднімається над собою, стає тим, ким ще не є, проектує себе у майбутньому. "Людина є не лише тим, ким є, а тим, ким себе створює". В процесі проектування закладені основи буття – це свобода, яка дає людині самовизначитись, створити себе такою, якою вона є: приреченою на свободу. Свобода людини, що проектує – це негація буття-в-собі. Середовище, в якому відбувається проектування Сартр називає *Іншим*, адже здобутки, набуття досвіду окремого індивіда постійно формується в присутності інших. Лише наодинці з собою проектувальник віддається безпосередній дії, він не бачить себе в своїй свідомості як такого, яким він є під час дії. У бачності *Іншим* проектувальник постає об'єктом, який оцінюється *Іншим*. Сартр пояснює це на прикладі "того, хто підглядає". Людина, віддавшись своїй цікавості, не усвідомлюючи свого Я, розчиняється в своїх діях. Для того, щоб людина – проектувальник зрозуміла хто вона є насправді, необхідний *Інший*. Перебування під владою *Іншого* можна подолати труднощі, якщо індивід свідомо окреслить свої можливості, тобто визначить можливості проектування. Проектувальник осягає самосвідомості без входження в роль *Іншого* [9, с. 589]. Процес освітнього проектування стає визначальним для встановлення зв'язку минулого і майбутнього із сучасною людиною, не заперечуючи її свободи та внутрішніх екзистенційних поривів.

Порівняльний аналіз філософської моделі проектної освіти із сучасними освітніми потребами показав, що вони взаємообумовлені, оскільки саме проектна освіта спрямована на задоволення потреб перехідного періоду освітньої системи, яка зорієнтована на формування особистості, що здатна приймати нестандартні рішення, вміє передбачати та планувати своє майбутнє. Кожна складова філософської моделі освітнього проектування містить глибокий потенціал для реалізації сучасних завдань нової парадигми освіти,зокрема формування інноваційної особистості, розвиток креативного потенціалу особистості, підготовка людини до життя у глобалізованому інформаційному просторі, визнання пріоритету людини як особистості, яка здатна до повної реалізації власних можливостей, володіє критичним мисленням та проектною свідомістю. Антропологічна складова

реалізує освітню ідею залучення людини – проектувальника до активних відкриттів у мінливому соціумі, формує цілісне бачення світу, яке реалізовується через відчуття особистісної співпричетності і відповідальності. Екзистенційна складова освітнього проектування розкриває взаємозв'язок освіти та свободи, обґрунтовує акт здобуття свободи, що зумовлює зміну внутрішніх ідентифікаційних детермінант, перехід від одного екзистенційного стану до іншого, формує активну особистість, яка здатна до самостворення і самостановлення. Епістеміологічна складова моделі реалізує важливу освітню ціль щодо формування людини, що виступає не просто як елемент, який разом з іншими проектує картину світу, але й виступає як активний учасник усіх соціальних та природних процесів, "олюднюючи" науку та пізнання [13, с. 23]. Праксеологічна складова створює сприятливі умови для адаптації та успішної реалізації сучасної особистості у мінливому світі, а гносеологічна сторона філософської моделі освітнього проектування активізує емпіричні можливості людини, розвиває продуктивну уяву, спрямовуючи результати мисленнєвої діяльності на практичну діяльність. Отже, ми вважаємо, що проектна освіта – необхідний крок до зовсім іншої освітньої системи, зорієнтованої на задоволення потреб сучасності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрущенко В. Фундаментальні проблеми філософії освіти / В.Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 5-18.; 2. Горбунова Л. С. Постнекласичні практики мислення в контексті перехідності / Л. Горбунова // Філософія освіти. – 2011. – № 5. – С. 18-22.; 3. Громыко Ю. В. Проектное сознание / Ю. Громыко. – М. : Ин-т ученика Пайдея, 1998. – 551 с.; 4. Делёз, Ж. Анти-Эдип: Капитализм и шизофрения / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; пер. с франц. и послесл. Д. Кралечкина ; науч. ред В. Кузнецов. – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 672 с.; 5. Дьюи Д. Реконструкция в философии / Д. Дьюи. – М. : Логос,2001. – 168 с.; 6. Кримський С. Б. Проект і проектування в сучасній цивілізації / С. Б. Кримський // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати. Практико зорієнтований збірник. – К. : Департамент. – 2003. – Вип. 2 – С. 6-15.; 7. Крымский С. Б. Научное знание и принципы трансформации / С. Крымский. – К., 1974. – 256 с.; 8. Наговицын С. Г., Калиниченко А. Н. Проектирование образовательного пространства: проблемы и противоречия, пути решения / С. Наговицын, А. Калиниченко // Вопросы философии образования. – 2006. – Вып. 4. – С. 45-48.$ 9. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / Ж.-П.Сартр; [пер. с франц. Колядко В.И.]. – М. : Республика, 2000. – 639 с.$ 10. Сидоров И. Н. Философия действия в США: от Эмерсона

до Дьюи / И. Сидоров. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 145 с.$ 11. Юлина Н. С. Очерки по философии США. XX век / Н. Юлина. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 304 с.$ 12. Юлина Н. С. Философия Джона Дьюи и постмодернистский прагматизм Ричарда Рорти / Н. Юлина. – М. : Традиция, 1997. – С. 156-189.$ 13. Філософія освіти / за ред. В. Андрущенка, І. Предборської. – Київ, 2009. – 230 с.

УДК 37.015.3+159.922.73

Л. М. Гундерук,
кандидат психологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчання і виховання утворюють цілісне поняття освіти, яке є інтегральним педагогічним механізмом соціального розвитку індивіда. Саме через цей механізм суспільство реалізує прилучення його до здобутків власного виробництва, науки та культури з метою їх дальшого відтворювання й розвитку. Зважаючи на це, проблема морального виховання була і залишається надзвичайно важливою. Сьогодні це завдання в науковому плані конкретизується як вимога у розгалуженні досліджень щодо виявлення єдності навчання і виховання.

Єдність навчання і виховання базується на теоретичних поняттях "виховуюче і розвиваюче навчання". Зміст цих понять знімає протиставлення процесів навчання і виховання, яке ще іноді зустрічається у педагогічному процесі. Лише при їх єдності і взаємопроникненні складається психологічна основа всебічного розвитку особистості.

На сьогоднішній день достатньо наукових досліджень за конкретними питаннями психології особистості. Однак, залишається актуальним завдання, з одного боку, вивчати і перевіряти психологічні умови і механізми цілеспрямованого формування визначених якостей особистості, з іншого – уміти це здійснювати при комплексному підході до формування особистості.

Працюючи в цьому напрямку, психологи зустрічаються з труднощами при створенні адекватних методів, без яких не можна виділити власне дослідницькі аспекти психології виховання. Комплексний підхід до

виховання передбачає взаємозв'язок і взаємоперехід різних форм життєдіяльності особистості. Тому існують труднощі у прослідковуванні їх внутрішнього взаємозв'язку, коли елементи однієї діяльності стають компонентами іншої.

Метою даної статті є спроба психологічно осмислити виховні можливості пізнавальної діяльності.

Теоретичний аналіз буде здійснюватися у рамках діяльнісного підходу до навчання, закладеного у працях Л. С. Виготського, А. Р. Лурія, А. Н. Леонтьєва та на сучасних у цій галузі дослідженнях О. І. Власової, О. В. Киричука, В. П. Кащенка, А. М. Прихожан та інших психологів.

Поняття про психічне як присвоєння індивідом історично сформованих здібностей і способів поведінки в наш час ще не є вихідною категорією для багатьох досліджень в області вікової і педагогічної психології. Тому відбувається розділення педагогічного процесу на навчання і виховання, коли виявляються розрізненими основні характеристики діяльності: мораль та інтелект, почуття і теоретичне пізнання. Це добре розумів Л. С. Виготський, який писав: "Відрив інтелектуальної сторони нашої свідомості від афективної, вольової сторони являє собою одну із основних і докорінних помилок традиційної психології" [3].

Спроба формувати мислення у відриві від афективної, вольової, потребово-мотиваційної сторони психіки, як показано у роботах Л. С. Виготського, є свого роду абстракція, яка допускається лише на ранніх етапах розвитку психологічного пізнання і вимагає подальшого переборення. Це стосується і спроби описати потребово-мотиваційну сторону діяльності поза дослідженнями інтелектуальних операцій, що призводить до феноменологічної картини, або спонукає допускати "дорозумні", "досвідомі" форми людської активності (інстинкти і т. п.).

Джерела моралі, детермінанти людської поведінки кореняться у соціальній дійсності. Тут потрібно, насамперед, враховувати, що етична сфера являє собою визначений вид діяльності, яку повинен засвоїти індивід. Ця сфера, як особливе явище людської культури, виконує у суспільстві визначені функції і завдання. Об'єктивні особливості етичної сфери являють визначені вимоги до психологічних утворень, які лежать в основі етичної поведінки окремих людей і є ніби індивідуальним його механізмом.

Пізнавальна діяльність спрямована на засвоєння індивідом людської культури. Людська культура, по-іншому, соціальний досвід, – це система діяльностей, накопичена людством. Вона складається із декількох видів – виробничого, художнього, морального, правового. Засвоєння цих видів змісту і забезпечує можливість виконання індивідом усіх соціальних

функцій. Для рівноцінного засвоєння цих елементів культури, зокрема, для формування моральної і правової свідомості, особистість за допомогою навчальної діяльності включається у систему суспільних відносин, у колективну діяльність. Оскільки моральні цінності і соціальні норми лежать в основі лише колективної діяльності людей, в якій виділені самостійні дії, то важливо враховувати той факт, що виникнення у діяльності самостійних дій є прямим наслідком розвитку суспільних стосунків. В своїй ґенезі дія початково пов'язана із ставленням індивіда до інших людей, до учасників спільної діяльності.

Слабкий виховний вплив навчання іноді приховується в особливостях організації і функціонування навчальної діяльності. Вона частіше всього розглядається як інтелектуально-пізнавальна активність. Звідси і витікає зміст її мети – дати підростаючому поколінню необхідні для життя наукові знання і уміння. Навчальна діяльність штучно виокремлюється із системи інших видів діяльності і при цьому не враховуються її зв'язки з іншим видами діяльності. В результаті навчально-виховні можливості самої пізнавальної діяльності знижуються. Тому необхідно виходити із того, що навчальна діяльність – це момент цілісного життя людини в період її розвитку. Взаємозв'язок всіх сторін цього життя – закономірність розвитку людини, яка служить психологічною основою єдності і нерозривності її навчання і розвитку.

Здійснення виховних впливів вимагає урахування особливостей і характеру різних видів діяльності, в яких перебуває особистість. Психологічні закономірності підпорядкування і зміни окремих видів людської діяльності в процесі розвитку необхідно розглядати як основу успішного вирішення завдання щодо повноцінного формування особистості.

Особливим чином організована пізнавальна діяльність – основна умова цілеспрямованого формування особистості. Це стосується, насамперед, формування теоретичного мислення і світогляду, уміння навчатися, оволодіння здатністю вільно оперувати теоретичними знаннями, формування свідомості і особистості в цілому.

Навчальна діяльність – це особлива, розгорнута форма спілкування у системі "учитель – учень", у процесі якої засвоюється людська культура. Така організація провідного типу навчальної діяльності відкриває можливість цілеспрямованого впливу на особистість, на формування потребнісно-мотиваційної сфери і системи мотивів особистості. Саме при такому розгляді навчальної діяльності можна говорити про справжній її виховний вплив. Іншими словами, потрібно формувати життєдіяльність особистості, тобто здійснювати управління ієрархічною системою діяльності в кожний її

життєвий період.

Одним із серйозних недоліків навчального процесу є набування знань, які включаються ними в систему дій, яка задається у формі теоретичних знань. Але ж саме виховний вплив засвоєні знання набувають в зв'язку із здійсненням різних видів діяльності (саме їх дуже часто не вистачає). У цьому ракурсі знання входять у життя як органічна частина, а не як зовнішня умова в тісному взаємозв'язку з їх навчанням. Тому увага вчителя, викладача повинна бути спрямована на пошук тих видів навчальної роботи, які формують суспільно необхідні властивості особистості.

Навчання, набування знань виховують, цього не можна заперечувати. Але для того, щоб знання виховували, потрібно виховувати ставлення до самих знань. У цьому суть свідомого навчання [5].

В оволодінні навчальними предметами, як і у оволодінні будь-якими знаннями, надзвичайно важливо є те, яке місце займуть здобуті знання в людини. У навчальному процесі необхідно моделювати, створювати суспільні стосунки, в які б включалися учні, студенти. Адже особистість є суб'єктом всіх суспільних стосунків. Зрозуміло, що ці стосунки передбачають спільну кооперативну діяльність. Саме у ній, як вже було зазначено, можливо становлення у кожного із учасників ставлення безпосереднього предмету дії до мотиву діяльності, тобто утворення особистісного смислу.

Стосовно співробітництва і кооперації саме здійснюється обмін діяльністю [2]. Це – обмін між усіма учасниками навчального процесу. Хоча такий обмін складає необхідну умову здійснення будь-якої діяльності людини, це завдання у психології тільки починає вирішуватися. Проведені експериментальні дослідження дозволяють зробити висновок, що обмін діяльністю у розвинутій формі можливий лише при засвоєнні теоретичних понять. Оскільки емпірично узагальнені способи дій орієнтовані на властивості наявної ситуації дії, поза цією ситуацією вони позбавлені якого-небудь змісту і не можуть бути репрезентовані і відтворені.

При обміні емпірично узагальненими способами дії має місце скоріше асоціація діяльностей того, хто навчає і того, хто навчається, аніж їх кооперація. Однак, лише при умові кооперативної діяльності дії індивіда набувають нового змісту – спочатку об'єктивного, а потім суб'єктивного. Таким чином, емпіричний зміст накладає обмеження на обмін діяльністю.

Які ж форми суспільних стосунків у навчальному процесі? Це – різноманітні навчально-практичні ситуації, які повинні певним чином моделювати, відтворювати який-небудь момент майбутньої діяльності.

Отже, які ж основні особистісні якості формує навчальна діяльність?

1. Це, насамперед, соціальна зрілість, яка включає переборення соціальної інфантильності, потребу у віддачі себе суспільству, іншій людині. За яких умов це можливо? Якщо учень чи студент уявляє собі, у яку сферу суспільної практики він може активно включитися із отриманими знаннями, то це і мотивує учіння і у відомій мірі формує його соціальну зрілість. Така якість формується у згаданих вище навчально-практичних ситуаціях, які моделюють реальну продуктивну діяльність.

2. У навчальній діяльності виховуються такі особистісні якості, як відповідальність один перед одним, особистісна відповідальність кожного за свою ділянку спільної роботи. Ці якості важливі для участі у трудовій і суспільній діяльності. Вони успішно формуються у спільній діяльності, в якій також виховується готовність до взаємодопомоги. При співробітництві у спільній роботі формується уміння приймати ту чи іншу точку зору, свідомо оцінювати свою діяльність з точки зору іншого.

У процесі пізнавальної діяльності відбувається також засвоєння визначених правил поведінки, які теж виступають одним із компонентів у структурі моральності людини.

Таким чином, своїм змістом і формою організації навчання і виховує, тобто формує визначені властивості і риси особистості. Акцентуючи увагу на внутрішніх виховних засадах пізнавальної діяльності, потрібно брати до уваги те, що процес виховання поширюється на весь соціум – спілкування з батьками, іншими людьми тощо. Характер цих стосунків залежить від успішного чи неуспішного виконання навчальної діяльності.

Отже, навчання здійснює виховну функцію тільки тоді, коли формує здібності кожного як особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бруменская Г. В., Карабанова О. А., Лизерс А. Г. Возрастно-психологическое консультирование. – М., Просвещение, 1990. – 416 с.; 2. Власова О. І. Педагогічна психологія : Навч. посіб. – К. : Либідь, 2005. – С. 213-246.; 3. Выготский Л. С. Полное собрание сочинений : В 6-ти т. – М., Просвещение, 1980. – 584 с.; 4. Кащенко В. П. Педагогическая коррекция. – М., Просвещение, 1992. – 264 с.; 5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва, Просвещение, 1977. – 482 с.; 6. Фурман А. В. Модульно-розвивальне навчання. – К., 1998.; 7. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис. – М., Просвещение, 1981. – 278 с.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

УДК. 37.034:378

прот. Олександр Дацюк,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

ЯКИЙ КАЛЕНДАР АБО ЧИЯ ПАСХА ПРАВИЛЬНА?

"… у перший місяць,
у чотирнадцятий день місяця увечері
Пасха Господня…" (Лев. 23:5) [1].

"Тож очистіть стару закваску,
щоб вам новим тістом… бо
Пасха наша, Христос…" (1 Кор. 5:7) [1].

Цього року Католицька Церква римського обряду святкує Великдень 27 березня, набагато випереджуючи не тільки православних християн (1 травня), але і іудеїв (23 квітня). Чому так відбувається і чия Пасха "правильніша"? Розмірковуючи над цим питанням, ми одразу пригадуємо вислови "католицька Пасха" і "православна Пасха", чи є вони правомочні й припустимі? А також у чому полягає цей "конфлікт" календарів, кому потрібен календар – нам чи Богові? Такі питання спонукали до напису цієї статті, що створена на основі досліджень Юрія Рубана – кандидата богослов'я, кандидата історичних наук, вченого еортолога (святознавця).

Отже, у догматичному аспекті вище приведені вислови – "православна Пасха", "католицька Пасха" не є вірними, оскільки йдеться про одне й те ж саме свято Воскресіння Христового (на відміну від єврейської Пасхи).

Як про це писав церковний історик В. Болотов, справжня дата Воскресіння Ісуса Христа "залишилась і, ймовірно, назавжди залишиться для історії невідомою"), а ми прославляємо спасительний День Господній як головний догмат християнської віри. Тому календарна дата не має зобов'язувального догматичного характеру (це "перехідне" свято). Однак до таких висловів ліуди звикли, оскільки вони вказують не на зміст – він у нас спільний, а на дати святкування у різних Церквах, які найчастіше не збігаються. Тому ми тут маємо справу з мовним спрощенням [6].

Оскільки основна частина вірних різних конфесій мало замислюється над механізмом вирахування дати Пасхи, слід зупинитися на непростих календарно-астрономічних правилах, що стосуються визначення дати Пасхи християнської та іудейської. Це великі та мало зрозумілі на перший погляд

таблиці, які можна легко знайти в інтернеті.

Проте, насамперед тут треба констатувати факт, що перше століття християнської історії не залишило ніяких свідчень про існування річного свята Воскресіння Христового. Відомо тільки про щонедільні особливі дні: п'ятницю – день посту і скорботи, і День Господній (недільний) – день радості й веселощів. Ці відзначення були урочистішими навесні, коли вони умовно збігалися з історичними днями Смерті й Воскресіння Господа. У II столітті вшанування цих подій сконцентрувалось у два свята, які дістали спільну назву "Пасхи": "Пасха Хресна" (Страсті) й "Пасха Воскресна" (Воскресіння Господа). Тоді ж почалися суперечки про день святкування щорічної Пасхи. Найважливіша з них, у 190–192 роках, відбулася між Віктором, єпископом Рима, та Полікратом, єпископом Ефеса. Полікрат твердо наполягав на місцевих звичаях – починати святкувати Пасху в день, коли єврейський народ "відкладав квашений хліб", тобто християнська Пасха звершувалася в ніч із 14 на 15 нісана, хоч би 15 нісана й припадало не на неділю (!). При цьому Полікрат посилався на передання, отримане від апостолів Іоана Богослова і Филипа, які довго жили в Ефесі. Прихильників цього ассирійського обряду саме тому стали називати *quartadecimani*, "чотирнадцятниками". Як справедливо відзначає проф. Болотов, "Пасха Малоазійських Церков не була новозавітним святом у прямому сенсі цього слова – за самим установленням; це була християнізована старозавітна Пасха" [2, с. 428-451]. На Сході були такі сильні старозавітні традиції, причому не тільки в середовищі християн, навернених з іудаїзму і боротьба з ними тривала не один десяток років.

І навпаки, продовжує історик, на Заході, "де церковне життя розвивалося без залежності від іудейських традицій", вважали за правильне святкувати Воскресіння Христове саме у той день тижня, який і був призначений для цього спомину, тобто День Господній – неділю, вибираючи неділю після весняного (пасхального) повного місяця. Для нас це виглядає єдино можливим, але тоді все було набагато складніше [2, с. 428-451].

Ця суперечка була вирішена наступним чином: папа Віктор справедливо розсердився й погрозив малоазійським єпископам відлученням, але за них заступився Іриней Ліонський. Він був грек і знав настрої східних християн. Іриней писав до папи, що його Церква, як і більшість Церков, поділяє римську практику, але він просить не порушувати церковного миру. Папа погодився, і мир було відновлено, однак малоазійці залишилися при своїх традиціях. Це було мудре рішення: здоровий глузд поступово переміг, і коли у IV столітті християни стали легітимними й почалося обговорення принципів пасхалії на вселенському рівні, то з'ясувалося, що майже всі

святкують Пасху в неділю. Вперті ж "чотирнадцятники" виродилися в нечисленну секту, яка існувала ще у V столітті. Після І Вселенського Собору (325 р.) усі Церкви стали святкувати Пасху в неділю, однак повної єдності в датах між Сходом і Заходом так і не вдалося досягти [4, с. 38].

Як відомо, у популярній літературі посилаються на постанови І Вселенського собору, які поклали край спорам і раз та назавжди установили строки святкування Пасхи. Але, за думкою Ю. Рубана, все було не зовсім так. "Нікейський Собор 325 року справді розглядав питання щодо відзначення Пасхи, – пише вчений, – але текст оригіналу щодо визначення з питань Пасхи до нас не дійшов" [6]. На думку проф. Василія Болотова, "жодних твердих постанов видано не було… Найбільше, що вони (отці Собору) могли зробити, – це постанова незаписана, неоформлена, яка мала характер товариської угоди; рішення про те, що святкувати Великдень потрібно відповідно до звичаю, який установився в Олександрійській Церкві" [2, с. 48] (оскільки тамтешня астрономічна й богословська школи домінували в античному світі). Але Собор заклав принципові основи християнської пасхалії, яка звільнялася від іудейського впливу, і вони стали непорушними.

Ще наприкінці XIX століття було встановлено, що Нікейський Собор мав справу не з "чотирнадцятниками", а з так званими "протопасхітами", які святкували Пасху в неділю (!). Отці Собору суворо дорікають їм не за те, що вони інколи відзначали Пасху в один день із іудеями – це періодично бувало і в східній традиції, – а за те, що вони допускали звершення Пасхи раніше за рівнодення (як це було в ті самі роки і в іудеїв), тобто залежали від іудейської пасхалії. Саме у світлі цього можна зрозуміти сенс соборної настанови не святкувати Великодня "разом із іудеями" [4, с. 38-40].

Ось що пише по даній темі професор Дмитро Огіцький: "Що могли мати на увазі ці правила, забороняючи християнам святкувати Пасху разом із іудеями? Випадковий збіг на один день християнського та іудейського свят? Якщо так, то, питається, чому такий збіг неприпустимий? Чи тому, що християнська Пасха осквернилась би через збіжність із іудейською? (…) Але відомо, що Церкви, які прийняли Нікейське визначення за правило, анітрохи не утруднялися випадками таких збігів і святкували Пасху в один день із іудеями… і після Нікейського Собору – в 328, 343, 347, 370, 394 роках та у пізніші часи". Востаннє це було 783 року. Більше того, "в канонах ніде немає заборони святкувати християнську Пасху раніше за іудейську". Далі він справедливо іронізує: "Постає ще й таке питання: в якому становищі (…) опинились би християни, якби, скажімо, зараз іудеї змінили свою пасхалію і наблизили своє датування Пасхи до нашого – чи довелося б нам тоді "втікати" від них зі своїми датами й перебудовувати пасхалію?" Абсурд! Із

цього випливає: “У світі фактів, які стосуються історії пасхальних суперечок у Нікейські часи, відповідь на все це може бути тільки одна: Нікейські отці відкинули будь-яку залежність термінів християнського Великодня від термінів іудейської Пасхи”. Саме такий сенс має заборона святкувати Пасху разом із іудеями. Тому нав’язана пізніше візантійськими каноністами Зонарою, Вальсамоном (XII ст.) і Властарем (XIV ст.) залежність термінів християнської Пасхи від іудейської абсолютно неправомірна. Думка (яка стала для неосвічених у цьому питанні християн ледве не догмою!), нібито, “згідно з канонами, християнська Пасха завжди має слідувати після іудейської, принципово помилкова” [6].

Отже, справа полягає у тім, що незбіжність недільних пасхальних дат – питання не догматики, а традицій Помісних Церков. Про головний результат навколо-пасхальних суперечок влучно пише прот. Ліверій Воронов: “Законодавче закріплення переконаності, що Пасху слід святкувати після весняного рівнодення, треба розглядати… як показник того, що християнська свідомість у пасхальному питанні повністю самовизначилася, “з честю поховавши синагогу”, за висловом блаж. Августина, – вплив звичаїв якої Церква зносила довго й терпеливо, аби не непокоїти слабке сумління деяких чад своїх. Було зроблено рішучий крок, після якого вже не може бути повернення до практики, що віджила своє, визначати Пасху, підлаштовуючись під поняття іудеїв або ставлячи себе у залежність від їхніх звичаїв або пасхалії” [3, с. 170-203].

Римська Церква деякий час зберігала свою пасхалію (до якої і на Нікейському Соборі поставилися з повагою, тим більше що саме Рим, як ми пам’ятаємо, ще в II столітті рішуче захищав християнський принцип святкування Пасхи тільки у день недільний), тому пасхальні дати на Сході й Заході не завжди збігалися. Але це ніяк не порушувало єдності Вселенської Церкви.

Та все ж був період, коли вся Церковна повнота святкувала Пасху в один день. Як пише прот. Ліверій, “з часів Карла Великого (поч. XI ст.) і до понтифікату папи Григорія XIII (до 1582 р.) вся християнська Церква повсіуди приймала александрійську пасхалію і звершувала святкування Пасхи, у відповідності до бажання отців Нікейського Собору, повсіуди в один і той самий день” [3, с. 170-203].

Так тривало до календарної реформи, яка, об’єктивно кажучи, була потрібна, і якби східні християни прийняли цю історично повністю доцільну реформу, то пасхальна єдність би збереглася й дотепер. Завданням реформи було повернути весняне рівнодення, цю найважливішу астрономічну точку відліку, на час, коли складалися правила розрахунку дати Великодня.

"Через відставання юліанського календаря від астрономічного часу всі дати з IV і до кінця XVI століття пересунулися вперед на 10 днів (а умовні, "пасхальні" повномісяччя відбувалися на 3-4 дні пізніше за астрономічні). Весняне рівнодення (істинне) припадало уже не на 21-ше, а на 11-те березня за юліанським календарем. Тому, якщо *перший* весняний повний місяць наставав з 11 по 21 березня, то за церковними правилами *пасхальним* це новомісяччя не вважалося, і Великдень доводилося святкувати на більше ніж 30 днів пізніше (місячний місяць – 29 або 30 днів + дні до першої неділі), тобто вже після *другого* новомісяччя. А це – порушення своїх же правил!" [6].

Заради виправлення цього ненормального становища й було проведено реформу юліанського календаря, в основі якої лежав проект італійського лікаря й астронома Луїджі Ліліо. У буллі *Inter gravissimas* ("Серед найважливіших…") від 24 лютого 1582 року папа Григорій XIII підкреслював, що робиться це, "аби повернути весняне рівнодення на його попереднє місце, яке отці Нікейського Собору встановили на 12-й день перед квітневими календами" (=21 березня) [6]. Це означало логічне повернення до вихідних календарних точок розрахунку, які мають бути непорушними в будь-якій системі вимірювання, і григоріанський календар із достатньою точністю став фіксувати істинний час. (Тобто людство, простіше кажучи, "підвело годинник, який почав відставати") А щоби помилка в подальшому не повторювалася, було уточнено систему високосних років, а також приведено у відповідність до фаз Місця 19-річний місячний цикл та визначено правила його регулярного (в кожному столітті) виправлення.

Для порівняння відзначимо, що юліанський календар відстає "від природи" на одну добу всього за 128 років, а в григоріанському помилка в одну добу накопичується аж раз на 3300 років (!), що не має практичного значення за сучасних способів проміжної корекції тривалості року. Це – наочне свідчення безглуздості ревнителів юліанського, (до речі "язичницького") календаря та їхнього прагнення "канонізувати" його, проголосивши "православним", тобто "вічним і непогрішимим". Отже, питання з наукової площини перейшло у царину ідеологічну, що черевате надмірним спрощенням та необ'єктивністю.

До речі, сам Юлій Цезар, який з обов'язку посади виконував служіння верховного жерця та був залічений до сонму язичницьких богів, напевно би посміявся над своїми простодушними поклонниками, дізнавшись, що його "язичницький" календар став для них не просто "християнським", але й "сугубо православним", єдино правильним та майже "канонізованим". Такого апофеозу в історії цей імператор-язичник явно не очікував.

Як розумна людина, він усвідомлював, що його система вимірювання, будована на даних олександрійських астрономів, у майбутньому може бути реформована і приведена у відповідність із вимогами часу. Вдосконалення вимірювальних приладів (а календар – не догма, а "інструмент для вимірювання часу") – реальність, яка не вимагає доказів [6].

Стосовно сучасності, то для пасхальних розрахунків на Заході використовується григоріанська пасхалія, на Сході – олександрійська. Обидві вони засновані на принципі, згідно з яким Пасха має звершуватися у перший недільний день після першого повного місяця, яке настає після весняного рівнодення. А часта розбіжність дат "православної" та "католицької" Пасхи викликана, по-перше, відмінностями у датах "церковних" пасхальних повних місяців, які давно вже не відповідають реальним астрономічним явищам (ці таблиці були складені ще у IV–VI століттях, але східні пасхалісти їх ще й досі використовують). По-друге, різницею між сонячними календарями (у XX–XXI століттях юліанський календар відстає від григоріанського вже на 13 днів), через що не збігається й дата найважливішої "точки відліку" – весняного рівнодення, яке отці Нікейського Собору закріпили за 21-м березня. (Звісно, малося на увазі, що числове значення та його астрономічний прообраз залишатимуться незмінними! Цього не сталося, тому і знадобилась календарна реформа, про що ми вже говорили). З огляду на це п'ять разів протягом 19-річного циклу православна Пасха – за юліанським календарем і олександрійською пасхалією – святкується зараз не після першого, а після другого весняного повного місяця, і це – найбільш очевидна невідповідність реальності древнім правилам.

Отже, цього 2016 року перша неділя після астрономічного рівнодення (21 березня) і першого весняного повного місяця (23 березня, середа) припадає саме на 27 березня. Це і є *законний день* католицького Великодня за григоріанським стилем, і він відповідає всім нормам загальноприйнятої давньої пасхалії. Отці Нікейського Собору могли би це підтвердити. Але за "відсталим" юліанським календарем цей день датується 14-м березня і не може бути пасхальним, оскільки фіктивне юліанське рівнодення, яке відстає від реального на 13 днів, припадає тільки на 3 квітня. Тому православні святкуватимуть Великдень уже після другого весняного повного місяця. Так відбувається у кожен 5-й, 8-й, 11-й і 19-й роки 19-річного циклу. Тим самим, справедливо відзначає фахівець з історії календаря І. Клімішин, "Православна Церква порушує ті ж самі постанови, за виконання яких все ще продовжує боротися" [6].

Загалом, "католицька Пасха" у 45% випадків святкується за тиждень до "православної", у 30% випадків збігається, у 5% різниця становить

4 тижні, і в 20% – 5 тижнів. Різниці у 2 або 3 тижні не буває. Треба ще раз повторити, що догматичного значення дати Пасхи не має. Але, в будь-якому разі, незрозуміло, чому треба порушувати принципи пасхалії, засновані отцями Давньої Церкви на реальних астрономічних станах, а не на фіктивних пересувних юліанських датах, які "пливуть" зі століття у століття дедалі більше [6].

Отже, ми знаємо, що Пасха від початку є рухомим святом. На Сході (у Малій Азії), де були сильні старозавітні традиції, давні християни досить довго святкували свою Пасху разом із іудеями в ніч 14/15 нісана, ігноруючи недільний день. Рим, зі свого боку, від початку пов'язав свою Пасху з Днем Господнім – неділею, чим заклав підстави власне християнської пасхалії. Григоріанська реформа календаря означала логічне повернення до *вихідних* астрономічних точок, на які орієнтувалися отці Церкви IV століття. Тому дати "католицької" Пасхи повністю відповідають споконвічним нормам, що були визначені Нікейським на іншими Соборами.

Дата "православної" Пасхи на сьогодні періодично пов'язується з *другим* весняним повним місяцем, що суперечить соборним постановам IV століття. Друге порушення пов'язане з залежністю "православної" Пасхи від дати іудейського Песаха, що було безумовно засуджене (на рівні анафем) отцями Нікейського та подальших Соборів. Так, цього року друга повня, від якої змушена виходити православна пасхалія (так само, як і іудейська), настає 22 квітня, а перша неділя після неї – 24 квітня. Це і є умовно-законний день святкування Великодня, згідно із відносною хронологією, нехай і з запізненням на місяць. Однак Пасха переноситься у них на наступну неділю (1 травня), імовірно – щоб іудейська Пасха, включно з "днями опрісноків" 23-30 квітня, "не осквернила" православну Світлу седмицю… дивна логіка.

Отже, за словами Ю. Рубана, дуже багато людей не може (або й не бажає) самостійно осмислювати факти та реалії в історичному аспекті, а читати серйозні наукові праці без спеціальної освіти не вийде. Охочих тлумачити щось у хронології нині чимало, і з жалем доводиться констатувати, що календарна тема зі сфери науково-астрономічної пересунулася у сферу міфологічно-ідеологічну.

Сьогодні є наявним катастрофічний розрив між академічною наукою і т. з. "кухонним богослов'ям" …, а звичайній людині хочеться опертися на чийсь непорушний авторитет, засвоїти доступні її розуму міфи й відчувати, що у неї є вся правда, водночас відмовляючи іншим у праві на існування.

Отже, цікавих і важливих питань в історії багато. Для їх правильного з'ясування (нехай і не розв'язання) треба почати з віковічного питання "субота для людини чи людина для суботи?" (Мк. 2: 27) [1], а за цим

питанням слідує наступне: календар для людини чи людина для календаря? – і багато подібних… [5, с. 87-99].

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Святе Письмо Ветхого і Нового завіту. – К., УБО, 1988.; 2. Болотов В. В. Лекции по истории Древней Церкви / В. В. Болотов. – М., 1994. – Т. II. – С. 428-451.; 3. Воронов Л. Календарная проблема. Её изучение в свете решения Первого Вселенского Собора о пасхалии и изыскание пути к сотрудничеству между Церквами в этом вопросе / Л. Воронов // Богословские труды. – М., 1971. – Сб. 7. – С. 170-203.; 4. Рубан Ю. Пасха. Светлое Христово Воскресение: история, богослужение, традиции / Ю. Рубан ; [Науч. ред. архим. Ианнуарий (Ивлиев)]. – Изд. 3-е, испр. и доп. – СПб. : Коло, 2014.; 5. Рубан Ю. Календарь для человека или человек для календаря? Когда мы празднуем Рождество Христово // Рубан Ю. От Рождества до Сретения. Праздники рождественского цикла ; [Научный ред. проф. архим. Ианнуарий (Ивлиев)]. – СПб. : Коло, 2015. С. 87-99.; 6. Портал credo-ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.credo-ua.org/2016/03/154971.

М. І. Добрянський,
старший викладач
(м. Хмельницький)

НАЦІОНАЛЬНО–ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

“Виховувати людину –
означає визначити долю нації”
(Схиархимандрид Іоанн)

Будь-яка держава потребує відданих їй громадян, для яких патріотизм є особистою моральною потребою. Як правило, ця чеснота не успадковується генетично, вона формується внаслідок виховання. Патріотизм – це той чинник, який об’єднує населення країни в одну націю, він є запорукою стабільності й розвитку самої держави.

Як виховують патріотів за кордоном та в Україні? Усі поляки, як один, з гордістю промовляють: “Jestem Polakiem”. Польська держава дбає про патріотичне виховання своїх громадян ще з дошкільного віку. А кілька років тому польське Міністерство культури запустило в Інтернет для 4–5-річних дітей освітній веб-сайт, який допомагає юним полякам засвоїти стандарти

рідної культури. Майже половина американських родин прикрашають свій будинок національним прапором. Любити рідну країну в США привчають з пелюшок, і в цьому ключі працює все суспільство – родина, школа, виші. Державні символи пропагують американські ЗМІ та кіно, у країні діють численні скаутські та молодіжні патріотичні організації. Є в Америці й День патріота [1].

У Японії Закон про освіту зобов'язує вчителя самому бути патріотом і прищеплювати учням молодших класів почуття патріотизму і національної гідності, а виховання любові до своєї країни названо головною метою навчання в школі. Японці настільки патріоти, що демонструють свій патріотизм не лише офіційно, а й у будь-якій товариській компанії.

Подібні приклади є в усіх провідних країнах світу. "Обов'язок патріота – захищати свою країну від її уряду" [2], – стверджував американський філософ Томас Пейн. Навряд чи державна виховна програма буде культивувати саме цю форму патріотизму. В Україні вирішили серйозно зайнятися вихованням патріотизму. Чого можуть навчити ідеологи на зарплаті?

Концепція національно-патріотичного виховання (наказ № 641 від 16.06.15 р.) [3], викладена на сайті Міністерства освіти і науки України, скажемо прямо, інноваціями не дуже багата. Ось витяг з розділу, присвяченого планам в частині інформаційного забезпечення процесу: "Організація у телевізійних та радіопрограмах, інтернет-ресурсах та друкованій пресі постійно діючих рубрик, що популяризують українську історію, боротьбу українського народу за незалежність, мову і культуру...". Цікаво, як ЗМІ будуть розміщувати ці матеріали – добровільно примусово, на правах реклами? А ось ще одна цитата з концепції: "Запобігання пропаганди в ЗМІ культу насильства, жорстокості і бездуховності, поширення порнографії та інших матеріалів, які суперечать загальнолюдським і національним духовним цінностям..." [4]. Комісія з питань захисту суспільної моралі повертається, тільки з новим патріотичним обличчям?

А якщо хочете більше конкретики щодо патріотичної роботи комісії, то ось витяг з плану заходів, викладений на тому ж сайті: "Створити студентські об'єднання за художніми вподобаннями – вишивка, пісенна творчість, кулінарія, гончарне мистецтво..." [5]. Невже це те, чим студентів можна відвернути від смартфонів і залучити до патріотичного руху? Навіть якщо припустити, що всі ці цитати вирвані з контексту, уявити контекст не так вже й складно.

На цю тему відмінно висловився відомий художник Олександр Ройтбурд на своїй сторінці у Facebook: "Незважаючи на відсутність у

шкільній програмі курсу любові до батьківщини, життя показало, що з цим у основної маси нашого населення все ніби як "ок". Однак після створення комісії з патріотичного виховання з'явиться шанс виробити в населення стійку відразу до вищезазначеного виховання"[6].

Патріотизм – справа добровільна, а передумови його виникнення – процес дуже інтимний. Так нехай вже краще вихованням патріотизму займаються ті, у кого це непогано виходить, – родина, друзі та вулиця, а не ідеологи на зарплаті.

Організація такого виховання на державному рівні – питання вельми нелегке, адже, зважаючи на історію схожого явища, воно мало місце зазвичай у країнах із тоталітарним режимом. Тому організація освіти державою, ситуація, коли виховання молоді під свою протекцію бере держава, зазвичай викликає упередження. І це не дивно. Згадаймо бодай історію XX століття. Обидва головні противники у Другій світовій – Третій Рейх та СРСР приділяли неабияку увагу цьому питанню. Тобто перед політиками, що займаються складенням плану "Як виховати патріотичну молодь" постає філософська дилема: виховувати особистостей (якими буде важко управляти у майбутньому та які з часом і самі можуть зайняти керівні посади) чи "осіб із колективним мисленням" (якими, логічно, і управляти легше і на владні посади вони, скоріш за все, не зазіхатимуть). Ось тут і виявиться: якими принципами керуватимуться так звані "вихователі" – патріотичністю і бажанням гарного майбутнього для країни чи непатріотичністю і зажерливістю владою. Якщо вони бажають кращого майбутнього для своєї країни, то, звісно, виховуватимуть особистостей. Якщо ж їм не хочеться, аби у майбутньому у них з'явилися конкуренти, вони виховуватимуть як вже зазначалось вище,"осіб із колективним мисленням". В Україні все ще є багато людей, які досі знаходяться під впливом Радянського Союзу.

Одна з основних проблем сучасної України – це ігнорування близького і далекого історичного досвіду. Багато історій повторюються. Якби люди, що приймали важкі рішення, знали принаймні історію останніх 10–15 років, то Крим ми могли б не втратити. Держава не займалась своїми людьми на Донбасі, фактично здавши його "в лізинг" одній структурі. На глибокому рівні відчуття держави як такої там було розмите. Саме тому так легко і ефективно там відбулась інфільтрація "руського міра".

У Отто фон Бісмарка є фраза: "Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священики" [7]. Так от, саме відсутність патріотичного виховання, відчуття держави як батьківщини, структури, яка захищає, стала на сході України ключовою проблемою.

Війна на Донбасі не в останню чергу сталася через те, що всі роки

незалежності у його школах не здійснювалось національно-патріотичне виховання. Навпаки, місцева влада виділяла чималі кошти на виховання містечкового, регіонального патріотизму, який був антагоністичний до українського. Так, Луганська облрада спрямувала 10 мільйонів 570 тисяч гривень на втілення програми "Патріот Луганщини", розрахованої на 2011–2014 рр. У цій програмі – лише традиційні для Донбасу теми з консервації совка: "Молодая гвардія", "великая Победа", російсько-українська дружба, "Зарница", автор "Подмосковных вечеров" Михайло Матусовський тощо. І повна відсутність загальноукраїнських цінностей.

І війна на Донбасі нічого тут не змінила. Так, на круглому столі "Патріотичне виховання учнів в умовах українських реалій", який проводив Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти в рамках міжнародної виставки "Сучасні заклади освіти – 2015" (Київ), патріотів на Луганщині й надалі виховують російською мовою, прищеплюють дітям виключно любов до "малої батьківщини". Знову та сама "Молодая гвардія", рекорд Стаханова, екскурсії до меморіальних комплексів на честь боїв часів вітчизняної війни – Міус – фронт і Савур – могилу, зустрічі з її ветеранами, пошукова робота. Доповідачі цього круглого столу жодним словом не обмовилися про необхідність краєзнавчої роботи в школах області з дослідження численних стародавніх поселень запорізьких козаків і селян на теренах Луганщини, історії чумацтва, Голодомору. Результати такого ось "патріотичного виховання" сьогодні відомі в Україні всім, адже останній рік переконав нас у тому, що саме луганська освіта часів незалежності "виховала" тисячі затятих терористів-сепаратистів [8].

До сьогодні чи не в кожній школі Київщини проходять уроки вшанування "воїнів-інтернаціоналістів", "афганців", а в одній зі шкіл завуч із гордістю розповіла про недавнє проведення виховної години, гостем якої був ветеран війни в Чехословаччині. Як бачимо, педагогічне керівництво досі вважає героями радянських окупантів, які, встановлюючи танками лояльні до СРСР політичні режими, впродовж 1979–1989 років в Афганістані знищили 1,5 мільйони або 10% тодішнього населення країни (жінок, дітей та старих), а в серпні-вересні 1968 року вбили 108 і поранили понад 500 мирних мешканців Праги.

Правознавець – міжнародник Володимир Василенко радить елітам, які прагнуть зробити Україну успішною, брати за приклад досвід успішних держав світу, які головним знаряддям своєї внутрішньої та зовнішньої політики мають "націоцентризм". Учений стверджує, що без побудови Української "духовної стіни", фундаментом якої має стати системна україноцентрична політика, нам не зберегти свою державу.

Що ж робити? Таке ось ідеологічне розмаїття навіть у воюючій Україні, погодьтеся, не залишає нам великих сподівань на перемогу. Якби такими ж, як ми, ідеологічно розпорошеними були поляки у 1920 році і фіни в 1939-му, то, не було б тоді жодних див, відповідно, над Віслою та в Карелії.

Про те, що у всіх українців мають бути одні й ті самі герої та вороги. Але цього замало. Як замало і люстрації разом із декомунізацією, нещодавно прийнятими Верховною Радою.

Це свідчить про те, що без обов'язкової для всіх української мови ми ніколи не збудуємо ту омріяну сьогодні нашою патріотичною інтелігенцією українську Україну. Без розуміння цього нашими керівниками проблеми з державотворенням у нас не скінчаться ніколи. Більш продумана державна політика у сфері державної мови ймовірно стала б фактором, який запобіг би війні. Адже факт залишається фактом – у східних регіонах України рівень знання української доволі низький. А теоретичне підґрунтя будь-якої фобії полягає у тому, що всього, чого ми не знаємо – ми боїмося, все, чого боїмось – ненавидимо. Ненависть до мови певної держави не може не супроводжувати ненависть до самої держави.

Ось що сказав із цього приводу класик світової філософської думки, людина з найвищим IQ у новітній історії людства англієць Джон Стюарт Міль: "Серед людей, яким бракує почуття солідарності, особливо якщо вони читають та розмовляють різними мовами, не може існувати і спільна громадська думка, необхідна для діяльності представницького врядування. Впливи, які формують громадську думку, а отже, визначають прийняття політичних рішень, будуть різними в різних частинах країни. В одній частині будуть довіряти зовсім іншій категорії лідерів, ніж в іншій" [9].

Що й казати, написано ще в XIX сторіччі нібито про наш сучасний зрусифікований схід, який з упертістю, гідною кращого застосування, обирає до Верховної Ради майже виключно рафінованих україножобів – симоненок, єфремових, ківалових, царьових, колесніченок тощо.

Так, "зрусифікований", бо до Голодомору той схід був майже всуціль україномовним. Тобто його українізація буде нічим іншим, як відновленням історичної справедливості. Без цього кожні наступні президентські та парламентські вибори, як і раніше, будуть ставити Україну на ту її одвічну гамлетівську межу – бути чи не бути їй державою.

Якщо повернутися до обговорюваної теми освіти, варто відзначити, що незайвим було б і впровадження у вишах країни такого предмету, як міжнародні відносини, особливо це стосується шкіл журналістики.

Важливе значення має необхідність знання українцями англійської

мови, як мови міжнародного спілкування. Президент Порошенко 2016-й рік оголосив роком англійської мови. Тому політики, зокрема політики, які представляють Міністерство освіти, неабияк мають бути зацікавлені у вивченні студентами міжнародних мов, таких, як англійська, французька, німецька, і, що теж вельми важливо, арабська. Продовжуючи тему знання мов, першочергову увагу треба приділити вивченню української мови як державної.

Як підсумок, мабуть, варто зазначити, що обдумана державна політика у вищевказаних сферах, таких, як мовна (підняття рівня знання як державної, так і міжнародних мов), геополітична (введення у навчальних закладах курсів з міжнародних відносин та дисциплін, що дають геополітичні знання) та індивідуалістично-колективістська (виховання таких індивідів, які, хоча й ставлять у пріоритет колективні інтереси, все ж не втрачають своєї індивідуальності) буде найбільш ефективною лише за умови комплексних (мовно-геополітично-колективно-індивідуальних) реформ. Одним із майбутніх планів освітнього проекту могла б стати співпраця із західними медіа з метою висвітлення об'єктивної точки зору про україно-російську війну. [10]

Список використаних джерел та літератури:

1. Магрицька І. Без патріотичного виховання не здобудемо перемогу. // Портал radiosvoboda [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/26961747.html.; 2. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право. Портал: http://westudents.com.ua/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://westudents.com.ua/; 3. Наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» // Портал mon.gov.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068-; 3. Там само.; 4. Там само.; 6. Портал facebook [Електронний ресурс]. – Профіль Ройтбурда О.О. Режим доступу: https://www.facebook.com/profile.php?id=100010891548220 &ref=ts&fref=ts; 7. Назва з екрану. // Портал: Народний оглядач [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aphorism.org.ua/subrazd.php?rid=4&sid=299; 8. Патріотизм без ідеї. Назва з екрану. // Портал: Україна молода. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.umoloda.kiev.ua/print/84/45/92943/; 9. Магрицька І. Джон Стюарт Мілль: Серед людей, що розмовляють різними мовами, не може існувати

спільна громадська думка // Портал: Народний оглядач [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ar25.org/article/dzhon-styuart-mill-sered-lyudey-shcho-rozmovlyayut-riznymy-movamy-ne-mozhe-isnuvaty-spilna; 10. Про індивідуальну колективність та вплив на неї української освіти. Назва з екрану. // Портал korupciya.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// http://korupciya.com/про-індивідуальну-колективність.html.

Л. С. Драпак,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
О. П. Новосад,
старший викладач
(м. Хмельницький)

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ

У статті розглянуто питання про реалізацію компетентнісного підходу до навчання на заняттях з математики. Показано, що якісна підготовка учнів, студентів коледжів передбачає озброєння їх математичними методами пізнання реальної дійсності. Досліджено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій, прикладних і практичних задач, методу проектів під час вивчення математики, інтерактивних технологій є важливим аспектом свідомого сприйняття навчального матеріалу учнями та студентами. Показано, що ці методи викликають активізацію розумової діяльності, сприяють виникненню особистих мотивів навчання, розвивають інтерес і допитливість, реалізують основний принцип особистісно-орієнтованого підходу в освіті – принцип діяльності і тим самим забезпечують компетентнісний підхід до навчання на заняттях з математики.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, математична модель, прикладний, метод проектів, інтерактивні технології*

Постановка проблеми. Основною метою освітньої галузі “Математика”, як визначено в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [1], є “формування в учнів математичної компетентності на рівні, достатньому для забезпечення життєдіяльності в сучасному світі, успішного оволодіння знаннями з інших освітніх галузей у процесі шкільного навчання, забезпечення інтелектуального розвитку учнів, розвитку їх уваги, пам’яті, логіки, культури мислення та інтуїції”. Реалізація

зазначеної мети обов'язково передбачає перехід від традиційної (знаннєво орієнтованої) до компетентнісної моделі навчання математики. В пропонованій статті розглядаються деякі шляхи і засоби організації навчання математики на засадах компетентнісного підходу.

На сучасному етапі розвитку суспільства, на шляху інтеграції України до Європейського простору, при переході до ринкової економіки, що характеризується стрімким зростанням обсягу наукової інформації і високоінтелектуальними технологіями суспільного виробництва, демократичне суспільство вимагає від школи, вищих навчальних закладів значних змін [3, ч. ІІ, теми 8-11; 6].

Суспільству необхідна людина, яка здатна до активного творчого оволодіння знаннями; вміннями застосовувати ці знання на практиці. Знання повинні бути гнучкими і учень повинен вміти мобілізувати їх в реальній життєвій ситуації, швидко адаптуватися до нестандартних ситуацій. Крім того, щоб знайти своє місце в житті, бути успішним, активно засвоїти свої життєві і соціальні ролі, сучасний випускник повинен вміти працювати в команді, бути налаштованим вчитися, тобто поповнювати свої знання упродовж свого життя, бути комунікабельним та вмотивованим на успіх.

Хочеться зупинитися на проблемах шкільної освіти, так як саме вона формує особистість, майбутнього професіонала. Очевидно, що освіта вже зараз повинна давати людині не тільки суму базових знань, не тільки набір корисних і необхідних навичок, але і вміння самостійно здобувати потрібну інформацію, застосовувати на практиці нові знання, аналізувати їх, приймати виважені рішення. Це, у свою чергу, вимагає істотних змін як у цілому в системі освіти, так і в оновленні сучасного змісту освіти, перегляді існуючих підходів до її організації, що дало б змогу підготувати життєво компетентну особистість, здатну та готову самостійно, свідомо і творчо досягати життєвого успіху.

У зв'язку з цим в Україні йде пошук забезпечення якості і конкурентоспроможності освіти. Змінюється мета сучасної школи: формування знань і вмінь уступає місце формуванню компетентностей. І саме формування в учнів необхідних компетентностей повинно подолати прірву між освітою і вимогами сучасного життя. Нова українська школа має ефективно допомогти учневі розкрити, розвинути особистісний потенціал та сформувати стійкі компетентності, які необхідні при досягненні його життєвого успіху. Вона повинна готувати їх до повноцінного життя. Особистість, у якої в сучасній школі сформовані всі життєві компетентності, зможе успішно самореалізуватися в соціумі як свідомий громадянин, відповідальний сім'янин, висококомпетентний професіонал та матиме

здатність захищати свої життєві цінності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Є багато досліджень та публікацій з даної проблеми [1; 2; 4; 5, с. 8; 8]. Педагогами-практиками запропоновано формулу компетентності, що спрямована на досягнення конкретного результату під час компетентнісно орієнтованого підходу до навчання: КОМПЕТЕНТНІСТЬ = МОБІЛЬНІСТЬ ЗНАНЬ + ГНУЧКІСТЬ МЕТОДУ + КРИТИЧНІСТЬ МИСЛЕННЯ.

Формула вказує, що шляхом до формування компетентності є:

по-перше, знання, але не просто інформація, а швидко змінювана, динамічна, різноманітна інформація, яку треба вміти знайти, відсіяти від непотрібної, перевести у досвід власної діяльності;

по-друге, уміння використовувати ці знання у конкретній ситуації; розуміння, яким чином, за допомогою якого методу здобути ці знання;

по-третє, адекватне оцінювання – себе, світу, свого місця в світі, конкретного знання, необхідності чи зайвості його для своєї діяльності, а також методу його здобування чи використання.

Компетентність – це по-перше, мобільні знання, які постійно оновлюються, по-друге, – гнучкі (дієві) методи, які дають можливість використовувати ці знання у конкретній ситуації, по-третє, – критичне мислення, яке дозволяє оцінювати окремі ідеї, знання та можливість їх використовування в тій чи іншій ситуації.

Предметне навчання, де навчальними програмами регламентується зміст та вимоги до засвоєння предметних знань, може стати основою для формування компетентностей учня. Для досягнення цілей і отримання результату освітньої діяльності потрібно оптимально поєднувати традиційні та сучасні форми, методи, засоби навчання, при яких розвиваються і формуються компетентності кожного учня.

Серед галузевих компетентностей важливе значення мають математичні компетентності, оскільки математичні поняття, аксіоми, теореми і теорії мають своїм джерелом реальність, разом з тим вони призначені для дослідження тієї ж реальності за допомогою математичних моделей. Оволодіння математичним методом пізнання дійсності складає підґрунтя до формування математичних компетентностей. Математична компетентність – це вміння бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і методи математичного моделювання, вміння будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень.

Виклад основного матеріалу. Поміркуємо над тим, яким чином можна ефективно формувати математичну компетентність.

На сучасному етапі розвитку, коли кількість інформації збільшується надто швидкими темпами, важко уявити формування математичної компетентності учнів, студентів без використання інформаційно-комунікаційних технологій. Тому однією з основних задач освіти є введення людини в інформаційний простір та формування її інформаційної культури. Для розвитку та навчанню сучасних дітей вже недостатньо традиційних методів навчання. Щоб зацікавити учнів, підвищити їх пізнавальну активність, зробити навчання наочним, диференційованим, забезпечити швидку та якісну перевірку знань, вмінь та навичок учнів, слід використовувати на уроках інформаційно-комунікаційні технології – сукупність методів та програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів [7; 10].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання обумовлено багатьма факторами і разом з метою, змістом, формами і методами навчання є одним із компонентів дидактичної системи. Інтерактивність, інтенсифікація процесу навчання, зворотній зв'язок –помітні переваги цих технологій, котрі зумовили необхідність їх застосування у різних галузях людської діяльності, насамперед у тих, які пов'язані з освітою та професійною підготовкою. Нині помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стало використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Комп'ютер – вершина інтелектуальних досягнень людства, і його поява на уроці дає можливість об'єднати навчання і життя та відкрити унікальні можливості комп'ютерних навчальних програм [9; 11]. Тому у всіх розвинутих країнах світу зроблений поворот у розвитку педагогічних технологій на навчання умінню самостійно добувати потрібну інформацію, виділяти проблеми і шукати шляхи їх раціонального розв'язання. Використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі – один із способів включення кожного учня в освітню систему в активній позиції, реалізація основного принципу особистісно-орієнтованого підходу в освіті – принципу діяльності.

В силу існуючих економічних умов школи майже не забезпечуються готовими програмними продуктами. Але глобальна мережа Інтернет надає можливість користування деякими такими програмами. Наприклад, програма Advanced Grapher дозволяє виконувати побудову графіків функцій, проводити їх дослідження, знаходити похідну та площі фігур за допомогою визначеного інтеграла, зображати розв'язки рівнянь та нерівностей з двома змінними. Програма "Математичний помічник" дозволяє розв'язувати квадратні рівняння, обчислювати значення тригонометричних функцій та

виконувати деякі інші обчислення. Дуже зручним є використання пакету Microsoft Office, до складу якого входять такі додатки, як: MS Word, MS Excel, MS PowerPoint та інші.

Пакет MS Excel широко використовується для розв'язування задач, початкові дані яких можна представити у вигляді таблиці [11, p. 2.1, p. 3.1, p. 3.3].

Великі можливості у формуванні математичної компетентності надає формулювання та розв'язування на уроках математики прикладних та практичних задач із застосуванням методів математичного моделювання. Якісна підготовка учнів, студентів передбачає озброєння їх математичними методами пізнання реальної дійсності. Цьому сприяє зближення методів розв'язування задач, що розглядають у курсах математики, вищої математики з методами розв'язання задач, що виникають на практиці. Використання прикладних задач під час вивчення математики є важливим аспектом свідомого сприйняття навчального матеріалу учнями, адже саме прикладні задачі викликають у них активізацію розумової діяльності, сприяють виникненню особистих мотивів навчання. Задачі, які містять нові відомості з різних життєвих галузей, розвивають інтерес і допитливість та допомагають реалізувати основний принцип особистісно-орієнтованого підходу в освіті – принцип діяльності.

Гарні перспективи для формування математичної компетентності відкриває проектна діяльність, використання учнями методу проектів. Цей метод дозволяє формувати проектні компетенції, тобто сукупність здатностей та настанов, які забезпечують можливість творчого вирішення особистістю життєвих проблем. Дуже важливо навчити дітей поставити проблему, сформулювати завдання і далі шукати шляхи для їх успішного вирішення. Така діяльність спрямована на професійне становлення особистості через організацію активних способів дій. Основна цінність проектної технології навчання полягає в тому, що вона орієнтує учнів на створення певного матеріального чи інтелектуального продукту, а не на просте вивчення теми. Працюючи над проектом, учень проходить стадії планування, аналізу, синтезу, активної діяльності, набираючись таким чином необхідного професійного досвіду. При організації проектної діяльності можлива не тільки індивідуальна, але й групова робота, що дозволяє здобувати комунікативні навички й уміння. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, проектна діяльність формує ключеві компетентності учнів та студентів.

Розв'язанню цієї проблеми безумовно сприяє впровадження інтерактивних технологій навчання на уроках математики. Сутність

інтерактивних методів полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії учнів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії. Прикладами інтерактивних вправ є такі вправи, як: "Робота в парах", "Робота в групах", "Карусель", "Пошук інформації", "Мозкові атаки", "Синтез думок", "Діалог", "Спільний проект", "Пошук інформації", "Коло ідей" та інші. Вони допомагають осмислити матеріал, дослідити факти, проаналізувати алгоритм розв'язків, зрозуміти їхню суть. Інтерактивні методи навчання дають можливість активізувати мислення учнів, залучати учнів до плідної бесіди, мотивувати навчання, показувати різні точки зору, ставити свої запитання та формувати власну думку. Велике значення мають і нестандартні уроки, які призначені для збудження інтересу школярів до навчання, серед яких можна зазначити такі як: урок-гра, урок-подорож, урок-казка, урок-аукціон, урок-прес-конференція, уроки-фантазії, урок-КВК, урок-змагання, вікторини тощо.

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок, що сьогодні новим орієнтиром модернізації системи освіти став компетентнісний підхід до навчання , який стосується мети, змісту та результатів навчання і передбачає формування в особи певної системи компетентностей. Завдання освіти – це розширювати та вдосконалювати ці компетентності і, тим самим, готувати особистості, які здатні на основі отриманих знань вирішувати різноманітні завдання в реальних життєвих ситуаціях. Ефективне формування математичної компетенції забезпечується: використанням інформаційно-комунікаційних технологій; формулюванням та розв'язуванням на уроках математики прикладних та практичних задач; використанням проектної діяльності, впровадженням інтерактивних технологій навчання на уроках математики, а також проведенням різноманітних нестандартних уроків, які призначені для збудження інтересу до навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – К. : Постанова кабінету міністрів України від 23 листоп. 2011року №1392.; 2. Іванов Д. А. Компетенції і компетентнісний підхід у сучасній освіті // Завуч. управління сучасною школою. – № 1, 2008. – С. 4-24.; 3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. – вид 5-те доп. – Київ, 2007. – 656 с.; 4. Макаренко В. М. Технологія формування та розвитку критичного мислення // Математика в школах України. – 2007. – № 26.; 5. Компетентнісний підхід до навчання учнів на уроках математики : Метод.

посіб. для вчителів / Автор-упоряд.: Звєрєва Г. Ф. – Харків, 2008. – 81 с.; 6. Національний план дій "Програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентноспроможна економіка, ефективна держава".; 7. Антоненко В. М., Ратушна Ю. В. Сучасні інформаційні системи і технології : Навч. посіб. – К. : КСУМГІ. – 2005. – 131 с.; 8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів.; 9. Інтерактивні технології на уроках математики. – Харків : Основа, 2007. – 128 с.; 10. Постанова кабінету міністрів України "Про затвердження державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006–2010роки" від 7 груд. 2005 р., №1153.; 11. Інформатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології : Підруч. для студ. вищих навч. закл. / За ред. О. І. Пушкаря. – К. : Вид. центр "Академія", 2007. – 704 с.

Л. Г. Дубина
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Однією з актуальних проблем професійної освіти є формування особистості студента. Окрім ґрунтовних знань з основ наук, фахових методик, студент має втілювати типові ознаки суб'єкта сучасного інформаційного суспільства, бути соціалізованим, володіти механізмами адаптації до нових соціальних змін (структурних, професійних, функціональних, мотиваційних, соціокультурних), знати особливості соціальної мобільності в Україні та за її межами і бути готовим до її здійснення тощо.

Проблема формування особистості є надзвичайно складною, багатоаспектною і має враховувати наукові надбання різних соціогуманітарних наук. Значні теоретичні і практичні здобутки у дослідженні особистості накопичені в психології, соціології, психоаналітичній соціології, соціології особистості тощо.

Так, соціологія досліджує особистість як суб'єкт суспільних відносин, виділяючи в ній соціально-типові характеристики, які розвиваються під впливом різноманітних соціальних інститутів (сім'ї, освіти, виховання, культури, економіки, політики, релігії, дозвілля тощо), а також шляхи та канали зворотного впливу особистості на оточуючий світ. Саме особистість, з точки зору соціології, є одним із найважливіших елементів

соціальної структури суспільства, з'єднує всі ланки суспільного життя (макро-, мезо-, мікросередовища), робить їх полем власної творчої активності та осередком розгортання внутрішніх потенцій.

До сучасних напрямів соціологічних досліджень особистості належать такі: типологія особистості та формування основних соціальних типів; закономірності соціалізації як процесу включення індивіда до системи суспільних зв'язків; прогнозування та програмування життєдіяльності особистості, особливості її життєвого шляху; структура особистості, рольова діяльність і спілкування як шляхи реалізації потреб, інтересів, соціальних установок і ціннісних орієнтацій; особистість і соціальне мікросередовище та ін.

У Стародавній Греції термін "особистість" означав театральну маску, яку актори використовували під час вистав із метою надати кожному персонажеві того вигляду, якого вимагав його характер. Згодом цей термін поширився на самого актора й ту роль, яку він виконував. Оскільки маска зображала той чи інший тип із реального життя, поняття "особистість" наблизилося до його сучасного розуміння. Остаточно термін було переосмислено в римському праві й офіційно зафіксовано як такий, що характеризує окремого індивіда. Відтоді його вживають стосовно окремого громадянина як юридичної і релігійної особи, нащадка своїх предків, наділеного ім'ям і власністю.

Поняття "особистість" служить для характеристики соціального в людині. З одного боку, цей термін позначає конкретного індивіда в єдності його індивідуальних властивостей та соціальних ролей, що виконуються ним у суспільстві, а з другого – особистість розуміється як соціальна властивість індивіда, як сукупність інтегрованих у ньому соціально значущих властивостей, якостей, ознак, що виникли в процесі прямої та опосередкованої взаємодії з іншими людьми і роблять його, в свою чергу, суб'єктом праці, пізнання та спілкування.

Проблема функціонування особистості в статиці та динаміці знайшла своє відображення в працях П. Бурдьє, М. Вебера, Е. Дюркгейма, Ч. Кулі, Дж. Міда, Т. Парсонса, П. Сорокіна та ін.

Формування соціальних типів особистості, а також закономірностей соціалізації індивіда досліджувалося в психоаналітичній соціології, зокрема в працях Т. Адорно, А. Кардінера, Г. Лассуелла, Д. Рісмена, Г. Саллівана, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Хорні та ін. Так, Е. Фроммом було розроблено теорію соціального характеру та обґрунтовано проблему взаємозв'язку соціально типових характеристик особистості і динаміки суспільних перетворень [6]. Вчений звертав увагу, що соціальний характер як сукупність особистісних

характеристик більшості членів певної соціальної групи стає вирішальною передумовою того чи іншого політичного вибору за умов соціальної нестабільності, характерної для перехідного стану суспільства. Виділені Е. Фроммом соціальні типи (“некрофіли”, “офіли”, “конформісти”, “ескапісти” та ін.) стали основою для подальших досліджень у соціології, соціальній психології, соціальній психіатрії.

Особлива увага в сучасній соціології особистості приділяється проблемам формування особистості в мінливому соціальному світі, зокрема в процесі постіндустріального розвитку суспільства, переходу до “інформаційного” і “програмованого” суспільства (Д. Белл, А. Турен, А. Етціоні, О. Тофлер та ін.).

Емпірично обґрунтовану соціологічну типологію особистості започаткували американський соціолог В. Томас та Ф. Знанецький у досліджені особливостей адаптації особи до нових умов соціальної організації. Дослідники виділяють три типові моделі особистості, котрі різняться одна від одної характером співвідношення між цінностями та установками і динамікою взаємодії між об’єктивними (соціальними) і суб’єктивними (особистісними) чинниками в процесі соціалізації.

Перший тип автори називають типом “філістера”. Цією назвою позначається тип особистості, який виключає можливість появи й розвитку нових установок за даних життєвих умов, оскільки така особистість доступна лише тим впливам, котрі не порушують звичного для неї соціального середовища. „Єдина можливість розвитку такої особистості – це повільні вікові зміни у ній самій, котрі збігаються з поступовими змінами її соціального середовища під впливом часу; або ж такі радикальні зміни умов її життя, котрі за один раз руйнують ті цінності, на які вона звикла орієнтуватись” [1, с. 74].

Другий тип – “цигана” – здатний досить добре і швидко пристосовуватися до змін умов життя, насамперед тому, що характер такої людини ще не встиг усталитися. У людей такого ґатунку відсутня стабільна система життєвих установок, і вони відкриті для найрізноманітніших впливів, їм завжди бракує послідовності, однак вони більшою мірою здатні пристосовуватись до нової ситуації.

Третій тип авторами названо “творча особистість”. Тут стабілізуючі й динамічні моменти перебувають у стані відносної рівноваги. Люди такого типу здатні змінювати свої установки під впливом нових умов, однак роблять це цілеспрямовано і раціонально.

В. Томас і Ф. Знанецький зауважують, що запропонована ними типологія має умовний характер, оскільки в чистому вигляді згадані

характеристики ніде не спостерігаються. Водночас вони визначають принципові напрями соціального становлення особистості.

Відмінності між вищезгаданими типами, на думку авторів, ведуть своє походження від двох біологічно вмотивованих потреб, властивих усім вищим організмам, – потреби здобути новий досвід і потреби у стабільності. У процесі соціалізації ці потреби зазнають певної сублімації. "Життя особистості в суспільстві мусить бути пристосованим до існуючого в світі порядку, щоб вона могла брати участь у різного роду гедоністичних, економічних, політичних, релігійних, моральних, естетичних, інтелектуальних діях групи", – зазначають В. Томас і Ф. Знанецький [1, с. 74]. Такого роду пристосування організації особистого життя до організації суспільства як цілого здійснюється завдяки розвиненій системі соціальних інститутів, котрі видозмінюють особистісні установки у відповідності з інтересами цілого.

Не менш актуальною є проблема формування соціальних типів особистості за різних суспільно-політичних умов, в тому числі під час переходу суспільства від тоталітаризму до демократії. На актуальності останнього аспекту зосереджує свою увагу відомий соціолог, педагог-методист С. Макеєв [5]. На його думку, цей аспект є особливо актуальним для України та інших держав колишнього соціалістичного табору, що відмовилися від комуністичної ідеології та визначили своїм завданням побудову відкритого демократичного суспільства.

Про необхідність формування готовності особистості до фундаментальних соціальних змін у суспільстві акцентують увагу американські соціологи Н. Смелзер, У. Мур, Г. Беккер. Вихідним моментом розробленої ними нової теорії модернізації є те, що зміни в світі насамперед пов'язані зі зміною людини, тому не можна очікувати того моменту, коли світ зміниться настільки, що стане важко адаптуватися до цих змін. Щоб не відстати від ритму життя, особистість також має змінюватися. А це потребує перебудови, передусім, способу мислення, розуму. Тільки завдяки новим ідеям і вмінням їх втілювати людина здатна „подолати" себе та пристосуватися до нових умов у суспільстві, що змінюється в прискореному темпі.

На зламі XX і XXI ст. дедалі більшого поширення набуває одна з антропологічних версій, згідно з якою людина як індивід, як істота цілісна і неподільна зникає. Формується уявлення про сучасну людину як про істоту внутрішньо розщеплену, децентровану, яка вже не є центром Всесвіту чи земного суспільства. Вона не в змозі чітко ідентифікувати ні саму себе, ані себе – з представниками інших соціальних груп і спільнот. У ній постійно

борються “Я” та “Інший”, її ментальність є амбівалентною і суперечливою, а почуття, думки і поведінка здебільшого залежать від ситуації як приклади чогось несталого, нестабільного, мінливого. У новому суспільстві вмирає традиційна культура, традиційне виробництво, традиційна політика, а суспільство перетворюється на технологізований, часто просто віртуальний, безматеріальний соціум, заселений такими самими віртуальними “іншими” – чи то людьми, чи то гомутерами, чи то кіборгами.

Соціально схвалювальним типом особистості для сучасного суспільства є особистість соціабельна, тобто така, що легко йде на соціальні контакти, готова до співробітництва, але, при цьому, є носієм деяких агресивних рис, тобто здатна відстояти себе, а також особистість, наділена практичною кмітливістю.

В. Городяненко, узагальнюючи напрацювання сучасних соціологів, виокремлює такі основні типи особистості: ідеальний (втілює в собі особливості соціального ідеалу певного суспільства); нормативний (характеризується сукупністю якостей особистості, необхідних для розвитку певного типу суспільства); реально існуючий, або модальний (переважаючий тип особистості на конкретному етапі розвитку суспільства, який може суттєво відрізнятися від нормативного і тим більше від ідеального типів) [4].

Під соціальним типом особистості він розуміє “результат взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людини, сукупність повторюваних якостей людини як істоти соціальної” [4, с. 192].

В соціологічній літературі набула поширення типологія особистості, побудована на уявній трикомпонентній структурі, що включає гармонійний, традиційний, технократичний та неадаптований типи. На думку В.Городяненка, така типологія може бути корисною під час аналізу сучасних тенденцій розвитку українського суспільства.

Отже, ставлячи завдання, пов’язані з формуванням особистості в сучасному суспільстві, важливо чітко усвідомлювати, який тип особистості має бути сформований, а відтак і добирати відповідні зміст, форми і методи педагогічної роботи.

З розвитком соціальних інституцій, морального і правового поля суспільства окреслилася тенденція прогнозування і програмування життєдіяльності особистості щодо задоволення її матеріальних і духовних потреб. Це зумовлено тим, що соціалізована людина, на відміну від несоціалізованої, задовольняє більшість власних потреб не безпосередньо в момент їх виникнення, а відкладає по можливості до передбачуваних сприятливих умов. Якщо в давнину люди жили одним днем і їхня доля майже повністю залежала від природного середовища та життєвих обставин, які

виникали спонтанно, то з розвитком цивілізації, культурного й техногенно-природного середовища постала потреба зазирнути якомога далі в майбутнє.

На думку сучасних науковців Є. Головахи, О. Злобіної, Л. Сохань, В. Циби [2; 4; 7], відкладене задоволення матеріальних і духовних потреб особистості бажано прогнозувати та програмувати. Програмування передбачає достатньо чітке й обгрунтоване передбачення життєвих обставин і ситуацій, сприятливих для задоволення потреб.

Незважаючи на те що людина з віком включається в досить чітко організовану діяльність соціальних інституцій (економічну, громадсько-політичну, родинну, навчально-виховну, культурницьку, релігійну, екологічну), важко більш-менш конкретно спрогнозувати індивідуальну життєдіяльність. Ці труднощі прогнозування пов'язані насамперед з тим, що неможливо точно передбачити відносини з іншими людьми. Тому віддалені стратегічні соціогенні програми щодо задоволення матеріальних і духовних потреб особистості спираються на нечіткі прогнози, мають неконкретний характер і складаються з більш конкретних підпрограм на певні короткочасні періоди життя.

Вчені попереджають про можливі негативні психічні наслідки, які можуть виникати у процесі виконання недостатньо оптимізованих соціогенних програм. Майбутнє має бути реалізацією загальних принципів, які становлять основу життя людини. Спрямованість особистості на надто конкретне майбутнє може з великою часткою ймовірності викликати розвиток депресивного стану – або в результаті недосяжності мети, поставленої в такій конкретній формі, або через внутрішню спустошеність після досягнення маленької "мрії життя". У конкретній формі мають ставитися лише чергові завдання, що постають як відбиття того основного завдання, котре становить сенс життя людини.

Практика показує, що діяльність більшості людей щодо задоволення своїх матеріальних і духовних потреб організована дуже нераціонально, а життя у безлічі випадків плине за простими нетворчими схемами.

Незважаючи на те, що природа первинних біо- та психогенних потреб і вторинних соціогенних потреб різна, комплексна цільова програма щодо вартісного забезпечення їх задоволення має спільну природу. За допомогою системи соціальних настанов особистість орієнтується в техногенно-природному й соціальному середовищах, стає їх частиною. Для збереження стійкої динамічної рівноваги організму із середовищем потрібне постійне надходження продуктів харчування та дихання, а також підтримка певних умов існування організму в зовнішньому середовищі, таких як температура, тиск, певний склад повітря, необхідність сну та ін. За теорією А.

Маслоу, лише в разі регулярного задоволення біо- та психогенних потреб людина вирішує завдання щодо реалізації соціогенних, тобто інформаційно-ідеальних (нематеріальних, духовних) потреб.

Сучасні вчені намагаються простежити життєтворчий шлях особистості. У науковій літературі розрізняють поняття "життєва програма" та "життєва перспектива". Життєва перспектива особистості, – на думку Л.Сохань, – це картина майбутнього життя, а життєва програма відбиває стратегію життєдіяльності людини, головні цілі й результати, з якими людина пов'язує своє майбутнє. Життєва програма є організуючою складовою життєвої перспективи" [2].

Цінним для сучасної науки і практики є дослідження Є. Головахи, в якому проаналізовано процес зародження й розвитку життєвих планів та програм у свідомості дитини [2]. На думку вченого, до початку підліткового віку дитина не замислюється над віддаленою перспективою, сприймаючи світ таким, яким він є в конкретній життєвій ситуації. Саме з нею, а не з окремими можливими наслідками узгоджує вона свої потреби, емоції, очікування та вчинки. В 10-12 років діти починають узгоджувати свою діяльність з майбутніми подіями. У цьому віці багато хто з них здатний до відстрочки негайної винагороди, пов'язуючи сенс свого існування з майбутнім, а не тільки з актуальною ситуацією (за С. Клінбергом).

У віці 13-16 років формується тип особистості, потреби якої чітко диференційовані в часі, пов'язані з віддаленим майбутнім і змістовно узгоджені (за А. Орловою). Отже, в юності відбувається формування свідомого ставлення людини до своєї достатньо віддаленої життєвої перспективи. Одна з відмінностей юнацького сприйняття світу й власного життя від дитячого, мабуть, полягає в тому, що юнаки й дівчата від освоєння світу в безпосередньо існуючих формах переходять до свідомої реконструкції дійсності в планах, мріях і очікуваннях, пов'язаних з довготривалою перспективою. Високі домагання й безкомпромісність у виборі життєвих цілей – специфіка юнацької життєвої перспективи. Початок її реалізації визначає перехід від юності до ранньої зрілості.

Успіх або невдача в досягненні поставлених цілей спричинюється до необхідності істотного перегляду життєвої перспективи на рубежі ранньої й середньої зрілості. Результатом цього стає нова, більш поміркована чи скерована до вершин перспектива людини середнього віку.

Старість, яка наближається, примушує людину критично поглянути на пройдений шлях. Із задоволенням або незадоволенням прожитими роками зустрічає вона новий етап – пізню зрілість, яка потребує серйозного коригування життєвої перспективи з урахуванням необхідності подолання

хвороб і втрат, що підстерігають людину щодалі частіше.

Активність людини на цих етапах життєвого шляху описується характерною кривою з крутим підйомом у молоді роки, прямолінійним відрізком стабілізації в період зрілості й пологим спадом у старості.

В організації життєдіяльності індивіда на всіх цих етапах мають бути враховані і його здібності, і ступінь соціалізації, і його фінансові можливості.

Як зазначає В. Циба, “щастя людини полягає саме у виробленні й успішній реалізації обґрунтованої програми життєдіяльності, де в оптимальній формі було б закладено підтримку перманентного режиму постачання для організму необхідних поживних речовин (задоволення біогенних потреб), створення сприятливих психічних умов існування (задоволення психогенних потреб), забезпечення реалізації творчих здібностей у формі вироблення задуманих матеріальних і духовних цінностей (задоволення соціогенних потреб)” [7, с. 91]. Така програма розглядається автором як тенденція до прогнозування майбутнього, визначення сенсу життя.

З віком життєвий шлях кожного індивіда розгалужується за соціальними інституціями, яким відповідають окремі програми життєдіяльності в трудовому колективі, громадській діяльності, освітньому закладі, аматорському гуртку, сімейному колі тощо. Тому в ідеалі програма життєдіяльності має бути багатоцільовою й комплексною. Індивід включається в систему соціальних інституцій, які визначають основні напрямки життєдіяльності і просування за статусами в кожній із них.

Кожна особистість характеризується комплексним показником статусу, котрий визначає комплексну програму життєдіяльності щодо задоволення своїх соціогенних потреб у досягненнях. До стадії зрілого віку така програма життєдіяльності індивіда лише формується, і тільки після включення його у формальні та неформальні утворення різних соціальних інституцій реалізується згідно із закладеними в ній цілями та способами їх досягнення.

Оскільки процес соціалізації індивіда триває впродовж усього життя і відрізняється інтенсивністю в різні вікові періоди, то конкретні програми життєдіяльності в ході реалізації потребують постійної корекції з урахуванням змін обставин і цінностей соціального середовища відповідних життєвих етапів. Формування цих програм характеризує ступінь соціалізації індивіда у сфері кожної соціальної інституції.

Успішність реалізації індивідуальних програм життєдіяльності залежить від включення індивіда за допомогою комплексу параметрів до системи схожих параметрів інших суб’єктів. У кожній соціальній організації

індивід має дотримуватися її статуту, тобто виконувати певні функції, використовуючи свої права й обов'язки. Соціалізація індивіда полягає саме у виробленні власних програм життєдіяльності та в узгодженні їх зі схожими програмами партнерів і конкурентів.

Отже, загалом інформаційне поле суспільства – це складне переплетіння партнерських і конкурентних багатоцільових програм сотень тисяч суб'єктів різних рівнів. Кожний індивід є носієм частки цього структурованого інформаційного поля, в яке вплетені його власні програми життєдіяльності.

У процесі навчання і виховання виняткового значення набуває можливість передбачення та програмування розвитку індивіда та просування до намічених цілей упродовж усього життя в усіх царинах діяльності відповідно до здібностей, професійної орієнтації, сформованих потреб та інтересів. Перехід від випадкового, непередбаченого, спонтанного способу життєдіяльності до переважно програмованої її організації за основними стратегічними напрямками стане можливим завдяки виявленню на ранніх ступенях розвитку та соціалізації індивіда здібностей і схильностей до того чи іншого виду суспільно корисної діяльності. Не менш важливого значення набуває розвиток відповідних інтересів і формування комплексного багатоцільового алгоритму життєдіяльності на основі світоглядних настанов демократичного суспільства. Структурування мотиваційної сфери свідомості індивіда й моделювання її за допомогою багатоцільового сіткового графіка складають концептуальну схему формування в демократичному суспільстві демократичного типу особистості, а разом з тим демократичного за світоглядом типу нового покоління.

Отже, можна стверджувати, що якомога повніша й чіткіша комплексна програма життєдіяльності та її складові цільові програми забезпечують суб'єктність особистості у процесі їх реалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Погорілий О. І. Соціологічна думка XX століття : Посібник. – К. : Либідь, 1996.; 2. Психология жизненного успеха // Л. В. Сохань, Е. И. Головаха, Р. А. Ануфриева и др. – К., 1995.; 3. Соціологія : Навч. посіб. / За ред. С. О. Макеєва. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2005. – 455 с.; 4. Соціологія : Підруч. для студ. вищих навч. зал. / За ред. В. Г. Городяненка. – К. : Вид. центр "Академія", 2008.; 5. Структурні виміри сучасного суспільства : Навч. посіб. / За ред. С. Макеєва. – К., 2006.; 6. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 608 с.; 7. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : Навч. посіб. – К. : МАУП, 2000.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

С. М. Єсюнін,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
(м. Хмельницький)

АРХІТЕКТОРИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Стаття присвячена одному із найважливіших аспектів в історії архітектури України XIX – начала XX століття – запровадженню посади єпархіального архітектора, що залишалось до сьогодні малодослідженим фактом. Офіційно перші архітектори духовного відомства з'явились у західних губерніях у 1832–1835 роках. Серед перших посада єпархіального архітектора була введена у Подільській губернії. Інститут єпархіальних архітекторів розширявся, і у другій половині XIX століття подібна посада з'явилась у більшості єпархій Російської імперії.

Ключові слова: *архітектор, православна церква, Російська імперія, Поділля.*

До теперішнього часу деякі аспекти церковного будівництва на підросійських землях України XIX – початку XX ст. залишаються малодослідженими. Серед них таке важливе явище в історії архітектури, як запровадження посади єпархіального архітектора.

Ідея запровадження окремої посади архітектора при православних єпархіях виникла у владних колах Російської імперії та Святішого Синоду на початку 30-х років XIX ст. Таке рішення було викликано занепокоєнням станом православної церкви у західних губерніях, що були приєднані до Російської імперії наприкінці XVIII ст.: шести білоруських і литовських у складі Північно-Західного краю (Віленська, Ковенська, Гродненська, Мінська, Могильовська і Вітебська) та трьох українських Південно-Західного краю (Київська, Подільська і Волинська). Тут у багатьох містах і селах православна церква перебувала у некращому матеріальному стані. У селах це було пов'язано тим, що храми будувались, ремонтувались та утримувались здебільше коштом парафіян, які не були багатіями. Серед поміщиків велику частку складали поляки, які зрозуміло більше опікувались костелами, ніж церквами. Інша велика частка поміщиків була росіянами, що мешкали в Москві або Петербурзі, й особливо не переймались потребами своїх провінційних маєтків. У містах стан православної церкви теж був не в кращому стані, адже серед міщан переважало неправославне населення – іудеї та католики. Отже, й міські парафії не мали достатніх коштів на утримання існуючих храмів, не кажучи вже про будівництво нових. Проте

головним каталізатором до прийняття рішень на підтримку православної церкви у західних губерніях стало Польське повстання 1830–1831 рр., що відбулося за певного сприяння прокатолицьких кіл. Царська адміністрація розуміла, що комплекс реакційних заходів на це повстання без зміцнення стану православної церкви у західних губерніях буде малоефективним [8, с. 305-306].

Для реалізації політики зміцнення стану православної церкви у західних губерніях було прийнято ряд рішень: про щорічне фінансування побудови та ремонту храмів у розмірі 150 тис. руб., реорганізація управлінського апарату єпархій тощо. Серед важливих рішень, що мали сприяти якісному оновленню храмів, було запровадження окремої посади архітектора при єпархіях. За визначеннями Святішого Синоду у 1832–1835 рр. названі посади ввели у Могильовській, Волинській, Полоцькій та Подільській єпархіях та офіційно затвердили указом від 24 листопада 1835 р. [11]. У ньому зокрема зазначалось, що єпархіальні архітектори призначалися для ведення "церковных, монастырских и вообще духовного ведомства построек" та підпорядковувались єпархіальним архіреям. Архітекторам Подільської та Полоцької єпархій був встановлений оклад 800 руб. на рік та доплати на квартиру – 200 руб. та за відрядження – 1000 руб., архітекторам Могильовської та Волинської єпархій – оклади та доплати на квартиру такі самі, але доплата за відрядження – по 500 руб. [11].

У наступні роки посади єпархіальних архітекторів були введені ще у двох єпархіях – у Київській (1838 р.) та Литовській (1840 р.).

Указом від 6 березня 1844 р. посади єпархіального архітектора та його помічника (разом з деякими іншими посадами православного відомства) були визнані державними та внесені у "розклади по класах, мундирах та пенсіях". Зокрема, єпархіальний архітектор віднесений до IX класу, помічник єпархіального архітектора – до X класу [12].

Запровадження посади архітектора при єпархіях дало гарні наслідки у західних єпархіях та від середини XIX ст. було поширене в інших єпархіях Російської імперії – Херсонській (1850 р.), Костромській, Ярославській (1851 р.), Санкт-Петербурзькій (1852 р.), Томській, Харківській (1855 р.) та ін.

Розглянемо розвиток інституції єпархіальних архітекторів та їх діяльність у Подільської губернії, де подібна посада була запроваджена серед перших у Російській імперії.

Посада особливого архітектора при Подільської єпархії була введена згідно височайше затвердженого розпорядження Святішого Синоду від 24 листопада 1835 р. Першим єпархіальним архітектором став Антон Автономович Островський. За його проектом того ж року почалась

проводитися реконструкція кам'янецького Троїцького монастиря, у 1838 р. було завершено будівництво церкви в ім'я Антонія і Феодосія Печерських Троїцького монастиря і облаштовано кімнати для настоятеля, а 1851 р. розпочалося будівництво Георгіївської церкви [7, с. 264-270]. Останній проект був доволі видатним: стилістика церкви відповідає давньоруським архітектурним традиціям, проте місце і композиція надбрамної дзвіниці продиктовані традиціями українського зодчества. Оздоблення фасадів дзвіниці виконано відповідно до архітектурного декору церкви. Загалом пам'ятка є характерним зразком для русько-візантійського напряму в зодчестві XIX ст. [4, арк. 3, 9]

З 1854 р. нагляд за незавершеним будівництвом взяв на себе новий єпархіальний архітектор – Микола Онуфрієвич Кулаковський, під керівництвом якого спорудження Георгіївської церкви було завершене 1861 р. [10, с.188]. Ще одним великим проектом для М. Кулаковського стала перебудова у Вінниці католицького костелу на православний собор. Ще у 1847 р. до Святішого Синоду були представлені проекти та кошториси перебудови деяких мурованих костьолів у Подільській губернії, що були передані православним. В числі їх був і Преображенський собор у Вінниці. У 1848 р. імператор затвердив проект зовнішньої перебудови верхнього храму, але через відсутність потрібних коштів як в духовному відомстві, так і в парафії, він так і залишався на папері [6, арк. 136-141 зв.]. Знову питання про перебудову підняв у 1854 р. новий настоятель собору – протоієрей Порфирій Вознесенський, який звернув увагу на те, що чимало парафіян, не маючи теплого вбрання, рідко відвідують церкву зимою [5, арк. 1]. Тому, у 1855–1856 рр. єпархіальний архітектор М. Кулаковський запропонував нове рішення з облаштування теплого храму, а також склав нову документація щодо ремонту та перебудови собору [6. арк. 2-32].

У 1866–1877 рр. єпархіальним архітектором був Дмитро Миколайович Освальд (Додаток А). Його діяльність була надзвичайно плодотворною – у містах і селах Подільської губернії за проектами та під наглядом Д. Освальда збудовано та перебудовано близько 250 церков [1, с. 255-256]. Найбільш значною роботою стала перебудова у губернському місті кармелітського костелу на Казанський собор. Робота тривала з 1867 по 1878 рр. Помічником у нього був архітектор Віктор Григорович Жайворонков (1823–1892), якого у 1865 р. було відряджене до Подільської губернії спеціально "для будівництва православних церков у поміщицьких садибах". За період з 1865 по 1870 рр. в Подільській губернії ним було збудовано 8 кам'яних і 5 дерев'яних храмів, перебудовано 17 кам'яних церков, у Кам'янці-Подільському проведено реставрацію церков при

архієрейському будинку та духовному училищі. В. Жайворонков переважно використовував форми російсько-візантійського і неоросійського стильових напрямків, неоренесансу. Від 1870 р. архітектор працював у Оренбурзі (до 1877 р.) та Тамбові (з 1877 р.) [1, с. 114]

Наприкінці 60-х роках XIX ст. відбулись зміни в організації діяльності єпархіальних архітекторів західних губерній. Зокрема, 7 грудня 1867 р. імператором були затверджені "Правила для устройства православных церквей в девяти губерниях Западного края" [13]. В них були викладені загальні та місцеві вимоги щодо церковного будівництва, правила ремонту та будівництва храмів, обов'язки посадовців у справі сприяння цієї діяльності, правила фінансування та укладання підрядних угод тощо. Для організації та координації церковного будівництва згідно названого положення утворювались церковно-будівельні присутствія. Очолював присутствіє губернатор, членами присутствія були віце-губернатор, член духовної консисторії, управляючий палатою державного майна, чиновник губернського з селянських справ присутствія та представник від будівельного відділення губернського правління (як правило, губернський архітектор). Присутствіє завідувало церковним будівництвом, ремонтом церковних споруд, затвердженням проектів та кошторисів, займалось вибором підрядників та контролювало їх роботу. Підпорядковувалось міністерству внутрішніх справ.

Створення Подільського губернського церковно-будівельного присутствія відбулось 31 січня 1868 р. на спільному засіданні Подільського губернського правління і Подільської духовної консисторії [2, арк. 114-140; 3, арк. 2-2 зв.].

Таким чином, від початку 1868 р. всі питання церковного будівництва на Поділлі перейшло під контроль створеного присутствія (діяло до 1893 р.). Керівництво присутствія на своїх засіданнях визначало де і як будувати та ремонтувати, укладала угоди із виконавцями робіт, розподіляло надходження державних коштів, приймало звіти контролюючих осіб тощо. Штатні чиновники (писарі, креслярі) вели технічну, облікову та фінансову документацію. А от, проектування та нагляд за будівництвом було доручено фахівцям – до роботи залучали штатного єпархіального архітектора, а також архітекторів і техніків будівельного відділення губернського правління (за угодою). Вперше за всю історію Поділля спорудження всіх храмів та інших духовних будівель проводилось з обов'язковим залученням фахівців.

Частину церков будували за типовими проектами, які існували в тодішній Російській імперії. Широко використовувались, наприклад, складене петербурзькими архітекторами А. Михайловим та І. Шарлеманом

"Собрание планов, фасадов и профилей для строения каменных церквей" (1824 р.) та проекти К. Тона із двох альбомів зразкових церков 1838 і 1844 рр. [14]. До того ж, у 1869 р. ще один відомий петербурзький архітектор, професор Ернест Іванович Жибер (1823–1909) розробив спеціально для будівництва в селах Подільської губернії типові проекти безстовпових храмів з дзвіницями і хрестово-купольних церков. Отже, керівництву церковно-будівельного присутствія або губернському архітектору залишалось лише обрати проект, замовити його у столиці, отримати відповідну документацію та дати завдання своїм інженерам і технікам зробили прив'язку до місцевості. За типовими проектами у другій половині XIX ст. на Поділлі було збудовано чимало церков. Так, лише проекти Е. Жибера були використані в містечках Китайгород і Солобківці, селах Теремці, Косиківка, Вихватівка, Нове Село, Кузминці, Верхівка, Кирилівці, Демківці та ін. [15, с. 221].

Але основне будівництво здійснювалось за проектами єпархіальних архітекторів. Після того, як у 1877 р. Д. Освальд був переведений із Подільської губернії у Привіслянський край, єпархіальним архітектором призначили 26-річного молодшого архітектора Подільського будівельного відділення Костянтина Олександровича Введенського (*Додаток А*). На цій посаді він працював до 1880 р. та за цей час розбудував архієрейський будинок з церквою в Кам'янці-Подільському, а також виконав ряд громадських проектів: займався проектуванням і будівництвом будинку для арештантів у Брацлаві, будівництвом греблі та дерев'яного мосту через р. Південний Буг і гостинного двору у Вінниці [1, с. 54].

З 1883 по 1886 роки посаду губернського архітектора займав Василь Васильович Сазонов (*Додаток А*). З 1884 р. В. Сазонов обіймав ще й посаду єпархіального архітектора. Основна його діяльність була спрямована на будівництво церков у повітах Подільської губернії. Під його наглядом за типовими проектами постали кам'яні церкви в с. Садки Ямпільського повіту і в містечку Муровані Курилівці. Дерев'яні храми були збудовані в десяти подільських селах. В губернському центрі за проектом В. Сазонова була збудована кам'яна дзвіниця з брамою на міському кладовищі. В цей же час було побудовано приміщення жіночого духовного училища в Тульчині [1, с. 298-299].

У 1886 р. посаду єпархіального архітектора обійняв Іван Петрович Калашников (*Додаток А*) – один із найвідоміших зодчих Поділля, який успішно працював тут три десятиліття – одразу по закінченню Петербурзького будівельного училища (1885 р.) до останніх днів життя (1915 р.). Під його керівництвом було розширено будівлю жіночого єпархіального училища у Кам'янці-Подільському, завершено будівництво жіночого

духовного училища в Тульчині та мурованої церкви в Черепашинцях біля Вінниці. Обіймаючи посаду єпархіального архітектора, І. Калашников виконав і реалізував проект дерев'яних церков у с. Боришківці Кам'янецького повіту та с. Павлівці Вінницького повіту. У Кам'янці-Подільському І. Калашников був автором проектів таких значних будівель, як Олександро-Невський собор, Подільська духовна консисторія, духовне училище, а також Державного банку, Об'єднаного банку, Подільської казенної палати, технічного училища тощо [9, с. 34].

Після смерті І. Калашникова (1915 р.) єпархіальних архітекторів у Подільській губернії більше не призначали. Спочатку цьому заважав особливий стан Подільської губернії, що перебувала у прифронтовій зоні, а згодом революційні процеси 1917–1921 рр.

Таким чином, у 1835–1915 рр. церковне будівництво на Поділлі проводилось із залученням єпархіальних архітекторів – висококваліфікованих фахівців, які ефективно працювали на цій посаді. Лише у другій половині XIX ст. вони збудували та реконструювали понад 520 храмів. Таких масштабів церковного будівництва на Поділлі не спостерігалось за всі попередні століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барановський Г.В. Юбилейный сборник сведений о деятельности бывших воспитанников института гражданских инженеров (Строительного Училища) 1842–1892 гг. / Г.В. Барановський. – СПб., 1893. – С. 54.; 2. Держархів Хмельницької обл., ф.34, оп.1, спр.18, арк.114-140.; 3. Держархів Хмельницької обл., ф.34, оп.1, спр.23, арк.2-2зв.; 4. Держархів Хмельницької обл., ф.315, оп.1, спр. 2619, арк. 3, 9.; 5. Держархів Хмельницької обл., ф.315, оп.1, спр.2761, арк.1.; 6. Держархів Хмельницької обл., ф.315, оп.1, спр.2908, арк.136-141зв.; 7. Задорожнюк А.Б. Подільські архітектори XIX ст. / А.Б. Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 264-270.; 8. Єсюнін С.М. Церковне будівництво у містах Подільської губернії у другій половині XIX ст. / С.М. Єсюнін // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2009. – Кн. ІІ. – Львів, 2009. – С. 305-306.; 9. Некролог // Зодчий. – 1916. – № 4. – С. 34.; 10. Осетрова Г. Церква Св. Георгія в Кам'янці-Подільському / Г.О. Осетрова // Збірник наукових праць за підсумками Міжнародної науково-практичної конференції "Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: Історія і сучасність". – Вип. 5. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 188.; 11. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание второе. – Т. XI. – 1836. – СПб., 1837. – Прибавление к X тому. – №8608 б. – С. 4.; 12. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание второе. – Т. XIX.

– 1844. – СПб., 1845. – № 17698. – С. 173-174.; 13. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание второе. – Т. XLII. – 1867. – СПб., 1871. – № 45252.; 14. Собрание планов, фасадов и профилей для строения каменных церквей / Сост. Шарлемань И.И., Михайлов А.А., Ухтомский А.Г. – СПб., 1824; Церкви, сочиненные архитектором Его Императорского Величества профессором архитектуры Императорской Академии Художеств и Членом разных Иностранных Академий Константином Тоном. – СПб., 1838; Проекты церквей, сочиненные архитектором Его Императорского Величества Профессором Архитектуры Императорской академии Художеств и Членом разных иностранных академий Константином Тоном. Дополнение 1-е с 12 чертежами. – СПб, 1844.; 15. Тимофієнко В.Г. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть: Біографічний довідник. – К. : НДІТІАМ, 1999. – С. 221.

Додаток А

Короткі біографічні відомості про Подільських єпархіальних архітекторів

Освальд Дмитро Миколайович (1840–1891). Фахову освіту одержав в 1859–1866 рр. в Петербурзькому будівельному училищі, де отримав звання архітекторського помічника і чин X класу. Був направлений у будівельне відділення Подільського губернського правління. Працював у Кам'янці-Подільському в 1866–1877 рр. єпархіальним архітектором. 1871 р. здобув звання інженера-архітектора. Використовував форми неоросійського і неовізантійського стильових напрямків. Перебудував кармелітський костел на православний собор у Кам'янці-Подільському. В містах і селах Подільської губернії збудував та перебудував 250 церков, переважно за власними проектами. У 1877 р. був направлений у Привіслянський край, де теж займався церковним будівництвом: керував місцевими техніками – виконувачами робіт. На цій посаді перебував до початку 1884 р. та встиг звести до 70 церков. Після працював у Петербурзі, Казані, Вільно, Варшаві.

Введенський Костянтин Олександрович (1851–?). В 1867–1872 рр. навчався у будівельному училищі в Петербурзі й отримав звання архітекторського помічника по I розряду. Потім був призначений до Гродненського губернського правління, працював міським архітектором Брест-Литовська. З 1875 р. – молодший архітектор Подільського губернського будівельного відділення, з 1877 р. – Подільський єпархіальний архітектор. Працював у Кам'янці-Подільському на цій посаді до 1880 р., потім служив в Архангельську і Мінську. Твори виконував у неоросійському стильовому напрямку і неоренесансі. За його проектами в 1875–1880 рр. на Поділлі зведено: заміський будинок архієрея з церквою у Кам'янці-Подільському, будинок для арештантів у Брацлаві, мурований гостинний двір

у Вінниці, дерев'яний міст з греблями через Буг у Вінниці, шосе від м. Вінниці до станції Південно-Західної залізниці, дерев'яні мости через Південний Буг, Русаву і Мурафу.

Сазонов Василь Васильович (1850–?). У 1873 р. закінчив Петербурзьке будівельне училище зі званням архітекторського помічника і чином X класу. Згодом, 1877 р. одержав звання інженера-архітектора. Працював в Нахічевані-на-Дону (нині – район у складі м. Ростов-на-Дону) і Псковській губернії. У 1883 р. призначений губернським архітектором у Кам'янець-Подільський, а з наступного року обіймав ще й посаду єпархіального архітектора (перебував на цій посаді 1884–1886 рр.). До 1888 р. у формах неоренесансу і неоросійського стильового напрямку збудував чимало споруд, серед яких: жіноче духовне училище в Тульчині, павільйон при богоугодному закладі у Кам'янці-Подільському, мурованні церкви в с. Садки Ямпільського повіту, с. Черепашинці Вінницького повіту та містечку Мурованні Курилівці Ушицького повіту (всі – за отриманим проектом), мурована дзвіниця з брамою на кладовищі у Кам'янці-Подільському, дерев'яні церкви в с. Кусиківці Литинського повіту, с. Лука Летичевського повіту, с. Потоки Вінницького повіту, сс. Паланка, Тростянець та Орлівка Брацлавського повіту, с. Молдовка Балтського повіту, с. Ярмолинці Гайсинського повіту, сс. Фелиціянівка та Вила Ярузька Ямпільського повіту.

Калашников Іван Петрович (1861–1915). Закінчив Петербурзьке будівельне училище, де вчився в 1880–1885 рр., здобув звання цивільного інженера і чин X класу. У 1885 р. отримав посаду молодшого інженеру будівельного відділення Подільського губернського правління, з 1886 р. – єпархіального архітектора. Застосовував стильові форми неоренесансу, необароко неоросійського напрямку. В 1886–1888 рр. виконав розширення будинку жіночого єпархіального училища в Кам'янці-Подільському, завершив будівництво жіночого духовного училища в Тульчині та мурованої церкви в с. Черепашинці Вінницького повіту, зробив проект дерев'яного мосту в Гайсині. У 1889–1891 рр. збудував дерев'яну церкву в с. Боришківці Кам'янецького повіту та с. Павлівка Вінницького повіту. Значної уваги заслуговують збудовані в наступні роки єпархіальні об'єкти у Кам'янці-Подільському – Олександро-Невська церква (разом з М. Балогом), Подільська духовна консисторія, духовне училище, а також ряд громадських споруд – Державний банк, Об'єднаний банк, Подільська казенна палата, технічне училище та ін.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

К. В. Завальнюк,
кандидат історичних наук
І.М. Журавлінський,
культуролог
(м. Вінниця)

КНЯЗІ ОСТРОЗЬКІ ТА СХІДНЕ ПОДІЛЛЯ

У статті розглядається внесок давнього волинського княжого роду Острозьких у соціально-економічний розвиток Східного Поділля (нинішня Вінниччина) та вшанування їхньої пам'яті сучасними мешканцями Вінницької області.

Ключові слова: *Велике князівство Литовське, Волинь, князь, Костянтин Іванович Острозький, Костянтин Костянтинович Острозький, Східне Поділля.*

Однією із найвидатніших постатей у вітчизняній історії був князь Костянтин Іванович Острозький (1460–1530) – військовий і державний діяч Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського, брацлавський і вінницький намісник (1497–1500, 1507–1516, 1518–1530), луцький староста, маршалок Волинської землі (1507–1522), віленський каштелян (1511–1522), троцький воєвода (1532–1530), перший гетьман Великого князівства Литовського (1497–1500, 1507–1530) [8, с. 307].

Окрім цього, у літературі кінця XVI – початку XVII ст. княжий рід Острозьких проголошується прямим нащадком могутніх князів Києво-руської доби. Зокрема, "паростю Великого Володимира, який Руську землю охрестив", називає Костянтина Острозького Іпатій Потій 1598 року. Про споріднення Острозьких із Володимиром Святим і Данилом Галицьким нагадує у "Палинодії" Захарія Копистенський, а Герасим Смотрицький у прикінцевому вірші з передмови до Острозької Біблії наголошує не тільки кровну, а й духовну спадкоємність, вишиковуючи християнські чесноти княжого дому в один логічний ряд:

"Владимер бо свой народ крещенієм просвітил,
Константин же б[ого]розумія писанєм освітил…" [8, с. 84].

Сучасники також порівнювали князя К. Острозького зі стратегами античності: за своє життя він провів 35 битв,з яких програв лише дві (чи не найгучнішою з його битв була перемога 15-тисячного русько-литовського війська під Оршею 8 вересня 1514 року над 80-тисячним московським військом).

Чималою була й економічна могутність Острозьких. Уявлення про майновий статус К. Острозького в колі найбагатших людей держави дає опис

литовсько-руського війська 1528 року, на який від кожних 8 служб (поземельна одиниця, яка правила за базу оподаткування) підданих власник повинен був виставити одного вершника. За даними опису, князь Костянтин був четвертою заможною особою в країні, бо виставив 426 вершників (від Радзивилів ставилося 621, від Кезгайлів – 768, від Гаштольдів – 466 коней). Отже, у власності князя Острозького перебувало щонайменше 3408 служб. Виходячи з припущення Валерія Менжинського про те, що служба складалася в середньому з трьох підданських димів-дворів, бачимо, що князеві Костянтину належало десь 10,5 тис. димів або, рахуючи пересічно по 5-6 людей на дим, до 60 тис. підданих [8, с. 95].

Значне місце у володіннях Острозьких, – найвідомішого князівського роду на Волині, нащадків князів Гедиминовичів-Наримунтовичів, займало також Східне Поділля. Тривалий час тут Острозькі обіймали посаду вінницького і брацлавського намісника-від Костянтина Івановича (1497–1500, 1518–1530) до його сина Іллі Костянтиновича (1530–1539) [8, с. 307]. Племінник Іллі, князь Януш Васильович на землях Вінницького повіту володів після Кошок Зозовом і Плисковом, в Брацлавському – Шпиковом, Рогізною. В 1586 р. він забирає від Рахнівських городища по Русаві і м. Стіна, в 1596 р. від Кошок – Красне, від Красносельських – Тетіїв і Лобачов. Перед 1602 р. від Жабокрицьких він тримає половину їх власності – Торків і Юрківку, в 1603 р. від Друцьких-Горських, спадкоємців Філона Кміти-Чорнобильського, – Пиківську волость із Глинським. В 1613 р. Острозькі отримують Кам'янку і Подойму. Велика спадщина Острозьких на Волині та Брацлавщині буде розділена між онучками Костянтина: Софія (померла 1622 р.) свій спадок принесе в дім Станіслава Любомирського (Любомирщина – землі Острозьких по Русаві), Анна-Алоїза (померла 1654 р.) – в дім Яна Кароля Ходкевича, а Катерина (померла 1642 р.) – в дім Томаша Завойського . Вона успадкувала землі від подільського кордону по річці Мурафі: Красне, Шпиків, Стіна (Янгород). У 1622–1652 рр. Замойщину орендував брацлавський підстолій Станіслав Жевуський. Згідно з подимним тарифом за Острозькими залишились в 1629 р. тільки Пиків з Глинським, Липовець, Тетіїв, Лобачов, П'ятигори, Чернявка [5, с. 67].

Тим не менше, у другій чверті XVIIст. Острозькі все ще залишалися одними з найбагатших землевласників на Правобережній Україні. Зокрема, у трьох воєводствах Правобережжя їм належало 10174 димів (9,6% до загальної кількості димів), в тому числі у Волинському воєводстві – 6813 димів, Київському – 1001 та Брацлавському – 2360 [8, арк. 125]. До того ж, Острозькі мали досить значний політичний вплив у тогочасній Речі Посполитій. Так, після смерті короля Стефана Баторія (1576–1586) одним із

можливих претендентів на польський престол вважали молодшого сина Костянтина Острозького Василя (1526–1608), який із середини 1540-х років прибирає собі батькове ім'я – Костянтин. Енріко Спанокйо, секретар варшавського нунція Альберто Болоньєті, підкреслював, що на боці князя дві переваги: по-перше, він є найзаможнішою людиною держави, по-друге, його шанують як чоловіка розумного й достойного (щоправда, як завважує Спанокйо, на заваді стоїть те, що князь Острозький – "русин і вождь схизматиків") [8, с. 77-78].

Залишається також додати, що часи життя володимирського старости й маршалка Волинської землі, київського воєводи (1559–1608) князя Костянтина Костянтиновича Острозького були не тільки зенітом слави та впливовості роду Острозьких, але й періодом його найбільшої економічної потужності. Протягом останньої третини XVI – початку XVII століття Костянтин та його син Януш інтенсивно скуповують землі на Київщині та Брацлавщині: Вільськ і Колодіїв (1579), Пиків, Красне, Рогізну та ін. (1582), Дідківське (1585), Норинськ (1586), Кухмістровщину (1588) тощо. Вони ж добиваються привілею на пустовщини Рокитну й Ольшаницю над Россю (1591). За обрахунками Збігнєва Анусіка, Острозьким у першій чверті XVII століття, окрім волинських латифундій, належало 14 міст і більших поселень з прилеглими селами на Київщині, 8 на Брацлавщині, 4 в Руському воєводстві, 32 населені пункти в Сандомирському, Краківському, Люблінському воєводствах і в Мазовії на території Польщі. Традиційно річний прибуток князя Костянтина оцінюють у 10 млн. золотих, а маєток (лише та частина, яка перейшла до його сина Януша)- у 80 міст і містечок і 2760 сіл. Ці цифри пояснюють, чому князя Костянтина вважали за одного з імовірних претендентів на польський престол [8, с. 96].

У свою чергу, визначний український історик В. Д. Отамановський, автор першого в Україні історико-правового монографічного дослідження міста (стосувалось м. Вінниці), відзначав значне посилення ролі інституту приватного міщанського землеволодіння на Брацлавщині за часів князя К. Острозького. За Отамановським, цей інститут має виразне урядове визнання, а міщан, що володіли "пасіками", старостинський уряд визнає державцями цих землеволодінь нарівні з державцями земських маєтків-боярами, бо власники "пасік" нарівні з боярами відбували військову службу. Це доводить, між іншим, люстрація Брацлавського замку з 1545 р., яка констатує, що "перед тим, за небіжчика князя Костянтина, бояри, которі свої люди мають, повинні були зо всіми людьми своїми на послугу господарську, коли потреба з'являється, їздити. А міщани, хто пасіки під собою держить, повинні були кожен о дву конь в зброї на послугу господарську становитися.

А тепер усе це змішалося не тільки в міщан, але в іншого й боярина на послугу господарську коня немає, і майже так даремно при замку господарським мешкають". А що кн. К. Острозький був 1491–1517 рр. одночасно як брацлавським, так і вінницьким старостою, "безперечно подібні ж взаємини мали існувати перед Унією і у Вінниці" [7, с. 205].

Також В. Отамановський зробив спостереження, "що цього часу державці неупривілейованих міст використовують торговельно-промислові права міст та староств головно через місцеві кагальні громади. Без сумніву, не інакше було й на Брацлавщині, куди, видимо, разом з князем К. Острозьким прибули до Вінниці й острозькі євреї. Першу згадку про єврейські торговельно-промислові елементи у Вінниці ми зустрічаємо в писаному у Вінниці листі з 28.XI.1506, яким Масина Шульжич запродає маєток Котенево "євреєві острозькому пану Михелю Шимонковичу, митникові брацлавському й вінницькому, за 50 кіп грошей литовської лічби" [7, с. 258].

Заслуги князів Острозьких у справі розбудови господарства та культури на території Східного Поділля, а також захисту його населення від татарських набігів та засилля католицизму були гідно оцінені нащадками. Зокрема, з нагоди святкування 300-річчя дому Романових Вінницька міська дума на своєму засіданні 14 грудня 1910 року у складі 27 гласних та у присутності Вінницького міського голови М. В. Оводова прийняла ухвалу про перейменування цілого ряду вулиць та провулків міста. Цій ухвалі передувала тривала кропітка робота громадського комітету, який очолював відомий краєзнавець та археолог, священик І. О. Шипович (до складу комітету також входили директор міської чоловічої гімназії П. А. Адріанов, міський голова М. В. Оводов та гласний О. В. Благовєщенський) [3, арк. 128].

Згідно з вищезгаданої ухвали, колишня Мала Соборна-Купецька вулиця, що розташовувалась на лівому березі Південного Бугу на Замості, отримала нову назву на честь Костянтина Острозького, "славнейшего защитника русских и православной церкви в XVI в.", як було зазначено у примітці до ухвали думи [3, арк. 130].

Під ухвалою стояли підписи Вінницького міського голови М. В. Оводова, а також гласних М. Броєцького, І. Стефанського, О. Гордзієвського, П. Волощука, М. Міляновського, І. Ільченка, Й. Островського, М. Швеця, О. Плюти, І. Шаповала, І. Шиповича, Т. Куща, П. Гогленкова, М. Закревського, М. Дахновського та ін. [3, арк. 131-131 зв.].

На жаль, майже одразу після встановлення в Україні московсько-більшовицького режиму нова влада майже повністю змінила назви вулиць та площ, так чи інакше пов'язаних зі славним історичним минулим українського

народу. Так, згідно з наказом №74 Подільського губвиконкому від 15 грудня 1921 року вулиця Костянтина Острозького стала називатися Червонопрапорною [1].

За часів німецької окупації Вінниці вулиця знову змінює свою назву. Цього разу-на честь великого сина українського народу, провідника українських національно-визвольних змагань 1917–1920 років Симона Петлюри [6].

Лише із відновленням незалежності України 24 серпня 1991 року стало можливим відновити історичну справедливість: повернути вулицям та площам населених місць нашої держави імена справжніх героїв, які боролися за свободу рідного краю та його добробут. Приємно, що в цьому славетному ряду ми знаходимо і прізвище колишнього брацлавського та вінницького старости князя К. Острозького. Так, виконком Вінницької міської Ради народних депутатів своїм рішенням від 25 червня 1992 року за № 316 ухвалив з 1 липня 1992 року повернути вулиці Червонопрапорній її стару назву, – вулиця Острозького [4, арк. 425].

Із сучасної мапи міста випливає, що ця вулиця бере свій початок від вулиці Папаніна, 2 і простягається до вулиці Ширшова, 37. Сучасний дослідник історії вінницьких вулиць А. В. Гудзевич у короткій біографічній довідці стосовно походження назви вулиці Острозького відзначав: “Острозький Костянтин (Василь) Костянтинович (1526–1608) – київський воєвода, культурний і освітній діяч. Активно виступав на захист православ’я від засилля уніатів та католицтва. За його ініціативи у м. Острог було створено гурток антиуніатських літераторів і публіцистів, засновано школи у Турові, Володимирі-Волинському. У 1576 р. було засновано греко-слов’янську школу – першу українську школу вищого рівня, яка мала велике значення для поширення освіти серед населення, розвитку педагогічної думки, організації національної школи в Україні. В 1578 р. створюється друкарня І. Федорова на кошти К. Острозького, яка друкує “Буквар”, “Хронологію” А. Римші, “Біблію”. Діяльність друкарні сприяла розвиткові освіти й культури в Україні” [2, с. 31].

Таким чином, діяльність князів Острозьких мала величезне історичне значення для соціально-економічного та культурного розвитку не лише Східного Поділля, але й для багатьох інших регіонів сучасної України. Пам’ять про уславлену князівську родину по праву зберігається і нині у серцях справжніх українських патріотів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вісти-Известия. – 1921. – 29 груд.; 2. Гудзевич А. В. Вулиці Вінниці : Довідник / А. В. Гудзевич. – Вінниця : ДП “Державна

картографічна фабрика", 2007. – 80 с.; 3. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. Д-262, оп. 1, спр. 21.; 4. ДАВіО, ф. Р-151, оп. 15, спр. 3904.; 5. Дорош І. Землеволодіння української шляхти на Брацлавщині з кінця XIV до середини XVII ст. / Ірина Дорош // Подільська старовина : Наук. зб. – Вінниця, 2003. – С. 65-82.; 6. Нові назви вулиць міста Вінниці // Вінницькі вісті. – 1941. – № 2. – 3 верес.; 7. Отамановський В. Д. Вінниця в XIV–XVII століттях: іст. дослідження / В. Д. Отамановський. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1993. – 464 с.; 8. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2008. – 472 с.

А. А. Іванова, А. В. Христюк,
студенти
О. О. Вітюк,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОКУМЕНТОЗНАСТВА ЯК НАУКОВОЇ І НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Документознавство як наукова й навчальна дисципліна з'явилась у нас на широкому багатоаспектному діалозі документознавчих дисциплін й грунтується на широкому розумінні феномену документа та документно-інформаційної діяльності. Існує багато тлумачень поняття документознавства і жодне з них не є загальновизнаним. Це є закономірним, оскільки документознавство – термін багатоаспектний, структурно-розгалужений, такий що стосується різних боків документа та документно-комунікаційної діяльності – явищ не менш складних та багатопланових. Таким чином цей термін слабко піддається однозначному тлумаченню, тим більш короткому визначенню.

На сучасному етапі розвитку документознавство в нашій країні характеризується оформленням в самостійну наукову дисципліну. Серед учених, які займались вивченням окремих питань документознавства, слід відзначити С. Кулешова [1; 2], Г. Швецову-Водку [3], Н. Кушнаренко [4]. Активно формуються дві концепції документознавства — розширена (Н. Кушнаренко) і спеціалізована (С. Кулешов). Серед суттєвих відмінностей цих концепцій одним з найпринциповіших є різне бачення структури даної науки.

Н. Кушнаренко виділяє загальне і особливе документознавство. До загального вона відносить три розділи – теорію документа (документологію), історію документа, історію і теорію документно-комунікаційної діяльності. Саме третій розділ є дискусійним і формує певне теоретичне підгрунтя для надмірно широкого погляду на документознавство. До завдань особливого документознавства Н. Кушнаренко відносить вивчення окремих типів і видів документів, і процесів документно-комунікаційної діяльності. Особливе документознавство вона розділяє на спеціальне і часткове. Перше вивчає специфіку документів, що функціонують у бібліотеках, архівах, музеях, інформаційних центрах. На цій підставі науковець включає до структури документознавства на правах спеціальних наукових дисциплін – бібліотекознавство, бібліографознавство, архівознавство, музеєзнавство, інформаціезнавство. До часткового документознавства віднесено вивчення окремих видів документів, яке відбувається у межах відповідних дисциплін, наприклад, книго-патенто-картознавства. Таким чином, професор Н. Кушнаренко обґрунтовує оригінальну авторську концепцію документознавства як метанауки, щодо великої групи споріднених наук. Проте запропонована широка концепція викликає суттєві заперечення. Адже кожна з наук, включених автором до структури документознавства, має власний об'єкт у якому документ є лише його складовою частиною. Наприклад, об'єктом бібліотекознавства є бібліотечний соціальний інститут [5]; патентознавство в основному зосереджується на дослідженні проблем правового захисту інтелектуальної власності винахідників та оформлення заявок на винаходи і проведення їхньої наукової експертизи; а патентна документація є лише однією із складових цієї науки. На підставі зазначеного можна зробити висновок щодо недоцільності штучного розширення структури документознавства за рахунок суміжних самодостатніх наук.

Поняття "документ" є центральним, фундаментальним в понятійній системі документування. Воно відображає ознаки реально існуючих предметів, що служать об'єктами практичної діяльності по створенню, збору, аналітико-синтетичній обробці, зберіганню, пошуку, розповсюдженню і використовуванню документарної інформації в суспільстві. Саме тому його розглядають як джерело інформації і засіб соціальної комунікації. Історія виникнення і еволюція тлумачення терміну "документ" вивчена недостатньо. За тривалий історичний період значення "документ" постійно змінювалося.

Українське документознавство сформувалось як самостійна наука після здобуття нашою державою незалежності. За ці двадцять років побудовано розвинену інфраструктуру документознавства, основними складовими якої є підготовка наукових кадрів, документознавча освіта,

система професійних видань, проведення документознавчих форумів.

У 1994 р. в структурі Держкомархіву України було організовано спеціалізовану наукову установу "Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства", де розгорнулись дослідження з документознавства і архівознавства [7; 8].

У цьому ж році почалась вузівська підготовка фахівців за спеціальністю "Документознавство та інформаційна діяльність". Сьогодні лідерами серед навчальних закладів, що готують цих фахівців, є Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київський національний університет культури і мистецтв, Харківська державна академія культури, Рівненський державний гуманітарний університет, у яких здійснюється підготовка як студентів, так і аспірантів. У 2003 р. спеціальність "Документознавство, архівознавство" було включено до переліку наукових спеціальностей з історичних наук ВАК України.

В Україні сформувалися дві документознавчі школи, лідерами яких є С. Г. Кулешов і М. С. Слободяник. До наукової школи С. Г. Кулешова в основному входять дослідники, що працюють в архівній системі України. Спираючись на вітчизняну практику, ця школа активно розвиває традиційні для колишнього СРСР напрями документознавчих досліджень. У межах цієї наукової школи успішно захистили кандидатські дисертації І. Є. Антоненко, О. М. Загорецька, Н. О. Леміш, Ю. І. Палеха, С. В. Сельченкова, Н. М. Христова.

До наукової школи М. С. Слободяника переважно входять дослідники, що працюють у вищих навчальних закладах України. Ця школа в основному розвиває інформаційну концепцію документознавства, приділяючи значну увагу дослідженню ролі електронних документів у розвитку системи соціальних комунікацій. У межах даної школи захистили кандидатські дисертації та успішно працюють на терені документознавства кандидати наук: О. Б. Виноградова, М. В. Вилегжаніна, О. М. Збанацька, О. А. Кравцова, І. О. Петрова, В. В. Рудюк, Ю. П. Якимюк (Юхименко); О. А. Політова (науковий керівник О. Б. Виноградова) [6, с. 6].

Розробка теорії документальних комунікацій є однією із стрижневих проблем вітчизняного документознавства. У межах розв'язання цієї проблеми Г. М. Швецова-Водка здійснила спробу формування ноокомунікаційної теорії документознавства. На нашу думку, запропонований підхід є перспективним, проте на сучасному етапі автор лише починає його розробку [9]. Вона також розглянула низку питань, присвячених теорії документальних комунікацій і місцю у цій теорії документа і книги [3].

Документознавство належить до розряду молодих наук, воно ще остаточно не сформувалося як наукова дисципліна, що узагальнює сукупність знань про документ, її складники визначені недостатньо чітко. Ця наука виникла не одразу, вона пройшла в своєму розвитку кілька етапів.

Формування документознавства як наукової дисципліни передбачає визначення основних її складових: об'єкта, предмета, методів, понятійного апарату – в їх єдності та цілісності тобто як системної наукової дисципліни. Об`єктом документознавства є комплексне вивчення документа як системного об`єкта, спеціально створеного для зберігання та розповсюдження (передачі) інформації в просторі і часі. Створення наукового знання про документ в його єдності матеріальної та інформаційної складових, про закономірності його створення та функціонування в суспільстві є предметом документознавства.

На міжнародному рівні самим загальним визнано визначення документа як записаної інформації, яка може бути використаний як одиниця в процесі документації.

Класифікація документів – одна з найдавніших і дотепер остаточно невирішених проблем. Початкові етапи її пов'язані з організацією і систематизацією зборів, створенням переліків одиниць зберігання, тобто з функціонуванням перших бібліотек і архівів, зокрема староєгипетських. Перші класифікації будувалися з врахуванням інформаційної складової документа. Комплексний підхід до класифікації документів, що враховує особливості його змісту і форми, бере свій початок в XX ст. одночасно з введенням в науковий обіг понять "документ" і "документація". Перша спроба такої класифікації здійснена П. Отле в його "Трактаті про документацію" (1934) [10], де закладені основи класифікації, що враховує не тільки деякі ознаки тексту, зокрема особливості знакової природи інформації, але і характеристики форми документа, тобто матеріального носія. Активно проблема класифікації документів починає розроблятися лише в кінці 1960 – на початку 1970 років в рамках інформатики, книго- і архівознавство, а в кінці 1980-х – бібліотеки і бібліографами. Більшість підходів була обумовлена специфікою диференціації документів, прийнятої в тій або іншій науці або області діяльності. Лише останніми роками, завдяки роботам А. Соколова, Ю. Столярова, Г. Швецовой-Водки, вдалося створити багато аспектну класифікацію, що базується на обліку інформаційної і матеріальної складової документа.

Основні ознаки класифікації по інформаційній складовій документа – зміст документа; ступінь узагальнення інформації; тип знаків, використаних для запису інформації; призначений для сприйняття інформації

людиною; канал сприйняття знаків, використаних для запису змісту; ступінь поширеності інформації; спосіб запису інформації.

Інформація є важливим засобом існування суспільства, її обсяги постійно зростають; стрімко змінюється і характер використання. Протягом останніх десятиліть значення процесів, пов'язаних з документуванням і використанням інформаційного продукту усвідомлене суспільством. Це призвело до появи нового поняття – інформаційні ресурси, що визначаються як інформаційні повідомлення, потенційно придатних для використання суспільством як метазасіб досягнення чітко визначеної мети, цілей, певного виду діяльності, певної особистості або групи людей [4].

Становлення і розвиток теорії інформаційної діяльності як одного з нових наукових напрямів сучасності методологічно пов'язане з подальшим узагальненням понять "інформація" і "документ", а також з обґрунтуванням ідеї, що будь-яка доцільна діяльність базується на інформаційному процесі. Поняття інформації найважливіше в теорії документознавства. Теоретичною і методологічною основою науки про документування є філософська теорія відображення, яка дає можливість визначити інформацію як результат уведеного в інформаційну взаємодію інваріанта відображення зафіксованого об'єкта сприйняття (ідеального образу).

Філософський підхід до проблем інформаційної діяльності дає можливість розкрити взаємодію суб'єкта і об'єкта в інформаційних процесах, що дуже важливо для визначення відповідних методів, засобів, умов, цілей, результатів інформаційної діяльності в суспільстві.

Останнім часом все більше з'являється прибічників концепції інформації як сутнісної, інваріантної сторони відображення, яка може опредмечуватись, об'єктивуватись при введенні в інформаційну взаємодію, отже, кодуватися, передаватися від одного об'єкта до іншого в ході відображувальних процесів. Одним з методологічних наслідків означеного розуміння природи інформації є уявлення про неї, як про невід'ємну властивість відображення з одночасним визнанням всезагальності означеної властивості, а отже, і розповсюдженням її на всі матеріальні системи, що більш визначено характеризує онтологічний статус інформації, а в гносеологічному відношенні призводить до інтерпретації поняття інформації з загальнонаукового [11, с. 18-21].

Інтерес до феномену інформації набув, безумовно, загальнонаукового характеру. Слова і словосполучення, що стосуються терміна "інформація", зустрічаються як у наукових роботах, так і в популярних виданнях, проблеми, пов'язані з інформаційними ресурсами, обговорюються на конференціях, присвячених різним сферам суспільної

діяльності. Інформаційний підхід є могутнім засобом для підвищення рівня наукових досліджень, оптимізації багатьох процесів, як із сфери виробництва матеріальних і духовних благ, так і з галузі їхнього споживання.

Документознавство як наука аж ніяк не підміняє науки про природу, суспільство і мислення а, вивчаючи специфічні особливості інформаційних процесів, дозволяє глибше пізнати закономірності, притаманні різним матеріальним утворенням. Документознавство як наукова дисципліна, розглядаючи інформацію як семантичний базовий елемент документа, зосереджує увагу на таких аспектах аналізу інформаційних процесів: онтологічному, гносеологічному, аксіологічному.

Короткий хронологічний період розвитку документознавства дає привід деяким науковцям заперечувати існування наукової дисципліни або ототожнювати її з документалістикою; справочинство, як спеціальне прикладне документознавство теж намагаються ототожнити з документознавством. Все означене ще раз підтверджує значущість інформаційних процесів для розвитку різних сфер суспільного буття. Підтвердженням цього стало введення до Державного реєстру спеціальностей України нової спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність", яка має широкі можливості з точки зору спеціалізацій і підготовки фахівців у галузі документування соціально значущої інформації [3, с. 27-29].

У 1989 р. європейське співтовариство в рамках програм European Credit Transfer System та European Community Action Scheme for the Mobility of University Students прийняли стандарт освітньо-професійної програми фахового спрямування "Documentation Science and information Resources Management", який базується на досвіді вищих навчальних закладів США, Японії, країн Європи (Великобританії, Ірландії, Ісландії, Бельгії, Данії, Фінляндії, Нідерландів, Норвегії, Швеції, Німеччини).

Наука про документ як сукупність знань про документ і документну діяльність через недостатню визначеність власного об'єкта, предмета, структури, законів, закономірностей, методів і понятійно-категоріального апарату є наукою, яка перебуває на стадії свого формування. Науку про документ прийнято називати документознавством. Цей термін у своїй основі має сполучення двох слів – "документ" і "знавство", які в поєднанні означають сукупність знань про документ. Поняття "документознавство" – багатоаспектне, структурно розгалужене, торкається різних проявів функціонування документа, не має однозначного тлумачення, як, власне, і базове поняття "документ".

Список використаних джерел та літератури:

1. Кулешов С. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Кулешов. – К., 2000. – 162 с.; 2. Кулешов С. Документальні джерела наукової інформації: Поняття, типологія, історія типологічної схеми / С. Кулешов. – К., 1995. – 191 с.; 3. Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій / Г. М. Швецова-Водка. – Рівне, 2001. – 438 с.; 4. Кушнаренко Н. Н. Документоведение : Учеб. для студ. вузов культуры / Н. Н. Кушнаренко. – К. : Знания, 2002. – 459 с.; 5. Бібліотекознавство: Теорія, історія, організація діяльності бібліотек: Підруч. дія бібл. ф-тів ін-тів культури та училищ культури / За ред. М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.; 6. Українське документознавство (1991–2011) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України; уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник. – К., 2012. – 176 с.; 7. Бездрабко В. В. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства – провідна наукова установа документознавчої галузі / В. В. Бездрабко // Арх. України. – 2009. – № 3/4. – С. 66-95.; 11. Мага І. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства / І. Мага // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2008. – С. 779-780.; 12. Швецова-Водка Г. Н. Документ в свете ноокоммуникологии: науч.-практ. пособ. / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Информ. центр сотрудничества "Литера", 2010. – 381 с. – (Серия "Современная библиотека"; вып. 65).; 13. Отле П. Трактат про документацію [Електронний ресурс] / П. Отле. – Режим доступу: http://dilo.kiev.ua/pdf/Otlet_Paul.pdf.

О. Л. Ковальчук,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОЯВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Вивчення різних аспектів молодіжної субкультури дуже актуально, і пов'язано це, насамперед, з тим, що молодь є однією з найбільш схильних до впливу соціальних груп, а в умовах трансформації українського суспільства саме від того, якими цінностями буде володіти молодь, залежить розвиток суспільства в цілому.

Сучасні умови існування суспільства змінилися, вони вимагають

внесення уточнень в процеси формування молодіжних субкультур. Зокрема, слід однаковою мірою враховувати наявність як індивідуальних, так і колективних потреб та інтересів молоді, а також розрив у соціально-економічних умовах життя різних груп молоді, що проявляється у зростанні соціальної нерівності.

Даючи характеристику молодіжній субкультурі, потрібно вказувати на моральність, на культуру поведінки сучасної молоді, прогнозувати тенденції розвитку суспільства. Однією з найпоширеніших спільнот є молодіжні рухи, які пов'язані з певними жанрами музики. Імідж музичних субкультур формується багато в чому як наслідування сценічного іміджу популярних в даній субкультурі виконавців. Однією з перших музично-молодіжних субкультур сучасності були хіпі, молодіжний рух пацифістів і шанувальників рок-музики. Багато чого з їхнього іміджу (зокрема, мода на довге волосся) і світогляду перекочувало в інші субкультури.

У 1970-80-ті рр. слідом за новими жанрами в рок-музиці сформувалися металісти і панки. Перші – культивували особистісну свободу і незалежність. Останні ж, володіли яскраво вираженою політичною позицією: девізом панк-року була і залишається ідеалізована анархія.

Хіпі – це фактично найперша неформальна молодіжна субкультура. Саме вона дала старт всім іншим молодіжним течіям, таким як панки, рокери, металісти. Практично всі традиції, звичаї, сленг і культура взаємин подальших субкультур були запозичені у хіпі.

Субкультура хіпі була створена як потужна контркультура на противагу загальноприйнятій. Сьогодні вона не має такого впливового характеру як в 60-х роках XX століття [11, с. 93].

Яппі (англ. Yuppie, Young Urban Professional – молодий міський професіонал). Ідеологія яппі на пострадянському просторі сформувалася на неприйнятті соціальної нерівності, ліні, некомпетентності.

Мета яппі – високий соціальний статус, приналежність до нової ділової аристократії. Яппі – це успішні молоді люди, добре вписалися в вимоги сучасного суспільства, що займають у ньому досить високі щаблі соціальної драбини [13].

В якості особливої субкультури з властивими їй цінностями зразками поведінки також можна розглядати дуже модну в останні роки культуру гламуру. Як стиль життя, гламур асоціюється з яскравістю і зовнішньою легкістю життя, він припускає світськість, успішність, неробство, демонстративну витрату грошей.

Ще однією дуже важливою характеристикою гламурного іміджу стає популярність, "розкрученість", яка зявляється завдяки ЗМІ, особливо,

телебаченню та Інтернету.

З появою готик-року, в 1980 рр. з'явилася готична субкультура. Характерні її риси – похмурість, культ меланхолії, естетика фільмів жахів і готичних романів [5, с. 19].

Готи – це представники молодіжної субкультури що зародилася в кінці 80-х років XX століття, вони мають специфічне іронічно-філософське ставлення до навколишнього світу і життя. Характерні риси: специфічний похмурий імідж, переважання чорного кольору в одязі, використання металевих прикрас з символікою готичної субкультури, і характерний макіяж, а також інтерес до готичної музики, літературі, фільмам жахів і містики [11, с. 90].

Емо (від англ. Emotional – емоційний) – молодіжна субкультура, що з'явилася в Україні порівняно недавно. Вираження емоцій є головним правилом для представників цієї субкультури. Цінності лежать в основі даної субкультури.

По-перше, емо пропагує унісекс (безстатевість), тобто стирання граней між чоловіком і жінкою, що неприпустимо і веде до падіння рівня народжуваності [4, с. 21].

По-друге, емо – це пропаганда емоційності, яка часто переростає в стан депресивності і плаксивості. При цьому, у молоді формуються такі якості як пасивність, байдужість і нерішучість. Зовнішній вигляд представників цієї субкультури викликає інтерес з боку молоді і бажання бути схожими на них [4, с. 23].

Молодіжна субкультура емо більше за інших субкультур небезпечна в плані демографічної ситуації, серед її представників популяризується суїцид, а суїцидальні нахили вважаються модним і правильною поведінкою в контексті даної субкультури. Поряд з цим, субкультура емо культивує депресію Представники субкультури емо в Україні – це, найчастіше, вікова категорія молоді від 14 до 17 років обох статей [4, с. 56].

Досить популярною в Україні є субкультура рейву. Вона виникла в 80-ті роки XX століття в США і Великобританії. Невід'ємною частиною рейверських стилю життя є нічні дискотеки з потужним звуком, комп'ютерною графікою, променями лазерів. Для одягу рейверів характерні яскраві фарби і використання штучних матеріалів (вініл, пластик). Розвиток субкультури рейву йшов паралельно з розповсюдженням наркотиків [7, с. 163].

Байкери – субкультура, мотоциклісти, яких у нас часто іменували рокерами, що неточно: рокери – це любителі рок-музики. Перших байкерів називали "харлеїстами" – по відомій марці мотоцикла "Harley-Davidson".

Справжнє визнання ці мотоцикли отримали в 30-х роках XX століття в США. У 60-і роки байкерський рух прийняв на озброєння рок-музику і зазнала у своєму розвитку черговий бум. Улюблений напій байкера – пиво. Одягаються вони, як і належить любителям року, в джинси, чорні футболки, шкіряний жилет або куртку. Часто байкери суцільно покриті татуюваннями. Найчастіше байкери – це вікова категорія від 25 років і старше [7, с. 124].

Розвиток Інтернет спричинив поширення в Україні такої молодіжної субкультури як хакерів – комп'ютерних користувачів, програмістів, які дотримуються активної, наступальної лінії поведінки в мережевому просторі.

Об'єктами атаки хакерів є чужі сайти і сервери, які вони зламують, виводять з ладу. У 1988 році вперше з'явилося головне хакерське знаряддя – комп'ютерний вірус [12, с. 128].

Анімешники – це фанати специфічних мультиплікаційних фільмів аніме або японської субкультури в цілому.

Анімешники є споживачами мас-медійних сучасних продуктів японської культури – відеоігор, коміксів, мультиплікаційних багатосерійних фільмів про фантастику, роботів, паралельні реальності і т.

Найагресивніші представники молодіжних субкультур – це скінхеди. Ідеальним політичним діячем для них є А. Гітлер. Скінхеди, як правило, виділяються начисто виголеною головою. Одягаються скінхеди в подобу військової форми або просто у вузькі темні джинси. Їхня ідеологія полягає в тому, що всі, хто не скінхеди – вороги скінхедів. Вони часто нападають на людей з іншим кольором шкіри, на бомжів, представників нетрадиційної сексуальної орієнтації. Особлива ненависть – до реперів і всіх хто має довге волосся. Основну масу скінхедів складають молоді люди від 14 до 22 років, школярі, учні технікумів, студенти вузів [12, с. 109].

Футбольні хулігани – особи, які порушують громадський порядок, що зв'язують свої дії з футбольними пристрастями і обґрунтовують їх ними. Як правило, злочини на ґрунті футбольного хуліганства вчиняються до або після футбольних матчів, а також у місцях великих скупчень футбольних уболівальників.Існує так само протиставлена футбольним хуліганам молодіжна субкультура ультрас.

Ультрас – високоорганізовані фанати певного клубу, як правило, офіційно зареєстрована структура, яка об'єднує від десяти до декількох тисяч найбільш активних фанатів, що займаються всіляким інформаційним просуванням і підтримкою своєї команди: промо-атрибутикою, популяризацією [2, с. 251].

Не менш яскрава і популярна так само і субкультура хіп-хопу. До основних типів хіп-хоп культури можна віднести: реп, брейк, графіті,

діджеїнг, деякі види спорту.

Субкультура графіті являє собою цілий напрям сучасного "стріт-арту". Графіті у вузькому сенсі – це своєрідна характерну розпис, зроблена за допомогою фарб, які розпилюються з балончиків, з майже обов'язковою присутністю тексту. Іноді графіті використовують для поширення повідомлень політичного і соціального характеру. З одного боку субкультура графіті допомагає в розвитку художніх здібностей, у самореалізації молодих людей.

Ді-джеїнг – це музичний супровід для репу і брейка, хоча, звичайно, ді-джеїнг може існувати і окремо. Ді-джеї створюють як свої записи, так і використовують чужі, "вирізаючи" шматочки записів і вставляючи їх в свої композиції [6, с. 154].

Роллерами називають любителів роликових ковзанів. Це теж своєрідне відгалуження від хіп-хоперів та любителів так званої вуличної культури. В Україні ролери з'явилися на початку 90-х років.

Існує рух екстремалів, до яких відносяться скейтбордисти, сноубордисти, серфери. Головне для екстремалів – це не досягнення певних результатів, а гострота відчуттів.

Таким чином, можна сказати, що для молодіжної субкультури кінця XX – початку XXI ст. для якого характерне поєднання двох або більше різних напрямків субкультур.

Всі ці види субкультур так чи інакше здійснюють значний вплив на формування світогляду кожної людини, в тому числі і молодого. У кожної субкультури є свої певні плюси і мінуси. На основі опрацьованого матеріалу можна зробити наступні висновки: значне поширення в Україні набули різноманітні неформальні рухи: готи, емо, хіпі, панки, скінхеди, граффітери, хіп-хопери. Немає таких субкультур, які б виникли і розвинулися в нашій країні, всі вони прийшли до нас із заходу. Єдине, про що ми можемо говорити, як про таке, що зародилося в Україні – це гоп-культура (гопники). За однією з основних версій дана субкультура зародилася в післявоєнному Харкові (50-ті роки XX століття). Сьогодні представниками даної субкультури є менше 2% молоді [13].

Сучасні субкультурні молодіжні рухи в Україні можна назвати своєрідною "молодіжною культурою", яка включає в себе різноманітні напрямки і якісно відмінні види активності молоді. В українські молодіжні субкультури залучена молодь від 14 до 35 років, приблизно однаково представлена обома статями. Головною специфічною рисою української молодіжної субкультури є переломлення під наш менталітет субкультур і їх ідеологій, що зародилися в інших країнах, культурна трансформація

цінностей, не властивих нам спочатку.

Молодіжна субкультура покликана допомагати молодій людині самореалізуватися, компенсувати брак уваги і спілкування, створити певний імідж, отримати визнання в колах однодумців.

Змістовні характеристики молодіжної культури істотно залежать від стилю життя молодих людей, усталених в їхньому середовищі форм проведення дозвілля. Відповідні показники приналежності до тієї чи іншої субкультури помітно відрізняються залежно від освіти, місця проживання та сімейного стану молодих людей.

Під молодіжною субкультурою розуміється, насамперед, особлива форма організації молодих людей, яка має свій стиль життя, поведінки, мислення, що відрізняється своїми звичаями, ритуалами, нормами, цінностями і стереотипами.

Як правило, бажання належати до якої-небудь субкультури з віком зникає, а, отже, до цього потрібно ставитися як до певного етапу розвитку молодої людини. Слід зазначити, що велика частина молоді проходить через членство в певних групах, гуртках, секціях, субкультурних об'єднаннях.

Зауважимо, що не всі типи молодіжної субкультури позитивно впливають на молодь – деякі типи молодіжної субкультури в Україні несуть в собі елементи криміналізації суспільства, менталітет західних країн, сприяють формуванню цінності розваг, замість реалізації себе як творчої особистості. Проблематика молодіжної субкультури та молодіжних об'єднань досить нова для нашого суспільства, тому вона ще носить більш теоретичний характер і вимагає глибокого осмислення.

Результати опитувань, які регулярно проводять соціологи, говорять про те, що більшість студентів ВНЗ вважають субкультури захопленням, яке погано впливає на людину, проте серед них є такі, що захоплюються музикою чи стилем одягу деяких субкультур. Частина молоді відноситься до учасників подібних угрупувань нейтрально, або ж мають друзів-неформалів. І лише малий відсоток студентів є членами молодіжних субкультур. Для них субкультура – це "те, що найбільше допомагає в житті", "спосіб життя", "круто", вони живуть за ідеями своєї групи та відносяться до свого захоплення цілком серйозно. Тож на формування особистісного "Я" цих молодих людей субкультура впливає по різному. Для учасників субкультур є дві сторони впливу, одна – у середовищі самої субкультури, друга – в колі однолітків, суспільства. Що ж до молоді, яка не відносить себе до жодного з неформальних об'єднань, то на них субкультура впливає за допомогою таких засобів, як спілкування з однолітками-неформалами, музикою певних субкультур, і просто наявністю різноманітних молодіжних субкультур в

суспільстві.

Підводячи підсумок, хочеться відзначити, що молодь – це рушійна сила будь-якого суспільства і його майбутнє. Молодіжна субкультура важлива для соціуму, вона відіграє важливу роль у становленні особистості молодої людини. Вона дає поштовх до саморозвитку та реалізації творчих здібностей молоді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алпатова П. С. Деякі проблеми соціологічного аналізу молодіжної субкультури [Текст] / П. С. Алпатова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. – Харків : Вид. центр ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2011. – С. 84-87.; 2. Баєва И. Психология молодёжной субкультуры: риск и перспективы роста / И. Баєва // Народное образование. – 2010. – № 2. – С. 248-254.; 3. Бабаева Ю. Д. Психологические последствия информатизации [Текст] / Ю. Д. Бабаева, А. Е. Войскунский // Психологический журн. – 2002. – № 1. – С. 25-33.; 4. Баронова М. Черно-розовые дети / М. Баранова // Литературная газ. – 2008. – № 37. – С. 13-70.; 5. Булигіна А. А. Субкультуры и контркультура: грани взаимодействия [Текст] / А. А. Булыгина // Социис. – 2009. – № 4. – С. 19-23.; 6. Головатий Н. Ф. Соціология молоді: Курс лекцій / Н. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2005. – 325 с.; 7. Головенько В. А. Українські молодіжні рухи в ХХ столітті / В. А. Головенько. – К. : АЛД, 2000. – 244 с.; 8. Громова И. Б. Контркультура как адаптивный механизм трансляции социального опыта [Текст] / И. Б. Громова // Социс. – 2001. – № 10. – С. 6-15.; 9. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение. – СПб. : Питер, 2001. – 265 с.; 10. Карп'як В. Молодіжні субкультури // Спілка української молоді. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cym.org/ua/content/subcult1.asp.; 11. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи / С. В. Косарецкая, Н. Ю. Синагина. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 159 с.; 12. Омельченко Е. Л. Молодежные культуры и субкультуры / Е. Л. Омельченко. – М. : Ин-т социологии РАН, 2000. – 261 с.; 13. Сауленко Л. І. Молодіжні субкультури: український контекст [Електронний ресурс] / Л. І. Сауленко. – Режим доступу: http://www.altruism.ru/sengine.cgi/13/38.; 14. Верная А. О субкультурах "ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ" [Електронний ресурс] // Субкультуры. – Режим доступу: http://www.subcult.ru.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

УДК: 94(438) “1921/1939” : 379.85

Т. В. Ковальчук,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статі висвітлено регіональний аспект державного регулювання сфери туризму в міжвоєнній Польщі на прикладі Волинського воєводства.

***Ключові слова**: туризм, краєзнавство, міжвоєнний період, Волинське воєводство, Польська республіка, державне регулювання.*

Західноукраїнські землі у міжвоєнний період входили до складу Польської республіки. Державна влада проводила різнобічні заходи для виховання у населення окреслених територій польського патріотизму, насадження твердження про те, що Західна Україна є одвічною складовою Польщі. Для цього використовувались різноманітні методи. Одним із них був саме туризм. Тому питанню розвитку туристичного руху, особливо на приєднаних територіях, керівництво Польської республіки приділяло особливу увагу.

Варто зазначити той факт, що досліджувана тема є майже не висвітленою в сучасній історичній літературі, як українській, так і польській. Науковий доробок українських науковців обмежується публікаціями В. Дмитрука [5] та О. Завадської [6]. Польська історіографія з досліджуваної теми представлена значно ширшим колом наукових праць. Однак у більшості з них головна увага акцентується на розвитку туризму у Польщі вцілому, а туристична справа Волинського воєводства розглядається в контексті загальнодержавного розвитку. Найбільш цінними для написання статті стали праці Є. Гая [12], В. Гоетля [13], У. Ковєскої [14], Є. Хельмецького [9] та Я. Умінського [19].

Отже, як бачимо, ні у польській, ні в українській історичній науці на сьогодні не має жодного комплексного дослідження розвитку туризму на території Волині в 1920–1930 рр., у тому й числі його державного регулювання. Саме тому обрана тема є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Державне регулювання туризму на території Волині здійснювалась як через загальнодержавні установи Польщі, так і воєводські. До перших належали міністерства та їх підрозділи, департаменти, компетенція яких

поширювалась на територію всієї держави, до других – воєводські туристичні комісії, місцеві органи адміністрації, які займались питаннями туризму на місцевому рівні.

Серед загальнодержавних установ, що здійснювали керівництво та контроль над туристичною сферою, найбільш плідною була діяльність Департаменту туризму, що функціонував протягом 1919–1932 рр. при Міністерстві публічних робіт.

Варто відмітити той факт, що зазначена туристична установа була створена за зразком аналогічних відділів туризму, які уже існували у тодішніх Франції та Австрії. Однак головною відмінністю було те, що у цих європейських країнах відділи туризму були в першу чергу органами пропаганди туристичних ресурсів як усередині держави, так і за її межами, а польський аналог був лише установою, яка займалась розвитком туризму всередині країни. Пропаганда ж туризму за межами Польщі, була відкладена до періоду повної відбудови країни [17, с. 72].

Керівником Департаменту туризму було призначено досвідченого та кваліфікованого діяча туристичної сфери М. Орловича, який очолював відділ протягом усього періоду його існування. Це була людина, яка розумілась у справах туризму, оскільки він був членом туристичних товариств, автором численних наукових і публіцистичних праць на туристичну тематику.

Слід зазначити, що у перші повоєнні роки у цьому туристичному відділі був як брак працівників (у штатному розписі зазначено лише 3 посади), так і коштів. Протягом 1919–1924 рр. річний бюджет був досить мізерним і складав від 100 до 7 000 злотих. Покращення фінансування поступово відбувається, починаючи із 1925 р. Так, бюджет 1925 р. становив уже 57000, 1926 р. – 55 000, 1927 р. – 50 000, 1928 р. – 155 000, 1929 р. – 190 000, 1930 р. – 157 000, 1931 р. – 60 550 злотих [7, арк. 98-104]. Як бачимо, найбільше коштів було виділено у 1929 р., після чого фінансування суттєво урізується. Головною причиною цього була світова економічна криза 1928–1932 рр.

Найбільш плідною була робота Департаменту туризму Міністерства публічних робіт у галузі видавництва літератури туристичного характеру. Впродовж свого існування на цю справу було виділено близько 150 000 злотих. Зокрема, у 1919–1924 рр. було видано 13-ти томний туристичний путівник по Польщі під загальною редакцією М. Орловича. В одному з томів був розділ, присвячений туристичним об'єктам Волині. У 1929 р. М. Орлович спільно із Волинським краєзнавчим товариством і опіки над пам'ятками старовини видали "Ілюстрований путівник по Волині" [16]. Це був перший туристичний путівник по досліджуваному регіоні. У ньому містилась

інформація про історію, культуру краю, а також детально описувались туристичні маршрути по містах із зазначенням розкладу транспорту, закладів розміщення та харчування тощо. Окрім путівників, Департамент туризму займався видавництвом різноманітних брошур та листівок, у яких пропагувались туристичні регіони Польської республіки, розробляв і публікував туристичні карти тощо.

Департамент також керував роботою референтів туризму, які працювали при воєводських відділах туристичних комісій, мова про які піде далі. Щорічно, починаючи з 1927 р. проводилися з'їзди референтів воєводств Польської республіки. Перший такий з'їзд відбувся у Варшаві 2–3 квітня 1927 р., наступні – 2 червня 1928 р., 22 квітня 1928 р., 18 березня 1931 р. [6, с. 84]. У 1930 р. з'їзд не проводився у зв'язку із проведенням Міжнародної туристичної виставки у Познані [1, арк. 31]. На цих зібраннях проходило навчання референтів туризму, обговорювались програми розвитку туризму на регіональному рівні, слухались звіти про виконану роботу у воєводствах Польської республіки тощо.

У 1931 р. було видано наказ про ліквідацію Міністерства публічних робіт. Справи та повноваження ліквідованого міністерства були розподілені між іншими міністерствами республіки – комунікації, транспорту, промисловості та торгівлі та ін. Саме тому у 1932 р. Департамент туризму, який діяв при зазначеному міністерстві, було ліквідовано, а справи туризму були повністю передані у підпорядкування Міністерства комунікації.

Головним завданням Міністерства комунікації у сфері туризму до 1932 р. була його пропаганда серед населення Польської республіки. Для цього при міністерстві було створене Бюро туристичної пропаганди [13, с. 22]. Із 1925 р. цей підрозділ почав видавати кольорові афіші з краєвидами Польщі. У 1926 р. з розпочалось видавництво 4-х томного ілюстрованого путівника залізничними шляхами Польщі польською, французькою та німецькою мовами. Автором тексту путівників був М. Орлович.

З 1926 р. при Міністерстві комунікації функціонував Загальний відділ туризму, який займався розробкою туристичних маршрутів. 1 квітня 1930 р. при згаданому міністерстві було створено Департамент туризму. Фактично, через два роки, він замінив аналогічний орган, який діяв при Міністерстві публічних робіт. Керівником даного відділу було призначено Я. Османа, який його очолював до серпня 1932 р. [14, с. 144]. Після ліквідації Міністерства публічних робіт і передачі усіх справ Міністерству комунікації, Департамент туризму зазначеного міністерства було об'єднано із Загальним відділом туризму, при чому назву новостворена установа успадкувала від першого.

Якщо порівнювати роботу туристичних відділів Міністерства публічних робіт і Міністерства комунікації, слід відзначити, що обидва відділи були не в однакових умовах. Коли перший складався лише із трьох працівників і мав досить обмежений бюджет, то другий у своєму штатному розписі налічував більше двадцяти осіб, а його бюджет був більший у 5-6 разів.

Варто також відмітити той факт, що порівняно із першим міжвоєнним десятиліттям, у 1930-х рр. значно активізується роль та втручання держави у розвитку туристичної сфери. Для прикладу, у 1920-х рр. держава у більшості випадків лише робила видимість втручання у розвиток даної галузі, яка була представлена Департаментом туризму Міністерства публічних робіт, що існував лише завдячуючи ентузіасту М. Орловичу. А у 30-х рр. XX ст. керівництво Польщі змінює своє відношення до туризму і починає контролювати розвиток туристичної сфери, залучаючи до її розвитку значні кошти.

Проблема туризму впродовж досліджуваного періоду практично не виникає на обговореннях парламенту. Єдиним випадком зацікавлення було слухання звіту Департаменту туризму Міністерства публічних робіт Сеймовою комісією 20 березня 1923 р. Звітував перед комісією М. Орлович. Однак це по суті було сухе викладення тексту, оскільки дискусії, запитань із боку парламентських посадовців не було. Про ставлення держави до справ розвитку туризму у 20-ті рр. XX ст. свідчить також промова В. Гоетля, виголошена на Другому туристичному з'їзді, який проходив 2 – 3 червня 1927 р. у Варшаві. Доповідач виступив з промовою на тему "Постулати туризму у відношенні до держави". Зокрема, В. Гоетль зазначав, що держава повинна більш активно брати участь у розвитку даної галузі та закликав її до цього [18, с. 158].

У 1935 р. на черговому туристичному з'їзді у Варшаві було остаточно затверджено напрямки розвитку туристичного руху у Польській республіці. Головний акцент ставився на розвитку регіонального туризму. Для цього Польща була поділена на 8 туристичних регіонів. При поділі бралися до уваги розвиток туристичної інфраструктури та географічне положення тощо.

26 квітня 1935 р. з метою покращення управління сферою туризму було прийнято рішення про утворення ще одного відомства – Ліги підтримки туризму, яке підпорядковувалось Міністерству транспорту [10, с. 3]. Завданнями Ліги були пропаганда та популяризація туристичного руху, видавництво туристичної літератури, навчання кваліфікованих працівників для туристичної сфери, організація масових заходів для туристів, законодавча

ініціатива, збір коштів на розвиток туризму тощо. Офіційною датою створення Ліги підтримки туризму вважається 12 червня, коли було прийнято статут. Очолив дану туристичну установу О. Кодельський, згодом цю посаду зайняв Я. Єндреєвич, а з 1936 р. – О. Бобковський [9, с. 475].

У вересні 1939 р. планувалось відкрити ще одну державну туристичну установу – Національну туристичну раду. Головним завданням діяльності цієї установи мав бути розвиток туризму як сфери економіки. Зокрема, у коло її повноважень входило погодження плану туристичних інвестицій, розробка проектів розпоряджень та постанов, які б регулювали сферу туризму, координація роботи промислової, харчової, готельної, транспортної індустрії тощо. Для того, щоб дана установа мала дійсно загальнодержавний характер, до її складу мали входити представники державної влади, туристичних товариств і організацій, галузей промисловості, які пов'язані із туризмом (готельної, ресторанної, транспортної тощо), регіональних організацій а також фахівці-експерти з питань туризму [15, с. 1-4]. Однак через початок війни Національна туристична рада не розпочала свою діяльність у запланований термін.

Найбільшою прогалиною у сфері державного регулювання туристичною галуззю Польської республіки була відсутність належної законодавчої бази. Протягом досліджуваного періоду не було жодного спеціалізованого нормативно-правового документу, який би регулював розвиток туристичної сфери. Проект Закону "Про туризм", який зазнав гострої критики на туристичному з'їзді у Варшаві 1931 р., так і не був прийнятий [12, с. 113]. Подальші зусилля щодо його схвалення постійно зазнавали невдач. Перший Закон "Про туризм" у Польщі був прийнятий значно пізніше.

Крім загальнодержавних установ, які регулювали туристичну сферу у досліджуваному регіоні, існували місцеві органи управління. До них відносились установи, які безпосередньо діяли на території Волинського воєводства і сфера їх впливу обмежувалась лише територією досліджуваного воєводства.

3 березня 1924 р. Міністерство публічних робіт видало розпорядження про утворення департаментів туризму у воєводствах Польської республіки [8, арк. 2]. Такі туристичні відділи планувалось створити за зразком загальнодержавного Департаменту туризму, який очолював М. Орлович, а також безпосередньо підпорядковуватись цій державні установі.

Варто відмітити, що як такого Департаменту туризму при воєводському управлінні у Луцьку, як і у більшості інших воєводствах

Польської республіки, не було створено. Лише при Дирекції публічних робіт у Луцьку у вересні 1924 р. була введена посада референта із питань туризму [11, с. 26]. Саме до цього періоду більшість науковців відносять зародження туристичної справи у досліджуваному регіоні [5, с. 24].

Завданнями референта з питань туризму було налагодження контактів та співпраця з туристичними товариствами і організаціями, які діяли на терені воєводства, підтримка їх діяльності, співпраця з галузями промисловості (готельною, харчовою, транспортною та ін.), які тим чи іншим чином причетні до сфери туризму. До функцій референтів також відносились пропаганда туризму, створення туристичних путівників, карт, маршрутів тощо.

На посаду референтів пропонувалось призначати осіб, зацікавлених у розвитку туристичної сфери. М. Орлович зазначав, що було б дуже добре, якби особа, яка призначалась на адміністративну посаду референта туризму, паралельно б займалась суспільно-корисною справою – була членом туристсько-краєзнавчих товариств і організацій тощо.

Після ліквідації Міністерства публічних робіт у 1932 р. посаду референта з питань туризму ліквідували. Замість неї було створено туристичні відділи при окружних Дирекціях державної залізниці, які у свою чергу підпорядковувались Міністерству комунікації [19].

5 червня 1925 р. Міністерство публічних робіт видало нове розпорядження щодо управління туристичною галуззю на регіональному рівні. Це було розпорядження про утворення воєводських туристичних комісій. У всіх воєводствах Польської республіки до кінця літа 1925 р. планувалось сформувати туристичні комісії. Згідно зазначеного розпорядження, до складу воєводських туристичних комісій мали входити представники від органів державної влади, товариств, організацій, а також промислово-торгових підприємств. У такий спосіб польське керівництво прагнуло налагодити співпрацю між органами державної влади, суспільно-громадськими товариствами і організаціями із метою покращення розвитку туристичної галузі [8, арк. 235].

Одразу ж після видання цього розпорядження у Луцьку при воєводській управі створюється Волинська воєводська туристична комісія. У 1925–1926 рр. її очолював Ж. Пручнік, згодом – Ф. Ксєнжпольський [3, арк. 23].

Згідно положення про діяльність воєводських туристичних комісій, їх засідання планувалися не рідше шести разів на рік. Однак у більшості воєводств Польської республіки, у тому числі й Волинському, дана постанова не виконувалась – засідання проводились рідше встановленого графіку. Саме

з цієї причини Міністерство публічних робіт у 1929 р. розробило проект змін розпорядку роботи воєводських туристичних комісій і надіслало їх безпосередньо у адміністрації усіх воєводств Польської республіки. У новій версії розпорядку роботи воєводських туристичних комісій Міністерство пропонувало скоротити їх засідання із шести разів на рік до двох [8, арк. 211].

5 червня 1931 р. Міністерство публічних робіт видало нову інструкцію для воєводських туристичних комісій. Крім змін про розпорядок їх роботи, відбулись і зміни щодо формування складу самих комісій [19]. Зокрема, до складу воєводської туристичної комісії мали входити делегати від усіх підрозділів управління воєводства – публічних робіт, внутрішніх справ, мистецтва і культури, торгово-промислового відділів, а також від адміністрації. Склад комісії призначався на два роки.

Згідно з другим пунктом Інструкції, основним завданням діяльності воєводської туристичної комісії визначався розвиток туризму шляхом підтримки готельно-ресторанної справи; облаштування курортів, місць для купання, екскурсійних місць тощо; налагодження транспортної мережі; створення туристичних будинків для шкільних екскурсій; видавництво літератури туристичного характеру; співпраця із туристичними товариствами.

Проіснувала воєводська туристична комісія на Волині до 1939 р. Комісія зробила досить значний внесок у розвиток туристичної сфери досліджуваного регіону. Спільно з референтом із питань туризму, Волинським краєзнавчим товариством та іншими туристичними товариствами й організаціями вони провели значну роботу щодо популяризації туристичного руху у воєводстві, розробили ряд туристичних маршрутів здійснювали видавництво туристичних карт, буклетів тощо. Досить плідною була їхня співпраця при підготовці до Міжнародної туристичної виставки, що проходила 6 липня – 10 серпня 1930 р. у Познані [2, арк. 5], на якій Волинь була представлена як регіон із значним туристичним потенціалом.

З метою популяризації та пропаганди туризму Волинська воєводська туристична комісія 11 червня 1933 р. видала розпорядження про те, що при кожному магістраті має бути введена посада інформатора туризму [4, арк. 8]. Наступним кроком у цьому ж напрямку роботи було розпорядження від 23 серпня 1933 р., згідно якого інформатори туризму найближчим часом мають подати дані щодо туристичного розвитку своєї місцевості. Зокрема, у інформації мають бути дані про наявні туристичні об’єкти із зазначенням їх точної адреси, розклад руху транспорту до кожного туристичного об’єкта із зазначенням вартості проїзду, а також про заклади розміщення та

харчування. Окрім того дані службовці повинні постійно контролювати стан туристичних об'єктів, створити інформаційні туристичні таблиці тощо.

17 грудня 1935 р. на черговому засіданні Волинської туристичної комісії було затверджено проект плану її діяльності на наступний рік. Згідно із ним планувалось створити місцеві осередки пропаганди туристичного руху [3, арк. 7 зв.]. Однак ці задуми так і не були втілені у життя.

У 1936 р. було складено план розвитку туристичного руху у Волинському воєводстві. Він був розроблений на основі загального плану розвитку туризму у Польській республіці, затвердженого у 1935 р. За цим документом Волинське воєводство входило до Поліського туристичного регіону. На його території планувалось розвивати туристичний рух шляхом проведення різнопланових туристичних акцій та заходів, при цьому впроваджуючи систему знижок для туристів [3, арк. 7 зв.].

Таким чином, розглянувши питання державного регулювання туризму на території Волинського воєводства, можна стверджувати, що воно здійснювалось через загальнодержавні та воєводські установи Польської республіки. Найбільший внесок у розвиток туризму зробили два міністерства – публічних робіт і комунікації, при яких функціонували спеціалізовані туристичні відділи – Департаменти туризму. До регіональних, воєводських установ, які регулювали розвиток туризму на Волині, відносяться воєводська туристична комісія та посада референта із питань туризму при Дирекції публічних робіт, введення якої у 1924 р. започатковує розвиток туристичного руху на досліджуваній території.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 1, спр. 3331, 96 арк.; 2. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 6440, 26 арк.; 3. ДАВО, ф. 46, оп. 6, спр. 2405, 74 арк.; 4. ДАВО, ф. 158, оп. 1, спр. 566, 9 арк.; 5. Дмитрук В. Зародження туристичного руху на Волині / В. Дмитрук // Минуле та сучасне Волині та Полісся. – Луцьк, 2003. – С. 24-25.; 6. Завадська О. Туризм як один із напрямків діяльності краєзнавчих товариств у 1921–1939 рр. на території Волинського воєводства / О. Завадська // Волинь: Історія і сучасність. Жидичин крізь віки. – Луцьк, 2007. – С. 82-89.; 7. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespoł 8, sygn. 107. Turystyka – administracja, 409 s.; 8. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespoł Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu 1920–1939, sygn. 24435. Pismo Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji z dnia 10.09.1935 r., 3 s.; 9. Chelmecki J. Państwowe i społecznie inicjtywy rozwoju ruchu turystycznego i krajoznawczego w Polsce w latach 1919–1939 / J. Chelmecki // Perełomy w historji. Pamiętnik. – T. 3. – S. 453-476.; 10. Dwa lata Ligi Popierania Turystyki. Sprawozdanie z działalności za okres od 15 czerwca

1935 do 30 października 1937. – Warszawa, 1937. – 143 s.; 11. Dyrekcja Robót Publicznych // Przegląd Wołyński. – 1929. – № 25. – S. 26.; 12. Gaj J. Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX wieku / J. Gaj. – Poznań : AWF, 2001 . – 172 s.; 13. Goetel W. Turystyka w Polsce jako czynnik poprawz sytuacji gospodarczej / W. Goetel. – Kraków, 1931. – 27 s.; 14. Kowieska U. Kultura fizyczna w programach i działalności związków zawodowych w II Rzeczypospolitej / U. Kowieska. – Wrocław, 1997. – 296 s.; 15. Leszczycki S. Zadania i cele Państwowej Rady Turystycznej / S. Leszczycki // Turyzm Polski. – 1939. – № 1. – S. 1-4.; 16. Orłowicz, M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu / M. Orłowicz. – Luck, 1929. – 380 s.; 17. Orłowicz, M. Organizacja turystyki w Polsce / M. Orłowicz // Wychowanie Fizyczne. – 1920. – № 3–4. – S. 70-74.; 18. Orłowicz, M. Zjazd towarzystw turystycznych w Warzawie / M. Orłowicz // Ziemia. – 1927. – № 10. – S.158-159.; 19. Umiński J. Działalność organów administracji państwowejw dziedzinie turystyki w województwie pomorskim w latach 1924 – 1939 / J. Umiński [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_wojkomtur_1.

References

1. Derzhavnuj archive Volynskoji oblasti (DAVO), f. 46, op. 1, spr. 3331, 96 ark.; 2. DAVO, f. 46, op. 1, spr. 6440, 26 ark.; 3. DAVO, f. 46, op. 6, spr. 2405, 74 ark.; 4. DAVO, f. 158, op. 1, spr. 566, 9 ark.;5. Dmytruk V. Zarodzhennia turystychogo ruchu na Volyni / V. Dmytruk // Mynule ta suchasne Volyni I Polissia. – Lutsk, 2003. – S. 24–25.; 6. Zavadska O. Turyzm ja odyn iż napriamkiv dijalnosti krajeznavchyh tovarystv u 1921–1939 rr. na terytoriji Volynskogo vojevodstva / O. Zavadska // Volyn: Istoria I suchasnist. Zhydychyn kriz viky. – Lutsk, 2007. – S. 82–89.; 7. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespoł 8, sygn. 107. Turystyka – administracja, 409 s.; 8. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespoł Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu 1920 – 1939, sygn. 24435. Pismo Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji z dnia 10.09.1935 r., 3 s.; 9. Chelmecki J. Państwowe i społecznie inicjtywy rozwoju ruchu turystycznego i krajoznawczego w Polsce w latach 1919 – 1939 / J. Chelmecki // Perełomy w historji. Pamiętnik. – T. 3. – S. 453–476.; 10. Dwa lata Ligi Popierania Turystyki. Sprawozdanie z działalności za okres od 15 czerwca 1935 do 30 października 1937. – Warszawa, 1937. – 143 s.; 11. Dyrekcja Robót Publicznych // Przegląd Wołyński. – 1929. – № 25. – S. 26.; 12. Gaj J. Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX wieku / J. Gaj. – Poznań : AWF, 2001 . – 172 s.; 13. Goetel W. Turystyka w Polsce jako czynnik poprawz sytuacji gospodarczej / W. Goetel. – Kraków, 1931. – 27 s.; 14. Kowieska U. Kultura fizyczna w programach i działalności związków zawodowych w II Rzeczypospolitej / U. Kowieska. – Wrocław, 1997. – 296 s.; 15. Leszczycki S. Zadania i cele Państwowej Rady

Turystycznej / S. Leszczycki // Turyzm Polski. – 1939. – № 1. – S. 1–4.; 16. Orłowicz, M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu / M. Orłowicz. – Luck, 1929. – 380 s.; 17. Orłowicz, M. Organizacja turystyki w Polsce / M. Orłowicz // Wychowanie Fizyczne. – 1920. – № 3–4. – S. 70–74.; 18. Orłowicz, M. Zjazd towarzystw turystycznych w Warzawie / M. Orłowicz // Ziemia. – 1927. – № 10. – S.158-159.; 19. Umiński J. Działalność organów administracji państwowejw dziedzinie turystyki w województwie pomorskim w latach 1924 – 1939 / J. Umiński [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_wojkomtur_1.

В. Г. Кривов,
старший викладач,
(м. Хмельницький)

ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ГРОМАД

У сфері впливу держави на відносини, що виникають в процесі розподілу і перерозподілу внутрішнього валового продукту національного доходу країни та утворення і використання централізованих і децентралізованих фондів коштів, виникають, змінюються і припиняються фінансові правовідносини. Учасники цих відносин виступають як конкретні носії прав і обов'язків, що встановлені фінансово-правовими нормами І забезпечені примусовою силою держави. Фінансово-правові відносини є юридичною формою вияву і закріплення фінансових відносин. На сьогодні в зв'язку з дією Закону України "Про фіскальну службу", на нашу думку, слід привести у відповідність норми Податкового Кодексу України, Бюджетного Кодексу і інших законодавчих норм, які стосуються фінансових правовідносин.

У відповідності із складністю справляння податків до бюджетів настав час скасувати податок на додану вартість а податок на прибуток на податок з обороту для швидкого розвитку малого та середнього бізнесу.

У фінансових правовідносинах виявляються суб'єктивні права їх учасників, тобто йде безпосередній вплив права на фінанси, оскільки приписи держави з приводу мобілізації, розподілу або використання коштів, що складають централізовані і децентралізовані фонди, реалізуються в поведінці людей, які беруть участь у цій діяльності. Тому при децентралізації органів самоврядування треба створити нову концепцію справляння податків до місцевих бюджетів, а саме у конкретному поняттю "громада-платник

подаків".

Фінансові правовідносини в механізмі правового впливу на державні фінанси виконують три основні функції". 1) вказують на коло осіб, на яких у конкретний час розповсюджується дія фінансово-правової норми; 2) закріплюють конкретну поведінку юридичних осіб і громадян в галузі мобілізації, розподілу І використанні фондів коштів, якої вони повинні додержуватися; 3) є умовою для можливості приведення в дію юридичних засобів забезпечення суб'єктивних прав і правових обов'язків учасників фінансових правовідносин.

Наприклад, фінансово-правові норми, що містяться в нормативному акті про податок на додану вартість, реалізуються в конкретних правовідносинах, що виникають між фінансових органом І підприємством будь-якої форми власності при внесенні ним нарахованих сум податку на додану вартість.

Модель поведінки учасників цих правовідносин (правова форма) сформульована компетентним органом, який ствердив нормативний акт про податок на додану вартість. У цьому акті встановлені права й обов'язки учасників фінансових відносин при внесенні податку на додану вартість, який є одним із важливіших доходів державного бюджету. Конкретизуються ці приписи у фінансових правовідносинах, що виникають між фінансовим органом і платником, що вносить податок до бюджету. У випадках невнесення платежу в строк або неподання фінансовому органу в строк звіту за відповідний період у дію приводяться юридичні засоби забезпечення прав податкових адміністрацій, що представляють інтереси держави в цілому і обов'язків конкретного платника. Одночасно Із забезпеченням юридичних прав податкових адміністрацій у правовідносинах забезпечується право другого учасника – платника податку на додану вартість.

У фінансових правовідносинах реалізуються всі фінансово-правові норми. Приписи держави з приводу мобілізації, розподілу або використання фондів коштів, які містяться у фінансово-правових актах, є юридичною формою, що наповнюється матеріальними засобами за умови здійснення позитивних дій (внесення платежів, витрачання коштів), цим і досягається мета фінансово-правового регулювання.

Зрозуміло, що фактичні (матеріальні) відносини в галузі фінансів можуть відхилятися від приписів держави (наприклад, приховування доходу від податку), але це вже правопорушення, а не фінансові відносини поза правовідносинами.

Матеріальним змістом фінансових правовідносин є поведінка суб'єктів (наприклад, внесення плати), а юридичних – суб'єктивні юридичні

права й обов'язки, встановлені фінансово-правовими нормами. Суб'єктивні права – це притаманна фінансовому або кредитному органу для задоволення його (тобто держави або муніципального органу, від імені яких він виступає) інтересів міра дозволеної (можливої) поведінки, забезпечена юридичними обов'язками другої сторони відносин, наприклад, платником податку. Саме обов'язки другої сторони фінансових відносин, які містяться у нормі, і є гарантією додержання прав уповноваженого державою фінансового органу.

Обов'язок другої сторони фінансових правовідносин може полягати в утриманні від дій (наприклад, заборона витрачання коштів, що призначаються на оплату праці).

Юридичний обов'язок у фінансових правовідносинах – це приписана зобов'язаному суб'єкту (платнику податків, одержувачу бюджетних асигнувань) і забезпечена можливістю державного примусу міра необхідної поведінки, якої повинен дотримуватися цей суб'єкт. Але в умовах ринкової економіки слід пеперебачати випадки справляння податків в добровільному порядку.

Суб'єктами фінансових правовідносин є юридичні особи і громадяни, які на підставі правових норм можуть бути учасниками фінансових правовідносин.

Об'єкт фінансових правовідносин – це фонди коштів, які формуються, розподіляються і використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав фінансово-кредитних органів і юридичних обов'язків другої сторони фінансових правовідносин. Об'єкт фінансових правовідносин пов'язаний з інтересом держави, яку представляє уповноважений орган.

Для виникнення фінансового правовідношення видання закону або підзаконного акту недостатньо, оскільки в них установлюють лише типові ознаки для виникнення фінансових правовідносин. Так, податкове законодавство визначає типову ознаку податкового суб'єкту – наявність самостійного джерела доходів. Для того щоб громадянин, який займається підприємницькою діяльністю, був суб'єктом податкових правовідносин, необхідний певний юридичний факт, а саме – індивідуальний фінансовий акт – декларація про доходи, які одержав цей громадянин.

Юридичний факт – це життєві обставини, з якими правова норма пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. У фінансових правовідносинах, як і у всіх видах правовідносин, юридичні факти поділяються на дії та події'.

Юридичні факти – дії у фінансових правовідносинах можуть поділятися на правомірні та неправомірні.

Правомірні дії як вольова поведінка, яка передбачена фінансово-

правовою нормою, поділяються на: 1) індивідуальні акти; 2) юридичні вчинки; 3) правомірні дії, які скеровані на підтримку фінансових інтересів держави.

Індивідуальний акт — це правомірна дія суб'єкта фінансових правовідносин, з якою пов'язані юридичні наслідки. Наприклад, подання до податкової адміністрації індивідуального акту — податкової декларації про доходи, що підлягають оподаткуванню.

Юридичний вчинок — це правомірна дія, з якою фінансово-правова норма пов'язує юридичні наслідки в силу самого факту вольової дії. Наприклад, платник податку заявляє про приховування ним доходу, який підлягав оподаткуванню.

Правомірні дії, скеровані на підтримку фінансових інтересів держави, можуть бути виражені, наприклад, у спонсорських внесках на фінансування необхідних для держави або органів місцевого самоврядування потреб.

До активних дій як юридичних фактів у фінансовому праві належать і неправомірні дії, тобто поведінка, яка не відповідає приписам фінансово-правових норм. Наприклад, нецільове використання бюджетних коштів — це неправомірні дії, що призводять до правопорушень і викликають захист державою своїх фінансових інтересів.

І нарешті, юридичні факти у вигляді юридичних подій — це обставини, що не залежать від волі людей, але тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення фінансових правовідносин. Так, народження дитини надає одному з батьків право на щомісячне зменшення оподатковуваного доходу. Зміна фінансових правовідносин, як бачимо, здійснюється на підставі нормативного акту, в якому передбачаються різні факти і події. Припинення фінансових правовідносин відбувається також у суворо встановлених нормативними актами випадках: наприклад, погашення фінансового обов'язку, вихід на пенсію і т. п.

Держава для її безперебійного функціонування повинна постійно керувати фінансовою діяльністю, мобілізовувати, розподіляти і використовувати кошти, які є частиною внутрішнього валового продукту І національного доходу країни. У зв'язку з цим у фінансових правовідносинах держава виступає як владний суб'єкт, який за допомогою законодавства розпоряджається майном (у даному випадку це майно — кошти), а відносини, що виникають при цьому, мають владно-майновий (грошовий) характер.

Держава, здійснюючи через систему своїх органів господарсько-організаторську функцію, забезпечує можливість нормальної фінансової діяльності підприємств різних форм власності.

Фінансові відносини можуть носити і переважно організаційний характер, наприклад, складання фінансових планів, їх затвердження, здійснення фінансового контролю. На основі організаційних фінансово-правових відносин виникають майнові (грошові). Наприклад, держава встановлює види і порядок внесення обов'язкових платежів, нормує видатки тощо. На цій основі виникають конкретні фінансові відносини, які за матеріальним змістом класифікуються на: бюджетні з приводу обов'язкових виплат підприємств і організацій в бюджет; податкові з приводу державного майнового й особистого страхування; державного кредиту; банківського кредитування і розрахунків; оперативного регулювання грошового обігу і валютних операцій; видатків державного бюджету. Ретельна регламентація фінансових відносин за допомогою правових норм сприяє розширенню і зміцненню фінансової бази держави, впливає на рентабельність роботи підприємств і організацій, проведенню соціальних заходів.

Отже, фінансові правовідносини – це врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії юридичних прав і обов'язків, реалізують приписи цих норм по формуванню, розподілу і використанню державних фондів коштів та централізованих і децентралізованих фондів муніципальних органів. Тому в сучасних умовах реалізація фінансових приписів як і добровільного справляння податків має велике значення в децентралізації місцевих органах самоврядування при формуванні місцевих бюджетів і створенню робочих місць.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про державну податкову службу в Україні. Закон України від 4 груд. 1990. р. № 509-XII у редакції Закону від 24 груд. 1993 р. № 3813-XII зі змінами та доповненнями.; 2. Про власність. Закон України від 7 лют. 1991 р. № 697-XII зі змінами та доповненнями.; 3. Про зайнятість населення. Закон України від 1 берез. 1991 р. – № 803-X1I зі змінами та доповненнями.; 4. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII зі змінами та доповненнями.; 5. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959–XII зі змінами та доповненнями.; 6. Про цінні папери і фондову біржу. Закон України від 18 черв. 1991 р. № 1201–XII зі змінами та доповненнями.; 7. Про систему оподаткування. Закон України від 25 черв. 1991 р., в редакції Закону України від 18 лют. 1997 р. № 77/97-ВР.; 8. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264–XII із змінами та доповненнями.; 9. Про єдиний митний тариф. Закон України від 5 лют. 1992 р. № 2097–XII зі змінами та доповненнями.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

УДК 94 (477.43) «17/19»: 930.2

О. М. Кримська,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ МІСТЕЧОК ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

На основі аналізу низки опублікованих та вперше введених у науковий обіг архівних матеріалів зроблено спробу виділити особливості земельних відносин у містечках Подільської губернії наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Ключові слова: *земельні відносини, містечка, землеволодіння, Подільська губернія.*

У суспільному житті великі населені пункти, які ще в першій половині XX століття називалися містечками, а тепер, переважно, – селищами міського типу, історично відігравали і відіграють важливу роль у суспільно-політичному, соціально-економічному, духовно-культурному та освітньо-науковому житті. Особливе місце вони посідали в Подільській губернії після її приєднання разом з усією Правобережною Україною до складу Російської імперії.

Проблема земельних відносин у містечках Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. є однією з складних і недостатньо висвітлених в історіографії. Не зважаючи на те, що окремі аспекти проблеми знайшли відображення в працях П. Батюшкова, В. Вороніна, В. Гульдмана, А. Дем'яненка, Ю. Сіцинського, Компана, М. Крикуна, С. Борисевича, О. Реєнта, А. Філінюка, А. Задорожнюка, вона поки що залишається маловивченою. Відтак, актуальною як з теоретичного, так і практичного боку є питання землеволодіння містечок Подільської губернії, що потребує комплексного осмислення та всебічного аналізу.

Більшість містечок Подільської губернії отримали свій статус ще за польських королів у XVI – XVIII ст. Особливими привілеями власникам надавалося право відкривати у своїх селах торги і ярмарки на рівні міст, що підвищувало інтерес до них з боку купців та промисловців. Нові містечка з'являлися і в період російського панування. У 1797 у с. Жванчик було відкрито три ярмарки, а через певний період воно вже отримало статус містечка. У 1798 р. с. Чечельнику Ольгопільського повіту теж надано статус

містечка. А у 1806 р. с. Пісчана та Рашків, у 1804 Кам'янка, у 1805 – Студенка цього ж повіту. В інших повітах Подільської губернії також відбувалися аналогічні зміни. Загалом у XIX ст. містечками було визнано 18 поселень, з яких 6 знаходилися в Ольгопільському повіті [1]. Їх виникнення, свідчить про активне економічне освоєння південних повітів губернії. У 40-х рр. XIX ст. у Подільській губернії налічувалося 117 містечок, з яких 28 були засновані привілеями польських королів та 8 – затверджені російським урядом, всі інші містечка не володіли документами про надання їм такого статусу [2, с. 470-482].

Варто відмітити, що загальна кількість містечок зазначеного періоду в Подільській губернії мала свою динаміку. Якщо в 1800 р. губернія складалася з 83 містечок [3, 383] в 1804 р. – (88), то в 1836 р. – 115 містечок, у 1858 – 120. На 1864 р. у Подільській губернії нараховувалося вже 123, а в 1905 р. – 121 містечко [4, с. 389].

У Подільській губернії наприкінці XVIII ст., тобто коли створювалася ця адміністративна одиниця, майже усі містечка належали магнатам і середньозаможній шляхті, або поміщикам (за російською термінологією). Лише декілька з них входило до складу староств і перебували у пожиттєвому володінні колишніх польських урядників чи їхніх спадкоємців. Казенними містечками були Жванець, Голованівськ, Піщане, Саврань, Юзвин, Зіньків, Подільське (Буцнівці), Миньківці, Ольхівець, Піщанка, Стара Мурафа, Цекинівка, Яруга [5, с. 213-214].

А більшість подільських містечок залишалися приватновласницькими ще й на початку XX ст. У 60-х рр. XIX ст. з 123 містечок Подільської губернії – 107 належали 133 власникам, а 16 – були державними. Серед власників 30 осіб були православного віросповідання, 99 – католицького та 4 – юдейського [6, с. 131]. У 1905 р. із 121 містечка губернії – 106 належало приватним власникам. Причому деякі містечка були розподілені між багатьма власниками. Зокрема, на середину XIX ст. містечко Красне, Ямпільського повіту було розподілене між 13-ма власниками, [7, с. 12; 8, с. 9-11; 9, с. 1; 10, с. 7-8], а Солобківці, Ушицького повіту, між 8-ма [11, с. 22].

На початку XX ст. містечко Красне вже нараховувало 10 власників, а Солобківці – 9 [12, с. 714, с. 880-882]. Цікавим виявився той факт, що власниками виступали представники різних верств населення, національностей та віросповідань. Іноді власники проживали за межами губернії, та, навіть, за межами імперії. До прикладу, на початку XX ст. власники містечок Снітовка, Богополя, Купина, Станіславчика, Шаргорода, частини містечка Кодима, проживали в Києві та в Київській губернії,

власники містечок Озаринці, Пилява, частини містечка Хощевата мешкали в Одесі, інша частина Хощевата належала дворянину що перебував на службі в Санкт – Петербурзі. Власник Загниткова Болеслав Старжинський та Чечельника князь Олексій Орлов проживали в Парижі, власник частини містечка Кодими Іван Соха – Хоментовський – у Кракові. Немирів належав графу Григорію Строганову який також перебував за кордоном.

Доречно зауважити, що в другій половині XIX ст. у містечках Подільської губернії відбулися істотні зміни як у феодальній власності на землю, так і в землеволодінні міщан, селян та інших категорій населення. Поміщики стали оцінювати свої господарства не лише за кількістю кріпосного населення в ньому, але і в залежності від якості грунту, розуміючи яку велику цінність має земля. Розподіл землі в поміщиків був нерівномірним. Розглядаючи данні про поміщицьке землеволодіння, необхідно врахувати ту обставину, що тут значного поширення набувало здавання маєтків в оренду. Власники часто самі не вели господарство, а подрібнювали його на окремі фільварки й здавали в оренду іншим поміщикам-посесорам. Причому орендарями виступали представники дворянства, цукрові заводи й, навіть, селяни. Зокрема, на початку XX ст. власники Макова й Шатави передали їх в орендне користування дворянину Сигізмунду Лесневичу, Станіславчик у користування дворянину Осипу Фаленецькому, Сатанів – дворянину Владиславу Яворському, Пиляву – дворянину Ромуальду Сокульському, Загнитків – селянину Ісаку Мардарі, Кодиму – дворянину Оттону Фінк-Фіновицькому, Дзиговку – цукровому заводу міщанина Бальтазара Августинопольського, Миколаїв – дворянину Вацлаву Чарноцькому, Гусятин – дворянину Казимиру Сигизмундовичу, Фрамполь – дворянину Францу Червіовському, Чечельник – цукровому заводу, частину містечка Конецполь – дворянці Юліані Недзельській, Криве Озеро – Деомиду Атаманчуку, Озаринці – дворянину Костянтину Бущинському, частину Рибниці – дворянину Людвику Арцимовичу, частину містечка Збриж – селянину федору Дзюбенку, частину Кодими – дворянину Казимиру Чижевичу, частину містечка Красне – барону Арісту Массу та ще 5 частин – селянам. Тобто, деякі містечка віддавалися в орендне користування певними частинами, кожна з яких розвивалася відповідно до вмінь ведення господарства орендаря [13].

Значна частина власників містечок самостійно вели господарство, але й існувала практика, коли маєтки передавалися в управління іншим особам, переважно дворянам, які й представляли інтереси самого власника. Були й випадки, коли власник надавав лише право управляти господарством або користуватися на правах оренди, та сам представляв інтереси містечка

(Рибниця, Красне). Іноді власник передавав містечко в оренду а право представництва – уповноваженій особі (Загнитків, Криве Озеро). Зокрема, право управління та представництва власник передав у Райгороді, Тернівці, Бершаді, Купині, Черче, Верхівці, Немирові, Теплик, Тинні, Шаргороді, Томашполі, Снітовці, Яришеві, Богополі, Кодимі, Конецполі, Ободовці, Рашкові, Старі Синяві і ін. [14]. На початок ХХ ст. містечка, які перебували в орендному користуванні краю становили 15.8%. Частка містечок, що були передані в управління іншим особам становила 16.6%. Тобто лише 67.5% власників містечок особисто займалися веденням свого господарства.

Незважаючи на свій соціальний і правовий статус, кожне міське поселення в межах Російської імперії, в тому числі і в Подільській губернії, мало свої землеволодіння. Архівні джерела дають підстави переконливо стверджувати, що містечка Подільської губернії користувалися значними земельними наділами. Причому, іноді ці наділи значно перевищували міські. Проте, важливо підкреслити, що наявна статистика не висвітлює відомості відносно всіх містечок Подільської губернії, особливо з кінця XVIII й до середини XIX ст. Тому, доречно розглянути кількісні характеристики, які датуються 40–50 роками XIX ст. та початком ХХ ст. оскільки вони є більш повними. На середину XIX ст. найбагатшим за кількістю землі були: Шпиків (9326 дес.) Брацлавського повіту [15, 11], Черневці (8959 дес.), Дзигівка (8230 дес.) Ямпільського повіту [16, с. 2-3], Ободівка (8487 дес.) [17, с. 1-4], Бершадь (8465 дес.) [18, с. 1-13], Рашків (7744 дес.) [19, с. 1-8], Каменка (6689 дес.) [20, с. 3-11] Ольгопільського повіту, Рибниця (6585 дес.) [21, с. 7-9], Богопіль (6230 дес.) [22, с. 3-14] Балтського повіту. Малоземельним було містечко Ягорлик Балтського повіту яке мало в своєму розпорядженні лише 47 дес. Землі [23, с. 7-9].

На початку ХХ ст. найбагатшим за кількістю земельних володінь був Ольгопільський повіт, а найбіднішим – Летичівський. Зокрема в 1903 р. у всіх містечках Ольгопільського повіту числилося 43473 десятини землі, на другому місці за кількістю земель у містечках був Балтський повіт. Кількість земельної власності становила 35917 десятин. У містечках Ямпільського, Кам'янець-Подільського, Вінницького, Брацлавського, Ушицького, Гайсинського, Могилівського, Проскурівського, Літинського, Летичівського повітів числилося відповідно: 20935, 17663, 17290, 17032, 16957, 10882, 8542, 7763, 6185, 4076 десятин землі. Найбільше землі серед містечок Подільської губернії мав Чечельник (17594 дес.), Бершадь (4977 дес.), Ободівка (4340 дес.), Каменка (3790 дес.), Загнитків (3563 дес.), Мястківка (3045 дес.) Ольгопільського повіту, Оринін (3037 дес.) Кам'янець-Подільського повіту, Жванчик (3224 дес.) Ушицького повіту, Красне (3548 дес.), Ямпільського

повіту, Шпиків (9125 дес.) Вороновиця (3527 дес.) Брацлавського повіту, Зятківці (3893 дес.) Гайсинського повіту, Крути (5043 дес.), Рибниця (4942 дес.) Криве Озеро (4377 дес.), Балтського повіту. Разом з тим в краї були містечка які мали надзвичайно мізерну земельну власність. До прикладу, Цекинівка (18 дес.) Ямпільського повіту, Шаргород (38 дес.) Могилівського повіту, Дунаївці (43 дес.) Ушицького повіту та Жванець (63 дес.) Кам'янець-Подільського повіту [24].

Пожвавлення товарно – грошових відносин в економіці ставило перед поміщиками та й всіма основними суб'єктами господарської діяльності на землі, складні інноваційні завдання глибоко осмислювати сутність тогочасної трансформації аграрних відносин. Реалізація завдань залежала від інноваційного сприйняття, якісно нового розуміння поміщиком та селянином таких понять, як "земля", "ринок", "виробництво" і т. д. Переважна більшість власників і після реформи 60-х років XIX ст. не сприймала "землю" як засіб виробництва, як об'єкт особистого господарювання; напевне, тому невиправдано мало вживала заходів для запровадження нових принципів ведення справ. Поміщики, як свідчать численні архівні джерела, досить рідко навідувалися в свої маєтки з господарською метою, лише інколи контролювали процес виробництва, по суті, не стимулювали його розвиток новими капіталовкладеннями. І зрозуміло, чому власники таких господарств мали незначні прибутки, які до того ж майже відразу вилучалися з виробництва і часто-густо використовувалися на особисті потреби (сплата боргів, купівля нерухомості, розваги). Та, навіть ті з них, що вели більш-менш стале господарство і частково використовували прибуток на потреби виробництва, вперто продовжували бачити в "землі" насамперед основний засіб вкладання капіталу. Переведення землі (як нерухомості) у товар зумовило інтенсифікацію в аграрному секторі економіки України тенденції зростання товарообігу. Якщо до реформи 1861 р. основним шляхом придбання дворянами землі було спадкування, дарування, то після реформи – купівля. Поміщики купували землю тому, що при збереженні основ їхньої традиційної ментальності та постійного зростання ринкових цін на землю це забезпечувало їм найвигідніше використання своїх заощаджень.

Згідно з архівними джерелами, більшість поміщиків України загалом та Подільської губернії зокрема, тривалий час розуміла ринок лише як місце реалізації виробленої продукції і не сприймала його як сферу товарного обігу з широкими комерційними зв'язками та можливостями. Впродовж перших пореформених десятиліть вони продовжували розглядати власні маєтки як форму землеволодіння, а не як тип сільськогосподарського підприємництва. Саме тому й більшість поміщицьких господарств майже не реагувала на

ринкову кон'юнктуру, однією з ознак якої було коливання цін на сільськогосподарську продукцію (особливо це стосувалося цін на зернові).

Ринкова трансформація основних суб'єктів аграрних відносин впродовж зазначеного часу відбувалася при зростаючому втручанні держави. Проте її роль, значення в цьому процесі не слід перебільшувати. Зазначена активність державних структур здебільшого обмежувалася бажанням тогочасних можновладців забезпечити інтереси казни та панівної верстви – поміщиків. Ключовим в аграрній політиці царського уряду, безумовно, було питання земельної власності. За доби кріпосництва, як відомо, право власності на землю за незначним винятком, належало державі та поміщикам. З-поміж усіх верств населення дідичі мали пріоритетне право (під контролем державної адміністрації) продавати, заставляти, обмінювати, дарувати свої землі.

Після приєднання Поділля до Росії, юридичне врегулювання поземельних відносин у містечках як і у містах відбувалося в напрямку пристосування до російського законодавства чинної на теренах краю польської нормативної бази. В Російській імперії були чітко означені всі категорії земельних наділів та розроблений механізм поземельних відносин, який захищався чинними царськими законами.

On the basis of analysis of row of published and archived materials first entered in a scientific appeal an attempt to select the features of the landed relations in the townships of the Podil'skoy province at the end of XVIII is done – to beginning of XX item.

Keywords: *landed relations, townships, landownerships, Podil'ska province.*

Список використаних джерел та літератури:

1. Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861–62 гг. – СПб., 1863. – Т. 1. – 904 с.; 2. Каменский А. В. Очерк местечек в губерниях Киевской и Подоль-ской // Журн. Министерства внутренних дел. – 1844. – Ч. 8. – С. 470-482; С. 472-473.; 3. Задорожнюк А. Б. Адміністративний устрій та правовий статус міст і містечок Поділля наприкінці XVIII – на початку XX ст. / А. Б. Задорожнюк // Матер. XI Подільської іст.-краєзн. конф. (до 60-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників). – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – С. 379-390; 4. Там само.; 5. Задорожнюк А. Б. Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця XVIII – початку XX ст. / Андрій Задорожнюк, Олександр Реєнт. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – 270 с.; 6. Воронин А. Записки о владельческих городах и местечках Юго-

Западного края / А. Воронин. – К. : Тип. Е. Я. Федорова, 1869. – Ч. 1. – 140 с.; 7. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області), ф. 241, оп. 1, спр. 1340.; 8. Там само, спр. 1269.; 9. Там само, спр. 1272.; 10. Там само, спр. 1271.; 11. Там само, спр. 1340.; 12. Гульдман В. К. Поместное землевладение Подольской губернии (Настольно-справочная книжка для землевладельцев и арендаторов) / В. К. Гульдман. – Изд. 2-е, исп. и знач. доп. – Каменец-Подольский : Тип. С. П. Киржацкого, Николаевская площадь, д. № 5., 1903. – 897 с.; 13. Там само.; 14. Там само.; 15. Держархів Хмельницької області, ф. 115, оп. 1, спр. 737.; 16. Там само, ф. 241, оп. 1, спр. 1340.; 17. Там само, спр. 918.; 18. Там само, спр. 870.; 19. Там само, спр. 929.; 20. Там само, спр. 900.; 21. Там само, спр. 81.; 22. Там само, спр. 6.; 23. Там само, спр. 106.; 24. Гульдман В. К. – Вказ. праця.

Ю. І. Літвін,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ “КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ”

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі – КПК) визначає, що закон України про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки).

Станом на 01.12.2015 рік до Кримінального кодексу України (далі – ККУ) зміни та доповнення вносилися 669 разів. З кодексу було виключено 35 статей, при цьому 14 з них – це статті, якими ККУ було доповнено після набрання ним чинності. За цей період ККУ було доповнено 86 статтями, повністю чи частково змінено чи викладено у новій редакції 295 його статей, що становить понад 65% його норм. При цьому деякі приписи змінювалися неодноразово. Так, зміни до статей 18, 45, 194, 200 ККУ вносилися тричі; до статей 69, 961, 157, 212 ККУ – чотири рази; до статей 209, 306, 365, 366 ККУ – п’ять; до статей 3641, 368-2 ККУ – шість, до ст. 364 ККУ – сім; до ст. 369 ККУ - вісім, а до ст. 369ККУ – дев’ять разів.

На теперішній час у парламенті перебуває на розгляді проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків” (реєстраційний № 2897 від 19.05.2015р., доопрацьований від 03.06.2015 р.).

Питання про запровадження до кримінального законодавства

України кримінального проступку протягом декількох десятиліть було дискусійним у науці та отримало політико-правове вирішення у КПК, який принципово розрізняє два види кримінальних правопорушень: злочин і кримінальний проступок.

У Конституції України (ст.ст.62,92) закладена концепція єдиного кримінального правопорушення – злочину, а тому до внесення відповідних змін у Конституцію України, запровадження інституту кримінального проступку у повному обсязі та у коректний правовий спосіб здійснити досить складно.

Науковці широко розвинули дискусію щодо з'ясування необхідності запровадження кримінального проступку, вирішення проблеми співвідношення кримінального проступку, злочину, адміністративного делікту і розробки законопроекту щодо його запровадження.

Правовою базою для побудови ідеологічно нової системи кримінальних правопорушень та їх диференціації на злочини і проступки є Концепція реформування кримінальної юстиції, яка схвалена Рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15.02.2008 року "Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів" і затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008, у якій вперше на офіційному рівні поставлено питання про запровадження до законодавства України кримінального проступку.

Саме Концепцією серед іншого пропонується з метою гуманізації кримінального законодавства:

- кримінально карані діяння поділяти на злочини та кримінальні проступки;
- певну частину злочинів трансформувати в кримінальні (підсудні) проступки;
- обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, зокрема, штрафними санкціями.

При цьому основними критеріями таких змін мають бути:

- ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави;
- практика застосування кримінального та адміністративного законодавства;
- міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків.

Серед науковців та практиків існує кілька підходів щодо впровадження кримінальних проступків:

Перший напрям упровадження інституту кримінальних проступків

зводиться до виключення з системи юридичної відповідальності адміністративної відповідальності за дію чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління та запровадження таких посягань як кримінальних проступків в законі про кримінальну відповідальність. Такий шлях критикується в силу можливого збільшення рівня криміналізації наведеного закону і суспільства в цілому.

Другий напрям упровадження кримінальних проступків полягає у створенні окремого самостійного виду юридичної відповідальності, підставою, якого є саме вчинення посягання, що визнано кримінальним проступком. За таких умов зазначені проступки та відповідне законодавство, про відповідальність за їх вчинення (закон), займатимуть проміжне місце між адміністративним правопорушенням та злочином, а отже між ККУ та Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), відповідно. Такий напрям розвитку системи законодавства України критикується в силу невиправданого дріб'язкового поділу адміністративного та кримінального законодавства та появи надмірної кількості кодексів чи законів.

Третій шлях запровадження інституту кримінальних проступків полягає у збереженні існуючої системи як юридичної відповідальності в цілому, так і публічно-правової відповідальності, зокрема. Реалізація такого підходу передбачає прийняття нової редакції чинного ККУ із дотриманням принципів необхідної декриміналізації всієї системи посягань, передбачених Особливою частиною ККУ (аж до визнання окремої поведінки правомірною), а також прийняття Адміністративно-деліктного кодексу України, що передбачатиме класифікацію відповідних деліктів залежно від рівня та ступеня їх шкідливості (порушення, проступки). У цьому разі фактично матиме місце визначення певного рівня суспільної небезпечності або шкідливості діяння починаючи з найбільш високого (найбільш суспільно небезпечного, що характеризує злочин) до найменш значного (наприклад, непристойна або аморальна поведінка тощо).

На думку В. І. Фаринника, до категорії кримінальних проступків слід віднести:

- окремі діяння, які за ККУ належать до злочинів невеликої тяжкості і, відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства, будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки (аналіз ККУ дозволяє дійти висновку, що кримінальними проступками може бути визнано більше третини передбачених у ньому злочинів);

• передбачені КУпАП діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. На цій основі немає підстав визнавати адміністративними проступки, які не пов'язані зі сферою публічного адміністрування, зокрема, дрібне викрадення чужого майна (ст. 51), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2), дрібне хуліганство (ст. 173) тощо. Ці проступки за юридичною природою не є адміністративними, оскільки відносини, що охороняються зазначеними вище нормами, не стосуються державного управління або місцевого самоврядування;

• окремі діяння, які передбачені Митним кодексом України, зокрема, переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351), переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352).

Модель досудового розслідування, яка запропонована законодавцями, на теперішній час повноцінно не функціонує. Згідно з КПК, досудове розслідування поділяється на досудове слідство та дізнання. Слідство здійснюють слідчі в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, а дізнання – інші уповноважені службові особи в разі вчинення нетяжких злочинів або, як зазначено в КПК – кримінальних проступків. Початок запровадження дізнання прямо пов'язаний з прийняттям закону України про кримінальні проступки, який до теперішнього часу не прийнятий.

В той час, як запровадження інституту "кримінальні проступки" передбачає особливу процедуру проведення досудового розслідування, слідчі проводять досудове розслідування у формі досудового слідства всіх без винятку кримінальних правопорушень, що вчиняються на території України.

Щороку лише Національною поліцією (органами внутрішніх справ) реєструється понад півтора мільйона злочинів, з яких злочини невеликої тяжкості становлять близько сорока відсотків. Це – некваліфіковані крадіжки, шахрайство, хуліганство, зберігання наркотиків без мети збуту (частини перші статей 185, 190, 296, 309 КК України), несплата аліментів (ст. 164 КК України) та легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК України).

А тому слідчі замість розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів змушені займатися правопорушеннями, які не становлять значної суспільної небезпеки. Крім того, на них покладено додатковий обов'язок не лише проводити досудове розслідування шляхом процесуальної діяльності, а й фактично організовувати розкриття злочинів шляхом призначення та проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Якщо у 2011 році (до

моменту набрання чинності КПК) слідчими винесено 450 тисяч постанов про порушення кримінальних справ, то у 2015 році кримінальних проваджень розпочато вже втричі більше. Якщо у 2012 році щомісяця порушувалось близько 38000 справ, то у 2013 році у ЄРДР фіксувалось – 58000 проваджень. У провадженні одного слідчого Національної поліції перебуває приблизно 190 кримінальних проваджень, а в деяких підрозділах ця цифра перевищує триста.

Слідчий у кожній своїй дії та процесуальному рішенні реалізує визначені КПК України завдання кримінального судочинства, виконання яких пов'язано із реалізацією такої функції досудового розслідування, як здійснення провадження по кримінальних проступках, особливості досудового розслідування яких регламентуються главою 25 КПК України.

Відповідно до вимог КПК розслідування кримінальних проступків має низку особливостей, серед яких:

- розслідування кримінальних проступків у формі дізнання (ст. 215 КПК);
- здійснення дізнання відповідно до загальних правил досудового розслідування з урахуванням особливостей, передбачених гл. 25 КПК;
- обмеження у використанні процесуальних засобів та заходів, зокрема, не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою, а також обрання до підозрюваного лише запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання чи особистої поруки;
- обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій – заборонено проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.300 КПК);
- проведення дізнання протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину з можливістю продовження до двох місяців (ст.219 КПК);
- обов'язок слідчого не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру подати прокурору на затвердження документи, що свідчать про закінчення дізнання щодо кримінального проступку (ст. 301 КПК).

У 80% випадках результатом досудового розслідування кримінальних проступків може бути укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим чи угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Таким чином, прийняття КПК обумовило потребу запровадження в національне кримінальне законодавства інституту кримінального проступку, що має здійснюватись в межах загальної концепції гуманізація кримінальної

відповідальності та кримінальної юстиції в цілому і вимагає у першу чергу визначення його місця в правовій системі України шляхом прийняття окремого нормативно-правового акту, так як неможливо ефективно здійснювати діяльність при половинчастості реформ, коли досудове розслідування здійснюється лише у формі досудового слідства, а інша його форма – дізнання – фактично відсутня.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws.; 2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.; 3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.; 4. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.; 5. Митний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17.; 6. Концепція реформування кримінальної юстиції. Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01%289%.; 7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2.; 8. Зміни системи досудового розслідування має бути завершено [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.golos.com.ua/article/264324.; 9. Виклики сучасності і кримінальне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.golos.com.ua/article/263719.; 10. Левицька Л. Вплив КПК України на оновлення Закону про кримінальну відповідальність / Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 3-ї річниці КПК України). – Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС, 2015. – 432 с.; 11. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Саідова, М. І. Хавронюк. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2013. – 40 с.; 12. Фаринник В. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yurincom.com/ua/legal_practice/services/krym.; 13. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження у спрощеному порядку / Право і безпека. – 2012. – № 3 (45). – С. 225-227.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

К. І. Матвіюк,
професор МКА,
громадський діяч, дисидент
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКА МОВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ З РОСІЄЮ

“Будь-який народ хоче бути не тільки ситим, але й вічним… Безсмертя народу – в його мові”
Ч. Айтматов

“Для єдності народу значення мови –
зразу за значимості крові”
В. Іванишин

Ще раз про місце мови. Здається, що на сьогоднішній день про мову сказано все, що можна сказати. Однак події, що відбуваються по всьому світі, пов’язані безпосередньо з тією чи іншою мовою, говорять, що тема мови чи проблеми суспільних процесів, пов’язаних з мовою не вичерпані. Сьогодні не є предметом обговорень визначення мови. А ось про місце мови, про її роль у важливих суспільних подіях і явищах приходиться говорити кожного разу , коли вони відбуваються. Так в період перебування України в складі Російської імперії головною загрозою для народу була загроза асиміляції і зникнення. Тоді говорили: “Допоки живе мова, доти живе народ”. Захищати і розвивати мову було небезпечно. Інколи у національно свідомих письменників проривалися заклики шанувати рідну мову, бо вона “диво калинове”.

Після 24 серпня 1991 року постало питання єдності українського народу, і тоді робочим гаслом стало: “Українська мова – інтегральний фактор”.

Сьогодні, в умовах війни, питання єдності набирає ще більшої ваги, і на перше місце стає визначення: “Для єдності народу значення мови – зразу за значимістю крові” та “Мова – це патрони”.

Чи на часі мовне питання? Коли ми говоримо, що проблема мови і суспільних процесів пов’язаних з мовою не вичерпана, то в першу чергу постає питання: наскільки актуальні і доречні проблеми мови сьогодні? Не викликає особливих заперечень, коли поезію відсовують на другий план, поки ведуться воєнні дії. Всім відоме твердження, що “коли говорять гармати – музи мовчать”.

Сьогодні йде війна, гинуть люди. Безпідставно мову прирівнювати

до музи і заявляти, що піднімати та ще й загострювати мовні проблеми – не на часі. Якщо спрощено підходити до питання бойових дій – заперечень немає: мовні проблеми в сторону, подавайте патрони. Але якщо стає очевидно, що мова також воює, що мова є складовою частиною гібридної війни, то відсувати мовні проблеми не є виправданим. В умовах гібридної війни мова – це також патрони.

Мова в час війни. Київський Майдан 2013 року був україномовний. За моїми спостереженнями він таким залишався до того часу, коли вже було очевидно, що повсталі українці не бояться штурму беркутівців і не залишають Майдан. помітно почастішала російська мова на Майдані вже в березні-квітні 2014 року. Перші добровольчі батальйони, які стали на захист України, були україномовні. Вже сьогодні з передової чути більше російську мову. На Майдані українці, із властивою їм поступливістю, вітали у своєму середовищі російськомовного повстанця, і часто поступалися йому в мовному плані – переходили у спілкуванні на російську. Мабуть подібне можна спостерігати і на україно-російському фронті. І тут постає питання: наскільки далеко і як надовго українці мають поступатися в мовному плані?

Якщо людина довгий час хворіє певною хворобою, і відомо, що хвороба може призвести до смерті, то людина всі свої ресурси направляє на подолання цієї хвороби. І раптом – ножова рана. Ресурси, зрозуміло, направляються туди, де відкрита кровоточива рана. І перед лікарем постає питання: чи переривати лікування задавненої хвороби, чи вести лікування паралельно. Але ж ні в якому разі не занехаяти зовсім давню хворобу. В аналогічній ситуації знаходиться проблема з нашою мовою. І якщо ми поділяємо думку про те, що “мова – зразу по значимості крові” і хочемо бути “не тільки ситими, але й вічними”, мовна проблема не може бути відкинута на час війни. І актуальними стають такі питання, як державне регулювання мовними процесами, як дієвість і ефективність внутрішньої і зовнішньої мовної політики.

Чи достатньо ефективна в Україні внутрішня і зовнішня мовна політика? Якщо говорити про ефективність мовної політики, то правильнішим буде говорити про її відсутність взагалі. А мав би бути виважений і принциповий державний підхід – без елементів примусу, але і без принизливого прогинання народу перед російськомовними, без постійної поступливості і догоджання. Мова сьогодні стала основним приводом до загарбання наших територій, мовляв, “защита русскоязычного населения”. Зрозуміло, не було б мовного питання, російські загарбники вигадали б щось інше. В даному випадку росіяни скористалися з досвіду “миролюбної” гітлерівської Німеччини, яка свого часу обґрунтувала загарбання Австрії і

Чехословаччини захистом тамтешніх німців і німецькомовних громадян цих країн. Проте в ЗМІ і досі не дана адекватна відповідь російській пропаганді з мовного питання.

Науковець Камянець-Подільського університету Шутак Л.Б. зазначає: "Гострота мовної проблеми в сучасній Україні визначається як спадщиною минулого, так і тим, що ми не маємо виваженої державної ідеології" [12, с. 509]. І це справді так бо якби така була, то всередині держави мала б застосовуватись повсюдна практика підтримки розвитку і розширення сфери вживання української мови.

В часи повної колоніальної залежності України (до 24 серпня 1991 року) державний протекціонізм вважався злочином, бо це суперечило ідеологічному курсові КПРС на "слияние наций" і "образование новой исторической общности". В наш час таким засобом, що присипляє, є поширення такого явища як глобалізація, де фактично все зводиться до створення тієї ж таки нової історичної спільноти, тільки Англія і США впевнені, що то буде англомовна спільнота, китайці – що то буде китайомовна, росіяни ж дуже хотіли б, щоб світ перейшов на "вєлікій і могучій"…

Глобалізація, на нашу думку, є штучний термін, яким називають помисли і дії великих країн направлені на поширення їхнього впливу на менші країни, на домінування в них. В кінцевому рахунку ці великі країни прагнуть панувати у світі. Ідеологи цих країн невпинно розповідають про природний характер глобалізації та про блага, які вона несе людству. Насправді ж, більш помітною є шкода. Так Ковальова Т. В. у своїй статті "Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації" показує, що "Глобалізація призводить до зростання конфліктного потенціалу різних функціональних сфер політики" [5, с. 132]. Розглядають глобалізацію як всього лише зовнішню мовну політику великих держав цілий ряд науковців. Так Гальчинський А.С. у статті "Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи" зазначає: "Глобалізація зближує людей, але це зближення ніякою мірою не означає формування будь-яких уніфікованих, кимось нав'язаних стандартів" "За всією об'єктивною єдністю світу, його фрагментація зберігається, або і загострюється", – стверджує ще один науковець М. Ільїн. Однак, це думки порівняно вузького кола фахівців. Аналіз наукових публікації показує, що ідея глобалізації як різновид російської "исторически новой общности" успішно поглинає поодинокі критичні публікації.

На практиці країни-агресори підтверджують сьогодні свої теорії глобалізації введенням військ і бомбардуваннями. У повсякденних

телевізійних передачах не пояснюється облудність глобалізації, і тоді значна частина людей готова сприймати глобалізацію як "неизбежный исторический процесс".

Невиправданість ігнорування суто мовних проблем у внутрішній і зовнішній мовній політиці держави обумовлена тим, що ці суто мовні проблеми давно вийшли за рамки самої мови.

"Лінгвістика – це вже не гуманітарна дисципліна", – стверджує Чемеркін С. Г. [9, с. 62]. Це, швидше соціальна наука, яка пов'язана з когністивістикою, психологією, нейробією".

Незадовільним є поширення (входження) української мови у Всесвітню мережу (Інтернет). "Недостатність представлення української мови у Всесвітній мережі (Інтернет) може призвести до негативних наслідків, коли моделюють систему іншої мови і переносять її на українську" [9, с. 61].

По згаданих мовних проблемах здебільшого в науковій періодиці не згадується, інколи обмежуються пафосними деклараціями. Однак їх для утвердження української мови як державної недостатньо.

Досвід інших країн у проведенні дійової мовної політики. Найближчим і доступним для нас досвідом інших країн у мовній політиці є досвід Росії, коли на нього дивитися і оцінювати критично, а не сприймати як "неизбежность" і по лакейському не виконувати всі їх приписи.

Артемчук Г. І. у своїй праці "Глобалізація і деякі питання розвитку мов" доводить, що впровадження "другої рідної мови" носить відверто пагубний характер: "Відбувається "зштовхування" народів зі свого самобутнього шляху розвитку при поширенні "другої рідної мови" [1, с. 57]. Проросійські і російські мовознавці настирливо доводять українцям, що "второй язык" це велике благо, яке розширює духовні і інтелектуальні горизонти. Коли ж мова заходить про глобалізаційні процеси, які торкаються російської мови, і коли вже самим росіянам пропонується "второй родной язык" для їх блага, мотивація російських вчених зовсім протилежна – вони виступають з потужною критикою глобалізації, в якій вони вбачають нищівну силу, здатну зіштовхнути Росію із її самобутнього шляху розвитку [1, с. 57].

Вартим запозичення і досвід західного сусіда – Польщі. Там, завдяки національній свідомості поляків, питання другої мови не стоїть. Але там є просочення англомовних термінів, і це вже вважається загрозою для національних інтересів. Тож поява чужих слів відразу викликає захисну реакцію уряду. Сейм прийняв закон, згідно якого забруднення мови чужими термінами карається штрафом до 30 тисяч доларів США [5, с.135].

Мрією для українців на 25-му році незалежності залишається досвід

Франції у справі захисту мови. Французька мова, якій, на наш погляд, зовсім нічого не загрожує, має надійний державний захист. За порушення Закону про державну мову французам загрожує штраф у розмірі 9 тисяч доларів США, або 6 місяців ув'язнення. А в Циркулярі про вживання французької мови працівниками державних установ записано: "Щоб при атестуванні державних службовців у кінці року бралися до уваги, серед інших, зацікавлення і старання, які виявляє кожен шанувальник французької мови" [4, с. 115].

Досвід Франції щодо захисту мови свідчить про те, що захист можна забезпечити лише за наявності волі до проведення дійової внутрішньої і зовнішньої політики [10, с. 36].

Гуманітарна агресія Росії. Майже всі 367 років московського панування в Україні були роками нищення українського. Найбільш пагубними були періоди царювання Петра І і Катерини ІІ, в минулому столітті це були роки правління Леніна – Сталіна. Впродовж цих кількох століть українська мова була оголошена ворогом із відповідним ставленням до неї, як до ворога.

"Украинского языка небыло, нет и быть не может", – так озвучив своє ставлення до нашої мови один із царів. Сьогоднішня Росія, хоча і продовжує хазяйнувати в Україні, але вже не так легально: це "каноническая православная церков" і спецслужби. Реальний вплив на політичні і суспільні процеси в Україні вона здійснює за допомогою "гуманітарних конвоїв" – спецпроектів, які дестабілізують життя в Україні і які повинні повернути Україну назад в її імперський шлунок.

Перший "гумконвой" – це змушування законодавчо закріпити двомовність, що в сьогоднішніх реаліях означатиме витіснення в декількох областях України остаточно української мови. "В Україні вимога до знання української мови кваліфікується як "насильственная украинизация", а введення другої російської мови звільняє від обов'язків знати українську мову", констатує у своїй статті науковець Камянець-Подільського університету Л.Б.Шутак [12, с. 511].

Проект "Рускій мір" – це ще одна спецоперація Росії. Мета її – нав'язати в Україні такий мовний порядок, який консервував би результати примусової русифікації українців. Ключовим пунктом в цьому проекті є вимога надання російській мові статусу другої державної [2, с. 2]. На побутовому рівні суть проекту "Рускій мір" озвучила в жовтні 2000 р. Людмила Путіна: "Межі російської мови – це межі Росії".

"Троянським конем" для України є ратифікація ВР України "Європейської хартії регіональних мов, або мов меншин" у травні 2003 року.

Європейці, в яких державність їх мов твердо зафіксована, зрозуміло, не мають потреби постійно про це наголошувати.

"Зосередивши увагу на питанні захисту "покривджених» мов, європейці перестали зважати на роль і статус державної мови, вважаючи це питання вже неактуальним" [11, с. 222]. Хартія була ратифікована ВРУ під тиском проросійських сил, до того ж при перекладі були допущені принципові помилки. З цього відразу скористалася Росія, вимагаючи преференцій для російської мови, яка була три століття панівною в Україні і такою залишається у південно-східних областях України і понині, тоді як Хартія направлена на збереження відмираючи мов національних меншин.

В тому, що Україна дбає про збереження мов своїх національних меншин (гагаузи, караїми), то добре. Але паралельно з цим мав би бути давно очікуваний Закон про реанімацію української мови після послідовного її нищення впродовж трьох з половиною століть. Цього зроблено не було, більш того, ВРУ прийняла антиукраїнський Закон Ківалова-Колісніченка, який залишається чинним і донині. Вимоги Росії і проросійських сил в Україні преференцій для російської мови як вимираючої – це зухвала агресія Москви в гуманітарній сфері. Це теж саме, що ми маємо на сході України – т. зв. "гумконвої", які постачають озброєння сепаратистам.

Реальні втрати України у гібридній війні. Якщо у збройній війні з Росією можна говорити про реальний спротив і стримування агресора, то у мовній війні – у нас повна поразка: витіснення української мови продовжується і сфера її вживання звужується. Що ж тоді залишається нам у війні з найбільшою міліарною потугою у світі – змиритися з цією поразкою і перейти на радянську формулу капітуляції – "а какая разніца на каком язикє разгаварівать", чи, нарешті відмовитися від практики "покорою спиняти панський гнів" (Л. Українка)? До того ж, у боротьбі за виживання українці готові позбутися основної ознаки національної ідентичності задля збереження самого життя. Однак така мімікрія не спасає, і ця поведінка сьогодні програшна. Пустивши на самоплив мовне питання (тобто здавшись в полон в інформаційній війні з росіянами), Україна віддає як трофей тих російськомовних громадян України, які не мають твердої національної позиції. Таких громадян багато. Вони вмикають саме російський канал, бо, сівши відпочивати, вони почувають себе значно комфортніше, коли дивляться і слухають телевізор на російській мові. А там їх вже чекають: російські фахівці зомбують їх російськими міфами і дезінформацією. І в такий спосіб наш пересічний російськомовний громадянин ненароком стає в якійсь мірі спільником росіян, і, в такий спосіб, ми маємо реальні втрати людей у цій війні.

І має рацію Жириновський, коли заявляє, що "русский язык – это наше оружие в XXI веке", але не в тому розумінні, що російська мова несе якусь культуру, а в тому, що російська пропаганда зомбує своїх слухачів, перетягує їх на свій бік і в такий спосіб розчищає дорогу для російської агресії. Ця обставина не враховується в сучасній Україні, зокрема у внутрішній мовній політиці, і підтвердженням цього є заяви політиків про те, що, мовляв, в час воєнних дій з Росією загострювати мовні питання "не на часі".

Соціологічні дослідження, проведені Київським інститутом соціологічних досліджень та Соціологічної групи "Рейтинг", показують, що із втратою мови (перехід на двомовність і суржик) українці дрейфують в сторону втрати патріотизму [8, с. 17-18].

Це ще одні відчутні втрати в людях. Якщо сюди додати злиденне життя, спричинене визиском олігархів, інтенсивну російську пропаганду і матеріальні подачки з боку Росії, то ті українці, що "дрейфують в сторону втрати патріотизму" нерідко стають яничарами.

Мовний кордон. Росія оголошує українську мову своїм ворогом, ретельно дотримується цього визначення і послідовно взаємодіє з нашою мовою як з ворогом. Ми відповідаємо лише покорою і терпеливістю. А що ми досягли своєю покорою? Антиукраїнський закон Ківалова-Колісніченка не тільки не спинив панський гнів, він прискорив російську агресію, бо переконав Росію в наявності слабкого місця. Мовна толерантність українців, їх постійна готовність підпорядковуватися російськомовному співрозмовникові є в нас нормою. І це є загрозою.

Тоді постає питання: чи повинні ми, хай із запізненням, але адекватно, поставитись до російської мови так як росіяни ставляться до української? Орел М. у своїй публікації "Нам потрібен мовний кордон з Росією" подає дані соціологічного опитування, проведеного у 2014 році: 51% громадян України послуговуються українською мовою [7, с. 8]. І хоча автор оптимістично стверджує, що це непоганий стартовий показник для нас, але це на той випадок, коли вже сьогодні цей мовний кордон буде встановлений. Ми ж вважаємо, що 51 відсоток – це останній рубіж, де вже нікуди відступати, якщо ми хочемо, щоб ми були, якщо хочемо бути не тільки ситими, але і вічними.

Всі народи, які звільнились від колоніальної залежності перекривають шляхи проникнення мови колонізатора і відроджують власні мови. Наглядний приклад останніх двох десятиріч показує, що загравання, поблажливість до російськомовних і надання їм того, чого для них вимагає Росія приводить лише до загострення ситуації і втрати позицій. Росія добре

знає, як формувати в Україні "п'яту колону", а догоджання їй породжує тільки зухвалість. Мова є складовою суверенітету нарівні з територією, економікою і збройними силами. І якщо сьогодні Україна спромоглася вчинити збройний опір прямій агресії, то чому не чинити опір попереднику – мовній агресії?

Отже, вважаємо, що українська влада має звернути увагу на особливе місце мови у сьогоднішній гібридній війні, на досвід інших країн в питанні захисту державної мови і, нарешті, проявити не пафосні декларації про любов до рідної мови, а дієву політичну волю щодо захисту мови і її повної реанімації. На сьогоднішній день в Україні потрібен:

– Закон про відродження української мови.

– Преференції українській мові з боку держави, які дозволили б її укріпитись у всіх сферах суспільного життя.

– Державне регулювання мовними процесами взамін на мовний диктат Москви.

– Встановити мовний кордон з Росією і припинити звідти мовну агресію, зокрема скорочення до мінімуму завезення літератури з Росії.

– Державні службовці при зарахуванні на державну службу складають іспит з: історії України, української мови, правознавства.

– Російськомовним громадянам постійно пояснювати, що українська мова є об'єднуючим фактором всіх громадян України, фактором стабілізації, що в кінцевому – Останні новини і аналітичні матеріали по радіо і телебаченню передавати як українською, так і російською мовами.

– Організовувати службу в телекомпаніях, які б відслідковували російські пропагандистські передачі і оперативно вслід за цими передачами викривали б їхню облудну суть.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемчук Г. І. Глобалізація і деякі питання розвитку мов / Г. І. Артемчук // Зб. "Педагогічні і психологічні науки в Україні". – Т. І. – К. : Вид-во "Пед. Думка", 2012.; 2. Василенко В. Визнана ворогом / В. Василенко // Шлях перемоги. – 2013. – 10 лип. – С. 2.; 3. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи / А. С. Гальчинський. – К. : Вид-во "Либідь". – 2006.; 4. Житко С. Нація як спільнота / С. Житко. – К. : Вид-во "Дніпро". – 2008.; 5. Ковальова Т. В. Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації / Т. В. Ковальова // Стратегічні пріоритети. – 2009 – № 2. – С. 132-139.; 6. Мовна ситуація в Україні: думка молоді. – К. : Вид-во "Молодіжна ініціатива". – 2007.; 7. Орел М. Нам потрібний мовний кордон з Росією / М. Орел. // Українське слово. – 2015. – 21-27 січ.; 8. Оснач С. Мовна складова гібридної війни / С. Оснач // Дім і сім'я. 2015 – № 3.; 9. Чемеркін С.

Г. Глобалізація і сучасні лінгвістичні процеси / С. Г. Чемеркін // Можливості. – 2013. – № 1.; 10. Чередниченко О. І. Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції / О. І. Чередниченко // Можливості. – 2013. – № 5.; 11. Шишкін В. І. Мова як складник державотворення / В. І. Шишкін // Мовознавство. – 2013. – № 2-3.; 12. Шутак Л. Б. Мовна ситуація в Україні: становлення державної мови чи масовий білінгвізм / Л. Б. Шутак // Наукові праці Кам'янець-Подільського ун-ту ім. Огієнка. – К.-Под. : Вид-во "Аксіома". – 2011. – Вип. 28.

УДК 81`42

О. М. Місінькевич,
кандидат філологічних наук
(м. Хмельницький)

КОНЦЕПТ "ВІЙНА" ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН В ІСТОРІЇ НАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС)

The article is about the features of linguistic representation of the concept of war in artistic discourse. Linguistic-stylistic facilities by which open up individually author features of linguistic picture of the world of writer are analyzed.

Attention of linguists to the verbal filling of conceptual linguistic picture of the world is instrumental in expansion of imagination about structurally semantic volume of national language, pulls out a cognitive aspect on the first plan in the comprehension of historical experience of nation, defamed in those or those types of texts.

In obedience to the position observed in scientific secret service a linguistic picture of the world is a subsystem of conceptual picture of the world. Basic units of conceptual picture of the world are concept, which unite offenses, concepts, presentations, settings and estimations, incarnate in a language by different linguistic units, above all things words and combinations of words.

The work reflected an attempt to study the system-linguistic and discursive aspects of the concept of objectification war on the material works Maria Matios defined specificity and value updating conceptual and figurative value content analyzed nomination.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальний напрям сучасної лінгвістики – вивчення концептів культури як репрезентантів мовної картини світу. Змістова структура концепту визначена не тільки понятійним

значенням його вербалізаторів, а й контекстами їх вживання і залежить від світогляду людини, її обізнаності з культурою та традиціями, оскільки саме культурно зумовлені уявлення про предмет (поняття) дозволять говорити про глибинну семантику концепту.

Увага мовознавців до вербального наповнення концептуальної мовної картини світу сприяє розширенню уяви про структурно-семантичний обсяг національної мови, висуває когнітивний аспект на перший план в осмисленні історичного досвіду нації, ославленого в тих чи тих типах текстів.

Мовний світ Марії Матіос різнопланово осмислений в літературно-критичних працях (тематично-проблемний, жанрово-стильовий та образний аналізи) нині поставлений у коло актуальних питань українського мовознавства, зокрема прочитання текстів в лінгвокультурологічному аспекті.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Висновкові положення літературно-критичних праць (І. Андрусяк, Є. Баран, А. Богуславська, А. Дімаров, Б. Червак та ін.), дисертаційних досліджень (І. Насмінчук), монографічних праць (С. Філоненко), тематичних статей (С. Негодяєва, Л. Баранська, М. Стецик), виконаних на цьому мовному матеріалі, спонукають до визнання пріоритетності лінгвокогнітивного підходу, що уможливлює вивчення художнього слова через концептуальні зв'язки та відношення.

Проблемі концептів та концептуального аналізу присвятили наукові розвідки Ю. Степанов, О. Кубрякова, С. Аскольдов, В. Кононенко, Н. Мех та інші.

Як зауважує В. Жайворонок, концепт наділений не лише власне лінгвістичною, а й культурною інформативністю, тобто у ньому спостерігаємо асоціативне нашарування культурних смислів на основне (словникове) значення, або культурні сугестії речі, виражені у слові [1, с.11].

Вагомий вплив на формування уявлення про певний фрагмент дійсності має культура, у якій розвивається індивід, оскільки вона "опосередковує процеси концептуалізації, формуючи символьну мережу матеріального та духовного рівнів і визначаючи оцінки, норми, цінності, життєдіяльність людини в певному культурному та соціальному середовищі" [6, с. 405].

Праці українських мовознавців (О. Потебня, І. Білодід, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л Мацько, Л. Лисиченко та ін.) забезпечили створення передумов розуміння тексту як мовно-естетичної структури, яка репрезентує культуру за допомогою мовних знаків, що потребує пояснення, тлумачення, зіставлення їх внутрішньоформатниих якостей з іншими ознаками, виявлення їх характерних загальних та індивідуально-авторських

особливостей.

Мета дослідження – з'ясувати особливості вербалізації концепту ***війна*** у системі мовної картини світу Марії Матіос.

Мета реалізується через розв'язання таких завдань:

– описати особливості мовної репрезентації концепту ***війна*** у художній картині світу Марії Матіос;

– вивчити специфіку і зміст концепту ***війна*** у мовній картині світу, його семантичні зв'язки, динаміку зміни його семантичного та асоціативного наповнення.

Картина світу, репрезентована як концептуальна модель світу, охоплює суму знань індивіда, етносу про предмети об'єктивної дійсності. Концептуальна модель світу складається з груп і понять. Формою її вираження є мовна модель світу у вигляді семантичних полів, класів і відношень між ними. Як наслідок – концептуальна модель світу представляє той чи той рівень народного знання про зовнішній світ людини.

Згідно з дотримуваною у науковій розвідці позицією мовна картина світу – це підсистема концептуальної картини світу. Основними одиницями концептуальної картини світу є концепти, що об'єднують образи, поняття, уявлення, настанови й оцінки, втілені у мові за допомогою різних мовних одиниць, насамперед слів і словосполучень.

Концепт "війна" як суспільно-політичний феномен є об'єктом аналізу філософських, політологічних, історичних студій. Актуальним є дослідження варіативного мовного відображення концепту "війна" у текстах сучасних художніх творів (у нашому випадку, це Марія Матіос).

У різних типах словників слово "війна" асоціюється з кровопролиттям, жорстокістю, насиллям. У прозі Марії Матіос виокремлюємо такі асоціативно індивідуально-авторські нашарування цього концепту.

Виокремлюємо цілу низку метафоричних рядів на позначення воєнних дій, наприклад: "*……"* [2, с. 34]. До воєнних дій відносимо й атрибути війни, напр., вибух: "*...і в мені вибухає сонце… бо одночасно ти вибухаєш іще мільярдом сонць у мені…"* [2, с. 21]; облога: "*Знаєш, мені іноді здається, що ми всі в облозі"* [2, с. 29]*;* пустеля як наслідок воєнних дій: "*…А я пустиня. В мені все випалено дощенту, як напалмом чи "Градом"* [2, с. 30]*,* мінне поле: "*Втім, чоловіки його складу живуть, як на мінному полі, – чим більше небезпеки, тим більше пригод і авантюр"* [2, с. 80]. Канонада сприймається головною героїнею також як воєнні дії між чоловіком та жінкою, що засвідчує існування життя: "*Колись далекі канонади гриміли тепер майже по сусідству. Не зачіпаючи навіть осколком її потроху в'янучі*

сади” [2, с. 39]. Бої авторка поділяє на справжні та словесні. Наприклад: “*Іноді мені здавалося, що наші словесні бої, врешті-решт, зробили нас сіамськими близнюками, в яких переливалася і пульсувала кров нападника й захисника одночасно, й годі було збагнути, у кому чиєї крові переважало”* [2, с. 70]. Метафоричний пласт вторинних номінацій на позначення війни передає поняття перемоги та поразки як таких, що перехрещуються, оскільки любов убиває так само, як і війна: “*Ти ж убиваєш останню живу клітину в мені – і не маєш ніякого сорому. Любов убиваєш, мій розум. І мордуєш, як найжорстокіший кат…”* [2, с. 101].

У романі Марії Матіос “Вирвані сторінки…” описано такі війни:

1. Сусідські, які так властиві українському менталітету: *“Отож, кожен день нашої родини сповнювався “приємними” несподіванками: щоранку щедро полита фекаліями доріжка від хати до хліва; вбиті хімікатами вишні на межі (тоді ще парканів не було). Проте пострілом у саме серце стало отруєння Петріцькими собаки Бориса битим склом, доданим до собачої їжі”* [3, с. 17]. Навіть у таких війнах є усі атрибути справжніх: вбиті, постріл, отруєння, смерть – ось лексеми, які асоціюємо з війнами. 2. Війна у Чехословаччині, яка торкнулася родини авторки (60-ті роки ХХ ст.): “*Біда” говорить металевим голосом Левітана. Слова не з дитячого світу: Чехословаччина, переворот, введення військ, захист братнього народу, резервісти, мобілізація”* [4, с. 29]. 3. Війна в Афганістані, на якій був і чоловік М. Матіос, і її односелець, “*...який від дзвінка до дзвінка відслужив у Кабулі, охороняючи колишній палац Аміна”*, “*Афганістан зруйнував йому здоров’я і життя”*, “*кинули в Афганістан”, “Центральний архів Збройних Сил РФ”, “відповідали, як убивали”* [3, с. 27]. 4. Війни в сучасному світі, тобто те, що показує телебачення. 5. Війни, які історично торкнулися Буковини: Перша світова війна: “*...тричі за два роки з початку Першої світової війни (1914 – 1916) на цьому клаптику землі почергово “борюкалися” Російська імперія із смертельно пораненою цісарською короною”*; громадянська війна та захоплення влади то Румунією, то Польщею (1918–1939); Друга світова війна; війна загонів УПА.

Інтерпретація війни в різних знакових системах, а особливо в художній літературі (наш матеріал – текст роману Марії Матіос), підтверджує гіпотезу про те, що “війна” – важлива лінгвокультурема української культури, яка займає особливе місце в концептосфері кожної окремої людини, оскільки передає розуміння людиною як світових, так і локальних конфліктів. Марія Матіос зазначає, що воєнні дії спричиняють навернення людей до Бога, але це дуже важка перевірка. Війна розкриває в людей і негативні, й позитивні риси характеру. Аналіз тлумачень слова

"війна" разом з пареміями дозволяє виявити такі основні ознаки цієї культуреми: 1) відсутність миру, конфлікт, збройна боротьба між державами, суспільними класами; 2) бойові дії; 3) стан ворожнечі між державами; промислова, економічна війна; 4) суперечка, сварка з ким-небудь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика : Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.; 2. Матіос М. Армагедон уже відбувся: повість / Марія Матіос. – Львів : ЛА "Піраміда", 2011. – 112 с.; 3. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2011. – 368 с.; 4. Матіос М. Нація : Видання шосте. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2011. – 256 с.; 5. Матіос М. Солодка Даруся. – Львів : ЛА "Піраміда", 2007. – 188 с.; 6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : Напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

С. І. Никитюк,
викладач
(м. Кам'янець-Подільський)

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАОЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Ретельний аналіз літератури педагогічного спрямування ще раз доводить, що питання розвитку заочної (далі – ЗО) і дистанційної освіти (далі – ДО) іноземних мов (далі – ІМ) не є новим. З огляду на те, що ці форми успішно розвиваються у Великій Британії, ми намагатимемося визначити перспективи використання досвіду британської системи заочної освіти з підготовки вчителів іноземних мов на українських теренах.

Серед учених, які вивчали питання підготовки вчителів ІМ у вищій освіті України, назвемо А. Василюк, Н. Ничкало, В. Редька, А. Сбруєву, С. Синенко. На системі ЗО України зосередили свої дослідження О. Василенко, В. Зубко, Т. Кобзарева, К. Корсак, О. Малінко, Т. Росич, П. Сердюков. Питання освітньої політики вчителів ІМ у Великій Британії досліджували Г. Андрєєва, І. Задорожна, Ю. Кіщенко, О. Кузнєцова, В. Кушнір, В. Лапчинська, О. Локшина, А. Парінов, Л. Пуховська, Є. Спіцин, С. Старовойт, Н. Яцишин.

У 90-х роках XX ст. і на початку XXI ст. заочна форма навчання почала набирати все більшої актуальності. Особливо це помітно у зарубіжних

країнах, які у цій галузі забезпечують високу продуктивність освітнього процесу та вийшли на передові рубежі розвитку інформаційних технологій. Зокрема, досить ефективна ця система педагогічної освіти у Великій Британії, яка виникла саме у цій країні як соціальне явище і наразі активно впроваджується, зберігаючи давні традиції. Наприклад, середньорічні темпи зростання чисельності студентів-заочників у Великій Британії склали 10,8%, а студентів очних відділень – лише більше 2%. Частка тих, хто навчався, в відсотках від зайнятого населення у віці 20–64 років у Великій Британії становить 65 [3]. В Україні третина всіх студентів педагогічних вищих навчальних закладів навчається на заочних відділеннях, і ця кількість має тенденцію до постійного зростання [2].

Заочна освіта визнається зараз такою формою, яка може задовольнити потреби в отриманні освіти більшої частини тих, хто бажає, у порівнянні з традиційними формами освіти. Ось декілька її переваг:

1. Навчаючись заочно, студент може вибрати ту кількість часу для проходження курсу, яка його влаштовує. Крім того, в деяких коледжах початок курсу навчання може встановлюватися довільно, фіксуються лише екзамени і час складання контрольних робіт, що також створює певні зручності для тих, хто навчається [4].
2. Заочна форма освіти дає змогу краще вдосконалюватись у вибраній сфері діяльності; відкриває дорогу до фахового і культурного зростання тим людям, які з різних причин не могли отримати освіту на денних відділеннях.
3. Заочна форма за розумної і правильної організації справи виявляється досить ефективним засобом здешевлення освіти.
4. Високий рівень сформованості навичок самостійної роботи у спеціалістів перетворює їх на мобільних та конкурентоспроможних громадян суспільства.

Очевидним є той факт, що освіта дорослих набуває особливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства і починає займати чільне місце й в галузі вивчення ІМ.

Зміни ринкових орієнтирів в освіті висунули пріоритетність формування професійних навичок учителів. Із цієї точки зору розглядалася доцільність навчання іноземних мов у Великій Британії. У підготовці вчителів ІМ виокремилися тенденції оновлення змісту заочної підготовки, її пріоритетність й розширення, усвідомлення й аналіз майбутніми і працюючими вчителями власного педагогічного досвіду.

Питання підготовки вчителів ІМ у Великій Британії тісно поєднані з політикою держави в галузі педагогічної освіти. Хоча, поряд із загальними

тенденціями розвитку й організації цієї галузі, у підготовці вчителів ІМ простежуються своєрідні особливості, пов'язані зі специфікою навчальної дисципліни, її місцем у навчальній програмі, ставленням у суспільстві до володіння іноземними мовами тощо [1].

Студенти заочної форми навчання впродовж вивчення ІМ з допомогою інформаційних технологій 'ІТ) мають змогу:

- відповідати на питання та запити, пов'язані зі змістом навчального курсу;
- давати поради з метою їхньої орієнтації;
- допомагати долати труднощі у розумінні будь-якої дисципліни;
- пересилати завдання і контрольні роботи;
- обговорювати з тьютором проекти та дослідження;
- об'єднуватись у групи за інтересами та потребами;
- сприяти спільному розробленню проектів, організовувати групи взаємодопомоги.

У Великій Британії вчителі ІМ посідають дещо особливе місце: більше у школі немає вчителів, які не провели б частину свого навчання за кордоном (згідно з правилами програм підготовки вчителів ІМ нині майже всі вчителі мови проходять таке стажування). Таким чином, вони володіють і можуть поділитися своїм досвідом, якого не мають інші вчителі, і зробити країну більш відкритою, наблизити учнів до інших європейських країн [4].

Підготовка вчителів ІМ в умовах освіти без відриву від професійної діяльності повинно, на наш погляд, більшою мірою, ніж для інших форм навчання, орієнтуватися на усвідомлення студентами успішності виконання ними навчальної діяльності, а звідси успіху в оволодінні ІМ, що є наразі головним завданням оптимізації процесу навчання в Україні.

Функціональна спрямованість цього процесу пов'язана з добором автентичного навчального матеріалу та його тематичною організацією: викладач вказує на відмінні ознаки мовної одиниці, демонструє способи її використання у мовленні та вводить у систему вправ, яка спрямована на формування відповідної мовленнєвої навички. У Великій Британії окреслилася тенденція до переходу від фронтальних і групових форм та методів навчання до індивідуально-групових: тьюторським заняттям, роботи з невеликими групами (3-6 чоловік), творчих семінарів, стажування за кордоном, рольові ігри, диспути, самостійна робота [3].

Аналіз документів і джерел з Інтернету [6] свідчить, що у Великій Британії у кінці XX століття, коли там розпочали готувати вчителів ІМ заочно, не існувало чіткої державної політики щодо цієї галузі, але розвиток і формування такої відбувалися досить інтенсивно з допомогою:

- пошуку ефективних методів і форм, технологій і засобів навчання ІМ;
- визначення мети, завдань, характеру навчання ІМ на кожному освітньому рівні;
- введення і розширення деяких курсів навчання ІМ на здобуття ВО.

Як було визначено із джерел [1-6], у Великій Британії переважає заочно-дистанційне навчання (розумне використання позитивних характеристик обох названих форм), велике значення у якому відіграють тьюторіали, сандвіч-курси (можна порівняти з вітчизняною активною педагогічною практикою студентів), самостійна робота, на яку виділено 1/3 усього навчального часу, результати напрацювань якої перевіряються на тьюторіалах, та стажування студентів-мовників за кордоном у країнах, мови яких вивчають.

Таким чином, можна визначити перспективи засвоєння позитивного досвіду з організації системи ЗО при підготовці вчителів іноземних мов Великої Британії для аналогічної української галузі:

1. Оновлення навчальних планів і програм, де основну увагу зосередити на збільшенні обсягу навантаження на предмети фахового спрямування за рахунок зменшення кількості годин, відведених на загальноосвітні дисципліни, надання можливості кафедрам виділяти дисципліни, що пропонуються для обов'язкового вивчення.

2. Введення інтегрованих спеціальностей: іноземні мови із суспільно-економічними дисциплінами, що дасть змогу випускникам орієнтуватися у змінах на ринку праці та адаптуватися до складних соціально-економічних умов.

3. Істотне покращення технічного забезпечення системи ЗО вчителів ІМ, що припускає вдосконалення існуючих інформаційних технологій та введення новітніх, без яких неможливе досягнення світового рівня у підготовці педагогічних кадрів.

4. Розширення кількості спеціальностей та збільшення груп студентів, чого можна досягти, звернувшись до альтернативного фінансування (вибіркова плата за навчання, надходження із дослідницьких проектів, грантів, приватного бізнесу).

5. Модернізація заочної системи освіти за рахунок удосконалення професійної підготовки викладачів ІМ, створивши для них спеціальні Центри інноваційних технологій, де відповідно до сучасних змін у соціально-економічному житті проводитимуться заняття із використання новітніх методів, форм і засобів навчання (своєрідні курси підвищення кваліфікації). Поряд із підготовкою викладачів, Центр займатиметься психологічною підтримкою випускників заочних факультетів ІМ з метою підготовки до

життя у конкурентних умовах ринку праці та у багатомовному суспільстві.

6. Вдосконалення форм та методів навчання, контролю знань, умінь і навичок студентів заочної форми навчання.

Наразі в Україні створено сприятливі соціально-економічні умови для ефективного вивчення ІМ. Як загальноосвітня дисципліна, вона має у собі великий розвивальний потенціал, що забезпечить успішну професійну підготовку фахівця, розвиток його творчих можливостей. У перспективі заочна форма освіти повинна стати постійним супутником людини, необхідною умовою її всебічного і гармонійного просування, що сприятиме появі нових досліджень, пов'язаних із цією проблемою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Корсак К. В. Заочна і дистанційна освіта: історичні аспекти / К. В. Корсак // Дайджест-школа-парк. – 2001. – № 3/4. – С. 91-96.; 2. Петерс О. Заочное обучение – революционная концепция / Отто Петерс // Современная высшая школа. – 1989. – № 3 (67). – С. 147.; 3. Развитие высшего образования в Великобритании // Экономика образования. – 2001. – № 5. – С. 81-84.; 4. Разумова О. Б. Организация, формы и методы обучения учителей без отрыва от профессиональной деятельности в Великобритании / О. Б. Разумова, П. Н. Османова // Проблемы высшей школы за рубежом : Межвузов. сб. науч. тр. М. : МГЗПИ, 1990. – С. 8-12.; 5. Шляхи реформування заочної (дистанційної) освіти : Всеукр. наук.- метод. конф. 11 жовт. 2000 р. – Київ-Львів, 2000. – 66 с.; 6. Підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europa-pages.com.

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

З ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ІНСТИТУТУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Нині проблема духовно-морального виховання особистості є актуальною. Зазначимо, що дане питання завжди було одним із насущних. Духовно-моральне виховання передбачає формування в молоді високої духовності та моральної чистоти. Відбувається воно завдяки добре налагодженому духовно-моральному життю в сім'ї, вчинків людей, прикладу батьків. Духовність виховується духовністю, мораль – моральністю, честь –

честю, гідність – гідністю.

На нашу думку, морально-духовна активність – це здатність людини до свідомої емоційно-чуттєвої діяльності, прагнення творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності.

Морально-духовна активність двояка: з одного боку, формування особистістю таких якостей, як милосердя, доброта, людяність, а з другого – прояв цих якостей у взаємовідносинах з іншими людьми. Перед педагогами стоїть важливе завдання: потрібно навчати дитину людяності, а зміст виховного процесу будувати на підготовці особистості – формування позитивних моральних якостей, прищеплення моральних ідеалів для активної участі у суспільному житті.

Духовно-моральне становлення студентів Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (далі – ХІ МАУП) проходить у двох напрямках – з одного боку, під керівництвом суб'єктів виховного процесу (організація наукових і виховних заходів), а з іншого – студенти самостійно випробовують себе у різних видах діяльності, наприклад, участь у студентському самоврядуванні.

У Хмельницькому інституті МАУП уже багато років побудована й ефективно працює система виховної роботи зі студентами. Загальне керівництво такою діяльністю здійснює директор інституту Л. Г. Білий, завідувачі кафедр, викладачі, які є кураторами навчальних груп. Активно працює орган студентського самоврядування. Проводиться виховна робота зі студентами, які проживають у гуртожитку. В ньому діє Студентська рада гуртожитку. Також у гуртожитку за штатним розкладом працює вихователь, який реалізовує основні напрямки виховної роботи. В Інституті працює кафедра українського православ'я і теології, яку очолює кандидат богослов'я, протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ Олександр Анатолійович Дацюк. Кафедра забезпечує викладання навчальних дисциплін, таких як "Основи християнської моралі", "Історія християнської церкви". Лекції й семінарські заняття на духовну тематику, співбесіди, зустрічі, науково-практичні міжнародні, всеукраїнські та регіональні конференції, засідання круглих столів, індивідуальні консультації, богослужіння – такий шлях співпраці духовенства і студентської молоді у Хмельницькому інституті МАУП. Щорічно збирає багато науковців конференція "Історія, культура та освіта: християнський вимір". Отже, завдяки такій налагодженій системі в Інституті постійно здійснюється різнобічна робота зі студентами за різними напрямками, в основі яких є формування загальнолюдських моральних цінностей і гармонійного розвитку студентської молоді. Моральне виховання студентів є результатом поєднання різних напрямків виховання і ставить на

меті формування високого рівня моральної культури, що виявляється в системі моральних знань, умінь, відносин.

Основними блоками, на яких зосереджено роботу є національно-патріотичний, морально-етичний, естетичний, правовий тощо. Щорічно у рамках національно-патріотичного блоку проводяться заходи (наукові семінари, круглі столи, конференції), присвячені Дню українського козацтва, Дню Збройних сил України, Дню Соборності України (науково-практична конференція), Тиждень української мови, години-зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, цикли кураторських годин і бесід з національно-громадянського виховання, екскурсійні поїздки, регулярно відвідуються музеї міста Хмельницького. Морально-етичний блок включає заходи до Дня працівників освіти, до Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, щорічну науково-практичну конференцію, приурочену Дню пам'яті жертв голодомору та політичних репресій. Студентська рада інституту організовує акцію "Серце до серця", проводяться загальноінститутські заходи, присвячені Дню матері, а також щорічна благодійна акція в Будинку малятка "Святий Миколай поспішає до вас". Працює Центр психологічної допомоги, який очолює завідувач кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент Л. М. Гундерук та викладачі. З жовтня 2005 року на кафедрі економіки та управління діє Бізнес-Центр як функціональне відділення економічного підрозділу Інституту. Діяльність Центру розгортається шляхом надання індивідуальних консультацій і проведення за участю студентів семінарів з юридичними й фізичним особами, підприємцями.

З метою естетичного виховання проводяться заходи, присвячені видатним українським постатям, місячник заходів з відзначення дня народження Т. Г. Шевченка.

Правове виховання здійснюється шляхом проведення різних заходів: щорічного круглого столу "Актуальні питання державотворення і захисту прав людини в Україні", відвідування студентами Науково-дослідного центру криміналістичних експертиз, організація екскурсії до сесійної зали Верховної Ради України. Активно працює Юридична клініка.

Отже, навчально-виховна діяльність, яка здійснюється в Інституті за різними напрямками, сприяє формуванню та розвитку духовно-моральних цінностей студентів.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

Г. С. Олійник,
кандидат технічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДИЗАЙНУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Якість мистецької освіти значною мірою залежить від уміння створювати довкола себе середовище, сприятливе для життя та відпочинку. Тільки справжній дизайнер здатний перетворити життя у казку, так як йому має бути присутнє відчуття переміни та вдосконалення простору, він здатний внести у простір відчуття комфорту. А для цього в дизайнера мають бути не тільки міцні знання, але й висока естетична культура, відчуття смаку тощо.

Формування естетичної культури майбутніх фахівців з дизайну відбувається через глибоке сприйняття творів мистецтва, через безпосереднє та невимушене входження змісту твору у внутрішній світ особистості. У цьому процесі важливу роль відіграє сприйняття. Художні твори мають образно-емоційний характер, тому їх сприйняття залежить не тільки від інтелекту, але й від емоційної сфери і досвіду особистості, її почуттів та установок. Істинне, глибоке, особистісне відношення до мистецтва виникає у людини тоді, коли відбувається взаємодія між самою особистістю та автором твору, коли особистість і мистецький твір виступають як партнери по діалогу, коли відбувається взаємодія смислу твору з особистим досвідом людини. Через спілкування такого роду відбувається перебудова свідомості особистості: вона глибше пізнає світ довкола, події що відбуваються тощо. У такої особистості очищуються духовні відчуття, більш повно сприймається поняття довершеності, краси та гармонії. Об'єднання мистецтва та особистості відбувається в процесі сприйняття, яке здійснюється на основі єдиного потягу обох до самовираження. Сприйняття мистецького твору імітує творчий процес, породжуючи емоційне переживання творчого відкриття. А емоційна підзарядка, яку отримує в цей час людина, надихає її на пошук творчих рішень і нових ідей у всіх сферах життєдіяльності.

Під естетичною культурою особистості слід розуміти не просто відношення людини до краси, а у готовності й здатності її до художньо-естетичного сприйняття, переживання, творчості.

Професійне становлення майбутнього фахівця з дизайну повинно тісно пов'язуватись з сформованою естетичною культурою, оскільки мистецтво і творчість неможлива без розвиненої здібності естетичного світовідчуття, світогляду, мудрості, доброти в особистості.

При підготовці майбутнього фахівця з дизайну у вузах України увага акцентується на підвищенні рівня естетичної культури, на збагаченні внутрішніх відчуттів, формуванні жаги до творчості, цікавості до краси тощо. На наш погляд, професія дизайнера не є можливою без наступних особистих якостей: розвиненої уяви, власного бачення і судження, виваженості, стійкості до стресових ситуацій, вміння аналізувати прийняті рішення, висока мотивація у досягненні поставлених цілей, креативність, високий рівень практичних навичок, навички ділового спілкування, що вимагають комунікативної компетентності. Перелічені вище якості не сприймаються без високої естетичної культури особистості, яка забезпечується добре розвиненою потребою в естетичному й художньому вихованні та самоосвіті, в розвитку своїх творчих здібностей, єдності естетичних знань, переконань і поведінки.

Таким чином, естетична культура майбутнього фахівця з дизайну представляє собою системне і динамічне утворення особистості, яке характеризується високим рівнем її естетичного розвитку і свідомістю способів досягнення цього рівня, який веде до духовно-морального вдосконалення, адаптації до соціального оточення і творчої самореалізації в професійній діяльності. Крім того, слід відзначити, що естетична культура є важливою основою фахової майстерності майбутнього дизайнера, що дозволяє йому керувати набутими естетичними знаннями і художніми вміннями, готовністю використовувати отриманий естетичний досвід у самостійній практичній діяльності.

Г. С. Олійник,
кандидат технічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПРОВІДНА РОЛЬ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДИЗАЙНУ

Необхідність підвищення вимог до рівня професіоналізму фахівців у системі вищої освіти є характерною ознакою сьогодення. Вихідні положення щодо змісту та організації педагогічної освіти ґрунтуються в цілій низці програмних документів, серед яких – закон України “Про вищу освіту”, “Концепція педагогічної освіти”, “Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті” [1]. Актуальним залишається питання дослідження впливу мистецтва на формування майбутнього фахівця з дизайну.

Входження в таємничий та прекрасний світ мистецтва починається зі

школи, з уроків художньо- естетичних дисциплін, на яких відбувається взаємодія між вчителем, учнем та мистецтвом. Згідно з визначенням автора педагогічної майстерності академіка І. Зязюна, ця взаємодія є "стійкою системою теоретично осмислених і практично виправданих педагогічних дій та операцій, які забезпечують високий рівень педагогічної взаємодії між викладачем і його учнями" [2].

Мистецтво сприяє формуванню духовної культури особистості, розвитку світогляду, здатності до сприймання та оцінювання мистецьких творів, а також розвитку власної творчої діяльності.

На даний час існує термін "мистецька освіта", під яким розуміють самостійну освітню галузь, спрямовану на розвиток у людини спеціальних здібностей і здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності [3]. Це поняття було введене в науковий обіг професором Оксаною Рудницькою, яка обґрунтувала його зміст і розмежувала з поняттям "художня освіта". Саме специфічність цього змісту, а також принципів, форм, методів і дидактичних засобів викладання мистецьких дисциплін, їх відповідність природі різних видів мистецтва і художньої творчості, зумовили необхідність виокремлення мистецької освіти серед інших освітніх галузей. Відмінність мистецької освіти від цих галузей полягає, на думку вченої, у природному взаємопроникненні знань і продуктивної активності особистості, зумовленому неможливістю розкриття жодної інформації у галузі мистецтва без залучення людини до самостійної художньої діяльності (виконання, сприймання, інтерпретації тощо). Ця діяльність стимулює прояви фантазії та образної уяви особистості. А наявність у ній творчого елемента забезпечує взаємозв'язок педагогічних впливів і саморозвитку людини, що є важливою умовою становлення критичності її мислення, вироблення потреби у постійному оновленні знань, прагнення до самовираження [3].

Основне завдання мистецтва визначається рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини, на всі напрямки її соціальної діяльності. Вплив мистецтва на формування особистості неодноразово розглядали як відомі мислителі минулого, так і сучасні науковці серед яких варто відмітити: М. Реріха, В. Соловйова, М. Кагана, Л. Масола, О. Рудницьку, І. Зязюна, Є. Подольську, О. Семашко та ін.

Мистецькі дисципліни, які викладаються на кафедрі дизайну Хмельницького національного університету (ХНУ), розглядаються як освітній простір, у якому проходить формування особистості майбутнього професійного фахівця з дизайну, здатного до цілісного вирішення проблем сучасного життя, до формування гармонійного предметного середовища для

повного задоволення потреб людини в середовищі соціуму під час праці чи відпочинку. Особливість вивчення мистецьких дисциплін у тому, що вони здатні адаптувати особистість до сприймання цілісного оточення на підставі усвідомлення накопиченого людством життєвого досвіду та навичок. Мистецькі дисципліни формують у студентів їхній світогляд, національно-патріотичні почуття, естетичну культуру, забезпечують високий культурний рівень особистості в контексті взаєморозуміння, спілкування, співтворчості. Тільки при оволодінні певним рівнем духовних засад, особистість здатна до глибокого розуміння комунікативних відношень з природою, людиною, соціумом тощо. Вивчення мистецьких дисциплін у вузі слід розглядати як діалог суб'єкт- об'єктних відносин, що передбачають звільнення особистості від ринкових потреб, від обов'язковості, стереотипного мислення тощо та формування власної думки, власного погляду на вирішення проблеми, власної позиції що буде ґрунтуватися на гуманізації свідомості, знаннях як національного духовного досвіду, так і певних складових світової культури. Саме завдяки мистецьким дисциплінам майбутні фахівці з дизайну самореалізовуються, засвоюють ціннісні орієнтації, норми, елементи культури. Студентське середовище формує соціально- культурну особистість. Соціальна значущість мистецтва як фактора збереження і розвитку для нашої країни вагома тим, що саме мистецтво в усіх його проявах забезпечує виховання та трансформацію суспільства. Це відбувається завдяки специфічним засобам мистецтва, які впливають на людську свідомість та сприяють формуванню особистості.

У навчальних приміщеннях кафедри дизайну ХНУ, починаючи з першого курсу, майбутні фахівці опановують загадкові таємниці таких мистецьких дисциплін: "Історію мистецтв і дизайну", "Історію матеріальної культури", "Історію української культури", "Історію одягу та матеріальної культури" та ін. Ці дисципліни ведуть викладачі – справжні професіонали своєї справи, які з задоволенням дають студентам знання та вміння, якими досконало володіють самі. У процесі навчання студенти засвоюють культурні цінності як практичної, так і художньо- естетичної діяльності, набувають знання про визначні зразки світового та вітчизняного мистецтва, опановують твори мистецтва, розвиваючи та формуючи власні творчі здібності та набуваючи професійних навиків.

Стало доброю традицією кожного семестру проводити перегляди творчих робіт студентів, на які приходять подивитися не тільки студенти і викладачі вузу, а й всі, хто цінує мистецтво, здатний сам до творчості та прагне до самовдосконалення. Студенти кафедри регулярно відвідують мистецькі заходи в місті Хмельницькому та в Україні, беруть участь у

різноманітних виставках і презентаціях, майстер- класах та інших мистецьких заходах, що, безумовно, сприяє виховному впливу мистецтва на особистість. Викладачі кафедри дизайну неодноразово впродовж року проводять виставки власних творчих доробок і майстер- класи, що теж сприяє творчому та духовному росту особистості.

У даний час на кафедрі дизайну ХНУ активізується процес пошуку нових стратегій та інноваційних технологій, які здатні забезпечити високоякісну підготовку майбутніх фахівців з дизайну. Особливу увагу викладачі кафедри звертають на наукову та методичну базу підготовки, на поєднанні навчальних дисциплін між собою з метою цілеспрямованого формування професійно компетентної особистості мистецького напрямку.

Дослідження показало, що існує ряд проблем організації навчального процесу, які не дають можливості в повній мірі прослідкувати вплив мистецтва на розкриття творчого потенціалу майбутнього фахівця з дизайну, розвиток його творчих здібностей, формування особистості майбутнього фахівця.

Зокрема, на наш погляд, недостатньо продумані міждисциплінарні зв'язки можуть знизити ефективність багатьох зусиль. Крім того, скорочення годин ряду навчальних дисциплін може привести до обмеження викладу матеріалу викладачем в аудиторіях кафедри. Тому, на наш погляд, майбутньому фахівцю з дизайну необхідно навчитись, крім традиційного навчання (в аудиторії університету разом з викладачем), займатись самоосвітою та самовдосконаленням, керуючись постановами і рекомендаціями викладача. Крім того, викладач завжди допоможе студенту з кваліфікованою консультацією; студенту потрібно навчитись грамотно задавати питання, цікавитись будь-якою інформацією, що сприятиме набуттю професійних навиків і вмінь. Рекомендуємо майбутнім фахівцям з дизайну самостійно готувати себе до професійної діяльності, а цьому сприятиме позааудиторний вплив мистецтва на формування особистості: для цього, вважаємо, потрібно в студентські роки брати активну участь в організації виставок, конкурсів, презентації творчих робіт, наукових семінарах, наукових конференціях тощо. Вважаємо, що вплив мистецтва на формування особистості фахівця з дизайну має бути постійним упродовж всього життя. На наш погляд, тільки маючи міцний запас теоретичних знань і, крім цього, займаючись самовдосконаленням та самоосвітою, особистість досягне гармонії з довколишнім світом та буде професіоналом у своїй справі, створюючи шедеври дизайнерського мистецтва власними силами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття")

// Освіта. – 1993. – № 44-46. – С. 2-15. ; Закон України "Про вищу освіту" // Освіта України. – 2014. – № 17. – С. 2-7. ; Концепція педагогічної освіти від 23 груд. 1998 р. – К., 1998. – 20 с.; 2. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. – К., 2003. – С. 47.; 3. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К., 2002. – С. 29-30.

Ю. В. Олійник,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ НАЦИСТСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ НА ТЕРИТОРІЇ КРАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ (ФОНД Р-805 "АНТОНІНСЬКА РАЙОННА УПРАВА")

Друга світова була однією з найжахливіших по кількості злочинів і злодіянь та найдраматичнішою по перебігу подій воєн в історії людства. Інформація про ті трагічні події, крім спогадів, листів і періодики, відображена в архівних документах.

У Державному архіві Хмельницької області на даний час зберігається 313 фондів періоду окупації, з них 310 – фонди органів німецького цивільного управління та української допоміжної адміністрації, організацій, підприємств, які здійснювали окупаційний режим або працювали під контролем окупаційної влади. Крім того, в 90-х роках ХХ ст. в архів управлінням УСБУ в Хмельницькій області передано понад 218 тис. фільтраційних справ на подолян-остарбайтерів.

Фонди окупаційного періоду поділяються на такі групи: органи німецької цивільної влади – генеральний комісаріат Волинь-Поділля, гебітскомісаріати, органи української допоміжної адміністрації – окружні, районні, волосні та сільські управи, громадські господарства та фонди інших установ і організацій.

Серед фондів, які зберігаються в архіві, помітно відрізняється інформаційною насиченістю фонд Антонінської районної управи. У фонді зберігається 294 різнопланових документів за 1941–1944 роки. Будуючи власну територіальну вертикаль, окупаційна влада зберегла межі колишніх районів у старому вигляді, адже кількість населених пунктів у цій територіально-адміністративній одиниці була оптимальною для контролю.

Владу в районах представляли районні управи. Керівниками районів німецька цивільна влада призначала місцевих осіб. Голова району відповідав перед окружним комісаром за стан справ у районі та організацію роботи відділів. До структури районної управи входило 12 секцій: адміністративна, шкільна та культурна, охорони здоров'я, ветеринарна, мірнича, правова, фінансова, постачання та сільського господарства, праці, господарських та постачальних підприємств, управління земельними ділянками та будинками, дорожня. Штат кожної секції нараховував від 2 до 5 працівників.

Керівники секцій несли відповідальність за стан справ перед головою управи. Виключенням був лише керівник правничого відділу – мировий суддя району, який безпосередньо підпорядковувався гебітскомісару.

При кожній районній управі з січня 1942 р. працювали відділи реєстрації громадянського стану (РАЦСи). З їх створенням втратила чинність постанова, відповідно до якої старости та секретарі сільських управ мали право на реєстрацію шлюбів і розлучень.

Робота в органах місцевого самоврядування оплачувалася окупаційною владою. Так, розмір заробітної плати голови управи залежав від кількості громадських господарств (колишніх колгоспів). Наприклад, якщо в районі діючими були 30 таких господарств, то голова отримував 1000 крб, а його заступник – 900 крб. При наявності на території району більшої кількості господарств плата зростала відповідно до 1300 крб, а заступника – до 1000 крб.

Створений гітлерівцями замість радянського Антонінський район займав площу 600 км^2. На цій території розташовувалося 46 населених пунктів. У районі проживало 39400 осіб, з них 17357 чоловіків та 22043 жінок. За національністю українці складали 36809 осіб, поляки – 2426, євреї – 100 і навіть проживало 2 китайці. В самих Антонінах проживало 2316 осіб [1, арк. 1-3].

За фаховою приналежністю в регіоні домінувало сільське населення. Воно складало 85% від загальної кількості проживаючих. Для утримування в покорі населення окупаційна влада організувала поліцію в кількості 70 осіб [2, арк. 2].

Інформаційними є документи статистичного відділу. За даними статистів у 1942 р. із загальної кількості населення працювало лише 18420 осіб, з них 7711 чоловіків та 10709 жінок. Непрацюючими залишалося 21836 осіб [3, арк. 28].

Документи управи дають можливість дослідити демографічну ситуацію в населених пунктах регіону. У фонді зберігається 8 справ відділу РАЦС: місячні звіти, документи про реєстрацію розлучень, довідки та

характеристики тощо.

За даними Антонінського відділу РАЦСу в жовтні 1941 р. у 46 населених пунктах району народилося 114 дітей, померло 17 осіб, одружилося лише двоє. По селах ситуація виглядала наступним чином: у Кременчуках в листопаді 1941 р. померло 5 осіб, а народилося 11; в Кучманівці з 22 червня по листопад 1941 р. народилося 12 дітей, померло 2, одружень не було; у Васьківчиках з січня по листопад того ж року народилося 27 дітей, померло 7, одружилося 3 осіб [4, арк. 3].

Районним відділом РАЦСу були встановлені відповідні розцінки за надання послуг. Так, за реєстрацію новонародженої дитини батьки платили 3 крб, шлюб – 20 крб, смерть 1 крб. На громадян, які ухилялися від реєстрації, накладався штраф у розмірі 100 крб [5, арк. 33].

Особливими є документи, які описують релігійну ситуацію в регіоні. За архівними даними в 1941 р. жителі району ходили переважно до православної церкви. Римо-католицька церква діяла лише в Теремках. Із 46 сіл району храми були відкриті лише у Якимівцях, Теремках, Гриценках, Закриничах, Малих Юначках, Медцях, Бейзимах, Зеленій, Кропивній та Христівцях. Ці церкви обслуговував один православний та католицький священики [6, арк. 29].

Незважаючи на духовний сан, окупаційна влада обклала священиків податком. Відповідно до розпорядження кожна духовна особа до 3 числа повинна була подати в райфінвідділ письмові дані про заробітну плату за минулий місяць незалежно від того чи грішми, чи продуктами вони їх отримали. Неоподаткований мінімум для духівництва складав 400 крб.

Нерідко окупаційна влада забороняла служби в церквах. Так, через не закінчення сільськогосподарських робіт гебітскомісар заборонив в 1943 р. у Закриницькій волості службу на Різдво Пресвятої Богородиці (21 вересня) та на Воздвиження Хреста Господнього (27 вересня).

Діяльність освітніх закладів на території району презентують документи відділу народної освіти за 1941–1943 роки. Навчання в школах в перший рік окупації розпочалося у вересні 1941 р. Як свідчать архівні документи, навчання велося в 44 школах, де вчилося 6347 учнів. Цю кількість учнів навчало 196 педагогів. Існували такі типи загальноосвітніх навчальних закладів: гімназія, середня школа, 11 семирічних та 31 чотирикласні школи.

Серед чималого масиву джерел слід виділити документи про накладення як старостами сіл, так і районною владою штрафів на батьків, які не віддавали дітей до школи. В листопаді 1941 р. рішенням Антонінської районної управи було оштрафовано 27 батьків [7, арк. 87].

Окремі документи фонду розкривають фіскальну політику

окупаційної влади, головним завданням якої було пограбування як юридичних, так і фізичних осіб. Найефективнішою формою пограбування матеріальних статків населення було обкладання його різними видами податків. Податки, запроваджені гітлерівцями, були двох видів – натуральні та грошові. Що стосується перших, то сталих норм не існувало, але згідно з розпорядженням Е. Коха відхилення в контингентах допускалися лише в бік збільшення.

Нацисти залишили відповідно до наказу рейхскомісара Е. Коха всі закони, постанови та розпорядження радянської влади, що стосувалися збирання податків. Сплата селянами грошових податків проходила по детально розробленій схемі. Ключову роль у ній відігравали сільські управи, що через торгових агентів збирали податки. Зібрані суми передавалися до районних кас, а звідти до урядових, які працювали при гебітскомісаріатах. За несплату податків населення обкладалося штрафами. Так, за несплату земельного податку на мешканців Антонін установлена пеня в розмірі 1% за кожний прострочений день [8, арк. 4].

Крім пені на неплатників податків накладався штраф у розмірі 10 тис. крб або примусові роботи терміном на три місці. Обкладалося населення податком на собак. Він складав 150 крб від однієї собаки. Цей податок сплачувався один раз на рік. При наявності другої собаки податок зростав до 300 крб.

Накладалися натуральні податки і на колишні колгоспи (громадські господарства). В роки окупації на території Антонінського району діяло 47 громадських господарств. Так, у четвертому кварталі 1941 р. громадські господарства району повинні були здати 7575 кг у живій вазі домашньої птиці, 2300 штук курей, 1000 штук гусей, 1000 штук качок [9, арк. 6]. План хлібоздачі в грудні 1941 р. склав 7797 тонн зерна, в тому числі: жита – 2068 т, пшениці – 2094 т, вівса – 1058 т, ячменю – 1021 т, проса – 175 т, гречки – 456 т, гороху – 833 т. Здавало населення і молочний податок. Так, з вересня 1941 р. по перше січня 1943 р. було здано 1592888 літрів молока [10, арк. 6].

Таким чином, документи зазначеного фонду дають можливість дослідити нацистський окупаційний режим на території Красилівського району.

Список використаних джерел та літератури:

1. Держархів Хмельницької обл., ф. Р-805, оп. 1, спр. 199, арк. 1-3.; 2. Там само, арк. 2.; 3. Там само, арк. 28.; 4. Там само, спр. 8, арк. 33, арк. 3.; 5. Там само, арк. 33.; 6. Там само, спр. 199, арк. 29, арк. 29.; 7. Там само, спр. 11, арк. 87, арк. 87.; 8. Там само, спр. 8, арк. 4.; 9. Там само, спр. 77, арк. 6.; 10. Там само, спр. 101, арк. 6.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

О. В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Як свідчить суспільна практика, забезпечити захист суспільства й індивіда від проявів насилля може сильна й ефективна державна машина. Цей універсальний політичний аргумент, як правильно зробив висновок О.В. Копан, присутній при обґрунтуванні процесу створення, функціонування і модернізації систем безпеки. На його переконання (з чим можна повністю погодитись), посилаючи свій вплив на різні сфери соціального життя, держава так чи інакше апелює до потреби безпеки, пропонуючи її суб'єктну модель, механізм найбільш повного її задоволення [1, с. 517]. Таке апелювання зумовлено обов'язковістю існування в будь-якій системі, у тому числі й соціально-політичній, прямого і зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління, а саме:від суб'єкта управління (держави) вимагається декларувати мету безпеки і заходи щодо її досягнення, а від об'єкта управління (людини) – прийняти політичне рішення про довіру чи недовіру цим заходам.

Аналіз наукової літератури показав, що при всій різноманітності змістовного відображення в наукових розробках державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, особливої уваги заслуговують ті сучасні праці вчених, які піддали аналізу зазначену проблематику з огляду на визначення рівня ефективності сучасної кримінально-правової політики (І. С. Яковець) [2, с. 799-820]); історико-правових засад цієї політики (М. М. Яцишин) [3]; теоретико-прикладних засад запобігання надзвичайним ситуаціям в УВП (І. М. Копотун [4]); кримінально-виконавчих засад диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі (В. Я. Конопельський [5]) та ін.

У науковій літературі під політикою (від грец. politike (techne) – мистецтво керувати державою) розуміють діяльність органів державної влади, партій, громадських об'єднань (груп) у галузі внутрішньодержавного управління та міжнародних відносин, що відповідає їх інтересам і цілям [6, с. 455]. У зв'язку з цим, В. І. Борисов зауважив, що політика виражає функції держави стосовно керівництва зовнішніми та внутрішніми сферами й напрямами суспільного життя [7, с. 305]. При цьому важливою складовою внутрішньої політики будь-якої держави є боротьба зі злочинністю, яка покликана знизити її рівень і забезпечити соціальний стан, що відповідає потребам безпеки суспільства від злочинності. Проте варто з цього приводу

погодитись з Г. Ю. Лєсніковим та М. А Лопашенко, які вважають,що в даному разі йдеться про різні за значенням напрями діяльності держави в цій сфері, визначення форм, завдань, змісту такої діяльності, встановлення державних органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю й тісно пов'язаними з нею іншими видами антисуспільної поведінки [8, с. 8-9]. Крім того, важливо зважати й на особливі риси сучасної правової системи України, пріоритетним у якій є євроінтеграційний вектор розвитку [9, с. 348], зокрема з урахуванням підписання Україною в червні 2014 р. економічної угоди про вступ до Європейського Союзу [10].

Учені А. Селіванов та О. Рябченко зазначили, що, залежно від засобів досягнення результатів боротьби із злочинністю, державна політика поділяється на соціальну і правову складові, головним суб'єктом якого є державна влада [11, с. 5]. У свою чергу, правова політика боротьби зі злочинністю складається зі стратегічних напрямів, характерні риси яких обумовлені предметом, зауваженнями й методами досягнення корисних для суспільства результатів. Такими напрямами ("підсистемами"), на переконання П. Л. Фріса, є кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політика [12, с. 11]. При цьому, як правильно дійшов висновку В. І. Борисов, кримінологічний, кримінально-процесуальний і кримінально-виконавчий напрями правової політики не рівнозначні за своїм впливом і місцем у боротьбі зі злочинністю, порівняно з напрямом кримінально-правовим [7, с. 306]. Останній як одна із складових правової політики в цій сфері суспільних відносин водночас є її системоутворювальним елементом, а тому посідає домінуюче місце серед інших її напрямів. Зокрема, кримінально-правова політика є змістом кримінально-процесуальної політики й зумовлює підстави обрання відповідних форм її реалізації заходами останньої, а актуалізація певних видів покарань, визначених кримінальним законом, обумовлює зміст кримінально-виконавчої політики щодо їх виконання. Саме тому кримінально-процесуальний, кримінально-виконавчий і кримінологічний напрями перебувають під подвійним впливом загальносоціальних завдань політики держави у цій сфері та кримінально-правової політики.

Поряд з цим, як зауважив П. Л. Фріс, необхідно визнати, що виділення вказаних напрямів є дещо умовним, оскільки ця державна політика реально становить собою, як правило, комплексне вирішення і соціальних, і правових завдань боротьби зі злочинністю, усі складові якої перебувають (повинні перебувати) між собою у функціональній залежності та взаємодії [12, с. 13]. При такому підході, на думку А. Ф. Крижановського, підтримання та зміцнення правового порядку в суспільстві в сучасних умовах як

необхідної передумови ефективного функціонування розгалуженого правоохоронного і правозахисного механізму за участю інституцій держави і громадянського суспільства потребують ґрунтовного доктринального супроводження, планування і прогнозування, визначення стратегічної мети, головних завдань, форм і методів діяльності у цій сфері [13, с. 692]. Водночас, враховуючи, що зміст правової політики, який обумовлений волею народу (громадянського суспільства), фактично опосередковується його повноваженим інституційним представником – державою, переважна її частина регулюється за допомогою права, законотворчого процесу, винесенням політико-правових рішень та втілюється в нормативні форми і ґрунтується на міжнародно-правових принципах. Крім того, як правильно зробив висновок П. Л. Фріс, зазначений вид політики, реалізується на основі норм деяких галузей права, кожна з яких має свою специфіку та певним чином позначається на формах і методах реалізації. Зокрема, у теоретичному аспекті це дає підстави для виділення в політиці у сфері боротьби зі злочинністю як цілісної соціально регулятивної системи, окремих її підсистем (елементів) – кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та профілактичної (кримінологічної) політики [14, с. 8-9].

Особисто поділяю думку В.І. Борисова, що розв’язання завдань державної політики боротьби зі злочинністю, передусім щодо застосування кримінального законодавства, не обмежується питаннями якості й дійової ефективності останньог[7, с. 312]. Досягнення необхідного для суспільства стану безпеки від злочинних посягань можливе лише шляхом широкого й комплексного поєднання заходів боротьби зі злочинністю: організаційно-правових й адміністративно-управлінських (як вияв державної волі); соціально-економічних, культурологічних та природно-людських (як розвиток суспільства та людини); спеціально-законодавчих, методологічно-правових і кримінологічних як узагалі, так і з певними її видами. У межах цих заходів кримінально-правовий напрям державної політики боротьби зі злочинністю виконує функцію системоутворювального елемента і є необхідним інструментом досягнення суспільно-корисного результату.

Важливим є інший висновок з цього приводу: для всіх видів політики у сфері боротьби зі злочинністю неабияке значення набуває правозастосовна діяльність, оскільки вона стосується практичного використання й ефективного застосування закону, насамперед, про кримінальну відповідальність, правоохоронними й судовими органами. Саме цей аспект зазначеної політики відображає політичну волю держави щодо боротьби зі злочинністю, зокрема з тими її виявами, які набувають особливого

негативного резонансу для суспільства на даному етапі його розвитку. При цьому, якщо в правотворчій діяльності втілюються стратегічні завдання політики держави в досліджуваній сфері, то у правозастосовній – тактичні. Відповідно до цього, успішне здійснення останньої не може ґрунтуватися лише на кримінально-правових нормах, якби якісно вони не були вирішені. Важливого значення набувають організаційно-правові й адміністративно-управлінські заходи, за допомогою яких держава концентрує увагу на боротьбі з певними видами суспільно небезпечних діянь, визначених законом про кримінальну відповідальність злочинами. Саме тому за певних умов правозастосовна діяльність може суттєво вплинути на показники результативності боротьби зі злочинністю.

Цей висновок повною мірою стосується й кримінально-виконавчої політики, зміст якої в широкому розумінні переплітається зі змістом інших видів політики у сфері боротьби зі злочинністю, насамперед, кримінально-правової. При цьому об'єднувальним елементом цих двох суспільно-правових явищ виступає політика у сфері боротьби зі злочинністю. Водночас кримінально-правова та кримінально-виконавча політики є структурно-інтегрованими елементами більш широкого поняття – політики у сфері боротьби зі злочинністю. Проте, незважаючи на діалектичний зв'язок між злочином і покаранням, слід зазначити, що кожен із цих елементів має свій вузький зміст, який, з одного боку, дає можливість автономного їх існування, а з іншого – дозволяє виокремити відміні та об'єднувальні ознаки. Так, незважаючи загалом на досить жорсткий характер норм нині чинного Кримінального кодексу, порівняно з Кримінальним кодексом Української РСР 1960 року, судова практика (як один із видів реалізації кримінально-правової політики) рухається більш гуманним шляхом, застосовуючи майже до 50% засуджених норми інституту звільнення від покарання та відбування (розділ XII Загальної частини Кримінального кодексу України). Водночас через прорахунки в реалізації кримінально-виконавчої політики та загалом політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні щороку незмінним залишається рівень рецидивної злочинності (до 24% у структурі злочинності) [15, с. 77].

Зазначенні статистичні дані свідчать про:

а) самостійність реалізації на практиці зазначених вище видів політики у сфері боротьби зі злочинністю та їх відносну відокремленість;

б) об'єктивну природу цих явищ (які б ідеї не закріплювались у законодавстві, реальне вираження вони мають лише на практиці);

в) те, що ідеальна модель, викладена законодавцем у нормах права, не завжди може бути відображена в діяльності суб'єктів правозастосування,

оскільки цей процес залежить не тільки і не стільки від рівня їх правової свідомості та культури, скільки від стану розвитку суспільних відносин, передусім, політичних та економічних.

Як з цього приводу обґрунтовано зробила висновок Т. А. Денисова, за спрямованістю застосування покарання є останнім запобіжним заходом у системі протидії злочинності, оскільки воно призначається за фактом вчинення злочину, після розслідування та судового розгляду справи [16, с. 573-574]. Але, незважаючи на останнє місце в ланці заходів запобігання злочинам, цілком справедливо воно розглядається як один із найважливіших засобів боротьби зі злочинністю, передусім в аспекті забезпечення невідворотності покарання, захисту прав, свобод та інтересів людини, а також коли воно не тільки виконує каральну функцію, а й створює умови для формування позитивних рис особи злочинця. При цьому кінцевою метою покарання, від його появи і до сьогодні, була і є мета самозбереження суспільства.

Саме тому, розглядаючи роль та місце кримінально-правової політики у змісті політики у сфері боротьби із злочинністю, слід визнати, що саме через застосування кримінального покарання реалізується воля держави, що пов'язана з примушенням до виконання винною особою певних дій та навіть спричинення для неї певних страждань.

Однозначно необхідно створити такий правовий механізм, який би перешкоджав можливому свавіллю державної влади, однією із спроб формування якого при всій суперечливості деяких їх положень можна вважати прийняття законів України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" та "Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до Європейських стандартів" від 8 квітня 2014 р.

Зважаючи на ці методологічні засади та отримані під час наукового аналізу результати, варто констатувати, що ефективність кримінально-правової політики є її внутрішньою властивістю, що зумовлено впливом на неї інших видів політики у сфері боротьби зі злочинністю, передусім, кримінально-правової політики.

У таких умовах видозміна правових підстав застосування зазначених засобів і заходів безпеки в Україні до засуджених у місцях позбавлення волі є об'єктивно необхідною та нагальною, враховуючи високий рівень конфліктності основних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин та наявність у більшій мірі фактичних, а не юридичних підстав для розв'язання існуючих у їх стосунках проблем та їх вирішення шляхом застосування крайніх заходів і засобів реагування на протиправну поведінку засуджених.

Список використаних джерел та літератури:

1. Копан О.В. Політика внутрішньодержавної безпеки // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Концерн "Вид. дім "Ін Юре", 2003. – Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 2003. – 1231 с.; 2. Яковець І. С. Наукові засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань / І. С. Яковець // Правова доктрина України : в 5 т. / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – С. 799-820.; 3. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України : моногр. / Яцишин М. М. – Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. – 448 с.; 4. Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України : дис. доктора юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – Одеса : Нац. ун-т "Одеська юридична академія", 2014. – 510 с.; 5. Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України : моногр. / В. Я. Конопельський. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 474 с.; 6. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов : 35 тыс. слов / Булыко А. Н. – [3-е изд., испр. и перераб.]. – М. : Мартин, 2010. – 704 с.; 7. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями / В. І. Борисов // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я Тацій. – Х. : НЮАУ, 2009. – Вип. 100.– С. 305-312.; 8. Лесников Г. Ю. Понятие уголовной политики, ее содержание и принципы / Г. Ю. Лесников, Н. А. Лопашенко // Энциклопедия уголовного права. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 1: Понятие уголовного права. – 2005. – С. 4-144.; 9. Теорія держави і права : підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / [О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.; 10. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 40. – Ст. 212.; 11. Селіванов А. Правова політика – важлива складова внутрішньої політики Української держави / А. Селіванов, О. Рябченко // Голос України. – 2007. – № 43. – 13 берез. – С. 4-5.; 12. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / Фріс П. Л. – К. : Атіка,

2005. – 332 с.; 13. Крижановський А. Ф. Доктрина правового порядку в Україні: генезис,сучасний стан і перспективи / А. Ф. Крижановський // Правова доктрина України : у 5 т. / [В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2013. – Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. – 2013. – 976 с.; 14. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-виконавчої політики України : [моногр.] / за заг. ред. М. В. Костицького. – К. : Атіка, 2005. – 124 с.; 15. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття : моногр. / Кулик О. Г. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.; 16. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності / Т. А. Денисова // Правова доктрина України : у 5 т. / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова]. – Х. : Право, 2013. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 240 с.

Т. М. Петрик,
викладач
(м. Хмельницький)

КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: СУБКУЛЬТУРА

Протягом існування людської цивілізації проблеми культури мали першочергове, по суті, провідне значення – передусім тому, що культура завжди була могутнім фактором соціального розвитку, відбивала якісну характеристику суспільного життя, уособлювала в собі специфічний спосіб людської життєдіяльності, зафіксований в результатах праці, в системі соціальних норм і закладів. Зауважимо, що основне в змісті культури – не речі, а людина, суспільство. Усі її види – культура виробництва, культура управління, політична культура, художня культура, культура міжособистісних відносин, екологічна тощо – утворюють єдине ціле як форми існування й розвитку людської природи, а отже, – суспільства. Культура пронизує всі напрямки людської життєдіяльності – від основ матеріального виробництва й елементарних людських потреб до найвеличніших виявів людської творчості. Вона впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності – працю, побут, дозвілля, мислення, практичну діяльність, етику, етикет.

Культура набуває соціального впливу передусім як необхідний аспект діяльності суспільної людини. Вона ґрунтується на соціальних засадах і передбачає організацію спільної діяльності людей, а отже, регулювання цієї

діяльності певними правилами, нормами, акумульованими в традиціях, знакових і символічних системах тощо. Зміст культури впливає не лише на темпи діяльності, прискорюючи чи уповільнюючи їх, але й визначає її змістовне цілеспрямування. Думки, погляди, рішення, які зумовлюють різні сфери суспільної практики, підтримуються логікою культури.

Роль і місце культури в діяльності людини можна зрозуміти лише на основі уявлень про те, що діяльність виконує функцію відтворення. Існують простий, інтенсивний і деструктивний типи відтворення суспільства. Для першого характерні інертність та байдужість суб'єкта відтворення до якісних і кількісних змін, потреба локалізувати потік інновацій, передусім у сфері умов діяльності та новітніх засобів їх реалізації, у сфері вироблення нових цілей та їх досягнення. Такий тип відтворення характеризується консерватизмом, прагненням суб'єкта відтворення не стільки підвищувати ефективність результатів своєї діяльності, скільки зберігати незмінною успадковану систему відношень. Цьому типові відтворення не чужий і розвиток, виникнення більш досконалого відтворення. Однак його зародки підпорядковані застою і виступають його побічним продуктом.

На певному етапі історичного розвитку певної цивілізації, держави, народу панівним стає інтенсивний тип відтворення. Йому притаманна спрямованість суб'єкта на підвищення ефективності результатів своєї діяльності, що органічно пов'язано з прагненням до якісних зрушень усіх параметрів суспільного відтворення. Різко зростає необхідність інновацій у сфері засобів, а потім і цілей виробництва. Панування цього типу відтворення не знищує простого, але тіснить його на задній план. Реальний відтворювальний процес у різних суспільствах може здійснюватись у вигляді проміжного варіанту як поєднання цих двох типів відтворення.

Для деструктивного типу відтворення характерна недостатня здатність суб'єкта в силу тих чи інших причин долати внутрішні й зовнішні суперечності, обмежувати потік деструктивних інновацій, забезпечувати інновації конструктивні, зберігати параметри простого І відтворення, утримувати на мінімальному для даного суспільства рівні, ефективність виробництва. Він характеризується занепадом культури, нездатністю знаходити ефективні засоби і цілі для стабілізації ситуації. Цей тип відтворення відрізняється від розглянутих вище тим, що ніколи не виступає позитивною цінністю.

Суб'єкти простого й інтенсивного відтворення мають специфічні орієнтації, цілі, цінності і потреби. Відмінність між суб'єктами цих типів відтворення настільки суттєва, що відбуваються якісні зміни місця і ролі культури у відтворювальному процесі. Якщо суб'єкт простого суспільного

відтворення свою життєдіяльність підпорядковує завданням збереження усталених умов, засобів і цілей діяльності в їхній незмінності, то суб'єкт інтенсивного відтворення бачить світ своєї діяльності динамічним, постійно змінним. Він здатний вирішувати свої проблеми на всіх рівнях, постійно поліпшуючи умови, удосконалюючи засоби і, нарешті, формуючи більш глибокі і ґрунтовні цілі відтворення.

Соціальні групи, співтовариства, нації, особи виступають реальними суб'єктами суспільного відтворення, відбиваючи складний і суперечливий шлях свого розвитку. Звідси виникає проблема вивчення конкретно-історичного зв'язку людини (соціальних прошарків, груп) з типами відтворення. Культура як необхідний елемент суспільного відтворення і одночасно важлива характеристика суб'єкта діяльності розвивається в єдності з відтворювальним процесом у цілому в усій його історичній конкретності. При переході від простого відтворення до інтенсивного тип культури якісно змінюється.

З інтенсивним типом відтворення пов'язаний якісно новий тип культури. На відміну від суб'єкта простого відтворення, орієнтованого на адаптацію до заданих, існуючих ритмів, на систему незмінних смислів, суб'єкт динамічного типу культури націлений на удосконалення самого себе в єдності з удосконаленням людського світу, уже існуючого, створеного всією попередньою людською активністю. Людина в такому типі культури удосконалює те, що раніше організоване, переосмислює те, що раніше осмислене, перебудовує самі ритми навколишнього середовища. Тим самим суб'єкт інтенсивного типу відтворення повинен володіти здатністю концентрувати для вирішення відповідної проблеми все необхідне багатство нагромадженої культури, осмислити й переосмислити її, щоб формувати нові ідеї, культурні інновації. Світ уже не аналізується як певна заданість, а виступає результатом відповідальної, напруженої відтворювальної діяльності людини.

Аналізуючи культурні передумови науково-технічного прогресу, слід враховувати історичні культурні традиції, надзвичайно стійкі навіть тоді, коли змінені або знищені економічні й соціальні умови, що зумовлюють формування традиційних норм, стилю життя.

Історично усталені відношення людини до власної виробничої діяльності в Україні формувались в умовах простого відтворення, переваги сільськогосподарської праці. У зв'язку з цим у населення, більшість якого донедавна складало селянство, переважало прагнення адаптуватися до природних ритмів, до постійної зміни незалежних від людини циклів, зокрема – змін пір року, власних біологічних ритмів. Зміна потреб, якщо і

відбувалась, носила більш екстенсивний, ніж інтенсивний характер.

Зростання машинного виробництва і робітничого класу зумовило появу і утвердження нових цінностей. Оточуюче середовище стало джерелом реальних і потенціальних засобів, як таке, що може використовуватись для задоволення утилітарних потреб. Цей тип культури характеризувався значним зростанням людської активності, що вселило в людину віру в нав'язування волі середовищу при постійному зростанні потужностей пізнання і діяльності. На цьому етапі виникло і утвердилось уявлення про складності оточуючого світу, а для його пізнання і освоєння вимагалася наука, тобто особлива спеціалізована форма людської, діяльності, спрямована на формування системи предметних знань. У цьому типі культури стверджувалась здатність людини розвивати і вдосконалювати свою працю, переходити до формування все більш удосконалених засобів праці, нової техніки і технологій, нових форм організації праці.

Але це не виключало існування поряд з новими цінностями усталених раніше зразків, стереотипів, норм і традицій, що продовжували існувати в нових умовах. Ця обставина особливо рельєфно виявляється, коли виникає необхідність посилювати активність особистості не лише у відтворенні існуючої техніки і технологій, організації виробництва, але і їхніх прогресивних якісних змін.

Ця проблема особливо загострюється тоді, коли організація виробництва розрахована на тип культури, на цілеспрямований розвиток, реальний працівник орієнтується на просте відтворення, на адаптацію своїх наявних можливостей до існуючого рівня техніки і технології. У цьому випадку зростає суперечність між предметними й особистісними складниками культури. Часто-густо результати творчості, трудової діяльності одних людей, пов'язаних з культурою інтенсивного відтворення, не відповідають змісту культури інших, які повинні використовувати цю техніку, тобто споживачів. Невідповідність між особистісними і предметними елементами культури мають, як правило, негативні наслідки для суспільства.

Типи відтворення і культури – теоретико-методологічні поняття, з допомогою яких можна членувати, диференціювати культуру на так би мовити, внутрішньому рівні. Коли ж ідеться про її емпіричне осмислення, вчені звертаються до конкретніших понять, які уможливлюють вивчення реальностей процесу. На цьому шляху теоретиками культури, соціологами, соціальними психологами, етнографами все частіше використовується поняття "субкультура". Логічним підґрунтям його виникнення є те, що культура – концентрований, організований досвід діяльності конкретно-

історичної, соціальної, етнічної спільноти людей в обмеженому часом і місцем розміщення,просторі, об'єднаних спільними інтересами, потребами, цінностями,- установками, стереотипами. Суб'єктом культури можуть бути: суспільство в цілому як виразник певно визначеної культури; особа – носій специфічних уявлень, свого "особистісного" культурного досвіду; група як сукупність особистостей з подібними культурними характеристиками. Згідно з цим можливі три рівні культурно-теоретичного аналізу: загально-соціальний, локально-груповий і особистісний.

Будь-яке співтовариство – носій певної субкультури. Суб'єкт у співтоваристві завжди формується як суперечлива єдність суспільства і особи, ієрархії співтовариств. Традиції, звичаї тієї чи іншої людської спільноти, зразки, норми, вірування, засоби й цілі власної діяльності є важливими характеристиками культури людини, безпосереднім змістом її свідомості і поведінки. У цьому контексті діяльність людини завжди культурно зумовлена, має культурний смисл. Кожна складова цієї зумовленості і цього смислу – цілеспрямована на той чи інший елемент людської діяльності культура.

Виділення поняття "субкультура" має важливе методологічне значення. Передусім воно підкреслює внутрішню диференційованість культури. У ньому відбивається і необхідність, і потреба в культурному розмежуванні та самовизначенні людей як членів певно окреслених соціальних груп. Кожна група має специфічні ознаки, які можна узагальнити поняттям "спосіб" і "стиль" життя. "Субкультура" як методологічна категорія дозволяє також відрізнити соціальне прийнятні форми соціально-культурної диференціації (професійні, молодіжні, наукові, релігійні субкультури, субкультури національних меншин) від антисоціальних (фашистських рухів, терористичних угруповань, злочинних груп тощо).

Коли йдеться про субкультуру, передбачається не лише диференціація груп людей у суспільстві за певними ознаками, але й за їхньою стійкістю в часі. Форми організації різних субкультур неоднакові. Вони можуть достатньо чітко визначитись нормами формальної (статутної, кодифікованої) соціально-структурної одиниці – наприклад, політичні партії, професійні об'єднання тощо. Деякі інші субкультури напівформальні (соціокультурні чи соціополітичні рухи). Нарешті, можуть утворюватись групи за інтересами.

Поняття "субкультура" не тотожне поняттю "соціальна група", будучи лише частковим виявом останнього. Соціальна група визначається фундаментальними ознаками соціального розмежування: відношенням до власності, до влади, місцем у системі суспільного розподілу праці. Члени

соціальної групи не обов'язково пов'язані прямими контактами. З погляду соціокультурної характеристики цих людей уможливлюються такі аспекти їхньої життєдіяльності, як уклад, рівень, якість життя. При аналізі субкультур увага дослідників акцентується більше на безпосередніх зв'язках між тими, хто їх складає, на їхній об'єднаності спільними інтересами, ніж на виконанні ними соціальне значущих функцій.

Субкультура як складник культури визначається специфікою змісту таких загальних ознак, як предмети, що складають умови і об'єкт інтересів її членів; способи регуляції взаємодій і відношень між ними; критерії оцінки взаємодій і станів субкультури в цілому. Особливу увагу слід звернути на соціальну значущість розмежувань в оцінках будь-якої субкультури її членами та членами інших субкультур. Такі розмежування зумовлюються неоднаковістю соціокультурних наслідків функціонування і розвитку кожної з них. У цьому контексті слід розрізняти внутрішньогрупові і міжгрупові (важливо й загальносоціальні) наслідки. Так, деякі субкультури, зокрема, злочинні, можуть цілком вдовольняти своїх членів, але в той же час бути надзвичайно небезпечними для суспільства.

Існуючі субкультури оцінюються не лише їхніми представниками, але й представниками інших груп. Від того, які оцінки домінуватимуть – позитивні, негативні, нейтральні – залежить доля субкультури, п стійкість, напруга відношень у ній, можливості розвитку тощо. Як складник культури, її неодмінний елемент з певними груповими оцінками і перевагами, оцінюваний іншими членами суспільства, субкультури стають нерівнозначними: одні користуються більшою, інші – меншою повагою; одні більше, інші менше впливають на культурний поступ. Ціннісний релятивізм у співвідношенні субкультур неефективний – як у сфері суспільної практики, так і в сфері соціального чи наукового пізнання.

Важливо звернути увагу на пізнавальні можливості категорії "субкультура", аналізуючи динаміку культури і суспільства. Такий аналіз дозволяє:

– на структурно-функціональному рівні виявити змістовне відбиття тих меж, які в суспільстві встановлюються між його членами як представниками певних груп (вікових, професійних, за інтересами тощо), і специфіку способу, стилю їхнього життя та сповідуваних ними цінностей;

– осмислити генезис кожного з типів субкультур за рахунок виявлення фундаментальних передумов (економічних, соціальних, демографічних), на яких вони ґрунтуються, і факторів, що зумовлюють їхню специфічну якісну визначеність. Вибудувана у такий спосіб типологія субкультур дозволить вийти на наступний рівень їхнього вивчення.

Динамічний рівень культури і суспільства характеризується типами субкультур і формами їхнього вияву в широкому соціокультурному контексті. Це дозволяє конкретизувати культурний рівень досліджуваних субкультур певного типу. Звернімо увагу, наприклад, на молодіжну субкультуру. У цьому випадку, з погляду вивчення культурної динаміки, особливої важливості набувають такі напрямки аналізу:

– вияв найбільш представницьких – у розумінні соціальної значущості, з одного боку, і привабливості для учасників, – з другого, – молодіжних субкультур, особливостей їх соціально-групового складу;

– визначення світоглядних основ, властивих цим субкультурам: уявлення про природу людини, про характер фундаментальних зв'язків людини з світом, про природу, суспільство, культуру, про межі можливостей людини в них;

– встановлення рейтингу і меле аналізованих субкультур у суспільстві та прогнозування їх можливих змін (розвиток, згасання, стійке відтворення, трансформація), а також соціокультурних наслідків цих змін.

Отже, субкультура є видовим поняттям, похідним від родового "культура" і означає культурну спільність з деякими особливими рисами та ознаками, виділеними з тієї чи іншої культури. Власне ж культура розуміється як щось ціле, утримуючи в собі множину субкультур. При цьому було б невірним уявляти субкультури якимись механічними складниками культури. Вони в реальності перехрещуються, зливаються, незначно розмежовуються або ж різко відрізняються за деякими параметрами аж до протистояння основному масиву культури, будучи його альтернативою.

А. І. Побережна,
студентка
О. О. Вітюк
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ДОПОМОГИ У ФРАНЦІЇ

Характерною ознакою високоорганізованого суспільства є створення ефективної системи захисту і підтримки найбільш вразливих і найменш пристосованих до суспільного життя верств населення. Діяльністю, спрямованою на надання допомоги людям, які її потребують і неспроможні самостійно вирішити свої проблеми, є соціальна робота.

Розвинені західноєвропейські країни організовують та здійснюють соціальну роботу на високому рівні. Стабільність та добробут мешканців цих держав викликає здивування у більшості країн. Соціальна робота у Франції має цікаву і довгу історію, набутий досвід, безумовно, представляє для нас інтерес.

Метою статті є дослідження розвитку соціальної роботи у Франції та аналіз основних напрямків соціального захисту та допомоги.

Функціонування соціальної роботи в цій країні відноситься до початку ХХ ст., коли жіночі школи, які були засновані при частині фабрик в Парижі, розпочали готувати жінок до професійної діяльності в соціальній сфері. Випускникам школи видавалися дипломи помічників в соціальній роботі, а молоді жінки, які пройшли підготовку, повинні були турбуватись про фізичний і моральний добробут жінок-робітників. Такими були школи Марії Галері (1907), соціальна школа під керівництвом римсько-католицької церкви (1911), професійна школа соціальної служби, заснована пастором Донмег'ю (1913). Курси соціальних працівників отримали офіційний статус у 1932 р., коли держава затвердила перший диплом для соціальної служби. Пізніше були запроваджені дипломи для сімейних помічників, персоналу дитячих садків, медико-психологічних помічників, дошкільних вчителів, сімейних консультантів, осіб, які здійснювали нагляд за умовно засудженими і соціальних аніматорів [5].

На сьогодні у Франції існує близько 160 шкіл соціальної роботи, більшість з яких є приватними, і лише 11 з них мають громадський або напівгромадський статус. Кожну школу відвідує від 100 до 200 студентів; переважна більшість шкіл пропонують програму навчання з однієї спеціальності. 52 школи здійснюють підготовку помічників соціальної служби.

Сфера діяльності соціальних працівників є широкою і охоплює усі верстви населення. Такий широкий спектр діяльності вимагає не лише професійної підготовки, але й спеціалізації.

У Франції немає чіткого розмежування між соціальними працівниками і соціальними педагогами; ці професії органічно поєднують функції виховання та допомоги. У групу професій соціальної роботи входять: асистент соціальної служби, радник з питань соціальної та сімейної економіки, спеціалізований вихователь, вихователь раннього дитинства, вихователь із соціального правоохоронного захисту молоді, аніматор соціально-культурної діяльності. Всі ці професії мають загальну назву – група професій "соціальної кар'єри" [7].

Вимоги до соціальних працівників у Франції є переважно такими ж,

як і у інших країнах: передбачається, що спеціаліст з соціальної роботи повинен мати відповідну соціологічну, психологічну, педагогічну, юридичну та медичну підготовку, володіти певними методами впливу на клієнта, вміти знаходити контакти з необхідними державними, політичними та громадськими організаціями та установами [1].

Сьогодні соціальна робота у Франції має досить розгалужену систему допомоги та підтримки всіх громадян, які опинилися у скрутному становищі. Групи населення, що потребують такої допомоги трактуються дуже широко.

Основними об'єктами надання допомоги є літні люди, інваліди, алкоголіки, наркозалежні, молодь з девіантною поведінкою, бездомні, жебраки, безробітні, неблагополучні сім'ї. Крім цього, соціальну підтримку та допомогу може отримати будь-який громадянин Франції з будь-якого проблемного питання.

Для реалізації такої політики у галузі соціальної роботи в країні існують не тільки державні служби, а й напівприватні служби, різні громадські і благодійні організації. Дуже розвиненою є система волонтерської служби та допомоги, яка є найрозвиненішою в Європі. Для Франції головною характеристикою є централізація державних служб, проте, в останні роки у результаті прийняття закону про децентралізацію, частина повноважень у цій сфері передається в регіони.

Важливим напрямком діяльності є анімація, яка стає основою виховного процесу, і має на меті всебічний розвиток особистості. Цей напрямок діяльності в останні роки отримує все більший розвиток у Франції у зв'язку зі зростаючою потребою у сфері управління соціальною сферою.

Професія аніматора у Франції особливо активно розвивається після підписання Конвенції про соціокультурну діяльність. Протягом останніх років чисельність аніматорів постійно зростає (нині у Франції нараховується 30000 постійних та 140000 тимчасових аніматорів приблизно у 45000 закладів) [3].

Варто зауважити, що аніматори не є професіоналами. Часто вони є представниками інших професій, які отримали додаткову підготовку у сфері анімації. У Франції розрізняють аніматорів-спеціалістів та аніматорів-універсалів. Перші спеціалізуються на одному виді діяльності або отримали підготовку для роботи з певним контингентом (дітьми, підлітками). Аніматори-універсали найчастіше є керівниками, координаторами підрозділів або директорами соціальних служб різного характеру, їх у більшій мірі можна вважати організаторами соціокультурної діяльності [2].

Соціокультурна анімація це своєрідна творча організація вільного

часу яка спрямована на формування загальної культури людини, пробудження в особистості віри в себе, в свої можливості, розвиток творчих здібностей, активізацію процесу спілкування, самопізнання, самореалізації та самовдосконалення. Діяльність аніматора певною мірою схожа на діяльність вихователя та тренера, однак анімація не копіює традиційні форми роботи. Аніматор не лише передає знання та вміння, а насамперед, встановлює між членами групи атмосферу взаєморозуміння і взаємоповаги, активізує зв'язки між окремим індивідом і суспільством, групою і соціумом.

Аніматор намагається створити умови для цікавої, захоплюючої діяльності. Він сприймається дітьми як член групи, який бере участь у її житті, а не поряд чи поза нею.

Діяльність аніматорів у Франції умовно включає чотири сфери:

- соціально-економічну (наприклад, нові міста великого Парижу – Сержі-Понтуаз, Еврі, Марн-ля-Валле та ін.), де аніматори співпрацюють з різними державними та громадськими організаціями та об'єднаннями;
- об'єднання в житлових кварталах – культурні, громадські та суспільні центри, будинки молоді і культури,клуби дозвілля, муніципальні відділи із справ молоді тощо;
- спеціальні об'єднання для окремих категорій населення (дитячі будинки, будинки пристарілих, спеціалізовані інтернати та ін.);
- організації туризму й відпочинку, туристичні літні бази, табори, сімейні будинки і т. д.

Слід відзначити, що у Франції існують організації, створені з метою проведення культурно-дозвільної роботи:

Асоціація культурного розвитку (АДАК) зародилася у 1990-х роках у Парижі. Основною метою діяльності асоціації є надання людям можливості вибрати собі хобі до смаку, спробувати відкрити в самому собі якісь незвідані здібності.

Ще однією з дуже авторитетних французьких організацій, що спеціалізуються в галузі соціально-культурної анімації є Семеа (Centre d'entrainement aux Methodes d'education Active). Семеа ставить перед собою мету поширення ідей так званого нового виховання як особливої практики гуманістичної педагогіки [4].

Одним із провідних напрямів соціальної роботи є робота з молоддю, адже молодь Франції як і в будь-якій іншій державі є найбільш уразливою частиною населення. Постійно зростає кількість злочинів, учинених дітьми,в останні роки все більше молодих людей потрапляють у залежність від наркотиків, алкоголю, стають жертвами насильства не лише на вулиці, а й у родині.

Французька система захисту дітей і молоді складається з трьох великих секторів, у кожному з яких найактивнішим чином задіяні спеціалісти соціальної сфери: 1) медичний і соціальний захист дітей і молоді; 2) адміністративний захист дітей і молоді; 3) правовий захист дітей і молоді.

Характерною ознакою процесу реалізації молодіжної політики та соціально-педагогічної роботи з молоддю є залучення молодих людей до роботи з ровесниками. Наслідком цього є створення молодіжних інформаційних центрів (центри інформації та документації, центри інформації та консультування молоді). У Франції інформація в таких центрах надається по дев'яти основних напрямах: освіта; професійна орієнтація й підготовка; вільний час; канікули; зарубіжні контакти; зайнятість; безперервна освіта, підвищення кваліфікації; соціальні питання і практичні проблеми повсякденного життя; спорт. Задіяний в роботі центру, є інформатор, який безпосередньо вступає в контакт із молодими людьми. Інформатор повинен знати проблеми, з якими стикається молодь, бути комунікабельним та володіти творчими здібностями.

Важливою складовою для реалізації соціальної роботи серед молоді є наявність численних організації соціальної підтримки та захисту дітей і молоді. Французький Союз порятунку дитинства (UFSE) – одна з перших асоціацій, яка виділила проблему «дитина у складній ситуації». У країні функціонує телефонна служба прийому повідомлень про дітей, які зазнають жорстокого ставлення (SNATEM). Звіт Обсерваторії за децентралізованими Соціальними Акціями (ODAS) показав, що насильство стосовно дітей має різні форми: фізичне насильство, сексуальне зловживання, психологічне насильство і зневажливе ставлення в тому числі й з боку близьких людей [6].

Також потрібно розуміти, що важливим напрямком здійснення соціальної роботи є система соціального страхування, яка включає допомогу по безробіттю, пенсії по старості та інвалідності, різні сімейні допомоги, компенсацію витрат на лікування та ін. Вона базується на принципі перерозподілу доходів (виплати суб'єктам соціального страхування здійснюються шляхом відрахувань зі сторони економічно активної частини населення). В результаті французьке суспільство залишається одним із найбільш однорідних та найменш несправедливих [8].

Отже, соціальна робота у Франції є однім із напрямків діяльності держави в області соціального захисту та підтримки населення. Вона має давню історію, а її сучасний стан свідчить про високий рівень французького суспільства щодо забезпечення загальних прав людини, її соціальної підтримки в будь-яких проблемних моментах життя. Соціальна робота у Франції стосується не тільки найбідніших та найнезахищеніших верств

населення, а й всіх, хто опинився в складній життєвій ситуації.

Основну роботу у здійсненні соціальної підтримки бере на себе держава, але крім державних установ, вагому допомогу в здійсненні соціальної роботи виконують громадські та благодійницькі організації та волонтерська служба.

Список використаних джерел та літератури:

1. Павленок П. Д. Основы социальной работы: Учебник / П. Д. Павленок. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 368 с.; 2. Брауне Х., Крамер Д. Обучение социальной работе и социальной педагогике в Европе // Школа социальных педагогов и социальных работников. – М, 1991. – С. 3-49.; 3. Борозна Г. В. Підготовка спеціалізованих вихователів у Франції / Г. В. Борозна // Динаміка наукових досліджень 2004 : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21-30 черв. 2004 р.) – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 25 : Педагогіка. – С. 29-31.; 4.Вдовенко Т. В. Социальная работа в сфере досуга в странах Западной Европы. – СПб. : СПбГУП, 1999. – 164 с.; 5. Кузьмин К. В., Сутырин Б. А. История социальной работы за рубежом и в России (с древности до начала XX века) : Учеб. пособ. – М. : Академический Проект ; Трикста, 2006. – С. 112.; 6. Лукьянова Г.И. Реформы в социальной сфере: опыт Франции // Труд за рубежом. – 2006. – № 3. – С. 96.; 7. Социальное обеспечение в странах Запада: Франция, ФРГ, Италия: Сб. обзоров / РАН; Институт научной информации по общественным наукам / С.Л. Зарецкая (ред.). – М., 1994. – С. 34.; 8. Французька система соціального страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pilga.in.ua/node/25.

Л. Й. Пулатова,
кандидат філологічних наук
(м. Хмельницький)

ДИТЯЧЕ ЧИТАННЯ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Загальновизнано, що духовність і моральність – це головне, що складає фундамент людини як особистості. У ній – запорука гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей особистості, запорука того, що плоди її діяльності дійсно слугуватимуть в ім'я людини як вищої цінності.

Сьогодні молоде покоління прагне набути знань, умінь, навичок, які допоможуть знайти престижні робочі місця, бути конкурентоздатним на ринку праці, які забезпечать матеріальний добробут, але не замислюються

над тим, яке місце в їхньому житті посідають духовні цінності. Суспільство, людина переживають кризу втрати, яка пов'язана з втратою сенсу життя, ідеалів, ціннісних орієнтирів і як наслідок – розв'язання війн, зневіра в добро, чесність, справедливість, розгубленість, розпуста, нудьга, знецінення власного життя, егоцентризм, неповага до себе та оточуючого світу.

Духовне здоров'я людини, на думку Н. В. Науменко, – це прагнення людини до оволодіння загальнолюдськими цінностями: правдою, істиною, добром; здатність відчувати себе часткою навколишнього світу, бажання поліпшувати його та активно сприяти цьому, вміти співчувати, співпереживати, надавати допомогу іншим, будувати свої відносини з людьми, відповідально ставитись до себе та свого життя [1, с. 33].

Духовне відродження українського народу неможливо уявити без впливу книги, бо саме книга є одним з активних чинників виховання: виховання совісті, моралі, національної свідомості, любові до рідного краю, рідної мови, екологічної культури.

Роль книги і читання в житті людини і суспільства, природа читацького інтересу, аспекти, які впливають на його розвиток чи згасання – ці та інші питання постійно перебувають у полі зору педагогів, психологів, культурологів, соціологів, філологів, представників бібліотечної справи, а також батьків. Читання відіграє важливу роль у вільному суспільстві, оскільки воно сприяє інформованості громадян та їхній демократичній участі у громадському житті. Без них неможлива свобода думки та інтелектуальна свобода.

Феномен читання належить до фундаментальних досягнень людського розуму. Читацька культура особистості високо усвідомлюється світовою спільнотою. Особлива роль книжкової культури і її носія – "Homo legens" – "Людини читаючої" в розвитку цивілізації не піддається сумніву.

Рубіж століть став для читання підростаючого покоління в значній мірі переломним періодом. Згідно з даними досліджень, сьогодні відбувається становлення нової "моделі дитячого читання" як комплексу характеристик читання. Сучасне дитяче читання – це ключ до життя в інформаційному суспільстві [2].

Відомий соціолог культури та читання С. Н. Плотников, узагальнив дані дослідників про типові відмінності читачів і нечитачів.

Виявляється, читачі відрізняються від нечитачів рівнем розвитку інтелекту. Читачі здатні мислити в рамках проблем, схоплювати в цілому інформацію, виявляти протиріччя і зв'язок явищ, більш адекватно оцінювати ситуацію, швидше знаходити правильні рішення, мають більший об'єм пам'яті і активну творчу уяву, краще володіють мовою. Вони точніше

формулюють, вільніше пишуть, легше вступають в контакти і приємні в спілкуванні, більш критичні, самостійні у судженнях і поведінці. Таким чином, з точки зору С. Н. Плотникова, читання формує якості духовно зрілої, освіченої, культурно і соціально цінної людини [3].

Школа, сім'я, суспільство покликані забезпечити духовне зростання особистості, створивши відповідні умови для засвоєння національних та загальнолюдських цінностей, самовиховання і самореалізації особистості, сприяння її інтелектуальному, фізичному й естетичному розвитку, становлення гуманних взаємин.

Процес залучення дитини до пізнання світу через книгу припадає на дошкільний і молодший шкільний вік і на 90% залежить від батьків. Головна відмінність сімейного читання від інших його видів – класного і позакласного – полягає в тому, що батьки, читаючи своїй дитині книгу, починають по-справжньому займатися її духовним розвитком, формуванням її особистості.

Сімейні читання – це своєрідна давня традиція інтелігенції. Це форма спілкування, в якій беруть участь як мінімум троє: дитина, батьки і автор книги. Сімейне читання – це розмова батьків з дітьми про мораль, стимулом якого є спільне читання творів літератури. Це монолог дитини, в якому вона роздумує над змістом твору, прагне виявити і виразити його моральну ідею.

Важливо зрозуміти, що сімейне читання – це не просто читання дітям. Саме традиції такого спільного читання благодатно впливають на всю родину. Сімейне читання, яке передбачає духовне спілкування родини, виникнення і зміцнення духовних зв'язків між людьми, має неповторний бібліотерапевтичний ефект. Чудові традиції сімейного читання – це дорослий відпочинок, вони сприяють лікуванню неврозів, котрі розвиваються, як правило, також в родинах. Звичайно, сьогодні читацькі інтереси батьків і дітей не співпадають. Але так було завжди. Старші члени родини звертали увагу молодших на книги, котрі запам'яталися і полюбилися їм в дитинстві, і часто ці улюблені книги зберігалися в домашній бібліотеці.

Сьогодні в дитячій літературі представлені всі ті ж жанри, які є й у дорослій літературі: повість, роман, фентезі і т. д. Цікавою тенденцією сучасної дитячої літератури є те, що все більше і більше книг пишеться з подвійною адресацією. Такі книги створюються не тільки для дітей, а й для дорослих, і містять у собі декілька смислових прошарків: дитина розуміє своє, школяр – своє, а дорослий – виявляє особливу безодню життєвої мудрості, відповідно розуміючи свій смисл. Яскравим прикладом цього є твори, запропоновані новою програмою із зарубіжної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів під редакцією О. Ніколенко,

наприклад: Роальд Дал "Чарлі і шоколадна фабрика", Елеонор Портер "Поліанна".

Разом з тим, варто зауважити, що статус читання, його роль, ставлення до нього змінились. Суспільство перестає бути "літературо центричним", поступово зникає стійка літературна традиція, на яку опирались попередні покоління.

Кризові явища у сфері читання пов'язані з фундаментальним характером читання, керування яким обов'язково повинно носити міжвідомчий характер. Читання пронизує практично всі сфери нашого життя. Крім того, проблеми читання стосуються таких ключових аспектів як рівень грамотності і культури громадян, зайнятість і ринок праці, безпека суспільства, духовний світ нації тощо.

Не можна стати інтелектуалом, не читаючи. Будь-який вчитель стверджуватиме, що тільки діти, які рано навчилися читати, можуть стати особистостями з кругозором – тобто з тією критичною масою знань, яка спонукає розвиватися далі, дізнаватися нове, розширювати знання, тим більше стати носіями спадкоємної культури – сполучною ланкою між усією скарбницею культури і сучасними її проявами.

Читання сприяє соціалізації майбутньої особистості. Сучасні вітчизняні дослідники дедалі настійливіше намагаються привернути увагу організаторів шкільної освіти до того факту, що стратегія соціалізації сучасної дитини на прикладах творів, написаних переважно для дорослих, мусить бути суттєво скоригованою в бік більшої відповідності творів особливостям дитячої психіки та запитам вікового розвитку. Адже відбулися значні зміни в психології сприйняття художньої літератури та всього мистецтва підлітками, що важко було передбачити ще 10-15 років тому.

Доросла людина – це творець нового. Дитина ж своє завдання бачить у тому, щоб інтегруватися у світ, знайти себе в ньому, встановити психологічно чіткі параметри того, чим вона відрізняється від оточення. Іншими словами, дитина – це споживач цінностей та реалій готового дорослого світу [4, с. 3].

Пора змінити точку зору як на читання в цілому, так і, особливо, на дитяче читання. Бо сьогодні дитяче читання все більше стає надзвичайно важливим феноменом, який визначає рівень культури майбутнього суспільства.

Школа є одним із ключових соціальних інститутів читання. Найбільша роль у залученні дітей до читання, в зацікавленні дітей читанням належить саме їй. Мета вивчення літератури в школі полягає насамперед у вихованні читацької культури особистості, здатної до самостійного

повноцінного спілкування з літературними творами. В сучасних умовах процес формування читача ускладнюється в силу певних чинників суб'єктивного і об'єктивного характеру. Реалії сьогодення засвідчують загальне падіння рівня читацької активності. Дослідники вказують, що основний мотив читання художніх творів сучасних школярів має прагматичний характер і пов'язаний з необхідністю реалізації навчальних програм [5, с. 2].

Формування учня-читача має здійснюватися в єдиній системі використання різноманітних методів, прийомів і видів навчальної діяльності, де діалогічні форми організації навчальної діяльності повинні стати пріоритетними в системі розвитку читацької культури особистості, а основою створення діалогу між автором і читачем на уроці слугуватиме організація інтерпретації художнього твору.

Саме інтерпретація художнього твору є однією з основних компетенцій у процесі вивчення літератури. Нею має оволодіти кожен учень, адже її використання відбувається на метапредметному рівні, оскільки інтерпретувати, тобто передавати щось на мову власних вражень і понять, необхідно людині у різних сферах її діяльності. Про що й говорить у своїх працях сучасний український дослідник О. Ратушняк, вважаючи головним показником інтерпретаційної компетентності специфічні вміння використовувати інші типи компетентностей (власне читацьку, рецептивну, лінгвістичну, літературознавчу, етнокультурологічну, історико-краєзнавчу, комунікативну) [6]. Сьогодні зусилля вчителів потрібно зосередити на формуванні саме цієї ключової компетенції. Вона спрямована на досягнення суб'єкт-суб'єктного типу взаємодії читача і твору, коли відбувається справжня духовна зустріч автора і реципієнта, певний «діалог згоди» (за М. Бахтіним).

Крім того, курс літератури у школі покликаний вирішувати такі стратегічні цілі нашого суспільства як формування сучасного читача з критичним мисленням; підготовка учнів до життєдіяльності в полікультурному просторі; виховання поваги до інших національних культур; розвиток уміння бачити світовий контекст національних літератур і через нього на новому рівні усвідомлювати їхню національну своєрідність, здобутки та внесок у розвиток світової культури. Для цього важливо враховувати, по-перше, закономірності формування ціннісних орієнтирів сучасних школярів (тобто інформація, яку вони здобувають, має бути цікавою, доступною і, головне, особистісно значущою для них); по-друге, реально існуючі загальні уявлення про повноцінну діяльність, естетичний та моральний потенціал школярів (учителю важливо враховувати реалії

сьогодення: високу інформативність суспільства, активне використання комп'ютерних технологій, зокрема Інтернету, водночас поступове відродження інтересу до гуманітарних наук, передовсім – до іноземних мов); по-третє, надання пріоритету навчальним ситуаціям, що ефективно впливають на формування особистісного сприйняття літератури (використання інтерактивних форм навчання, організація самостійної роботи школярів тощо); і, нарешті, вивчення та врахування у навчальному процесі читацьких інтересів школярів [5, с. 3].

Школа має виконувати функцію синтезування різноманітних фрагментів "художнього життя суспільства", функцію сучасного культурного центру суспільства, де домінантними завданнями є все ж таки виховні аспекти вивчення літератури.

Враховуючи сучасну суспільну ситуацію, можна констатувати, що сьогодні зростає роль вчителя літератури, здатного стати мотиваційним чинником дитячого та підліткового читання, своєрідним популяризатором окремо взятого твору чи читання в цілому. Але для цього вчителеві необхідно добре орієнтуватися в сучасному світі й регулярно відслідковувати те, що створює наше суспільство для формування інтересу до читання [7, с. 36].

Отже, читацька культура особистості – це складові її загальної культури. Саме тому піклуватися про формування такої особистості її духовності має не тільки школа, учитель літератури, а все суспільство. Сьогодні потрібна комплексна державна програма формування та розвитку читацької культури особистості, яка б включала серйозні соціологічні дослідження проблем читання, розробку соціальної реклами щодо ролі книги і читання в житті людини, ряд масових заходів, спрямованих на розвиток читацьких інтересів дітей та молоді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Науменко Н. В. Формування духовного здоров'я особистості як сучасна педагогічна проблема // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя : Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 32-35.; 2. Чудинова В. П. Поддержка детского чтения – наша общая задача [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://teacher.fio.ru/news.php?n=28228&c=1441.; 3. Плотников С. Н. Чтение и экология культуры // Homo legens: Памяти Сергея Николаевича Плотникова (1929–1995). – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – С. 64.; 4. Шалагінов Б. Б. Дитяча література і соціалізація майбутньої особистості / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011. – № 11-12. – С. 3-6.; 5. Ісаєва О. О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти /

Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011. – № 1. – С. 2-4.; 6. Ратушняк О. М. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Ратушняк Олександр Михайлович ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ : [б. в.], 2008. – 20 с.; 7. Ісаєва О. О. Как увлечь учащихся чтением, или о том, как современная действительность может помочь учителю приобщить школьника к книге… / Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2012. – № 6. – С. 36-42.

Л. Г. Рева,
кандидат філологічних наук
(м. Київ)

ВЕЛИКА ВОЛИНЬ МИКОЛИ ЮХИМОВИЧА КОСТРИЦІ: ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Мико́ла Юхи́мович Костри́ця (20.09. 1942 – † 23. 04. 2014) – президент Товариства дослідників Волині, перший голова Житомирської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців (нині – НСКУ), доктор географічних наук (з 2007), професор, відмінник народної освіти України. Лауреат Всеукраїнської премії ім. І. Огієнка (2010) та Премії ім. Д. Яворницького Національної спілки краєзнавців України (2012).

За скупими енциклопедичними рядками не проглядається людина, скоріше, це – статистичний банк даних, притаманний багатьом сьогоднішнім неелітним підрозділам із так званої "диванної сотні", що так чи інакше мають певні заслуги перед Вітчизною. А хочеться згадати про Мико́лу Юхи́мовича саме з того боку, який є просопографічний, і недоступний до всезагального кола громадськості, тобто – такого, яким запам'ятала його я, і який по-справжньому став мені другом.

Рідко, хто настільки безкомпромісно і невідворотно був залюблений у свою Вітчизну, як М. Кострица. І при цьому легко й невимушено награваючи роль безтурботного, легкого в спілкуванні, чоловіка.

Так сталося, що відійшов Він у вічність за часом, що збігся із 200-річчям від дня народження Великого Кобзаря, і почався днем його пам'яті. Великий Кобзар помер на наступний день після того, як йому сповнилося повних 47 років – 10 березня 1861 року, – через тиждень після скасування кріпосного права в Російській імперії. Симптоматично, що простий кріпосний хлопчина з українського села піднявся до рівня особистості

світового масштабу, борючись за свободу свою і свого народу, і сьогодні постає як головний герой українського пантеону.

Так сталося, що друге десятиліття XXI ст. в Україні ознаменувалося жорстоким викликом "російського брата", який анексував Крим і пішов війною на Схід України, прагнучи заснувати "Новоросію", підпорядковану імперії. Між тим, ніякої анархії в країні не спостерігається. Пишним цвітом розквітли тисячі громадських організацій, товариств, волонтерських об'єднань. Росія недооцінила одного. За двадцять три роки незалежності в Україні виросло ціле покоління, яке не знало неволі. І ті, що народилися років за п'ятнадцять до розпаду СРСР, теж не пам'ятають звірства, яке панувало в радянській системі доти.

Мико́ла Юхи́мович із числа тих добровольців, які стояли на передовій у боротьбі за українську ідентичність, він – археолог у відкритті нових сторінок історії Волинської землі, поборник людських прав у свободі вибору Людини, обов'язком якої були і є любити свій народ, землю та захищати їх від нападників будь-якого кшталту.

Його рідна Волинська земля – як давньоруська історична область у басейні південних приток р. Прип'яті і верхів'ях р. Західного Бугу, хвилює не одне покоління дослідників. Розташована на південному Заході України, вона поділяється на 15 районів, має 10 міст та 21 селище міського типу, кожне з яких – легенда Української землі, з дивовижною історією, неповторними історичними постатями, культурою. Дослідники припускають, що її назва утворилася від городища Волинь, яке було столицею навколишніх земель у X–XI ст. (нині – місто Грудек Надбузький, Польща). Вперше слово згадується у "Повісті временних літ" у 1118 р. За іншою версією, "Волинь" походить від давнього племені волинян, що у VII-X ст. мешкало на цій території після дулібів та бужан. Нині тут проживає група українців-волинян. З X ст. Волинь входила до складу Київської Русі, належала до Володимиро-Волинського князівства, яке пізніше увійшло до об'єднаного Галицько-Волинського князівства Речі Посполитої. Волиняни підтримували дії повстанців Семена Палія, Максима Кривоноса, Івана Гонти, Максима Залізняка та інших ватажків. Пізніше Волинь повністю не увійшла до козацької держави, довго залишаючись провінцією Польщі. З 1795 р. ці землі стали належати Російській імперії, а на початку XIX ст. складали Волинську губернію з центром у Житомирі. До нашого часу використовуються назви "історична Волинь", "велика Волинь" на позначення території, що охоплює південні рійони теперішніх Волинської та Рівненської, південно-західні – Житомирської, північ Хмельницької та Тернопільської областей.

На початку XX ст. тут тривали бої армії Української Народної

Республіки, пізніше відбувалися військові сутички з поляками, які у 1919 р. окупували Західну Волинь. За Різьким мирним договором (1921) Волинь була поділена: східна частина відійшла до УРСР, західна – до Польщі. Під час Другої світової війни на Волині було сформовано Українську Повстанську армію (УПА).

Цей край відзначається самобутніми народними звичаями, обрядами, фольклором, одягом. Люди здавна займалися хліборобством, тваринництвом, обробкою заліза, ткацтвом, гончарством.

Не дивно, що кожного року науковці-історики, географи, археологи, філологи, літературознавці, культурологи гуртувалися біля товариства "Велика Волинь", яке опікувалося проведенням міжнародного рівня наукових конференцій, на яких піднімалися різноманітні проблеми – впритул до смерті М. Кострици, який відродив цей подвижницький рух дослідників історії "Великої Волині".

В роки тоталітарного режиму утворилося поняття "Homo Soveticus" – людини радянської, атеїстичної за своєю сутністю і в більшості такої, що втратила духовність, а також моральний занепад суспільства, який особливо виявляється в наш непростий час. Результатом сьогоднішніх колосальних перетворень, абсолютно природних і необхідних, у державі відбувається духовно-моральна реабілітація і відродження Людини як особистості.

Житомир – батьківщина видатних учених, письменників, композиторів… Житомиряни шанують пам'ять про відомих діячів вітчизняної науки та культури – як наших славетних земляків, так і видатних людей, життя і діяльність яких пов'язані з Житомиром (Буравков Г. // Житомиру – 1120: Наук. зб. "Велика Волинь". – Т. 31. – Житомир, 2004. – С. 4).

Відродження України вимагає осмисленої уваги до її історії, окремих особистостей, без чого неможливий розвиток державності. Особистість, яка має яскраво виражену індивідуальність, тісно пов'язану із суспільною діяльністю, і є творцем історії. Саме таку роль виконувало науково-краєзнавче Товариство дослідників Волині, відроджене 1990 р., що об'єднало навколо себе вчених-краєзнавців, дослідників не лише Житомира, а і всієї України. Про величезний інтерес до вивчення історії, видатних особистостей краю свідчать науково-краєзнавчі конференції, в яких брали участь численні учасники цих форумів – маститі академіки, професори, викладачі вузів з усіх регіонів України – Києва, Харкова, Львова, Донецька…, і зарубіжжя, а також аспіранти, вчителі, студенти, працівники музеїв, бібліотек, архівів, вчені-краєзнавці Житомирщини та інших областей Волинського краю.

Моє знайомство з діяльністю Товариства "Велика Волинь"

розпочалося 2004 р. у зв'язку із запрошенням М. Кострици взяти участь у Міжнародній науковій краєзнавчій конференції, присвяченій 1120 річниці м. Житомира [1]. Я не вперше брала участь у наукових міжнародних, вітчизняних і зарубіжних конференціях, але те, з чим зіткнулася в Житомирі, – вразило. Вразив масштаб діяльності конференції, кількість її учасників, і головне – зміст і якість доповідей, що були тут виголошені. Так, на конференції, присвяченій 1120-й річниці м. Житомира, прочитано було 108 доповідей. На конференції "Бердичів древній і вічно молодий" (8-11 червня 2005 р.), в якій нам випала честь теж взяти участь – було прочитано 85 доповідей.

Наша плідна праця з М. Кострицею тривала. І 2007 р. ми взяли участь у Міжнародних науково-краєзнавчих конференціях "Проблеми українського державотворення: Історія і сучасність" (5-8 червня 2007), присвяченій 100-річчю від дня народження О. Ольжича, уродженця м. Житомира та 90-річчю Української Народної Республіки і "Бердичівська земля у плині часу" (26-28 вересня 2007), присвяченій 150-річчю від дня народження класика англійської літератури Джозефа Конрада, уродженця Бердичівської землі, в яких теж взяла участь вражаюча кількість дослідників: 104 – в першій з них, і 104 – в другій. Всі доповіді, повідомлення, розвідки, висловлені на форумах, становлять зміст наукових збірників, які виходять з 1902 р. Позитивною рисою цих видань є публікації оригінальних праць про маловідомі факти історії, сьогодення Волинського краю, "забуті" імена визначних земляків. Всі дослідження опираються на архівні матеріали, відзначаються глибоким аналітичним аналізом досліджуваної проблеми. Ми не ставили перед собою завдання виділити і відзначити особливо цінні статті, опубліковані в збірниках. Всі вони цікаві і кожна з них по-своєму піднімає невідомі раніше пласти історії і життя сподвижників Волинського краю; всі вони є частинами, дорогоцінними перлинами енциклопедичної Житомирщини та й всієї України.

Матеріали першої зазначеної нами конференції опубліковані в однойменному науковому збірнику "Проблеми українського державотворення: Історія і сучасність": У 2 т. – Вип. 35. – Житомир.: М. Косенко, 2007. Починається збірник розділом "О. Ольжич і проблеми українського державотворення". Конференція, присвячена пам'яті О. Ольжича виявила неабиякий потенціал досліджень з різноманітного розгалуження знань, допитливість науковців, невтомність пошуків у незвіданості краю, спрямувала пошукачів до торування невичерпних документальних потоків, розширення аудиторії, спонукала до виявлення і залучення до наукового та громадського обігу нових імен.

Хвилюють і не можуть залишити байдужими зворушливі слова авторів статті "З берегів Тетерева – у вічність: О. Ольжич і Житомирщина" [М. Кострица і Р. Кондратюк. – Вип. 35, Т. 1, с. 20]: "Українська свобода не вимірюється на терезах історії, холодним і тверезим розумом не збагнути й не осягнути велич жертовности героїв, котрі в ім'я могутности української нації поклали свої голови, заплатили життям, "щоби нація вічна, як Бог" стала єдиним і повноправним господарем на своїй землі. Національних героїв можна оплакувати, ними можна пишатися, та при цьому не слід забувати, що їхня смерть – це грізна пересторога сучасникам, "живим і ненародженим": свободу не дарують, її виборюють і завойовують у важкій, а подекуди смертельній боротьбі" [2, с. 3].

2007 р. із нагоди ювілею було видано ряд книг О. Ольжича: Вибрані твори / упоряд.: О. Зінкевич ; [передм.: Є. Сверстюка]. – К. : Смолоскип. – 2007. – 664 с.*; Поезія. Проза / [передм.: Г. Жулинського] ; упоряд.: Н. Лисенко. – К. : Вид-во імені Олени Теліги. – 2007. – 544 с.**; Дух руїни. – К. : Смолоскип, 2007. – 52 с.*** (* На сьогодні це найповніше зібрання художніх та публіцистичних творів О. Ольжича (О. Кандиби, 1907–1944). Поет, публіцист, професор, учений-археолог, ідеолог українського націоналізму, політичний і революційний діяч, він був закатований у німецькому концтаборі Саксенгаузен. З початку війни й до кінця свого життя він повністю віддався суворій організаційній та публіцистичній діяльності на теренах України. На відміну від свого батька, О. Олеся, він у своїх творах майже не торкається тем особистих переживань, кохання, щастя. У них звучать голоси різних епох, хоч найбільше його хвилювали проблеми нашої історії, в якій завжди не бракувало вояків і завжди було мало будівничих. Він ніколи не терпів пустослів'я. До книжки ввійшли вірші, надруковані в поетичних збірках "Рінь", "Вежі", "Підзамча", деякі оповідання, публіцистика, листування. Окремим розділом уперше в Україні надруковано спогади, літературно-критичні нариси його сучасників і твори, присвячені його пам'яті.

** Уперше творчість О. Ольжича подано з такою повнотою (залучено архівні матеріали, передусім із відділу рукопису Інституту літератури імені Т.Шевченка НАН України) – поетичні, прозові твори, публіцистика, неопубліковані чернеткові записи, незавершені начерки. До видання ввійшли прижиттєві збірки О. Ольжича: "Рінь", "Вежі", "Підзамча", поезії з тодішньої періодики, а також спогади й автобіографії. Книжка до 100-річчя митця, який писав про себе: "Я камінь з Божої пращі", - вийшла за сприяння Дослідної Фундації імені О. Ольжича, США; Фундація імені О. Ольжича, Канада; Ярослави Зорич та Дмитра Яремчука, Канада.

*** Ця невелика, але глибока праця була вперше опублікована 1940 р. у Празі окремою брошурою. Як зазначає автор передмови до нинішнього видання О. Зінкевич, "в історії української політичної думки дослідження Олега Ольжича "Дух руїни" є першим ґрунтовним осмисленням причин наших невдач, нашої тисячолітньої бездержавності". Книжка, мета якої – нагадати про трагічну й руйнівну роль міжусобиць в українській історії, доповнена післямовою І. Дзюби "Українські уособиці як феномен світової історії". – [Аннотації] // Слово і час. – 2007. – № 10. – С. 35). І цілком закономірним було те, що 100-річчя від дня народження О. Ольжича відзначалося на землі, де народився діяч.

Щиро, проникливо, глибинно розкривали дослідники невідомі сторінки біографії О. Ольжича та безкомпромісної його революційної діяльності. "Олег Кандиба-Ольжич довів своїм ділом і своєю смертю, що Україна для нього не тільки більша за мистецтво і науку, за багатство і славу, але й за його власне життя. Його жива віра не зупинилась перед найбільшою жертвою, а така віра – за його ж висловом, перемагає!" [3, с. 19-20].

Актуальним у наш час проблемам українського державотворення присвячено ряд статей, які відкривали завісу з багатьох питань історичного плану.

Революційним героїчним подіям початку XX ст. передували дослідження про історичне минуле краю: "Діяльність Ордену "Братів Менших капуцинів" на території Волині у XVIII-початку XIX ст." – Лукашук В., історик (м. Старокостянтинів) [Вип. 35,Т. І, с. 242-245], "Shoah w Olyce ochami tych, ktory przezyli. Materialy do dziejow Olyki w archiwach w Ludwigsburgu /Niemcy і Yad Vashem/ Izrael" – Ванке Е. (м. Берлін, Німеччина) [Там само, с. 289-293]; "Збудуй храм в імення Моє" – Рожко В., архівіст-історик (м. Луцьк) [Там само, с. 255-264]; о. Мицик Ю., доктор історичних наук, професор Київського національного університету "Києво-Могилянська академія" – "Дані про Бердичів на сторінках актових книг першої половини XVII ст." [Вип. 37, Т. І, с. 209-211].

Буремне XX століття… Про нього писали: Шевченко В., доктор історичних наук, заслужений працівник освіти України та Шевченко М., магістр психології: "Центральна Рада: початок українізації" (Там само. – Вип. 35. – С.44-53); Кострица М.: "Законотворча діяльність Малої Ради УНР на чолі з М. Грушевським на Житомирщині у 1918" [Там само, с. 53-61]. Використовуючи архівні матеріали, автори не лише подали цікаві дослідження, але й вписали яскраві історико-краєзнавчі сторінки до історії волинської землі. Киричанський В., заслужений журналіст України (м. Житомир) у статті "Щоб хата у сусіда не згоріла, або про деякі морально-

етичні проблеми сучасного державотворення", подав загалові своє бачення державного еволюційного процесу з залученням історичних фактів [Там само, с.128-133].

Міжнародна науково-краєзнавча конференція "Бердичівська земля у плині часу" (26-29 вересня 2007 р.) присвячувалась 150-річчю від дня народження класика англійської літератури Джозефа Конрада. Її матеріали теж були видані у двохтомному однойменному збірнику (Вип. 37. – Житомир: М. Косенко, 2007).

Організатори конференції, присвяченої пам'яті Конрада, працюючи в цьому руслі, вписали до анналів історії свої розвідки, які опубліковані в збірнику: Кострица М., президент Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині подав статтю "Відродження історичної пам'яті – важливий напрям сучасного краєзнавця", в якій окреслив основні віхи і можливості цієї науки; польський рід Коженьовських, з якого походив Д. Конрад, представлений у версії Єршова В. "Аполло Коженьовський – видатний польськомовний письменник Правобережної України"; Шалагінова О., історик-краєзнавець студіювала "Архівні документи про родину Коженьовських в Державному історичному архіві в Києві"; Омелян Л., конрадознавець (Польща) дослідила "Коженьовські – шляхта подільська". Бейдик О., доктор географічних наук, професор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка – про "Географічність творів Джозефа Конрада"; Марковський Б., викладач історії і філософії Бердичівського політехнічного коледжу – про "Філософську феноменологію в творчості Джозефа Конрада".

М. Кострица представляв також статтю "Співець морської романтики", торкаючись проблематики художніх творів Конрада; Шалагінова О., історик-краєзнавець – "Про родинні зв'язки сім'ї Коженьовських з Житомирським краєм"; Вишневський П. (Польща), конрадознавець – "150 річниця з дня народження Конрада"; Бедь М., завідувач музеєм Д. Конрада (с. Терехове Бердичівського району) та Скавронський П., директор середньої школи №11 м. Бердичева, голова регіонального науково-краєзнавчого товариства розповіли про "Внесок М. Ю. Шепелюка у вивчення та популяризацію життя і творчості Джозефа Конрада". Інші статті безпосередньо торкалися конкретних літературознавчих питань творчості письменника: Садовський С., краєзнавець: "Обернена перспектива в повісті Джозефа Конрада"; Бедь М., Скавронський П. представили відразу кілька матеріалів: "Новели і повісті Джозефа Конрада", "Джозеф Конрад про свою літературну працю", "Джозеф Конрад про творчість Гі де Мопассана", "Джозеф Конрад і Голсуорсі"; Євпак

І., вчитель-краєзнавець: “Співець вірності, волі і моря”; Бедь М.: “Джозеф Конрад і Бертран Рассел”.

Розділ “*Постаті…”,* домінантний у кожному випуску, включав одну із особних джерелознавчих іпостатей, що свідчив не лише про велику роботу її дослідників, а й додавав до історіографічного фактажу краю ті відомості про волинян, що були розпорошені по архівах світу. Наприклад: “Стефан Струбелевич – видатна постать Волинського краю кінця XVIII – початку XIX ст.” – Шендеровський В., доктор фізико-математичних наук, професор, дійсний член НТШ та Кравчук Л., аспірант Луцького державного технічного університету [Вип. 35, Т. ІІ, с. 3-9); “Поетеса Марія Карпінська-Венгренівська — відкриття довжиною в століття” – Шалагінова О., історик-краєзнавець (М. Київ) [Там само, с. 10-18], “Тимко Падура у контексті історії волинської літератури” – Єршов В., кандидат філологічних наук, доцент (м. Київ) [Там само, с. 51-58]; Чернихівський Г., старший науковий співробітник Кременецького краєзнавчого музею, член Національної Спілки письменників України розповів про “Волинь у художньо-історичному осмисленні Уласа Самчука” [Там само, с. 81-88]; Суровцева І., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних дисциплін Донецького інституту соціальної освіти, представила матеріали про Федора Рудольфовича Штейнгеля (1870–1946), портрет мецената (Там само. – С. 18-21); Завальнюк К., кандидат історичних наук, провідний спеціаліст Державного архіву Вінницької області, член НСЖУ та Стецюк Т., провідний спеціаліст відділу у справах релігії Вінницької облдержадміністрації, член Національної спілки журналістів України зробили доповідь “Співець повстанського руху Клим Поліщук (1891–1937)”, оприлюднили маловідомі сторінки його життя [Там само, с. 29-37].

У відповідному розділі наукового збірника “Велика Волинь” [Вип. 37. – Т.ІІ] висвітлено життєписи бердичівців, сторінки біографій знаменитих людей, що так чи інакше торкалися землі Бердичева: Кострица М. представив загалові матеріал “Біографічний словник Бердичівщини: досвід створення і проблеми” [с. 3-7]; Канчура В., краєзнавець: “Іван Мазепа та Семен Палій на тлі історії Бердичівської землі” [с. 7-10]; Козельський Я., голова Старосинявського і Старокостянтинівського регіональних осередків Хмельницької області науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині, редактор Старосинявської газети "Колос" представив матеріал “Юліуш Словацький: українські шкіци і рецепції” [с. 18-27]; Мойсієнко В., доктор філологічних наук, професор Житомирського державного університету ім. І. Франка подав “Збирач поліських скарбів Микола Васильович Никончук (1937–2001)” [с. 75-81]; Тимочко М., молодший науковий співробітник

відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України дослідив "Микола Шугаєвський: документи до життєпису" [с. 37-42]; Карагедова О., краєзнавець подала статтю "До взаємин двох особистостей: Надія Світлична та Євген Концевич" [с. 67-75]; Костюк П., краєзнавець, начальник відділу освіти Бердичівської райдержадміністрації та Муренко В., краєзнавець, методист районного методкабінету відділу освіти Бердичівської райдержадміністрації опублікували статтю "Наш сучасник, науковець – уродженець землі Бердичівської Петро Білоус" [с. 86-92] та ін.

Характерним для наукових збірників "Велика Волинь" є залучення до їх авторства не лише відомих вчених, а й аспірантів і студентів, відкриваючи їм дорогу, у таїну наукових звершень. В зв'язку з цим варто відзначити статтю студентки Львівського Національного університету ім. І. Франка О. С. Солодуху "Агатангел Кримський (1871–1942) і творення Української держави".

Публікували в збірниках і сенсаційні матеріали. Одним із таких, на нашу думку, є стаття "Куля для Максима Рильського", яку підписали краєзнавці м. Києва С. Цалик та П. Селігей [Вип. 35, Т. ІІ, с. 208-220]. "Майже 40 років тому, в липні 1964-го, Україна віддала останню шану одному з найбільших своїх поетів у ХХ столітті. Проте його земний шлях міг скінчитися на віміснадцять з половиною років раніше – за цілком драматичних обставин", – так починається стаття. Назви її розділів також нагадують розділи детективу: "П'ятий поверх, квартира №70"; "Сенсація, схована в шухляді письмового столу"; "Що знали ті, хто не мешкали в Роліті"; "Полковнику ніхто не пише, проте він сам надсилає листи"; "Ось вона – весна остання…"; "За двома зайцями!"; "Луна пострілу, що не пролунав". Матеріал цікавий, але водночас викликає ряд запитань: звідки така поінформованість у авторів? Посилання на використані матеріали – відсутні. Якщо це документи із спецфондів, – про це потрібно було б сказати – більше було б довіри.

З часу мого знайомства із Товариством дослідників Волині було написано: "Гуртківці В.М. Перетца в Житомирі" [Т. 31, с. 87-94]: "Ігнатій Раковецький, його життя та "Prawda Ruska" (т. 32. – С. 221-224); "В житті ні разу неправді не служив…" (Максим Рильський) [Вип. 35, Т. ІІ, с. 67-77], де простежено життя одного із найбільших письменників-перекладачів епохи – М. Рильського, уродженця Житомирщини, додано архівні матерали з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; "Діяльність Бердичівської друкарні (1758–1844), її вплив на розвиток української культури" [Вип. 37. – У 2 т., Т. І, с. 229-234]. Оскільки історія Бердичівської друкарні маловідома, спинимося на окремих історичних фактах: цю

друкарню – раніше друкарню "Босих кармелітів" кармеліти [4] привезли з Австрії, придбавши її за кошти братства, що існувало при костелі. Вона спочатку називалася "Друкарня фортеці Пресвятої Діви Марії", а пізніше – "Друкарня Отців кармелітів босих", видання якої поширювалися в Європі. Різноманітна друкована продукція видавалася латинською, польською, єврейською, німецькою, французькою та російською мовами. Друкарня в руках ченців була не лише величезним джерелом прибутків, але й засобом поширення католицизму. Найстаріше видання друкарні – "Droga kzyźa Pana Jezusowego" – датується 1760 р.

За майже столітнє існування друкарні (1758–1844 рр.) в ній вийшла велика кількість релігійних, політичних, історичних, шкільних, господарчих, художніх творів, казок, казань тощо. Наприкінці XVIII ст. до створення історичних посібників залучаються вчителі провінційних шкіл. Так, 1780 р. у Бердичеві опубліковано короткий посібник з історії Польщі професора риторики Вінницької школи Данила Гаєвського. А 1781 р. професор – польську мову "Загальну історію давніх держав". 1780 р. друкарня видала книгу історика-домініканця Климентія Ходикевича "Про історію Руської провінції ордену проповідників", яка була цікава українським читачам тим, що підкреслювала могутність Київської Русі, її самостійну роль у світовій історії. Було опубліковано лише першу частину нарису; автограф усієї праці зберігається у РДБ [5, с. 337]. 1793 р. у Бердичеві видано "Буквар" латинськогого, кириличного і цивільного шрифтів. А 1796 і 1797 років – російсько-польські букварі.

Друкарня видавала також книги кириличного друку. Великою популярністю користувалися "Бердичівські календарі", наклад яких досягав близько 40 тисяч примірників на рік. До 1775 р. календарі носили політичний характер, а з 1755 р. – господарчий. Вони виходили двома мовами – польською та російською, до яких надсилали свої передбачення та спостереження астрономи Краківської Академії [6, с. 51]. Календар виходив навіть після закриття друкарні – в Києві, в Житомирі... Враховуючи популярність Бердичівських календарів, Харківська губернська друкарня видавала їх у кінці XVIII – на початку XIX ст. у російських перекладах з додатками. Перекладач, протоієрей А. Прокопович, відзначав, що це переклад з календаря, "сочиненнаго в Бердичеве… дополненный при том хронологиею и многими любопытными и в общежитии потребными примечаниями" [7, с. 353]. Оскільки газети ще не мали популярності, то календарі були на той час важливими засобами нового типу друкованої інформації.

Все, викладене в наших статтях, опублікованих у наукових збірниках

"Велика Волинь", говорять про зацікавленість історією і сучасністю Волинського краю. Але, про щоб ми не писали, – всі наші студії зорієнтовані на традицію духовності.

А потім були інші наші доповіді, на які значною мірою спонукав п. Микола, і які відповідним чином зіграли певну роль у нашій пошуковій діяльності:

Велика Волинь: на вістрі часу // Антонінський край у просторі і часі : матеріали Міжнар. наук.-краєзн. конф. (11-14 черв. 2008 року, смт Антоніни Красилів. р-ну Хмельниц. обл.) : у 2 т / Житомир. наук.-краєзн. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. ін-т післядиплом. освіти, Житомир. обл. краєзн. музей [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир, 2008. – Т. 2 : [Бібліографія]. – С. 288-297. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині ; вип. 39);

Герасим Смотрицький і "Острозька Біблія" в дослідженнях філологічного семінару В. М. Перетца // Антонінський край у просторі і часі : матер. міжнар. наук.-краєзн. конф. (11-14 черв. 2008 року, смт Антоніни Красилів. р-ну Хмельниц. обл.) : у 2 т. / Житомир. наук.-краєзн. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. ін-т післядиплом. освіти, Житомир. обл. краєзн. музей [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир, 2008. – Т. 2. – С. 189-199. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині ; вип. 39);

Євангеліє Житомирське (Володимиро-Волинське) 1571 р. – унікальна пам'ятка писемності культури XVI ст. // Україна від епохи УНР до початку XXI ст.: (Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 125-річчю від дня народж. І. А. Фещенка-Чопівського ,20-22 січ., 2009 р., Житомир) / Голов. ред. М. Ю. Кострица. – Житомир: М. Косенко, 2009. – 560 с.:іл. – [С. 95-99]: Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині : Вип. 41;

Григорій Сковорода – філософ світового рівня в дослідженнях Мирослава Поповича // Житомиру – 1125 (Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 1125-річчю заснування міста Житомира, 6-8 жовт., 2009 р., Житомир) / [голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир : М. Косенко, 2009. – XXX с.:іл. – [С. 301-310] : Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині : Вип. 42;

Уродженець Житомирщини Іван Іванович Огієнко та його творча спадщина // Краєзнавство та музейна справа в Україні (Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 145-річчю заснування Житомир. краєзн. музею, 27-29 жовт., 2010 р., Житомир) / [голов. ред. М. Ю. Кострица]. – Житомир : М. Косенко, 2010. – 544 с.:іл. – [С. 385-395] : Наук. зб. "Велика Волинь" : пр.

Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині : Вип. 44;

Нові аспекти висвітлення життєпису та творчості Лесі Українки // "Слово твоє невмируще в віках" (Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяченої 140-ій річниці від дня народження Лесі Українки, 25 лютого, 2011 р., м. Новоград-Волинський) / [голов. ред. М. Ю. Кострицяа]. – Житомир: М. Косенко, 2011. – 328 с.: іл. – [С. 24-35] : Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині : Вип. 45;

Едуард Руликовський (1825–1900) та Микола Миклухо-Маклай (1846–1888) – видатні дослідники історії Планети та України (кінець XIX ім. В.І. Вернадського // Бібліотеки у збереженні культурної спадщини : Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. (26 верес. 2013 р., м. Житомир) / [гол. ред. М. Ю. Кострицяа]. – Житомир : Вид-во М. Косенко, 2013. – 432 с. – [С. 198-206]. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. – Вип. 48.

Успішне проведення конференцій і видання фундаментальних наукових збірників "Велика Волинь" здійснювалися завдяки титанічній сподвижницькій діяльності їх головного редактора, Президента Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині Миколи Юхимовича Кострицi та членів редколегії. Про різнобічність інтересів творчої діяльності М. Ю. Кострицi так схвильовано і об'єктивно розповідав житомирянин в минулому, а нині житель Ізраїлю Н. П. Рейтман в статті "Николай Ефимович Кострица": "Штрихи к социально-психологическому портрету" [Вип. 35, Т. ІІ, с. 120-127].

Це не межа нашої спроможності пошанувати Мико́лу Юхи́мовича Костри́цю. Зберегти й передати нащадкам живу пам'ять про людину, яка жила серед нас, підхопити розпочату нею справу, кожен на своєму місці змінюючи Україну на краще, популяризуючи своє, прищеплюючи смак до українського – мови, культури, історії, літератури, мистецтва, духовності. Маємо з пошани до нього забути про хабар, поступитися місцем, учинити шляхетно, звикнути в усьому бути цивілізованими. Розповісти про нього та його діла усьому світові – як і про тих, хто захищає Україну нині від північних заброд. Щоб навіть далекі від України та українців люди про нас почули, зацікавилися нашою історією, і збагнули, що ж то за сила така – українська нація, коли має таких синів і дочок, як Мико́ла Юхи́мович Костри́ця.

Нині його ювілей – 75 років від дня народження – наша спільна українська історія – і водночас історія кожного з нас, хоч би де не були і якого віку, чим не займалися, де б не мешкали. Це – велике щастя – почуватися часткою свого народу, яким пишаєшся, у який віриш, без якого

не мислиш свого життя, за майбутнє якого покладеш душу й тіло. Саме так почувався Мико́ла Юхи́мович Костри́ця.

Різнобічність його творчих інтересів відзначила житомирська поетеса Ольга Карагедова:

ст.) // М. М. Миклухо-Маклай – вчений, мандрівник, гуманіст / [голов. ред. М. Ю. Кострица, В. І. Тимошенко]. – Вид-во "Волинь", Житомир, 2011. – 440 с. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. – Вип. 46. – [С. 70-78];

Історик Микола Дашкевич, або "німецький слід" в Україні // Культурний простір Житомирщини-Волині XIX – XX століть: До75-ї річниці утворення Житомирської області : Матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. (24 квіт., 2012, Житомир) / [голов. ред. М. Ю. Кострица] : У 2 т. – Т. 1. – Житомир : Вид. М. Г. Косенко, 2012. – 372 с.: іл. – (Наук. зб. "Велика Волинь" : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. – Вип. 47. – [С. 41-51];

Іван Стешенко проти Сергія Єфремова. Тарас Шевченко в критиці: За архівними джерелами Національної бібліотеки України

"Невтомний трудівник-подвижник
І краєзнавців керівник,
І знаний на Волині книжник,
Географ і економіст,
Народознавець і етнограф,
Картограф і топоніміст,
І літописець, і біограф".

А ще він був надзвичайно щасливим. Ідентифікуючи себе невідворотно українцем, почуваючись вільним на своїй землі, долаючи всілякі труднощі й перепони, що траплялися дорогою, серцем упізнавав своє, до щему рідне, заповідав прийдешньому поколінню не схибити із цього складного, але єдиного шляху – любити свою Україну так само палко, як робив це він. Як Небесна Сотня. Як герої України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рева Л. Минуле і сучасне Волині та Полісся // Вісник Книжкової Палати. – 2005. – № 10(111). – С. 56; Рева Л. Житомир в історії Волині і України // Слово і час. – 2005. – № 1. – С. 96; Рева Л. Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування // Вісник Книжкової Палати. – 2006. – № 2 (115). — С. 52; Рева Л. Наукові збірники як один із ресурсів української біографістики // Вісник Книжкової Палати. – 2006. – № 9 (122). – С. 13-15.;
2. Кострица М. Ю., Кондратюк Р. Ю. З берегів Тетерева – у вічність: О. Ольжич і Житомирщина // Проблеми українського державотворення:

Історія і сучасність : У 2 т. – Т. 1. – Житомир : М. Косенко, 2007. – С. 3.; 3. Кострица М. Ю., Кондратюк Р. Ю. З берегів Тетерева – у вічність. – С. 19-20.; 4. Кармеліти – католицький аскетичний чернечий орден, заснований 1156 р. в Палестині. Бл. 1240 р. перенесений до Європи. Центр ордена – в Римі.; 5. Ісаєвич Я. Українське книговидання: Витоки. Розвиток. Проблеми. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 337.; 6. Мовчанівський Т. Бердичівський заповідник : Провідник. – Х., 1931. – 51 с.; 7. Ісаєвич Я. Українське книговидання. – С. 353.

Т. І. Сторожук,
студентка
О. О. Вітюк,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Сучасна сім'я являє собою інститут, який насправді увесь час перебуває під тиском соціально-економічних обставин і невпинно змінюється. Як система суспільного життя сім'я фокусує всі кардинальні зрушення, що відбуваються у соціумі. Особливо відчутних і неоднозначних змін інститут сім'ї зазнав в європейських країнах у другій половині XX – на початку XXI ст. Свою специфіку мають ці зміни на пострадянському просторі, де вони зумовлені як загальноцивілізаційними тенденціями розвитку шлюбно-сімейної сфери, так і впливом чинників, пов'язаних із системною кризою, а отже, – несуть на собі особливо значний тягар невирішених соціальних, економічних, морально-етичних проблем.

У свою чергу сім'я, що традиційно належить до базових цінностей у вітчизняній культурі, містить у собі могутній потенціал впливу на процеси суспільного розвитку. Як свідчить історичний досвід, потреби функціонування інституту сім'ї завжди були і є одним із значущих факторів соціальних змін, а її роль як важливого буфера між індивідами і соціальними змінами зростає саме у кризові періоди.

Інститут сім'ї є одним із найдавніших у суспільстві, він виконує комплекс соціально необхідних функцій, що закріплені за ним, і формують систему відносин та забезпечують мотивацію взаємодії, з одного боку, сім'ї та суспільства, з іншого – сім'ї й особистості.

Неспецифічні функції сім'ї мають історичний характер і з розвитком суспільства розширюються чи, навпаки, звужуються, переходять до інших соціальних інститутів. У доіндустріальному суспільстві сім'я була центральним його осередком, оскільки виробництво матеріальних благ мало сімейний характер, тобто в сім'ї було сконцентровані не тільки «творення» суб'єкта соціального життя, але і виробництво предметів споживання і засобів виробництва. На цьому етапі історичного розвитку сім'ю можна визначити як поліфункціональний інститут, її економічні функції були не менш важливі для суспільства, ніж специфічні, оскільки сімейне виробництво було основою всього суспільного виробництва. У сім'ї того часу виробнича діяльність поєднувалася з передаванням професійних знань і навичок, моральних настанов, релігійних і побутових традицій, навчанням юнацтва; також сім'я забезпечувала турботу про старих і немічних, безпеку і соціальний контроль. Фактично весь життєвий шлях особистості, її соціальне формування та розвиток, вся життєдіяльність відбувались у сім'ї, і потребам цього періоду відповідала розширена патріархальна багатодітна сім'я [1, с. 8].

Сімейна політика, що проводиться в даний час в Україні, відносно багатодітних сімей, включає, головним чином, надання пільг, виплат, допомог. Проте, цих сум недостатньо, щоб покрити реальні витрати на утримання сімей. Держава не надає матеріальної підтримки в потрібному розмірі, не кажучи вже про соціальні та трудові умови для досягнення високого рівня розвитку цих сімей. Практика роботи в закладах соціальної сфери показує, що фахівцями відчувається гострий дефіцит методик з надання соціальних послуг, недолік сучасних технологій соціальної роботи з сільською багатодітною сім'єю, жінками, дітьми, виникає необхідність розробки науково-методичних основ діяльності установ соціальної сфери. Це веде до погіршення становища багатодітних сімей в Україні. Все частіше сім'ї з трьома і більше дітьми стають об'єктом соціальної роботи [2, с. 93].

Проблема соціальної роботи з багатодітними сім'ями потребує всебічного цілісного вивчення в історичній ретроспективі. Це зумовлюється різними обставинами. По-перше, об'єктивно проаналізувати будь-яку проблему неможливо без знання її історії. По-друге, критичне осмислення історичного шляху соціально-педагогічної теорії й практики допомагає запобігати помилок на сучасному етапі розвитку даної роботи. І нарешті, вивчення багатого соціально-педагогічного досвіду минулих років дає можливість прогнозувати розвиток соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями в умовах сільської громади і надалі розробляти соціально-педагогічну теорію, вдосконалювати практику.

На рубежі XIX–XX ст. родини були багатодітними. Релігія і звичаї

того часу підтримували такий сімейний уклад. Відмова від народження дітей або переривання вагітності були величезним і тяжким гріхом. Жінка, яка прожила з чоловіком весь дітородний період, народжувала 8-11 разів. З огляду на різні причини, зменшення народжуваності (розлука з чоловіком, передчасна смерть чоловіка) середнє число дітей, народжених всіма заміжніми жінками, було трохи менше. В Україні була сформована міцна і багатодітна родина, високий рівень народжуваності і приросту населення були запорукою добробуту країни.

Із встановленням в Україні радянської влади менталітет суспільства почав змінюватися. Перехід від патріархального до індустріального суспільства призвів до використання жіночої праці нарівні з чоловіками. Зосередження матеріального і духовного життя в містах супроводжувалося протягом усього радянського періоду історії важкою житловою кризою – з браком достатньої кількості житла на всіх етапах розвитку нашої держави. На селі проблема житла вирішувалася простіше, ніж в місті, в основному за рахунок приватного будівництва своїми силами, і тому, багатодітні сім'ї зустрічалися там частіше. Хронічне відставання заходів соціальної політики від реальних потреб – ці, а також інші чинники – негативно впливали на репродуктивну поведінку жінок і кількість дітей в їх сім'ях.

Необхідно відзначити, що під час Великої Вітчизняної війни народжуваність різко знизилася. Повернення до багатодітної родини, яка в Україні була в довоєнний час, не сталося. Це було не просто відкладання народжуваності до більш сприятливого часу, це була заміна моделі народжень. З країни, в якій до цього основою життя суспільства була багатодітна родина, держава перетворилася на країну, де двоє дітей у сім'ї стало негласної нормою.

Насправді ж дуже часто громадськість ставилася до багатодітних із засудженням, багатодітна родина сприймалася як німий докір всім іншим – а ви так не можете, і часто зустрічала явне нерозуміння з боку навіть найближчого оточення. Багатодітні сім'ї викликали роздратування у місцевих чиновників, так як матері зверталися за належними пільгами. Багатодітність не схвалювали вчителі в школах, так як дітям з таких сімей доводилося приділяти підвищену увагу, адже це зайва праця, за яку ніхто не заплатить. Дуже часто діти з багатодітних сімей в класі і школі вели себе більш впевнено, незалежно і сміливо, так як отримували у своїй родині чималий досвід спілкування, як з однолітками так і з дітьми старшого віку, викликаючи цим роздратування вчителів. Адже їм легше працюється з слухняними і безмовними дітьми. Лікарі вважали, що стан здоров'я дітей і догляд за ними в таких сім'ях недостатні.

Ну думку дослідників, кожна багатодітна сім'я – це невеликий колектив, і якщо, приміром, одна дитина хворіє, то слідом за ним можуть захворіти та інші. До того ж мама, котра виростила декількох дітей, набагато досвідченіше звичайної матусі єдиного малюка і у лікаря виникають труднощі у спілкуванні з такою людиною.

Навколо багатодітних матерів та їх дітей виникала й виникає досі зона соціального несхвалення, і навіть відторгнення. Це все, що стосується питань багатодітності, справедливо і для цього часу. Ці проблеми навіть стали нестерпними, бо багатодітні сім'ї часто розцінюються як «соціальні утриманці". Це погляд зі сторони. На практиці ж відбувається наступне: багатодітні родини у нас мають найбільш високий ризик опинитися серед бідних, оскільки розміри дитячих допомог становлять лише 6% від величини прожиткового мінімуму і тому не можуть виконувати тієї ролі, для якої призначені.

Багатодітна сім'я – це складна соціальна система, якій притаманні риси соціально-виховного інституту і малої соціальної групи. Це той прошарок суспільства, який намагається зберегти сімейність незважаючи ні на які світові фінансові кризи, але ж у цих сімей не менше проблем, ніж у інших.

Увага до багатодітних сімей в даний час пояснюється тим, що в умовах поглиблення соціально-економічної кризи вони займають одне з перших місць серед інших соціально незахищених категорій населення. Багатодітні родини мають найвищий рівень бідності, що підтверджує весь комплекс індикаторів моніторингу бідності, що базується на показнику наявних ресурсів цих сімей, вони потрапляють в число бідних. Дефіцит доходів у багатодітних вище середньоукраїнського рівня в 1,5 рази від величини прожиткового мінімуму. Багатодітні сім'ї зберігають високі ризики бідності, особливо в тому випадку, якщо такими є неповні багатодітні сім'ї. Крайня бідність характерна для третини багатодітних сімей, що в 4 рази частіше, ніж у сімей з 1-2 дітьми [6, с. 197].

Багатодітні родини відносяться до групи соціального ризику, оскільки широкий спектр причин, що викликають дисфункцію сімейних відносин, роблять їх соціально вразливою категорією населення.

Дана категорія сімей має як свої специфічні проблеми, так і ті, які властиві будь-якій іншій сім'ї (з однією чи двома дітьми, неповної сім'ї та ін.), проте в ній вони протікають значно важче. Специфіка проблем багатодітної сім'ї полягає у тому, що, по-перше, говорячи про дану категорію сім'ї треба мати на увазі не тільки проблеми, що виникають в ній самій, але і проблеми дітей, які проживають у таких сім'ях. По-друге, проблеми

багатодітної сім'ї різняться в залежності від місця її проживання: різних регіонів країни, міста чи села. Є істотні розбіжності між регіонами з високою народжуваністю, де таких сімей багато, і регіонами з низькою народжуваністю, де їх менше. По-третє, багатодітні родини незважаючи на наявність спільних проблем, значно відрізняються один від одного [7].

Житла багатодітним в наш час ніхто не дає, особливими пільгами багатодітні сім'ї ніхто не обдаровує – тоді чому ж "соціальні утриманці"? Навпаки, якщо проаналізувати ситуацію, що склалася в нашій країні сьогодні з народженням і смертністю, то можна прийти до висновку що зараз на одного пенсіонера доводиться 4-6 працюючих, до 2030 р. співвідношення зміниться в бік 1 до 2, що призведе до збільшення податкового і фінансового навантаження на працездатну частина населення.

Важливо на сьогодні вірно побудувати роботу соціальних працівників із багатодітними родинами. Серед різних технологій соціально-педагогічної роботи з багатодітною родиною особливе місце відводиться діагностиці. Технологія соціально-педагогічної діагностики – спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається підбір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціологічних факторів з метою підвищення ефективності педагогічних факторів. Стосовно багатодітних сімей технологія соціально-педагогічної діагностики має дуже важливе значення, оскільки вичленення і поглиблене вивчення основних проблем кожної конкретної сім'ї обумовлює подальшу ефективність соціально-педагогічної роботи з даною категорією сімей. На основі діагнозу виділяються пріоритети і здійснюється вибір у наданні тієї чи іншої соціально-педагогічної допомоги.

Реабілітаційна робота як напрям соціально-педагогічної роботи з даною категорією сімей спрямована на відновлення виховного потенціалу сім'ї, захист прав членів родини у кризових ситуаціях, зміну соціального та сімейного статусу окремих членів сім'ї [8, с. 25].

Одним із напрямків роботи з багатодітними сім'ями є оцінка її потреб. Це процес збору, узагальнення й аналізу інформації щодо стану та життєвих обставин сім'ї з метою визначення необхідних видів соціальних послуг, соціальної допомоги, методів втручання, спрямованих на зміну ситуації в сім'ї чи поведінки її членів на краще [9, с. 96].

У роботі з багатодітними сім'ями певну позицію займає технологія соціальної терапії, як цілеспрямований процес практичного впливу відповідних державних структур, громадських організацій та об'єднань на конкретні форми прояву соціальних відносин або соціальної дійсності, тісно пов'язаний з психотерапією, в якій використовуються методи впливу на

психіку. Ці дії засновані на психологічних теоріях і методах і включають в себе систематичні, цілеспрямовані заходи з надання допомоги особі або групі осіб у питаннях врегулювання почуттів, імпульсів, думок відносин і зняття психологічних симптомів, які викликають занепокоєння, дискомфорт у клієнтів [6, с. 208].

Профілактична робота з багатодітними сім'ями є одним з важливих напрямів контрольно-корекційної діяльності в соціально-педагогічній роботі. Вона спрямована на попередження неконструктивної взаємодії між членами сім'ї, різних форм насильства, помилок у сімейному вихованні, формування різних видів залежності у членів сім'ї, виявлення потенційно неблагополучних сімей. У роботі з багатодітною родиною соціальному робітнику необхідно сконцентрувати зусилля на пропаганді здорового способу життя, сприяти посиленню ролі батьків у вихованні дітей за допомогою залучення їх уваги до проблем дітей в сім'ї, школі, на вулиці. В якості однієї з форм соціально-педагогічної роботи можуть виступати лекторії, конференції для батьків із залученням фахівців з органів соціального захисту, охорони здоров'я, освіти [9, с. 96].

Однією з успішно застосовуваних технологій роботи соціального педагога з багатодітною сім'єю є соціально-педагогічне консультування. Це кваліфікована порада, допомога особам, які відчувають різні проблеми, з метою їх соціалізації, відновлення та оптимізації їх соціальних функцій, вироблення соціальних норм спілкування [8].

Перераховані технології соціальної роботи реалізуються у практичній діяльності соціальних працівників шляхом використання різноманітних методів, прийомів та форм роботи, вибір яких обумовлений переліком вищезазначених чинників.

Допомога соціальних працівників багатодітним сім'ям в умовах загальноосвітнього навчального закладу може бути наступною:

- організація зустрічей батьків з фахівцями-психологами, медичними працівниками та працівниками правоохоронних органів;
- вирішення проблем організації праці та побуту, здорового способу життя;
- психолого-педагогічна допомога і освіта батьків (педагогічна просвіта);
- організація сімейних клубів, шкіл сімейного життя, недільних шкіл;
- психологічна корекція сімейних відносин в процесі сімейного психологічного консультування;
- підбір спеціальної літератури з питань статевого виховання дітей,

медичних проблем;

- правове просвітництво в багатодітних родинах;
- консультації з питань професійної орієнтації підлітків;
- психотерапевтична допомога матерям та іншим членам родини;
- організація соціальним педагогом сприятливого соціального середовища в сім'ях;
- створення виробничих ділянок з метою забезпечення умов для здобуття дітьми деяких професійних навичок;
- збагачення вибору форм і видів дозвільної діяльності у навчальних закладах і за місцем проживання, секції, гуртки, "групи зустрічей";
- квотування робочих місць для підлітків, що є важливою умовою ефективного успішного функціонування дитини в соціумі;
- організація системи допрофесійної освіти і додаткової соціальної освіти підлітків і молоді з багатодітних сімей (курси лекцій з психології, організація здорового способу життя, курс планування кар'єри, домоведення, тренінги спілкування, самопізнання, заняття з навчання раціонального використання часу);
- ознайомлення зі службою екстреної психологічної допомоги [10].

Багатодітна сім'я найповніше відбиває як позитивні зміни у соціальному просторі, так і негативні, вона максимально реалізує свій соціально-виховний потенціал. Щоб вирішити усі труднощі, які виникають при вихованні дітей з багатодітних сімей, необхідно приділяти соціально-педагогічну увагу таким сім'ям. Потрібно враховувати досвід соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями минулого століття та вдосконалювати його, щоб багатодітна сім'я могла повноцінно реалізуватися у суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К. : ТОВ "Основа-Принт", 2009. – 248 с.; 2. Бочарова В. В. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход / В. В. Бочарова. – М. : Альфа-книга, 1999. – 202 с.; 3. Андрущенко В. П. Соціальна робота: менеджмент соціальної роботи / В. П. Андрущенко, І. І. Мигович, М. І. Михальченко. – К.: ДЦССМ, 2003. – 224 с.; 4. Бондарчук О. І. Сім'я як осередок соціалізації дитини / О. І. Бондарчук // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – К. : АЛД, 1998. – 165 с.; 5. Григор'єв С. І. Теорія і практика соціальної роботи: основні напрямки розвитку в XX-XXI столітті: Хрестоматія / С. І. Григор'єв. – К. : Каравела, 1998. – 90 с.; 6. Харченко С. Я. Інноваційні технології соціально-педагогічної

роботи з сім'ями "групи ризику": навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Я. І. Юрків; Держ. закл. "Луганськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2013. – 540 с.; 7. Жевакіна Н. В. Особливості роботи соціального працівника з різними типами багатодітних сімей / Н. В. Жевакіна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 13. – С. 127-139.; 8. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: [навч. посіб.] / В. М. Шахрай. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 285 с.; 9. Безпалько О. В. Педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – К. : Центр учб. літ., 2009. – 209 с.; 10. Ткаченко Ю. М. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями в загальноосвітньому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Ю. М. Ткаченко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_NND_2014/Pedagogica/6_163940.doc.htm.

І. В. Трач,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ПРОБЛЕМАТИКА ТРУДНОЩІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З КОМУНІКАТИВНИМИ БАР'ЄРАМИ

Розвиток досліджень відбувався в ході вивчення причин виникнення утруднень у педагогічному спілкуванні.

Непорозуміння людей у спілкуванні зумовлюються упередженнями, різними ціннісними орієнтаціями, різними віруваннями, різним змістом, що надається словам і намірам. Часто можна почути: "Ми говоримо різними мовами". І це дійсно так. У психологічній літературі утруднення в спілкуванні визначаються як комунікативні і психологічні бар'єри, порушення, власне утруднення і перешкоди.

Психологічний аспект різноманітних труднощів і перешкод визначає, насамперед, особистісний чинник, змістовний бік спілкування й охоплює інші явища від відчуженості й аутизму до надмірності і беззмістовності спілкування. Такі труднощі, пов'язані зі стійкими особистісними особливостями, менш коректовані, більш ригідні. Тут мова йде частіше про невміння або нездатність педагога встановити і підтримувати контакт із навчальною аудиторією.

Комунікативний аспект труднощів найчастіше демонструє несформованість умінь і навичок спілкування, а також незнання норм, що

регулюють поведінку належних до різних співтовариств людей. Крім того, в більшості випадків при аналізі причин конкретних труднощів складно розмежувати ці дві сторони.

Установлено, що порушення спілкування, нездатність до глибокого психологічного контакту властиві педагогу з визначеними особливостями спрямованості, характеру й обумовлюються такими особистісними якостями, як загострений егоцентризм і нарцисизм, емоційна нестабільність і неадекватний рівень особистісної тривожності, що призводить до порушень в області міжособистісних контактів. Комунікативний аспект виражається в цьому випадку в невмінні контактувати з різними людьми (наприклад, невміння слухати і чути іншого).

Бар'єри міжособистісного спілкування переважно виникають з боку об'єкта або ситуації взаємодії у випадках, коли:

– спілкування ведеться на "різних мовах", коли зміст і сенс словників спілкування викладача ВНЗ й студентів не збігаються;

– дуже істотні розходження культурно-обумовлених норм спілкування, коли спілкуються представники різних культур, класів, націй, особливо тих, що мають стійкі упередження, установки і стереотипи;

– має місце розходження поколінь (бесіда молодої людини з літньою іноді є свідченням повної їхньої роз'єднаності і нерозуміння).

Усе перераховане може бути віднесене до психологічного аспекту даного типу взаємодії, коли головна причина ускладнень – специфічні особливості індивідуальної свідомості тих, хто спілкується. Комунікативний бік полягає в несформованості умінь і навичок взаєморозуміння, взаємодії (наприклад, не володіння своїми виразними можливостями в бесіді).

Утруднення – це явища суб'єктивної природи, що виявляються у формі гострих емоційних переживань суб'єкта в ході спілкування і супроводжуються високою внутрішньоособистісною нервово-психічною напругою. У цьому їхня відмінність від двох вищезгаданих феноменів. Комунікативним аспектом утруднень є виникнення внутрішньоособистісної напруги у визначених ситуаціях взаємодії (наприклад, в умовах раптової загальної уваги); психологічним – відсутність навичок саморегуляції, невміння знімати напругу, особливий стан самосвідомості в момент контакту.

Порушення – хворобливі взаємодії такого типу: у ході контакту співрозмовник систематично звертає увагу на ті сторони особистості, які він не усвідомлює і які суперечать його уявленням про самого себе. Це можуть бути варіанти способів психологічного захисту типу перенесення. Наприклад, людина, що знаходиться з кимсь у складних міжособистісних

відносинах, і є фрустрованою з приводу незадоволення важливих життєвих потреб, може систематично "переслідувати обрану жертву", висміювати привселюдно, ображати гідність в ситуаціях, що виключають опір і самозахист.

Наслідки хворобливої взаємодії – це невдоволення і досада в результаті контакту; агресія чи апатія; внутрішнє занепокоєння і страх; особистісні порушення. Головна психологічна основа цих порушень:

1) самообман учасника взаємодії щодо його дійсної мети ("допомогти", "зрозуміти", "спрямувати" тощо);

2) відносини ворожнечі і побоювання.

Комунікативні бар'єри розуміють як переважно зовнішні чинники, що порушують спілкування. Стосовно проблематики комунікативних бар'єрів, використовуються такі поняття, як: "блок", "дефект", "деформація", "збій", "розлад", "патологія", "порушення" спілкування тощо.

У переліку 11 чинників, що утруднюють комунікацію, виокремлено, наприклад, такі:

– бар'єри, спричинені відсутністю зворотного зв'язку;

– нерозуміння однією людиною висловлення іншої через відсутність необхідного контакту;

– бар'єри, спричинені соціальними відносинами між партнерами по комунікації (керівник – підлеглий, слідчий – підсудний тощо);

– бар'єри, спричинені змістом і формою мови (стиль, склад, багатослівність) і т. д.

Визначення комунікативного бар'єра: комунікативний бар'єр – це абсолютна чи відносна перешкода в ситуаціях спілкування, причинами якої є мотиваційно-операційні, індивідуально-психологічні, соціально-психологічні особливості тих, хто спілкуються. Він виокремлює феномен індукованого бар'єра – тобто вторинних неусвідомлених проблем у спілкуванні, що виникають при взаємодії з людьми напруженими, скутими. Комунікативні бар'єри виникають унаслідок нерозуміння суті чи підтексту висловлення, відсутності зворотного зв'язку і т. п.

Під поняттям бар'єра розуміють "...суб'єктивне переживання людиною порушень у здійсненні спланованого спілкування через несприйняття партнера, нерозуміння його дій та слів, зміну комунікативної ситуації або власного психоемоційного стану тощо".

Виокремлено також два види соціально-психологічних бар'єрів:

1) внутрішні бар'єри особистості, пов'язані з такими утвореннями як норми, установки, цінності, а також з такими особистісними особливостями, як ригідність, конформність, слабовілля тощо;

2) бар'єри, причина яких поза особистістю: нерозуміння з боку іншої людини, дефіцит інформації тощо.

У психологічній літературі виокремлюють первинні і вторинні труднощі спілкування, опосередковані педагогічною діяльністю. Підставою для їхньої класифікації служить причинна обумовленість і зміст.

Первинні труднощі (боязкість, сором'язливість) залежать від природних властивостей людини, їм властива більш тверда зумовленість і неминучість їхнього виникнення. Велику роль у їхньому виникненні відіграють біологічні, психофізіологічні, особистісні властивості:

а) темперамент, вища нервова діяльність «відповідає» за такі особливості взаємодії суб'єкта спілкування як острах нових контактів, імпульсивність, агресивність, нетовариськість;

б) особистісні властивості – тривожність, підозрілість, помисливість викликають своєрідні труднощі в контакті.

Вторинні труднощі – біогенні, психогенні, соціогенні.

Біогенні – соматичні хвороби (виразка, ендокринні захворювання, гіпертонія й ін.) спричиняють певні зміни насамперед довірливого спілкування.

Психогенні – психічні травми, неврози; неадекватна самооцінка, психологічний захист; неправильний індивідуальний стиль спілкування.

Соціогенні:

– зовнішні бар'єри (комунікативні, значеннєві, лінгвістичні);

– невдалий досвід емоційних і соціальних контактів;

– прорахунки виховання (брутальність, невихованість);

– соціальні ситуації спілкування (неможливість усамітнитися, чи, навпаки, ізоляція, депривація в дитячому віці, надінтенсивне професійне спілкування тощо).

Таким чином, у процесі педагогічного спілкування виникають комунікативні бар'єри, що перешкоджають взаємодії й успішному спілкуванню (на стадії здійснення контакту – це насамперед недостатнє володіння соціальними техніками, навичками), і психологічні бар'єри, що перешкоджають, у першу чергу, взаєморозумінню і потім уже ускладнюють взаємодію. До психологічних бар'єрів слід віднести упередження, соціальні стереотипи усіх видів і інші різновиди соціальної установки.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

В. В. Федорчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Кам'янець-Подільський)

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КУРСУ "ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ" У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Сучасна педагогічна література переповнена описами різноманітних інноваційних технологій та виховних систем. Та, на жаль, це не вирішує щораз актуальніших проблем, пов'язаних із вихованням підростаючих поколінь.

Категорія виховання є досить складною і неоднозначною. З одного боку, виховання доступне всім, оскільки практично всі ми є вихователями – своїх дітей, друзів, колег, знайомих (так зване стихійне виховання). Але чи завжди цей виховний процес є ефективним? Майстерність вихователя можна порівняти з майстерністю різьбяра. Але якщо дії різьбяра будуть не дуже вдалими, то він може викинути зіпсований дерев'яний брусок на смітник. А що робити, коли непрофесійними виявилися дії вихователя? Очевидно, що здійснення будь-якої практичної діяльності потребує певної теоретичної підготовки (не можна полагодити комп'ютер, не знаючи, як це зробити!). Особливо така підготовка потрібна тим, хто працює з людською особистістю.

Яке ж виховання можна вважати хорошим? Іноді під хорошим вихованням розуміють певні зовнішні ознаки: вміння поводитися у товаристві, підтримати розмову, бути чемним, дотримуватись правил хорошого тону. Але ще Я. А. Коменський зазначав, що "під іменем моральності ми розуміємо не тільки зовнішні звичаї, але й всю внутрішню основу спонукань" [1]. А на думку академіка Бориса Бім-Бада, під хорошим вихованням розуміють все, що завгодно, тільки не світобачення і світосприймання. Адже справжнє виховання, на думку вченого, виявляється насамперед у ставленні до людей [3].

На наш погляд, основою виховання є моральне виховання. Саме моральність відповідає на питання що таке добре і що таке погано. Мораль – це сукупність реальних відносин, які виникають між людьми, відповідно до загальноприйнятих норм та категорій добра і зла [2, с. 256]. Дитина може почерпнути зразки для власної самосвідомості з багатьох джерел. Таким джерелами вважаються:

– людина, її дії, вчинки, судження;
– культура (твори світової художньої культури);
– і найголовніше – вчитель, його ставлення, поведінка, оцінка всього,

що відбувається, не обов'язково висловлена вголос [2, с. 265].

Тобто, вихованим насамперед має бути сам педагог. У процесі професійної підготовки майбутніх педагогів неабияке місце займає курс основ педагогічної майстерності. Його специфіка в тому, що він "не стільки освітній, скільки виховуючий курс, що формує майбутнього вчителя не стільки на рівні теорії, скільки на рівні відносин" [1]. Практична спрямованість курсу дає студентам можливість під час моделювання різних педагогічних ситуацій та участі в ділових іграх виявляти своє ставлення до різних аспектів педагогічної діяльності, здійснювати вибір типу педагогічного спілкування, стилю керівництва учнівським колективом, відповідного прийому чи операції педагогічного впливу, доцільної тактики, способу взаємодії у конфліктній ситуації тощо.

Приміром, під час вивчення компонентів педагогічної майстерності вчителя в процесі "мозкового штурму" студентам пропонується поміркувати: якого вчителя можна назвати майстерним, які риси притаманні ідеальному педагогу? І далі колективно створюється образ такого вчителя, який обов'язково відображає його переконання, поведінку і т. п.

Під час вивчення теми "Майстерність вчителя в організації індивідуальної бесіди" можливим є залучення студентів-педагогів до розігрування ситуацій за ролями. Учасники об'єднуються в пари. Кожна пара отримує опис певної проблемної ситуації, на основі якої потрібно змоделювати бесіду вчителя з учнем або кимсь із його батьків. Після цього відбувається колективне обговорення й аналіз побаченого і почутого, висуваються інші варіанти розв'язання проблеми, зазначаються помилки "вчителя" й "учня" в рольовій грі.

Для кращого усвідомлення можливостей, функцій та місця оцінки в педагогічному процесі майбутнім педагогам пропонується робота за технологіями "займи позицію" та "зміни позицію". Так, студентам пропонується для обговорення теза: "Оцінка заважає вчитися", яка записується на дошці. У протилежних кінцях аудиторії розміщуються написи "ТАК", "НІ" та "МЕНІ ВАЖКО ВІДПОВІСТИ НА ЦЕ ЗАПИТАННЯ". А всім учасникам роздаються ролі: учнів, учителів, батьків учнів, роботодавців. Після цього просимо студентів стати біля напису, що відповідає думці їхнього "персонажа" щодо проблеми обговорення, тобто "проголосувати ногами". Визначившись, студенти обґрунтовують свою позицію. Після виголошення різних точок зору можна запитати, чи змінив хтось свою думку, запропонувати перейти до іншого напису, пояснивши своє рішення. "Вживаючись" у ролі учнів, їхніх батьків, педагогів та роботодавців майбутні вчителі мають можливість висловити своє ставлення до оцінки, її значення у

педагогічному процесі.

Подібна робота завжди передбачає опору на певні моральні принципи майбутніх педагогів та дає можливість скорегувати їхні висловлювання. Завдання педагога при цьому – сприяння студентам у зміні їхнього ставлення до власної життєдіяльності, в оволодінні новими способами поведінки, у виробленні адекватних суджень та переконань, у формуванні педагогічної свідомості. Тому важливою є поведінка самого викладача, який виступає зразком для наслідування, і повинен бути носієм моральності для майбутніх поколінь педагогів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барбіна Є. С. Виховуючий аспект курсу основ педагогічної майстерності / Є. С. Барбіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.socwd.uzhgorod.ua/articles/4.htm; 2. Белухин Д. А. Личностноориентированная педагогика / Д. А. Белухин. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 488 с.; 3. Мариничева О. Небо в алмазах, или как не вырастить мизантропа / О. Мариничева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ug.ru/?action=topic&toid=9209.

Г. Я. Федух,
старший викладач
(м. Хмельницький)
Л. О. Малькут,
вихователь ГПД
(Хмельницький р-н)

ЗМІСТОВНИЙ ВІДПОЧИНОК У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У комплексі завдань, які розв’язує сьогодні школа, а значить і групи продовженого дня (ГПД), основними є забезпечення якості навчання та виховання, зміцнення співпраці школи і родини, виявлення та розвитку творчих здібностей дітей.

Саме групи продовженого дня забезпечують цілісність виховного процесу в сучасній школі. У педагогів, студентів-практикантів в умовах продовженого дня зростають можливості для вивчення психологічних, виховних та індивідуальних особливостей кожного вихованця, їхніх здібностей та інтересів. У позаурочний час діти мають можливість відвідувати гуртки і секції, брати участь у конкурсах і вікторинах, вивчати природу рідного краю під час прогулянок та екскурсій, зміцнювати своє

здоров'я під час проведення спортивних годин.

Засвоївши курс педагогіки, студенти знають, що одним із головних чинників активізації позакласної виховної роботи в групах продовженого дня має стати глибоко продумана система її планування вихователями.

Перспективний план роботи вихователя ГПД передбачає:

– концентрацію знань, умінь і навичок вихователя у виборі засобів виховної роботи;

– вибір оптимальних засобів найбільш ефективного виконання посадових обов'язків;

– можливість здійснення адміністрацією школи всебічного контролю за виконанням вихователем своїх посадових обов'язків;

– планування та організацію різних видів виховної роботи, спрямованих на колектив та особистість учня [3].

Правильно організована робота в ГПД дає можливість гармонійно поєднати навчання і виховання, організувати позанавчальну діяльність та дозвілля дітей відповідно до їхніх інтересів і побажань; запобігти дитячій бездоглядності та безпритульності. Години, вільні від виконання домашніх завдань, у групі продовженого дня повинні бути заповнені розумно, цікаво, вони мають бути корисними, сприяти вихованню дітей. Чи вдасться зробити їх такими, значною мірою залежить від вихователя ГПД, його вміння зацікавити дітей, дати вихід їхній енергії, надати кожному можливість якнайповніше проявити свої здібності, реалізувати себе.

Педагоги-практики вважають, що найбільшу допомогу в цьому вихователю ГПД може надати гра – постійна і незмінна супутниця дитинства. Гра має для дітей виняткове значення. Це – навчання, праця, ефективна форма виховання. Гра для молодших школярів – засіб пізнання навколишнього світу. Важлива роль ігрової діяльності у навчальному процесі молодших школярів. Вона характеризується багатовимірністю впливу на формування особистості – з нею пов'язується трансформація психічних процесів, удосконалення пізнавальної діяльності, розвиток соціальних якостей і форм поведінки, здатності дитини до творчості. Як свідчать останні наукові дослідження, гра тісно пов'язана з розвитком базових засад особистості – вона є такою формою творчості, яка реалізує здібності та задовольняє потреби людини. Ці чинники мають враховуватися при визначенні розвивально-виховного впливу гри, її функцій у навчально-виховному процесі групи продовженого дня.

У процесі гри дитина навчається долати труднощі, пізнає навколишнє середовище, шукає вихід із становища. Ігри виховують дітей-організаторів, які вміють наполегливо йти до мети і вести за собою інших,

організовувати їх [5].

Загальновідомо, що діти відчувають природну потребу гратися. В. О. Сухомлинський писав: “Дитина має справжнє життя тільки тоді, коли вона живе у світі гри…”. У процесі гри особливо яскраво виявляються уподобання чи антипатія до певних професій, встановлюються взаємини у колективі, всебічно розвивається особистість, формується характер. У грі діти здійснюють свої бажання, задовольняють свої потреби, вчаться мислити, творити [1].

Гра допомагає вихователю ГПД створити дружний дитячий колектив, підключити до активної діяльності навіть дуже пасивних і замкнутих дітей. В іграх виховується дисциплінованість, діти привчаються до дотримання правил, справедливості, набувають здатності контролювати свої дії, правильно і об’єктивно оцінювати вчинки інших [6].

Кожна людина обов’язково має якийсь талант, обдарування. Тому головне завдання вихователя – максимально розвинути потенційні здібності кожної дитини, її ініціативність, творчість. І тут на допомогу приходить учнівське самоврядування. Вихователь ГПД Козівської ЗОШ № 2 Тернопільської області Л. Мошковська, вихователі ГПД Чорноострівського НВК вважають, що уже в початкових класах у дітей яскраво проявляється інтерес до себе, прагнення порівняти себе з іншими учнями класу, з ровесниками. Їм цікаво, що про них думають інші, особливо вчителі. Все це – основа для розвитку в самопізнанні, самовизначенні, самореалізації.

У різновікових групах продовженого дня, в одновікових, – починаючи з другого класу, вихователі-практики створюють дитячі республіки, міністерства, парламенти тощо. Так, у групі продовженого дня Чорноострівського НВК міністерства, кожне з яких має свою сферу діяльності, створюються за ініціативою дітей. Зокрема Міністерство читання організовує конкурси читців, вікторини, турбується про класну бібліотечку, проводить огляд учнівських читацьких формулярів тощо. Міністерство охорони природи турбується про кімнатні квіти, проводить бесіди про охорону навколишнього середовища, організовує екологічні вікторини, ранки, свята.

Працюючи в органах учнівського самоврядування, учні мають змогу розвивати свої пізнавальні та організаторські здібності, набувають комунікативних навичок, здатності працювати в різних групах, виконуючи соціальні ролі лідера, виконавця, посередника, розвивають уміння збирати інформацію, працювати з нею, робити висновки.

Л. Мошковська справедливо підкреслює, що учнівське самоврядування – це можливість щось зробити самостійно чи разом з

товаришами, це діяльність, що допомагає виявляти свої навики та здібності, самоствердж уватися. “Це дослідження, це корисна справа, нові відкриття і нові знання. Це просто цікаво, тому що незвично”, – вважає вчителька [4].

Важливою умовою всебічного розвитку школярів є спілкування. Особливу роль тут відіграє спілкування дітей у різновікових групах продовженого дня. А. С. Макаренко про спілкування молодших і старших дітей писав: “Дружба старших і молодших дітей створює прекрасні взаємини в колективі, надає їм такої краси, яка буває тільки в сім’ї, краси взаємин молодших і старших братів”.

Формуючи дружні взаємини, важливо провести відповідну роботу серед батьків, розкриваючи перед ними педагогічні завдання, основні принципи організації спілкування дітей різного віку. Так, у різновікових групах (діти віком від 6-7 до 9-10 років) активно формується досвід спілкування та спільної діяльності дитини з партнерами різного віку; поширюється практика вчителя-вихователя, що залучає учнів до пошуків раціональних способів організації життєдіяльності як старших, так і молодших учнів; забезпечується природна робота механізму особистісного становлення через різноманітність та варіативність середовища; потребує від педагога високопрофесійного диференційованого підходу до дітей.

Вихователю треба пам’ятати, що правильна організація діяльності дітей у різновіковій групі – важлива умова досягнення поставленої мети. Спілкування молодших школярів у групі продовженого дня – дієвий мотив формування в дітей багатьох корисних звичок, практичних умінь, навичок, самоконтролю регулювання власної поведінки.

Основним педагогічним принципом організації спільної діяльності дітей різного віку є врахування їхніх вікових психологічних особливостей та інтересів. Треба мати на увазі, що молодші школярі не завжди можуть організувати себе на виконання певних завдань, не дуже цікавої для них роботи. Тому спілкування молодших школярів зі школярами старшого віку слід проводити у доступних та цікавих для наймолодших видах діяльності – це різноманітні ігри, посильна праця, розваги.

Вихователь має врахувати вікові особливості молодших школярів за віковими категоріями, а це означає правильну оцінку їхніх духовних потреб та можливостей. Спілкування старших і молодших учнів створює чудові можливості для профорієнтації учнів середніх та старших класів на педагогічні професії, на підготовку до дорослого життя.

Вихователі ГПД, студенти-практиканти переконані, що основними умовами ефективної організації життєдіяльності учнів початкових класів у ГПД є: забезпечення емоційного комфорту, створення атмосфери

доброзичливості, надання дитині можливості звернутися до дорослого в ситуаціях невідомості, сприяння відчуттю захищеності, довіри до оточуючих; створення умов для розвитку творчих здібностей учнів; інтеграція змісту освіти в різних видах діяльності учнів початкової ланки; професійна готовність педагога (компетентність в основних сферах життєдіяльності, знання вікових особливостей молодших школярів, володіння освітніми технологіями) [2].

Висновок. "Групи продовженого дня за своєю ідеєю – дуже цінна форма виховання. Саме тут створюються сприятливі умови для того постійного духовного спілкування вихователя і дітей, без якого немислиме виховання емоційної культури", – говорив В. О. Сухомлинський. Діяльність ГПД відкриває широкі можливості для надання учням кваліфікованої допомоги у виконанні навчальних завдань, усуненні прогалин у знаннях, створює сприятливі умови для задоволення різноманітних інтересів учнів, організації дозвілля вихованців, проведення позакласних заходів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Байрачна М. Хочеш бути здоровим – грайся! / М. Байрачна // Початкова освіта. – 2011. – № 22. – С. 3-9.; 2. Мальцева Т. Організація спілкування молодших школярів у різновіковій групі продовженого дня / Т. Мальцева // Початкова школа. – 2012. – № 3. – С. 40-41.; 3. Москаленко Л. Інновації у плануванні роботи вихователя групи продовженого дня / Л. Москаленко // Початкова освіта. – 2012. – № 48. – С. 3-8.; 4. Мошковська Л. Самопідготовка та самоврядування и ГПД / Л. Мошковська // Початкова освіта. – 2011. – № 22. – С. 17-20.; 5. Осадча Н. Ігри та розваги в ГПД / Н. Осадча // Початкова освіта. – 2012. – № 12. – С. 18-23.; 6. Ширяєва Н. Веселка ігор / Н. Ширяєва, О. Гриненко // Початкова освіта. – 2011. – № 22. – С. 9-12.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ЧЛЕНИ ВІДОМИХ РОДИН СІЦІНСЬКИХ-ПРИХОДЬКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ КАПЕЛІ (БЕРЕЗЕНЬ 1919 – ЛИПЕНЬ 1920 рр.)

У статті висвітлено участь членів відомої української родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів – Володимира Січинського,

брата і сестри колишнього голови уряду УНР Володимира Чехівського – Андрія, Олекси і Зінаїди та членів знаної подільської родини Солухи-Приходьків-Герасименка-Філя – Олекси, Ольги (Тусі) Приходьків, Ольги Ватич у діяльності Української республіканської капели під час її зарубіжного турне країнами Європи (березень 1919 – липень 1920) та їхня діяльність після розпаду Капели.

***Ключові слова**: Володимир Січинський, Олекса Чехівський, Зінаїда Чехівська-Курчинська, Олекса Приходько, Ольга (Туся) Приходько-Лоська-Башко, Ольга Приходько, Українська республіканська капела, Поділля.*

The destiny of the members of the famous Ukrainian surname Sytcynski-Chekhivski-Sychynski-Shandory – Volodymyr Sychynskyi, a brother and a sister of the ex-head of the authority of the UNR Volodymyr Chehivskyi – Oleksiy, Zinaida, and also the members of the well-known Podil extended family Soluha-Pryhodko-Herasymenko-Phil – Oleksiy and Olga (Tusya) Pryhodko, Olha Vatych in the activity of the Ukrainian Republican Chapel during its performances abroad through the countries of Europe (the March of 1919 – the July of 1920) and their activity after the collapse of Chapel are observed in the article.

Key words: Volodymyr Sychynskyi, Oleksiy Chehivskyi, Zinaida Chehivska-Kurchynska, Oleksiy Pryhodko, Olga (Tusya) Pryhodko-Loska-Bashko, Ольга Pryhodko, Ukrainian Republican Chapel, Podil

У сучасний період особливого сенсу набуває вивчення та осмислення історії епічної культури українців, яке пов’язане не лише із суто пізнавальними інтересами, а й використанням кращих традицій в повсякденній національно-культурній розбудові незалежної демократичної України. Історія свідчить, що українські патріоти навіть у важкі часи розбудови самостійної української держави в добу Визвольних змагань українського народу 1917–1924 рр. значну увагу приділяли й перетворенням в культурній сфері, що давало змогу трудовому люду відчути на державному рівні турботу про створену їхніми предками культурну спадщину, особливо українську пісню. Вони добре розуміли, що українська пісня, – це історія українського народу, народу-трудівника й народу-воїна, який віками витрачав своє життя на боротьбу за свою свободу. 16 січня 1919 р. музичний відділ Міністерства освіти УНР за дорученням голови Директорії С. Петлюри, намагаючись “піднести на належну ступень українську пісню, народну й штучну та ознайомити з нею як найширші кола громадянства у нас і закордоном” і, незважаючи на складну соціально-політичну та економічну ситуацію, оголосив, що “ним в самому найскорішому часі формується Українська республіканська капела”, а її першим кроком “буде концертова

подорож до Західної Європи, яка має початися у першій половині лютого». Саме тому праця "в Капелі буде прирівнюватися до служби в державних інституціях, даватиме права на пенсію і відповідно оплачуватиметься" [1]. 24 січня 1919 р. Директорія УНР, виявляючи турботу про всі культурні ніші – від народної творчості (*створення капели бандуристів*) і до елітарного хорового мистецтва, започаткувала Українську республіканську капелу (*далі – Капела*) [2].

Про історію творення Капели та її нелегке, проте досить успішне, зарубіжне турне країнами Європи (березень 1919 – липень 1920 рр.) написано чимало. До цієї проблеми зверталися в своїх працях В. Січинський (*Кам'янець-Подільський*, 1920) [3; 4; 5], С. Дністрянська (*Відень*, 1920) [6], Piere Noziere (*Відень*, 1921) [7], В. Щербаківський (*Лондон*, 1955) [8], К. Миколайчук (*Мюнхен*, 1969) [9; 10], а також автори під псевдонімами "Моренко" у часопису "Наш Шлях" (*Кам'янець-Подільський*, 1920) [11] та "Арпад" у тижневику "Воля" (*Відень*, 1921) [12]. Серію статей було подано в 1920-1921 рр. у часопису "Воля" (*Відень*) авторами під криптонімами "Б. А." [13], "Г. В." [14], "Г. К." [15], "Н-р." [16; 17], "Н…р." [18], "N." [19]. Або ж без підписів у часописах "Робітнича газета" та "Україна" (*Кам'янець-Подільський*, 1919) [1; 20], українському тижневику суспільно-політичного та культурного життя "Воля" (*Відень*, 1920) [21; 22; 23; 24; 25], художньо-публіцистичному часопису "Наше життя" (*Нью-Йорк*, 1957) [26].

Чимало для розкриття історії діяльності Капели зробили О. Кошиць, П. Щуровська-Росиневич, О. Чехівський, які зібрали значні архівні та музейні матеріали (*фільм, золота книга, нагороди, частина бібліотеки, діловодство, афіші, рецензії, програмки, фотографії, дещо з одягу, тощо*) про Капелу та передали їх у Музей Визвольної Боротьби України в Празі [27, с. 18].

Першим спеціальним ґрунтовним дослідженням про Капелу стала праця видатного мистецтвознавця, професора Орлового університету в Празі З. Неєдлі "Ukrajinska republikanska Kapela" (*Прага*, 1922) [28], в якій він "згадує про перший виступ Капели, як про одно з своїх найбільших мистецьких вражінь". Дослідник докладно подає мистецьку оцінку Капели та її диригента і стверджує, що це був "першорядний хор, який своєю артистичною вартістю рівняється найславнішим хорам цілого світу" [27, с. 18].

В 1929 р. "Товариство ім. Ол. А. Кошиця в Парижі" опублікувало збірку критичних матеріалів з періодичної преси про мистецьку працю Капели – "Українська пісня за кордоном, світова концертова подорож Українського національного хору під проводом Олександра А. Кошиця (голос закордонної музичної критики)" [27, с. 19].

Через 10 років після З. Неєдлі на сторінках україномовного видання української діаспори США "Народна Воля" були оприлюднені "деякі витяги" з "п'ятитомного щоденника" колишнього архіваріуса Капели Л. Безручка (*Скрентон*, 1932) [27, с. 18; 29; 30] про гастролі Капели в Європі з березня 1919 р. і до кінця липня 1920 р., коли вона після "свого розпаду в Берліні перестала існувати як державна установа УНР в цілім своїм складі". Автор "подає багато цікавих подробиць", а також "зазначає й деякі неуспіхи та невдачі Капели" [27, с. 19].

Спогади колишнього кур'єра Капели О. Пеленського "Українська пісня в світі. Світова концертова подорож Української республіканської капели" (*обкладинку до неї оформив В. Січинський – авт.*) (*Львів,* 1933), – це одна з найбільших наявних праць "про закордонну подорож Капели". "Моєю ціллю, – писав автор, – є заохотити теперішнє наше молоде покоління (яке не знає може навіть нічого про такі величезні наші успіхи), щоби хоронило цей наш найбільший скарб, пісню, його плекало й розвивало, щоби він не став... "заритим талантом", тільки аби все блистів, як найкращі самоцвіти…" [31, с. 36]. Але, хоча О. Пеленський й подав цінні "фактичні описи подорожі та рецензії з чужої преси", вони, на жаль, не завжди відповідають дійсності, а опис подій "відзначається місцями претенсійністю й браком смаку", тому "своєрідна гіперболічність" "викликає недовір'я до деяких його тверджень" [27, с. 19].

Негативні риси праці О. Пеленського викликали появу праці колишнього члена "Комітету співаків" та Ради Капели О. Чехівського "Моє слово" (*Париж*, 1935) [32], в якій автор закидає О. Пеленському "необ'єктивність" і зазначає, що він "належав до групи "Приходьківських ідеалістів", або як їх тоді називали – "націоналістів", які під проводом свого "шефа" [*О. Приходька – А. Т.*] творили в Капелі свою "капелю", основою якої були колишні хористи Першого національного хору в Києві, де керівником був Олекса Приходько [27, с. 19].

Вітчизняні дослідники М. Гордійчук (1989) [33], Н. Калуцка (2001) [34], М. Головащенко (2004, 2008) [35; 36], В. Чудний (2008) [37], Л. Семенко (2008) [38] та інші, посилаючись на спогади О. Кошиця (*Вінніпег,* 1947-1948 [39]; *Вінніпег,* 1952, 1970, 1974 [40]; *Київ,* 1989, 1998 [41; 42]), ідеалізують О. Кошиця, як "чародія української музики" [33], "вісника світової слави української пісні" [35], називають його творчість "феноменом" [36], забуваючи при цьому, що славу Капели, завданням якої "було ознайомлення чужинців з українською культурою – піснею і музикою та загалом пропаганда українського імені та нової держави в світі" [43], творив не він один, а всі учасники творчого колективу, без яких не настала б "зоряна

година маестро" [37]. Можливо, це відбулося через те, що їхні праці побудовані лише на спогадах О. Кошиця, які, зважаючи на думку багатьох науковців, – є тенденційним джерелом, "оскільки їх пишуть з розрахунком на публікацію та ознайомлення широких кіл читачів", в яких автор завжди "намагається прикрасити описувані у спогадах події і вигідно показати свою участь у них". На правдивість спогадів досить часто "впливає соціальний стан їх автора, його політичні переконання, час написання їх та його віддалення від того періоду та подій, які описуються, а також справжня роль автора у цих подіях" [44, с. 204-205]. При цьому ж дослідники підходять вибірково до спогадів колишніх членів Капели і залишають поза увагою щоденники С. Колодіївни та спогади Л. Безручка "З піснею по світах і рідних закутках" (*Нью-Йорк*, 1951) [30], "якими б тенденційними не здавалися" вони, але вони водночас є "унікальними джерелами, що дають власні, "інші" ракурси висвітлення внутрішнього життя Капели" [45; 46]. Адже вони зберегли для сучасних дослідників найціннішу інформацію – "точний маршрут, дати виступів, назви залів, присутність "особливих" персон, настрій колективу та О. Кошиця під час концертів і після них". У щоденниках С. Колодіївни, що на думку знаної дослідниці Н. Калуцкої є цінним інформативним джерелом, "відображено щоденні турботи капелян, відірваних від рідного середовища, взаємини в колективі, об'єктивні труднощі, а також суб'єктивна "ворохобня". Адже "винятковий творчий злет" Капели, "її тріумфальна концертна подорож по Європі супроводжувалися наростанням конфліктних ситуацій усередині колективу", а "непривабливі епізоди буття хористів, впродовж короткого часу перетворили зовні успішний монолітний хоровий організм на осередок протистояння громадських, мистецьких та особистих інтересів". Все це стало ще одним із аспектів діяльності Капели, що породило кризу в «європейський» період її гастролей [47, с. 34].

Знаний історик С. Наріжний характеризуючи діяльність Капели під час її гастролей в Європі досить об'єктивно писав, що її надзвичайний успіх залежав від "диригента, Капели й самої української пісні" [27, с. 30]. В. Січинський також стверджує, що величезний успіх Капели був можливим не тільки завдяки "прекрасному виконанню самого хору та його незвичайного диригента О. Кошиця, але також величезній організаційній праці адміністрації хору, про яку мало хто знав". При цьому значну "працю вложила у виховування хору і поодиноких партій" помічник головного диригента П. Щуровська-Росиневич; "незвичайні організаційні й дипломатичні здібності" виявив диригент професор О. Приходько, який "був завжди на висоті свого завдання, тактовний, вигадливий і спритний, особливо

в пропаганді українського мистецтва, української ідеї"; багато "чорної" і невдячної праці" виконав адміністратор хору О. Пеленський; "важливою ділянкою" була діяльність перекладачки Г. Ватич, яка досконало знаючи англійську, німецьку та французьку мови, "дивувала чужинців перфектним знанням мов", перекладаючи "всі програми, зміст пісень, вірші та інший пропаґандивний матеріал про Україну" [48]. Знаний український державний та громадський діяч В. Приходько писав: "І треба признати і зазначити, що виступи Капели, під умілим диригуванням О. Кошиця, мали надзвичайний успіх у чужинної публіки. Капела стала популярною по усій Європі і її виступи – були тріумфальним походом української пісні", адже Капела "відкривала перед усією Європою незнаний досі український народ і мову українську, державу українську" [49, арк. 13].

Сьогодні, на підставі наявних джерел, із впевненістю можна стверджувати, що поряд із О. Кошицем, значний внесок у творення та діяльність всесвітньовідомої Капели внесли **подоляни** – господар Капели Олександр Курчинський (*23.08.1894 – †?) (*під час подорожі одружився з Зінаїдою Чехівською*); **брат і сестра Віктора Приходька** – адміністратор Капели **Олекса Приходько** (*05.10.1887, *с. Ластівці, нині – Кам'янець-Подільського району* – †08.02.1979, *Прага*) і солістка **Ольга (Туся) Приходько** (*Лоська, за другим шлюбом Башко*) (*05.06.1900(1903?; *Кам'янець-Подільський* – †05.05.1996, *Львів*); кур'єр **Володимир Січинський** (*24.06.1894, *Кам'янець-Подільський* – †25.06.1962, *Патерсон, США*) і його дружина сопрано-солістка **Михайлина (*Михаїла*) Січинська** (*дів. Орисик;* *09.10.1895, *Львів* – †19.06.1989, *Філядельфія, США*) [50, с. 174]); тенор-соліст Гриць Кириченко (*23.04.1888, *с. Лука, нині – Ярмолинецького району Хмельницької області* – †?); сопрано-солістка Віра Туркало (*у 1920 р. вийшла заміж за члена Воєнно-санітарної місії УНР у Німеччині Андрія Журавля;* *24.07.1896, *с. Немиринці, нині – Городоцького району Хмельницької області* – †12.12.1975, *Міннеаполіс, США*); сопрано-солістка Софія Гаєвська (*18.09.1895, *Брацлав* – †?); тенор-соліст Леонтій Сорочинський (*17.06.1895, *Гайсин* – †?); бас-соліст Гліб Шандрівський (*20.06.1896, *Тульчин* – †?); лектор французької мови Кам'янець-Подільського державного українського університету, перекладач Капели та всіх її видань впродовж подорожей Ганна Ватич (*вийшла заміж за тенора Романа Кирчіва;* *28.07.1889, *с. Манявці?* – †1930-ті р., *Ужгород?*); сопрано-солістка **Ольга Ватич** (*сестра Ганни Ватич і дружина Олекси Приходька;* *11.07.1891, *Кам'янець-Подільський* – †14.01.1981, *Прага*); альт-солістка Ніна Гордаш (*по чол. Дяченко*; *04.04.1900, *с. Слобідка, нині – Літинського району Вінницької області* – †?); сопрано-солістка Тетяна Георгієвська

(*вийшла заміж за Олександра Кошиця*; *02.01.1892, *с. Великі Хутори, нині – с. Вінницькі Хутори Вінницького району Вінницької області [39, с. 188-191]*) – †26.03.1966, *Вінніпег*); бібліотекар Олександр Кізима (*09.03.1891, *с. Біляни, нині – Чернівецького району Вінницької області* – †?); альт-солістка Ніна Машкевич (*06.06.1897, *с. Северинівка, нині – Жмеринського району Вінницької області* – †?); тенор-соліст Дмитро Миронюк (*24.10.1895, *с. Грицківка, нині – с. Грицьків Городоцького району Хмельницької області* – †?); бас-соліст Михайло Рощахівський (*24.01.1891, *с. Концеба, нині – Савранського району Одеської області* – †20.02(30.11?).1952, *Виноградів, нині – Закарпатської області*); **сестра і брат колишнього голови уряду УНР** Володимира Чехівського – уродженці с. Горохуватка (*нині – Кагарлицького району Київської області*): альт-солістка **Зінаїда Чехівська-Курчинська** (*05.10.1896 – †?); старшина Армії УНР, бас-соліст, член "Комітету співаків" та Ради Капели **Олекса Чуприна-Чехівський** (*1892 – †1955, *Абондан, Франція*), які разом з іншими членами Капели, зробили значний внесок у її творення та сприяли її успішним виступам під час гастролей в країнах Європи. На жаль, сьогодні майже призабуті імена цих славних українських співаків, які через обставини того часу розгубилися по всьому світу й доля багатьох із них у більшості випадків й досі залишається невідомою [31; 51, арк. 1; 52; 53; 54].

При цьому важливо зазначити, що частина майбутніх членів Капели успішно закінчила *Маріїнську гімназію в Кам'янці-Подільському, серед них: Г*анна (1906), Ольга (1908, срібна медаль) і Євгенія (1914, срібна медаль) Ватичі [55]. Крім того, частина майбутніх членів Капели приймала активну участь у діяльності Подільської "Просвіти" – Ганна та Ольга Ватичі, Олекса Приходько, Володимир Січинський, Михайлина Орисик, Віра Туркало та інші [56, с. 9].

Водночас зауважимо, що участь членів відомої української родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів – Володимира Січинського, брата і сестри колишнього голови уряду УНР В. Чехівського – Олекси і Зінаїди, а також членів знаної подільської родини Солухи-Приходьків-Герасименка-Філя – Олекси і Ольги (Тусі) Приходьків, Ольги Ватич, у діяльності Капели до і після її розпаду, знайшла своє часткове відображення в працях З. Неєдлі (*Прага*, 1922) [28], Л. Безручка (*Скрентон,* 1932, *Нью-Йорк*, 1951) [29; 30], О. Пеленського (*Львів*, 1933) [31], О. Чехівського (*Париж*, 1935) [32], С. Наріжного (*Прага*, 1941) [27; 57], О. Кошиця (*Нью-Йорк*, 1942) [58], В. Січинського (*Нью-Йорк*, 1954) [43; 48; 59], І. Розгона (*Торонто*, 1966) [60], Ю. Костюка (*Словаччина,* 1967) [61], П. Стерчо (*Нью-Йорк*, 1979) [62], Ю. Шерегія (*Словаччина*, 1993) [63], М. Мушинки

(*Словаччина*, 1995) [64], Н. Калуцкої (*Київ,* 2007) [47; 65], Й. Баглая (*Ужгород*, 2003) [66], Т. Росул (*Київ*, 2003) [67], В. Логвіної (*Кам'янець-Подільський*, 2004, 2005, 2006) [68; 69; 70], І. Стряпка (2008) [71; 72], А. М. Трембіцького, А. А. Трембіцького (*Хмельницький,* 2013, 2014, 2015) [73; 74; 75] та інших (*Париж*, 1929) [76]. А також у публікаціях в україномовному часопису української діаспори США «Свобода» (1925, 1936, 1958) [54; 77; 78], в енциклопедично-довідкових виданнях (*Париж ; Нью-Йорк*, 1980) [79] та інших [80].

З урахуванням усіх наявних та виявлених матеріалів, нами в рамках повноцінного створення просопографічних портретів названих українських родин, висвітлюється діяльність членів цих родин в Капелі в березні 1919 – липні 1920 рр. та частково їх подальша доля. Розкриваючи історію творення Капели О. Кошиць у своїх спогадах "З піснею через світ" [41, с. 21] пише, що 1 січня 1919 р. під час святкування 25-літнього ювілею М. Вороного С. Петлюра запросив його і К. Стеценка до себе поговорити про "важні справи" [41, с. 21; 81]. 2 січня С. Петлюра запропонував талановитому українському композитору, хоровому диригенту і музично-громадському діячу К. Стеценку (*24.05.1882 – †29.04.1922) і визначному українському хоровому диригенту, композитору і вченому-етнографу, талановитому педагогу, голові музичного відділу Міністерства освіти УНР О. Кошицю (*12.09(30.08).1875 – †21.09.1944) "створити хорову капелу, підготувати з нею добірну програму і, не гаючи часу, виїхати у велике гастрольне турне по світу" [2; 35, с. 80; 37; 79, с. 3387; 82, с. 365], щоб українською піснею та гімном "Ще не вмерла Україна" донести вість про створення нової держави [82, с. 365]. Так, голова Директорії і Головний Отаман військ УНР С. Петлюра "знайшов один з найкращих шляхів презентації своєї молодої країни світові", адже "прекрасно розумів невідворотний вплив високого, справжнього мистецтва на будь-яку аудиторію" [27, с. 19; 35, с. 81; 49, арк. 12].

Після цього в музичному відділі "почалась спішна й дуже трудна робота укладання законопроекту про Капелу", "за діло взялись не фахівці цього діла», а «музики і їх добрі знайомі та приятелі, які туди напхалися". Розробку штатів Капели і кошторис було доручено скласти О. Кошицю та голові Національного хору С. Шишківському, в яких не було досвіду і тому "цифри брались прямо з стелі, нотувались самі дрібні речі і "графи", забувалось найголовніше". Вісті про формування Капели та її подорож за кордон рознеслись дуже швидко, що викликало значне незадоволення в Національному хорі. Так, С. Шишківський, який "мило й ласкаво" працював над кошторисом, досить негативно поставився до ідеї створення Капели та відбору до неї "співаків по конкурсу". Його підтримав К. Стеценко, який

разом із членами Національного хору – С. Шишківським, Ф. Павлюком і Педою намагалися "попередити" С. Петлюру, щоб до Капели не попали "національно несвідомі" елементи і, що б він не доручав цю справу О. Кошицю [41, с. 21].

24 січня 1919 р. Директорія Української Народної Республіки видала Закон "Про Українську республіканську капелу" [2], як автономну мистецьку організацію при Міністерстві освіти УНР, на чолі якої мав стояв її музичний шеф – диригент і одночасно, голова Ради Капели та голова її Художньої ради. Рада Капели складалася з диригента, його помічника, професора співу, адміністратора та представників хористів і вирішувала всі справи Капели, приймала і звільняла співаків та нижчих урядовців Капели. До складу Художньої ради Капели входили всі члени Рада Капели, крім адміністратора. Фінансами Капели відав окремий скарбник під наглядом Ревізійної комісії [27, с. 20].

Після прийняття закону було названо кандидатури на головного диригента: О. Кошиць, М. Леонтович, О. Приходько і К. Стеценко. На пропозицію Я. Якименка (*Якова Степового – авт*.) керівником і головним диригентом новозаснованої Капели було обрано О. Кошиця, його заступником – професором співу Г. Тучапського, який мав вишколити й поставити голос, по можливості кожного члена Капели – хориста, помічником головного диригента П. Щуровську-Росиневич [27, с. 20; 41, с. 21], а головним адміністратором – колишнього професора української гімназії і диригента українських хорів у Варшаві (1909-1915), Чернігові (1915–1917), Києві (1917-1919), співробітника музичного відділу та члена Театральної ради Міністерства освіти УНР Олексу Приходька [27, с. 20; 49, арк. 10-11; 61; 62; 83; 84; 85; 86]. Основним завданням головного адміністратора Капели було політично і дипломатично організувати виступи Капели в головних столицях Європи – Берліні, Брюсселі, Відні, Лондоні, Парижі, Празі та інших [49, арк. 12], а також забезпечувати все необхідне для виступів Капели – найбільші зали, готелі, попередню рекламу, зв'язок з музичними діячами у кожній державі тощо [49, арк. 13].

Капела засновувалася як репрезентативна співоча установа, завданням якої було ширити за кордоном мистецьку культуру України. На неї покладалися не тільки мистецькі зобов'язання, але й завдання національно-політичні, адже вона мала показати Західній Європі, що "українці справді є окремим народом, який має власну культуру" [27, с. 20]. Капела мала складатися із 100 співаків, які набиралися по конкурсу оголошеному 24 січня 1919 р. [41, с. 21]. Серед набраних "було не мало видатних сил, відомих уже з своєї театральної діяльності", – згадує П.

Щуровська-Росиневич, яка провела декілька пробних і підготовчих співанок, – "такої голосової сили й музичної дібраности та багацтва, а при тому хорової грамотності, які мала та сотня капелян" не доводилося зустрічати більше ніде" [27, с. 20]. Хоча серед кандидатів у хористи були й такі, що не підходили "ні голосом, ні нотною грамотністю". Співаки Київського національного хору на проби "з'явились "скопом" і заявили, що пробуватись будуть тільки "оптом" і тільки в присутності своїх товаришів", але, на жаль, їхні проби "виявились нижче всякої критики" [41, с. 15]. За своїм складом Капела, – згадує Л. Безручко, – уявляла "доволі мішаний матеріал", це були різні за освітою, інтелігентністю, характером, національною свідомістю – "високоідейні, віддані українські громадяни й патріоти", більшість "просто українці". Десяток із них мали вищу освіту, декілька студентів і студенток університету, народних учителів, але "безосвітних" не було [27, с. 21]. Із значною долею ймовірності сьогодні можна стверджувати, що власна позиція О. Кошиця під час формування Капели певним чином провокувала на негатив, адже він, "відбираючи найталановитіших співаків із Хорового товариства, студентського хору, часто не знав їхніх поглядів" [42, с. 16], тому в "підсумку половина хористів були безголосими" [81], які "наробили потім гармидеру в дорозі, що ледве не розвалили хор з самого початку" [42, с. 17]. Але, як показали подальші події О. Кошиць щодо "безголовості" колишніх членів Національних хорів був явно несправедливим, адже "якби це було так, то не було б успіху в Галичині, не було б тріумфу в Празі", ймовірно, це давалося "взнаки особисте відчуття скривдженості" [47, с. 39].

Пізніше О. Кошиць писав, що він прагнув отримати найкращі голоси, але над усім цим домінував "злий геній" Капели та особисто мій – Олекса Приходько", на той час завідувач секції організації національних хорів музичного відділу при Міністерстві освіти УНР. О. Приходько, який вже до того часу організував Перший український національний хор в Києві, де диригентами поряд із ним працювали О. Кошиць, К. Стеценко і М. Леонтович, на виборах головного диригента Капели зняв свою кандидатуру, але "наполягав на відборі учасників із Національних хорів". Далі О. Кошиць згадує, що О. Приходько "хотів поставити Капелу у зв'язок із своєю секцією, тобто – своєю діяльністю, як організатора, хоч не йому, а мені доручив організувати Капелу Петлюра і при тому не в загальному порядку, а в екстреному. Все ж Стеценко підтримував Приходька і канцелярщина запанувала над справжнім ділом" [42, с. 16]. У цих словах яскраво й відверто звучить, що О. Кошиць не тільки не прислухався до чужих думок і рішень щодо складу колективу, але й заперечував їх. Все це й стало в подальшому однією із причин конфлікту між О. Кошицем та О. Приходьком, що тривав

увесь час існування Капели. О. Чехівський підтверджує справедливість роздратування О. Кошиця і засвідчує, що частково причини конфлікту були закладені і в Законі, згідно якого очільником, головним диригентом і Головою ради Капели був О. Кошиць, який обирався, затверджувався на посаду і звільнявся музичним відділом Міністерства освіти УНР. Водночас, адміністратор капели О. Приходько, що належав до Ради Капели і підпорядковувався О. Кошицю, обирався, затверджувався й звільнявся головним управляючим Справами мистецтва музичного відділу Міністерства освіти УНР. Все це й призвело до "двовладдя" в Капелі [32, с. 5].

Відомі українські діячі мали різне бачення подорожі Капели закордон, одні вважали подорож доцільною й необхідною, інші були проти. Так, дуже неприхильно до цього задуму поставився М. Грушевський, який перед адміністратором Капели О. Приходьком прямо висловився: "Нащо ви то везете заграницю!". М. Лозинський прирівнював Капелу до негритосів, запевнюючи, що Париж зовсім не обходить якась там "негритська" музика. Особливо рішуче висловлювався проти М. Шаповал, який уважав що Капела, замість того, щоб виступати перед європейськими буржуями – має співати своїм воякам на фронті, в окопах [27, с. 21]. Неприхильне відношення урядовців до Капели значно утруднювало умови її подорожі. 23 січня Рада народних міністрів УНР асигнувала на її утримання 1.184.500 крб. і ще майже 1,5 млн. – на подорож до Парижа [81], де під час проведення мирного конгресу Капела мала "нагадати про Україну вершителям доль світу" [38, с. 347]. 25 січня 1919 р. О. Кошиць домовився з О. Приходьком, як відповідальним за фінансову ситуацію в Капелі, про отримання ним грошей для Капели [42, с. 13], але грошей Капела не отримала, адже через наступ більшовиків на Київ Держскарбниця евакуювалася до Вінниці [81] і, як висловлювався тодішній міністр фінансів Б. Мартос, кредити для неї були закриті "за ненадобністю" [27, с. 21]. Проте Олекса Приходько за вказівкою Кирила Стеценка поїхав до Державної скарбниці у Вінницю та отримав 50,0 тис. крб., із них 15,0 тис. крб. привіз до Києва, а решту забрав із собою до Кам'янця-Подільського, де готував помешкання для Капели [42, с. 22].

25 січня 1919 р., О. Кошиць, не вірячи в можливість успішної організації колективу й виїзду його до Кам'янця-Подільського, залишив Київ [47, с. 37], про що пізніше писав: "Думав, що виїжджаю не надовго... а склалось інакше... Як-то кажуть: "Ідеш на день, бери хліба на тиждень… Мені й на думку не сходило, що кидаю Київ … назавжди" [41, с. 15]. Один із членів Капели, Кирило Миколайчук, у своїх спогадах "Записки з подорожі Української республіканської капелі" (Мюнхен, 1969), пише, що 30 січня 1919 р. "відбулася перша співанка (*репетиція – А. Т.*) Української

республіканської капелі, яка ще не в повному складі зібралася в будинку Земської управи", а 31 січня відбулася друга співанка Капели в "Артистичному клюбі" на Хрещатику 7, де "могутній хор – як з голосового, так і з кількісного боку" "дав перші акорди" й здавалося, "що небо "разверзеся" [9, с. 107]. 1 лютого 1919 р. Капела отримала розпорядження С. Петлюри залишити Київ. Хористи з "великим поспіхом, не захопивши навіть необхідних речей" [43, с. 16], у надзвичайно складних умовах намагалися евакуюватися з Києва [47, с. 37]. 4 лютого 1919 р. 4 години пополудні потяг "Фастів-Козятин", в якому "тісно збилися", "втомлені, голодні, перемерзлі" "рештки Капели, позбирані" К. Стеценком виїхали з Києва. [9, с. 107]. Виїхали не всі хористи, хто пройшов конкурс, а лише кілька десятків, хоча в січні 1919 р. до складу хору встигли зарахувати біля 100 осіб [81; 87, арк. 2]. Решта членів Капели залишилася в Києві, – згадує учасниця Капели С. Колодіївна, – адже "побоялася зіставити на непевну долю своїх близьких і залишилася, а друга, що виїзд поступив несподівано, і тому неорганізовано" [27, с. 21; 88].

5 лютого в 4 години по полудні потяг із членами Капели добрався до Фастова, де хористи перебралися до окремого холодного вагона. Їм здавалося, що в цьому, без вікон, вагоні вони "неначе в рідних батьків на Святвечір", такими страшними були для них "минулі два дні та ніч". 6 лютого їх потяг прибув на станцію Козятин, де члени Капели перший раз після Києва "випили гарячого чаю" і почали "потроху повертатись у людей", співали, читали "Співомовки" Степана Руданського, багато сміялися. 7 лютого потяг прибув до Вінниця, де був "просто військовий табір" і на кожному кроці можна було побачити "знайоме обличчя". Ввечері "піднялася жахлива хуртовина", а ще у вагоні лопнули труби і вночі "мало не позамерзало все "капелянське товариство". Однак уранці відігрілося". 8 лютого члени Капели прибули на станцію Жмеринка, але, – згадує К. Миколайчук, – це був для них "проклятий день", адже їх "вагон залишили далеко – аж на товарній станції", більше ніж за "дві верстви" від станції, а навколо "все заметене снігом так, що не можна вилізти з вагона". "Справи стоять кепсько", страшний холод, немає харчів, – зауважує К. Миколайчук. – Проте вже "вечором, жартуючи, відслужили "безпопівську всеношну". 9 лютого вагон хористів за сто карбованців "підмазки" підвезли до пасажирської станції. Члени Капели дуже цьому зраділи, адже вперше мали змогу "чудово вмитися і пообідати", поспілкуватися зі старшинами і козаками, які приходили слухати їхнього співу [9, с. 108]. Загалом переїзд із Києва до Жмеринки був дуже важкий, чотири дні їхали в теплушках. Тут простояли два дні, а потім дали "дуже брудний вагон ІІІ класу, який

причепили до міністерського потягу" [27, с. 21]. Варто зауважити, що по дорозі, під час перебування у Вінниці та Жмеринці хористи не тільки проводили репетиції, але й займалися її доукомплектування. Так, до Капели були прийняті нові співаки: солістка Т. Георгієвська (*майбутня дружина О. Кошиця*), Г. Павловський (*дяк Казанського собору Вінниці*) та актори Вінницького міського театру І. Паславський, М. Приємська, В. Романюк, Л. Троїцький, Г. Шандровський (*у подальшому він став провідним солістом Капели*) [38, с. 349].

10 лютого прибули на "погане́ньку" станцію Проскурів, "де й їсти дістати досить трудно". Під час подорожі багато капелян захворіло внаслідок жахливого холоду. В 3 години по полудні прибули до станції Гречани, "яка куди гірша, ніж Проскурівська", де й заночували в надії, що невдовзі виберуться далі [9, с. 108]. Проте в Гречанах "стояли два дні", адже вагон "відчеплено від міністерського потягу і полишено судьбі" [38, с. 349]. Як згадує К. Миколайчук, члени Капели 11 лютого на станції Гречани "відзначили" "тижневий ювілей" свого виїзду з Києва, терпляче чекаючи продовження подорожі. В 10 годині вечора їхній вагон зачепив "якийсь потяг і повіз", але не довго, адже "піднялася жахлива хуртовина" і потяг "став серед поля, занесений снігом". Вранці 12 лютого вагон "витягли з снігової завії і повернули на станцію Гречани". Кирило Стеценко та більшість хористів терпеливо переносили всі нещастя подорожі, хоча деякі члени Капели не витримали жахливих умов подорожі й залишили Капелу. Так поступили, зокрема, хористи "Педа, Козловський та панна Катруся", які "пішли в село за хлібом і там залишилися". Повернувшись на станцію Гречани члени Капели зустрілися з "отаманським потягом" колишнього військового міністра УНР О. Жуковського", який дозволив їм пересісти в його потяг, хоча й тут не обійшлося без непорозумінь. Так, комендант отаманського потяга, то дозволяв їм пересісти в потяг, то наказував вибратися з потягу. Хористи "переносилися до отаманського потяга і назад тричі". Лише особисте втручання О. Жуковського, який вигнав із вагонів потяга всіляких спекулянтів, вилаяв за це "коменданта потяга і попросив вибачення в капелі", вирішило ситуацію. 13 лютого потяг знову застряв у снігу за Гречанами, але "паротяг набрався сили й якось витягнув" вагони й дотягнув їх до Ярмолинців. Проте вже 14 лютого десь біля 7 години ранку потяг серед поля "врізався в сніг і зійшов з колії", на «шматки розлетілися два старі вагони, в яких покалічилися люди". "Професор М. Грушевський, міністр І. Огієнко, О. Жуковський, В. Голубович", що їхали у цьому потязі та хористи, "вийшли з цієї катастрофи непошкодженими". Два "рятункові" паровози витягнули потяг назад до станції Нестерівці, і хористи "пішки

добралися до села, а там найняли підводи в селян, щоб таки добратися до Кам'янця-Подільського". Виїхали з села десь в "2 години по полудні і після різних цікавих пригод прибули до Кам'янця о 10 годині вечора". Тут хористам "відвели досить добрі кімнати в готелях" [9, с. 109]. Таким чином, 37 членів Капели "промаявшись у холодних вагонах майже два тижні" [27, с. 21] прибули в Кам'янець-Подільський лише ввечері 14 лютого [38, с. 348].

В Кам'янці-Подільському розпочалося фактично нове формування професійної Капели, призначеної для поширення за кордоном ідеї української державної самостійності при допомозі національної пісні [64, с. 25; 70, с. 42]. 15 та 16 лютого члени Капели відпочивали після тривалої подорожі, ходили в собор, оглядали стародавню фортецю та пам'ятки історії міста [9, с. 110].

17 лютого члени Капели "зібралися в канцелярії готелю "Бель В'ю" на свою першу репетицію. Про цю свою зустріч із хористами 17 лютого в Кам'янці-Подільському Олександр Кошиць пізніше писав, що вона "зробила на мене прямо страшне враження: і такого хорового дрантя я ще на віку своїому не бачив: партії не розмірні, співати не вміють, виють, як вовки, маса безголосих... Але приходилось братись і за цей хлам, бо інакше залишалось відмовитись від справи" [41, с. 15; 81]. Головний диригент Капели повідомив хористів, що "репетиції відбуватимуться щоденно від 10 до 12 год. [89, арк. 3] у помешканнях "Просвіти", університету чи міської управи [42, с. 25]. Того ж дня до Капели приєднався хорист Олекса Чехівський – "Allegro-udiratto", як казав про нього О. Кошиць [27, с. 21]. О. Кошиць зжахнувся від того, що в Капелі загалом залишилося лише "душ близько сорок", серед них "шість сопранів, чотири альти», сім тенорів і "вистачальна кількість басів". Він прийняв рішення негайно об'явити конкурс, щоб хоч трохи поповнити Капелу. Було направлено листи-запрошення прибути до Капели й взятися негайно до праці деяким співакам, які були прийняті в Капелу ще в Києві [9, с. 110]. Часопис "Життя Поділля" та інші подали оголошення про конкурс на прийом нових членів, і вже невдовзі Капела нараховувала 72 чоловіки [89, арк. 3] з різних частин України – Бессарабії, Буковини, Галичини, Київщини, Поділля, Полтавщини, Степової України, Чернігівщини [27, с. 21].

Адміністратором Капели став приват-доцент із вищої математики Кам'янець-Подільського державного українського університету Микола Чайковський, який в своєму щоденнику [47, с. 39] згадував: "Мета цієї подорожі була досить-таки химерна, однак виступи хору під керівництвом прекрасного диригента залишили в моїй пам'яті незабутні враження. Це був воістину тріумфальний рейд української пісні по світу" (1966) [90].

Хористкою стала 15-літня гімназистка Кам'янець-Подільської жіночої гімназії Ольга (Туся) Приходько [49, арк. 21], сестра Олекси Приходька, який виїжджаючи з Капелою за кордон "взяв її з собою, оприділивши її до Капели" [49, арк. 22]. Хористи "поспішним темпом" учили концертовий репертуар для закордону" [9, с. 110], тобто щоденно, аж до 22 березня, від 14 до 16 год. відбувалися репетиції [89, арк. 3].

За поданням куратора Капели від уряду УНР Симона Наріжного, Міністерство закордонних справ УНР призначило кур'єрами творчого колективу О. Вахнянина і В. Січинського [64, с. 25; 70, с. 43]. 25 березня 1919 р., – згадує пізніше В. Січинський, – його рідний брат, подільський губернський комісар міліції Сергій Сіцінський [91, арк. 4] вручив йому закордонний паспорт громадянина Української Народної Республіки [43; 92]. Проте тут є певна неув'язка, адже як пише Л. Семенко [38, с. 349] та згадує К. Миколайчук [9, с. 111], Капела 24 березня 1919 р. "о 3 годині пополудні" залишила Кам'янець-Подільський і виїхала у напрямку Гусятина. Паспорт громадянина Української Народної Республіки В. Січинський зберігав до останніх днів свого життя як головний документ. Основними завданнями кур'єра було підтримування зв'язку Капели з дипломатичними місіями УНР в країнах перебування, отримання віз і встановлення контактів з впливовими особами за кордоном тощо [43; 57, с. 6; 92]. Про те, яким чином В. Січинський попав у Капелу, – Я. Січинський в листі до А. Трембіцького від 16 липня 2011 р. пише, – що його мати Михайлина Орисик часто приймала участь в різних "гутірках (забавах) – які "Просвіта" регулярно проводила в Українському клубі "спеціально для молоді, щоби себе запізнавалася, та виростала в українському дусі". І саме на "одній такій гутірці» мама познайомилася з В. Січинським, який закохався в Михайлину. Але ж "хор має виїхати на турне до Західної Європи, що робити", адже В. Січинський "неспівучий"? Довідавшись, що "хор потребує кур'єра" [93], він, за підтримки Віктора та Олекси Приходьків, звернувся до куратора Капели С. Наріжного і той, добре знаючи його батька, сприяв йому у працевлаштуванні кур'єром Капели. Розкриваючи коротко життєвий шлях М. Орисик, зауважимо, що після закінчення вчительського ліцею вона записалась до жіночого відділу УСС, де закінчила курси медсестер, працювала в шпиталі УСС на Вінниччині, потім приватною вчителькою у Вінниці, а в другій половині 1918 р. переїхала до Кам'янця-Подільського та влаштувалася секретаркою в губернську канцелярію, а коли оголосили конкурс в Капелу, успішно його витримала і стала хористкою [50, с. 174]. Вони під час гастролей по Європі, 21 липня 1920 р. узяли шлюб у православній церкві Берліна. Михайлина була вірною супутницею В. Січинського, подарувала

йому двоє дітей: Ярослава і Оксану, сповна розділила всі нестатки й перекрути, що випали на цю сім'ю в роки еміграції, значно пережила свого чоловіка і до останніх своїх днів берегла й поширювала про нього добру пам'ять [50, с. 174; 94; 95, с. 22; 96, с. 119].

Конферансьє і перекладачем Капели була призначена приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету Ганна Ватич (*сестра Ольги Ватич; дружина тенора Романа Кирчіва*) [9, с. 110; 97; 98], яка вже 25 лютого провела першу лекцію "французької мови для капелян" в "авдиторії ч. 4" [9, с. 110]. У подальшому вона щоденно від 12 до 14 год. у двох групах навчала співаків французької мови [89, арк. 3].

Буденне життя членів Капели було звичним для тих часів, не вистачало найнеобхідніших продуктів, які співаки отримували за картками. Мешкали частково в міських готелях і на приватних квартирах за відсутності елементарних побутових умов, часто в холоді, через що декілька співаків захворіли на тиф [38, с. 348-349]. Міністр освіти І. Огієнко загалом неприхильно поставився до Капели [27, с. 21], через що вона отримала кошти лише в березні – і лише 50 тис. крб із раніше виділених 1.184.500 крб. [81]. Проте, незважаючи на всі ці негаразди, Капела все ж за півтора місяця провела значну роботу з підготовки свого турне до Франції, при цьому зауважимо, що всіма адміністративними питаннями турне (оформлення закордонних паспортів, отримання віз, придбання квитків тощо) займався О. Приходько. Хоча на цю поїздку уряд асигнував 1.142.500 франків, однак їх видали у неконвертованих гривнях, тому не здійсненою залишилася спроба пошити для членів Капели національні костюми [38, с. 349]. Через те, що Капела перебувала "в стані організації, тому не маючи ні повного комплекту співців, ні готового репертуару", жодного її виступу в Кам'янці-Подільському не відбулося [42, с. 25]. 17 березня прийшла звістка, що "більшовики зайняли Козятин", а "Директорія УНР залишила Вінницю" і майже всі міністерства переїхали до Кам'янця-Подільського. Члени Капели "загомоніли про дальшу подорож", мабуть до Відня. 22 березня з міста виїхала Директорія, а членів Капели на вокзалі затримали за наказом "ревкому", який утворився з від'їздом уряду УНР. 23 березня хористи зібрали в Українському клубі на загальну раду Капели, де "рішили докласти всіх зусиль, щоб виїхати якнайшвидше. Вечором знову перейшли на вокзал і сіли у вагони" [10, с. 110]. Проте лише 24 березня 1919 р. в "3 годині пополудні" 77 (*за іншими даними – 83*) членів Капели [38, с. 349], пробувши в страшенному бруді в Кам'янці-Подільському майже два місяці [41, с. 16], виїхали в напрямку Гусятина за маршрутом Станіславів (*нині – Івано-Франківськ*)-Стрий-Львів-Ужгород і далі за кордон. Почуття, – згадує К.

Миколайчук, – у хористів були "різні: задоволення, що нарешті беремося за роботу, щоб здійснити наказ влади, жаль з приводу того, що доводиться розставатися з рідним краєм; страх перед невідомим завтрашнього дня" [9, с. 111]. А попереду була важка дорога для досягнення мети подорожі Капели.

Так, 25 березня Капела прибула на поганеньку станцію Кузьминчики над самим Збручем. Містечко й станція зруйновані дощенту, тому хористи ходили в містечко "добувати їжі, хоч би хліба", а також вирішити питання надання трьох вагонів для подальшої подорожі. 26 березня члени Капели пішки добралися до залізничної станції Гусятин потойбіч Збруча [9, с. 111]. Ця "закордонна" частина Гусятина "ще більше зруйнована", "ні однієї цілої будови". Залізнична станції також "цілковито зруйнована", адже "брати освободителі" добре "попрацювали" тут. Переночували хористи на цій зруйнованій станції, маючи надію 27 березня від'їхати до Станіславова. Однак 27 березня заступник військового міністра Директорії УНР заборонив їм їхати до Станіславова. Лише особистий "телеграфічний наказ" Голови Директорії С. Петлюри про те, "щоб ніхто не посмів затримувати Капелю і не чинив жадних перешкод у її виїзді", дало можливість Капелі 29 березня виїхати з Гусятина о 6 годині вечора [9, с. 112].

В 9 годині вечора 29 березня Капела прибула до Чорткова і була змушена, внаслідок великого холоду серед ночі шукати кімнат у доволі порядному й досить цілому місті, щоб "якось відпочити". 30 березня Капела виїхала з міста й увечері прибула в Станіславів, де й заночувала у вагонах, бо для хористів не було знайдено помешкань [9, с. 112].

Упродовж 31 березня – 10 квітня члени Капели намагалися віднайти помешкання для проживання [9, с. 112], відвідували уніатський собор, театрі ім. Монюшка, де ставили "Про що тирса шелестіла". Капела, – згадує К. Миколайчук, – у Станіславові була "зустрінута з якимись побоюваннями чи з заздрістю, трудно розібратися, але всі без винятку погоджуються з тим, що такого співу Станіславів ще з віку не чув". На Благовіщення (7 квітня 1919 р.) співанку мали відвідати "представники чужоземних місій", але з невідомих причин їх не було, "зате було дуже багато місцевої інтелігенції". 8 квітня Капела о 6 годині вечора влаштувала "спеціальну співанку для американської та сербської місій", де співали програму другого концерту [9, с. 113]. 11 квітня відбувся перший концерт Української республіканської капели на "ушану перебуваючих у Станиславові чужоземних місій, Американської та Сербської". Але місій на концерті не було, бо вони вже виїхали, а був присутній член Директорії Федір Швець. "Тутешня публіка, мабуть, ще ніколи не чула такого співу і тому була захоплена аж до крайньої можливості". В залі стояло "стільки публіки, скільки сиділо". 12 квітня

українські часописи Станіславова "закричали на ґвалт, що дорогу їм капелю, "яка так надзвичайно чудово співає", посилають за кордон, де вона співатиме перед "годованими буржуями», розважаючи їх, а вояки землі української не матимуть змоги чути свою рідну пісню в такому чудовому виконанні". Тому необхідно Капелу замість Європи направити в окопи. 13 квітня в садку будинку, де містився "Дніпросоюз", вся Капела сфотографувалася, "дівчата в чудових убраннях з галицького села Радчі виглядали як розцвілі маки з переплетеним хрещатим барвінком, а чоловіки – як достигаючі соняшники" [9, с. 114].

Українська республіканська капела в Станіславові. 13 квітня 1919 р. [2].

14 квітня відбувся другий концерт у Станіславові, "який – як і перший – мав величезний успіх. Заля аж дрижала від оплесків" [9, с. 114]. Після концерту відбулася товариська вечеря, на якій всі присутні – як "капеляни", так і галичани – встали, підняли чарки і з піснею "Ми гайдамаки" пішли до Олександра Антоновича "цокатися". Це виглядало, як паломництво пошани до великого українського мистця нашого часу". 15 квітня в 2 годині по полудні Капела дала концерт для "вояцтва тутешнього гарнізону". Навзамін вояки після концерту на площі А. Міцкєвіча провели справжній військовий парад, пройшовши стрункими рядами без зброї перед членами Капели, віддаючи їм честь. Це, – згадує К. Миколайчук, – був "другий щасливий день нашого єднання з дорогими братами галицької землі" [9, с. 115]. Загалом, місцеве громадянство Галичини, дізнавшись "яку пропагандивну роль може відограти в Європі Капела, прямо носило нас на руках". Загалом галичани,

що “кохались у нашому співі, цінили і шанували нас та виказували нам всяку увагу”, але дуже “погано вели себе тутешні наддніпрянські діячі, різні “голови”, добродії та інші типи” [41, с. 15]. Останній концерт Капели в Станіславові відбувся 16 квітня [27, с. 22] в день її від’їзду о 4 годині пополудні в залі вокзалу, де сумуючі мешканці Станіславова “востаннє мали нагоду почути своїх улюблених пісень”. Для них хористи “проспівали багато пісень”, адже тут зібралася маса людей, які не хотіли розставатися з Капелою. На очах багатьох проводжаючих і від’їжджаючих появилися сльози. В 9 годині вечора Капела проїхала через знаменитий Калуш у напрямку до Стрия [9, с. 115].

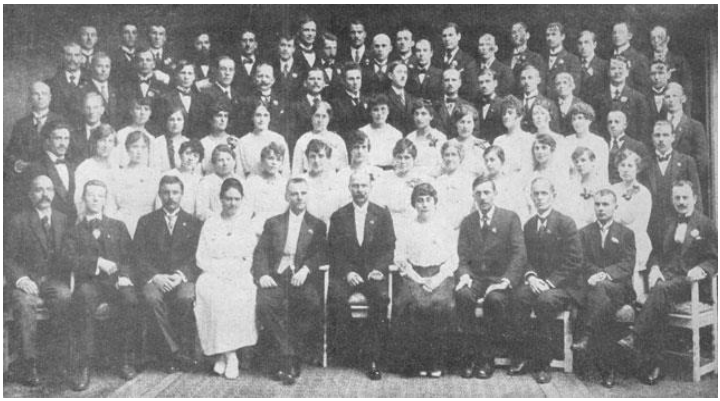
До Стрия Капела приїхала в Страсну середу і “тутешнє громадянство” привітало співаків із приїздом і з Великоднем та влаштувало для них обід на перший день свят [41, с. 15]. 17 квітня К. Миколайчук і Н. Кузьмин пішли до уніатського собору й проспівати там “трипісниць “К тобі утреннюю” за старовинними нотами-кручками”. Проте це не сподобалося О. Кошицю і він зробив їм “попередженням, щоб це було в останнє”. 20 квітня був Великдень і вся Капела вранці пішла до невеликої церковки на околиці Стрия, яка “своєю будовою подібна на православну” [10, с. 106]. Там хористи співали Великодню службу Божу [10, с. 106; 27, с. 22]. За цю “надзвичайно милу відраду” стрийське громадянство влаштувало їм “розговини в шикарному ресторані” [10, с. 106]. 22 квітня Капела дала перший концерт у Стрию для війська, але, – як зауважує К. Миколайчук, – співається “якось не так добре, як співалося в попередні рази”. 23 квітня відбувся другий – для широкого громадянства, який “пройшов куди краще, ніж вчорашній”. 24 квітня Капела в першій годині по полудні виїхала зі Стрия через знаменитий Самбір, Старий Самбір [10, с. 107], станції Сянки і Ужок [10, с. 108] на Закарпаття. 25 квітня в 9 годині вечора Капела прибула в Ужгород (*або ж Утвар*), у “мадярське місто з українським населенням та чехословацькою владою” [27, с. 22; 57, с. 6], де “перейшли в якусь корчму” й “полягали, як хто міг”. Проте спати не було де, а “час треба якось скоротити”, то й “почався тихесенький” спів чудового “Ворона” під бандуру. 26 квітня хористи виглядали як із хреста зняті – “одні трохи поспали, інші не замкнули ні ока”, в “усіх нервозність”, адже немає ясності, що буде далі. Обіцяли, що в 8 годині ранку подадуть автомашини, якими Капела мала їхати до Кошиць, але лише 27 квітня прибуло тільки одне авто, яке взяло лише 20 хористів. Усі інші в цей час співали “щось у роді концерту, на якому була вся “сметанка” Ужгороду” [10, с. 108], яка слухала концерт із великим задоволенням і подивом. Опівдні 29 квітня, коли більшість хористів “була в залі готелю “Коруна”, жандарми послані “жупаном” (голова міста й округи)”, заарештували усіх членів

Капели. “І взяли рабів Божих і повели просто до місцевої “холодної”, – пише К. Миколайчук. О. Коширь та хористи нашвидку склали делегацію до “сильних Ужгорода цього”, але це не допомогло. Проте все ж через півтори години членів Капели випустили до завтрашнього дня під домашній арешт. А вже 30 квітня поліція мала намір відправити Капелу назад через Сянки [10, с. 109].

Олекесандр Коширь звернувся до журналіста Я. Нечаса, і, завдяки його немалим зусиллям, вдалося полагодити цей конфлікт, “арешт був негайно знятий” і через п’ять днів Капела отримала автомобілі й вирушила в 5 годині вечора до Кошиці, так і не давши на Закарпатті жодного запланованого концерту [10, с. 109; 27, с. 22; 31, с. 29; 40; 57, с. 7-10]. Хористи їхали стоячи на вантажних автомобілях по карпатській долині й дивувалися, як “то може бути все нараз: і зневага, і вибачення, і послуга” [10, с. 109-110]. Адже сам голова Ужгорода “просив вибачення за це, як він сказав, непорозуміння”. В 1 годині по півночі 30 квітня хористи добралися до довгоочікуваних Кошиць, “до яких ми так прагнули і до яких ніяк не могли доїхати”. Перепочивши та придбавши перед виїздом в “якогось отамана-грузина 50 пудів цукру й круп” [81], хористи в 11 годині ранку виїхали далі вже в “гарних вагонах другої кляси до Жиліни”, де пересіли на інший потяг до Теплиць, а там знову пересіли до Брно, великого фабричного міста, центру крайової адміністрації та головного міста Моравії. Тут, 1 травня, хористи пересіли на потяг, що прямував до самої Праги [10, с. 110]. Опівночі Капела прибула на празький вокзал, проте чехословацькі органи під впливом москвофільської та чорносотенської агітації поставилися до Капели з недовір’ям [27, с. 22; 31, с. 29; 40; 57, с. 7-10] і хористів “дуже уважно обшукали дуже солідні “котьолки та циліндри” і, не знайшовши нічого, відпустили по готелях [10, с. 110].

Загалом же хористи, залишивши останні свої речі в Станіславові, майже “в чому мати породила”, як “якась кочова орда, яку страшно було підпускати до міста на гарматний вистріл” [41, с. 16], як “банда”, прибули до Праги [81]. Чоловіки мали неймовірний вигляд: “неголені, здавалось, від початку світової війни обличчя” інший “патлатий до того, що коси звисали на плечі”. А їхній одяг, це просто жах: один в “обмотках”, пошарпаній солдатській шапці з дашком, “гімнастьорці” і без сліду спідньої білизни”; другий в “обідраному військовому кожусі, селянській шапці, з якої лізе клоччя, та в чоботях, що забули про підошви й закаблуки”; деякі “в шкіряній тужурці”; інші в “артилерійській шинелі з розпоркою до плечей”, “піхотній шинелі і “обмотках”, “гуцульському кожушку (кіптар), а на голові якийсь веселенький капелюшок “на бакир”. “Майже всі жінки в неймовірних пальто

з солдатського сукна": одна в "якомусь страшному кожусі навиворіт, з папахою на голові"; друга в "червоному пальті з церковно-співацького контуша, подарованого їй церковним диригентом". А їхній багаж, – це "пакунки, старі валізки, скриньки солдатські, ящики, торби, відра, вузлики з хусток". А ще від них "на верству несло цибулею й сивухою, бо з одчаю, холоду й голоду пили. Обличчя в усіх були сірі, чорні, зелені, брудні". Тому й не дивно, що "всю цю "босоту" зараз же заарештовували, як тільки вона де появлялась на обрію". Тільки після втручання М. Чайковського та представників урядової інстанції для захисту чужинців від усяких насильств – "Чужинецького уряду" членів Капели звільнили, але забрали паспорти [41, с. 16]. З готелю хористи майже не виходили, "доки пристойно не одяглися", 130 тис. крон на одяг позичив посол УНР у Празі М. Славінський [81]. Основу харчування хористів складала "обварена картопля", адже хліба не було, "зате – по-європейському" [10, с. 110]. 4 травня поміж хористів "прогуділи отруйні слова, що капеля далі Праги не поїде; що ми мусимо повертатися назад, додому, бо по всій Європі тепер стан облоги і військова влада ні однієї країни не дозволить, щоб її кордони переступила група чужинців у кількості більше 80 осіб" [10, с. 111]. Проте невдовзі все налагодилося і концертами в Празі (11, 14, 15, 17 і 18 травня, 1 і 10 червня) Капела розпочала свою тріумфальну подорож за кордоном і впродовж 11 травня – 18 липня 1919 р. дала 18 концертів у Празі, Пльзені (19 травня),

Українська республіканська капела в Празі. Травень 1919 р. [2].

Брно (21, 22 і 25 травня), Простєйові (26 травня), Оломовці (28 травня), Хрудімі (29 травня), Турнові (11 і 13 липня), М. Болеслави (17 липня) та Їчині (18 липня) [27, с. 23-24; 41, с. 16].

Таким чином, більш ніж звичайна подорож Капели по Чехії була тріумфальною, про що відомий музиколог, професор З. Неєдлі писав, що її мистецтво "так глибоко народнє, що з нього безпосередньо промовляє до нас своєрідна чиста душа українського народу". А музичний критик і диригент, професор Я. Кржічка стверджує: "Українці прийшли і перемогли! Дійсно, аж надто довго не знали ми про них і тяжко кривдили їх, коли несвідомо і без інформації з'єднували їх, проти їх волі, в одно ціле з російським народом. Наше бажання великої і неподільної Росії є слабим аргументом проти природи й волі цілого українського народу, для якого самостійність є всім, як була колись і для нас" [31, с. 29; 40; 43; 57, с. 6-10].

Із Чехії Капела виїхала в турне за маршрутом Австрія-Швейцарія-Франція-Англія-Бельгія-Голландія-Німеччина [40; 57, с. 6-10; 92; 99; 100, арк. 30], але спершу вона завітала в давню західноєвропейську "музичну столицю" – у Відень [27, с. 24; 41, с. 17], у місто, що "голодувало, їло конину й довоєнні анчоуси" [81]. Тут Капела дала сім концертів в "Академії фюр мюзік" і консерваторії [27, с. 24; 41, с. 17], співала для "українських інвалідів з італійського полону", на цвинтарі на похороні українського вояка, потім у Бадені (13 серпня, 15 вересня). Загалом було дано 10 концертів [27, с. 24-25]. Внутрішнє життя Капели йшло своїм порядком, проте "загал недоїдав" і чекав віз до Італії, Франції, Швейцарії чи Югославії, "взагалі куди-небудь". "Настрій був препаршивий", у Відні був "просто голод", у "ресторанах годували кониною та шпинатом" [41, с. 17]. Проте не зважаючи на те, що Австрія після Першої світової війни була "дуже обкроєна, німцям було не до концертів", але й тут був успіх Капели, про що директор Музичної академії у Відні писав: "Рідко доводилось мені чути хорове діло таке досконале щодо згуку, інтонації, ритміки та динаміки", які "прекрасні народні пісні, їх дійсне майстерне оброблення" [43].

Софія Дністрянська в статті "Капеля Кошиця" висвітлюючи концерти Капели у Відні пише, що "одиноким ясним моментом серед темряви і зневіри у нашому громадянському життю являються виступи Кошиця на європейській арені". Загалом же, по "першім зараз виступі капелі у Відні, – зауважує С. Дністрянська, – стало ясно, що «наш хор захопить не тільки наші серця, але також серця тих усіх, у яких жива любов до штуки – без огляду на те, чи вони є обожателями лише рідної штуки, чи поклонники всесвітнього мистецтва". Підтвердженням цьому стали відгуки в "заграничних часописах про тріюмфальний похід української пісні, досі світу незнаної, по головних центрах європейської культури". Це "не хвилевий сентимент, не патріотичний еґоізм, що накладає нам рожеві скла оптимізму, не pretium affectionis родить в нас те передсвідчення". Все це "лежить в

прикметах" самої української народної музики, зокрема в становищі, яке вона має "зайняти у відношенню до розвою всесвітньої музики", в якості хору, "його артистичному уровені", "в особі його діріґента" [6, с. 12]. Адже з "огляду на культуру музичну, аж надто добре знаємо, як сильна, всемогутня струя модернізму у теперішньому напрямку композиції захопила мозки і серця модерних європейських компоністів" [6, с. 13].

У Відні Капела завдяки "дипломатичності" українського посла в Швейцарії М. Василька отримала візи до Швейцарії, і, не довго думаючи, вирушила 7 жовтня 1919 р. з Відня [27, с. 25], хоча грошей було "всього на три місяці". Щодо візи до Югославії, то її представник погодився "надати її і вже були проштемпельовані наші пашпорти, але якийсь денікінський генерал підняв ґвалт, що ми російські сепаратисти, – і в нас одібрали візу назад". Візу до Італії "ми самі прострочили", а вдруге її нам вже не дали". Так Капела об'їхала майже всі країни Європи, а в Італії та на Балканах не була [41, с. 17]. В Швейцарія Капела дала 10 концертів, спочатку в Інсбруку, потім у Базелі (10 жовтня), Женеві, Берні (3 листопада) [27, с. 25; 41, с. 18], Цюріху і Лозані [27, с. 25], де місцева преса "називала геніяльним не тільки диригента Кошиця, а й самих співаків-виконавців, і зазначала, що українці не знайдуть собі конкурентів" [43]. Останній концерт у Берні – і ввечері 3 листопада Капела виїхала потягом до Франції [27, с. 25; 41, с. 18].

Франція після чистенької Швейцарії, "вразила нас хаосом і брудом, відчувалась війна". Туманним ранком Капела була вже в Парижі, де впродовж двох місяців "серед неймовірного бруду на вулицях" [41, с. 18], дала 11 концертів [14, с. 303], три з яких відбувалися у залі "Gaveau" ("Ґаво") (6, 12 і 15 листопада) [41, с. 18]. Загалом у Франції Капела дала 25 концертів, у т. ч. по два концерти в Бордо і Марселі, по концерту в Ніцці, Ліоні [27, с. 25] і Тулузі (22 листопада) [27, с. 25; 41, с. 19]. Франція спочатку холодно прийняла досить широку рекламу Капели, але вже під час виконання французького гімну "Марсельєзи" "зривалися спонтанні оплески, публіка кричала, кидала вгору капелюхи, всі шаліли від ентузіазму". Французький музичний критик Р. Шарпентьє писав, що "українське національне мистецтво залишається завжди здоровим, з іскрами веселості і бадьорості" [43]. А королева Бельгії після концерту сказала: "Моє серце на боці вашого народу, але ми, монархи – раби політики" [81].

Закінчивши з тріумфом свою подорож по Франції, Капела подалася до Бельгії, щоби звідти після декількох концертів виїхати до Італії, Англії чи Америки [23, с. 252]. У Бельгії, у цій малій, але з дуже вибагливою публікою, державі, Капела влаштувала шість концертів. Зокрема, перші бельгійські концерти відбулися 3 і 5 січня 1920 р. у Льєжі [16, с. 304; 41, с. 19] в

прегарній залі консерваторії. Ці концерти "зробили глибоке враження, чому доказ дописи льєжських часописів, а також квіти і привітання від славних льєжських хорових товариств". Juornal de Liege пише: "Як що спів має силу перемоги, брати українці можуть бути горді – "вони завоювали своїми піснями Льєж". Далі часопис зауважує, що душа захоплюється піснями українського національного хору, "які виявляють глибоку віру, гордість, нахил до авантур, призирство до грошей, культ жінки і танця, і над усе прагнення до свободи". Слухаючи ці пісні "почуваєш себе майже щасливим, що не розуміючи слів, можеш лучше слухати" [16, с. 304]. "У нас на завше лишиться спомин про цей вечір", – пише Jos. G. в "Gazette de Liége" після концерту 3 січня. Далі він зауважує: "Ніколи, в дійсности, не чули ми хору, який давав би вражіння штуки доскональнішої, величнішої, ніж цей гурт 65 співаків, чудово дисціплінованих, згрупованих коло діріґента-чарівника А. Кошиця. Хор захоплював нас зграбністю, силою і ніжністю виконаних річей; якістю голосів – особливо басів, а найбільше особою дірігента… Яка влучність, яка елегантність, яке почуття в жестах! Який авторітет між співаками, які коряться йому, наче б він був їх богом… Успіх Кошиця і його хору був величезний. Після кожної пісні вибухали безконечні оплески, крики захоплення, які робили честь артистичним почуттям слухачів і мусіли тішити тих, хто їх викликав" [23, с. 253].

Перший концерт Капели на користь сиріт відбувся 8 січня в Королівському оперному театрі "La Monnal" ("Ла-Монне", *Брюссель*), де від двох найстарших королівських хорових товариств "Les Artisans Reunis" і "L'Orpheon royal" одержала пальмовий вінок [14, с. 304; 27, с. 26; 41, с. 19]. Під час вручення пальмового вінка представники хорових товариств зауважили, що вони "розуміють глибоке і законне щастя українців, які скинули з себе ярмо двісті літнього гніту царизму завдяки перемозі права і культури над варварством і насильством". А також висловили свою гордість з приводу того, що "можуть вітати українців в братерському єднанні, щасливі чути такий спів і зачаровані глибокими артистичними переживаннями, які він викликав". У відповідь О. Кошиць зазначив, що для Капели "є великою честю, що українська пісня, яка тріумфально завойовує зараз світ, найшла належний відгук і в Бельгії вітчині поліфонічного співу" [14, с. 304]. В ложі Королівського театру сидів навіть член муніципалітету Лемоньє, "один з переслідувачів флямандської народньої душі", який насмілився прийти послухати пісні, "якими повстаючий нарід показує світові своє відродження". В добре наповненому театрі було багато людей, в яких пісні Капели "викликали почуття гірко-солодкої нудьги до батьківщини, яка бореться зараз в родових болях" [13, с. 425]. Цей концерт, пише "Le National", "був

патріотичною маніфестацією і дав артистичну насолоду". На концерті, патріотична частина якого складалася з бельгійського та українського гімнів були такі видатні особи, як Вандервельце, Масон, і вони не відставали від інших у "виявленню свого захоплення". Художня частина концерту – виключно колядки і народні пісні. Про які автори заміток у місцевих часописах "сходяться в тому, що ніколи не бачили і не чули нічого подібного", не бачили такого дисциплінованого хору, "де б ніхто не старався виділитися, де всі б співали з таким почуттям та розумінням". Всі критики підкреслювали теплоту і силу басів, чистоту "голосів, ніжність переходів і ефекти віддалення, уміння безконечно довго тягнути ноту". А самі мелодії, нові і досі нечувані, як пише "L'indépendance Belge", "заставляють цікавитися стороною, звідки вони прийшли, "глибиною цеї України, трохи таємничої, майже легендарної, де люди мають високе наче вроджене почуття музичного ритму" [23, с. 253]. Два інших концерти (11 і 14 січня) в Брюсселі, живу участь у влаштуванні яких приймала пані Вандервелвде, відбулися "в залі через край повній" і "закінчилися овоціями" [14, с. 304].

В Антверпені, в центрі Фландрії, Капела зустріла "глибоке порозуміння і симпатію" й дала концерт у залі "Зоологічного саду" для артистичного товариства, де зібралося 7000 осіб. "Флегматичні фламандці вітали Капелу надзвичайно одушевленими для себе овоціями". Так, автор статті в брюсельській "La Gazette" пише, що "дістав від цього любого концерту надзвичайне вдоволення", "насолоджувався кольором і почуттям всіх цих річей, які утворюються в такий простий і такий правильний спосіб" [14, с. 304]. Позитивно на виступи Капели відгукнулися й інші часописи. Так, "Le XX. Siêcle" писала, що "співаючи так пісні своєї землі, ці козаки дають краще, що мають: любов до рідного краю" [14, с. 305]. Антверпенська "De Schelde" (15 січня) відзначила, що "концерт українців мусить мати місце і бути великою музичною подією", адже це музичне свято "чудового змісту", "урочистість фольклору великої ваги" і "визначна демонстрація боротьби за власне культурне існування". Консервативно-католицька "De Standaard" (20 січня) зауважує, що "це був чудовий вечір мистецтва, апофеоз штуки співу" [13, с. 423]. Соціал-демократичний часопис "De Volksgazet" (14 січня) пише, що в "Українській Республіці урядова допомога власному національному мистецтву стоїть так високо, що є ідеалом для інших держав". Ліберальна "Het Laatste Nieuws" (21 січня) пише, що Капела, це "мистці і патріоти також, в найкращому значінні слова", які "дали нам цінну лекцію національної свідомости: все, що робили, говорили і співали представники століттями пригнобленої України. Вони це робили на освяченій їх стражданнями мові звільненої батьківщини" [13, с. 424]. "Ons Vaderland"

(11 січня) пише, що проти "сірої Московії, країни меланхолії", "нігілізму і большевизму, повстає на півдні Україна, як країна пісень і радощів життя" [13, с. 425]. "De Gazet" (31 січня) відзначає, що українцям флямандці симпатизують тому, що їм "багато доводиться боротись за вільне існування", адже в Україні йде "тяжка боротьба". Капела подорожуючи світом не ведуть "промов, не роздають брошюрок і мап", а тільки співають. І їхні пісні стали тріумфом колись пригнобленого народу, який "вартий більше ніж своєї волі" [13, с. 426]. Пізніше В. Січинський писав, що "найбільший успіх української пісні, з цілої подорожі Капели по Європі, був у Фландрії", де в найбільшій залі Антверпена "Зоологічний парк" "публіка робила такі овації хорові, що треба було очікувати довгі хвилини, доки зала заспокоїться і дасть можливість продовжувати програму" [59]. Головною складовою тріумфальної подорожі Капели у Фландрії є те, "що історія і доля народів флямандського і українського надзвичайно подібні між собою" [13, с. 422].

Загалом у Бельгії Капела мала надзвичайний успіх. Так, Франц Геллене в "La Meuse" подаючи характеристику української народної поезії, з приводу концертів Капелі, пише, що народна українська поезія є однією з найбагатших, які відомі в світі. Окрім "святочних пісень, пристосованих до ріжних свят, велика кількість пісень, від яких віє духом землі, ріжноманітних, як вигляд землі, як звичаї народу", виявляють живу душу народу, яка цілком благородно відбивається в національному гімні "Ще не вмерла Україна" [23, с. 254].

З Бельгії Капела переїхала до Голландії, "в країну води й дощу. Всюди канали, хмуре небо, хмурі люди", де дала п'ять концертів. Перший концерт відбувся 19 січня в Королівському оперному театрі Роттердама, в старовинному, маленькому, чистенькому й тихому місті, "мов наше село". Наступні виступи відбулися в залі "Дірентай" в Гаазі (22, 25 і 29 січня), Амстердамі (24 січня) [13, с. 305; 27, с. 26; 41, с. 14-15], які стали загальним надзвичайним тріумфом і скінчилися "величезною овацією" й "цілою маніфестацією" [41, с. 14] флегматичних голландців, що "втрачали рівновагу і вітали хор", який співав так, що "їхній спів проходить крізь мозок і кості", яка в українців "непереможна сила", "які ми бідні народи Заходу" [14, с. 305; 59]. Перший концерт Капели в Гаазі (22 січня) відвідали бургомістр Гааги Патейн із дружиною, співробітники посольств Америки, Британії, Франції, "голландські професори і взагалі цвіт голландської інтелігенції". А королева Королівства Нідерландів Вільгельміна, "яка не могла бути на концерті через національну жалобу з приводу затоплення двох провінцій випливом Рейну, прислала через свого секретаря лист", в якому висловила свої симпатії Капелі. Концерти в Газі 25 і 29 січня "мали нечуваний успіх", викликали

небувалі овації, хористів "закидали чудовими голландськими квітами". Після концерту публіка не розходилася, а зустрічала членів Капели співами голландських пісень і маніфестацією з вигуками "Vive l'Ucraine", "Vivat Kochitz". Усі часописи подали "обґрунтовані, довгі і солідні" рецензії. Зокрема, музичний критик з "Gazette de Hollande" пише, що він до цього часу був цілком байдужий до України, але тепер йому хотілося плакати, адже цей спів зворушив його до сліз і він тепер буде "всюди боротися за українське мистецтво" [11, с. 305].

У Нідерландах Капела не дуже задержалася, поспішаючи до Англії, яка була головною ціллю подорожі, адже ще в Парижі співаки одержали візи. Вже 31 січня Капела виїхала північним морем до Лондона. Перші концерти відбулися в "Queens Hall" ("Квінс-Голл") 3 і 5 лютого [27, с. 26; 41, с. 14-15], які принесли перемогу і тріумф українській пісні, яка виводила "холодних, спокійних" англійців із рівноваги, їхнім "оплескам захоплення і ентузіязму не було кінця" [21, с. 357]. Подальші концерти Капели в Лондоні, що відбувалися 9, 10, 13, 15, 17, 18, 23, 24, 26, 27 і 29 лютого, також пройшли з великим успіхом [22]. Найбільш поширені і впливові англійські часописи "Daily Herald", "Morning Post", "The Daily Telegraph", "The Times" та інші [21, с. 357], загалом 45 газет і журналів [22]. подали більші або менші критичні огляди-рецензії, в яких прославляли українську пісню та культуру і торкалися політичних питань в прихильному до українців тоні [21, с. 357]. З великим успіхом пройшов, за участю "Британського симфонічного оркестру", концерт в "Queens Hall" на користь постраждалих у війні (9 лютого), за присутності членів королівської родини. Концерт Капели для англійських жінок-делегатів "З'їзду жіночої інтернаціональної ліги" (10 лютого), який відбувся за сприяння дружини колишнього віце-короля Ірландії лорда Абердіна, маркізи Абердін. Вона, тепло вітаючи Капелу й бажаючи "щастя і розвитку Українській Народній Республіці", зауважила: "Сини України, нової молодої держави приїхали в гості до своєї бабусі" [21, с. 358; 41, с. 14]. А також її концерти в "Queens Hall" (13 лютого), для "Sunday League" (15 лютого), в "Westminster Hall". Найбільший тріумф Капелі принесли її концерти для професорів і студентів у лондонському університеті (18 лютого) [21, с. 358], для робітників у залі "Народного Палацу" ("Peoples Palace") (24 лютого) [41, с. 14; 22], для професорів і студентів в університеті "Kings College" (27 лютого), присвячений "пам'яті полеглих у боях українських і англійських жовнірів" [22].

Капела також улаштувала в Англії й декілька безплатних концертів. Найбільший тріумф приніс концерт з нагоди заснування фонду інвалідів в "Empire Theatrt" (29 лютого), який мав "характер величавого свята" [22].

Велике значення мав концерт духовної музики в “Christ Church” (“Квінс Гол”) при 2.500 присутніх, де англійський пастор Г. Бойде (Hunter Boyd) відправив молебень за спасіння України й виголосив у церкві промову, в якій “представив історію і культуру України і її боротьбу за самостійність”. На добру про цю подію кожен хорист отримав Євангеліє Матея на англійській та українській мові [21, с. 358; 27, с. 26; 48]. Капела мала також наміри влаштувати концерти в “Albert Hall”, одному з найбільших залів світу на 10.000 осіб, для “Народного університету”, для сліпих [21, с. 358]. Проте із-за складного фінансового становища, ці плановані виступи Капели не відбулися.

Українська республіканська капела в Лондоні. Лютий 1920 р. [41, с. 20].

Не зважаючи на значну кількість концертів, що відбувалися, але все ж відчутнішою ставала справа нехватки коштів, а від О. Приходька, що поїхав до Відня, “ні слуху ні духу. Ні про гроші, за якими він поїхав, ні про нього самого”, а між тим останні гроші “поворотного фонду”, тобто кошти зарезервовані для “повороту хору в Україну, коли не буде на що подорожувати далі” підходили до кінця і це було найстрашніше [41, с. 14]. “Час ішов, гроші упливали”, а від О. Приходька за два місяці О. Кошиць “дістав тільки одного листа, але не про гроші, а з пропозицією, нічим не мотивованою, зменшити штат Капели”, на що відповів “досить гостро, що треба думати не про зменшення, а про гроші, а коли розпускати хор, то увесь”. Останній концерт Капели в Чізвік (околиця Лондона) мав “блискучий успіх” і навіть сам мер дуже дякував хористам [41, с. 15]. У загальному майже всі музичні критики Англії сходилися на думці, що “коли в українців

інші ділянки організаційного життя стоять так високо як і спів, то Українська держава буде першою на світі" і коли "спів цих синів і дочок могутніх козаків (з їх національного гімну) має доказати живучість раси, то Україна буде довго жити і процвітати" [48].

1 березня 1920 р. Капела, не маючи коштів, виїхала з Англії [22], тобто змушена була повернутися "просто на голодову смерть" до Бельгії [41, с. 15], де "ще живі в пам'яті були недавні тріумфи української пісні" [18, с. 81]. Кошти на переїзд надіслав посол УНР у Голландії О. Яковлів і, якби не він, "великий скандал вийшов би з Капелою", "навіть на поворот додому" не було грошей. Впродовж березня Капела дала в Брюсселі 10 концертів [41, с. 15], які знайшли "тут дуже щире і тепле прийняття" й кожен раз викликали "захоплення і зворушення" [18, с. 81].

Так, на концерті Капели в міській думі St.-Gilles (2 березня) була присутня навіть бельгійська королева Єлисавета. При вході королеви в концертний зал хористи відспівали бельгійський національний гімн "Брабансону" та український гімн "Ще не вмерла Україна". Обидва гімни королева, а також усі високі особи з королівського двору й міністри, "вислухали стоячи і нагородили рясними оплесками" [18, с. 81-82; 43]. Хоча, королівська Бельгія, це країна наскрізь демократична, проте все таки було досить ризиковано і сміливо "являтись коронованим особам на концерти невизнаної ще держави і стояти при співі національного гімну цієї держави". Після того хористи відспівали кілька кантів, колядок, народних пісень ("Гей я козак з України", "Почаївська", "Щедрик" та інші) і на закінчення виконали "Марсельєзу" [18, с. 82]. Загалом свято пройшло дуже велично й при його завершенні королева звернулась зі словами подяки до співаків і зауважила, що цей вечір приніс їй багато приємного, адже вона "ніколи ще не чула такого чудового хору і співу та таких солодких пісень, як українські" [43]. Королева Єлисавета, щирий прихильник "єдиної недєлімої Росії" міністр закордонних справ П. Гіманс (Paul Hymans), віце-президент палати міністрів d'Etat Carton de Viart, бургомістр Брюсселя і міністр d'Etat Max, бургомістр St. Gilles пан Bréart, члени (échevins) комунальної управи Bernier, Lemonnier та Jacqmain, представники журналістського світу та інші залишили відгуки в "Золотій Книзі" Капели [18, с. 82; 43]. Загалом, українська пісня завоювала в Бельгії буквально всіх, починаючи від "королівських палат, а кінчаючи на бідних робітниках", про це свідчить "сам розклад концертів". Так, 4 і 14 березня Капела концертувала перед широкою публікою в Брюсселі, дала один концерт у Льєжі [18, с. 81]. Крім того, Капела дала низку спеціальних концертів: "на користь незаможних учнів" у міській думі St.-Gilles les Bruxelles (20 березня) [18, с. 81; 43]; в приватному кружку визначних

поклонників мистецтва; для артистів, письменників, композиторів, журналістів у "Cercle Artistique" (27 березня); ювілейний сотий концерт Капели в консерваторії (28 березня) [18, с. 81; 27, с. 26]; на "користь робітничої соціалістичної партії" [41, с. 15]. Концертом для робітників у "Робітничому Домі" (30 березня) Капела закінчила свої виступи в Бельгії [18, с. 81-82]. Адже вдруге виступити хористам у найбільшій залі Антверпена "Зоологічний парк" влада не дозволила, адже концерти Капели на її думку, дають "небажані наслідки" [41, с. 20].

Внутрішні справи Капели "йшли своїм шляхом", але О. Приходько не появлявся, тому розпочали збирати гроші "між тамтешніми українцями", щоб "спровадити" Капелу до Америки. Тобто Капела намагалася звільнитися "з державної опіки і стати на власні ноги й таким способом уникнути того постійного становища непевності в утриманні хору, яке було зв'язано з існуванням на державні гроші". 7 березня Капела отримала з Америки лист-запрошення, де повідомлялося, що все готове, тільки чекають її згоди. Цей лист викликав "страшенну бурю", "одні були за те, щоб рятувати справу як тільки можна і не припиняти роботи, другі – щоб усе залишити, бо поки О. Приходько буде вести справу так, як до цього дня, то хор в Америці може опинитись в такому ж становищі, як тепер". Про ці події було вислано телеграми С. Петлюрі, А. Макаренку (*Відень*), Г. Сидоренку (*Лондон*), фінансовому агенту Г. Супруну (*Берлін*) і О. Приходько. "З усіх боків отримано відмову помочі й порятунку", а від Олекси Приходька телеграму: "Чекати моїх розпоряджень! До Італії та Праги їхати забороняю!" і це тоді, коли у вічі членів Капели "заглядала голодна смерть", не було навіть грошей, щоб добратись до Праги [41, с. 15].

На початку квітня О. Приходько прислав телеграму, що б їхали до Берліна і там давали концерти, адже посол УНР М. Порш, обіцяв дати гроші на її утримання [27, с. 27; 41, с. 15]. Водночас одержали телеграму від прем'єр-міністра А. Лівицького: "Хай Капела зменшить благодійні концерти і сама про себе думає" [41, с. 15].

31 березня (*за іншими даними на початку квітня* [27, с. 27]) 1920 р. Капела виїхала до Німеччини [18, с. 82], адже "не було й так куди їхати" [27, с. 27]. Проте в Берліні її очікувало розчарування, адже М. Порш, який обіцяв віднайти кошти для Капели, повідомив: "Я й не думаю вас фінансувати! Це повинен робити Мартос і М. Ковалевський!" Проте Б. Мартос не прийняв О. Кошиця і Г. Тучапського, а лише М. Ковалевський прийняв їх "як рідних і ввесь час запевняв", що дасть гроші на Капелу, але через три дні "виїхав невідомо куди". Пізніше стало відомо, що він просто утік від О. Кошиця "чорним ходом", адже не збирався фінансувати Капелу [41, с. 15].

Перший концерт відбувся в "Singakademie" ("Зінгакадемії") у Берліні (28 квітня) в присутності берлінської музичної еліти, адже це були перші чужинці, що завітали після війни в Німеччину. В Берліні було скликало з'їзд професорів співу і диригентів Німеччини, на якому виступала Капела, щоб "показати йому своє мистецтво". Всього в Берліні Капела дала 22 концерти (з них 7 безкоштовних) [27, с. 27; 48], в т. ч. в астрономічній обсерваторії у Трептові [27, с. 27], благодійні концерти для робітників у великій цирковій залі на 5.000 осіб (1, 2, 5, 8, 9, 10, 16 травня) [17], для чеської колонії (17, 19, 21, 23 травня) [17; 27, с. 28], для німецького політичного клубу (26 травня), для української громади в Берліні (28 травня), один концерт на користь полонених та ще низка інших концертів у першій половині червня. Під час цих виступів Капели збиралися пожертви "на закупку нот і музичної літератури на Україну, які мають бути основою Центральної бібліотеки Українських національних хорів", на допомогу полоненим. Крім того, члени Капели зробили добровільні датки на 8.078 марок, які передано Місії Українського Червоного Хреста "на закупку ліків" для України [17].

Капела також на прохання посольства УНР у Німеччині, влаштувала концерт у таборі інтернованих вояків у Зальцведелі [17; 32, с. 10], про який О. Чехівський писав, що збільшовичені вояки на "концерті нас мали побити, і не побили тільки тому, що "большевицький резерв» із другого ляґера не наспів на концерт" [32, с. 10]. Тобто українські дипломати використали Капелу "для своїх цілей цілком недипломатичного характеру", що "було просто глумом" над співаками Капели [41, с. 15]. Недаремно О. Кошиць із властивою йому прямотою і різкістю називав дипломатів "пройдисвітами, авантюристами, казнокрадами" і категорично виступив проти їхніх спроб нав'язати Капелі свої політичні цілі [33, с. 20].

Загалом, усі концерти Капели в Берліні мали "небувалий успіх", адже німці зуміли оцінити як слід "молоде, повне сили, здоровля і свіжости мистецтво України", яке викликало у них "подив і захоплення». Німецька преса, а це біля 40 газет і журналів, свідчила, що виступи Капели викликали цілком заслужену сенсацію [17] й були з мистецького боку блискучими, першорядними і ні "один із хорів гостей-чужинців, що співали в нас, не перевищили українського хору щодо звукової суцільности, прецизности і гнучкости ритму, чистоти інтонацій і одушевленості виконання" [48]. Так, газета "Volkszeitung" зокрема пише, що Капела має "незвичайний попит", зали на її концертах переповнені, а "вислови признання і одушевлення обертаються в бучні овації". Найбільший фаховий музичний журнал "Allgemeine Musik-Zeitung" в своїй великій "прегарній рецензії" висловлюється, що українці в найкращім значенні цього слова, це "співаки

природи", а їх природний спів відбиває в собі "правдиву, не підроблену своєрідність їх питомого національного музичного чуття". "Welt Montag" називала Капелу "малим світовим музичним чудом" [17]. Варто зауважити, що Володимир Січинський під час подорожі Капели країнами Європи постійно приділяв увагу українському мистецтву. Так, він про свої відвідини виставки картин у Берліні, опублікував мистецтвознавчу статтю "Жовтий трикутник" в українському тижневику "Воля" (*Відень*, 1921) [101].

Проте, незважаючи на всі успіхи Капели в Берліні, її матеріальне становище ставало все гіршим і дійшло до справжньої скрути. Хоча її утримання передбачалося з державної скарбниці, але цього фактично не було і, – як згадує О. Чехівський, – адміністраторові доводилося займатися пошуком грошей у "різних українських міністрів" і "фінансових потентатів закордоном", але без успіху [27, с. 28]. Це змусило встановити "прожиткову норму" для співаків 125 марок, але видавали випадково лише по 25-30 марок. Приходилось співакам "концертувати і співати "крізь сльози", адже Рада Капели постановила: "Капели до офіціального наказу від вищої влади не розпускати, а тільки припиняти її діяльність на деякий час за браком коштів. Зменшити її склад, звільнивши безголосих і не співаючих. Виїхати до Чехії і в очікуванні розпоряджень вищої влади, концертувати там, утримуючись на власний заробіток" [41, с. 15].

Таким чином, Капела, яка досягла величезних художніх успіхів у містах Європи, в липні 1920 р. через нестачу коштів [40; 61; 92; 100, арк. 30], конфліктні ситуації в своєму середовищі [41, с. 15; 47, с. 34], зокрема, антагоністичні відносини між Радою Капели (*адміністративною урядовою установою*) і Комітетом співробітників (*громадською організацією*). Але при цьому в художню частину Капели ніхто не вмішувався. Великі непорозуміння головним чином виникали із-за господарських і організаційних справ, які вела Рада, в основному щодо великих представницьких витрат, значних коштів на організаційні роз'їзди, великі суми на пропаганду в пресі тощо. Неоправдане витрачання коштів призвів до того, що хористи одержували "дуже низьку платню" та "були витрачені, всупереч статутові, запасові і "залізні" капітали". До великого загострення відносин призвів переїзд до Берліну, де в справу вмішалися "урядові чинники". Зокрема, надзвичайний посол УНР в Берліні Роман Смаль-Стоцький, своїм необдуманим листом повідомив Раду Капели про її розпуск і запропонував "негайно здати майно і грошові суми і загрожуючи, в разі невиконання, місцевою поліцією". Особисті переговори делегатів Комітету співробітників "привели лише до зайвих образ" і Капела була "негайно зліквідована". Посольство УНР в Берліні вживало заходи щодо організації з

бувших членів Капели "приватного хору, збудованого на звичайних хорових умовинах". Бажаючих стати співаками приватного хору, не зважаючи на скрутні обставини, виявилося лише 11 осіб. Всім іншим Посольство УНР в Берліні запропонувало залишити Німеччину [19, с. 200]. Водночас, було зменшено склад Капели і звільнено "адміністративний апарат і абсолютно безголосих" [41, с. 15]. При цьому В. Січинський зауважує, що «так зване скорочення штатів" "виглядало просто як звільнення окремих осіб по особистим симпатіям адміністрації", тобто всі звільненні були членами Вінницького, Київського та Кам'янецького національних хорів [3, с. 2]. Із цього приводу група хористів на чолі з адміністратором хору О. Приходьком звернулася з листом до С. Петлюри, якого О. Кошиць розцінив як донос, де йшлося про те, що "Рада капели, яка йшла на руку ворожим і шкідливим елементам" у "найкритичнішому моменті" виключила з Капели 17 невигідних собі "націоналістів", як їх "згірдливо" називав О. Кошиць. Звільнені вимагали від Головного Отамана втрутитися у ситуацію [39, с. 15]. Після цього в липні 1920 р. Капела припинила свою діяльність і розпалась на дві групи [41, с. 15; 47, с. 35].

Перша більша частина Капели з 27 осіб, т. зв. "протиприходьківська", вирішила, що вертатись на Україну зараз не можна, а треба "утворити невеликий хор, щоб якось існувати" [41, с. 15] та "здобувати собі хліб власними силами". Ця група зорганізувалася в Співоче Товариство імені М. Леонтовича та обрала диригентом Ю. Кириченка, а адміністратором О. Курчинського. За короткий час хорист здобули "цілу низку ангажементів" і відбули чимало концертів у "Монахії, Дюсельдорфі і Дрездені з великим, як свідчать газетні рецензії, успіхом". Але, на жаль, вони співали "лише раніш вивчені і багато разів співані під орудою самого Кошиця пісні" [19, с. 200].

Другу "Приходьківську, яка називала себе "ідеалістами" [41, с. 15], складали 21 хорист, серед яких четверо галичан – О. Вахнянин, О. Пеленський, Р. Кирчів, М. Орисик (Січинська) та сімнадцятеро наддніпрянців – Л. Безручко, Г. Ватич, К. Здорик-Здориченко, Н. Машкевич, М. Приємська, О. Приходько, О. Приходько (сестра), В. Радченко, М. Рощахівський, С. Саєвська, В. Січинський, брати Ю. та Л. Татаріви, М. Терпило, С. Трухлий, Н. Царгородська, К. Якуненко [31, с. 39]. Вони звалювали всю вину за "американську невдачу", тобто за зрив подорожі Капели до Америки, на О. Кошиця [41, с. 15]. На це вони мали певні підстави, адже ще наприкінці листопада 1919 р. адміністратор Капели Олекса Приходько в порозумінні з головою Паризької делегації Г. Тишкевичем, членом делегації і представником Українського Народного Комітету в Америці К. Біликом і представником канадських українців О. Мегасом,

розпочав переговори з українськими організаціями в Америці щодо фінансування ними подорожі Капели до Америки [25, с. 119]. Переговори дали дуже добрі наслідки, було утворено організаційний Комітет, в адрес якого 9 грудня 1919 р. були вислані умови Капели, де йшлося про те, що для її подорожі та виступів в Америці "потрібно 40.000 доларів". 20 січня 1920 р. Український Народний Комітет прислав Капелі повідомлення за підписом членів його Управи – Лотоцького, Підгорецького, Понятишина та Ядловського, що бере на себе фінансування Капели, що вже в 8 містах підготовлені концерти, а також просив повідомити, коли хористи виїжджають, "скільки, коли і на яку адресу вислати гроші". Голова Американської дипломатичної місії п. Бачинський 10 березня повідомив Капелу, що для її подорожі у Вашингтонському банку вже депоновано 25.000 доларів. У відповідь О. Кошиць, Рада Капели і Комітет Хору проігнорувавши попередні домовленості, вислали 10 березня Українському Народному Комітету нові умови подорожі, де запросили за свої виступи 175.000 доларів, при тому зажадали 50.000 доларів "прислання наперед" і "забезпечення денної платні та удержання" кожному співаковіспівачці. Український Народній Комітет, отримавши такі умови, "зразу замовк" і тільки на початку квітня надіслав офіційну відповідь, де зауважив, що концертний сезон закінчується і концерти тепер неможливі. Проте, в приватному листі Президент Українського Народного Союзу в Америці, пише, що вимоги Капели "зависокі для американських українців" і немислимі до виконання. Американські українців і їхні організації не мають таких сум грошей, щоб "сей час вислати" Капелі. Українська преса в Америці "розтрубила", що Капела "прибуде до Америки в тій самій цілі, що їздила по Європі" й це "трохи було піднесло людей на дусі і заохотило до дальших жертв". Але через те, що Капела "не приїде, то витвориться ще більша зневіра" до Капели, яка своїми концертами в головних містах європейських держав єднала "симпатії поміж чужими народами". Так писав 3 липня 1920 р. О. Приходько з Берліна в листі до редакції українського тижневика "Воля" (Відень), додаючи при цьому копії документів, на які посилається [25, с. 120]. На ці звинувачення О. Приходька, О. Кошиць відповів листом до редакції часопису "Воля", де зауважив, що він, не вдаючись в дискусію щодо правдивості викладеного, може лише сказати, що «в тяжкому становищі Капели велику ролю відограли обставини, які склались для української справи за послідні часи» [24].

Причини "розпаду" і внутрішньої кризи в Капелі, частково висвітлює "Акт ревізії УРК переведеної на доручення п. посла УНР в Берліні секретарем посольства д-р Володимиром Левицьким і урядовцем посольства

Олександром Гуманським в часі від 9 до 24 липня 1920 р.", де стверджується, що все це є наслідком "цілого ряду зовнішніх умов, які стояли поза Капелою й за які вона не несе ніякої вини". Зокрема, "Капела, її подорож закордоном, була надто коштовним підприємством" з національної пропаганди без комерційного зиску, тобто утримувати себе вона не могла. Крім того, з боку урядових установ за кордоном вона не знайшла потрібної підтримки, адже більшість чиновників вважали, що вона "виконала своє завдання й може припинити діяльність", тому під час її перебування в Берліні було остаточно припинено державні субсидії. Це значно прискорило кризу, яка в середині Капели розвивалася майже з самого початку її заснування [27, с. 28], у зв'язку з різними підходами її членів до проблеми реалізації обов'язку в його співвідношенні із звичайними людськими амбіціями. Проте керівництво Капели не намагалося шляхом узгодження суперечностей створити цілісний мистецько-громадський колектив, навіть, навпаки, ще більше – "подрібнювало" її, що й спричинило згодом вихід із колективу окремих осіб і груп [47, с. 35]. Про ці події О. Кошиць пізніше згадував, що він не думав, що "прийдеться виставляти українське мистецтво перед Європою з реквізиторшами, машиністками, кооперативними баришнями, приятелями і другою публікою, що нічого спільного з хоровим співом не мала" [41, с. 41]. Адже, як писав О. Пеленський, він був прийнятий до Капели не із-за голосу, а швидше через те, що знав німецьку, англійську й французьку мови [42, с. 8]. Такими ж "антрепренерами" він вважає О. Приходька та викладачку французької мови Г. Ватич [47, с. 35].

На членів Капели значно впливала зміна її статусу – їхали на декілька місяців у концертну подорож, а поїздка затягнулася на все життя й більшість опинилась у вигнанні, одні "переймалися роз'єднанням із родинами, невизначеністю майбутнього, тужили за Україною", для других виїзд був порятунком від "червоного" терору. А ті, що усвідомлювали надзвичайність її місії, слави, і мали найкращі голоси, мріяли про "самореалізацію, кар'єрне зростання та матеріальне забезпечення", але, як зауважує О. Чехівський, таких людей було небагато [32, с. 5]. Проте всі співаки Капели змушені були стати політичними емігрантами, адже ніхто з них не бажав добровільно повертатися на Батьківщину, яка стала колонією більшовицької Росії [35, с. 84].

"Напрочуд лаконічно» перебіг внутрішнього життя в Капелі розкривають "щоденні записи з фіксацією основних подій та з окремими емоційними коментарями" зроблені С. Колодіївною в "Журналі" Капели в період 4 лютого 1919 р. – 13 жовтня 1920 р. [31, с. 39]. Загалом, цей журнал-щоденник, починаючи з другої половини травня 1919 р., мав вести кур'єр

В. Січинський. Але 29 травня 1919 р. С. Колодіївна з власної ініціативи зробила в "Журналі" власні записи. 12 вересня 1919 р. загальні збори Капели знову ухвалили доручити вести щоденник В. Січинському, проте С. Колодіївна обурено заявила, що щоденника не віддасть нікому і продовжувала його вести [47, с. 39], записавши, зокрема: Антонович на загальних зборах скаржився на образу від Т. Георгієвської (18 травня); виник конфлікт з О. Приходьком (12 червня) [31, с. 39], про інцидент з В. Винниченком (24 липня) у Відні, коли той звернувся до співаків з "признанням, що несемо високо український прапор", хорист В. Андрієвський відповів реплікою "який ви згубили" та про його залагодження О. Приходьком наступного дня [47, с. 27]. Проте 23 вересня С. Колодіївна все ж віддала журнал О. Кошицю, а той – В. Січинському, але, як зауважує Н. Калуцка, "про долю записів В. Січинського нічого не відомо" [47, с. 40]. Проте достеменно відомо, що В. Січинський опублікував свої спогади про гастролі під назвами "Артисти Української республіканської капелі на Підкарпатській Україні" (1920) [3] та "Українська республіканська капеля" (1954) [43; 48; 59], а також виступив із доповіддю "Відношення західноєвропейського громадянства до українського руху в зв'язку з подорожжю Української республіканської капелі" в Українському Клубі Кам'янця-Подільського (13 листопада 1920 р.) [4; 5]. Пізніше О. Кошиць згадував про внутрішні конфлікти в Капелі: "Справа станула, і що буде в будучому, одному Богу відомо. Хор умер від тої хвороби, яку йому було прищеплено ще в Києві: на перше місце було поставлено не спів, а "політику", що й призвело до "розколу, ненависті, недовір'я" [41, с. 15]. У Берліні Капела фактично перестала існувати та розпалася на три частини.

Капела виїхала з України фінансово незабезпечена і в подальшому неприхильне відношення деяких чиновників дипломатичних установ УНР до Капели "дуже утруднювали умови її подорожі" [27, с. 21], тому й викликали різні непорозуміння у її внутрішньому житті. Л. Безручко пише, що через ці "всякі непорозуміння Капела не завжди була на висоті своєї високо художньої мистецької вартості". Адже "психічна нервовість, внутрішня незгода … туга за батьківщиною, фізична перевтома від одноманітного вагонно-мандрівницького життя" позбавляли співаків "внутрішнього натхнення, артистичності й робили їх механічними, шабльоновими, апатичними виконавцями концертової програми" [27, с. 28]. Вже з перших днів подорожі матеріальне становище Капели було "настільки кепське, що вона мусіла шукати собі дешевшого ніж у Празі життя". Тут у Празі виникли дві важкі перешкоди – брак грошей і труднощі з візами. Голова дипломатичної місія УНР в Празі М. Славінський та секретар О. Бочковський

намагалися допомогти з візами та надали певні кошти (129.000 крон) співакам для придбання одягу [27, с. 23]. Проте співробітник місії Скнар передав для Капели лише 40 тис. чеських крон, і то лише після того як О. Кошиць написав йому розписку про отримання 50 тис. чеських крон [41, с. 17]. Кошти для її поїздки до Відня надав український кооператор-емігрант. Починаючи з Праги "скандали спалахували від безгрошів'я" постійно, адже Капела сама майже не заробляла, тому що давала "здебільш благодійні концерти", а держава не платила – "воювала з поляками, Махном, Денікіним і червоними" [81]. Від фінансової кризи її рятували позички Дніпро-Союзу у Відні (2.000.000 крон), українських місій в Гаазі (5.000 гол. гульденів) і Берліні (353.000 марок) [27, с. 23].

Репертуар Капели було сформовано ще в Києві, і його основу складали українські народні пісні в обробках В. Барвінського, М. Вериківського, П. Демуцького, П. Козицького, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, К. Ступницького, Я. Яциневича і самого О. Кошиця [33, с. 19], тобто творів, що "винятково переконливо засвідчували самобутність і давність української культури". О. Чехівський в свої спогадах стверджує, що "обговорення й затвердження репертуару відбувалося за участі і в присутності М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, В. Кривусіва", а О. Приходько в цьому "ніякої участі не брав" [27, с. 32; 31, с. 13]. Основу творів складали "Кантата про Матір Божу Почаївську", "Ой пряду, пряду", "Щедрик" М. Леонтовича, "Веснянки", купальські пісні, "Опеньки", "По опеньки ходила" "Черевички" [2; 27, с. 32; 102, с. 72] і "Купальська справа" М. Лисенка [65, с. 23], щедрівки і колядки К. Стеценка, "На вулиці скрипка грає", "Всі зірочки до купочки" О. Кошиця [2], "Марсельєза" [42, с. 83] і "Кде домов муй" [42, с. 51] в його аранжуванні [65, с. 23], колискова "Ой ходить сон" В. Барвінського, "Ой у полі Баришполі" М. Лисенка і О. Кошиця та інші. Західноєвропейські критики зазначали відмінність характеру української пісні від московської, зауважуючи, що в українських "домінує сила, радість, життя і гумор та вогняний темперамент, а не слов'янська меланхолія" [27, с. 32]. Відомий критик Я. Крішка писав, що "українські аранжементи такі чисті і звучні, а разом з тим, при своїй складності, такі прості, як божа природа" тому, що П. Демуцький, О. Кошиць, М. Леонтович, К. Стеценко та К Ступницький "виходять з даних (пісні), які з бігом часу випрацював і витворив сам народ і тільки доповнюють природну поліфонію в народному дусі" [41, с. 16].

Софія Дністрянська характеризуючи пісні Капели зауважує, що кожна народна музика "посідає велику історичну вартість" і є "зеркалом характеру і вдачі" народу. Українці плекають свою народну пісню, а "вона завдяки тому

розцвітає розкішно і розростається новим гиллям, захоплюючи своєю свіжостю і красою отупілі уми і серця коріфеїв модерної музики і ошоломлює чистотою втомлених і знеохочених аматорів і ляїків, для яких вона стає немов супокійною пристанею" [21, с. 13]. "І саме в цьому відношенні нашої народної пісні до розвою всесвітньої музики у теперішній добі лежить головна основа успіху нашої капелі в Європі". Другою більшою і важливішою складовою успіху, на думку С. Дністрянської, є "артистична вартість самого хору, а зосібна мистецтво його дірігента Кошиця" [21, с. 14].

Крім того, в концертах Капели постійно звучали зразки фольклору тих країн, у яких доводилось їй виступати: англійські, баскські, іспанські, французькі, чеські, шотландські та ін. [33, с. 19]. Проте О. Кошиць не однозначно відносився до музики інших композиторів. Так, 12 квітня 1919 р. він, виступаючи із промовою перед концертом у Станіславові, високо підносив "заслуги галицьких композиторів", а натомість "ігнорував" музику галичан у практичній репетиційній роботі і відмовився включити до репертуару твори С. Людкевича ("Вечір в хаті", "Чорна рілля"), Ф. Колесси ("Обжинки"), Д. Січинського ("Не пора") та ін. Припинив розучування "Ой гуслі" Н. Вахнянина та "Колядки" М. Лисенка [65, с. 23]. Це викликало незадоволення членів Капели, які запитували "чому розучуємо лише Кошиця, поминаючи інших композиторів". Аналіз концертних програм підтверджує, що серед виконуваних творів було 72 народні пісні в аранжуванні О. Кошиця, 22 – М. Лисенка, 15 – М. Леонтовича, 9 – К. Стеценка (вивчені чотири оригінальні хори не виконувалися), 4 – К. Ступницького та 12 – інших авторів, тобто Капела виконувала 72 композиції О. Кошиця і 52 – інших авторів [47, с. 23].

Щодо творів західноукраїнських композиторів, то в час підбору творів у Києві організаційний комітет не мав їх, "а те, що мали, не підходило до характеру програми", адже Капела за кордоном мала "показати Європі душу і музичну творчість українського народу" у зв'язку з національно-державним відродженням України [42, с. 45]. "Репертуарний" конфлікт О. Кошиць намагався розв'язати, використовуючи творчі та виконавські аргументи, але при цьому був явно несправедливим, адже, на його думку, за цим стояла "тінь" О. Приходька, який у репертуарних справах часто посилався на "громадянські права" членів Капели [42, с. 68]. В підсумку О. Кошицю довелося долучити до репертуару декілька таких оригінальних творів, як: "Іван Гус" М. Лисенка, "Прометей", "Над нами ніч" і "Сон" К. Стеценка, але західні критики висловилися, що вони нецікаві для музичного середовища їхніх країн через наявність у них "зразків чистого мистецтва" і репертуарне питання в Капелі більше не поставало [47, с. 25]. Особливе враження на

глядачів справляло те, що Капела всю програму співала напам'ять і О. Кошиць, як взірцевий маестро, не вживав нот і диригентської палички, а диригував лише рухами й пальцями, ніби "малював кожну пісню, своїми рухами віддаючи її характер" [27, с. 30-31].

Розглядаючи заслуги окремих членів Капели, зауважимо, що "шалений успіх" мали пісня "Ой, у полі вітер віє" у виконанні бас-соліста Олекси Чехівського [102, с. 72], різдвяна колядка "Щедрик, Щедрик, Щедрівочка, Прилетіла ластівочка" у виконанні молодої солістки Ольги (Тусі) Приходько, яка "заспівувала solo після чого вступав цілий хор" [49, арк. 22]. Пізніше О. Кошиць писав, що "коронною точкою" репертуару Капели "в усіх краях впродовж п'яти з половиною років" був "Щедрик" М. Леонтовича [41, с. 17; 42, с. 67-68]. О. Чехівський в своїй праці стверджує, що найбільша заслуга в успіхах Капели належить диригенту О. Кошицеві, "бо хоч вартість української пісні незмірна, але щоб здобути признання цілого світу, треба було, щоб її заспівав Кошиць" [27, с. 30]. Великі заслуги в успіхах Капели належали помічниці диригента П. Щуровській-Росиневич, яка "винесла на своїх плечах усю чорну працю підготовки Капели до концертів" [27, с. 31]. В. Приходько в своїх спогадах писав, що О. Приходько, "не зважаючи на свою молодість, успішно справився зі своїми завданнями, маючи двох чи трьох помічників та допомогу відповідних наших посольств", завчасно турбувався тим, щоб Капела, "приїжджаючи до якоїсь столиці і маючи усе підготовлене, виступала у Європі перед чужинним світом" [49, арк. 13].

Немалі заслуги в успіху Капели належали і її кур'єру В. Січинському, який хоча й не співав у хорі, але успішно виконав свою місію займаючись "укладанням контрактів на концерти в місцях перебування Капели, організацією її реклами, забезпеченням умов для роботи і проживання" [94; 100, арк. 30; 103, арк. 42зв.]. Вільний від роботи час він використовував для ознайомлення з пам'ятками архітектури і мистецтва країн перебування Капела [31; 43; 94]. Про цей період "пізнавання Європи" [92, арк. 2], вчений згодом писав: "Ознайомлення зі всіма пам'ятниками мистецтва і архітектури Західної Європи дало мені певні підстави і широкий кругозір для моїх дослідів над українською архітектурою. Особливо багато матеріалів здобув я, перебуваючи в Чехах і Прикарпатській Україні" [100, арк. 30; 103, арк. 42зв.].

Концертна подорож Капели під керівництвом і диригентурою О. Кошиця, що тривала з кінця березня 1919 р. і до кінця липня 1920 р., стала сенсацією для головних країн Європи – Австрії, Англії, Бельгії, Голландії, Франції, Чехословаччини, Швейцарії та Німеччини [2; 38, с. 349; 79, с. 3387], які, по суті, вперше наочно познайомились з українським національним хоровим мистецтвом. У ході турне Капела дала понад 80 концертів, тільки в

Ужгороді ворогам української революції вдалося заборонити її виступи. В усіх країнах виступи 82 (*за іншими даними* 81 [82, с. 365]) хористів пройшли тріумфально, королів, президентів, міністрів, робітників і селян, які відвідували концерти, зачаровувала "краса і свіжість української пісні" [92].

Впродовж усієї гастрольної поїздки Капели її виступи мали величезний художній успіх і дістали виключно високу оцінку європейських слухачів і критиків. Капела тріумфально заявила про себе на концертних майданчиках і шпальтах численних часописів [38, с. 349], які вважали її своєрідним відкриттям України широкому світові, "про неї можна говорити лише з найбільшим подивом". І все це в "найживішім зв'язку українських співаків з народною музикою… українці вміють не тільки творити, але й співати свої пісні з повним розумінням що доступно лише незіпсованому творцю – народу" [20, с. 2]. Так, 10 серпня 1919 р. В. Винниченко в листі до О. Приходька писав, що діяльність Капели за кордоном "є багато раз кориснішою для нашої нації і державності, ніж діяльність різних комісій і місій, що витрачають десятки мільйонів народних грошей, діяльність яких нічим і ніде, хіба крім скандалів у ресторанах не означалась" [104, арк. 13]. С. Петлюра а своїй адресі "До Української республіканської капели" від 16 вересня 1919 р. писав, що "тріумф Капели виправдовує саму ідею висилки її за кордон для ознайомлення чужинців з творчістю нашого народу" і її "праця буде записана на сторінках нашого Державного й Культурного будівництва" [104, арк. 17]. Французький журналіст Pier Noziere в своїй промові "Українська пісня" виголошеній 25 лютого 1921 р. у театрі "Ghamps-Elysées" (Париж), відзначив, що українська пісня "славить героїв, великих козаків", оспівує "долю кожної людини-родини", їхню ганьбу, горе, драму, зраду, любов, радість і сум розлуки. Їхні пісні завжди "переняті духом свободи" і дають "змогу пізнати поетичну душу вільної і благородної України" [7, с. 303].

Капела віщала "народам світу про те, що є на земній кулі держава Українська Народна Республіка (а не колонія Росії), є українська нація, і вона не вигадка, як це безнастанно твердили та й нині іноді твердять (!) наші вороги – російські шовіністи і всілякі невігласи, є великий український народ, який зберіг свою прадавню і славну історію, багатющі традиції та високу, своєрідну музичну культуру, яка не тільки не поступається культурі інших народів, а навпаки, порівняно з ними часто глибша, змістовніша і багатша". "Коли Україна конала в муках, наша велика чарівниця пісня, пісня благовісниця на повний голос лунала над світом у виконанні Української республіканської капели… і несла людям радість пізнання нового, невідомого для них хорового мистецтва та його геніального творця –

українського народу, а відтак і самої новонародженої держави України, існування якої сотні років було покрите мороком невідомості", – писав Ж. П'єофіт у газеті "Вереске" від 21 листопада 1919 р. [35, с. 82]. Швейцарські часописи відзначали, що це не співаки співають, а "співає через них сам Бог", вони довели, що пісня для українців – це їхнє "життя, історія і батьківська могила" [27, с. 32]. І це лише декілька відгуків, а таких рецензій, зібраних і виданих у Парижі (1929) окремою книжкою – понад 350, а ще "стоси рецензій", відшуканих М. Головащенком у закордонних архівах, – "свідчення тріумфальних концертів" Капели, які "несли до свідомості країн і континентів звістку про наш народ і його яскраве високолюдяне мистецтво" [37].

Не зважаючи на те, що концертне турне Капели країнами Європи здобуло славу для українського хорового мистецтва, її члени були змушені залишитися поза межами окупованої більшовиками України [62]. Шляхи артистів після розпаду Капели розійшлися в Берліні, один "пішов via Турнов на Варшаву, – другий – тернистий ясний на неорані ниви забутої, занедбаної Підкарпатської України" [15, с. 474; 16, с. 189].

Так, основна трупа під проводом О. Кошиця, не зважаючи на неодноразові звернення-прохання різних українських і чеських діячів, прихильних до української справи, влаштувати концерти на Підкарпатській Україні [3, с. 2] чи в "інших слов'янських землях, де про Україну не чують чи не хотять чути (*Болгарія, Югославія*)", виїхала 7 серпня 1920 р. на чеські курорти до Турнова (*Чехія*), де "майже бездіяльно сиділа" очікуючи "великої і богатої милості" від уряду УНР. А одержавши декілька мільйонів [3, с. 3] дала вісім концертів у Гожіце, Ірчині, Младі Болеславі, Новій Паці, Семілі, Турнові, Дойче Габелі (Німецьке Яблонне) [41, с. 20]. Через декілька місяців трупа перебралася до Варшави, серед них О. Курчинський, В. Туркало, З. Чехівська, О. Чехівський [51, арк. 1; 105], де, поповнившись новими співаками і співачками, створила Український національний хор. У Польщі О. Кошиць зустрівся з С. Петлюрою, який допоміг йому отримати мільйон польських марок [81]. Проти концертів хору у варшавській філармонії виступила газета "Жечпосполіта", яка писала, що "ні один порядний поляк не піде" на ці виступи, але "непорядних" поляків, серед яких "весь музичний світ, вся література, весь дипломатичний корпус", знайшлося дуже багато і всі квитки на "10 концертів були викуплені наперед". "Почаївський кант ("Ой, зійшла зоря")" в сольному виконанні баритона Н. Кузьміна, "Ой, у полі вітер віє" – О. Чехівського, а також "Веснянки" (М. Лисенка), в "яких жіночі голоси показали всю красу своїх українських тембрів, мали шалений успіх" [102, с. 72].

Взимку 1921 р. ця трупа О. Кошиця, розпалася на дві частини. Одна під проводом О. Кошиця, маючи новий репертуар, поїхала здобувати славу українській пісні в Бельгію, Іспанію, Німеччину та Францію [61], але вже без доньки українського діяча, священика, о. Тимофія Туркало, В. Туркало-Журавель [106], яка вийшла в листопаді 1920 р. заміж за українського патріота, активного політичного діяча, члена Воєнно-санітарної місії УНР в Берліні А. Журавля. Шлюб вони брали у Кам'янці-Подільському, де їх і захопила "більшовицька окупація" [60, с. 191]. До речі, С. Колодіївна, залишаючись у трупі під проводом О. Кошиця, конфліктувала й далі з членами хору, тому 6 жовтня за ініціативою П. Стеценка відбувся розгляд "Справи Колодіївни", яка відмовилася давати пояснення і разом з В. Андрієвським подала заяву про звільнення. 11 жовтня 1920 р. скарбник О. Чехівський, у зв'язку зі звільненням, виплатив В. Андрієвському і С. Колодіївні по 7500 гривень і по 1095 крон [57, с. 40]. Трупа в 1923 р. виїхала в США [2; 43; 64, с. 27-28; 79, с. 3388], де в 1924 р. припинила свою діяльність [81]. Друга її частина, група із 35 співаків, у т. ч. альт-солістка Зінаїда та бас-соліст Олекса Чехівські, на початку 1921 р., створили хор "Прометей" (директор О. Курчинський, диригент Ю. Кириченко, пізніше Андрій Чехівський, а з кінця 1924 р. Олекса Чехівський), який концертував у Німеччині та Іспанії [80]. 16 жовтня 1924 р. директор хору "Прометей" О. Курчинський підписав "контракт на п'ятимісячне турне по Франції з імпресаріоні Корнеєм" [44]. Крім того, О. Чехівський, разом із видатними діячами українського націоналістичного руху, подолянами – М. Вікулом, П. Герасименком, Л. Мосендзом, а також поетами Є. Маланюком, О. Телігою та іншими [107; 108], став одним із засновників і членом Легії українських націоналістів (ЛУН) – першої української націоналістичної організації, створеної 12 листопада 1925 р. у м. Подєбради (Чехословаччина) на об'єднавчому з'їзді трьох українських державницьких організацій [109; 110, с. 109] при Українській господарській академії (*її професорами були подоляни – В. Приходько, В. Січинський, М. Левицький – авт.*). В 1929 р. ЛУН стала однією із засновниць Організації Українських Націоналістів [107; 109] у якій «прижилося вітання Чорних Запорожців "Слава Україні!" [108]. Пізніше О. Чехівський, що концертував у трупі артистів під керівництвом К. Миколайчука, переїхав до Парижу [80; 111], де брав активну участь в житті української громади у Франції. Зокрема, 21 липня 1928 р. був головою її загальних зборів, які "заслухавши доклад голови громади І. Стасіва про діяльність Ради, з повним задоволенням констатували оздоровлення атмосфери, що прийшло головним чином після вибуття з громади п. Шаповала і його ближчих прихильників, що намагалися накинути громаді

свій суто партійний напрямок", замість того, щоб займатися об'єднанням української еміграції «в одну українську сім'ю-родину" для продовження боротьби за волю і права українського народу, культурно-просвітної діяльності та взаємної допомоги [111]. Водночас О. Чехівський створив у Парижі власний хор і виступав з ним до 1949 р. [80]. Зокрема, хор виконав на концерті з нагоди народження Т. Шевченка інсценізацію "Посвячення ножів" з "Гайдамаків" Т. Шевченка з музикою М. Лисенка (1935), яку уложив і артистично виконав головну роль "благочинного" О. Чехівський, що справило на присутніх "глибоке враження" [112]. В 1936 р. він став артистом чоловічого ансамблю, а його брат А. Чехівський – хормейстером, новозаснованої колишніми членами Капели Української опери (директор і організатор М. Кучерів), яка невдовзі дала свою першу оперу-виставу "Запорожець за Дунаєм" в оркестрації та з доповненнями С. Євсєвського [77]. Крім того, О. Чехівський, як диригент, співпрацював з Театральним ансамблем (створений трупою українського театру з Полтави, який в роки Другої світової війни виїхав через Кам'янець-Подільський до Франції, де давав концерти в таборах і виступав перед американськими солдатами), беручи "участь в академії на честь Тараса Шевченка", театральних виставах й естрадно-концертних програмах [110, с. 109; 113]. Він був депозитором архіву і бібліотеки С. Петлюри та його родини в Парижі, музичним критиком та музикознавцем [110, с. 109]. А. Чехівський (*07.12.1879, с. Гороховатка – †12.12.1941, католицький дім "Нуазі лє сек" під Парижем [58]), після нетривалої праці в хорі "Прометей" та Українській опері, співпрацював з пресовою агенцію "Офінор" (Женева, 1938), що діяла під егідою Державного Центру УНР в екзилі [114]. О. Кошиць у статті "Помер Андрій Чехівський" (Нью-Йорк, 1942) писав: "Відійшов з цього світу один з тих незломних, висококультурних, активних українців давнього типу, які все своє життя віддавали українській ідеї й за неї клали голови". "Суворий присуд долі, який тяжить над українським народом тяжким тягарем", упав і на славну родину Чехівських: Віктор, славний український революціонер, поклав голову в Першій світовій війні; Володимир, прем'єр Директорії, та Микола, полковник синьожупанників і комендант м. Києва за Директорії, загинули на Соловках; Андрій, тенор і диригент, помер у страшних злиднях і повній самітності; Олекса і Зіна тиняються на вигнанні. Доля тяжко відплатила "лицарям України, які ні разу не зганьбили українського прапору і не запрудили українського імені" [58]. Друга частина трупи на чолі з М. Кириченком, вирушила в турне по Іспанії [2; 43; 64, с. 27-28; 79, с. 3388], після його завершення її співаки утворили різні хорові організації [79].

Найважче було групі співаків, т. зв. "приходьківцям" (*прихильникам*

Олекси Приходька)" [66, с. 98], яким адміністрація Капели не виплатила "ніяких ліквідаційних грошей (*хоча в касі Капели було кілька десятків тисяч німецьких марок*)" і вони залишилися "абсолютно без копійки грошей". Проте звільненні з Капели члени українських національних хорів, "зважаючи на свою національну свідомість, організаційні здібності й громадську дисципліну", не покинули своєї праці, а "зорганізувалися в гурток і почали вживати заходів аби виїхати" в Україну, щоб "працювати серед свого народу" на Підкарпатській Україні, де значного поширення набув "український культурно просвітній рух" [3, с. 2]. В. Приходько в своїх спогадах згадує: "Коли об'їзд столиць Європи закінчився і Капела рішила перенести свої виступи до Північної і Південної Америки" [49, арк. 13], О. Приходько "не захотів покидати Європи" [49, арк. 14] і разом із 18-ма (*за іншими даними 16* [15, с. 474]) національно свідомими колишніми членами Капели, серед яких В. Січинський з дружиною Михайлиною, наприкінці липня 1920 р. переїхали на Закарпаття й осіли в Ужгороді [15, с. 474; 27, с. 29; 31, с. 10; 92, арк. 10; 115, с. 122]. Тут вони заснували Українське музично-драматичне товариство "Кобзар" (керівник Р. Кирчів, диригент і композитор М. Рощахівський) [15, с. 474; 16, с. 190; 27, с. 29; 31, с. 10; 92, арк. 10; 115, с. 122]. П. Стерчо в некролозі "Св. п. Олекси Приходька" (*Нью-Йорк*, 1979) писав, що О. Приходько ще в 1919 р. перебуваючи з Капелою в Ужгороді "познайомився з провідними українськими діячами Закарпаття", що "промостило йому шлях до поселення в Ужгороді в 1920 р. із гуртом членів Капели" [62].

11 серпня 1920 р. музично-драматичний ансамбль "Кобзар" дав в Ужгороді свій перший концерт, програма якого складалася з хорових і сольних номерів [3, с. 2; 15, с. 474; 16, с. 190; 31, с. 10]. Основу хору складали солістки колишньої Капели – альт (*Ніна Машкевич*), сопрано (*Марина Терпило, Ольга (Туся) Приходько, Михаїла (Михайлина) Січинська-Орисик*)" [3, с. 2; 15, с. 474; 16, с. 190], які репрезентували творчість композиторів Наддніпрянської України і Галичини. Концерт, на якому були "присутні – крім місцевої влади, представники антантської місії", пройшов з величезним успіхом, зал був переповнений [3, с. 2; 15, с. 474], "багато людей приїхало з сіл і близьких міст". Успіх перевищив усі сподівання, кілька пісень було повторено на "біс" [15, с. 474]. Цим концертом члени українського музично-драматичного товариства "Кобзар" розпочали свою культурно-просвітницьку працю серед місцевого українського населення "руснаків" [3, с. 2; 27, с. 29; 61; 62; 63, с. 47-67; 92, арк. 10].

Члени Капели, які влітку прибули в Ужгород і створили музично-драматичне товариство "Кобзар".
На підлозі сидить ***Ольга (Туся) Приходько.***
Сидять М. Приємська, ***Олекса Приходько,*** *М. Терпило, К. Якуненко.*
Стоять: Л. Татарів, ***Володимир Січинський, Михаїла Орисик,***
О. Пеленський, Н. Машкевич, С. Гаєвська, Л. Безручко, М. Рощахівський, Р. Кирчів, О. Вахнянин, Г. Татарів, Г. Кирчова.
Ужгород, вересень 1920 р. [47, с. 38; 64, с. 27].

Успіх першого концерту заохотив співаків до другого (26 серпня) й третього (4 вересня) концертів із новою програмою, які тепло прийняла ужгородська публіка. Потім хор співав для стрілецької сотні в селі Корчаві під Ужгородом; декілька разів на сходинах руського клубу, де члени гуртка також декламували різні твори; дав 2 концерти для місцевого громадянства Мукачева; 2 концерти для вояків і місцевого населення Берексазі; на службі Божій в монастирі "Чернеча Гора" під Мукачевом; для селян під час служби Божої та в місцевій школі села Давидкове [15, с. 475].

Високохудожні концерти товариства "Кобзар" викликали десятки похвальних рецензій місцевої преси [61]. Так, газета "Народ" писала, що "хор артистів української Капели, співає, як небесні ангели", а їхні пісні, це ті ж пісні, що "співає й наш руський народ" [3, с. 2; 15, с. 475]; "Руська нива" зауважила, що спів хору "очарував публіку" і то було "щось чудесне, небесне"; часопис "Наука" писав, що "публіка фрапірована була так, що не

могла перестати плескати" [3, с. 2], але "тяжко приходиться співакам і з морального і з матеріяльного боку", але їхня ідея сильніша "від дрібних планів наживи й спекуляції", вони знайшли себе у "великій праці серед народу і для народу" [15, с. 475]. Гарні рецензії вмістили мадярські газети, що мало надзвичайно велике значення", адже в місцевих відносинах, "завжди був наявний антагонізм поміж мадярами й українцями-русинами", а також газети "Русин" [3, с. 2] та інші, які виявили "признання й похвалу" членам "Кобзаря", діяльність яких має "велике національно-культурне пробуджуюче значення" [27, с. 29]. Українське музично-драматичне товариство "Кобзар" "зустрінувши саме прихильне відношення" української, словацької і мадярської публіки в містах і селах Закарпаття, впродовж двох місяців дало 35 виступів [3, с. 2; 27, с. 29; 61; 62; 63, с. 47-67; 92, арк. 10].

20 вересня (*за іншими даним на початку жовтня* [3, с. 3]) 1920 р. [16, с. 190] Товариство "Кобзар" вирушило, але вже без Володимира і Михайлини Січинських, у концертне турне по Словаччині, яке мало великий моральний, матеріальний і художній успіх [3, с. 3], а селяни були щиро "захоплені згуками рідних пісень" [16, с. 190].

Внаслідок одномісячної інтенсивної праці Українського музично-драматичного товариства "Кобзар" з'явилася "можливість приступити до засіювання постійного огнища української культури на Підкарпаттю, – до організації постійного українського театру [16, с. 190]. "Руський театр" Товариства "Просвіта" [2; 27, с. 29; 30; 43; 61; 62; 64, с. 28; 67; 79, с. 3388]. Спочатку це був драматичний гурток "Просвіти", який запросив членів товариства "Кобзар" брати участь у своїх виставах "Ой не ходи Грицю" (14 вересня 1920 р.) [3, с. 3; 63, с. 52], "Ясні зорі" (28 жовтня) [63, с. 52], "Наталка Полтавка" (2 грудня) [3, с. 3; 63, с. 52; 115, с. 122], "Вечорниці" та інші [3, с. 3], що викликало захоплення в населення [71, с. 147]. Дуже швидко члени товариства "Кобзар", серед них і подоляни Олекса Приходько, Ганна Кирчів (*дів. Ватич*), Ольга Приходько, Михайло Рощахівський, В. Січинський з дружиною Михайлиною та інші, стали активними просвітянами [107, с. 7] та зробили вагомий внесок у становлення національної свідомості населення краю. До речі, членом ужгородської "Просвіти" був і український видавець, редактор і педагог, подолянин Павло Кукуруза (*04.03.1896, *Нова Ушиця, нині – цент району Хмельницької області* – †14.02.1978, *Міннеаполіс, США*) [71, с. 143-144], а його дружина Маруся (*дів. Король*; *01.01.1907, *Ужгород* – †18.12.1996, *Міннеаполіс, США*), співачкою та артисткою "Руського театру" Товариства "Просвіта" [116]. Але, не зважаючи на те, що концерти "Кобзаря" мали великий успіх у глядачів, незначні фінансові надходження призвели до розпаду колективу

[43; 64, с. 25]. На його базі, у співпраці з "Просвітою", 15 січня 1921 р. було засновано український професійний театр "Руський театр" товариства "Просвіта" в Ужгороді [43; 64, с. 25; 66, с. 98; 71, с. 145;], який дебютував народною драмою М. Старицького "Ой, не ходи, Грицю, та на вечорниці" [62]. О. Приходько став диригентом хору і оркестру театру [61], а його акторами подоляни Ганна Кирчів (*дів. Ватич*), Ольга Приходько, Микола Рощахівський та інші колишні члени Капели [107, с. 7]. Августин Волошин виступаючи на відкритті театру, говорив, що він "має бути храмом, котрий проповідує правду, чистоту звичаїв, благородні ідеали культурного життя" [117, с. 20]. Режисерами театру були М. Біличенко та М. Дніпрова-Приємська, з 1 квітня 1921 – Б. Кривецький, у серпні театр очолив М. Садовський [118, с. 170], але він був дуже невдоволений умовами праці, хоча "Руський театр" отримував "дуже схвальні відгуки від чеських діячів культури". Через нехватку коштів для утримування театру [119, с. 175], конфлікт усередині трупи та з диригентом О. Приходьком, який наполягав на своєму варіанті постановки п'єси Ібсена "Примари", Микола Садовський в 1923 р. залишив театр [63, с. 104]. Невдовзі керівником театру став відомий український театральний діяч О. Загаров [120, с. 53] і разом із ним в Ужгород переїхали талановиті актори – Г. Совачева, Ф. Базилевич, Л. Гаєвська [121, с. 28], а також Марія Морська (*справжнє прізвище П'єткевич-Фессінг; *1895, містечко Остропіль, нині – с. Старий Остропіль Старокостянтинівського району Хмельницької області – †28.11.1932, Росія?*). Ці актори суттєво зміцнили творчий склад театру та піднесли його мистецький рівень. О. Загаров докорінно змінив стиль і репертуар, замінив твори української класики найкращими творами світових драматургів, що значно розширило глядацьку аудиторію і викликало інтерес в місцевої інтелігенції [63, с. 109; 120, с. 53]. Проте невдовзі ситуація сильно змінилася, адже чеські урядові кола скоротили грошову допомогу театру [63, с. 141; 122, арк. 37-38] і влітку 1925 р. через нестачу коштів О. Загаров залишив театр [63, с. 142], а 1 січня 1930 р. "Руський театр" товариства "Просвіта" в Ужгороді офіційно припинив свою діяльність [95, арк. 37-38].

Крім того, товариство "Просвіта" організувало Руський національний хор, диригентом і керівником якого з травня 1921 р. був Олекса Приходько. Хор постійно виступав на державних, народних і релігійних святах, масових заходах, популяризуючи українську пісню. Його концерти мали надзвичайний успіх, і як згадував О. Приходько, – "після концерту багато присутніх записалися в члени хору... навіть сам віце-губернатор Еренфельд" [121, с. 13]. Хор під керівництвом О. Приходька з успіхом виступав до березня 1939 р. [123].

Крім того, О. Приходько був "запрошений на посаду учителя української мови і співу до учительської семінарії в Ужгороді", де навчав учнів диригентському мистецтву, і вони, "розійшовшись по Підкарпаттю, створили по селах українські хори", що стало великим кроком у справі національного відродження краю [49, арк. 14]. Так, у травні 1926 р. в Ужгороді відбувся фестиваль хорів Карпатської України, в якому взяло участь біля шістсот співаків і серед них виховані О. Приходьком керівники сільських хорів – Міньо, Повхан, Світлик, Шимоновський та інші [49, арк. 14; 124, с. 52]. Пізніше О. Приходько, "з ласки Божої блискучий викладач, людина виняткової точності, діловитості, чесноти та скромності", завжди "акуратний, урівноважений, надзвичайний педагог", зразок для всіх своїх учнів [124, с. 51], став професором руської мови Торговельної академії в Мукачеві, де одночасно був диригентом та організатором українських національних вистав [49, арк. 14]. Зокрема під його керівництвом учні академії поставили в міському театрі "Ревізора" та "Суєту" [124, с. 51]. Крім того, він "підготував до друку читанку на основі етимологічного правопису, бо фонетичним правописом не було дозволено видавати шкільні підручники" [124, с. 60]. О. Костюк (1967) оцінюючи працю О. Приходька писав, що він протягом своєї діяльності "намагався давати свою помічну руку туди, де відчував найбільшу потребу, а саме – в галузі літературознавства, театрального і музично-хорового мистецтва" [61]. І, коли б він "більше нічого не зробив, то цілком вистачало б його заслуг" для України [49, арк. 13].

Його дружина, донька священика, випускниця Маріїнської гімназії, колишня конферансьє, перекладач і сопрано-солістка Капели Ольга Приходько (дів. Ватич), у 1939 р. разом із родиною оселилася в Празі, де займалася науковою діяльністю, переклала на українську мову підручник з природознавства французького вченого А. Вагнера, виступала в українському музично-драматичному театрі "Май" (Прага), яким керував її чоловік О. Приходько, а син Андрій диригував оркестром театру [125, с. 11], опублікувала дуже цінні спогади "Прадід Ілія. Родинна хроніка з життя подільського духівництва минулого століття" (Ч. 1, 1966; Ч. 2, 1967; Ч. 3 і 4, 1968), "Кам'яне Серце" (1972), "З моря житейського… Розповідь з часів старого Поділля" (1972) та інші, копії яких зберігаються в родинному архіві А. М. Трембіцького.

Один із найвидатніших педагогів, український культурний діяч, диригент і драматург Олекса Приходько помер 8 лютого 1979 р. [49, арк. 15; 62], а його дружина, знана актриса, педагог і письменниця Ольга Приходько – 14 січня 1981 р. [126, арк. 1]. Обоє поховані на Ольшанському цвинтарі в

Празі.

Ольга (Туся) Приходько в 1923 р. перебралася із Закарпаття [49, арк. 22] в Прагу, де співала в Українському академічному хорі студентів при Товаристві "Академічна громада" в Празі під керівництвом М. Рощахівського і П. Щуровської-Росиневич. Потім вийшла заміж за молодого науковця-історика, учасника бою під Крутами, Ігоря Лоського і переїхала з ним до Львова, де в них у 1928 р. народилась донька Олена. На жаль, І. Лоський захворів на туберкульоз і 27 травня 1936 р. помер [127]. Пізніше Ольга (Туся) вдруге вийшла заміж (за другим шлюбом *Башко*) [49, арк. 23], померла вона 5 травня 1996 р. у Львові. Перекладач Капели та всіх її видань впродовж гастрольної подорожі по Європі, Ганна Кирчіва (дів. Ватич) разом із чоловіком у 1920 р. переїхала в Ужгород, де в 30-х рр. померла [26].

Сучасний дослідник Й. Баглай характеризуючи внесок колишніх членів Капели пише, що "чи не найбільше значіння мала їх праця на Закарпатті", адже завдяки їй "настало національне відродження Срібної Землі й було підготовлено чудодійне перетворення Підкарпатської Руси в Карпатську Україну", їхня праця "в значній мірі підготувала там національну революцію" [66, с. 97]. Т. Росул у праці "Музичне життя Закарпаття 20–30-х років XX століття" стверджує**,** що "одним із найважливіших чинників розвитку музичної культури" Закарпаття став приїзд у 1920 р. частини членів Капели, які підготували "ґрунт для створення професійної організації – Крайового хору вчителів, як основного репрезентанта хорового виконавства краю". Вони, як виконавці, керівники музичних колективів, організатори концертів і викладачі музичних шкіл брали активну участь у культурному житті краю**,** що призвело до появи "лідерів серед композиторів і виконавців", які "стимулювали процес професіоналізації регіонального музичного середовища" [67].

Колишній адміністратор Капели М. Чайковський після її розпаду в читав лекції з вищої математики в Львівському таємному українському університеті (1922–1924 рр.), брав активну участь в організації фізико-хіміко-математичного інституту в Одесі (*нині Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – авт.*), де впродовж 1925-1933 рр. був першим проректором. 19 березня 1933 р. його заарештували в сфабрикованій справі "УВО" (Українська військова організація) та засудили до 10 років ув'язнення, яке відбував у таборі Кемь (*Карелія*), потім в Архангельській області. Після звільнення в березні 1943 р., викладав у Томському і Семипалатинському університетах. Помер 7 жовтня 1970 р., похований на Личаківському цвинтарі у Львові [90].

А. Криськов у статті "Володимир Січинський: чеський період діяльності" (2000) пише, що В. Січинський виїхавши на початку 1919 р. з

Капелою на гастролі по Західній Європі і "дізнавшись про встановлення на Поділлі радянської влади, вирішив не повертатися до Кам'янця-Подільського і від 1920 р. проживав у Львові" [128, с. 501]. Проте це не зовсім відповідає дійсності, адже після розпаду Капели в 1920 р. В. Січинський з дружиною Михайлиною деякий час мешкали в Ужгороді, де приймали активну участь в діяльності товариства "Кобзар" і "Просвіти". Мандруючи під час першого турне з групою співаків і музикантів товариства "Кобзар", В. Січинський виступав з лекціями і бесідами серед населення про Наддніпрянську Україну, про події української революції, а також зібрав багатий матеріал про матеріальну культуру та будівництво в регіоні, який згодом сповна використав у своїй творчості [64, с. 28].

В жовтні 1920 р. мандрівне театральне життя для вагітної Михайлини стало несприятливим [54] і подружжя Січинських, враховуючи цю та інші родинні обставини (*український тижневик "Воля" (Відень) від 2 жовтня 1920 р. подав допис А. Горленка про розстріл у Кам'янці-Подільському більшовиками Євфимія Сіцінського* [129]), повернулися з Ужгорода на деякий час до Кам'янця-Подільського [50, с. 174]. На щастя, звістка про батька Володимира виявилась неправдивою [50, с. 174; 63, с. 47]. Свої враження про подорож з Ужгорода до Кам'янця-Подільського Володимир Січинський описав у статті "На звільнених землях" (Враження з подорожі до Кам'янця)". Він, зокрема, пише, що до містечка Скала-над-Збручем добрався з дружиною на потягу, а далі, через "надзвичайно чисте" Оринин та Підзамче попри "Турецьку" замок-фортецю до Кам'янця-Подільського, їхали кіньми [130, с. 291]. Кам'янець-Подільська газета "Слово" від 9 листопада 1920 р. писала, що в "неділю 7 листопада відбулися організаційні збори Ради Кам'янець-Подільського Товариства "Просвіта", на якому була "обрана президія (Управа) Ради Товариства", а її головою став присутній на зібранні В. Січинський [131]. Але незабаром у місто остаточно вступили більшовицькі війська, які розгорнули червоний терор на Поділлі. Побоюючись стати жертвами репресій, в грудні 1920 р. В. Січинський разом із дружиною змушений був виїхати до Львова [13, с. 52]. В. Січинський і гадки не мав, що залишає Україну і рідний Кам'янець назавжди, що стане до кінця днів своїх емігрантом, розділить складну долю чужинця за кордоном і не здійснить своєї мрії – повернутись на Батьківщину, визнаючи за кордоном до кінця своїх днів лише паспорт Української Народної Республіки, не приймаючи іноземного громадянства. В. Січинський став відомим громадським діячем, гідним патріотом своєї Батьківщини, якій віддавав всі свої сили, знання та енергію, незважаючи на те, що радянська влада не тільки його цькувала, ігнорувала і не визнавала, але й заборонила цитувати і

згадувати в публікаціях та занесла в список 50 своїх найнебезпечніших ворогів [70, с. 166]. Помер Володимир Січинський 25 червня 1962 р. у Патерсоні, а його дружина, сопрано-солістка Капели та актриса театру М. Садовського (*Кам'янець-Подільський, Львів, Прага*) Михайлина Січинська – 19 червня 1989 р. у Філядельфії. Обоє поховані на українському цвинтарі в Савт Бавнд Брук (*Нью Джерсі, США*), де спочивають відомі подоляни В. Приходько, його син Є. Приходько і його невістка М. Приходько, О. Повстенко, О. Чехівська та багато інших.

Таким чином, не зважаючи на всі перипетії, виступи Капели в країнах Європи були тріумфальними, вони "яскравим потужним прожектором" освітлювали "незнання, необізнаність, що панували (і, на превеликий жаль, панують ще й досі!) в умах навіть інтелектуалів" щодо України як держави та її "свободолюбного, працьовитого і талановитого, співучого народу" [35, с. 83]. Сьогодні про значення подорожі Капели не доводиться багато говорити – воно є очевидним і загально визнаним. Л. Безручко, оцінюючи значення концертової подорожі Капели, пише, що вона є "дорогоцінною вкладкою, золотою сторінкою в історії культурно-національного руху українського народу". Адже з піснею на устах "ширила ідею визвольних змагань українського народу серед широких мас населення різних національностей", популяризувала ідею самостійності українського народу, "розкривала його невичерпані скарби духовної творчості" [27, с. 30]. Завдяки Капелі Симон Петлюра інтернаціоналізував "українське питання піснею" і показав усьому світові, що "повстає на півдні Україна, як країна пісень і радощів життя" [13, с. 425]. Душа захоплюється піснями Капели, які "виявляють глибоку віру, гордість, нахил до авантур, презирство до грошей, культ жінки і танця, і над усе прагнення до свободи" [14].

Таким чином гастролі Української республіканської капели, членами якої були відомі особистості знаних українських родин Сіцінського-Чехівського-Січинського-Шандора і Солухи-Приходька-Герасименка-Філя, не тільки виконали своє завдання, але й "перевищили всі покладені надії" [27, с. 30]. Капела "запрезентувала перед Заходом високу музичну культуру України, – і була живим свідченням окремішности українського народу, його мови, історії й культури" [2]. Надзвичайний успіх концертного турне Капели, як однієї з найбільш резонансних культурних подій 1919–1920 рр. у Європі, "став атракцією не тільки музичного співу, але справді звернув увагу цілого світу на оригінальність і високий мистецький рівень української культури" [43]. Виступи Капели мали "безсумнівно велике значення" для української пропаганди за кордоном й дуже цікавили українську еміграцію. Але, на жаль, через "непорозуміння в Капелі" і "важкий фінансовий стан її членів"

"закінчила своє існування досить безславно", розпавшись на дві трупи [19, с. 199]. Славна Українська республіканська капела під проводом Олександра Кошиця "піснею здобувала симпатії для України народів світу саме в тому часі, як Україна тієї приязни найбільше потребувала", – зауважила Катерина Трухла, виступаючи з нагоди 40-річчя створення Капели в Українському інституті Америки [78]. Хоча про Українську Республіканську Капелу "писано вже стільки по всіх часописах Європи, стільки витрачено атраменту, стільки наставлено "викличних знаків" [12, с. 170], багато опубліковано й продовжують появлятися більші чи менші статті та замітки про її подорож та окремі виступи, її успіхи та невдачі [132], проте, докладно праця як самої Капели, так і її членів, ще й досі висвітлена не в повній мірі та чекає на свого українського історика, мистецтвознавця та музикознавця.

Список використаних джерел та літератури:

1. Українська Республіканська Капела // Робітнича газета. Орган Центрального Комітету УСДРП (Кам'янець-Подільський). – 1919. – Ч. 434. – 16 січ. – С. 1.; 2. Українська республіканська капела // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki (17.03.2016). – Назва з екрану.; 3. "С." Артисти Української Республіканської капелі на Підкарпатській Україні / [В. Січинський] // Слово (Кам'янець-Подільський). – 1920. – Ч. 38. – 12 листоп. – С. 2-3.; 4. Січинський В. Відношення західноєвропейського громадянства до українського руху в зв'язку з подорожжю Української Республіканської Капелі. Доповідь в Українському Клубі Кам'янця-Подільського 13 листопада 1920 р. / В. Січинський // Слово (Кам'янець-Подільський). – 1920. – Ч. 39. – 13 листоп. – С. 4.; 5. В Українськім Клюбі // Слово (Кам'янець-Подільський). – 1920. – 13 листоп. – С. 4.4 6. Дністрянська С. Капеля Кошиця / Софія Дністрянська // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 12-15.; 7. Piere Noziere. Українська пісня // Воля. Український тижневик (Відень). – 1921. – Ч. 8. – Т. 2. – С. 301-303.; 8. Щербаківський В., проф. Життя і діяльність Олександра Антоновича Кошиця / Вадим Щербаківський. – Лондон : Накладом Української Видавничої Спілки, 1955. – 54 с.; 9. Миколайчук К. Записки з подорожі Української республіканської капелі [спогади] / Кирило Миколайчук // Сучасність. Література, мистецтво, суспільне життя (Мюнхен). – 1969. – Ч. 1 (97). – січ. – С. 107-115.; 10. Миколайчук К. Записки з подорожі Української республіканської капелі [спогади] / Кирило Миколайчук // Сучасність. Література, мистецтво, суспільне життя (Мюнхен). – 1969. – Ч. 4 (100). – січ. – С. 106-111.; 11. "Моренко". Українська Республіканська Капеля в Лондоні / Моренко // Наш Шлях (Кам'янець-Подільський). – 1920. – Ч. 50. – 20 лют. –

С. 2.; 12. Арпад. Наша Капеля // Воля. Український тижневик (Відень). – 1921. – Ч. 5. – Т. 2. – С. 170-172.; 13. "Б. А." Фляндрія і Українська Республіканська Капеля (На підставі фламандської преси) / Б. А. // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 9. – Т. 1. – С. 421-427.; 14. "Г. В." Українська Республіканська Капеля в Бельґії і Голяндії (Лист з Бельґії) / Г. В. // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 7. – Т. 1. – С. 303-305.; 15. "Г. К." Артисти Української Республиканської Капелі на Підкарпаттю / Г. К. // Воля. Український тижневик (Відень). – 1921. – Ч. 12. – Т. 3. – С. 474-475.; 16. "Н-р." Концерти Т-ва «Кобзар» (артистів У.Р.Капелі на Підкарпаттю) на Словаччині // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 189-191.; 17. "Н-р." Українська Республиканська Капеля в Берліні // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 1. – Т. 2. – С. 303.; 18. "Н…р." Концерти Української Республиканської Капелі в Бельґії / Н…р. // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 2. – Т. 2. – С. 81-82.; 19. "N." Доля Української Республіканської Капелі / N. // Воля. Український тижневик (Відень). – 1921. – Ч. 6-8. – Т. 3. – С. 199-201.; 20. Українська пісня. Ще про українську капелу // Україна (Кам'янець-Подільський). – 1919. – № 27. – 13 верес. – С. 1-2.; 21. Концерти Української Республіканської Капелі в Льондоні (Від власного кореспондента) // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 8. – Т. 1. – С. 357-358.; 22. Українська Республіканська Капеля в Льондоні (Від власного кореспондента) // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 9. – Т. 1. – С. 535.; 23. Українська Республіканська Капеля в Бельгії (Від власного кореспондента) // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 6. – Т. 1. – С. 252-254.; 24. Коширь Ол. Лист до Редакції [тижневика "Воля"] / Олександр Коширь // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 9. – Т. 2. – С. 392.; 25. Приходько Олекса. Лист до Редакції [тижневика "Воля"] / Олекса Приходько // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 3. – Т. 3. – С. 119-120.; 26. Праця для Енциклопедії Українознавства // Наше життя (Нью-Йорк). – 1957. – Ч. 8. – вересень. – С. 14.; 27. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С. Наріжний ; Ч. 1. Репринтне видання 1942 року. 2-ге вид. – Львів-Кент-Острог, 2008. – 250 с., I-XX, 834 іл.; 28. Nejedlý Z. Ukrajinska republikanska Kapela. – Прага : [б. в.], 1922. – 68 с., іл.; 29. Безручко Л. Українська Республіканська Капеля; спогади з концертової подорожі по Европі / Л. Безручко // Народна Воля (Скрентон). – 1932. – Ч. 23-27.; 30. Нові книжки й журнали [Лев Безручко. З піснею по світах і рідних закутках. – Нью-Йорк : [б. в.], 1951. – 128 с.] // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 255. – 1 листоп. – С. 5.; 31. Пеленський О. Українська пісня в світі. Світова

концертова подорож Української Республіканської капелі. Спомини учасника / О. Пеленський ; Обкладинка В. Січинського. – Львів : Друкарня НТШ, 1933. – 62 с.; 32. Чехівський О. Моє слово (з приводу книжки "Українська пісня за кордоном") / Олекса Чехівський // Українське Слово (Париж). – 1935. – Ч. 99; Окремий відбиток. – [Париж, б. р.]. – 16 с.; 33. Гордійчук М. Чародій української музики / М. Гордійчук // Україна (Київ). – 1989. – № 27. – С. 19-21.; 34. Калуцка Н. Б. Мистецька діяльність Олександра Кошиця в контексті музики ХХ сторіччя. Автореф. дис... канд. мистецтвознав.17.00.03 Наталія Борисівна Калуцька; НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Рильського. – К., 2001. – 21 с. – укр.; 35. Головащенко М. Олександр Кошиць і його хор як вісник світової слави української пісні / М. Головащенко // Народна творчість та етнографія (Київ). – 2004. – №. 4. – С. 80-84.; 36. Головащенко М. Феномен Олександра Кошиця / М. Головащенко. – К. : Музична Україна, 2007. – 576 с.; 37. Чудний В. Зоряна година маестро / В. Чудний // Урядовий кур'єр (Київ). – 2008. – № 52. – 20 берез. – С. 7.; 38. Семенко Л. І. Подільські сторінки життя диригента Олександра Кошиця / Л. І. Семенко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 14. Серія: Історія: Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця : [б. в.], 2008. – С. 347-350.; 39. Кошиць О. Спогади / О. Кошиць. – Вінніпеґ: [б. в.], 1947-1948. – Ч. І-ІІ.; 40. Кошиць О. З піснею через світ. Спогади / О. Кошиць. – Вінніпег : [б. в.], 1952. – Ч. І; 1970. – Ч. ІІ; 1974. – Ч. ІІІ.; 41. Кошиць О. З піснею через світ / О. Кошиць // Україна (Київ). – 1989. – № 27. – С. 21; № 28. – С. 15-17; № 29. – С. 18-20; № 30. – С. 13-15; № 31. – С. 15-17.; 42. Кошиць О. З піснею через світ [Текст] : (Подорож Української республіканської капели) / Олександр Кошиць. – К. : Рада, 1998. – 326 с. : іл.; 43. Січинський В. Українська Республіканська Капеля / В. Січинський // Свобода (Нью- Йорк). – 1954. – Ч. 43. – 5 берез. – С. 2.; 44. Колобов О. О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень / О. О. Колобов // Українська біографістика. Збірник наукових праць. Вип. 2. – К. : "РИО", 1999. – С. 201-212.; 45. Приходько О. Пробудилася Русь... Закарпаття 50 літ назад (Спомини) / О. Приходько. – Нью-Йорк : Карпатський Союзу ЗСА, 1972. – 32 с.; 46. Січинський В. Промова на святкуванні свого ювілею 15 грудня 1954 р. в Нью-Йорку; Зустріч з М. Грушевським / В. Січинський // Дукля (Пряшів). – 1994. – № 3. – С. 35-53.; 47. Калуцка Н. Приховане буття, або криза Української республіканської капели / Наталія Калуцка // Студії мистецтвознавчі. Театр. Музика. Кіно. – К. : Вид-во ІМФЕ, 2007. – Ч. 2 (18). – С. 34-42.; 48. Січинський В. Українська Республіканська Капеля / В. Січинський //

Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 45. – 9 берез. – С. 4.; 49. Короткий життєпис родини Приходьків, що народились і жили в бувшій Подільській губернії в роках 1884-1925. Склав Віктор Приходько 6 червня 1981 року. Родинний архів А. М. Трембіцького. Рукопис. Копія – 23 арк.; 50. Січинська-Шандор О. З Україною в серці / Оксана Січинська-Шандор // "Просвіта" в духовно-культурному піднесенні України" : Зб. наук. праць / За ред. В. П. Мацька. – Хмельницький : Просвіта, 2005. – С. 173-175.; 51. Січинський Я. Список членів Капели. Сімейний архів Ярослава Січинського (Кергонксон, США). Машинопис, липень 1994 р. Оригінал. – 1 арк.; Родинний архів А. М. Трембіцького. Копія. – 1 арк.; 52. Капела О. Кошиця // Українська культура (Київ). – 1992. – № 12. – С. 36-37.; 53. Склад хору (що виїхав з України) в 1919 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: www.pisni.org.ua/articles/190.html (17.03.2016). – Назва з екрану.; 54. Український хор "Прометей" // Свобода (Джерзи Сіті). – 1925. – Ч. 5. – 8 січ. – С. 1.; 55. Алфавитный список выпускниц Каменец-Подольской Мариинской гимназии: 1864-1919 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: zhurnal.lib.ru/k/kitlinskij_a_a/kamenec.shtml (17.03.2016). – Назва з екрану.; 56. Баженов Л. "Просвіта" мовою документів / Л. Баженов, В. Мацько // "Просвіта" в духовно-культурному піднесенні України»: Зб. наук. праць / За ред. В. П. Мацька. – Хмельницький : Просвіта, 2005. – С. 8-27.; 57. Наріжний С. Українська пісня за кордоном / С. Наріжний. – Прага : [б. в.], 1941. – 42 с.; 58. Кошиць О., д-р. Помер Андрій Чехівський / Олександр Кошиць // Свобода (Джерзи Сіті). – 1942. – Ч. 41. – 21 лют. – С. 3.; 59. Січинський В. Українська Республіканська Капеля / В. Січинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 44. – 6 берез. – С. 2.; 60. Розгін І., д-р. Лікарська обслуга Богданівського полку / Іван Розгін // За державність. Матеріали до історії війська українського. Збірник XI. – Торонто : Видає український воєнно-історичний інститут, 1966. – С. 190-191.; 61. Костюк Ю. Олекса Приходько – диригент і педагог (До 80-річчя від дня народження) / Ю. Костюк // "Нове життя" (Пряшів, Словаччина). – 1967. – Окремий відбиток № 41. – С. 2.; 62. Стерчо П. Св. п. Олекси Приходька / Петро Стерчо // Свобода (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 58. – 15 берез. – С. 4.; 63. Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року / Юрій Шерегій ; ред., вступ. ст. В. Маркусь, В. Ревуцький. – Нью-Йорк [та ін.] : Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі. Відділ української літератури в Пряшеві, 1993. – 412 с.: фот. – (Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. Історико-філософічна секція; т. 218).; 64. Мушинка М. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини / М. Мушинка. – Пряшів : Союз русинів-українців Словацької Республіки, 1995. – 122 с.; 65.

Калуцка Н. Приховане буття, або криза Української республіканської капели / Наталія Калуцька // Студії мистецтвознавчі. Театр. Музика. Кіно. – К. : Видавництво ІМФЕ, 2007. – Ч. 4 (20). – С. 23-28.; 66. Баглай Й. Диригент школи Олександра Кошиця. До 110-річчя від народження Платоніди Іванівни Щуровської-Росиневич / Й. Баглай // Календар "Просвіти" на 2003 рік. Історико-краєзнавче видання / Укладач П. Федака. – Ужгород : [б. в.], 2003. – С. 97-99.; 67. Росул Т.І. Музичне життя Закарпаття 20–30-х років XX століття [Текст] : Автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 17.00.03 / Росул Тетяна Іванівна ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. – К., 2003. – 20 с.; 68. Логвіна В. Л. Кам'янецькі періоди життя Володимира Січинського / В. Л. Логвіна // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інформ.-видавн. відділ, 2004. – С. 144-146.; 69. Логвіна В. Л. Кам'янецький період Володимира Січинського / В. Л. Логвіна // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: Зб. наукових праць за підсумками Другої Міжнародної науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інформ.-видавн. відділ, 2005. – С. 200-203.; 70. Логвіна В. Л. Володимир Січинський в науковому, громадському і освітянському житті України та української еміграції (перші десятиріччя – початок 60-х рр. XX ст.) [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Логвіна Валентина Львівна ; Кам'янець-Подільський державний університет. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 229 с.; 71. Стряпко І. О. Товариство "Просвіта" в культурному житті Закарпаття 20-30 рр. XX ст. / І. О. Стряпко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: // www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N133-134/N133p143-148.pdf (17.03.2016). – Назва з екрану.; 72. Стряпко І. Крайове товариство "Просвіта" і становлення професійного театру на Закарпатті в 20–30-і рр. XX ст. / І. Стряпко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vpnu/Ist/2009_15/.../123-130.pdf (17.03.2016). – Назва з екрану.; 73. Трембіцький А. М. Члени відомих українських родин Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів і Солухи-Приходьків-Герасименка-Філя в Українській республіканській капелі (березень 1919 – липень 1920) / А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. – Т. 20: 95-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету присвячується. – С. 175-210.; 74. Трембіцький А. М. Роль подолян у діяльності Української республіканської капели /

А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький // Мат. XIV Подільської наук. іст.-краєзн. конф. [присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, 70-річчю визволення Хмельницької області від нацистських окупантів, 50-річчю з часу утворення Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства] / [Копилов С. А. (співголова), Реєнт О. П. (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред. та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2014. – С. 296-328.; 75. Трембіцький А. А. Подоляни в Українській республіканській капелі / А. А. Трембіцький, А. М. Трембіцький // Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (відп. секр.) та ін.] – Хмельницький, 2015. – Вип. 6. – С. 135-173.; 76. Українська пісня за кордоном: голос закордонної музичної критики. – Париж: [б. в.], 1929. – 381 с.; 77. Українська опера в Парижі // Свобода (Джерзи Сіті). – 1936. – Ч. 82. – 8 квіт. – С. 1.; 78. Відзначено 40-річчя створення Української республіканської капелі Ол. Кошиця // Свобода (Нью-Йорк). – 1958. – Ч. 32. – 18 лют. – С. 4.; 79. Українська Республіканська Капеля // ЕУ-II. – Львів : НТШ, 2000. – Т. 9. – С. 3387-3388.; 80. Чуприна-Чехівський Олекса // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki (17.03.2016). – Назва з екрану.; 81. Кошиця іспанці назвали "божественною лисиною" // Газета по-українськи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://gazeta.ua/index.php?&id=276994 (17.03.2016). – Назва з екрану.; 82. Співоче поле України / В кн. Митці української пісні / Упоряд. Артищук Б. А. – К. : Вид-во "Молодь", 2004. – С. 365.; 83. Приходько Олекса // Енциклопедія Українознавства-II (далі – ЕУ-II). – Львів : НТШ, 1996. – Т. 6. – С. 2346.; 84. Приходько Олекса Кіндратович // Митці України. Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К. : Укр. енциклопедія, 1992. – С. 476.; 85. Приходько Олекса Кіндратович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki (17.03.2016). – Назва з екрану.; 86. Гамкало І. Приходько Олекса Кіндратович / І. Гамкало // Мистецтво України: Біографічний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К. : [б. в.], 1997. – С. 491.; 87. Читальня філії товариства "Просвіта" в м. Берегове (Закарпатська Україна). 1920-1935 рр. Центральний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ), ф. 3965, оп. 2, спр. 7, арк. 2.; 88. Єфремова О. Маестро Олександр Кошиць і українська капела. З історії Української республіканської капели за кордоном. До 140-річчя від дня народження О. Кошиця / Олена Єфремова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://stos.com.ua/2016/03/04/olena-efremova-maestro-oleksandr-koshyts-i-ukrajinska-kapela-z-istoriji-ukrajinskoji-respublikanskoji-kapely-za-

kordonom/ (17.03.2016). – Назва з екрану.; 89. Софія Колодіївна. Журнал Української республіканської капели. Рукопис. ЦДАВОУ, ф. 3965, оп. 1, спр. 2, арк. 3.; 90. Пташник Б. Й. Життя для народу (1991) / Б. Й. Пташник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: lp.edu.ua/ Institute/IFN/himath/history/.../Chajkovskyj-Aksiomy_dla_nashchadkiv. html (17.03.2016). – Назва з екрану.; 91. Дело с секретными бумагами о розыске разных лиц. 4 января – 9 октября 1921 г. Державний архів Віницькоїобласті, ф. Р-274, оп. 2, спр. 14, 197 арк.; 92. Січинський В. За українське мистецтво. Спогади 1900–1960. Сімейний архів Ярослава Січинського (Кергонксон, США). Машинопис. Оригінал. – 18 арк.; З архіву Я. Січинського. Січинський В. Із "Спогадів 1900–1960 років" / За ред. М. Мушинки // Дукля (Пряшів). – 1993. – № 3. – С. 49-52; Родинний архів А. М. Трембіцького. Копія. 18 арк.; 93. Лист Ярослава Січинського до Анатолія Трембіцького від 16 липня 2011 р. Родинний архів А. М. Трембіцького. Оригінал. – 1 арк.; 94. Закордонний паспорт В.Січинського. Сімейний архів Ярослава Січинського (Кергонксон, США). Оригінал; 95. Січинська-Шандор О. Спогад дочки про батька / О. Січинська-Шандор // Володимир Січинський та Україна. Матер. міжнар. конф. – К. : Абрис. – 1996. – С. 22-26.; 96. Мацько В. П. Стежками життя вченого ("Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини") / В. П. Мацько // Майбуття (Хмельницький). – 1997. – № 8. – С. 4.; 97. Будзей О. Родом з Підгроддя / О. Будзей // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2003. – 5 верес.; 98. Будзей О. Кам'янець театральний / О. Будзей // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2005. – 25 берез.; 99. Біографія В. Січинського. Рукопис. Архів редакції «Українська загальна енциклопедія». Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 328, оп. 1, спр. 104, арк. 21.; 100. Біографія В. Січинського. Рукопис. 30.10.1932 р. ЦДАВОУ, ф. 3972, оп. 1, спр. 189, арк. 24-31.; 101. "В. Січ." Листи з Берліну. Жовтий трикутник (З приводу виставки картин в Берліні) / [Володимир Січинський] // Воля. Український тижневик (Відень). – 1921. – Ч. 12. – Т. 3. – С. 472-474.; 102. Зайцев П. Спогад про Олександра Кошиця. Вересень 1949 / П. Зайцев // Народна творчість та етнографія (Київ). – 1997. – № 1. – С. 66-73.; 103. Автобіографія В. Січинського. ЦДАВОУ, ф. 3972, оп. 1, спр. 285, арк. 42зв.; 104. Читальня філії товариства "Просвіта" в м. Берегове (Закарпатська Україна). 1920–1935 рр. ЦДАВОУ, ф. 3965, оп. 2, спр. 53, арк. 17.; 105. Склад хору на Польщу (виїхав з Чехії) в 1920 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: www.pisni.org.ua/articles/190.html (17.03.2016). – Назва з екрану.; 106. Склад хору на Францію, Еспанію, Бельгію та Німеччину в 1921 р. (виїхав з Польщі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: www.pisni.org.ua/articles/190.html (17.03.2016). –

Назва з екрану.; 107. Баглай Й. У вирі українського національного пробудження (До 115-ої річниці від дня народження видатного актора, директора і педагога в Карпатському краї Івана Трухлого) / Й. Баглай. – Ужгород : Ґражда, 1999. – 23 с.; 108. Іванченко М. І словом, і ділом / Михайло Іванченко // Персонал Плюс (Київ). – 2010. – № 10-11. – 17-23 березня. – С. 12.; 109. Легія Українських Націоналістів // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki/ (17.03.2016). – Назва з екрану.; 110. Чехівський Микола Мусійович // Бухарєва І. В. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921-1939): біографічний довідник / І. В. Бухарєва, В. М. Даниленко, В. М. Окіпнюк, І. М. Преловська. – К.: Смолоскип, 2011. – С. 109-111.; 111. Пятнують Шаповала // Свобода (Джерзи Ситі). – 1928. – Ч. 200. – 23 серпня. – С. 2.; 112. Інсценізація "Гайдамаків" Шевченка // Свобода (Джерзи Ситі). – 1935. – Ч. 115. – 18 трав. – С. 1.; 113. Гайдабура В. Париж-Монреаль-Торонто / Валерій Гайдабура [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=211-23k (17.03.2016). – Назва з екрану.; 114. "Побратими" // Свобода (Нью-Йорк). – 1938. – Ч. 144. – 23 червня. – С. 2.; 115. "Й. Б." Українська пісня над Карпатами / [Й. Баглай] // Календар "Просвіти" на 2000 рік / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород : Закарпатське крайове товариство "Просвіта", 2000. – С. 121-123.; 116. Ґрендона-Донська З. Св.п. Маруся Кукурузова-Король [некролог] / Зірка Ґрендона-Донська // Свобода (Нью-Йорк). – 1996. – Ч. 115. – 18 червня. – С. 3.; 117. Баглай Й. На вівтар єдності українського народу (Промова о. Августина Волошина при відкритті "Руського театру" товариства "Просвіта" в Ужгороді 15 січня 1921 року) / Й. Баглай // В кн. Із театром – сорок років (статті, рецензії, нариси). – Ужгород : [б. в.], 1997. – С. 17-20.; 118. Василько В. Микола Садовський і його театр / В. Василько. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1969. – 196 с.; 119. Протокол XVIII Засідання Головного відділу товариства "Просвіта" дня 11. V. 1922. // Науковий збірник товариства "Просвіта" в Ужгороді. Річник V – VII (XIX – XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород : "Два кольори", 2003. – С. 175-177.; 120. Нікеєв В. Олександр Загаров і український театр / В. Нікеєв. – К. : "Мистецтво", 1960. – 88 с.; 121. Баглай Й. Олександр Загаров – визначний діяч "Руського театру" товариства "Просвіта" в Ужгороді (До 125-річчя від дня народження актора й режисера) / Й. Баглай // Календар "Просвіти" на 2002 рік / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород : Закарпатське крайове товариство "Просвіта", 2002. – С. 28-30.; 122. Правління культурно-освітнього товариства "Просвіта", м. Ужгород, 1920-1939 рр. Державний архів Закарпатської області (далі –

ДАЗкО), ф. 72, оп. 2, спр. 147, арк. 37-38.; 123. Правління культурно-освітнього товариства "Просвіта", м. Ужгород, 1920-1939 рр. ДАЗкО, ф. 72, оп. 2, спр. 17, арк. 12; спр. 21, арк. 7; спр. 24, арк. 24.; 124. Шандор В. Спомини. Том І. Карпатська Україна 1938–1939 / Вікентій Шандор. – Ужгород : МПП "Ґражда", 1995. – 388 с.: іл.; 125. Печенюк Л. Почесна членка Союзу українок України Тамара Сис-Бистрицька / Людмила Печенюк // Наше життя (Нью-Йорк). – 1999. – Ч. 3 – берез. – С. 10-12.; 126. Лист Ярослава Січинського до Анатолія Трембіцького від 1 березня 2003 р. Родинний архів А. М. Трембіцького. Оригінал. – 2 арк.; 127. "В. Й. П." Д-р Ігор Лоський [Некролог] // Новий час (Львів). – 1936. – Ч. 119. – 30 трав. – С. 1.; 128. Криськов А. А. Володимир Січинський: чеський період діяльності / А. А. Криськов // Матеріали Х-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол. Винокур І. С. (відп. ред.), Баженов Л. В., Блажевич Ю. І. та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний ун-т, 2000. – С. 501-504.; 129. Горленко А. † [некролог] / Андрей Горленко // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 2. – Т. 4. – 2 жовт. – С. 86-87.; 130. "В. Січ." Лист з України. На звільнених землях (Враження з подорожі до Кам'янця) [Володимир Січинський] // Воля. Український тижневик (Відень). – 1920. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 291-293.; 131. Кам'янець-Подільське Т-во "Просвіта" // Слово (Кам'янець-Подільський). – 1920. – 9 листоп. – С. 3.; 132. Мартиненко О. В. Закордонна місія Української республіканської капели: між політикою і мистецтвом / О. В. Мартиненко // Часопис Національної музичної академії України імені П. І.Чайковського: науковий журнал. – К., 2012. – № 1 (14). – С. 99-105.

УДК 343.13

Ю. В. Циганюк,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ГАРАНТІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Стаття присвячена дослідженню особливостей щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до окремої категорії осіб. У ній автором визначені гарантії для окремої категорії осіб, що передбачені чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Зроблено висновок про те, що ці гарантії слід вважати додатковими та

пов'язані з їх діяльністю.

Ключові слова: *окрема категорія осіб, гарантії прав і свобод особи, застосування запобіжного заходу, тримання під вартою.*

Статья посвящена исследованию особенностей по применению меры пресечения в виде содержания под стражей для отдельной категории лиц. В ней автором определены гарантии отдельной категории лиц, которые предусмотренных действующим Уголовным процессуальным кодексом Украины. Сделан вывод о том, что эти гарантии следует считать дополнительными и связанные с их деятельностью.

Ключевые слова: *отдельная категория лиц, гарантии прав и свобод личности, применение меры пресечения, содержания под стражей.*

Tsiganuk Y.V. GUARANTEES OF TAKING PRETRIAL DETENTION FOR CERTAIN CATEGORY OF PERSONS

Peculiarities of taking pretrial detention for certain category of persons are researched in the article. The author defined guarantees for certain category of persons provided by the current Criminal Procedural Code of Ukraine. It is concluded that these guarantees are regarded to be supplementary and related to their activity.

Key words: certain category of persons, guarantees of individual rights and freedom, taking preventive measure, detention.

Постановка проблеми. У змісті Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), який регулює відносини, повязані із порядком здійснення кримінального провадження в Україні, інколи знаходимо спеціальні норми, у яких деталізовано окремі "вузькі" порядки, або уточнення до загальних порядків здійснення процесуальних дій. Такими є норми, що передбачені Главою 37 КПК України та регулюють кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.

У Главі 37 КПК України всього 4 статті (з 480 по 483), однак їх зміст звертає на себе особливу наукову увагу, особливо щодо встановлення системи гарантій прав окремої категорії осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у реаліях сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі наукові дослідження щодо гарантій прав окремої категорії осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою знаходимо у роботах С. С. Аскерова, С. Г. Волкотруба, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, Л. М. Лобойка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила та багатьох інших. Однак встановлення комплексу та сутності цих гарантій залишається

актуальним.

Метою цієї статті є встановлення, а також з'ясування сутності гарантій прав окремої категорії осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Виклад основного матеріалу. Чинний КПК України встановив окремий порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, котрий має свої особливості для певних категорій осіб.

Так, ст.ст. 482-483 КПК України передбачені особливості обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження; ст. 492 КПК України передбачені особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого; ст.ст. 508, 514 КПК України передбачена можливість поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку особи при здійсненні кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (фактичне тримання під вартою).

Окрім того, у ст. 577 КПК України встановлена гарантія прав та свобод особи до якої застосовується екстрадиція, у випадку тримання її під вартою на території запитуваної держави. У ст. 580 КПК України встановлені особливості тримання під вартою на підставі рішення компетентного органу іноземної держави, а ст.ст. 584, 586 КПК України передбачений порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) та його припинення.

Окремо у ст. 597 КПК України встановлені особливості тримання під вартою особи до отримання запиту про перейняття кримінального провадження.

Таким чином, чинний КПК України встановив особливості щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які умовно можна поділити на наступні види.

За наявністю іноземного елементу:

1) ті, що застосовуються на підставі рішення судів України;

2) ті, що застосовуються на підставі рішень компетентного органу іноземної держави.

За критерієм особистісних об'єктивних характеристик:

а) особливості, котрі пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у зв'язку з здоров'ям, фізичним та психічним розвитком, віком;

б) особливості, котрі пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у зв'язку з професійною діяльністю

підозрюваного, обвинуваченого, виборністю займаної посади.

Всі зазначені вище особливості є гарантіями прав і свобод осіб, під час застосування до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Однак, в межах досліджуваної теми розглянемо детальніше гарантії прав і свобод окремої категорії осіб.

Главою 37 КПК України передбачені особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. До них, згідно ст. 480 КПК України відносять:

1) народного депутата України;

2) суддю Конституційного Суду України, професійного суддю, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;

3) кандидата у Президенти України;

4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

5) Голови, іншого члена Рахункової палати;

6) депутата місцевої ради;

7) адвоката;

8) Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України

10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції [1].

У статті 482 КПК України знаходимо, що обрання стосовно судді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 1), а обрання стосовно народного депутата України запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 2).

Стаття 483 КПК України встановила, що про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються:

1) щодо адвокатів – відповідні органи адвокатського самоврядування;

2) щодо інших категорій осіб, передбачених статтею 480 КПК України, – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад [1].

Із зазначеного вище стає зрозумілим, що порядок обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до окремої категорії осіб має дві особливості. Перша, пов’язана із тим, що для обрання стосовно судді та народного депутата України необхідною є згода Верховної Ради України. Тобто, якщо характеризувати процесуально, то згода Верховної Ради України

є умовою для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Друга особливість полягає у тому, що після обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно повідомити або органи адвокатського самоврядування про застосування такого до адвоката, або органи і службових осіб, які обрали або призначили чи відповідають за заміщення посад інших осіб із переліку окремої категорії осіб, що міститься у ст. 480 КПК України.

Зазначене вище є процесуальними особливостями, котрі застосовуються до окремих категорій осіб та є доповненнями до загальних умов, підстав, приводів та порядку застосування тримання під вартою, не суперечать їм, а є гарантіями професійної, виборної діяльності вище зазначених осіб з метою належного виконання ними своїх обов'язків за родом діяльності.

Дещо інший підхід знаходимо у праці С. Г. Волкотруба оскільки він, досліджував імунітет. На його думку імунітетом у кримінальному судочинстві є сукупність виняткових правових норм, частина яких належить до міжнародного публічного та національного конституційного права, законодавства про судоустрій, а також до кримінально-процесуального права. Автор вважає, що поняття кримінально-процесуального імунітету охоплює всі випадки звільнення осіб від певних процесуальних обов'язків та додаткові гарантії їх недоторканності в кримінальному судочинстві [2, с. 2].

Ознайомившись із вимогами глави 37 КПК України, зазначимо, що у чинному КПК України не визначено випадків звільнення осіб від певних процесуальних обов'язків. У главі 37 КПК України є лише додаткові гарантії прав і свобод осіб, що пов'язані із реалізацією ними соціально-важливих функцій.

Проводячи дослідження С. Г. Волкотруб розглядає наступні види імунітету: імунітет посадових осіб; імунітет Президента України; імунітет народних депутатів України; імунітет суддів та інших посадових осіб (уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, посадовців Рахункової палати України); міжнародно-правові імунітети в кримінальному судочинстві; дипломатичний імунітет; консульський імунітет; інші міжнародно-правові імунітети (імунітети представників іноземних держав, членів парламентських і урядових делегацій іноземних держав, членів їх сімей, а також представників та представництв міжнародних організацій в Україні); імунітет свідків [3].

Проаналізувавши зазначений вище перелік осіб доходимо висновку, що кожному із них надаються певні гарантії прав та свобод реалізація яких

дозволяє продовжувати виконувати їх соціально активну роль. Що ж до гарантій прав та свобод окремих категорій осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, то вони стосуються лише визначеного у ст. 480 КПК України переліку.

Вважаємо, що на відмінну від загальних гарантій прав та свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, котрі поширюються на всі правовідносини, щодо його застосування, гарантії прав і свобод окремих категорій осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є строковими. У їх строковості основну роль відіграє втрата та набуття процесуального статусу окремої категорії осіб. Так на момент набуття цього статусу та його припинення звернена увага у науково-практичній літературі, зокрема у Науково-практичному коментарі Кримінального процесуального кодексу України (за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила) [4, с. 995-997].

Новизною є введення до переліку окремої категорії осіб адвоката. В науці про адвокатуру та в практичній адвокатурі не раз наголошувалось на необхідності впровадження такої гарантії. Зокрема у Савицької С. Л. знаходимо, що гарантії кримінально-процесуальної діяльності адвоката перебувають у діалектичному зв'язку з гарантіями свободи виконання адвокатом функцій професійного захисту, представництва та надання іншої правової допомоги. Чим надійніше захищено адвоката, тим краще захищено інтереси особи, якій він надає правову допомогу. Адвокат захищає не просто людину, а цінності, які Конституція України визнала "найвищими" серед інших: життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку людини. При цьому, оскільки ця цінність "найвища", то жодне інше явище не може оцінюватися суспільством вище, аніж людина. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані цінностям людини. Отже, держава має бути заінтересованою у створені надійного механізму забезпечення адвокатської діяльності та професійних правозахисних функцій адвоката [5, с. 58].

Одразу зазначимо, що у методичних рекомендаціях для адвокатів Центру з надання з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – Центру) були розроблені дії адвоката при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу щодо адвоката. Алгоритм їх наступний:

1. Отримавши відомості про те, що особа, на здійснення захисту якої видано доручення Центру, є адвокатом, захисник має переконатися, що в матеріалах справи містяться докази, які підтверджують статус адвоката.

2. Якщо ці докази в матеріалах відсутні, однак затриманий чи особа, щодо якої вирішується питання про обрання запобіжного заходу, заявляє про

те, що вона є адвокатом, захисник має невідкладно вжити заходів для отримання доказів того, що особа справді має статус адвоката.

3. Із цією метою захисник формує витяг із Єдиного реєстру адвокатів (http://www.unba.org.ua/erau/), отримує від адвоката чи його родичів оригінали посвідчення адвоката, свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю тощо, та надає ці докази особі, яка здійснила затримання або вирішує питання про обрання запобіжного заходу.

4. Пункт 12 ч.1 ст. 23 Закону "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" і ст. 483 КПК містять вимогу про обов'язкове негайне повідомлення відповідної ради адвокатів регіону про затримання адвоката чи про застосування до нього запобіжного заходу. Таке повідомлення має бути зроблено органом (посадовою особою), який затримав адвоката або обрав до нього запобіжний захід. Незалежно від того, чи було зроблено таке повідомлення зазначеним органом (посадовою особою), захиснику необхідно особисто звернутись до відповідної ради адвокатів регіону та повідомити її про факт затримання (обрання запобіжного заходу).

5. У разі невиконання відповідними посадовими особами вимог ст. 483 КПК стосовно повідомлення ради адвокатів регіону про затримання адвоката чи обрання запобіжного заходу, а так само тоді, коли повідомлення не було здійснене негайно, захиснику слід реагувати на подібні випадки шляхом подання скарг прокурору, а також повідомляти про них Раду адвокатів України [6, с. 26-27]. Вказаний алгоритм дій допустимий і для здійснення захисту адвокатом, який не надає правову допомогу у Центрі.

Там же знаходимо дії адвоката, як захисника, щодо захисту народного депутата, судді, присяжного. Так на думку авторів, отримавши відомості про те, що особа, на здійснення захисту якої видане доручення Центру, є народним депутатом, суддею (суддею у відставці), присяжним, якого залучено до виконання обов'язків зі здійснення правосуддя, захисник повинен переконатися, що в матеріалах справи містяться докази того, що Верховною Радою України була надана згода на затримання такої особи або обрання стосовно неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту. За відсутності подібної згоди адвокат має негайно повідомити про намір затримати таку особу чи застосувати до неї запобіжний захід Верховну Раду України та Генерального прокурора України, а стосовно судді – також Раду суддів України [6, с. 27].

Висновки. Таким чином, чинний КПК України встановив додаткові гарантії окремим категоріям осіб, що пов'язані із їх діяльністю та полягають у виконанні двох умов щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: 1. Отримати згоду Верховної Ради України на

застосування такого запобіжного заходу щодо судді та народного депутата України; 2. Повідомити державні та інші органи чи службові особи про таке застосування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page15.; 2. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. Г. Волкотруб ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 19 с.; 3. Волкотруб С.Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волкотруб Сергій Григорович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 192 арк.; 4. Гончаренко В. Г., Нор В.Т., Шумило М.Є. (ред.) Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.; 5. Савицька С. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката / С. Савицька // Закон и жизнь. – К., 2013. – Nr. 3. – P. 55-58.; 6. Вань І., Вишневський А., Мартиновський Р., Сівак Т., Стьопіна Н. Дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу / Координаційний центр з надання правової допомоги, 2013. – 58 с.

Н. С. Чорноус,
студентка
О. О. Вітюк,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ОБ'ЄДНАНОМУ КОРОЛІВСТВІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Однією з перших країн, що почала визначати "соціальну роботу" як особливий та потрібний вид професійної діяльності є Об'єднане Королівство Великої Британії. Ще у XIX ст. на її території було розпочато підготовку спеціалістів з даного фаху та здійснювались перші дослідження науково-теоретичного осмислення форм соціальної допомоги. З плином часу соціальна сфера розвивалась, удосконалювалась. У теперішній час соціальною роботою переважно займаються соціальні служби, наприклад:

соціальний працівник, який діє в школі є співробітником соціальної служби забезпечення освіти; також на балансі соціальних служб перебувають багато різнопрофільних центрів, які спеціалізуються на конкретній діяльності, що правда там працюють спеціалісти з вузькою спеціалізацією.

Безпосередній контакт з клієнтом є основним завданням соціального працівника. Важливим фактором є: незалежність соціальних служб від медичних, навчальних та інших закладів; перебування на балансі бюджетних організацій, тому, допомога яка надається ними – безкоштовна; між структурами соціальних служб налагоджений тісний зв'язок, що ефективно забезпечує соціальну, психологічну, педагогічну, правову допомоги.

Метою даної статті є аналіз та формування уявлення про діяльність та технології соціальної роботи в Об'єднаному Королівстві Великої Британії.

Стан сучасної соціальної політики у Великій Британії, зважаючи на пріоритетність соціальної роботи, характеризує діяльність фахівців соціальної сфери на високому професійному рівні.

Соціальна робота здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному і місцевому. Послуги надаються дорослим і дітям за місцем проживання, або в спеціальних установах, денних чи стаціонарних закладах опіки. Існують чотири сектори в системі соціальної опіки: 1) неформальний (сім'я, друзі, сусіди); 2) волонтерський або незалежний; 3) державний; 4) комерційний. Останнім часом спостерігаються чіткі тенденції надання соціальних послуг переважно за місцем проживання, а також, до розширення волонтерського та неформального секторів опіки [1, с. 127].

Прикладом недержавної організації є Національне товариство попередження жорстокого ставлення до дітей (NSPCC) засноване в 1884 р., у відповідь на жорстоке поводження з дітьми, яке розпочало свою роботу з підготовки та лобіювання спеціального закону про захист дітей. Основними напрямками роботи організації є: розробка чітких правил найму на роботу соціальних працівників для роботи з дітьми; урізноманітнення послуг та збільшення чисельності постачальників соціальних послуг для дітей; здійснення внутрішнього моніторингу дотримання стандартів якості соціальних послуг при роботі з дітьми; поширення застосування системи адвокації; розвитку систем забезпечення прав дітей; здійснення лобіювання та проведення кампаній з реформування законодавства; розробка системи моніторингу дотриманням прав дітей у школах; участь у розробці ефективної системи покарань за кривдження дітей [5].

До функцій системи соціальної опіки відносять:

- надання опіки і піклування, підтримки: наприклад, кому, за яких обставини, як і яким сектором вони надаються;

- захист вразливих груп населення;
- регулювання інших видів діяльності секторів, які надають соціальну опіку. Це має відношення до обговорення питання задіяння комерційних служб, які є у Великій Британії, наприклад, ретельно регулюються департаментами соціальних послуг органів місцевого самоврядування;
- стимулювання і координація опікуванням: всі системи повинні продовжувати пошуки нових ресурсів на фінансування і розширювати вже існуючі через обмежену природу формальних ресурсів і не лімітовану потребу в соціальному опікуванні;
- соціальний контроль: включає посилення суспільних норм, правил і процедур. Поведінку молодих правопорушників і деяких розумово хворих людей можна розглядати не тільки з точки зору їх власних інтересів, а як загрозу іншим людям, тому в багатьох країнах функція соціальної опіки полягає в забезпеченні як опіки, так і контролю за цими індивідами;
- соціальна інтеграція: деякі групи громадян, як, наприклад, бідні люди, люди з етнічних груп та люди з недієздатністю часто зазнають соціального виключення, тобто заперечуються їх повні права на громадянство в їх суспільствах.

На території Об'єднаного Королівства Великої Британії діє англосаксонська модель соціального захисту або як її ще називають модель Вільяма Беверіджа (запропонована уряду ще 1942 р.). Головним принципом даної моделі є принцип розподільної справедливості.

Принцип розподільної справедливості – основний у даній моделі, оскільки мова йде не про професійну, а національну солідарність. Фінансування таких систем здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і з коштів оподаткування. Так, фінансування сімейних виплат і охорони здоров'я здійснюється з державного бюджету, а інших соціальних виплат – за рахунок страхових внесків найманих робітників і роботодавців. Ця модель включає в себе соціальне страхування з досить низькими соціальними виплатами й соціальну допомогу, яка в цій системі грає домінуючу роль [3]. Щоправда є відмінність усередині англосаксонської моделі, а саме безкоштовні соціальні послуги, які надаються громадянам незалежно від рівня їхнього доходу в Англії, та лише низькооплачуваним працівникам в Ірландії.

До особливостей англосаксонської моделі соціального захисту відноситься:

- відсутність спеціальних, організаційно оформлених інститутів, що займаються страхуванням конкретних видів соціальних ризиків –

страхування по старості, по хворобі, від безробіття, від нещасних випадків на виробництві тощо. Всі програми соціального захисту об'єднані в рамках єдиної системи соціального захисту;

- велика роль державних установ у забезпеченні соціальними послугами та виплатами, а також їх тісний зв'язок із приватними страховими програмами.

Системи соціального захисту в Великій Британії визначається поділом на дві підсистеми: національне соціальне страхування (підтримка материнства, житлові субсидії, страхування від нещасних випадків на виробництві, забезпечення по інвалідності та інші соціальні допомоги) та національну охорону здоров'я (надає медичні послуги всім громадянам, окрім виплат щодо тимчасової непрацездатності). Перша фінансується за рахунок страхових внесків найманих працівників і підприємців, друга близько 90% з державного бюджету.

В основі системи соціального забезпечення Великобританії лежать два види виплат: пенсії та допомоги. Система пенсійного забезпечення у Великобританії вважається однією з найбільш досконалих у світі. Фактично Великобританія – одна з країн, на яку майже не вплинула криза пенсійних систем у Європі. Причиною цього можна вважати введення одним із перших британським урядом системи недержавного пенсійного забезпечення й поступове скорочення державних пенсій [4]. Правові основи пенсійного забезпечення містяться в Законі про внески та виплати до фонду соціального забезпечення 1992 р. (Social Security Contributions and Benefits Act 1992), Закон про пенсійних системах 1993 р. (Pension Schemes Act 1993) і Законі про обов'язкове страхування 2008 р. (National Insurance Contributions Act 2008). Пенсійна система у Великобританії – трирівнева, у ній людина може отримати базову державну пенсію, державну пенсію за вислугу років і недержавну пенсію.

Дещо відрізняється надання соціальних послуг в Шотландії у силу релігійних, освітніх, законодавчих та місцево-управлінських факторів. Актом, яким керуються служби соціальної роботи в Шотландії, є Акт з соціальної роботи (Шотландія) 1968 р. Згідно нього, органи місцевого самоврядування відповідають за підвищення соціального добробуту, надання допомоги вразливим групам населення. Окрім, органів місцевого самоврядування активно діють волонтерські організації та приватні сектори, проте такі послуги служать додатком до надання основної допомоги.

Традиційно у Великій Британії соціальні працівники не є співробітниками школи, а є співробітниками соціальної служби соціального забезпечення освіти. І саме як співробітник цієї служби вони

прикріплюються до окремих шкіл. Вони регулярно відвідують школи, за які відповідають, допомагають учителям вирішити проблеми, пов'язані з поведінкою, успішністю, матеріальним становищем школярів, беруть участь у розробці політики і стратегії подолання цих проблем і встановленні зв'язків між сім'єю і школою. Обов'язком соціальних працівників є допомога батькам і школярам. Зустрічаючись з батьками у школі і дома, вони заохочують їх максимально використовувати виховні можливості, які надають їх дитині, допомагають сім'ям у налагодженні взаємовідносин, у вирішенні інших проблем, що впливають на освіту їх дітей. Соціальні служби забезпечення освіти відповідають за організацію регулярних перевірок відвідування уроків, з'ясовують причини пропусків навчальних занять. Постійна відсутність на уроках може свідчити про те, що дитина має певні труднощі дома чи в школі, а також про проблеми, які переживають їх батьки. Після з'ясування всіх обставин і консультацій з вчителями, соціальні працівники надають допомогу як дитині, так і батькам.

Особливою турботою служби соціального забезпечення освіти є виявлення дітей, що зазнають жорстокого поводження дома, що страждають від насилля в сім'ї, а також тих, у кого відстає фізичний, емоційний чи інтелектуальний розвиток. Всім їм надається допомога, а також до допомоги залучаються робітники правоохоронних органів, юристи, психологи, медичні працівники.

Отже, проаналізувавши суть соціальної роботи у Об'єднаному Королівстві Великої Британії, можна констатувати, що соціальна безпека є досить професійною та надійною. Проведений аналіз діяльності соціальних служб дає можливість стверджувати, що у Великій Британії такий напрям є пріоритетним, а це сприяє наданню соціальних послуг населенню на високому рівні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах / С. О. Кубіцький. – К. : ДАКККіМ, 2009. – 298 с.; 2. Попович Г. Соціальна робота в Україні і за рубежем: Навчально-методичний посібник / Г. Попович. – Ужгород, 2000. – 134 с.; 3. Павленко М. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України / М. Павленко // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 6. – С. 30-36.; 4. Хмель И., Горбик В., Гуревич В. Социальная структура и социальная политика США, Великобритании, ФРГ, Франции и Канады / И. Хмель, В. Горбик, В. Гуревич. – К. : 1997. – 403 с.; 5. Юридично-соціальний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pilga.in.ua/node/20.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

О. А. Янчук,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

УКРАЇНЦІ В ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД ЛЕГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ "СОЛІДАРНОСТІ"

Національна політика польської комуністичної влади стосовно української меншини була спрямована на її асиміляцію в польському середовищі. Події 1980–1981 рр., насамперед революція "Солідарності", для незначної частини українців стали приводом до інтенсифікації заходів в напрямку поліпшення свого становища. Однак більшість української громади все-таки намагалася не втручатися у польські справи, залишаючись осторонь будь-яких суспільно-політичних процесів в Польській Народній Республіці.

Национальная политика польской коммунистической власти относительно украинской меньшины была направлена на их ассимиляцию в польской среде. События 1980–1981 гг, прежде всего революция "Солидарности", для незначительной части украинцев стали поводом к интенсификации мероприятий в направлении улучшения своего положения. Однако большинство украинской общины все же старалась не вмешиваться в польские дела, оставаясь в стороне от любых общественно-политических процессов в Польской Народной Республике.

The national politics of Polish communist authorities concerning the Ukrainian minority was directed to its assimilation in the Polish environment. Events of 1980–1981, first of all the "Solidarity" revolution, became a pretext to intensify measures towards improvement of the state of small group of Ukrainians. However, the majority of Ukrainian community didn't try to interfere Polish affairs. They stayed aside any social and political process of the National Polish Republic.

Період польської віднови у 1980–1981 рр. відзначився вагомими змінами в житті української громади в Польщі. Глибока соціально-економічна криза в країні, а разом з тим виникнення і діяльність руху "Солідарність" спричинили до активізації різних її осередків. Найбільш ініціативними в цей період були представники молоді і теренових структур Українського суспільно-культурного товариства (далі – УСКТ). Радикалізація настроїв серед цих груп була природною реакцією на більш як тридцятирічне ігнорування базових потреб національних меншин комуністичними органами

влади Польської Народної Республіки (далі – ПНР).

Серед праць, присвячених питанню ставлення українців в ПНР до загальносуспільних процесів, пов'язаних із рухом "Солідарності" у 1980–1981 рр., найбільшу увагу заслуговують наукові доробки польських істориків українського походження Ярослава Сирника [1; 2; 3] і Романа Дрозда [4; 5; 6]. Також до цієї проблеми зверталась польська громадська діячка і публіцист Богуміла Бердиховська [7]. У своїх працях на основі широкої джерельної бази вони висвітлюють усі течії і напрями діяльності українців в період "Солідарності". Зокрема, акцентують увагу на політиці державних органів влади ПНР щодо українського населення. Однак, слід зазначити, що важливим і водночас важким на даному етапі досліджень залишається питання чисельності українців, які між вереснем 1980 р. і груднем 1981 р. вступили до "Солідарності".

Враховуючи відсутність в українській історіографії спеціальних досліджень з цієї проблеми, завданням даної статті є з'ясування реакції української громади в Польщі на внутрішньополітичні події в країні, пов'язані, насамперед, зі створенням і діяльністю Незалежної самоврядної профспілки "Солідарність".

Піонерами серед українських осередків, які відреагували на загострення внутрішньополітичного становища в ПНР після серпневих подій 1980 р., були окремі гуртки УСКТ. Зокрема, щецинський, кошалінський і перемиський. У своїх зверненнях вони порушували найбільш актуальні проблеми українців, такі як: визнання УСКТ самоврядною і незалежною організацією; передача "опіки" над ним від Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) до Міністерства культури і мистецтв (далі – МКіМ); забезпечення українцям представництва в Сеймі; перегляд окремих питань в релігійній, культурній, освітній та інформаційній політиці стосовно української меншини (зокрема, утворення Інституту української культури у Варшаві, перетворення хору "Журавлі" в професійний колектив, збільшення тиражу українських видань, скасування вимоги про затвердження органами цензури програм всіх культурно-мистецьких заходів української громади, припинення спостереження і переслідування службою безпеки членів УСКТ, надання легального статусу Греко-Католицькій Церкві і т. д. [6, с. 156-158].

З подібними закликами у грудні 1980 р. і березні 1981 р. члени вищезгаданих гуртків УСКТ виступили до Інституту історії Польської академії наук, Головного правління Товариства польських журналістів та до маршалу Сейму [1, с. 489; 8; 9; 10]. Однак державно-партійна влада ПНР надалі залишалася байдужою до уескатівських постулатів (за винятком питання щодо повернення 120 українських назв місцевостям південно-східної

Польщі, які в серпні 1977 р. були замінені на польські [11, с. 72-73]).

Абсолютно відмінну позицію від своїх регіональних структур щодо перебігу подій другої половини 1980 р. та їх наслідків зайняло Головне правління (далі – ГП) УСКТ. Протягом цілого періоду віднови воно залишалося інституцією консервативною [12, с. 70] та дотримувалося пропартійної позиції [4, с. 241]. Зокрема, в ухвалі ІІІ пленуму ГП УСКТ від 12 липня 1981 р., оцінюючи ситуацію, яка склалася в країні, заявлено: "Соціалістичне оновлення … вимагає від нас усіх відданої праці, високої дисципліни, і відданості нашій соціалістичній державі. УСКТ було, є і навіть в найважчі хвилини буде з партією, з народною владою, а також з тими силами, яким близькі і дорогі ідеали соціалізму… Завдяки мудрій, мирній політиці і владі Радянського Союзу, Польській Народній Республіці та іншим соціалістичним країнам можемо жити в умовах миру і дружби" [13, с. 269].

Дотримання вичікувальної позиції і вираження консервативних поглядів на ескалацію антисоціалістичних настроїв в країні сприяло керівництву УСКТ розгорнути самостійну діяльність щодо подальшої організації роботи Товариства. Зокрема, 10 вересня 1980 р. ГП УСКТ звернулося до МВС з проханням надання підтримки і допомоги в справі організації VII Центрального огляду художніх колективів УСКТ, який був запланований на 20-21 червня 1981 р. [14, с. 260-261]. Наступне питання, яке намагалося вирішити керівництво УСКТ, стосувалося перегляду державної цензурної політики з метою розширення меж культурно-освітньої діяльності Товариства. Зокрема, до Законодавчої ради при Раді Міністрів були висунуті наступні пропозиції: відступити від вимоги обов'язкового літературного перекладу текстів на польську мову, які друкувалися радянськими видавництвами або ж у Польщі при умові задокументування джерела походження тексту. У випадку неопублікованих текстів пропонувалось затвердження їх Головним управлінням контролю преси, публікацій і видовищ чи компетентним відділом цього органу при попередньому затвердженні уповноваженим членом ГП УСКТ або штатним працівником Товариства [15, с. 261-262].

До вищезазначених постулатів ГП УСКТ також належить спроба отримання дозволу від МКіМ на відкриття українського музею [16, с. 263-264]. На жаль, жодна з цих справ не була реалізована [5, с. 178].

З огляду на відмову задовольнити запити ескатівського керівництва, 5 травня 1981 р. за його ініціативою відбулася зустріч з представниками Адміністративного відділу Центрального Комітету Польської об'єднаної робітничої партії (далі – ЦК ПОРП). Хоча українську сторону її результати не повністю влаштували, проте певних поступок

вдалося все-таки досягти. Зокрема, на 50% було збільшено державні дотації на діяльність УСКТ, також збільшено тираж щорічника "Український календар" з 7 тис. до 10 тис. екземплярів. Окрім того, Міністерство освіти виділило кошти на проведення капітального ремонту Початкової школи в Білому Борі ім. Т. Шевченка, а МКіМ дало згоду на організацію центральних зборів товариств національних меншин [17, с. 299].

Практична безрезультатність піднятих УСКТ зусиль відкривала дорогу до суспільної діяльності молодому поколінню українців, набагато сміливіших і більш радикальних у зв'язку з іншим сприйняттям минулого польсько-українських відносин. Українська молодь, а в переважній більшості це студентське середовище, мало було зацікавлене в діяльності в рамках УСКТ [7, с. 88]. І тому в переддень "карнавалу "Солідарності" (Дане поняття використовується для передачі суспільно-політичної і морально-психологічної атмосфери, буття, реальності, в якій перебувала Польща у 1980-1981 рр. Одними із головних його особливостей є масовість, фанатичність, непокора, супротив проти будь-яких встановлених правил, обмежень і порядку. Рух "Солідарності" призвів до винесення на поверхню усіх аномалій суспільного життя, спричинив радикалізацію настроїв усіх верств населення.) почало віддалятися від нього, трактуючи його як "агента режиму". Фактичними наставниками нового покоління українців були деякі місцеві діячі УСКТ. В першу чергу, до них варто віднести Володимира Мокрого з Кракова, Петра Лучка з Познаня та Олега Гнатюка з Гданська. Останній сформулював на початку 1979 р. програму дій на майбутнє для молодих українців: "Живемо в другій половині XX століття, маємо свою історію і культуру, середовище, в якому живемо, "годують" нас різними заходами… Не хочемо бути сектою, яка нічого нового не приймає і не пропонує для інших. Те, що робимо, може бути просте. Але не може бути простацьке" [2, с. 198].

Вагомим стимулом для створення власної незалежної організації для українського студентства була реєстрація 17 лютому 1981 р. польської Незалежної спілки студентів [12, с. 71]. 1 травня 1981 р. в Щецині було засновано Організаційний комітет Спілки українських студентів в Польщі (далі – СУСвП). До його складу увійшли представники студентської молоді Щецина, Слупська, Кошаліна, Гданська, Ольштина, Варшави, Вроцлава та Зеленої Гори [18, с. 8]. Слід зазначити, що на щецинських зустрічах відсутні були представники з люблінського і краківського академічних середовищ. Українські студенти з Кракова не увійшли до Організаційного комітету СУСвП, оскільки прагнули створити власну організацію під назвою "Академічна громада". Лідером групи мав бути Володимир Мокрий [3, с. 98].

Що ж до активності люблінських студентів (головним чином це греко-католицькі і православні студенти з Підляшшя), частина греко-католицьких священнослужителів займалася більш показною діяльністю, спрямованою на відновлення в греко-католицькій літургії її автентичних, східних канонів, в тому числі санкціонування традиційних в цьому обряді шлюбів священнослужителів [1, с. 491].

Результатом першотравневої зустрічі студентів у Щецині стало оголошення Статуту і Декларації майбутньої організації. В останньому програмному документі м.ін. стверджувалось: "Наша потреба активної та організованої діяльності виникла перш за все з факту, що до цієї пори в громадськості, в якій живемо, не було спроб ліквідувати взаємних упереджень та морально-психологічних бар'єрів… В нашій діяльності вбачаємо шанс загальмування та вилучення найгрізніших з них (негативних процесів, на яке наражається молоде покоління українців – *О. Я.*) – а саме: почуття меншовартості, суспільного та культурного відчуження" [18, с. 8].

Першою справою, яку українське студентське середовище у співпраці з литовською та білоруською молодою інтелігенцією намагалося втілити в життя, була спроба домогтися реєстрації національних студентських організацій. В своїй резолюції, адресованій міністру науки, вищого шкільництва і техніки від 26 червня 1981 р., студенти заявляли, що не бачать "жодної можливості реалізації прийнятих цілей та завдань в рамках наших суспільно-культурних товариств… Є абсурдним твердження, що одна організація відповідного типу може репрезентувати в достатній мірі інтереси кількасот тисяч рільників, робітників, інтелігенції, шкільної та академічної молоді, в тому числі груп, розділених з точки зору віросповідання, політичних чи інтелектуальних поглядів" [19, с. 7-8]. Заяву про реєстрацію СУСвП підписали Богдан Батрух і Євген Місило [20, с. 9].

Однак спроба створити окрему студентську організацію української меншини в ПНР, незважаючи на підтримку ректора Варшавського університету професора Генрика Самсоновича, закінчилася безуспішно [21, с. 62]. Причина відмови в реєстрації СУСвП була обгрунтована можливістю реалізації цілей і завдань, які були закладені в проекті Статуту організації, в рамках уже існуючих в Польщі відповідних суспільно-культурних товариств, а також загальнопольських студентських організацій [22, с. 267-268]. Отримавши негативне рішення щодо аналогічних ініціатив білоруських і литовських студентів, 29 липня 1981 р. було створено Координаційну комісію організаційних комітетів білоруської, української і литовської студентських організацій. Головною метою її діяльності була легалізація студентських організацій національних меншин [23, с. 331; 19, с. 19].

Короткий термін існування СУСвП вплинув безпосередньо на напрямки діяльності. Одним із основних її видів була видавницька. Члени Спілки підготували до випуску відразу два часописи: “Апатриди” та “Вісник” (Інформаційний бюлетень Загальнопольського координаційного комітету українських студентських організацій) [24]. Це були свого роду летючки у форматі А4, текст яких було набрано на друкарській машинці. З’явилося лише два номери “Вісника” (другий з датою 1 листопада 1981 р.). В другому номері розміщено календар українського студентського руху. Також в листопаді 1981 р. видано збірку документів СУСвП під назвою “Апатриди” [2, с. 203-204]. Окрім цього, в липні 1981 р. українські студенти разом із польськими розпочали ремонтні роботи в Музеї лемківської культури в Зиндранові (Підкарпатське воєводство) [21, с. 63]. На жаль, діяльність СУСвП була припинена після запровадження воєнного стану 13 грудня 1981 р.

З початком наступного 1981–1982 навчального року активність студентів була спрямована на реєстрацію уже інших окремих академічних організацій українців як самостійних внутрішньоуніверситетських структур. Зокрема, ця ідея відразу була втілена в життя адміністрацією Варшавського університету та Вищої педагогічної школи в Ольштині, де була створена Секція української культури. На її чолі стали Владислав Козубель і Мирон Сич (єдиний етнічний українець у нинішньому складі польського парламенту) [2, с. 199].

Окрім вищезазначених ініціатив, які різною мірою були важливими для українського середовища, період польської віднови 1980–1981 рр. призвів до активного обговорення досі замовчуваних питань, присвячених польсько-українській проблематиці. Легальна і опозиційна преса публікувала статті окремих українців, які вперше після Другої світової війни відкрито заявили про проблеми українського населення в Польщі. В цьому контексті варто згадати про опубліковану статтю 1981 р. в католицькому “Тижневику Повшехним” молодого наукового працівника Ягеллонського університету В. Мокрого “Сьогоднішня дорога русина до Польщі”. В своїй статті автор висвітлює становище українців в ПНР, ставлячи акцент на негативному ставленні польського суспільства до своїх же співвітчизників: “… неприємне, а інколи вороже ставлення частини суспільства, в основному старшого і середнього покоління до українців після трагічних подій на польсько-українському пограниччі, в тому числі категоричне рішення про переселення українського населення в 1947 р., призвели до того, що життя українців в Польщі протікає ніби підшкурним напрямком. Воно виключене із загального потоку суспільного життя в Польщі… Самі українці, які живуть під тиском

середовища, приховуючи своє походження, …, в цілому асоціюються із залишками "різунів", що становить небезпеку, тому що кожної хвилини їм можуть завдати удару в спину" [7, с. 89; 25, с. 1]. Для В. Мокрого участь в такій дискусії була пов'язана передусім з революцією "Солідарності", одним із досягнень якої була "свобода говорити власним голосом … і від свого імені" [7, с. 90].

Питання національних меншин, в тому числі українців, знаходило своє відображення не лише на сторінках різних видань. Знайшло воно своє втілення і в програмі діяльності НСПС "Солідарність". Її ставлення до українців не було однозначним. Однак саме 1980 р. став для поляків і української меншини початком взаємного зацікавлення [26, с. 172]. В будь-якому разі вона намагалася подолати брак інформації на тему національних меншин в Польщі. Зокрема для цього "Солідарність" погодила з Міністерством освіти справу написання нових шкільних підручників з історії для початкових і середніх шкіл, домагалася також включення до навчальної програми питання національних меншин в ПНР [12, с. 71].

Офіційна ж позиція профспілки щодо даної проблеми була сформульована під час І Крайового з'їзду делегатів "Солідарності" в Ухвалі щодо національних меншин від 7 жовтня 1981 р. В значній мірі вона з однієї сторони була проявом доброї волі делегатів, а з іншої – слабкої знайомості справ національних меншин [27, с. 31]. В ній декларувалася турбота про "польських громадян, які належать до інших націй і етнічних груп – білорусів, циганів, греків, литовців, лемків, німців, українців, татарів, євреїв та інших національностей, які отримали у спільній з поляками батьківщині умови для вільного розвитку своєї культури і передачі її наступним поколінням". Завершують документ слова: "Наша спілка чинить опір всім національним розподілам і буде боротися за гарантування повних громадянських прав усім полякам, незалежно від їхньої національної приналежності або походження" [28, с. 60-61].

Реакція українців з приводу цієї постанови прозвучала на сторінках "другого обігу". Найбільш делікатним з них було звинувачення в тому, що Ухвала була нечіткою, туманною чи несміливою [26, с. 173]. Залишила вона також свій відгук і в українському еміграційному часописі "Сучасність", де Ухвала "Солідарності" була оцінена як "крок вперед". Проте автор публікації нарікав на те, що хоча Польща і є державою польського народу, але, "коли говориться про них (про права національних меншин – *О.Я.*), то треба визнавати за ними право бути і залишатися собою, тобто право бути українцями, литовцями, чи іншими національними меншинами, а не поляками" [29, с. 57].

Найгостріша критика цього документу з'явилась дещо пізніше. У 1983 р. член редакційної ради часопису "Вєнзь" Богдан Скарадзінський у своїй праці "Білоруси, литовці, українці. Наші вороги – чи брати?" писав: "Поплутано тут з дитячою нестаранністю справи й адресатів. Цигани, греки і євреї зі своїми культурно-суспільними проблемами зрівняні з білорусами, литовцями й українцями... Тільки ці останні є для нас співгромадянами… зазначено лемків і татарів, не відомо для чого їх згадано... Завершує Ухвалу *пуста декларація*, навіть без спроби інструменталізації. І без спроб визначення сучасного стану відносин, нарису подальших кроків для їх покращення, вказівки на те, хто, коли і як має здійснити ці кроки… Коротко кажучи, одне безвідповідальне белькотіння" [30, с. 106-107].

Не даремною у відповіді Б. Скарадзінського прозвучала недоречність згадки в Ухвалі справи лемків. Деякі представники української меншини вважали, що поляки спеціально спричиняють і підтримують серед них сепаратистський рух [26, с. 174], у зв'язку з чим документ "Солідарності", адресований до "польських громадян … інших націй і етнічних груп", був сприйнятий в українському середовищі вкрай негативно [24].

Тому, як бачимо, відносини між українською меншиною і польською опозицією в період її легального існування складалися нелегко. Це можна пояснити тим, що діяльність "Солідарності" в першу чергу спрямовувалась на критику дій уряду. На цій хвилі і постало питання національної політики і національних меншин: опозиціонери бачили в ньому слабке місце, куди можна нанести ще один удар по чинному ладу, але водночас їм бракувало спеціалістів і інформації [26, с. 175], оскільки більшість поляків і справді не знали, що серед них в Польщі проживають також українці, білоруси, татари [31, с. 27].

Що ж до ставлення самої української громади до подій, пов'язаних насамперед із вибухом "Солідарності", вона не мала чітко визначеної орієнтації. Як було зазначено вище, події 1980–1981 рр. призвели до диференціації настроїв як всередині ускатівського середовища, так і серед всього українського населення в Польщі [1, с. 483]. Більшість українців старшого покоління була налаштована скептично і недовірливо. "Солідарність" сприймалась ними як прояв польського націоналізму, яка прагнула лише до "повернення Вільнюса і Львова". Така думка панувала серед українців, які мешкали переважно в сільських місцевостях [32, с. 19]. Серед членів УСКТ негативне ставлення до опозиції розділяло його керівництво: Євген Кохан, Мирослав Вербовий, Олександр Гнатюк і Григорій Боярський, які у своїй діяльності націлились на тісну співпрацю з "відновленими" аніматорами національної політики в ПОРП і МВС [19, с. 5].

По-іншому реагувало молодше покоління, особливо в академічних колах [32, с. 19]. Багато молоді активно долучалося до діяльності в польському середовищі, особливо до тієї частини, яка групувалася навколо руху "Солідарності". Встановлювались контакти також з іншими представниками національних меншин, при цьому одночасно здійснювались спроби пошуку порозуміння з владою ПНР. Це крило було репрезентоване Є. Місило, Б. Батрухом, Мироном Кертичаком, Олександром Сіваком та В. Мокрим.

Були також серед українців і ті, які проявляли обережність в своїй діяльності, покладаючись лише на власні сили і піддаючи сумнівам щирість намірів як зі сторони уряду, так і з опозиції. Прихильники цієї орієнтації групувались навколо Греко-Католицької Церкви, гданського та щецинського гуртків УСКТ, а також лемківського середовища, т.зв. "лемківських сепаратистів" [19, с. 5].

Однак відповідний розподіл інтересів серед всієї української громади в ПНР до подій серпня 1980 р. – грудня 1981 р. не був повним і не включав певних категорій. По-перше, не було враховано осіб українського походження, які в суспільній діяльності і в приватному житті не засвідчували своєї національності (свідомими українцями називалися вони "перекіньчиками" [4, с. 243]). По-друге, поза увагою залишилися пасивні спостерігачі поточних подій, яких можна назвати "мовчазною більшістю". І нарешті, третьою категорією були таємні співробітники служби безпеки ПНР з різних сфер життя українців [1, с. 484].

Таким чином, українська громада в ПНР на початку 1980 рр. знаходилась на важливому етапі в боротьбі за рівноправне існування в польському суспільстві. Незважаючи на те, що переважна більшість українців намагалась перебувати осторонь будь-яких соціально-політичних процесів в країні, в тому числі руху "Солідарності", радикально налаштована меншість проводила активну діяльність з метою поліпшення свого національного буття в комуністичній Польщі. До останньої, зокрема, належала молодь, студентство з різних академічних осередків. Значний рівень заангажованості молодого покоління українців у внутрішньополітичні процеси країни викликані, насамперед, бездіяльністю УСКТ в сфері реалізації базових потреб українців в Польщі. Також участь в революції "Солідарності" розглядалась окремими українцями як шанс на вирішення усіх їхніх проблем, які старанно недобачав державно-партійний апарат ПНР. Хоча зміст Ухвали щодо національних меншин значною частиною української громади був сприйнятий негативно, факт її прийняття вперше в післявоєнній Польщі свідчив про вихід питання української меншини на

громадсько-політичний рівень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Hytrek-Hryciuk J., Syrnyk J. Mniejszości narodowe w Polsce wobec fenomenu "Solidarności" / J. Hytrek-Hryciuk, J. Syrnyk // NSZZ "Solidarność" (1980–1989): Wokół „Solidarności", red. Ł. Kamiński, G. Waligóra. – Warszawa, 2010. – T. 7. – S. 461-509.; 2. Syrnyk J. Ukraiński ruch młodzieżowy w Polsce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku / J. Syrnyk // Pamięć i Sprawiedliwość. – Warszawa, 2011. – № 1 (17). – S. 191-210.; 3. Syrnyk J. Ludność ukraińska wobec kryzysów politycznych w Polsce Ludowej (1960–1981) // Україна – Європа – Світ. – Тернопіль, 2008. – Вип. 1. – С. 93-100.; 4. Drozd R. Ukraińcy w Polsce w okresie przełomów politycznych 1944-1981 // Mniejszości narodowe w Polsce, pod red. P. Madajczyka. – Warszawa, 1998. – S.180-244.; 5. Drozd R. Ukraińska mniejszość narodowa wobec przemian politycznych w Polsce w latach 1980–1989 // Słupskie Studia Historyczne. – Słupsk, 1999. – № 7. – S. 175-185.; 6. Drozd R. Postulaty mniejszości ukraińskiej wysuwane pod adresem władz polskich w latach 1956–1989 // Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). T. III. – Słupsk, 2007. – S. 141-167.; 7. Berdychowska B. Ukraińcy a "Solidarność" // Więź. – Warszawa, 2003. – № 1. – S. 86-96.; 8. Pismo Koła UTSK w Szczecinie do Instytutu Historii PAN od 10.12.1980 r. // Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności. – Warszawa: Głos, 1985. – S. 42-46.; 9. Pismo Koła UTSK w Koszalinie do Obywatela Stanisława Gucwa, Marszałka Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Warszawie od 15.12.1980 r. // Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności. – Warszawa: Głos, 1985. – S. 46-49.; 10. Pismo aktywu Koła Miejskiego UTSK w Szczecinie do Zarządu Głównego Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich od 10.03.1981 r. // Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności. – Warszawa: Głos, 1985. – S. 52-57.; 11. Дробник В. Українська меншість у післявоєнній Польщі // Сучасність. – Мюнхен, 1986. – № 10. – С. 70-83.; 12. Kuzio T. Między młotem a kowadłem – ukraińska mniejszość narodowa w Polsce // Kontakt. – Paris, 1985. – № 1. – S. 68-72.; 13. 1981 wrzesień 6, Warszawa. – List otwarty E. Kochana, A. Starucha, M. Werbowego, A. Hnatiuka i S. Demczuka do członka Biura Politycznego KC PZPR tow. Albina Siwaka // Drozd R. Ukraińcy w Polsce 1944-1989. Walka o tozsamość (Dokumemty i materiały) / R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa: Burchard Edition, 1999. – S. 268-271.; 14. 1980 wrzesień 10, Warszawa. – Pismo ZG UTSK do MSW w sprawie organizacji VII Centralnego Przeglądu Zespołów Artystycznych UTSK // Drozd R. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tozsamość (Dokumemty i materiały) / R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa: Burchard Edition, 1999. – S. 260-261.; 15. 1980 listopad 29, Warszawa. – Pismo ZG UTSK do Rady Legislacyjnej przy Radzie Ministrów w sprawie cenzury // Drozd R. Ukraińcy w

Polsce 1944–1989. Walka o tozsamość (Dokumemty i materiały) / R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa: Burchard Edition, 1999. – S. 261-262.; 16. 1981 marzec 9, Warszawa. – Pismo ZG UTSK do Ministerstwa Kultury i Sztuki w sprawie powołania muzeum ukraińskiego // Drozd R. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tozsamość (Dokumemty i materiały) / R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa: Burchard Edition, 1999. – S. 263-264.; 17. Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989. –Warszawa: Tyrsa, 2001. – 380 s.; 18. Deklaracja Komitetu Założycielskiego Zrzeszenia Studentów w Polsce od 27.05.1981 r. // Апатриди. – Варшава-Гданськ-Краків-Ольштин-Щецин-Вроцлав – Люблін, 1981. – № 1. – С. 8.; 19. Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności. – Warszawa: Głos, 1985. – 63 s.; 20. Wniosek o rejestrację Zrzeszenia Studentów Ukraińskich w Polsce, 27.05.1981 r. // Апатриди. – Варшава – Гданськ – Краків – Ольштин – Щецин – Вроцлав – Люблін, 1981. – № 1. – С. 9.; 21. Visnyk. Biuletyń informacyjny Ogólnopolskiego Komitetu Koordynacyjnego Ukraińskich Organizacji Studenckich // Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności. – Warszawa: Głos, 1985. – S. 61-63.; 22. Pismo Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki do Pełnomocnych członków założycielów Zrzeszenia Studentów Ukraińskich odmawiające rejestracji Zrzeszenia // Ukraińcy w Polsce (1944–1989): walka o tożsamość: (dokumenty i materiały) / oprac. R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa: Burchard Edition, 1999. – S. 267-268.; 23. Трухан М. Українці в Польщі після Другої світової війни (1944-1984) / передм. В. Маркуся. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. – 403 с.; 24. Розмова з М. Чехом. – 16.10.2013 р.; 24. Mokry W. Dziesiejsza droga rusina do Polski // Tygodnik Powszeczny. – Kraków, 1981. – № 46. – S. 1.; 25. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989). – Львів : ПАІС, 2011. – 302 с.; 26. Szczepański T. Mniejszości narodowe w myśli politycznej opozycji polskiej w latach 1980–1989. – Toruń: Wyd-wo Adam Marszałek, 2008. – 272 s.; 27. Uchwała w sprawie mniejszości narodowych // Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności. – Warszawa: Głos, 1985. – S. 60 – 61.; 28. Про онову в Польщі // Сучасність. – Мюнхен, 1981. – № 9. – С. 55-64.; 29. Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy. – Londyn: Puls Publications, 1985. – 109 s.; 30. “Solidarność” a Ukraińcy i inne mniejszości w Polsce. Z Romanem Łabą rozmawia Bohdan Strumiński // Polacy i Ukraińcy. Trudny dialog. – Wrocław, 1987. – S. 20-27.; 31. Nie jesteśmy ukraińskim Piemontem // “ABC”. – 1986. – № 4. – S. 9-22.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

М. В. Ярмольчук,
студентка
(м. Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ

Соціальна робота належить до професій, які виникли й утверджуються з метою задоволення насущних потреб суспільства і його громадян. Сучасна практична соціальна робота в Японії розвивається на основі науково-обґрунтованих підходів, засади яких почало формуватися на початку ХХ ст. і потребує професійної підготовки.

Соціальна робота – професія, яка виникла і утверджується з метою задоволення потреб суспільства і його громадян. Сучасна практична соціальна робота в Японії розвивається на основі науково-обґрунтованих підходів, засади яких почало формуватися на початку ХХ ст. і потребує професійної підготовки. Необхідність у соціальній роботі існуватиме доки існує суспільство, навіть за найвищого його розквіту, не кажучи вже за суспільство у кризовій ситуації.

Після Другої світової війни у більшості країн світу були створені офіційні структури для здійснення соціальної політики і програм соціального забезпечення. Однією з перших країн, яка відчула гостру потребу у соціальному захисті стала Японія. В даний час соціальна робота в цій країні, так як медицина і право, займає престижне місце серед ряду професій [3].

Японія пізніше за західні країни вступила на демократичний шлях розвитку, і тому, соціальний захист в цій країні довгий час був не на належному рівні. Люди не розраховували на підтримку держави, а спиралися більше на грошову допомогу від родичів та сусідів. Тоді законів в соціальній сфері майже не було.

Демократичні реформи, які почали здійснюватись в Японії, були спрямовані на посилення соціального забезпечення населення. Саме в той час були розроблені його принципи і відповідна юридична база. Концепція соціального забезпечення гарантувала мінімальний рівень і стабільне життя для всіх членів суспільства [4].

Надається велике значення підтримці рівноваги між витратами суспільства і кожної людини для того, щоб населення отримувало соціальну допомогу, яка б була пропорційною із середнім за робітником працівника, але не була більшою за неї.

Несприятливе становище соціального благополуччя після Другої світової війни сприяло негайного прийняття законів по соціальному

забезпеченню, а саме: закон про національну допомогу потребуючим, закону про добробут дітей, закону про забезпечення непрацездатних, закону про профспілки, закону про трудові стандарти, страхування після безробіття, страхування найнятих робітників. Прийняття цих нормативних актів гарантувало працівникам мінімальні умови життя [4].

Основою реформ в Японії стала концепція "Good Governance" (в перекладі з англ. – "належне керівництво"). Нова концепція розуміння державного керівництва була відображена в цьому понятті і вперше була запропонована в 1997 році в документах Програми розвитку ООН. В цих документах ефективне державне управління розглядалося як здійснення економічної, політичної та адміністративної влади в цілях керівництва справами країни на всіх рівнях. Передбачалось, що управління будувалось на основі принципів розподілу влади, народовладдя, виборності і змінюваності вищих посадових осіб, підзвітності інститутів виконуваної влади, верховенства закону, політичного плюралізму, інклюзивності і транспарентності, незалежності засобів масової інформації і мало демократичний характер. Одночасно ефективність управління розумілась як досягнення цілей в поставлені терміни і з мінімальними затратами суспільних ресурсів.

З метою обмеження росту адміністративних органів і держкорпорацій правління регулярно проводить їх "чистку". Це змушує кожне міністерство переглядати обґрунтування свого існування. Створення нової організаційної одиниці повинно бути компенсовано знищенням рівноцінної їй, що сприяє динамічній реструктуризації міністерств, контролю росту численності персоналу [2]. Крім того, основний курс цієї концепції держменеджменту направлений на зрощування органів і держкорпорацій з близькими один одному задачами і скорочення тих відомств, котрі стали непотрібними.

Важливим критерієм і основою соціальної політики Японії, згідно концепції "Good Governance", являлась регіональна політика. Вивчення японського досвіду свідчить, що, хоча причини обумовлюють необхідність додаткового державного втручання в розвиток регіонів, можуть бути самими різними, в загальному, їх можна до двох цілей, а саме: справедливе розміщення економічної діяльності, коли жителі всіх регіонів мають однакові можливості досягнути благополуччя; ефективне використання виробничого потенціалу кожного регіону в цілях росту загальнонаціонального благополуччя.

Наступним елементом системи соціального захисту в Японії є захист дитинства і створення належних умов для підвищення народжуваності.

Низький рівень народжуваності мав багато причин, серед яких бажання багатьох японських жінок здобути вищу освіту, відкласти створення сім'ї на пізніший термін, кар'єрного росту в роботі, а не лише підвищення свого матеріального рівня. Ось чому необхідною для вирішення стала соціальна проблема щодо забезпечення жінці умов, що б дозволяли їй народжувати і виховувати дітей, не залишаючи роботи.

Закон щодо забезпечення рівних можливостей найму для чоловіків і жінок формально створив юридичну базу для вирішення цього питання і покращення соціального захисту жінок. В 1991 році був прийнятий закон про відпуски по догляду за дітьми, в якому передбачалося надання такої відпустки або батьку, або матері до досягнення дитиною одного року і виплати в розмірі 25% заробітної плати. А з 1994 р. наймані робітники звільнялися від внесків у страхові фонди на період відпустки по догляду за дітьми, що складало 12 % загальної суми заробітної плати робітників.

Часто витрати на соціальне забезпечення обганяли темпи економічного росту, проте Японія до сьогодні по даному індикатору відстає від інших розвинених країн, що насамперед пов'язано з існуванням пенсійної системи в її нинішньому вигляді порівняно недовго, і ось чому високі пенсії отримують не так багато людей. Більше того, в Японії виплати на надання допомоги людям старшого віку, дітям, по безробіттю, зважаючи на його незначний рівень, значно нижча.

Фінансова база витрат на соціальне забезпечення складається із таких компонентів: 60% – страхові внески найнятих робітників і підприємців; 20% – державні кошти; 12% – доходів від активних фінансових операцій, та ін.

Така структура фінансових практично не змінилася за останні десять років, окрім збільшення доходів від активних фінансових операцій (за рахунок збільшення пенсійного фонду) і зменшення частини коштів державного бюджету. 88% загальної суми, яка виділяється на соціальний захист населення, спрямовувалось на соціальне страхування, яке в себе включає страхування здоров'я, страхування осіб похилого віку при повторному наймі, пенсії (які за цей час збільшилися у декілька разів), страхування найманих працівників і компенсації при нещасних випадках. Кошти, які залишаються, використовують на виплати допомоги на дітей, програми тимчасового забезпечення прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність, допомоги жертвам війни та ін.

Японію до 2025 року відповідно до урядової програми, планують перетворити в "наддержаву якості життя". Тобто держава має намір підняти витрати на соціальне забезпечення до 28,5–32,5% національного доходу,

такий як сьогодні мають такі країни як Німеччина або Франція. Для досягнення такої мети передбачено збільшити спільну суму податкових виплат на соціальне страхування.

Також Японія приділяє велику увагу управлінню людськими ресурсами (УЛР), сутність якого полягає в тому, що люди розглядаються як конкурентне багатство фірми, яке необхідно розвивати поряд з іншими ресурсами, щоб досягти стратегічних цілей. При цьому практика управління персоналом тісно пов'язана зі стратегією бізнесу. Функція УЛР підпорядкована прямо президенту або віце-президенту компанії, так як в світі зростаючої глобальної конкуренції найбільш важливою факторною умовою національної конкурентоспроможності є кваліфіковані людські ресурси. Основними пріоритетами японських компаній є: професійне зростання людей, підвищення їх кваліфікації; піднесення престижу компанії, зменшення статусного розриву між керівниками і підлеглими, створення сприятливих умов праці і навколишнього середовища; заохочення відкритої комунікації, транспарентності, участі; акцент на розвиток команди, справедливий розподіл прибутку, заохочення участі зайнятих в громадських роботах поза компанією. Система УЛР включає в себе горизонтальне управління і турботу про всі ресурси, децентралізацію кадрової функції лінійного управління (вона відповідає за всі ресурсні підрозділи і досягнення цілей). При цьому кваліфіковані фахівці з персоналу надають підтримку лінійному менеджменту. Серед принципів УЛР відзначимо наступні:

– ефективна система підбору, набору і розстановки кадрів;

– система мотивації і компенсації (вона внутрішньо справедлива і зовні конкурентоспроможна, добре керована);

– винагорода базується на результатах індивідуальної праці і ефективності організації або групи;

– розвиток, навчання, переміщення та підвищення кваліфікації працівників відбувається відповідно до результатів їх праці, кваліфікації, здібностей, інтересів і потреб організації;

– зайнятість пов'язана з потребами бізнесу, індивідуальним рівнем продуктивності, здібностями і кваліфікацією;

– індивідуальні проблеми вирішуються швидко, справедливо і ефективно.

Інноваційна стратегія зводить практику УЛР до активної участі, чітким трудовим критеріям, внутрішніх джерел кадрів, широкому кар'єрному шляху, довгостроковим і груповим критеріям, гарантії зайнятості, різноманітності мотиваторів і егалітарної оплати, партнерських трудових відносин.

Система освіти в Японії включає в себе самоосвіту, державне навчання та підготовку на підприємствах. Система будується на основі законів “Про трудові стандарти” (1947), “Про страхування зайнятості” (1947), “Про професійне навчання” (1958, 1969, 1978), “Про стимуляцію розвитку людських ресурсів” (1985). Навчання та освіта на підприємствах здійснюється, як правило, протягом робочого часу (навчання нових співробітників, підготовка при підвищенні на посаді, подальше навчання у відповідь на нововведення, підготовка відповідно до змін в системі виробництва і типу діяльності, робота в області наскрізної якості, навчання перед виходом на пенсію).

Державне навчання здійснюється з відривом від виробництва через курси заочного навчання та розвиває здібності в областях, які виходять за рамки можливостей підприємства (базова підготовка молоді, навчання з метою підвищення кваліфікації робітників, підготовка до нової роботи, перекваліфікація). Самоосвіта здійснюється після роботи або шляхом навчання на заочних курсах. Середній робітник може читати графіки, карти, аналізувати статистичні дані, використовувати певний математичний апарат.

Сьогодні всі програми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у Японії містять практичний компонент, до якого належить не лише ознайомлення студентів з прийомами і методами роботи, але й безпосереднє залучення їх до практичної діяльності під керівництвом досвідчених педагогів-наставників. Цікавим та багатогранним є досвід підготовки соціальних працівників у Японії.

Для цієї країни характерною є величезна увага, що приділяється професійній підготовці кваліфікованого спеціаліста і, зокрема, її практичній частині. В Японії широкий спектр програм підготовки соціальних працівників: два роки навчання в коледжі або університеті (що є найпоширенішим) і два роки аспірантури в університеті із здобуттям ступеня магістра. Деякі університети Японії пропонують із цієї спеціальності докторантуру. Найвідомішими державними університетами Японії, що готують соціальних працівників є: Токійський, Кіотський, Осакський, Хоккайдський, приватними (більшість розташована в Токіо) – Васеда, Мейдзі, Токай, Хосей, Кейо.

Про найвищий рівень розвитку сучасної науки в Японії сьогодні відомо навіть далеким від цієї сфери людям. Вже більше 50 років ця країна впевнено тримає пальму першості в найрізноманітніших областях. Близько 60% студентів університетів становлять дівчата. В останні роки в Японії особливої популярністю користуються суспільні науки, особливо соціальна робота.

Діє набір інших жорстких норм, що регламентують трудовий процес соціальних працівників, санкції за їх порушення, стимулюючі заходи, створені за участю психологів та інших спеціалістів із сфери трудових відносин в Японії. Тому не випадково, що в Японії самі низькі (2-3%) показники невиходів на роботу в порівнянні з іншими розвинутими країнами: США – близько 4%, ФРН – 7-9%, у Франції – 8%. За старанність японців, намагання у всіх випадках виконувати значно більший об'єм роботи, ніж від них вимагається, їх іноді називають країною "роботоманів" (Workaholics). У багатьох іноземців, що вивчають Японію, складається враження, що праця для японців вже стала фізіологічною потребою.

Японці приділяють серйозну увагу підготовці соціальних робітників і підвищенню кваліфікації кадрів, вихованню максимально відданих працівників, які охоче підпорядковують особисті інтереси груповим, справі процвітання благодійності. Програми підготовки кадрів тісно пов'язуються з планами розвитку виробництва, переходи на випуск нових виробів, модернізації систем організації праці і управління, освоєння нових ринків.

Матеріали спостережень спеціалістів з менеджменту показують, що кожен працівник соціальної сфери витрачає на тиждень в середньому 15 годин позаробочого часу на розвиток професійних знань, вивчення спеціальних курсів. Кожен працівник регулярно, раз в 3–4 роки переводиться на іншу посаду, в інший підрозділ фірми. При переміщеннях враховується кваліфікація працівників, їх професійне зростання.

Японські методи соціальної роботи засновані на національних особливостях науки, виховання, освіти і культури. На ефективність соціальної справи в Японії значно впливає національний менталітет, історичні традиції, психічна сприйнятність японців, шанобливість до старших, працелюбство, безмежна цілеспрямованість, прагнення гарно виглядати перед світом.

Щодо соціальної роботи в Японії необхідно сказати, що зі всього комплексу проблем в цій сфері найбільшу увагу уряд звертає на створення гідного рівня життя особам похилого віку. Це пов'язано з тим, що чисельність даної категорії постійно зростає. Недаремно Японія входить в складений ООН список, так званих "старих суспільств", хоча і знаходиться за цим показником позаду Швеції. Крім того, через зростання тривалості життя і збільшення періоду трудової активності цієї категорії населення, а також браку молодої робочої сили, літні люди стануть важливим компонентом ринку праці Японії.

Основна пенсія виплачується у зв'язку зі старістю, інвалідністю, а також всім потребуючим. Третина її забезпечується з державного бюджету,

інша частина – різними страховими пенсійними фондами (такими як, наприклад, фонд базової пенсії через старість або фонд тих, що втратили годувальника). Для створення відповідних пенсійних фондів працює практично все населення Японії у віці від 20 до 60 років. В середині 90-х років базова пенсія складала 65 тис. ієн (приблизно 600 дол.). Таким чином родинна пара з двох пенсіонерів мала в своєму бюджеті 1200 дол. [2, с. 63].

Для отримання основної пенсії у зв'язку зі старістю необхідно мати 25-річний страховий стаж і 65-річний вік. Розмір такої пенсії може бути скорочений до 58% встановленого рівня в разі виходу на пенсію в 60 років і збільшений до 188% при виході на пенсію в 70 і більше років. Другий елемент системи соціального забезпечення Японії – страхування здоров'я [2, с. 64]. Існують шість альтернативних систем, які охоплюють все населення країни:

• страхування здоров'я найманих робітників приватного сектора;

• страхування моряків;

• асоціації взаємодопомоги по страхуванню працівників державних підприємств і установ;

• асоціації взаємодопомоги по страхуванню працівників муніципальних підприємств і установ;

• асоціації взаємодопомоги по страхуванню вчителів і інших працівників приватних шкіл;

• національне страхування здоров'я осіб, які зайняті індивідуальною працею, а також непрацюючих, що здійснюється муніципалітетами.

Третій елемент системи – суспільна (соціальна) взаємодопомога. Вона поширюється на тих, хто сам не може забезпечити собі мінімального рівня життя. Така допомога надається на основі Закону про гарантії прожиткового мінімуму, і виплачується по семи пунктах: на щоденні потреби, освіту, житло, медичне обслуговування, материнство, по безробіттю, на похорон. В середині 90-х років її отримували 0,7% населення, що є значно менше, ніж 2,4% в 1951 р., (тоді коли був прийнятий цей закон). Кошти для виплат надаються державними – 75% і місцевими органами влади в пропорції – 25%.

Соціальна допомога надається також ще на підставі шести інших законів, що конкретизують адресатів здобуття допомоги. Пріоритет в суспільній взаємодопомозі віддається захисту материнства і дитинства, для чого існують спеціальні центри. Крім того ця система призначена і для розумово відсталих дітей, а також дітей з фізичними вадами. Допомога надається і людям похилого віку, для яких створені реабілітаційні центри і будинки для престарілих, їм надається медична допомога вдома. До цих

заходів держава активно залучає волонтерські організації з метою участі населення до активної діяльності за місцем їх проживання.

Японці – світові лідери за тривалістю життя, середні показники якого становлять 85 років для жінок та 78 – для чоловіків. Показник малюкової смертності – 4,3 на тисячу новонароджених. Значне поліпшення індексу здоров'я забезпечується поліпшенням умов життя, розвитком системи соціального забезпечення, особливо надання медичної допомоги, а також поліпшенням системи медичного страхування, яким охоплено практично все населення країни.

Нині в Японії діє система державної страхової медицини, яка функціонує завдяки державному та приватному страхуванню здоров'я. Є також Закон "Про охорону здоров'я літніх людей". Згідно із цим законом, літні люди, які потребують лікування, можуть розраховувати на різноманітні страхові відшкодування, які оплачує держава. Люди пенсійного віку діляться на дві вікові категорії, від чого залежить кількість пільг та відшкодувань: старші 75 років та від 65 до 75 років.

На лікування людей похилого віку кошти надходять із фондів муніципальних органів. Окремо виділяється група осіб, визнаних інвалідами чи постраждалими. Приналежність до цієї пільгової категорії засвідчує довідка з підписом голови місцевої адміністрації.

Більшість працівників Японії охоплені однією із шести програм соціального забезпечення. Державний пенсійний план стосується всіх працівників та їхніх родин. Для найманих працівників, державних чи приватних, призначено додатковий план: більшість зайнятих у приватному секторі беруть участь у програмі пенсійного страхування найманих працівників, яка гарантує допомогу по старості в розмірі, залежному від заробітків; ще чотири програми, що мають назву "Спілки взаємодопомоги", стосуються державних і деяких приватних працівників. Основна пенсія залежить від програми. Пенсія по старості виплачується щомісяця в однаковій сумі, що залежить від кількості років, коли робилися внески. Внески надходять від наймачів, найманих та уряду. Допомога на медичне обслуговування забезпечуються наймачами і зберігаються за найманими після їхнього виходу на пенсію. Старіння населення створює в Японії поважні проблеми, як, зрештою, і в інших розвинених країнах.

Важливим аспектом традиційної японської культури, який серйозно вплинув на повоєнний розвиток країни, є культивування в японському народі специфічного ставлення до праці, знань. Величезна соціальна нерівність між вузькою групою еліти і абсолютною більшістю суспільства призвела до того, що протягом віків багатство не стало основним критерієм достоїнств людини

в японському суспільстві. Значною мірою його замінили такі цінності, як сумлінна праця і знання. Це гнучко використовувалось урядом і японськими підприємцями. Одночасно вони взяли на озброєння традиційну "групову свідомість" японців. Традиційні японські моральні норми передбачають, що загальні завдання групи важливіші за особисті інтереси кожного з її членів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах / С. О. Кубіцький. – К. : ДАКККіМ, 2009. – 298 с.; 2. Тецуя Дзе. Политика занятости в Японии / Тецуя Дзе // Человек и труд. – 1999. – № 3. – С. 62-65.; 3. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі / Т. В. Семигіна / Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". Шк. соціальної роботи ім. В.І. Полтавця. – К. : Пульсари, 2003. – 251 с.; 4. Соціальна робота : в 3-х ч. – Ч. 2.: Теорії та методи соціальної роботи / [А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко, О. С. Брижовата та ін.] ; ред: Т. Семигіна, І. Грига. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004. – 226 с.; 5. Семигіна Т. В. Словник із соціальної політики. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2005. – 256 с.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Авсієвич Алла Валеріївна – старший викладач кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, доктор філософії в галузі права (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Атаманюк Алла Василівна – викладач циклової комісії загальноосвітньої та фундаментальної підготовки Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Байдич Володимир Григорович – директор Державного архіву Хмельницької області, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Білошицький Сергій Володимирович – доцент Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор політичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Блажевич Ольга Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури, викладач-методист Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України, кандидат історичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Боган Сергій Михайлович – в. о. завідувача кафедри психології та загальнонаукових дисциплін Одеського інституту Міжрегональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук, доцент (м. Одеса).

Буряк Віктор Григорович –доцент кафедри теорії та методики природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат технічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Буряк Антон Вікторович – магістр електромеханіки, інженер кафедри машин та апаратів Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Вашеняк Юлія Анатоліївна – старший викладач кафедри фундаментальної підготовки Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат біологічних наук (м. Хмельницький).

Вітюк Олександр Олегович – старший викладач кафедри соціальних технологій Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАНУ при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка, кандидат історичних наук (м. Вінниця).

Галатир Віталій Вікторович – старший науковий співробітник Державного архіву Хмельницької області, кандидат історичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Геделевич Єлена Василівна – викладач кафедри фінансів і кредиту Хмельницького інституту соціальних технологій університету "Україна" (м. Хмельницький).

Глушко Леся Олександрівна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Гончаров Олександр Петрович – доцент кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова Київської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців (нині – НСКУ), кандидат історичних наук (м. Київ).

Гончарук Дмитро Іванович – студент Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Григоренко Олександр Петрович – академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор (м. Хмельницький).

Григорець Мар'яна Володимирівна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Гулько Олеся Віталіївна – старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної та початкової освіти Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат філософських наук (м. Хмельницький).

Гундерук Людмила Миколаївна – завідувач кафедри психології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат психологічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат богослов'я (м. Хмельницький).

Добрянський Микола Іванович – старший викладач циклової комісії загальноосвітньої та фундаментальної підготовки Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький)

Драпак Лариса Семенівна – доцент Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат фізико-математичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Дубина Людмила Григорівна – доцент кафедри фундаментальної підготовки Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький)

Єсюнін Сергій Миколайович – провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, кандидат історичних наук (м. Хмельницький)

Журавлівський Ігор Михайлович – культуролог (м. Вінниця).

Завальнюк Костянтин Вікторович – головний спеціаліст відділу інформації Державного архіву Вінницької області, кандидат історичних наук, член НСЖУ (м. Вінниця).

Іванова Альона Андріївна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Карпеченков Андрій Геннадійович – викладач Одеського інституту Міжрегональної Академії управління персоналом (м. Одеса).

Ковальчук Оксана Леонідівна – старший викладач кафедри фундаментальної підготовки Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Ковальчук Тетяна Володимирівна – завідувач кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Кривов Володимир Георгійович – старший викладач циклової комісії з правознавства Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом, Phd (м. Хмельницький).

Кримська Олена Миколаївна – доцент кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Лавренюк Аркадій Олександрович – доцент кафедри теорії і методик дошкільної і початкової освіти Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доцент (м. Хмельницький).

Літвін Юрій Іванович – доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат юридичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Малькут Лариса Олександрівна – вихователь групи продовженого дня Чорноострівського НВК Хмельницького району, Хмельницької області.

Матвіюк Кузьма Іванович – голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини, громадський діяч, дисидент, професор МКА (м. Хмельницький).

Місінькевич Олеся Михайлівна – доцент кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних наук Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат філологічних наук (м. Хмельницький).

Мітягіна Світлана Сергіївна – завідувач науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Хмельницький).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Новосад Олена Петрівна – старший викладач ПВНЗ «Хмельницький економічний університет» (м. Хмельницький).

Олійник Валентина Василівна – доцент кафедри психології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Олійник Галина Степанівна – доцент кафедри дизайну Хмельницького національного університету, кандидат технічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Олійник Юрій Васильович – начальник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Охман Ольга Василівна – доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат юридичних наук (м. Хмельницький).

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач циклової комісії фінансових та облікових дисциплін Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Побережна Альона Ігорівна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Пулатова Людмила Йосипівна – завідувач кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат філологічних наук (м. Хмельницький).

Рева Лариса Григорівна – член-кореспондент Академії Вищої Освіти України, член Національної Спілки краєзнавців України, кандидат філологічних наук (м. Київ).

Сторожук Тетяна Іванівна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Трач Інна Володимирівна – старший викладач кафедри психології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (м. Хмельницький).

Федорчук Вікторія Вікторівна – доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової, середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат педагогічних наук (м. Кам'янець-Подільський).

Федух Галина Яківна – старший викладач кафедри педагогіки і психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Хоптяр Юрій Анатолійович – професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, член Національної спілки краєзнавців України, кандидат історичних наук, доцент (м. Кам'янець-Подільський).

Христюк Альона Володимирівна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Циганюк Юлія Володимирівна – завідувач кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат юридичних наук (м. Хмельницький).

Чорноус Наталія Сергіївна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Янчук Олена Андріївна – викладач кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Ярмольчук Марія Василівна – студентка Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Вінниця).

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. – Хмельницький, 2016. – 416 с.

ЗМІСТ

Білий Л. Г.
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ МАУП – 20 РОКІВ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА СУСПІЛЬНОГО ВИЗНАННЯ…….. 3

ЗВЕРНЕННЯ ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО……. 6

Байдич В. Г.
ПРИВІТАННЯ……. 9

Авсієвич А. В.
ПРАВОВА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ…….. 11

Адамський В. Р.
СТУДЕНТСЬКИЙ КОНТИНГЕНТ БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ПРАВИЛА ПРИЙОМУ, УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ТА ПИТАННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ……. 16

Атаманюк А. В., Геделевич Є. В.
ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ…… 29

Білошицький С. В., Мітягіна С. С.
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ОЧИМА ПЕДАГОГІВ ТА ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКОСТІ……..... 36

Блажевич Ю. І., Блажевич О. І.
ПОХОВАЛЬНО-ПОМИНАЛЬНІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН……. 45

Боган С. М., Карпеченков А. Г.
ЛИСТИ ДО ХРАМУ ГРОБУ ГОСПОДНЬОГО В ЄРУСАЛИМІ МИРЯН УКРАЇНСЬКИХ (ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ) ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ…… 57

Буряк В.Г., Лавренюк А.О., Буряк А.В.
ПРОЕКТУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З МАТЕМАТИКИ…….. 67

Вашеняк Ю. А.
ЗАПОВІДНІ ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ……. 74

Вітюк О. О., Глушко Л. О.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В США…….. 77

Гончарук Д. І., Вітюк О. О.
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ…….. 83

Галатир В. В.
ДОКУМЕНТИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ ПОДІЛЛЯ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РР.) В ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ……. 88

Гончаров О. П.
КРАЄЗНАВСТВО В ЖИТТІ РЕВИ ЛАРИСИ ГРИГОРІВНИ…… 92

Григоренко О. П., Ю. А. Хоптяр
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ ДИРЕКТОРА ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА “МЕЖИБІЖ” ОЛЕГА ГРИГОРОВИЧА ПОГОРІЛЬЦЯ……. 118

Григорець М.В., Вітюк О.О.
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991–1999 РР.)……... 132

Гулько О. В.
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТНЬОГО ПРОЕКТУВАННЯ…… 138

Гундерук Л. М.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ…… 146

Дацюк О. А.
ЯКИЙ КАЛЕНДАР АБО ЧИЯ ПАСХА ПРАВИЛЬНА?..... 151

Добрянський М. І.
НАЦІОНАЛЬНО – ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД……..... 158

Драпак Л. С., Новосад О. П.
КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ…… 164

Дубина Л.Г.
ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТ…….. 170

Єсюнін С. М.
АРХІТЕКТОРИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)…… 179

Завальнюк К. В. , Журавлінський І.М.
КНЯЗІ ОСТРОЗЬКІ ТА СХІДНЕ ПОДІЛЛЯ…… 187

Іванова А. А., Христюк А. В., Вітюк О. О.
СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОКУМЕНТОЗНАСТВА ЯК НАУКОВОЇ І НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ…..... 192

Ковальчук О. Л.
ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОЯВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ……..... 198

Ковальчук Т. В.
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ…….. 205

Кривов В. Г.
ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ГРОМАД……. 214

Кримська О. М.
ХАРАКТЕРНІ РИСИ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ МІСТЕЧОК ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ. ……..... 219

Літвін Ю. І.
ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ “КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ”…….. 225

Матвіюк К. І.
УКРАЇНСЬКА МОВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ З РОСІЄЮ……..... 231

Місінькевич О. М.
КОНЦЕПТ “ВІЙНА” ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН В ІСТОРІЇ НАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС)……..... 239

Никитюк С. І.
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАОЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ……. 243

Олійник В. В.
З ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ІНСТИТУТУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВОІННЯ ПЕРСОНАЛОМ…… 247

Олійник Г. С.
ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДИЗАЙНУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ……. 250

Олійник Г. С.
ПРОВІДНА РОЛЬ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДИЗАЙНУ……. 251

Олійник Ю. В.
АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ НАЦИСТСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ НА ТЕРИТОРІЇ КРАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ (ФОНД Р-805 “АНТОНІНСЬКА РАЙОННА УПРАВА”)……..... 255

Охман О. В.
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ……. 259

Петрик Т. М.
КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: СУБКУЛЬТУРА……..... 265

Побережна А. І., Вітюк О. О.
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ДОПОМОГИ У ФРАНЦІЇ…… 271

Пулатова Л. Й.
ДИТЯЧЕ ЧИТАННЯ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ……. 276

Рева Л. Г.
ВЕЛИКА ВОЛИНЬ МИКОЛИ ЮХИМОВИЧА КОСТРИЦІ: ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ……. 282

Сторожук Т. І., Вітюк О. О.
ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ……..... 295

Трач І. В.
ПРОБЛЕМАТИКА ТРУДНОЩІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З КОМУНІКАТИВНИМИ БАР'ЄРАМИ…….. 302

Федорчук В. В.
ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КУРСУ "ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ" У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ……... 306

Федух Г. Я., Малькут Л. О.
ЗМІСТОВНИЙ ВІДПОЧИНОК У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ…… 308

Трембіцький А.М.
ЧЛЕНИ ВІДОМИХ РОДИН СІЦІНСЬКИХ-ПРИХОДЬКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ КАПЕЛІ (БЕРЕЗЕНЬ 1919 – ЛИПЕНЬ 1920 рр.)…… 312

Циганюк Ю. В.
ГАРАНТІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ…….. 371

Чорноус Н. С., Вітюк О. О.
СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ОБ'ЄДНАНОМУ КОРОЛІВСТВІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ…….. 378

Янчук О. А.
УКРАЇНЦІ В ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД ЛЕГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ "СОЛІДАРНОСТІ"……. 383

Ярмольчук М. В.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ……..... 394

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ…….. 403

ЗМІСТ…….. 409

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 6. –
Хмельницький, 2016. – 416 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВИМІР
(до 20-річчя заснування Хмельницького інституту МАУП)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 54 Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 20-річчя заснування Хмельницького інституту МАУП): зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2016. – Вип. 6. – 416 с.

Технічний редактор
Валентина Олійник, Валентина Парандій
Художнє оформлення
Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство "Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 71-66-15, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Здано в набір 25 квітня 2016 р. Підписано до друку 28 квітня 2016 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.